NACİ YORULMAZ

BÜYÜK SAVAŞIN KARA KUTUSU

II. ABDÜLHAMİD'DEN
I. DÜNYA SAVAŞI'NA OSMANLI
SİLAH PAZARININ PERDE ARKASI

Kronik

BÜYÜK SAVAŞIN KARA KUTUSU
II. Abdülhamid'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası

—

NACİ YORULMAZ

KRONİK KİTAP: 62
Osmanlı Tarihi Dizisi: 22

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
Can Uyar

ÇEVİRİ
Yusuf Selman İnanç

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Haziran 2018, İstanbul

ISBN
978-975-2430-61-7

KRONİK KİTAP
Balçık Sk. N°6, Gümüşsuyu
İstanbul - 34327 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 34569

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
A Blok Kat: 2 Haramidere/İstanbul
Telefon: (0212) 412 17 77
Matbaa Sertifika No: 12027

NACİ YORULMAZ

BÜYÜK SAVAŞIN KARA KUTUSU

II. ABDÜLHAMİD'DEN
I. DÜNYA SAVAŞI'NA OSMANLI
SİLAH PAZARININ PERDE ARKASI

Kronik

NACİ YORULMAZ

Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. "*19. Yüzyıl Alman Kaynaklarına göre Osmanlı-Bulgaristan Şehirlerinin İktisadi Durumu*" başlıklı teziyle İktisat Tarihi alanında Yüksek Lisansını Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'nun danışmanlığında tamamladı. Yedi yıl yaşadığı Almanya'da Heidelberg, Tübingen ve Berlin Freie üniversitelerinde İktisat ve İktisat Tarihi alanlarında Yüksek Lisans programlarına katıldı. Daha sonra doktora eğitimi için gittiği İngiltere'de Birmingham Üniversitesi'nde (University of Birmingham) Prof. Dr. Rhoads Murphey'nin danışmanlığında hazırladığı "*Arms Trade in the Shadow of Personal Influence: German Style of War Business in the Ottoman Market (1876-1909)*" başlıklı teziyle Doktor (*PhD in History*) unvanını aldı. Tezinde II. Abdülhamid dönemi Osmanlı-Almanya iktisadi ilişkilerini silah satışları ve savunma sanayisi bağlamında inceleyen Yorulmaz, arşiv çalışmaları için Türkiye, Almanya, Amerika, İngiltere ve Avusturya'da araştırmalar yaptı. Doktora Sonrası (*Post-Doc*) çalışmaları için Amerika Birleşik Devletleri'nde *University of Washington* ve *Stanford University'de* Misafir Öğretim Üyesi (*Visiting Scholar*) olarak bulundu. Amerika'da bulunduğu dönemde tamamladığı kitabı İngiltere'nin saygın yayın evlerinden IB. Tauris tarafından 2014 yılının Eylül ayında "*Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I*" başlığıyla basıldı.

Halen *Başbakan Müşaviri* olarak görev yapmakta olan Dr. Naci Yorulmaz aynı zamanda Türk Kızılayı Genel Başkan Yardımcısıdır. Bu görevleri vesilesiyle hem yurtiçi hem de yurtdışında birçok bölgede Türk Kızılayı adına insani yardım faaliyetlerinde aktif rol aldı. Evli ve iki çocuk babası olan Yorulmaz İngilizce, Almanca ve Arapça bilmektedir.

Bu kitabı sevgili anneme ve muhterem
babama ithaf ediyorum...
Hakkınızı asla ödeyemem...

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Bölüm
KAYSER II. WILHELM VE ŞAHSİ DİPLOMASİNİN
EKONOMİ POLİTİĞİ (1898-1914)

Beşinci Bölüm
SULTAN II. ABDÜLHAMİD VE BÜROKRATLARI (1876-1909)

Altıncı Bölüm
İKTİDAR DEĞİŞİMİ VE SONUÇLARI:
KARTLAR SON KEZ DAĞITILIYOR (1908-1914)

TAKDİM VE TEŞEKKÜR

Büyük Savaşın Kara Kutusu'nu İngiltere'de Birmingham Üniversitesi'nde bir doktora öğrencisiyken açtım. II. Abdülhamid dönemi Osmanlı-Almanya silah ticaretini ve savunma sanayisi anlaşmalarını bir İktisat Tarihi öğrencisi olarak ele aldığım doktora tezim için Almanya, İngiltere, Amerika, Avusturya ve Türkiye'de yoğun arşiv çalışmaları yaptım. Arşiv belgelerini bir *Kara Kutu*'yu çözümler gibi okudum. Okuduğum belgeler arasında iradeler, sivil-askeri raporlar, yabancı elçiliklerin yazışmaları, Yıldız Sarayı kitabet dairesindeki önemli bürokratların ve Alman danışmanların Alman silah firmaları ve temsilcileriyle yaptıkları özel ve şifreli haberleşmeler, Kayser Wilhelm'in ve dışişlerinin politik-ekonomik şantaj talimatları ve silah firmalarının mahrem iç yazışmaları gibi süreci deşifre eden önemli kayıtlar vardı. Bu belgeler Almanya'nın savunma sanayisini ve uluslararası silah satışlarını bir dış politika aracı olarak nasıl etkin kullandığını ve bunu yaparken şahsi diplomasiyi manipülatif bir enstrüman olarak sisteme nasıl entegre ettiğini ve nihayetinde satıcı-müşteri ilişkisini zamanla nasıl müttefiklik ilişkisine dönüştürdüğünü ve bunu "barışçıl sızma" stratejisiyle nasıl başardığını da açık açık gösteriyordu.

Araştırma süresince gün yüzüne çıkardığım arşiv kayıtları Sultan II. Abdülhamid'in tüm bu süreçlerdeki siyasi kabiliyetini, zekasını ve titizliğini de açıkça ortaya koyuyordu. Sultan, Osmanlı silah pazarını Avrupalı büyük güçlerin çarpıştığı, sonunda iktisadi ve siyasi kazanım elde etmeyi hedeflediği bir arenaya çevirmek

istemiş, askeri alımları dış politikasının temel unsurlarından biri haline getirmişti. Ama devletin mali durumunun zayıf olması ve güçlü savunma sanayisine sahip olamaması, onu silah endüstrisi güçlü olan devletlerin karşısında zamanla çaresiz ve yalnız bırakmıştı. İmparatorluk *Büyük Savaş*'a girdiğinde savunma sanayisinde çok büyük oranda dışa bağımlıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ile müttefik olarak sokan süreç ve *Büyük Savaş*'ın perde arkası burada andığımız *Kara Kutu*'nun çözümlenmesiyle daha iyi anlaşılacaktır.

Bu eserin ortaya çıkmasını sağlayan ilk heyecan ve araştırma çabalarımın adresi olan İngiltere'deki öğrencilik yıllarımda bana her türlü desteği veren, rehberlik ve dostluğuyla hep yanımda duran çok değerli tez Hocam *Prof. Dr. Rhoads Murphey*'e bu kitabın ortaya çıkmasındaki en büyük destek sahibi olması nedeniyle kalbi teşekkür ve minnetlerimi sunarım. Bu kitap -hata ve kusurları bana ait olmakla birlikte- aynı zamanda *Murphey Hocamın* da eseridir.

Kitabın İngilizce aslı *Arming the Sultan* yayınladıktan sonra dünyanın farklı bölgelerinden özellikle akademik çevrelerden çok olumlu tepkiler aldım. Bugüne kadar Türkçe baskısının olmamasının hep eksikliğini hissettim. Viyana'da *Prof. Dr. İlber Ortaylı* Hoca ile yaptığımız bir sohbette kendisi, beni kitabın Türkçe olarak yayınlanması konusunda teşvik etti ve samimi olarak cesaretlendirdi. *İlber Hoca* sadece teşvik etmekle kalmadı, önemli eserlere imza atmış bir yayınevi olan *Kronik Kitap* ile de tanışmamı sağladı. Bu nedenle şayet bu kitap ortaya çıkmış ve *Kronik Kitap* tarafından basılmışsa bunu *İlber Ortayli*'nın teşvik ve cesaretlendirmesine borçluyum. Bu anlamda kendisine ziyadesiyle müteşekkirim. Her ne kadar ilk çevirisi üzerinde birçok değişiklik yapmış ve İngilizce baskısından farklı metinler eklemiş olsam da *Yusuf Selman İnanç* güçlü bir teşekkürü hak ediyor. Kitabın İngilizce dilinden ilk çevirisini *Yusuf* yaptı. Bu anlamda ona teşekkür borçluyum. Türkçe çevirileri üzerindeki hassas okumaları, uyarıları ve kıymetli vakitleri için *Doç. Dr. Şaban Köktürk*'e de ayrıca çok müteşekkirim. *Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu* ve *Prof.*

Dr. Erol Özvar hocalarımı bu vesileyle de anmak ve samimi dostlukları için tekrar teşekkür etmek isterim.

2015 yılından bu yana birlikte çalışmaktan zevk aldığım Türk Kızılay Genel Başkanı, *Dr. Kerem Kınık,* yurtiçi ve yurt dışı görev seyahatlerimiz nedeniyle yaptığımız uzun ve yorucu uçak yolculuklarında vakit buldukça bu kitabın ilk çevirilerini dikkat ve sabırla okudu ve kıymetli değerlendirmelerde bulundu. Kendisine bu vesileyle tekrar çok teşekkür ederim. *Kronik Kitap*'ın değerli yayın yönetmeni *Adem Koçal,* ilk görüşmemizden bu zamana kadar hep yapıcı ve kolaylaştırıcı oldu. Kendisine bu süreçteki çabalarından dolayı teşekkür borçluyum. Değerli editörüm *Can Uyar*'a da titiz ve sabırlı çalışmaları nedeniyle ayrıca teşekkür ederim.

Tabii ki bu kitap ortaya çıktığında teşekkürü en çok hak edenlerin başında değerli ailem geliyor. Sevgili eşim *Ayşe*'nin dönemin Almanca-Gotik el yazılarını okuma bilgisi ve desteği olmasa *Kara Kutu*'daki bazı kritik belgelerin çözümlemesini bitiremezdim. Sabırlı hayat yoldaşlığının yanı sıra bu desteği için eşime ayrıca bir teşekkür borçluyum. Oğullarım *İbrahim Esad* ve *Tarık Yahya* tüm bu süreçte benim gerçek motivasyon kaynağım oldular. Tüm enerjimi onlara borçluyum. Ama işim gereği sürekli seyahatlerde olmamdan ötürü onlar büyürken her zaman yanlarında olamadım, bunun hüznünü hep yaşayacağım. Abilerim ve kardeşlerimin varlıkları bana hep güç verdi. Annem ve Babam her zaman bana inandılar ve beni karşılıksız desteklediler. Özellikle Osmanlıca belgelerde zorlandığım yerlerde muhterem babam hep imdadıma yetişti ve okunması zor cümleleri okumamı sağladı. Ayrıca bu yaşamın "okunması zor cümlelerini" okuyup anlamamdaki katkıları ise kelimelerin ötesindedir. Sevgili annem, beni tüm yaşamım boyunca hep cesaretlendirdi ve kalpten, samimi duasıyla nerede olursam olayım hep yanı başımdaydı. Onlara borcumu asla ödeyemem.

Dr. Naci Yorulmaz
Ankara, Mayıs 2018

İNGİLİZCE BASKI İÇİN YAZILMIŞ TEŞEKKÜR

Dünyanın muhtelif yerlerindeki birçok akademisyen ve kurumun desteği olmadan bu kitabın yazılması mümkün olmazdı. Öncelikle bu süreç içerisinde bana yardımı dokunan herkese samimiyetle teşekkür ederim. Rhoads Murphey'e ise bu kitabın bir tez çalışması olarak hazırlandığı Birmingham Üniversitesi'ndeki doktora ve sonrasındaki süreçte rehberliği, dostluğu ve yorulmaksızın teşvik etmesi sebebiyle özellikle teşekkür etmek isterim. Hocam! Çok teşekkürler.

Marmara Üniversitesi'nden Ahmet Tabakoğlu, Sabri Orman, Erol Özvar, Gülfettin Çelik, Fahri Solak ve R. Deniz Özbay'a daimi dostlukları, destekleri ve yol göstericilikleri için müteşekkir olduğumu belirtmek isterim. Osmanlı İktisat Tarihi çalışmalarına beni yönlendiren ilk insan olan çok değerli büyüğüm ve Hocam Ahmet Tabakoğlu'na karşı ise büyük bir minnet içerisindeyim. Hocam hakkınızı ödeyemem. Lisans eğitimimin ilk günlerinden itibaren hem bir akademisyen hem de bir ağabey olarak beni teşvik eden ve destekleyen Erol Özvar olmuştur. Kendisine özellikle teşekkürlerimi iletmeyi samimi bir borç bilirim. Dostlukları ve Almanya'da çalışma yaptığım esnada ve sonrasında benden yardımlarını esirgemeyen Heidelberg Üniversitesi'nden Inayatullah Baloch, Wolfgang-Peter Zingel'e ve ayrıca Freie Universität Berlin'den Nikolaus Wolf ve Holm Sundhaussen'e de ayrıca teşekkür etmek isterim.

Post-Doktora çalışmalarım esnasında misafir öğretim üyesi (*Visiting Scholar*) olarak bulunduğum Washington Üniversitesi-Seattle bünyesindeki *The Henry M. Jackson School of International Studies* direktörü değerli Reşat Kasaba'ya destek ve sıcak dostluğu için şükranlarımı sunarım. Alman savunma sanayii firmalarının 1880 ile 1914 yılları arasındaki uluslararası satış operasyonlarını Osmanlı İmparatorluğu

ile Latin Amerika ülkeleri özelinde karşılaştırmalı olarak çalıştığım Stanford Üniversitesi'ndeki *Center for Latin American Studies* (Latin Amerika Çalışmaları Merkezi)'nin harika personeline de özel teşekkür borçluyum. Paha biçilemez dostlukları, yardımları ve Stanford'daki akademik çalışmalarımı ve yaşamımı kolaylaştırdıkları için Rodolfo Dirzo'ya ama özellikle Elizabeth Sáenz-Ackermann'a ve enstitünün değerli çalışanları, Bolivar House'un kıymetli sakinleri Angela, Laura ve Molly'e teşekkür etmek isterim: *Muchas Gracias.*

Bu kitap büyük ölçüde arşiv belgeleri sayesinde vücut bulduğu için cömert yardımları, nazik misafirperverlikleri ve koleksiyonlarından bazı görüntüleri ve kayıtları kullanmama ve görüntülememe izin verdikleri için Türkiye'deki, İngiltere'deki, Almanya'daki ve ABD'deki aşağıda isimleri yer alan arşivlerin personeline çok teşekkür ederim: Başbakanlık Osmanlı Arşivi – Devlet Arşivi (İstanbul / Türkiye), British National Archives (Londra – Kew Gardens / İngiltere), Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts (PA AA) (Berlin / Almanya), Bundesarchiv-Militararchiv (Freiburg / Almanya), Stadt-und Zeitungarchiv Oberndorf (Oberndorf am Neckar / Almanya), Historisches Archiv Krupp (Essen / Almanya), Landesarchiv Schleswig-Holstein (Schleswig / Almanya), National Archives and Record Administration (College Park, MD / ABD), Stanford Üniversitesi Hoover Institution Library and Archives (Stanford CA / ABD). Aralarından, özellikle kitap ve gazeteler de dahil olmak üzere arşiv malzemeleri konusunda gayet yardımcı ve cömert davranmasının yanısıra zaman ayırmasından ve anlayışından ötürü Stadt- und Zeitungsarchiv Oberndorf am Neckar Direktörü Andreas Kussmann-Hochhalter'e teşekkür ederim. Nazik yardımlarını benden esirgemeyen Historisches Archiv Krupp / Essen çalışanı Manuela Fellner-Feldhaus Almanya, Essen'deki Villa Hügel'de yaptığım çalışma esnasında gayet samimi bir şekilde yardımcı olmuştu. Berlin'deki Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts (PA AA)'taki Gerhard Keiper de oldukça yardımseverdi.

Son olarak aileme ve anne-babama en derin şükranlarımı arz ederim. Onların sürekli desteği ve teşviki olmasaydı bu kitabın yazılması mümkün olmazdı.

GİRİŞ

"Bir ülkeyi siyasi olarak
kontrol altına alabilmemiz için
öncelikle ekonomik olarak
bize bağımlı hale getirmeliyiz."

Friedrich Naumann, (1860-1919) Alman Siyasetçi,
İlahiyatçı ve Liberal Düşünce Adamı

On dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar savunma teçhizatı alanında kendi kendine yeterli olan Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde üretim ve rekabet edebilirlik kabiliyetini yitirmiş ve nihayetinde silah üreticisi devletlerin iktisadi, siyasi ve askeri nüfuz mücadelesine giriştikleri bir 'silah pazarı' haline gelmişti. Almanya, II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarından başlayarak bu mücadeleden belirgin bir şekilde galip çıkmış ve Birinci Dünya Savaşı ittifakının oluşumunda en önemli unsurlardan biri olacak bir 'sistem' inşa etmişti. Böylelikle Almanya, silah satışlarının ekonomik boyutunun ötesine geçen çok yönlü askeri ve siyasi kazanımlar elde ederek tekel gücüne sahip olmuştu. Almanya'nın Osmanlı silah pazarında elde ettiği bu güç/başarı ekonomik karar alma süreçlerinin belirleyici unsurlarından daha çok siyasi karar alma süreçlerinin gerekçe ve çerçevesi içinde ortaya çıkmıştı. Kendi ulusunun sınai gelişimi için yeni pazarlara ve ham maddeye ihtiyaç duyan Alman İmparatoru Kayser II. Wilhelm ile muhtemel bir dış müdahaleye karşı siper vazifesi görebilecek Avrupalı stratejik bir müttefik arayışında olan Sultan II. Abdülhamid bu başarı hikâyesinin arkasındaki en önemli faktörlerdi.

1878 Berlin Antlaşması sonucunda imparatorluğunun topraklarının beşte ikisinden ve tebaasının beşte birinden vazgeçmeye mecbur bırakılmış olan Sultan II. Abdülhamid'in nezdinde Almanya, Osmanlı toprakları üzerinde sömürgeci ya da siyasi bir emel

gütmeyen tek Avrupa devletiydi. Bismarck ve ardından Kayser II. Wilhelm idaresindeki Almanya'nın temel çıkarı Osmanlı'nın jeo-stratejik pozisyonuyla doğrudan ilgiliydi. Bismarcklı Alman dış politikasında Rusya'nın önünde bir set görevi görebilecek bir müttefik olarak Osmanlı Devleti çok önemliydi. Bismarck sonrası daha saldırgan bir dil tercih eden Kayser II. Wilhelm Almanyası *Weltmacht* (Dünya Gücü) olmak arzusundaydı ve İngiltere'nin iki zayıf noktası Mısır ve Hindistan'a saldırabilmesi için ihtiyaç duyacağı stratejik rota Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinden geçiyordu.[1] Dahası, Osmanlı toprakları Almanya'nın ihtiyaç duyduğu hammadde açısından zengin ve verimli kaynaklar sunarken, Alman sanayi ürünleri için de bakir bir pazar konumundaydı.

Askeri diplomasinin devletler arası yakınlaşma stratejisinin bir parçası olarak kullanılması ve bu stratejinin kârlı silah anlaşmalarıyla takviye edilmesi Sultan II. Abdülhamid'in Almanya ile kurmaya çalıştığı yakın ilişkilerin en temel karakteri olmuştur. Bu açıdan 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı ile 1877-78'deki Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ve bu savaşların muhtelif alanlarda doğurdukları sonuçlar, Sultan Abdülhamid'in yakınlaşma siyasetinin şekillenmesi ve güçlenmesindeki tarihi gerekçelerdi. Osmanlı Ordusu'nun 93 Harbi'nde Rusya'ya karşı ağır mağlubiyet alması askeri alandaki ıslahat projelerinin başlatılmasına, 1870-1871'deki savaşta Almanya'nın Fransa'yı yenerek gücünü kanıtlamış olması da modernizasyon projelerinde Almanya'nın tercih edilmesine zemin hazırlamıştı. Bu iki savaş ve değişen siyasi ve ekonomik dengeler, Sultan'ın, genel olarak Almanya'ya, özel olarak ise Alman silah üreticilerine neden yakınlık göstermeye başladığının ilk somut izahını oluşturmaktadır. Her ne kadar bu iki rasyonel gerekçeyi Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisadi, siyasi ve askeri etkinliğini açıklamada önemli bir

1 McGarity, James Madison, *Foreign Influence on the Ottoman Army*, Doktora Tezi: American University (Washington, D.C., 1968), s. 35.

başlangıç noktası olarak kabul etsek de özellikle silah ticaretinde Alman firmalarının Osmanlı pazarında elde etmiş oldukları tekel konumunu izah etmek için başka açıklayıcı unsurlara da ihtiyacımız vardır.

Bu kitap, siyasi tercihlerin önemini ihmal etmeden şu isimlerin, şahsi diplomasinin imkân ve yollarını kullanarak yaptıkları şahsi müdahalelerinin silah ticaretine ve savunma anlaşmalarına olan etkisini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir: Alman Şansölyesi Otto von Bismarck, Kayser II. Wilhelm, Alman askeri danışmanlar, özellikle Colmar Freiherr von der Goltz Paşa (Goltz Paşa), Sultan II. Abdülhamid ve bazı Osmanlı sivil ve askeri yetkililer.

Alman silah üreticileri, özellikle de top üreticisi Krupp Şirketi ve hafif silah üreticisi Mauser Şirketi, on dokuzuncu yüzyılın sonunda Osmanlı silah pazarında tekel haline gelmiş ve uzun bir süre bu pozisyonlarını korumuşlardır. Burada akıllara Alman silah üreticilerinin Osmanlı pazarında bu pozisyona nasıl ulaştıkları ve bu pozisyonu uzun süre nasıl muhafaza etmeyi başardıkları sorusu gelmektedir. Bu çalışma Osmanlı silah pazarındaki Alman başarısının omurgasını çıkarmak adına *'Alman Tarzı Silah Ticareti'* terimini kullanmaktadır. Bu terim, temelde Almanya'nın Osmanlı silah pazarında geliştirdiği ve pazarı tahkim etmesine giden süreçte adapte ettiği yeni uygulamaların olduğunu iddia etmektedir. Bu noktada Alman Tarzı Silah Ticareti tanımı silah pazarında yakın şahsi ilişkiler üzerine kurulmuş bilgi ağlarının şahsi diplomasinin imkânlarını kullanıp manipülatif araçları da saldırgan bir şekilde devreye sokarak pazara ve karar alıcı yönetici halkalarına nüfuz etmelerine işaret etmektedir. Alman devlet unsurlarının silah satış süreçlerinin her aşamasında müdahil olmaları ve her sözleşmeye bir 'devlet politikası' çerçevesinde yaklaştıklarını gösteren kararlılıkları bu tanımın gerçekliğine işarettir. Buna ek olarak, bu tanım aynı zamanda silah ticaretinde başvurulan rüşvet, siyasi şantaj, yolsuzluk ve sanayii casusluğu gibi çeşitli manipülatif

uygulamaları da kapsamaktadır. Osmanlı'nın silah alım süreçlerinin manipüle edilmesi için Almanlar tarafından sıklıkla müracaat edilen ve etkin bir biçimde kullanılan bu yöntemlerin başarısının istisnai kabul edilmesi nedeniyle bu çalışma boyunca Almanya'nın başarısı bu tanım çerçevesinde ele alınacaktır.

En başından itibaren Alman Tarzı Silah Ticareti'nin bariz özelliklerinden birisi Alman devletinin tüm unsurlarının, Alman silah üreticilerinin Osmanlı pazarındaki ticari faaliyetlerini açıkça ve güçlü bir şekilde desteklemiş olmasıdır. Örneğin Bismarck, Alman girişimcilerine demir yolları yatırımında açıkça destek olmazken silah üreticilerinin Osmanlı silah pazarındaki çabalarına tam ve açıktan destek vermiştir. Hem Krupp ailesinin hem de Sultan Abdülhamid'in şahsi dostu olan Kayser II. Wilhelm de silah ticaretinin Osmanlı ile Almanya arasındaki ikili ilişkilerin vazgeçilmez bir parçası olduğuna inanmış ve şaşırtıcı şekilde keskin müdahaleleriyle kritik süreçleri idare etmiştir. Diğer ülke hükümetleri ve İstanbul'daki diplomatik temsilcilikleri silah ticaretine doğrudan müdahil olmazken, Alman hükümeti ve dış temsilcilikleri, Almanya'nın yayılmacı ekonomi politikasının bir parçası olarak gördükleri Osmanlı silah pazarının Alman silah üreticileri tarafından ele geçirilebilmesi için doğrudan müdahalelerde bulunmaktan kaçınmamıştı. Alman temsilciler, bulundukları ülkelerde rekabet içinde oldukları ülke ve firmaların aleyhinde açıktan açığa sert ve kötüleyici bir dil kullanmaktan çekinmezken, ev sahibi ülkenin siyasi işleyişi ve sistemi hakkında konuşmamayı, aksine destekleyici ve yumuşak bir üslup kullanmayı tercih ediyorlardı. Almanlar tarafından hem askeri hem de başka alanlarda desteklenen ve uygulanan bu strateji, Almanya Dışişleri Bakanlığı ve 1897-1912 yılları arasında İstanbul Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuş Adolf Marschall von Bieberstein (Marschall) tarafından Alman Metodu (*Deutsche Methode*) olarak tanımlanmıştır. Başarılı olduğu söylenebilecek Alman Metodu birçok Alman devlet adamının söz ve eylemlerinde kendisine

yer bulmuştur.[2] Üstelik o yıllarda basın yayın araçlarında Alman metodundan bahsedilmeye başlanmıştır. Dönemin dergilerinden birisinde Alman metodundan bahsedilirken "Almanya Çin'de kendi Hindistan'ını, Mezopotamya'da kendi Mısır'ını oluşturmaya başladı ve üstelik bu amacına ulaşmak için İngiltere ve Fransa gibi dayatmacı bir tutum da sergilemiyor, aksine gayet yumuşak ve zarif/ince bir yol kullanıyor" deniliyordu.[3]

Diğer Avrupa ülkelerinin gösterdiği kolonyal, üstenci ve buyurgan yaklaşım ve tavırlarının aksine Alman devletinin daha barışçıl, dostane, yumuşak ve dikkatli bir dil kullanması hem Alman devlet adamlarının hem de tüccar ve sanayicilerinin önemli engelleri çok yorulmadan aşmalarını sağlamıştır. Örneğin İngiltere, Sultan II. Abdülhamid'in 1878'de meclisi feshetme kararını sert bir dille eleştirip askıya alınan anayasayı tekrar yürürlüğe koyması gerektiğini buyurgan bir tavırla dile getirirken Alman Şansölyesi Prens Bismarck Sultan'ın meclisi feshetme ve anayasayı askıya alma kararını saygıyla karşılamış ve hatta doğru bulduğunu bile ifade etmiştir. Sultan Abdülhamid'e mevcut siyasi ajandasını devam ettirmesi noktasında cesaret verici önerilerde bulunan Bismarck, İmparatorluğun eski ihtişamına dönebilmesinin şartı olarak da kendisinin Almanya'da yaptığı gibi diğer etnik ve dini unsurların gücünü kırarak İmparatorluğu *Türkleştirmesi* gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Bu tür açıklama ve yaklaşımlar iki İmparatorluğun arasında yeni bir ilişki tarzının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

---

2 Marschall'den Hohenlohe'ye, 23.09.1899, Lepsius, Johannes, Mendelssohn-Bartholdy, Albrecht, and Thimme, Friedrich W. K. (ed.), *Die grope Politik der Europischen Kabinette 1871-1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Amtes*, 40 Sayı (Berlin, 1922-6), Sayı 12-2, s. 583; '*Der Sultan wird sich, wenn et heute freundliche Worte von einer Seite vernimmt, die ihm früher keine Demütigung erspart hat, erinnern, daß Deutschland ihm gegenüber stets die Grenzen internationaler Höflichkeit eingehalten hat, und daß es die deutsche Methode ist, welche andere Großmächte nachahmen, wenn sie sich in ihren Beziehungen zu der Türkei urbaner Formen befleißigen.*'

3 *El Alem el Islami*'deki bir makalenin bir kısmının tercümesi, 9 Haziran 1905, UA, Londra: Dışişleri. 78-5396.

Alman Tarzı Silah Ticareti'nin bir diğer özelliği de Alman bankalarının, sivil ve askeri diplomatların ve silah tüccarlarının silah satışları söz konusu olduğunda yaptıkları gizli ya da açık işbirlikleridir. Alman bankaları özellikle sürecin en önemli aktörlerindendi. Bab-ı Âli'ye Almanlar tarafından verilen kredilerin çoğu ihalelerin Alman silah üreticilerine verilmesi şartına bağlanmıştı. Bu sebeple silah satışları Alman finans çevreleri için kârlı bir iş haline gelmişti. Alman diplomasisinin bu noktada ana işlevi hem bankaların mali faaliyetlerinin hem de Osmanlı pazarına yapılacak silah ihracatının desteklenmesi ve teşvik edilmesiydi. Alman bankaları tarafından verilen mali teminatlar da Osmanlı İmparatorluğu'nun silah alım gücünü kuvvetlendirmekteydi.

Goltz Paşa başta olmak üzere Alman askeri danışmanlar ve Alman Büyükelçiliği de silah alım sürecinde yapılan pazarlıklara doğrudan müdahil olup zaman içinde geliştirdikleri takip teknikleriyle sürecin bir parçası haline gelmişlerdi. Böylelikle silah satışları ve genel olarak savunma sanayisi anlaşmaları Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik uyguladığı ekonomik dış politikada en önemli ve belirleyici faktör haline gelmiş oluyordu. 1880'li yılların başından Birinci Dünya Savaşı günlerine kadar Osmanlı-Almanya ilişkilerini şekillendiren ve domine eden bu faktörler iki devlet arasındaki ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olmuştu.

Almanya'nın farklı dinamikleri harekete geçirip ortaya çıkardığı, siyasi, iktisadi ve askeri yayılmacı enerjinin yön ve şekil verdiği hamleleri bu kitapta 'dalga' metaforuna başvurarak açıklamaya çalıştık. Birbirini takip eden üç dalga ile kavramsallaştırmaya çalıştığımız Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman politik yayılmacı-nüfuzunun üç dönemini (üç dalga) şu şekilde tanımlayabiliriz.

Birinci Dalga-Dönem (1881–1898): Alman yayılmacı-nüfuz dalgasını harekete geçiren enerjiyi ortaya çıkaran ilk belirleyici olay Şansölye Bismarck'ın Âli Nizami Paşa ve Reşit Bey'den oluşan Osmanlı heyetiyle Berlin'de 1881 yılında yaptığı görüşmedir. Bu görüşmede Bismarck özetle Osmanlı İmparatorluğu ile yakın

bir ilişki kurmak istediğini dile getirmiştir. Bu anlamda 1881 yılını Alman yayılmacı dalganın ortaya çıktığı yıl olarak kabul edebiliriz. Birinci dalga 1898 yılına kadar Bismarck'ın stratejik aklıyla ilerlemiştir. 1890 yılında görevden el çektirilip 1898 yılında ölmüş olsa bile en nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya ile ittifak halinde savaşa sürükleyen yayılmacı nüfuz dalgalarını harekete geçiren enerjinin arkasındaki başat aktör Şansölye Bismarck ve onun stratejik kurgusuydu. Askeri danışmanlar ve silah satışları aracılığıyla Alman savunma sanayisinin öncü figürleri politik yetkinliklerini ve ekonomik güçlerini bu dönemde ispat etmişlerdi. Bu unsurlar askeri, iktisadi ve siyasi nüfuz politikaları açısından vazgeçilmez hale gelmişlerdi. Bu yayılmacı dalgayı sonraki dalgalardan ayıran en önemli özellik Bismarckçı bir karakter ile sessiz, derinden ve 'barışçıl' bir dalga olarak ortaya çıkmış olmasıydı. Aslında bu ilk dalga 'barışçıl sızma stratejisi' için sonraki yıllarda mümbit bir saha açmıştır.

İkinci Dalga-Dönem (1898–1908): Birinci dalganın aksine ikinci dalganın başat figürü, 1890 yılında Bismarck'ı azledip 1898 yılında da kendisinden 'ebediyen kurtulan' Kayser II. Wilhem'dir. Birinci dalga ne kadar diplomatik ve sessiz ise ikinci dalga bir o kadar gürültülü ve şiddetliydi. 1898 yılında Kayser Wilhelm'in ikinci şark seyahati ve Şam'da yaptığı 300 milyon Müslümanın hamisi olduğunu söylediği konuşması bu ikinci dalgayı harekete geçiren enerjinin kaynağıdır. İçinde saklı bir meydan okuma barındıran ve stratejiyi açık eden bir dil ile İngiltere, Fransa ve Rusya'ya Müslüman nüfusları üzerinden mesaj verirken Kayser Wilhelm, Sultan Abdülhamid'in de gönlünü kazandığını düşünüyordu. İkinci nüfuz dalgası Sultan ile Kayser'in şahsi yakınlıklarının şekillendirdiği bir dalga oldu. Artık bu dalganın şiddetiyle açılan alanda Alman sanayisi, finansı ve siyaseti kalıcı bir yer edinmiş sayılırdı. İkinci dalganın yarattığı nüfuz hareketliliği 24 Temmuz 1908'de anayasanın yeniden ilan edildiği tarihe kadar devam etmişti.

Dalgaların Geri Çekilmesi (*Drawback*) (1908-1909): 24 Temmuz 1908 tarihi yeni bir dönemin işaretçisiydi ve yayılmacı nüfuz dalgasının kısa bir süreliğine geri çekilmesinin (*Drawback*) başladığı anlamına gelebilirdi. Anayasanın yeniden ilanı ile başlayan Alman yayılmacı nüfuz dalgasının geri çekilmesi (*Drawback*) 27 Nisan 1909'da Sultan II. Abdülhamid'in askeri bir darbe ile tahttan indirilip Selanik'e sürgüne gönderildiği yıla kadar devam etmektedir. Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle dönemin birçok gözlemcisi Alman yayılmacı nüfuz dalgasının artık sona erdiğini düşünüyordu. Ama işin aslı Sultan bir askeri darbe ile tahttan indirilmişti ve bu darbe Alman dostu subayların liderliğinde gerçekleşmişti. Kayser, Goltz Paşa ve Alman Büyükelçiliği bunun farkındaydı ve soğukkanlı davranmaları sebepsiz değildi. Onlar bu geri çekilen dalganın daha etkin, daha güçlü ve daha yıkıcı bir üçüncü dalgayı harekete geçirecek enerjiyi toplayacağını kestirmiş olmalıydılar.

Üçüncü ve Son Dalga (1909-1914): Dalga geri çekilirken Sultan Abdülhamid'in ustaca uyguladığı denge politikasını da beraberinde götürmüş, yerine kendi içinde dahi birlik sağlayamamış sivil-askeri komitanın yönettiği çok sesli ve çok başlı bir karmaşa bırakmıştı. Alman dostu askeri kadronun darbesiyle toplanan enerji üçüncü Alman yayılmacı nüfuz dalgasını şiddetini çoğaltarak harekete geçirmiş ve Alman aklının yönetir hale geldiği Osmanlı ordusunu savaşların kucağına fırlatmıştır. Bu karmaşanın yarattığı fırsatı gören ve değerlendiren İtalya Trablusgarb'a saldırmış ve Osmanlı ciddi kayıplar vermiştir. Sultan Abdülhamid'in saltanatı döneminde birlik olmaları hiç de mümkün görünmeyen Balkan Devletleri zoru başarıp bir araya gelmiş ve Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Siyasete bulaşmış, emir-komuta zincirinin dağıldığı Osmanlı ordusunu küçük Balkan Devletleri Balkan Savaşları'nda apaçık bir hezimete uğratmıştır. Üçüncü dalga Goltz Paşa'yı Payitaht'a 'ihtilalin kahramanı ve fikir babasıymış' havasıyla tekrar taşımış ve son noktada Liman von Sanders'li

Osmanlı ordusunu, Osmanlı sancağı çekilmiş Alman gemilerinin Rus sahillerini bombalaması neticesinde İmparatorluğun sonunu getirecek olan Birinci Dünya Savaşı'na sürüklemiştir.

Bismarck'ın şansölyeliği döneminde Abdülhamid'in talebi üzerine Alman sivil ve askeri danışmanların Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesi, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlediği yayılmacı nüfuz siyasetinin ilk adımı olarak görülebilir ve bu dalganın ilk hareketliliği olarak tasvir edilebilir. Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik dış politikası tarihçiler tarafından defalarca ele alınmış bir konudur. Ne var ki Bismarck'ın 'Şark Meselesi'ne yaklaşımını tartışan bu çalışmaların kahir ekseriyeti, Şark meselesine atıfla Alman çıkarları açısından "Pomeranyalı bir askerin bir tek kemiğini feda edecek kadar değeri yok"[4] cümlesini sarf ettiği 1876'daki meşhur konuşmasının gölgesinde kalmıştır. Ancak Ali Nizami Paşa ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki muhtemel bir ittifakı müzakere etmek ve Almanya'dan sivil ve askeri danışman talebi için Berlin'e giden Sultan Abdülhamid'in yakın bürokratlarından Reşit Bey'in 1881'de Sultan'a sunduğu kapsamlı raporlardan görebildiğimiz gibi Bismarck'ın Osmanlı politikası beş yıl içerisinde keskin bir değişime uğramıştır.

Birinci dalganın yarattığı alanda, yani 1881-1898 yılları arasında, Osmanlı-Almanya ilişkilerinde şu üç olay öne çıkmaktadır: 1882'de Alman Askeri Danışmanların Osmanlı hizmetine girmesi, Ekim 1882'de Anadolu Demiryolları projesi için Deutsche Bank'a Sultan'ın iradesi ile geniş haklar verilmesi ve son olarak da Kayser'in 1889'da Sultan'ı ziyaret etmesi. 1875'den beri hiç ihale alamayan Krupp Şirketi'nin, Alman askeri danışmanların açık desteği sayesinde, İmparatorluk sınırlarında kârlı işlere başlaması

4 Wallace, William, K., *The Trend of History: Origins of Twentieth Century Problems* (New York, 1922), s. 289; 'Şark Sorunu'nun' tarifi için bkz. Seymour, Charles, *The Diplomatic Background of the War 1870-1914*, (New Haven, 196), s. 194, Seymour kitabında 'Yakın Doğu Sorunu' adlandırmasını kullanmakta ve bu sorunun 'tarih kadar eski' olduğunu vurgulamaktadır.

da bu döneme denk gelir. Bu dalganın yarattığı etkiyle Krupp top firması, Osmanlı ordusuna top ve mühimmat temin eden tek şirket haline gelmiştir. Bu dönemde Alman silah üreticileri, Alman askeri danışmanları ve Osmanlı bürokratlarıyla ilişkilerini kendi lehlerine kullanmışlardır. Bu işbirliğinin en iyi örneklerinden birisi 1886-1887 yılları arasında Osmanlı silah pazarına tüfek üreticisi olarak giriş yapan Mauser Şirketi'dir. Alman sivil ve askeri diplomasisinin müdahalesi ve desteğiyle Mauser Silah Şirketi'nin sahibi ve ortak kurucusu, Paul Mauser, Sultan'ın 'şahsi güveni' sayesinde, şirketinin Osmanlı hükümeti ile ilk ve en kârlı anlaşmasını birinci nüfuz dalgasının sağladığı imkan dâhilinde imzalamıştır. 500,000 tüfek ve 30,000 karabina için atılan imzaların ardından şirket, Osmanlı'nın piyade birlikleri için tek silah tedarikçisi haline gelmiş ve bu pozisyonunu uzun yıllar korumuştur.

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı geliştirdiği ilk yayılmacı nüfuz dalgasının baş aktörü Şansölye Bismarck idi. Ancak ikinci ve üçüncü dalgalar 1890'da Bismarck'ı istifa ettirerek sistem dışına iten ve kendi kendisinin Şansölyesi haline gelen Kayser II. Wilhelm'in etkisiyle ortaya çıkmıştı. Ekim 1898'de yaptığı ikinci şark seyahatinde, Kayser, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik yoğun ilgisini açıkça göstermiştir. Üstelik bu ikinci ziyaret Kayser'e kendi İmparatorluğu'nun dış politikasının tek mimarı olduğunu göstermesi açısından da bulunmaz bir fırsat sunmuştu. Kayser II. Wilhelm bu seyahati boyunca İstanbul, Hayfa, Yafa, Kudüs ve Şam'a ziyaretler düzenlemiş ve yaptığı konuşmalarda, özellikle Girit ve Ermeni sorunları gibi diğer Avrupalı güçlerin Sultan'a baskı uyguladığı bazı kritik meselelerde tarafsızlığını gösteren bir tutum sergilemiştir. Kayser II. Wilhelm'in, kendisini diğer Avrupalı güçler tarafından 'hasta adam' olarak adlandırılan ve 'dışlanan' bir sultanın şahsi dostu olarak göstermesi Osmanlı-Alman ilişkilerine doğrudan ve olumlu olarak etki etmiştir.

Kayser'in bu ikinci şark seyahatiyle ikinci Alman yayılmacı nüfuz dalgası gerekli enerjiyi 1898 yılında toplamış ve harekete geçmiştir. Kayser'in seyahati sırasında ihtilaflı konular üzerine Osmanlı tezlerini destekleyen, en azından eleştirmeyen, etkili konuşmalar yapması, Sultan'ın büyük bir misafirperverlik göstermesi ve bir takım özel hediyeler takdim etmesiyle sergilenen karşılıklı dostane tavırlar iki imparatorluğun iktisadi ve siyasi ilişkilerinde kuvvetli bir etki bırakmıştır. Özellikle Kayser'in 1898'de, Şam'da Sultan Abdülhamid'e açıkça desteğini ilan ettiği konuşma, tam olarak Sultan'ın duymak istediği mesajları içeriyordu. Ancak Alman firmaları bu dostluğa dayanan şahsi güveni Osmanlı pazarındaki ticari çıkarları için âdeta sömüreceklerdi. Kayser'in Osmanlı'da iş yapmaları için verdiği destekten en fazla yararlanan Alman firmaları ise silah üreticileri olmuştur. Almanların, ağırlıklı olarak birinci dalganın yarattığı nüfuz alanında ortaya çıkan mali ve ticari çıkarları, ikinci ve üçüncü dalgaların etkisiyle hem daha da derinleşmiş hem de daha yaygın bir alan kazanmıştı.

1908'de iktidarın Sultan Abdülhamid'den İttihat Terakki'ye geçmesi ve ardından 1909'da bir askeri darbe ile Sultan'ın tahttan indirilmesi, Alman Tarzı Silah Ticareti'nin gücü ve sürdürülebilirliği bakımından bir test olmuştur. Alman tarzının şahsi ilişkiler ve ilişki kurulan kişilerin idari nüfuzu üzerine kurulmuş olması nedeniyle, başta bu iktidar değişiminin Almanya'nın stratejisine ağır bir darbe vuracağı düşünülmüştür. Bu nedenle, iktidar değişiminin ardından gelen Temmuz 1908 ile Nisan 1909 arasındaki son ve sonu getiren üçüncü dalgayı başlatmış olan bu zaman dilimi bir geri çekilme (*Drawback*) olarak görülebilir.

Her üç yayılmacı dalganın oluşumunda ve sonrasında ortaya çıkan nüfuz alanlarında Alman askeri danışmanlar Almanya'nın barışçıl yollarla nüfuz etme stratejisinde ve özellikle Alman silah üreticilerinin kazançlı işlere girmesinde başrol oynamışlardır. Bu sebeple, bu çalışmada Alman askeri danışmanlar 'Apoletli İşadamları' şeklinde tanımlanmaktadır. Arşiv belgeleri açıkça

göstermektedir ki Alman askeri danışmanlar Alman silah firmalarıyla mükemmel bir uyum içerisinde çalışmış ve Osmanlı İmparatorluğu'na yazdıkları raporlar ve askeri ve sivil yetkililerle kurdukları şahsi dostluklar sayesinde kendi ülkelerinin silah sanayisi için devamlı olarak lobicilik faaliyetinde bulunmuşlardır. Ne zaman Alman üretimi bir savaş malzemesinin alınmasını reddeden bir karar çıkacak olsa, Alman askeri danışmanlar müdahale ederek kendi yurttaşlarının çıkarlarını korumayı başarmışlardır. Alman askeri danışmanlar Osmanlı hükümetine yazdıkları birçok raporda Alman yapımı savaş malzemelerini överken, rakiplerini eleştirmişlerdir. Alman topçu subayı Ristow Paşa ordudaki reform için Krupp marka top alınması gerektiğini söylemiş, süvari subayı Hobe atların Almanya'dan alınmasını tavsiye etmiş, piyade subayı Kamphövener Paşa ise yazdığı raporlarda Alman yapımı Mauser'in diğer seçeneklerden, özellikle Avusturya yapımı Mannlicher marka tüfeklerden, daha kaliteli olduğunu vurgulamıştır. Tüm bu Alman askeri danışmanlar arasında *Apoletli İşadamı* unvanını en çok hakkeden ise Goltz Paşa olmuştur.

Goltz Paşa, Osmanlı Ordusu'ndaki konumu itibariyle Osmanlı'nın silah ihtiyacını gidermeye talip, rekabet halindeki birçok şirketin ürünleri hakkında güvenilir kaynaklardan sağlıklı bilgi edinebilecek durumdaydı. Edindiği çok özel ve teknik bilgileri, bir sanayii casusluğu örneği olarak, gizlice Alman silah firmalarıyla paylaşmaktaydı. Bu çalışmada detaylı olarak bahsedileceği üzere, Alman dış politikasının karar mekanizmaları için silah ticareti, Alman çıkarlarının kaygan zeminde olduğu ülkelerde, başarılı bir iktisadi-siyasi nüfuz için uygulanan kapsamlı stratejinin olmazsa olmazlarından birisi olarak görülmekteydi. Bu amaca ulaşmak için Alman askeri misyonu ve özellikle Goltz Paşa, Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik iyi planlanmış yayılmacı siyasetinin temel taşlarını oluşturuyorlardı. Goltz Paşa Alman silah üreticileri için iyi lobicilik ve pazarlama yapabileceğini kanıtlamıştı. Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu'ndaki

görev süresi boyunca nüfuzlu kişilerle geliştirdiği şahsi dostluklar sayesinde Alman silah üreticileri, Osmanlı karar mekanizmalarını etkileri altına alabilmiş ve sonrasında hem II. Abdülhamid döneminde hem de tahttan indirilmesinin ardından Birinci Dünya Savaşı'na kadar görev yapan Osmanlı hükümetleri ile yakın ilişkilerini koruyabilmişlerdir.

Alman silah üreticilerinin başarısının ardındaki en önemli faktör, hem silah üreticilerinin hem de askeri danışmanların Osmanlı bürokratları ile özellikle de Sultan'ın 1876-1909 arasındaki saltanatı süresince imparatorluğu yöneten Yıldız Sarayı'nın memurlarıyla geliştirdikleri yakın şahsi ilişkiler olmuştur. Bu çalışma özel olarak Osmanlı silah pazarının 'Almanlaşmasına' yol açan iki iç figür üzerine yoğunlaşacaktır: Sultan II. Abdülhamid ve belli başlı bazı askeri - sivil bürokratlar. Sultan Abdülhamid'in Almanya'ya yönelik izlediği siyaset ile şahsi tavrı Alman silah firmalarının Osmanlı pazarındaki başarısını açıklamada en önemli faktörlerin başında geliyordu. Özellikle diğer ülkelerin silah şirketlerine olan yaklaşımlarıyla karşılaştırıldığında Alman silah firmalarının arkasındaki en önemli gücün Sultan'ın şahsi güveni olduğu anlaşılacaktır.

Silah satışlarının gerçekleşmesi için birçok önemli konuda olduğu gibi Sultan'ın irade ilan etmesi gerekiyordu. Bu da Sultan'ın şahsi yaklaşım ve eğiliminin ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir. Sultan'ın Almanya'ya ve Alman silahlarına karşı olan şahsi güveni iyi bilinmekle beraber, İmparatorluğu'nun silah pazarını diğer Avrupalı güçlerin birbirleriyle savaşabileceği bir siyasi arena haline dönüştürmek istediği de görülmektedir.

Sultan'ın rolünün yanı sıra, Osmanlı askeri ve sivil bürokratlarının da silah alım sürecini yönlendirme güçleri olduğu görülmektedir. Silah üreticilerinin ya doğrudan kendileri ya da temsilcileriyle ve aynı zamanda Alman askeri danışmanlarla olan şahsi ilişkileri, bürokratlara etkili bir nüfuz sahası sağlamıştır. Bu sebeple zaman içerisinde Alman temsilcileri ve bürokratları, Almanya ve Alman silah firmaları lehine faaliyet gösteren belli başlı

Osmanlı bürokratlarını 'Türkten çok Alman', 'sadık bir dost', 'güvenilir bir muhbir', 'Almanya'yı Osmanlı'ya silah satan tek ülke yapmak için tüm gayretini sarf eden memur' gibi tabirlerle tarif etmeye başlamışlardır.

Bu çalışmanın odak noktası Sultan'ın veya Kayser'in kişilikleri ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun genel bürokratik yapısı değil, Sultan ve bürokratları tarafından benimsenen Alman yanlısı tutumun arka planı ve silah ticareti üzerindeki etkileridir. Çalışmanın temel amacı, 1876-1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki silah ticaretinin ana etkenlerini tanımlamak, tahlil etmek ve bunu 'şahsi diplomasiye' odaklanarak yapmaktır. Rosa Luxemburg'un da belirttiği gibi, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu Alman emperyalizm uygulamalarının en önemli sahası haline gelmiş[5] ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik yayılmacı nüfuz politikaları genelde 'kapitalizm ve emperyalizm arasındaki sınır' olarak adlandırılmıştır.[6] Arşiv belgelerine dayanarak ortaya çıkmış olan bu çalışma, şahsi ilişkilerin Almanya'nın Osmanlı pazarındaki başarılı silah ticareti üzerindeki etkisi açısından konuyu ele almakla sınırlandırılmış, herhangi bir teorik tartışmaya girmemiştir. Geniş bir arşiv çalışmasından ve belgelerinden faydalanılarak hazırlanmış olan bu çalışma özetle şu hedeflere ulaşmayı amaçlamıştır:

- Şansölye Bismarck, Kayser II. Wilhelm, Osmanlı ordusunda görevli Alman askeri danışmanlar, özellikle Goltz Paşa gibi asıl işi ticaret olmayan kimselerin Alman Tarzı Silah Ticareti'ne olan doğrudan ya da dolaylı etkilerini ortaya çıkarmak.
- İlgili dönemdeki Almanya-Osmanlı ilişkileri açısından silah ticareti ile dış politika arasındaki ilişkiyi göstermek.

5 Luxemburg, Rosa, *The Crisis in the German Social-Democracy, The "Junius" Pamphlet* (New York, 1919), s. 41.

6 McMurray, S. Jonathan, *Distant Ties: Germany, the Ottoman Empire, and the Construction of the Baghdad Railway* (Westport, 2001) s. 194.

- Şahsi ilişkilerin Almanya'nın Osmanlı silah pazarındaki başarılı ticaretine olan etkisini araştırmak.
- Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki siyasi ve iktisadi emellerini ileriye taşımasında Alman askeri danışmanların etkinliğini göstermek.
- Silah ticaretinin Osmanlı-Almanya ilişkilerinin şekillenmesindeki önemini ortaya çıkarmak.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun değişen dış politikasının, ticari ortaklarının değişmesi üzerindeki etkisini belirlemek.
- Arşiv belgelerini hem 'silah satışlarına bağlı dostluğun' hem de 'dostluğa bağlı silah satışlarının' nedenlerini açığa çıkarmak amacıyla ele almak.

On dokuzuncu yüzyılın son dönemlerindeki Osmanlı-Alman ilişkilerini inceleyen literatür daha ziyade Bağdat Demiryolu'nun inşası ve Kayser II. Wilhelm'in 1898'deki ikinci şark seyahatine odaklanır. Kayser Wilhelm'in ikinci şark seyahatinden önce başlayan silah ticareti ve çok boyutlu sonuçları ise genelde görmezden gelinmiştir. İlişkilerin silah ticareti tarafına değinen birçok eser ise genelde İngiliz ve/veya Alman arşiv belgelerine dayanarak, Osmanlı arşiv kaynaklarını dikkate almamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman etkisinin tarihi gelişimini anlamak için müracaat edilmesi gereken eserlerin başında İlber Ortaylı'nın 1981 yılında yayınladığı *Alman Nüfuzu* kitabı gelmektedir. Türkiye-Almanya ilişkilerini inceleyecek herkesin klasik başvuru kaynağı sayılabilecek bu kitabında Ortaylı, iki devlet ilişkilerini iktisadi, siyasi ve askeri açılardan genel hatlarıyla ele almış ve bu sahada çalışmaya başlayacak araştırmacılara önemli bir rehber eser bırakmıştır.[7]

Jonathan Grant'ın 1860'dan 1914'e kadarki dönemi kapsayan küresel silah ticaretine dair detaylı çalışması, Alman silah firmalarının Osmanlı pazarında yaptıkları satışlara yer vermektedir.

---

7 Ortaylı, İlber, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* (Ankara, 1981), gözden geçirilmiş son baskı *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* (Kronik Kitap, İstanbul, 2018).

Almanya'nın artan nüfuzu ve bu nüfuzun silah ticareti ile olan ilişkisine dair Grant'ın vardığı sonuçlar, bu çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. [8] Ne var ki Grant kitabında yer verdiği Alman firmalarının silah satışlarına ilişkin bilgi ve yorumlarını sadece Londra bulunan İngiliz Ulusal Arşivi'ndeki belgelere dayandırmakla yetinmiştir. Buna rağmen Grant'ın eseri küresel silah satışlarının tarihi seyri ve eko-politik etkisini anlamak adına önemli bir kaynaktır. Bu konudaki bir diğer kıymetli çalışma Fahri Türk'ün doktora tezidir.[9] Tezinde sadece Alman arşiv belgelerine yer vermiş olan Türk tezini kaleme aldığı dönemde Osmanlı arşivlerine ulaşmak mümkün ve kolay olmasına rağmen Osmanlı belgelerini kullanmamasını Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine ulaşma imkanının kısıtlı olmasına bağlamıştır.

Doğrudan silah ticaretini konu alan çalışmalar bir yana bırakılacak olursa, Osmanlı-Alman ilişkilerinin hem iktisadi hem de siyasi konularına ilişkin geniş bir literatür bulunmaktadır. Ancak bu literatür özellikle Osmanlı ordusunun yenilenme sürecine olan Alman müdahalesi ve bu çalışmada da incelenmiş olan Alman askeri danışmanların faaliyetlerine kısa değinilerle sınırlı kalmıştır. Griffith'in 1880-1897 yılları arasında Osmanlı ordusunun yeniden yapılanmasını ele alan 1966'da kaleme aldığı doktora tezi ve McGarity'nin 1968'de yazdığı doktora tezi, bu çalışmada incelenecek olan dönemde Osmanlı Ordusu üzerindeki dış müdahaleyi irdeleyen ilk çalışmalardır.[10] Wallach'ın 1976'da basılmış, meşhur ve sıkça başvurulan çalışması Alman eğitmenler yönetimindeki

8 Grant, Jonathan A., *Rulers, Guns, and Money: the Global Arms Trade in the Age of Imperialism* (Cambridge, MA, 2007), s. 81-91.

9 Türk, Fahri, *Die deutsche Rüstungsindustrie in ihren Türkeigeschäften zwischen 1871 und 1914: Die Firma Krupp, die Waffenfabrik Mauser und die Deutschen Waffen- und Manitionsfabriken* (Berlin, 2006)

10 Griffiths, Merwin Albert, *The Reorganization of the Ottoman Army under Abdulhamid II. 1880–1897*, Ph.D. Thesis: University of California (Los Angeles, 1966); McGarity, James Madison, *Foreign Influence on the Ottoman Army*, Ph.D. Thesis: American University (Washington, D.C., 1968)

Osmanlı askeri örgütlenmesinin yapısal reform sürecini ele almaktadır.[11] Wallach'ın çalışması Alman Dışişleri Bakanlığı'nın orijinal belgelerini kapsamlı bir şekilde kullanması bakımından dikkate değerdir. Goltz Paşa'nın Freiburg'daki Askeri Arşiv'de bulunan belgelerine dayanılarak hazırlanan Akmeşe'nin kitabı ve Yasamee'nin makalesi de Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Osmanlı askeri yetkilileri üzerindeki geniş etkisini ortaya koymaktadır.[12]

Ortaylı, Jastrow, Earle, Blaisdell, Önsoy, Bode, Kössler, Rathmann, Schöllgen, Schölch, Trumpener, McMurray, Franzke, Jerusalimski, Kampen, Gencer, Soy ve McMeekin tarafından yapılmış olan çalışmalar da bu kitabın sorusuna ışık tutacak önemli başvuru kaynaklarıdır.[13] Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu çalışmalar

---

11 Wallach, Jahuda Luther, *Anatomie einer Militärhilfe. Die preußisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835-1919* (Düsseldorf, 1976); Wallach, Jahuda Luther, Bir Askeri Yardımın Anatomisi, trc. Fahri Çeliker (Ankara, 1985) Bu çalışmada Wallach'ın kitabının tercümesinden yararlanılmıştır.

12 Yasamee, F. A. K., "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth of the Ottoman Empire", *Diplomacy and Statecraft* 9/2 (1998); Akmeşe, Handan Nezir, *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman Military and the March to World War I* (Londra ve New York, 2005)

13 Jastrow, Morris, *The War and the Bagdad Railway the Story of Asia Minor and its Relation to the Present Conflict* (Philadelphia and London, 1917); Earle, Edward Mead, Turkey, *The Great Powers, and The Baghdad Railway A study in Imperialism* (New York, 1924); Blaisdell, Donald C., *European Financial Control in the Ottoman Empire* (New York 1929); Bode, Friedrich Heinz, *Der Kampf um die Bagdadbahn 1903-1914: Ein Beitrag zur Geschichte der deutsch-englischen Beziehungen* (Breslau, 1941); Schölch, Alexander, "Wirtschaftliche Durchdringung und politische Kontrolle durch die europäischen Mächte im Osmanischen Reich (Konstantinopel, Kairo, Tunis)", *Geschichte und Gesellschaft*, 1/4 (1975), s. 404-6; Ortaylı, İlber, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* (Ankara, 1981); Kössler, Armin, *Aktionsfeld Osmanisches Reich Die Wirtschaftsinteresen des Deutschen Kaiserreiches in der Türkei 1871-1908* (New York, 1981); Önsoy, Rifat, *Türk-Alman Iktisadi Münasebetleri 1871-1914* (İstanbul, 1982); Rathmann, Lothar, *Berlin-Bagdad, Die imperialistische Nabosupolitik des kaiserlichen Deutschland* (Berlin, 1962); Trumpener, Ulrich, "Germany and the End of the Ottoman Empire", M. Kent (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (Oxford and New York, 1996); Schöllgen, Gregor, *Imperialismus*

Bağdat Demiryolu inşasını ikili ilişkilerin ana unsuru olarak ele alıp, daha ziyade, Osmanlı-Alman ilişkilerini geniş bir çerçevede, diplomatik ve tarihi arka planıyla birlikte incelemektedirler. Bu çalışmalar Alman silah firmalarının Osmanlı pazarındaki ticari faaliyetlerine karşı yüzeysel bir yaklaşım sergilemektedir. Hemen hepsi Krupp, Mauser ve diğer öne çıkan Alman şirketlerinden bahsedip Goltz Paşa başta olmak üzere Alman askeri danışmanların katkılarının altını çiziyor olsa da, aralarından sadece birkaçı Osmanlı pazarındaki Alman silah ticareti hakkında orijinal belge sunabilmektedir.

İstanbul'daki Osmanlı Arşivleri'nde bulunan, Almanya-Osmanlı ilişkilerine ışık tutacak zengin belge koleksiyonları, önceki çalışmalarda sistemli ve hak ettiği yoğunlukta kullanılmamıştır. Bu sebeple, yukarıda bahsedilen çalışmalarda kullanılan İngiliz ve Alman kaynaklarına ek olarak, bu kitapta Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nin belgelerinden geniş bir şekilde yararlanılmıştır. Özellikle Sultan'ın ve bürokratlarının, aynı zamanda Osmanlı hizmetine girmiş olan Alman danışmanların silah ticaretindeki pazarlık süreçlerine nasıl müdahil olduklarına dair bilgiler veren arşiv evrakları bu kitabın temel dayanak noktaları olmuştur. Üstelik Osmanlı arşivleri Osmanlı-Alman silah ticaretinin teferruatına, silah alım maliyetlerine, pazarlıklara, sözleşme teklifleri-ne, silah alım sürecine dair olan Sultan'ın iradelerine, Meclis-i

---

und Gleichgewicht, Deutschland, England und die *orientalische Frage 1871-1914* (München, 2000); McMurray, *Distant Ties*; Franzke, Jurgen (ed.), *Bagdadbahn und Hedjazbahn. Deutsche Eisenbahngeschichte im Vorderen Orient* (Nürnberg, 2003); Jerusalimski, A. S., *Die Außenpolitik und die Diplomatie des deutschen Imperialismus Ende des 19. Jahrhunderts* (Berlin, 1954); Kampen, v. Wilhelm, *Studien zur deutschen Türkeipolitik in der Zeit Wilhelm II* (Kiel, 1968); Soy, H. Bayram, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi 1890-1914* (Ankara, 2004); Gencer, Mustafa, *Imperialismus und die Orientalische Frage. Deutsch-Türkische Beziehungen 1871-1908* (Ankara, 2006); McMeekin, Sean, *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, 1898-1918* (Londra, 2010)

Vükela raporlarına ve muhtelif satıcıların yaptıkları tekliflere dair paha biçilemez bilgiler sunmaktadır. Bu kitapta kullanılan evrakın çoğunun temin edildiği Yıldız Evrakı ise II. Abdülhamid dönemi için temel kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.[14]

Daha önce yapılan çalışmalarda ihmal edilen bir başka önemli kaynak da Mauser silah fabrikasının bulunduğu Oberndorf am Neckar'daki Şehir ve Basın Arşivi'dir (*Stadt-und Zeitungsarchiv Oberndorf am Neckar*) Bu arşiv Alman Tarzı Silah Ticareti'ni geniş bir çerçevede ele alabilmem için oldukça kritik belgelere sahipti. Goltz Paşa, Paul Mauser, Sultan'ın özel kaleminden Ragıp Bey, August ve Joseph Huber kardeşler ve Krupp ve Mauser şirketlerinin temsilcileri tarafından yazılmış olan mektuplar, bu araştırmanın konusu için arşivde bulunan en önemli evraklardır. Wolfgang Seel'in birkaç arşiv belgesinden bahseden çalışması hariç bu kitap *Oberndorf am Neckar Şehir ve Basın Arşivi*'nde bulunan Mauser Şirketi'nin Osmanlı ile olan ticaretine ilişkin belgeleri kullanan ilk çalışmadır.

Tüm bunlara ek olarak okumalarım esnasında, araştırmacıların büyük bir çoğunluğunun Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşiv'de (*Politisches Archiv Auswärtigen Amtes*) yer alan evraklardan el yazımı olan ve transkripti yapılmayan evrakları okuma zorluğu sebebiyle görmezden geldiklerini daha doğrusu kullanmadıklarını fark ettim. Okunması zor olan bu el yazılarını okumaya başladığımızda Kayser'in, Goltz Paşa'nın, Mauser ve Löwe kardeşlerin, F. Alfred Krupp ve İstanbul'daki temsilcisi Huber kardeşlerin ve bazı Osmanlı bürokratların silah satışlarında oynadıkları kritik rolü daha açık bir şekilde görme imkanı yakaladım.

İngiltere/Londra ve Amerika Birleşik Devletleri/Washington, D.C.'deki Ulusal Arşivlerde yer alan Dışişleri Bakanlığı

14 Yorulmaz, Naci, "Krupps weitreichende Kanonen. Bewertung der Quellen im Osmanischen Archiv zu den AktivistAten der Fa. Krupp Osmanischen Reich", C. Schönig, R. Çalik ve H. Bayraktar (ed.) *Türksich-Deutsche Beziehungen: Perspektiven aus Vergangenbeit und Gegenwart* (Berlin, 2012), s. 192-216.

evraklarında bu iki ülkeye ait savunma firmalarının neden Osmanlı pazarında güç kaybettiklerini ve Alman devleti ve firmalarının yükselişlerini nasıl yorumladıklarını görmemiz açısından aydınlatıcı belgeler barındırmaktadır. Bu belgelere göre iki ülkenin ilgili bürokratları, büyükelçilik çalışanları ve bizzat silah firmalarının sahipleri Alman firmalarının Osmanlı pazarındaki, özellikle hafif silahlar ve top siparişlerindeki başarılarını teknik kapasite ve özelliklerinden ziyade siyasi ilişkilere bağlamaktadırlar. Amerikan ve İngiliz şirketlerinin ihaleleri alamamalarının başlıca sebebi olarak her iki ülkenin de hükümetlerinin Osmanlı hükümeti üzerinde kurmuş oldukları siyasi baskı gösterilebilir.

Araştırmalarım süresince Berlin, Londra ve İstanbul'da birçok kütüphaneden yararlandım. Berlin'de bulunan Staatsbibliothek, bu proje için, en önemli ve en verimli kütüphane olurken, Birmingham Üniversitesi Özel Koleksiyonlar (Merkez Kütüphane), Londra'daki British Library, İstanbul'daki Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, yayımlanmamış doktora tezleri, hatırat, gazeteler gibi ulaşması zor bazı eserlere ulaşmama imkan tanıdı.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALMAN YAYILMACILIĞI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ALMAN TARZI SİLAH TİCARETİ'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ (1880-1898)

"… ve Sezar Rubicon'u geçti"

BİSMARCK VE OSMANLI POLİTİKASI: ALMAN YAYILMACI-NÜFUZ DALGASI OLUŞUYOR

"Yeni İskender ya Almanya'dan çıkmalı ya da en azından bir Alman gibi olmalı."

Paul Dehn, Alman Kolonyalist Yazar

"Geleceğin savaşları ekonomi temelli savaşlar olacaktır... Umarım benim halefim bunu aklından çıkarmaz ve kaçınılmaz olduğu zaman Almanya'yı bu savaşa hazırlamış olur."

Bismarck, Alman Şansölyesi

Kayser II. Wilhelm'in 1888'de tahta çıkışı, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki iktisadi ve siyasi etkisi açısından genellikle bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Ne var ki 1871 yılında Alman İmparatorluğu Bismarck'ın öncü ve stratejik dehasıyla kurulduğunda Bismarck genç Alman İmparatorluğu'nun iç ve dış politikasında tartışılmaz bir otoriteye sahipti ve Alman ulusunun büyük bir çoğunluğu tarafından yeni kurulmuş olan Alman İmparatorluğu'nun gerçek lideri olarak görülüyordu. Özellikle dış politika yapım sürecini 'denge' üzerine inşa etmek isteyen Bismarck, 1890 yılında Kayser II. Wilhelm tarafından diskalifiye edilene kadar, kıta Avrupa'sında *status quo*'nun ve barış halinin korunmasını önemsiyordu. Bu nedenle agresif politik manevralar yapmak niyetinde değildi. Ne hemen güneyindeki 1871 savaş yenilgisinin intikamını almak için gün saydığını düşündüğü Fransa'yı, ne İngiltere'yi ne de Rusya'yı tedirgin edecek her hangi bir adım atmayacaktı. Osmanlı-Rus Harbi'nden (1877-8) hemen önce, 5 Aralık 1876'da Bismarck Alman Parlamentosu'na, Şark Meselesi ile ilgili o meşhur konuşmasını da işte böylesi bir politik hesaplama çerçevesinde yapmıştı. Doğal olarak konjonktüreldi ve Alman İmparatorluğu birliğini sağlamlaştırmadan, Avrupa'da siyasi dengeler daha kurulmadan atılacak adımların kesinlikle dikkatli ve acele edilmeden atılması gerektiğine inanıyordu.

Almanya'nın alacağı tüm dış politik kararlarında tamamıyla kendi menfaatini öncelemesi gerektiğine sürekli vurgu yapıyordu. Bismarck'ın şu meşhur söylemi bu nedenle onun 'Şark Meselesine' bakışından daha çok, yeni kurulmuş Alman İmparatorluğu'nun kırılgan birliğinin dikkate alınması gerektiğine dair kararlı duruşunu ortaya koymaktadır:

> "Her ne olursa olsun bir başka tarzda siyaset izlememizi tavsiye eden tekliflerin hiçbirinden etkilenmeyeceğiz. Bu sebeple, ben, Almanya'nın (Şark Meselesinde) hiçbir surette aktif bir rol almasını doğru bulmuyorum. Dahası Almanya'nın (Şark Meselesine) müdahil olmasında, ifademdeki kabalığı mazur görün, bir tek Pomeranyalı askerin kemiğini feda etmeye değer bir çıkar görmüyorum."[1]

Bismarck'ın Şark Meselesi'ndeki yaklaşımı çağdaşları tarafından zamanında ve sonrasında hep bu söylem temelinde değerlendirilmişti. 1880'lere kadar Bismarck genel anlamda Şark Meselesine özelde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili gelişmelere müdahil olmayı hiç istemedi ve bunu 'tehlikeli' buldu. Kayser II. Wilhelm, ilginç bir şekilde, Şansölye'nin bu tavrını Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten 'yüksek makamlardaki idareciler' (II. Abdülhamid ve bürokratları) hakkında sahip olduğu 'olumsuz kanaatlerine' hem de İmparatorluk topraklarındaki politik gelişmelerin potansiyel sonuçlarına ilişkin kötümser beklentilerine bağlıyordu.[2]

---

1 Wallaçe, *The Trend of History*, s. 289, Ayrıca bkz. Kössler, *Aktionsfeld Osmaniches Reich*, s. 102, Kössler Bismarck'ın Verbandlungen des *Deutschen Reichtages*'deki açıklamasını alıntılamıştır, 5 Aralık 1876, 2. Leg. Per., IV, Sezon 1876, Bd.1:585: "Ich werde zu irgendwelcher aktiven Betheiligung Deutschland kein interesse sehe, welches auch nur – entschuldigen Sie die Derbheit des Ausdrucks – die gesunden Knochen eines einzigen pommerschen Musketiers werth wäre."

2 Wilhelm II, *The Kaiser's Memoirs, Emperor of Germany 1888-1918*, trc. Thomas R. Ybarra (New York ve Londra), s. 28.

Her ne kadar Birmarck'ın Şark Meselesine ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'na tamamen ilgisiz olduğu tezi neredeyse 'tartışılmaz bir gerçek' gibi kabul görmüş olsa da farklı belge ve yorumlar durumun hiç de 'tartışılmaz' olmadığını ve aslında Bismarck'ın Payitaht'a dair uzun vadeli bir strateji takip ettiğini göstermektedir. Osmanlı'nın bir dönem Trablus-Beyrut Valiliğini yapmış İsmail Kemal Bey gibi bazı dönem yazarları Birmarck'ın aslında 'ilgisiz' olmadığını, aksine Balkan ve Osmanlı topraklarında nüfuzunu artırma politikasının Bismarck Almanya'sı dış siyasetinin en önemli parçalarından birisi olduğunu dile getirmişlerdir.[3] Her ne kadar Bismarck'ın yukarıda alıntılanan cümleleri, Balkan politikasının genel çerçevesi olarak sunulsa da aslında Şark Meselesi Bismarck'ın kafasında bir 'Türkiye Sorunu'ndan başka bir şey değildi ve Almanya'nın İstanbul büyükelçisi Marschall von Bieberstein'ın da yıllar sonra söylediği gibi bu konuşma tamamen konjonktür ile ilgiliydi.[4] Prens Bülow ile olan yazışmalarının birisinde Marschall, şu önemli tespiti kayda geçiriyordu: "Bismarck o konuşmayı yaptığında, durum tespiti yapmıştı. Bunu yaparken Doğu'da dürüst arabulucu (*honest broker*) rolünü de teminat altına almıştı."[5] Bismarck'ın o meşhur sözleri ve üzerine yapılan yorumlar hakkında İsmail Kemal Bey "tarihe geçen hiçbir ifade Bismarck'ın 'Şark Meselesinin bir tek Pomeranyalı askerin kemiği kadar değeri yok' cümlesi kadar alıntılanmamıştır. Ancak bu kadar alıntılanmasına rağmen, hiçbir tarihi ifade bu kadar muğlak yorumlara sebep olmamış, bu kadar fazla yanlış anlaşılıp, yanlış açıklanmamıştır" demektedir.[6] İsmail Kemal Bey

3 İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Sommerville Story (ed.) (Londra, 1920), s. 85; ayrıca bkz. Wallach, Jahuda Luther, "Bismarck and the "Eastern Question" – A Re-Assessment", *Germany and the Middle East 1835-1939* (Tel Aviv, 1975), s. 23-30.

4 Blowitz, Henri G.S. de, *Memoirs of M. de Blowitz* (Londra, 1903), s. 148.

5 Marschall'dan Bülow'a, 26 Aralık 1907, Konsolosluk Yazışmaları, İngiliz Ulusal Arşivi, Londra: Alman Dışişleri Bakanlığı Mikrofilm, 10/11.

6 İsmail Kemal Bey, *Memoirs*, s. 84.

hatıratında, Bismarck'ın Osmanlı'ya karşı olan 'sözde ilgisiz' duruşu hakkında şu önemli satırları kaleme almıştı:

> "Her şeye rağmen Bismarck, Türkiye konusundaki fikirlerinde direnmeye devam etti. Türkiye ile ilgilenmiyormuş gibi görünmesine rağmen Bismarck, ordusunun ve kamu ile mali idaresinin yapılandırılmasına yardımcı olmak üzere Türkiye'ye Alman subay ve bürokratlarının gönderilmesini kararlaştırırdı. Bunu yaparken bu tür anlaşmaların diğer güçler nezdinde kabul edilebilir olup olmayacağına dair kuşku duyanlara cevaben, Prusya'nın Rusya ile ilişkilerinin zirve dönemindeyken, Osmanlı topçu birliklerinin Prusyalı subaylar tarafından yeniden yapılandırıldığını hatırlattı. Zira Bismarck, bir elini Osmanlı ve her şeyden önce Anadolu üzerinde tutmakta ısrar ederken, Almanya'nın subaylarını ve sivil görevlilerini bu topraklara göndererek büyük avantajlar elde edeceğini biliyordu."[7]

Sivil ve askeri idarede reform çalışmalarını başlatmanın yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü politik yalnızlıktan kurtarmak ve Avrupa siyasetinde yeni dengeler tesis etmeye ayarlı stratejik kurguyu işletmeye başlatmak amacıyla Sultan II. Abdülhamid tarafından atılan ilk adım 14 Mayıs 1880'de, Almanya'dan sivil ve askeri danışmanları davet etmek oldu. Yasamee'nin 'Hem orijinal hem de bir yönüyle şaşırtıcı'[8] olarak değerlendirdiği bu davet, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na siyasi, iktisadi ve askeri kapılarını açmış oldu. Sultan'ı böylesi "şaşırtıcı" bir adıma sevk eden en kritik gelişme 1880 yılının Nisan ayında hem Almanya'yı hem kıta Avrupasını ve özellikle de Osmanlı'yı çok yakından ilgilendiren İngiltere'deki seçim sonuçları olmuştu. İngiltere'de yapılan seçimlerde Osmanlı'ya yakın politikaların taraftarı olarak bilinen Benjamin Disraeli gitmiş "Türk düşmanı"

---

7 A.g.e., s. 102.

8 Yasamee, F. A. K., *Ottoman Diplomacy: Abdulhamid II and the European Great Powers 1878-1888* (İstanbul, 1996), s. 74.

olarak bilinen William Ewart Gladstone başbakan olarak iktidarı ele geçirmişti. Gladstone kabinesinin ilk işi Balkanlar'da yeni sınır düzenlemelerini gündeme getirmek ve aynı zamanda Anadolu'da yaşayan Ermenilere ilişkin bazı idari reformların yapılması için Sultan Abdülhamid üzerinde baskı uygulanması için gündem yaratmak olmuştu. İngiltere'nin bu yeni dış politikasını ve yeni yöneliminin muhtemel sonuçlarını erken kavrayan Abdülhamid için artık farklı ittifak blokları oluşturmak bir zorunluluk haline gelmişti. O da Almanya'yı bu bağlamda değerlendirip yakınlaşmak istedi. Ne var ki güçlü bir Avrupa devleti ile Osmanlı'nın kuracağı yakın bir ilişki İngiltere'yi rahatsız edecekti. Öyle de oldu. İngiltere'nin karşı çıkması ve Balkanlar'da ortaya çıkan kaosun ardından gelişen diplomatik sorunlar sebebiyle, Bismarck Abdülhamid'in bu talebine vereceği cevabı ertelemek zorunda kaldı.[9] Her ne kadar, Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'na askeri danışman yollama fikrine sıcak bakmadığı ve bu nedenle danışmanların gönderilmesini engellediği iddia edilse de, Bismarck danışman heyetlerinin Osmanlı hizmetinde istihdamına açıkça destek veriyordu.[10] Reşit Bey'in raporundan anlaşıldığı üzere, Bismarck'ı tereddütte bırakan ve tedirgin eden konu sivil ve askeri danışmanların Payitaht'a gönderilmesi değil, Almanya'nın, Avusturya-Macaristan ve İtalya ile kurguladığı Üçlü İttifak'a Osmanlı'nın dahil olma isteğini dile getirmesiydi.[11] Prens Hohenlohe-Schillingsfürt'ün de belirttiği gibi, Veliaht Prens III. Frederick danışmanların gönderilmesi konusunda çekimser olmasına rağmen Bismarck hiç de öyle değildi. Ancak Bismarck,

9 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 47-9; Wallach, *Anatomie einer Militärhilfe*, s. 29-30.

10 Yasamee Bismarck'ın Osmanlı heyetini askeri danışman tayininin ihtimal dahilinde olmadığını söylediğini belirtmektedir. Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 80; Hajo Holborn, *Deutschland und die Türkei 1878-1890* (Berlin, 1926), s. 22; ayrıca bkz. Ortaylı, *İkinci Abdülhamid Döneminde*, s. 59; McMurray, *Distant Ties*, s. 27.

11 BOA, Y.EE 7/6, 02.01.1299/24.12.1881.

Osmanlı'nın Üçlü İttifak'a dahil olabilmesi için Avusturya'nın onayının gerekli olduğunu düşünüyordu. İsmail Kemal Bey'e göre Bismarck, Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilecek Alman subaylarının emri altında bölgeyi bilen ve analiz edebilecek birçok yetenekli Osmanlı askerinin olacağını ve gerektiği zaman bu danışmanların çok işe yarayabileceğini fark etmişti.[12]

İlk talebi yapmasının ardından, 14 Temmuz 1880'de, Sultan II. Abdülhamid, hizmete alınacak Alman askeri ve sivil danışmanların tayini için bir sözleşme taslağı gönderdi.[13] Ancak, bu on iki maddelik sözleşme taslağı Veliaht Prens III. Frederick'in şüphelerini gidermeye yeterli olmadı. Prens Hohenlohe'nin aktardığına göre, Bismarck'ın, bu danışmanların diğer Avrupa güçlerine karşı Bab-ı Âli'nin savunulmasında kullanılabileceklerini düşünüyor olmasından dolayı, Veliaht Prens, bu tayinin ertelenip ertelenemeyeceğini sordu.[14] Veliaht Prens fikrini beyan ettikten sonra Prens Hohenlohe'den şüphelerini Şansölye Bismarck'a iletmesini istedi. Prens Hohenlohe 16 Temmuz 1880'de Veliaht Prens'e şu raporu gönderdi:

> "Ekselansları ve Majesteleri, zat-ı alilerinize Potsdam'a gerçekleştirdiğim son ziyaretimde bendenize, Şansölye ile malum mesele hakkında konuşarak bu raporu yazma fırsatı verdiğiniz için çok minnettarım. Türkiye'ye sivil ve askeri hizmetliler gönderilmesine ilişkin duyduğunuz şüphe ve kaygıları Şansölye'ye aktardım. Şansölye kendisinin aynı düşünce ve kaygıları paylaşmadığını ve bu girişimin birçok açıdan (Almanya'ya) avantaj sağlayacağına inandığını ifade etti."[15]

12 Ismail Kemal Bey, *Memoirs*, s. 84, 102.

13 *Projet des conditions d'engagement du personnel composant la mission militaire et civile allemande en Turquie*, 14.07.1880, PA.AA. R13233.

14 Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig K.V. *Memoirs of Prince Chlodwig of Hohenlohe-Schillingsfürst* (ed.) Curtius, Fridrich, trc. George, W. Chrystal (Londra, 1907), s. 2, 268.

15 A.g.e.

Görüldüğü gibi Bismarck, Osmanlı İmparatorluğu'na sivil ve askeri danışmanlar göndermek konusunda kararsız değildi, isteksiz olduğunu söylemek ise kesinlikle gerçeği yansıtmıyordu. Aksine, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki böylesi bir Alman varlığının çok yönlü avantajlarının açıkça farkındaydı. Prens Hohenlohe'ye göre Bismarck Türklerle dost olmanın Almanya'nın yararına olacağını düşünüyordu. Aynı şekilde bu karşılıklı dostluktan Türkler de kazançlı çıkabileceklerdi. Hohenlohe ile olan konuşmasında, Bismarck, Almanya'nın İstanbul'da artan etkisinin önemine de vurgu yapıyordu. Hohenlohe raporunda, Bismarck'ın, Osmanlı'ya sivil ve askeri danışmanların gönderilmesinin birçok açıdan yararlı olacağı kanaatini sıklıkla dile getiriyordu. Bismarck aynı zamanda Alman danışmanlar tarafından yerine getirilecek olan görevlerin bizzat danışmanlar için de öğretici olacağına ve kapasitelerini görmelerine imkan sağlayacağına inanıyordu. Üstelik Osmanlı hizmetindeki Almanların ilan edilmeyecek ve kayıt altına alınmayacak görevleri de olacaktı. Prens Hohenlohe ile olan görüşmesinde muhtemel avantajlar üzerinde duran Bismarck "(Sivil ve askeri danışmanların Payitaht'a gönderilmesi) bize başka türlü elde edemeyeceğimiz bir fırsat ve güvenilir muhbirlerimizin orada varlık göstermesini sağlayacaktır" demişti.[16]

Aslında Bismarck bu yaklaşımını, 1880'de Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi tarafından sunulan raporu değerlendirirken de dile getirmişti. Şansölye, raporun sonuna Osmanlı'da görev yapacak Almanların yaratacakları nüfuz alanları ve elde edecekleri istihbaratlarıyla Alman hükümetine büyük hizmetlerde bulunacakları notunu düşmüştü.[17] Gerçekten de, sonradan ortaya çıkan olayların da kanıtladığı gibi, Bismarck'ın iyi hesaplanmış siyasi gözlemler üzerine kurulu varsayımı doğru çıkmıştı. Hakikaten, Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'na dair her türlü bilgi alma arzusu danışmanlar aracılığıyla gerçekleştirilmişti.

16 A.g.e.

17 Alıntılayan Wallach, *Bismarck and the Eastern Question*, s. 27.

Osmanlı yetkilileri ve memurları ile kurdukları samimi ilişkiler sayesinde, Alman sivil ve askeri heyetler önemli bilgiler edinmeyi başarmışlardı.[18] Şansölye Alman uzmanlarının Osmanlı hizmetine gönderilmesinin Avrupa'da bazı kesimlerce olumsuz karşılanacağını biliyordu ama bunun çok da önemsenmemesi gerektiğine inanıyordu. Prens Bismarck meselenin ayrıntılarını görüştüğü bir konuşmada Hohenlohe'ye şöyle demişti:

> "Sonuçları ve işin planlanması Türkleri ilgilendirir. Avrupalı güçlerin kabul edip etmeyeceği bizi endişelendirmemelidir. Bizim politikamız ne Türklerin ne de Avrupalıların menfaatlerini ileriye götürmek değildir. 'Avrupa menfaati' denilen şey, başkalarını kullanmak isteyenler için elverişli bir kurgudur ve bu kurguya inanacak birilerini de bulmak mümkündür. Bizim için Türkleri dost edinmek Almanya'ya avantaj sağladığı sürece yararlıdır. Rusya ile iyi ilişkilere sahip olduğumuz zamanlarda Türk topçuları Prusyalı yetkililer tarafından eğitildi ve böylelikle Türkiye'de bir nüfuz ve yararlı bağlantılar kurduk. Eğer Rusya'daki Şövenist, Panslavist ve diğer Alman karşıtı unsurlar bize saldırırsa, Türkiye siyasi ve askeri olarak bu duruma kayıtsız kalamaz. Dolayısıyla Türkiye hiçbir zaman bizim için bir tehlike arz etmez, ancak bazı durumlarda onun düşmanları bizim de düşmanlarımız haline gelebilir."[19]

Tüm bu istekli ifade ve davranışlara rağmen, Alman hükümeti hemen bir adım atmayıp talebi onaylamaya gönülsüzmüş gibi davranmıştı.[20] Prens Hohenlohe'nin Bismarck ile bu konuşmayı yapmasının üzerinden bir yıldan fazla süre geçmişti ve nihayetin-

---

18 Bismarck'ın açıklamasından 18 yıl sonra, 1908'de Marschall yeni Osmanlı büyükelçisi Osman Nizami Paşa'yı Alman askeri misyonu için güvenilir bir kaynak ve Almanya'yı Osmanlı'nın tek silah tedarikçisi yapmak için tüm imkanlarını seferber eden birisi diye tanımlıyarak, Bismarck'ın öngörülerini haklı çıkartıyordu. Marschall'den Bülow'a, 25.10.1908, PA.AA. R 13746.

19 Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig K.V., *Memoirs of Prince Chlodwig of Hohenlohe-Schillingsfürst*, s. 2, 267-8.

20 Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, s. 3, 403.

de 1881'in Aralık ayında, II. Abdülhamid süreci hızlandırmak ve ısrarını göstermek için Berlin'e özel bir heyet yolladı.[21] Sultan Abdülhamid'in özel kalemi (*Katib-i Hususi-i Hazret-i Şehriyari*) Reşit Bey'in de içinde olduğu heyetin başkanı Ali Nizami Paşa'ydı.[22] Reşit Bey'in muasırlarından Ali Ekrem Bolayır, Reşit Bey'in saraydaki pozisyonunun öneminin altını çizerek, Sultan'ın özel idari işlerinde gözle görülür bir etkisi olduğunu belirtiyordu.[23] Heyetin ana gündem maddesi Alman İmparatorluğu ile muhtemel bir ittifak ve sivil ve askeri destek talebiydi.[24] Heyet 10 Aralık 1881'de işe, İmparator I. Wilhelm'e daha önce hiçbir yabancı devlet adamına verilmemiş olan *Nişan-ı İmtiyaz* vererek başladı.[25] Kayser ve Şansölye Bismarck tarafından akşam yemeğinde ağırlanan Ali Nizami Paşa ve Reşit Bey, daha sonra Almanya'dan askeri taahhüt ve sivil destek almak için bir dizi görüşme yaptılar.[26] Bismarck Ali Nizami Paşa'yı Aralık'ın 15 ve 17'sinde olmak üzere iki kez kabul etti. 19 Aralık'ta ise Reşit Bey ile görüştü.[27]

---

21 BOA, Y.A.HUS. 169/24 (15.01.1299/07.12.1881)

22 BOA, Y.PRK.BŞK., 5/40 (18.01.1299/10.12.1881); Ayrıca bkz. Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 80; Hürmen, Fatma, R. (ed.) *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları* (İstanbul, 2006), s. 1, 55, 88; Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 50.

23 Bolayır, Ali Ekrem, *Hatıralar*, Metin K. Özgül (ed.) (Ankara, 2007), s. 203.

24 BOA, Y.PRK.TKM. 4/60 (22.01.1299/14.12.1881) Kirakossian'a göre Reşit Bey'in Berlin'e gönderilmesinin asıl amacı Almanya'nın Ermeni Sorunu ile ilgili tavrını öğrenmekti. 'Bu amaçla Sultan güvendiği kişilerden birisi olan genç yaştaki Reşit Bey'i temsilci olarak gönderdi,' demektedir. Kirakossian, Arman D., *British Diplomacy and the Armenian question: from the 1830s to 1914* (Princeton, 2003), s. 134. Asıl amaç Kirkossian'ın iddia ettiği gibi olmasa da Bismarck'ın Ermeniler de dahil olmak üzere Gayr-i Müslim tebaa ile ilgili söyledikleri oldukça gayet açık ve aydınlatıcıydı.

25 BOA, Y.PRK.BŞK. 5/40 (18.01.1299/10.12.1881); BOA, Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881); ayrıca bkz. *The History of the Year, A narrative of the chief events and topics of interests from Oct. 1, 1881, to Sept. 30, 1883* (Londra, 1882), s. 242.

26 BOA, Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881)

27 Ali Nizami Paşa'nın raporu: BOA, Y.EE. 7/5 (02.02.1299/24.12.1881); Reşit Bey'in raporu: BOA, Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881); Bismarck'ın

Aslında Osmanlı heyeti Berlin'e, danışmanları İstanbul'a yollaması için Bismarck'ı ikna etmeye ve bir çeşit baskı kurmaya gidiyorlardı. Oysa Bismarck'ın, ileride bu kozun sağlayacağı yararın farkında olması sebebi ve zaten danışmanları göndereceği için ikna edilecek bir tarafı yoktu.[28] Yine de bu ziyaret sayesinde, Bismarck İngiliz, Fransız ve Rus hükümetleri ve bu hükümetlerin Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki siyasi emelleri hakkındaki düşüncelerini doğrudan paylaşma imkanı bulmuş oldu. Bismarck, şahsi diplomasiyi uyguladığı bu görüşmeler sayesinde, Sultan'ı da memnun eden, Osmanlı'nın iç işlerine karışmama siyasetini yeniden dile getirme fırsatı elde etmişti. Bismarck, bu politikasını tekrar etmekle birlikte Sultan Abdülhamid döneminin en kritik meselelerinden birisi olan İmparatorluğun Müslüman ve gayrimüslim tebaası arasındaki kırılgan denge hakkında 'ayrıştırıcı' ve asimilasyon önerisi içeren tavsiyeler vermeyi de ihmal etmemişti.

Reşit Bey'in raporundan anlaşıldığı üzere Bismarck, bu görüşmeye gayet iyi hazırlanmış ve azınlıklar meselesini, Alman-Osmanlı ilişkileri açısından Alman dış politikasının gündem belirleyici ana maddelerinden biri haline getirivermişti. Bismarck çokkültürlü ve çokdinli İmparatorluk'taki azınlıklara ve gayrimüslim tebaaya ilşikin karşı tarafı rahatsız ve hatta tahrik edici açıklamalarda bulunmuştu. Hristiyan tebaanın güç kullanılarak idare edilmesi gerektiğiyle ilgili bir teşbihte bulunan Bismarck, aynı zamanda düzenli ve sistemli bir siyaset izlenerek dış güçlerin muhtemel tehditlerinden kurtulunması gerektiğini şu cümlelerle belirtmişti.

---

notu: *Aufzeichnung des Reichkanzlers Fürsten von Bismarck: Hiesige Stimmung über die in Berlin anwesende Türkische Spezial-Mission*, PA.AA.R.13427, 22.12.1881: *Ich habe die beiden türkischen Würdenträger, jeden besonders empfangen, ihnen gegenüber aber dieselbe Sprache geführt, wie dies auch von Seiten des Grafen Hatzfeld geschehen ist.'*

28 Hohenlohe-Schillingsfürst, Memoirs of Prince Choldwig, s. 2, 267-8; ayrıca bkz. Evans Lewin, *The German Road to the East; An Account of the 'Drang nach Osten' and of Teutonic Aims in the Near and Middle East* (New York, Doran, 1917)

"... Siz bir an bile tedbiri elden bırakmamalısınız. Yani, Memalik-i Şahane'de, Hriştiyan tebaanın Sultan'ın himayesi altında olduğunu belirterek, bu tebaayı sahiplenen dış güçlere, karşı koymalısınız. Ve Sultan tebaasını ipek bir eldiven giydirilmiş arslan pençesi ile yönetmelidir. (Bu ifade Şansölye Bismarck'ın konuşma esnasında iki üç defa tekrar ettiği ifadenin kelimesi kelimesine tercümesidir)."[29]

Reşit Bey, Sultan'a sunduğu bu raporda Bismarck'ın 'ipek eldiven giydirilmiş arslan pençesi' tabirini birkaç kez tekrar ettiğini yazarak Şansölye'nin meseleyi tasvir tarzına ve yaklaşımına vurgu yapmıştır. Reşit Bey'in büyük bir dikkatle not aldığı Bismarck'ın bu tahrik edici ve açık sözlü ifadeleri, Sultan'a gayrimüslim tebaaya karşı üzerine ipek bir eldiven giydirilmiş olan arslan pençesi (*harirden mamul eldiven ile mestur arslan pençesiyle idare-i hükümet*) metaforu ile bir nevi asimilasyona benzer bir politika izlemesini öğütlüyordu. Bu Avrupa'nın 'dürüst arabulucu' devlet adamı, Hristiyan tebaanın etkisinin ve öneminin yok edilmesiyle ilgili provokatif tavsiyelerine şöyle devam ediyordu:

"Eğer bu şekilde dikkatlice hareket edilirse, kısa bir süre içinde, Hristiyan, yani Türk olmayan, tebaanın etkisi ve önemi yok olur ya da bu tebaa eninde sonunda tamamıyla Türklere karışarak (mezc olarak) kısa zamanda Türkleştirilirler. Bu sayede devlet tamamıyla bir Türk Devleti halini alacağı için gücünü artıracak ve az bir çabayla itibarını, şanını ve birkaç asır önce sahip olduğu ihtişamını yeniden elde edecektir."[30]

İlginç bir şekilde, bu tahrik edici önerilerin sahibi olan kişi, daha önce de Lord Beaconsfield'e "Rusya ile çekişmekten vazgeç. Bırak İstanbul'u alsın, sen de Mısır'ı al. Kaldı ki Fransa kimseyi durduracak halde değil. Belki birisi ona Tunus ya da Suriye'yi

29 BOA. Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881) Orijinal raporda da bu ifade parantez içindeki verilmiştir.

30 BOA. Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881)

verebilir" tavsiyelerini vermişti.[31] Ancak 1881 yılına gelindiğinde Osmanlı heyetinin karşısında farklı bir Bismarck vardı. Artık Bismarck Osmanlı bürokratlarına Osmanlı İmparatorluğu'nun refahını artırabilmek ve hedeflere ulaşabilmek için neler yapılması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunuyordu. Alman Şansölyesi, İmparatorluğun dış ticaret hacminin artırılmasının önemini ve muhtemel sonuçlarını anlatıyor, yeni yolların ve tren yolu inşasının elzem olduğundan bahsediyordu:

> "Aynı zamanda, ülkenizin gelişmesi, refahın ve memnuniyetin artması için, hiç dinlenmeden, gecenizi gündüzünüze katarak çalışmalısınız. Eğitim seviyesinin yükseltilmesi, ticaretin ve zirai verimliliğin artırılması için hamleler yapmalısınız. Ülkenizi zenginleştirmek için gerekli şartlara uyum sağlamalısınız. Yeni yollar açmalı ve ülkenize boydan boya tren yolu inşa etmelisiniz. Ayrıca ormanlarınızı ve madenlerinizi de verim alabilecek şekilde işletmelisiniz."[32]

Bismarck'ın Ali Nizami Paşa'ya Meclis-i Mebusan'ın 1878'de feshedilmesiyle ilgili söyledikleri tam da Sultan Abdülhamid'in duymak istediği sözlerdi. Bismarck, "Meclis-i Mebusan'ı feshetmekle gayet iyi yaptınız. Zira tek bir milletten (*millet-i vahide*) oluşmadığı müddetçe, meclisin devlete yararından çok zararı

31 Rose bu konuşmayı *The London Times*'ın Berlin muhabiri Oppert'in açıklamasına dayandırmaktadır. Rose, John Holland, *The Origins of War 1871-1914* (New York 1915), s. 98; Blowitz'e göre Prens Bismack Beaconsfield'a hitaben şu cümleleri kurmuştur: 'Neden Rusya'ya karşısın? Bir anlaşmaya varabilirdin. Bu her iki ülkenin de lehine olabilirdi. Mısır'ı neden almıyorsun? Fransa bu konuda sonsuza dek kin güdecek değil ya. Dahası, karşılığında Tunus ya da Suriye'yi verebilirdin. Böylelikle sürekli yeni bir savaş tehlikesi doğuran Türkiye meselesinden de Avrupa kurtulmuş olurdu. Beaconsfield cevap vermedi. Ama sözlerimin tesirli olduğunu hissettim.' Blowitz, *Memoirs of M. De. Blowitz*, s. 148. Ayrıca bkz. Baykal, Bekir Sıtkı, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5 (1943), s. 3-12.

32 BOA.Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881)

olur" demişti.[33] Bu konuşma hemen her bakımdan Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi, iktisadi ve askeri alanlarda iş yapmak istediğinin ve Bismarck'ın Osmanlı'ya karşı uyguladığı ilgisizlik siyasetinin sona erdiğinin gayet açık bir ilanıydı. Konuşma esnasında verilen tavsiyelerin, açık sözlerin ekonomik, politik ve askeri noktalardan hareketle Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na 'barışçıl sızma' stratejisinin başladığını göstermekteydi. Bismarck, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece kendi kaynaklarıyla herhangi bir dış destek almadan bahsettiği modernleşme hamlelerini, ekonomik hamleleri yapamayacağını bilmiyor değildi. İşin özüne bakılırsa Uzak Doğu ile yapılan ticarette 'Açık Kapı' politikası uygulayan Bismarck, Alman tüccarların, yatırımcıların ve sanayicilerin Osmanlı pazarına girmesini sağlamaya çalışıyordu.[34] Bu nedenle Bismarck'ın görüşmeler sırasında sarf ettiği sözler, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ekonomik ilişkileri güçlendirmek isteğinin dolaylı bir ifadesi olarak yorumlanabilirdi. Bismarck bu niyetini şu sözlerle ilan etmiş oluyordu:

> "Tüm bu hedeflenenleri yerine getirebilecek yerli girişimci, işveren ve firmalar olduğu müddetçe onları tercih etmelisiniz. Aksi durumda müttefikiniz ve dostunuz olan yabancı milletlerden iyi niyetli, dürüst ve işinin ehli uzmanlara müracaat edebilirsiniz."[35]

Birçok açıdan incelendiğinde bu rapor iki temel noktayı ortaya koymaktadır: Birincisi, bugüne kadar genel kabul görmüş iddiaların aksine, Bismarck Osmanlı İmparatorluğu'na karşı 'ilgisiz' bir yaklaşım içinde olmadığı gibi Alman danışmanları göndermek konusunda da isteksiz değildi. İkincisi, her ne kadar Bismarck, Almanya'yı Osmanlı'nın içişlerine karıştırmak istemiyormuş gibi görünse de özellikle İmparatorluğun en kritik içişleri konusu olan

33 BOA.Y.EE. 7/5 (02.02.1299/24.12.1881)

34 Wehler, Hans Ulrich, *'Bismarck's Imperialism, 1862-1890' Past and Present*, 48 (1970), s. 128.

35 BOA.Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881)

azınlıklar konusuna 'provokatif' bir şekilde girmiş ve tavsiyeleriyle açıkça yönlendirme girişiminde bulunmuştu. Alman şansölyesi gayrimüslim tebaanın "Osmanlı hükümetine itaat etmediğini ve Türkleri hiçe sayarak sadece kendi menfaatlerini öncelediklerini" iddia etmiş, onların "harirden mamul eldiven ile mestur arslan pençesiyle" yönetilmesi gerektiğini ve hatta "Türklerle mezc ederek" "asimile" edilmesi gerektiğini hiç çekinmeden dile getirmişti.

Son olarak, Bismarck'ın bu belgede yer alan ifadeleri, Almanya'nın, ilerleyen yıllarda pan-İslamist bir politika izleyecek olan Sultan'a verdiği desteğin ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan siyasi, iktisadi ve askeri menfaat elde etme arzusunun açığa vurulması olarak da değerlendirilebilir.

Böylelikle Sultan II. Abdülhamid'in gönderdiği heyet başarılı bir sonuçla Payitaht'a dönmüştü. Artık Osmanlı İmparatorluğu Almanya ile yakın bir temas içine girebilirdi. Almanya, Şansölye düzeyinde birçok konuda destek olacaklarına dair 'yeşil ışık' yakmış ve aslında Birinci Dünya Savaşı ittifakına götürecek sürecin ilk tohumu da böylece atılmıştı. Her ne kadar Kayser II. Wilhem kendisini, gelecekte Alman sanayicilerine, işadamlarına ve nihayet Alman eko-politik yayılmacılığına birçok noktada yarar sağlayacak olan, Osmanlı'ya nüfuz politikasının tek mimarı olarak sunmak istese de, kanaatimce, Bismarck'ın planladığı ve uygulamaya koyduğu 'barışçıl sızma' stratejisinin hevesli ve agresif bir savunucusu ve sürdürücüsüydü, fakat kurucusu değildi. Almanya'nın Osmanlı politikasının gerçek mimarı kuşkusuz Şansölye Bismarck'tı. Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmetinde görev yapacak olan danışmanların birçok alanda yararlı olabileceğinin farkında olan strateji dehası Bismarck, 1883'de Osmanlı hizmetine giren ve 1885'de on iki yıl sürdüreceği Alman askeri danışmanlara başkanlık etme görevine getirilecek olan Goltz Paşa'nın ve diğer danışmanların İstanbul'a gönderilmesini bizzat onaylayan kişiydi. Henüz o yıllarda II. Wilhelm daha Kayser sıfatını almamıştı ve Almanya'nın yönetiminde ve karar alma süreçlerinde söz sahibi değildi.

Abdülhamid'in Alman desteğini elde etme ısrarı Mayıs 1882'de imzalanan bir anlaşma ile amacına ulaşmış oldu. 1907'de bir İngiliz diplomatın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili yazdığı yıllık raporunda ifade ettiği gibi, Abdülhamid'in Alman danışmanları davet edip Osmanlı ordusunda görevlendirmesi sonraki yıllarda İmparatorluğun Almanya ile ilişkilerini kökten değiştirecek, oldukça ince hesaplanmış, planlanmış ve ardından uygulamaya konulmuş stratejik bir hamleydi.[36] Üstelik İngiltere'nin Berlin Büyükelçisi Lord Ampthill'in ifadesiyle Sultan II. Abdülhamid'in 'bıktırıcı ısrarı' (*importunities*),[37] Bismarck'a 16 Temmuz 1880'de Prens Hohenlohe'ye bahsettiği varsayımlarını ve beklentilerini test etme ve aklındakileri uygulama fırsatını da vermiş olacaktı.[38]

Sivil ve askeri uzmanların Osmanlı hizmetinde görev yapmaları Alman yayılmacı dalgasının ilk tetikleyicisiydi. Bu danışmanlar sayesinde Almanya, Fransa ve İngiltere'nin aksine, Osmanlı İmparatorluğu için Birinci Dünya Savaşı'na kadar askeri gücünün üzerinde ciddi bir etkisi olan değişmez bir müttefik haline geldi ve Payitaht'ın yönetici makamındaki etkili sivil ve askeri çevrelerine ulaşabilme fırsatı yakaladı. Siyasi, iktisadi ve askeri sonuçlarıyla birlikte Reşit Bey ve Ali Nizami Paşa'nın bu ziyareti on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında Avrupa tarihinde bir dönüm noktasına işaret ediyordu. Osmanlı'nın hizmetine sivil ve askeri personelini göndermesi, Almanya'ya birden fazla noktada etkili olabilmesi için eşsiz bir fırsat sunmuştu. Bismarck, Sultan'ın ısrarlı davetini kabul ederek, ilk danışman heyetinin yola çıkmasıyla ilk domino taşı düşmüştü. Artık işler Almanya'nın istediği gibi ilerlemeye başlamıştı. Son domino taşı düştüğünde Osmanlı İmparatorluğu kendisini Almanya ile 'silah

36 Gooch, P. George ve Harold W. V. Temperley (ed.), *British Documents on the Origin of the War 1898-1914*, 11 sayı (Londra, 1927-1936), s. 5, 43.

37 Lord Ampthill'den Lord Granville'e, 17.12.1881, Paul Knaplund (ed.), *Annual Report of the American Historical Association*, s. 2, 239.

38 Hohenlohe-Schillingsfürst, *Memoirs of Prince Chlodwig*, s. 2, 267-8.

kardeşliği" kurmuş (*Waffenbrüderschaft*) ve İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı birçok cephede savaşırken bulacaktı.

Alman silah üreticileri Osmanlı hizmetine giren danışmanlarla yakın ilişkiler kurarak işbirliğine başlamışlardı. Sonraki bölümlerde detaylı inceleneceği gibi danışmanların Osmanlı ordusundaki etkili pozisyonları, Alman silah sanayisi için vazgeçilmez bilgi kaynağı haline gelmişti. Danışmanlar, Alman silah üreticileri lehinde olmak üzere Osmanlı ordusu ile aralarında âdeta simsarlık yapıyorlardı ve Osmanlı silah pazarında arz ve talebi buluşturan aracılar haline gelmişlerdi. Böylelikle Alman silah üreticileri Bismarck'ın attığı tohumların ilk hasatçısı olmuşlardı.

Bismarck ülkesinin büyüyen iktisadi gücünü ve Fransa-Prusya Savaşı'nda kazandığı askeri şöhretini yayılmacı ekonomik dış politikayı güçlendirmek için kullandı. Alman Şansölyesi Bismarck, emperyal askeri gücünü kullanarak doğrudan sömürgeleştirme faaliyeti yerine potansiyeli olan deniz aşırı ülkeleri etkisi altına alabilmek için Alman malı ürünlerin ihracatı ve sivil-askeri danışmanların yollanması gibi barışçıl yollara başvurmayı tercih ediyordu. Alman Sömürge Topluluğu başkanlığı yapmış ve 27 Şubat 1885'te Doğu Afrika'daki Alman sömürgelerinde uygulanan sömürge himayesi yönetmeliği ile Bismarck'tan ilk defa bir patent almış olan ünlü Alman kolonyalisti Dr. Carl Peters'a göre[39] denizaşırı sömürgeler, Alman İmparatorluğu'nun ekonomi temelli yayılmacı dış politikası açısından önemli ve belirleyici etkenler arasında yer alıyordu.[40] Ancak Bismarck açısından sömürgeler emperyalist bir girişimden daha çok Alman yapımı mallar

39 Peters, Carl, *Lebenserinnerungen* (Hamburg, 1918), s. 73-4. Ltf. bkz. "Charter of Protection in German" s. 74-5; ayrıca bkz. Graudenz, Karlheinz and Hanns-Michael Schindler (ed.), *Die Deutschen Kolonien: 100.Jahre Geschichte in Wort, Bild und Karte* (Augsburg, 1988), s. 98, İngilizce tercümesi için bkz. Pollard, Sidney and Holmes, Colin, *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914* (Londra, 1972), s. 157-8.

40 Peters, *Lebenserinnerungen*, s. 253.

için potansiyel bir pazar oluşturdukları için önem taşıyorlardı.[41] Wehler'e göre bu Bismarck'ın denizaşırı-merkezli dış politikasının önemli bir yapı taşıydı ve serbest ticareti esas alan ticari yayılmacılığın hem fikri hem de yöntemsel sürekliliğini bu politikada rahatlıkla görülebilirdi.[42]

Bismarck başta Avrupa'nın sömürgeleştirme yarışına katılmak istememiş ve Almanya'nın bu yarışta sona kalmış olmasından ötürü Avrupa'daki güç dengesini bozmaktan da çekinmişti. Avrupalıların kendi aralarındaki paylaşım konusunda tarafsızlığını belirtmek için de "Sırbistan'da Avusturyalıyım, Bulgaristan'da Rus'um, Mısır'da İngiliz'im diyerek sözlü olarak mevcut dengeyi korumaktan yana olduğunu göstermek istemişti.[43] Üstelik birliğini yeni sağlamış olan İmparatorluğun hassas jeopolitik yapısının da gayet iyi farkındaydı, uluslararası konjonktür de aslında bu yaklaşımı mecbur kılıyordu. Komşu ülkelerle, özellikle Fransa ile, barışçıl ilişkilerin sağlanması ve yürütülebilmesi, Alman refahının tesisi ve sürdürülebilirliği açısından bir zorunluluktu. Bu nedenle İmparatorluğun sınırlı kaynaklarını sömürgecilik sevdasına feda etmek istemiyordu. Kayser II. Wilhelm hatıratında "esasında Bismarck'ın siyasi menfaati, özü itibariyle, kıta Avrupa'sına yoğunlaşmıştı" diyordu.[44] Wehler, 1884 Eylül'ünde Bismarck'ın Fransız Büyükelçisi De Courcel'e "Alman siyasetinin amacı serbest ticaretin geliştirilmesi olup daha fazla sömürge ele geçirmek değildir" derken samimi olduğunu belirtiyordu.[45] Bucher'e yazdığı bir mektuptan Bismarck'ın gelecekteki savaşların karakteristiğinin ne olacağını fark ettiği ve savaşların

41 Bismarck Reichstag'da 10 Ocak 1885'te şu konuşmayı yapmıştır; 'Kolonilerimizin benim nazarımdaki en büyük önemi ürettiklerimiz için pazar olmalarıdır.' Pollard ve Holmes, *Industrial Power and National Rivalry*, s. 172.

42 Wehler, "Bismarck's Imperialism", s. 125.

43 Hill'e göre Bismarck'ın açıklaması Büllow tarafından alıntılanmıştır. Hill, David Jayne, "Economic Imperialism: Germany's Self-revelation of Guilt", *The Century: Illustrated Monthly Magazine* 44 (1917), s. 359.

44 Wilhelm II, *Kaiser's Memoirs*, s. 8.

45 Wehler, "Bismarck's Imperialism", s. 127.

ekonomi temelli olacağını öngördüğü anlaşılmaktadır. Anlaşılan, sabırlı ve dikkatli stratejist Bismarck yeni İmparatorluğun gücünü erken ve 'gereksiz' yere harcamak istemiyordu:[46]

> "1866'ya kadar Prusya-Almanya siyasetini izledik. 1866'dan 1870'e kadar Almanya-Avrupa siyasetini izledik. O zamandan bu yana ise bir dünya politikası izliyoruz... Geleceğin savaşları ekonomi temelli savaşlar olacaktır... Umarım benim halefim bunu aklından çıkarmaz ve kaçınılmaz olduğu zaman Almanya'yı bu savaşa hazırlamış olur."[47]

Bismarck her şeyden önce uluslararası yarışa yeni giren Alman milli sanayisini ve endüstrileşen ekonomisini geliştirmeyi önceliyordu. Bunun için hammadde ve pazara ihtiyaç olduğunun farkındaydı.[48] Almanya'da, özellikle de Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra, üretim fazlası veren ana sektörlerden bir tanesi de silah üretimiydi. Alman siyasetçiler de silah ticareti için potansiyel bir pazar olduğunun farkındaydılar. Sampson "yüzyılın ilk yıllarında silah ticareti, kıtalararası bağlantı ağlarıyla, dünyadaki en etkili uluslararası sanayi haline gelmişti" demektedir.[49] Aynı şekilde Hirst, silah ticaretinin kıtalar arası özelliğine dikkat çekmekte ve eserinde silah ticaretinden şu şekilde bahsetmektedir:

> "Tüfekler, torpidolar ya da savaş gemileri gibi kılıçlar da kâr amacıyla üretilirdi. Türkler, İspanyollar, İngilizler genelde ev yapımı silahlar kullanmakla yetinirlerdi. Ancak silah ağacı artık o kadar büyüdü ki dallarından sarkan yaprakları tüm dünyayı gölgeler oldu. En geri kalmış ülkelerde bile yok etmek için en iyisi olarak

---

46 Bir taraftan, Bismarck'ın öngörüleri Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile intkıtaya uğramıştı. Almanya'daki eski Amerikan büyükelçisi Hill şu argümanı ileri sürmekteydi; 'Şüphe yok ki tüm Avrupa'yı içine çeken Birinci Dünya Savaşı'nın sebebi ekonomik emperyalizmdi.' Hill, "Economic Imperialism", s. 357.

47 Barker, *Modern Germany*, s. 30.

48 Wehler, "Bismarck's Imperialism", s. 127.

49 Sampson, Anthony, *The Arms Bazaar in the Nineties: From Krupp to Saddam* (Londra, 1991), s. 58.

tasarlanmış silahlar pazarda kendisine yer buluyor. Savaş hazırlıkları ulusal, ama silah ticareti uluslararası. En öne çıkan Krupp, Creusot, Vickers gibi silah üreticilerinin satışlarının çoğu yabancı ülkelere yapıyorlar. Üstelik zaman zaman talebi ya da fiyatı artırmak için aralarında işbirliğine de gidiyorlar."[50]

Bismarck'ın 'geleceğin ekonomi temelli savaşlarına' hazırladığı haleflerine bırakacağı en önemli vizyon demir ve çelik endüstrilerinin gelişmesine bağlı olan silah üretiminin ve ihracatının desteklenmesiydi. Şansölye *Weltmacht* (Dünya Gücü) olma stratejisinin, en önemli unsurlarından birisinin savunma sanayisi olduğunun farkındaydı. Savunma sanayisi, iktisadi yayılmacılığın geliştirilmesi ve önünün açılmasını sağlayan sektörlerin en önemlilerindendi.[51] Aslında, aşağıda ifade edileceği gibi, II. Wilhelm, Bismarck'ı 1890'da istifa etmeye zorlamasının ardından savunma sanayisinin desteklediği yayılmacı politikayı daha saldırgan bir tavırla devam ettirmiştir. Ancak Bismarck, silahlanmayı artırmanın aynı zamanda kendi ülkesinin güvenliği için de önemli olduğunun bilincindeydi. Bismarck, sahip olduğu silahların nitelik ve niceliğinin, bir devletin hem uluslararası statüsünün hem de gücünün bir göstergesi olduğunu iyi biliyordu. Şansölye Bismarck 6 Şubat 1888'de orduyla ilgili bir yasaya dair yaptığı konuşmasında, silah üretimi ve silahlı güç sayısının artışının barışı teminat altına almanın en iyi

50 Hirst, Francis Wrigley, *The Political Economy of War* (Londra, 1916), s. 92.

51 Avrupa yayılmacılığında teknolojinin etkisi için bkz. Trebilcock, Clive, "'Spin-Off' in the British Economy History: Armaments and Industry, 1760-1914", *The Economic History Review* 22/3 (1969), s. 474-90; Trebilcock, Clive, "Legends of the British Armament Industry 1890-1914: A Revision", *Journal of Contemporary History* 5/4 (1970), s. 3-19; Gillis, J. R. (ed.), *The Militarization of the Western World*, (New Brunswick, 1989); Hacker, Barton C., "Military Institutions, Weapons, and Social Change: Toward a New History of Military Technology", *Technology and Culture* 35/4 (1994), s. 768-834 ve Hacket, Barton C., "Military Technology and World History: A Reconnaissane", *The History Teacher* 30/47 (1997), s. 461-487; Headrick, R. Daniel, "The Tools of Imperialism: Technology and the Expansion of European Colonial Empires in the Nineteenth Century", *The Journal of Modern History* 51 (1979), s. 231-263.

yolu olduğunu iddia ediyor ve "Kulağa çelişkiliymiş gibi geldiğini biliyorum, ama bu doğru. Alman ordusunu güçlü silahlarla donattığımız sürece kimse bize saldırmaya teşebbüs edemeyecektir" diyordu.[52] Bu cümleler tam da Alman silah üreticilerinin duymak istediği sözlerdi. Bismarck'ın da bildiği gibi, silahlanmaya yaptığı bu teşvik Alman ulusunu rahatlatacak, Alman kamuoyu, borsası ve basının gerginliğini bir nebze de olsa azaltacaktı.[53] Konuşmasında silahlanmanın neden gerekli olduğunu coşkuyla şöyle anlatıyordu:

> "Avrupa'nın tam ortasında bulunuyoruz. En az üç cepheden bize saldırılabilir. Tanrı bizi öyle bir konuma yerleştirmiş ki komşularımız yüzünden bir an bile tembellik ya da çalışmamazlık edemeyiz. Tanrı bir yanımıza savaşı en çok seven ve en huzursuz ülkeyi, Fransa'yı koydu. Ve Tanrı önceki asırlarda hiç olmadığı kadar düşkünlük gösterilen savaşçılığın Rusya'da büyümesine izin verdi. Dolayısıyla bu iki taraf bizi kamçılamakta ve çaba göstermeye mecbur etmektedir. Durum böyle olmasa bu çabayı biz hiç göstermezdik. Avrupa denizinde yüzen ve bize dişlerini gösteren bu köpek balıkları nefeslerini ensemizde hissettirerek bizi tetikte olmaya zorluyorlar. Bizi, kendi arzumuzla yapmayacağımız şeyleri yapmaya zorluyorlar. Üstelik biz Almanların, birbirinden ayrı düşmelerini arzulasalar da bu tavırlarıyla bizi birlik ve beraberliğe teşvik ediyorlar."[54]

Birlik içerisinde ve askeri anlamda hazırlıklı bir millet olmaları gerektiğine kuvvetle inanan Bismarck, Almanya'nın gelişen ekonomisi ve endüstriyel potansiyeli için büyük önem arz eden yeni pazarlar ve yeni hammadde kaynağı arayışı konusunda yurttaşlarını teşvik ediyordu. Böylelikle, Almanya yavaş yavaş hammadde kaynaklarına ve yeni pazarlara ulaşmak için resmi ve gayr-i resmi

---

52 Warner, C. D. (ed.), *Library of the World's Best Literature, Ancienct and Modern* s. 5 (New York, 2008; ilk baskı 1896), s. 1957; ayrıca bkz. Manchester, William, *The Arms of Krupp 1587-1968* (Londra, 1969), s. 175.

53 Warner, *Library of the World's Best Literature,* s. 1956.

54 A.g.e., s. 1955.

iktisadi yayılmacılığın başarısına sırtını dayamış oluyordu.[55] Silahlanma politikası ve yayılmacı yaklaşımı aynı kulvarda ilerliyordu. Bismarck, devletin mali kaynaklarını takviye etmediği sürece yüksek maliyetli bir adım atmaya yanaşmıyordu. Ancak Bismarck devletin sömürgelerini doğrudan yönetemeyeceği ve ticari şirketlere destek vermekten ötesini yapamayacağı kanaatindeydi.[56]

Bismarck'ın ekonomi temelli dış politikası için etkili bir araç olarak kullandığı silah ticaretine bakışı, silah üreticileriyle olan şahsi ilişkileri ve bu üreticilere uluslararası ticarette verdiği resmi destek incelenerek daha iyi anlaşılabilir. Almanya'nın iktisadi yayılmacılık politikasının savunucusu ve destekçisi olarak, Bismarck, ülkesinin silah üreticileriyle yakın ilişkiler kurmuştu. Buna en iyi örneği teşkil edecek üretici firma, Şansölye'nin dış ekonomi politikasında önemli bir yere sahip olan Krupp Şirketi'ydi. "Kârın Uluslararasılığı"[57] fikrine olan hayranlığını saklamayan Krupp Şirketi, Bismarck'ın ekonomi temelli yayılmacı dış politikasının doğal müttefiki olarak görülebilirdi. Bu sebeple Krupp'un birçok talebinin Bismarck'ın dış ekonomi politikası ile uyumlu olması hiç de şaşırtıcı gelmemelidir. Örneğin, 1865 yılında sıkıntı içinde olan Krupp milyonlarca mark krediye muhtaç bir durumdaydı. Kredi talebinin bankalar tarafından reddedilmesinin ardından şirket, Menne'nin ifadesiyle patronu Bismarck'ı ikna etmek ve silah siparişi vermesini sağlamak için işe koyuldu.[58] Menne'ye göre görüşme esnasında Krupp, Bismarck'a şirketin kontrolünün Fransız bankası Seilliere'e geçebileceğini söyleyerek bir bakıma Şansölye'nin milliyetçi duygularını tahrik etmek istedi. Ancak işin aslı tam olarak öyle değildi. Menne, Krupp'ın bizzat kendi el yazısından görüşmenin detaylarını şu şekilde aktarıyor:

---

55 Wehler, "Bismarck's Imperialism", s. 122.

56 A.g.e., s. 129.

57 Menne, Bernhard, *Blood and Steel: The Rise of the House of Krupp* (New York, 1938), s. 88.

58 Menne, *Blood and Steel*, s. 78.

> "Vaziyetten ötürü gayet üzgün olan Bismarck, durumu Kral ve Savaş Bakanı ile görüşeceğini kabul etti ancak Ticaret Bakanı'nın onayı olmadan bir karar çıkartmanın zor olacağını da ekledi. Fransa'dan gelen ve benim lehime olduğunu iddia ettiğim teklifi öne sürerek konuya çok önem vermiyormuş gibi yaptım. Ancak özgürce hareket etme hakkımı kaybedeceğimi ve işlerin kısıtlı da olsa yabancı kontrolü altında yapılacağını da söyledim. Üstelik istediğim zaman elimdeki her şeyi 10 milyona satılığa çıkarttığım takdirde aynı gün satabileceğimi söylemeyi de ihmal etmedim."[59]

Alman sanayi devinin üzerindeki muhtemel bir Fransız etkisi Bismarck'ı derhal harekete geçirdi ve Krupp'un adına Kayser I. Wilhelm ile görüştü. Müzakerelerin ardından I. Wilhelm sahil güvenliği ve deniz kuvvetleri için Krupp'tan alınmak üzere 1866 yılında 3,787,000 marklık silah siparişi verdi. Krupp Bismarck'ı safına çekmek konusunda çok zorlanmamıştı. O yıl Krupp Şirketi de dâhil olmak üzere Alman sanayisi üzerinde kara bulutlar dolaşıyordu.[60] Menne'nin aktardığına göre Krupp, ileride değinileceği üzere, daha sonra 6 milyon Mark ödünç almak üzere hükümetin kapısını yine çaldı.[61] Dahası Bismarck'ın isteği üzerine, Fransa ile muhtemel bir savaşa hazırlık olarak Prusya ordusunun donatılması için, Krupp'a milyonlarca Mark değerinde kredi sağlanmıştı.[62] I. Wilhelm, Regent Prensi olmasına rağmen, diğer Alman silah üreticilerine karşı Krupp'u destekleyebileceğinin sinyalini verdi.[63] Hem ordu hem de yönetici elitler Krupp Şirketi'ni açıkça destekliyorlardı. Epkenhans, yukarıda verilen örneklerle ilgili olarak "emperyal Almanya'da en fazla konuşulan

---

59 Alıntılayan Menne, *Blood and Steel*, s. 79.

60 A.g.e., s. 80: 1,250,000 Taler (1 Mark = 0.33 Taler)

61 A.g.e., s. 60: 2 milyon Taler.

62 Bontrup, Heinz-Josef ve Zdrowomslaw, Norbert, *Die deutsche Rüstungsindustrie, vom Kaiserreich bis zur Bundesrepublik* (Heilborn, 1988) s. 53.

63 Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie,* s. 160-163.

ve dile düşmüş olan asker-sanayi ilişkisi, ordu ile Essen'deki Krupp Şirketi arasındaki ilişkiydi" tespitini yapıyordu.[64]

1874'de Krupp, kaçınılmaz olarak iflasına neden olabilecek bir başka tehlike ile karşı karşıyaydı.[65] Şirketin acil olarak nakit paraya ihtiyacı vardı ve Alfred Krupp, hiç tereddüt etmeden Bismarck'a giderek Prusya Devlet Bankası'ndan 6 milyon mark değerinde kredi sağlanıp sağlanamayacağını sordu. Manchester konuyla ilgili olarak "Önceden hükümet durumu hep bir şekilde idare ediyordu. Şimdi ise Krupp hammadde ihtiyacının karşılanması için kendisine Prusya Devlet Bankası'ndan özel bir kredi çıkartılması gerektiğini, kaba bir dille söylemişti" diyordu.[66] Prusya Devlet Bankası'nın öncülüğünde bir sendika oluşturularak, yüzde beş faizle 10 milyon Taler değerinde kredi sağlandı.[67] Riesser'in de işaret ettiği üzere bu krediyle Almanya'da ilk defa verilen bir borç, örtülü bir ipotekle sağlama alınan ve bono sahiplerinin eşit temsil edilmesini sağlayan küçük bonolar haline dönüşmüştü. Bu formül daha sonra benzer durumlarda hep uygulanacaktı.[68]

Böylelikle, Bismarck ve I. Wilhelm zor günlerindeki bu yardımlarıyla Krupp Şirketi'ne olan desteklerini göstermiş oldular. 1

---

64 Epkenhans, Michael, "Krupp and the Imperial German Navy 1898–1914: A Reassessment", *The Journal of Military History 64* (2000), s. 335.

65 Klass, v. Gert, *Die Drei Ringe* (Tübingen ve Stuttgart, 1953), s. 112–23; Lehmann, Karin, "Der Funktionswandel der öffentlichen Haushalte im Deutschen Reich vor dem Ersten Weltkrieg", içinde L. Zumpe (ed.), *Wirtschaft und Staat im Imperialismus* (Berlin, 1976), s. 96.

66 Manchester, *The Arms of Krupp*, s. 121.

67 Riesser, Jacob, *The German Great Banks and Their Concentration in Connection with the Economic Development of Germany* (Washington, D.C., 1911), s. 484; ayrıca bkz. Gall, Lothar, *Die Deutsche Bank, 1870–1995* (München. 1995), s. 32, 50.

68 Riesser, *The German Great Banks*, s. 484; aslında bu aktarım silah endüstrisi için var olan ittifakın en erken göstergelerinden birisiydi. Lehmann'a göre burjuvanın mali anlamda güçlü tarafları, yüksek memurlar ve askeri liderler tarafından bu kredinin garantörlüğü yapılmış ve bu bono büyük bankaların konsorsiyumu ile garanti altına alınmıştı. Bkz. Lehmann, "Der Funktionswandel", s. 96.

Kasım 1887'de *The New York Times*'da yayımlanan bir makaleye göre Krupp, uluslararası ticarette kazanmaya devam etmek için yetkililer ile kurduğu yakın ilişkilerinden yararlanmaya çalışıyordu. Makalede "Sayın Krupp... Şansölye ile olan flörtünü devam ettiriyor. Anlaşıldığı kadarıyla Prens Bismarck'a yapılan ziyaretin perde arkasında, Sayın Krupp'a bir milyon sterlinden fazla borcu olduğunu öğrendiğimiz Türk hükümeti ile yapılan ticaret var" satırları yer alıyordu.[69]

Hem iç siyasette hem de uluslararası alanda destek gören sadece Krupp Şirketi değildi. Oberndorf merkezli Mauser Şirketi ve Berlin merkezli Ludwig Loewe Şirketi de Osmanlı silah pazarında yaptıkları ilk işleri sırasında Bismarck'ın resmi desteğinden yararlanmışlardı. Ayrıntıları daha sonra anlatılacak olan Şubat 1887'de 500,000 tüfek ve 100,000 fişek için yapılan anlaşma, hem Mauser Şirketi'nin kaderini değiştirecek hem de Oberndorf şehrinin ekonomik ve sosyal kalkınmasına ciddi katkıda bulunacaktı.[70] Osmanlı İmparatorluğu'nun Berlin Büyükelçisi Ahmet Tevfik Paşa, Mauser Şirketi ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1887'de imzalanan anlaşmanın öncesinde, şirketin ürünlerinin kalitesi ile ilgili bilgi ve tavsiye almak için çok kez Bismarck'a başvurduğunu ve her defasında Şansölye'nin silahlardan övgüyle bahsettiğini aktarıyordu.[71]

69 *The New York Times*, 1 Kasım 1887.

70 Kraus, Jörg, *Für Geld, Kaiser und Vaterland: Max Duttenhofer, Gründer der Rottweiler Pulverfabrik und erster Vorsitzender der Daimler-Motoren-Gesellschaft* (Bielefeld, 2001), s. 64; ayrıca bkz. Radolin'den Caprivi'ye, 06.02.1893, PA.AA.R13286. Osmanlı Hükümeti tarafından Almanlara verilen bu sözleşmede Waffenfabrik Mauser ile Loewe & Co. birlikte üretim yapmaktaydılar. Ancak bunun gibi birden fazla satıcının olduğu ihalelerde Osmanlı kaynakları ana tedarikçi olarak Mauser'in ismini zikretmektedir. Mauser 4 Kasım 1896'da Alman Silah ve Mühimmat Fabrikaları (Deutsche Waffen-und Munitionsfab- riken, (DMW)) birliğinin bir parçası haline gelmiş olsa da bu çalışmada, sözleşmelerden ve diğer ticari faaliyetlerden bahsedilirken 'Mauser Şirketi' ya da 'Mauser' ismi mezkur ortaklıklara da referans vermiş olmaktadır.

71 BOA, Y.MTV.29/19 (13.01.1305/31.10.1887)

Dahası Bismarck, 1887'de Osmanlı hükümetini Pulverfabrik Rottweil-Hamburg barut fabrikası (bundan sonra Rottweiler) ile sözleşme imzalamaya ikna ettiği gibi diplomatik bir rol de üstelenecekti.[72] 19 Nisan 1887'de bizzat kendisi tarafından imzalanmış olan arşiv belgesinde yer alan ifadeler, Bismarck'ın Alman silah üreticilerinin hem yurt içinde hem de yurtdışındaki faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir rol oynadığına işaret ediyordu. Âdeta bir patron gibi, silah ticareti konusunda istekli ve açıktan müdahalesi ile de yakından ilgili olduğunu göstermiş oluyordu.[73] Rottweiler'in kurucuları Max ve Carl Duttenhofer'in komşusu ve şahsi dostu olan Bismarck, Sultan Abdülhamid'i ikna etmeye gayret etmiş[74] ve yazdığı "tavsiye mektubunda" Rottweiler barutlarının teknik özelliklerinden övgüyle bahsetmişti:

> "Şu üç özelliğinden dolayı Rottweiler barutları Mauser tüfekleri için en ideal olanıdır; merminin hız kuvveti, mermi yörüngesinin isabetliliğini artırması ve fişeğin zamanından önce ateş almasını engelleyerek tüfeğin kullanılamaz hale gelmesine yol açacak sebepleri ve etkileri yok etmesi. Bu sebeple, bizim askerimizin de kullanmakta olduğu bu barutlar (Osmanlı askerinin de elinde bulunan) Mauser sistemi için en uygundur."[75]

Bu noktada ilginç bir bilgi de Duttenhofer'in şirketinin üretim tesislerinden birini Bismarck'a ait bir arsanın üzerine inşa etmiş olması ve Bismarck ile zaten birçok vesile ile görüşebilme şansı olmasıydı.[76] Stern'in aktardığına göre 1880'lerin sonuna ge-

72 *Pulverfabrik Rottweil-Hamburg* 1890'da önce ismini *Vereinigte Köln- Rottweiler Pulverfabriken AG* olarak değiştirmiş, daha sonra ise 1896'da kurulan *Deutsche Waffen- und Munitionsfabriken*'e dâhil olmuştur.

73 Kraus, *Für Geld, Kaiser und Vaterland*, s. 36.

74 Kraus, *Für Geld, Kaiser und Vaterland*, s. 36.

75 BOA, Y.PRK.ESA.6/61 (19.04.1887)

76 Vagts, Alfred, "Bismarck's Fortune", *Central European History* 1 (1968), s. 216; krş. Stern, Fritz, *Gold and Iron: Bismarck, Bleichröder and the Building of the German Empire* (Londra, 1980), s. 298; Kraus, *Für Geld, Kaiser und Vaterland*, s. 30–52.

lindiğinde bu arsanın yıllık kârı 10,900 Marktan neredeyse iki katına çıkmıştı.[77] Bismarck'ın biyografisini yazan Otto P. Pflanze, Şansölye'nin bu arsanın kiralanabilmesi için ihtiyaç duyulan patlayıcı maddelerin Sachsenwald'dan temin edilmesini de ön şart olarak koştuğunu belirtiyordu.[78] Hatta Vagts, Bismarck'ın barut fabrikasının daha sıkı korunması gerektiğini düşündüğünden güvenlik önlemleri ile de yakından ilgileniyordu.[79] 25 yıl boyunca Bismarck'ın resmi ve şahsi ilişkilerine şahitlik eden Moritz Busch, Şansölye'nin Rottweiler'dan elde ettiği gelirin ayrıntılarını şu şekilde anlatmaktadır:

> "Daha sonra çay içerken Prens (Bismarck) bize katıldı ve birçok konudan özellikle de bazı gayrimenkullerinden ve onların az gelir getirmesinden bahsetti. Değirmenler dışında, Varzin ona hiçbir şey elde ettirmemişti. Hububatı elinden çıkarması çok zordu çünkü yurtdışından hububat getirilmesi demiryolu nakliyatının ucuz olması sebebiyle kolaydı. Hamburg'tan Sachsenwald'a kadar neredeyse hiçbir yerde kullanılmayan keresteden de rekabet sebebiyle pek fazla kâr elde edemiyordu."[80]

Busch, günlüğünde az gelir getiren iş kalemlerinden bahsettikten sonra Bismarck'ın, Elbe nehri kıyısında bulunan ve Duttenhofer'in barut fabrikalarından birisini üzerine inşa ettiği arazisinden bahsettiğini yazmaktadır:

> "Ardından kendisine ait olan Elbe nehrinin kıyısındaki bir arazi üzerine Würtembergli (Duttenhofer) tarafından inşa edilmiş olan barut fabrikasının işleyişinden bahsetti. Würtemberglinin kendisine yıllık 12,000 Mark kira ödediğini, birkaç yıl sonra ise bu fabrikanın devredilerek doğrudan kendisine ait olacağını

77 Stern, Fritz, *Gold and Iron*, s. 298; krş. Vagts, "Bismarck's Fortune", s. 216–217.

78 Pflanze, Otto, *Bismarck:-Der Reichsgründer* (Münih, 1998), s. 587.

79 Vagts, "Bismarck's Fortune", s. 217.

80 Busch, Moritz, *Bismarck: Some Secret Pages of His History* (C. 2) (Londra, 1898), s. 158. Bu mülakat Bismarck ile 18 Ekim 1877 tarihinde yapılmış olabilir.

> söyledi. Bu Kiracı devam eden savaş sayesinde gayet iyi iş yapıyordu, böylelikle Prens yılda yüzde 150'ye varan kârlar elde ediyordu."[81]

Busch'un belli bir zaman sonra fabrikanın Bismarck'a devredileceği iddiasını doğrulayan hiçbir belge bulunmamasına rağmen, -firma sahibi ile olan şahsi ilişkisini akılda tutarak, İstanbul'a gönderdiği Rottweiler barutlarını metheden mektubu, silah ticaretine olan müdahalesinin önemli kanıtlarından birisidir. Isidor Loewe'ye göre Osmanlı'nın Mauser'e verdiği ilk siparişte de Bismarck'ın desteği çok önemliydi.[82] Lord Salisbury'ye gönderilen bir İngiliz raporu, Alman Şansölyesi'nin sürece müdahil olduğunun uluslararası çevrelerde de bilindiğini gösteriyordu. Rapora göre İngiliz Martini-Henry ile Bab-ı Âli arasında 400,000 tüfek için yapılan sözleşme tam İngiliz firmaları lehinde tamamlanmak üzereyken Bismarck sürece müdahil olmuştu.

> "Tam silahların tedariki için yapılan sözleşme tamamlanmak üzereydi ki Bismarck, bizzat kendisi, Sultan'a bir mektup göndererek, askerleri yeniden silahlandırıyorsa otomatik tüfeklerin tercih edilmesinin yerinde olacağını söyledi. Mektubun ardından Alman Mauser Şirketi'den 300,000 adet tüfek sipariş edildi."[83]

İsimsiz raporun yazarı, arzu ederse mektubun bir örneğini Salisbury'ye gönderebileceğini söylüyordu. Ardından İngiltere İstanbul Büyükelçisi Lord Salisbury'ye "Sir William White'ın bu meseleyi soruşturmasına gerek var mı?" diye soruyordu. Salisbury bu soruya "Bilgi almak için evet, ancak sonucu değiştirebileceğimize pek inanmıyorum!" cevabını vermişti.[84] Bunu takip eden süreçte White'a telgraf gönderilerek dedikoduların doğruluğunu

---

81 Busch, *Bismarck: Some Secret Pages of His History*, s. 158.

82 Seel, Wolfgang, "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 1 (1981a), s. 802.

83 Salisbury'ye imzasız mektup, 27.01.1887, NA, Londra: FO 78/4002.

84 Aynı belgedeki Salisbury'nin notu, 27.01.1887, NA, Londra: FO 78/4002.

soruşturması ve konu hakkında acil rapor vermesi istendi. White, 30 Ocak 1887'de gönderdiği cevabında silah alımı için İngiliz Henry-Martini ile Alman Mauser tüfeklerinin karşılaştırılması ve nihayet seçimi amacıyla bir komisyon kurulduğunu belirtiyor fakat Sultan'ın açıkça Alman firmasından yana olduğunu da vurguluyordu. Kendisinin bu tarafsız kalmak zorunda olduğunu çünkü iki İngiliz firmasının bu konuda rekabet içinde olduğunu söylüyordu. Sonrasında ise İngiliz firması ile yapılacak olan sözleşmenin neredeyse imzalanmak üzere olduğu haberinin ise doğru olmadığını yazıyordu. Ancak Prens Bismarck tarafından bahsi geçen bir mektubun yazıldığını doğruluyor ve şu ayrıntıları paylaşıyordu:

> "Bu esnada, Berlin'e teklif edilen silahların Alman ordusunun hali hazırda kullandıkları silahlar olup olmadığı sorulmuş ve bizzat Prens Bismarck tarafından yazılmış bir mektup ile tatmin edici bir cevap alınmış olabilir."[85]

White telgrafını, Alman yetkililerin Osmanlı ordusu ve Osmanlı'nın silah alım süreci üzerindeki etkilerini anlatarak bitiriyor ve Alman askeri heyetinin Almanya'nın pozisyonunu şiddetle desteklediğini belirtiyordu. Mauser tüfeklerinin alınması kararından önce iki firmanın silahlarının karşılaştırılması yapılırken, Goltz Paşa ve Kamphövener Paşa da komisyonda hazır bulunuyordu.[86] Bu iki Alman askeri danışman da doğal olarak Mauser lehine kanaat belirtmişlerdi.[87] Üstelik Sultan'ın Alman firmalarına olan yakınlığı da bir gerçekti. Böylelikle Mauser, ilerleyen sayfalarda daha detaylı ele alacağımız gibi, büyük bir sipariş koparmayı başarabilmişti.

Ancak White, Osmanlı hükümetinin Alman tüfeklerini Alman büyükelçisinin diplomatik müdahalesinden ötürü tercih

85 White'tan Dışişleri Bakanlığı'na, 30.01.1887, NA, Londra: FO 78/4002.

86 Bkz. Mauser'den Waffenfabrik Oberndorf, 26.05.1893, SA, Oberndorf: M-A7.

87 BOA, Y.A.RES.37/2 (01.05.1304/26.01.1887); BOA, Y.A.RES.37/2 (05.05.1304/30.01.1887)

etmediğini belirtiyordu. White, Sultan'ın şahsi müdahalesinin önemine dikkat çekiyor ve şu notları paylaşıyordu:

> "İhale Alman Mauser Şirketi'ne bizzat Majesteleri'nin (Sultan'ın) şahsi müdahalesi ile verilmiş ve sözleşme imzalanmıştı. Ancak bu nasıl olmuştu? Kamuoyu bunun Alman Büyükelçiliği'nin 'sadece' diplomatik müdahalesi ile olduğuna inansa da ben bizzat biliyorum ki Saray'da ve bazı yerlerde 200,000 Sterlin rüşvet dağıtıldı."[88]

Rüşvetin miktarı konusunda abartı içeren bu ifadeler, öyle anlaşılıyor ki, White'ın silah alım sürecindeki başarısızlığından ötürü uğrayacağı eleştirilerden kaçınmak için kendini koruma hamlesiydi. 12 Mayıs 1888 tarihli bir belgede Colin L. Smith, White'ın Birmingham'daki cephane üreticisi Mr. Kynoch tarafından Osmanlı pazarındaki İngiliz ticari ve mali çıkarlarına yeterince destek vermemesinden ötürü sert bir dille eleştirildiğini belirtiyordu. Smith şu notu paylaşıyordu:

> "Mr. Kynoch Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bilgide, White'ın hem şahsen hem de ülke çıkarlarının gözetilmesi konusunda Payitaht'ta mücadele veren Alman elçisi ile karşılaştırıldığında başarısız olduğunu söylüyordu."[89]

Mauser'in piyasaya girmesiyle zarara uğrayan sadece İngiliz firmaları değildi. Aynı zamanda Türk Hükümeti'nin yakından tanıdığı, güvenilir Amerikan firmaları da Osmanlı pazarından aldıkları payı kaybetmiş oldular.[90] 27 Ocak 1887'de ABD Dışişleri Bakanlığı, Washington'dan İstanbul'daki elçiliğine, Amerikan Elçiliği'nin ilk temsilcisi Pendleton King'e, Dışişleri Bakanı Thomas F. Bayard'ın talimatlarını içeren şu mesajı gönderdi:

---

88 White'tan Sir Julian Pauncefote'e, 12.03.1887, NA, Londra: FO78/4022.

89 Sanderson'dan Ferguson'a, 12.05.1888, NA, Londra: FO 78/4095. Ek olarak, bir Osmanlı belgesine göre Kinok (Kynoch) Osmanlı hükümetine Mauser'inkinden daha ucuza fişek tedarik etmeyi teklif etmiştir. BOA, Y.MTV. 27/59 (26.11.1304/16.08.1887)

90 Bayard'dan King'e, 26.01.1887, NARA-Microfilm, College Park: M77/165.

"Birleşik Metal Fişek Şirketi ve Winchester Otomatik Silah Şirketi, Türk hükümetinin de iyi tanıdığı, muteber Amerikan firmalarıdır. Siz bu firmaların kendi tekliflerini sunabilmeleri için tüm imkanlara ulaşmalarını ve diğer rakipleri ile eşit bir seviyede ihalelere girebilmelerini sağlamak üzere tüm gereken desteği vermelisiniz."[91]

Bayard'a bu telgrafı çektiren sebep ile Salisbury'ye o mektubu yazdıran sebep aynıydı; kararların baskı altında Alman silah firmaları lehine alındığı söylentisi ve bu durumun Bismarck tarafından da destekleniyor olmasıydı. Bayard konuyla ilgili üç telgraf çekmişti. İlki yukarıda aktarılan telgraftı. İkincisi Bayard'ın tabiriyle sade bir İngilizce ile yazılmıştı. Bayard'ın âdeta "açmış ağzını yummuş gözünü" denilebilecek bir dille yazdığı 29 Ocak 1887 tarihli, üçüncü telgraf ise meseleyi daha detaylı ele almakta ve Payitaht'ta diğer şirketler lehine bir yaklaşımın kuvvetlenmiş olmasına dikkat çekmekteydi:

"Temsilcilerden itibar sahibi Amerikan meclislerinin İstanbul'daki, askeri levazımatın üretimi ile ilgilenen elçisinin, teklifleri sunarken diğer milletlerin teklif sunan firmaları ile rekabet etme noktasında engellerle karşılaştığını öğrendim [...] Türk Hükümeti'nin bizim üreticilerimizin aleyhine ve bir başka ülkenin lehine olacak şekilde serbest rekabetin önüne açıkça bir engel koymaya kalkışacaklarını düşünmüyorum."[92]

Sultan Abdülhamid idaresindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikası 'Almanya'ya şartlı güven, diğerlerine hep şüpheyle

91 Bayard'dan King'e, 26.01.1887, NARA-Microfilm, College Park: M77/165. Ertesi gün, 27 Ocak 1887'de, ikinci bir telgraf aynı hattan İstanbul'a gönderilmişti: 'Resmi olmayarak da olsa Wincheter ve Union Metallic Şirketi'nin temsilcilerinin diğer rakiplerle eşit bir şekilde mücadele etmesini sağlamak ve teklif verme ve ihale alma imkanlarını sağlamlaştırmak gayesiyle uygun ofisleri kullanabilirsiniz.' Bayard'dan King'e, 26.01.1887, NARA-Microfilm, College Park: M77/165.

92 Bayard'dan King'e, 26.01.1887, NARA-Microfilm, College Park: M77/165.

yaklaş' mottosu ile özetlenebilirdi ve ABD de 'diğerleri' arasındaydı. Bu nedenle, Bayard'ın açıkça bir engel olup olmadığından şüphe etmesi yerindeydi ancak kanıtlanabilir değildi. Dışardan göründüğü kadarıyla bu ihale, uluslararası bir yarıştı ve Bismarck ve Alman hükümetinin açık desteğini arkasına almış olan Alman firması kazanmıştı. Bu ihaleye katılmış ülkelerin (Almanya, İngiltere ve ABD) dışişleri bakanlıkları Osmanlı silah pazarına resmi olarak dahil olmuşlardı. Ancak daha önemlisi, ne Bayard ne de Salisbury Osmanlı hükümetine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kendi ülkelerinin firmaları lehine bir tavsiye mektubu yollamazken, 1881'in Aralık ayında Reşit Bey ile yaptığı görüşmeler vesilesiyle Sultan'ın güvenini kazanmış olan Bismarck, bizzat kendisi mektup göndermişti.[93] Amerikan ve İngiliz elçiliklerinin diplomatik müdahalesi, Bismarck'ın şahsi müdahalesi kadar etkili olmadı.[94] William White, Pendleton King ve sonrasında Solomon Hirsch, silah ticaretine uzak durmalarını ve müdahil olmamalarını, sahip oldukları mevkinin bir gerekliliği olarak açıklama yoluna gittiler. Onlara göre bir elçi bu konularda tarafsız olmak zorundaydı ve satış süreçlerine müdahil olmamalıydı.[95] Alman elçilerin dışındaki devletlerin büyükelçilerinin bu tavrı temsil ettikleri ülkelerinin silah satışları açısından 'Aşil'in Topuğu' metaforuyla açıklanabilirdi ve Almanya bu durumun farkındaydı.

Bu bağlamda, Mauser'e İstanbul'da kaldığı süre boyunca refakat eden ve Bab-ı Âli'deki müzakerelerde yer alan, ticari ortağı ve Berlin'deki Ludwig Loewe Şirketi'nin sahibi Isidor Loewe'ün yaptığı bir açıklamaya göz atılmasında yarar var. Olup bitene tanıklık etmiş birisi olarak Loewe de Mauser'in başarıyı elde etmesinde ana unsurlardan birisi olarak Prens Bismarck'ın müdahalesinin ne kadar etkili olduğunu şu cümlelerle anlatıyordu:

---

93 BOA, Y.PRK.EŞA.6/61 (19.04.1887)

94 King tüfek ve fişek siparişi ile ilgili Yıldız Sarayı'na uzun bir mektup yollamıştır. BOA, Y.A:RES. 36/17 (07.06.1304/01.02.1887)

95 Hirsch'den Blaine'e, 10.04.1890, NARA-Microfilm, College Park: M46/50.

> "1886 yılı sonunda Mauser silah fabrikasının ortağı olarak, Sayın Mauser ve Sayın Alfred v. Kaulla ile birlikte tüfek ve mühimmat talebini karşılamaya talip olmak üzere İstanbul'a gittim. Prens Bismarck'ın bitmek bilmeyen enerjisi ve Goltz Paşa'nın çabası sayesinde 500,000 tüfek ve 100 milyon fişek siparişi aldık. Mauser silah fabrikasının eriştiği refahın temeli bu sipariş ile atılmış oldu."[96]

Bismarck'ın bahsi geçen resmi ve şahsi desteğinin arkasında iyi hesaplanmış bir strateji vardı. Bu strateji uluslararası silah satışlarının alıcı ülkeler nezdinde bir dostluk göstergesi olarak değerlendirilebilirdi. Şansölye, satılan silahın ve paranın yanında dost da kazandırdığını biliyordu. Burada Brezilya'ya yapılan satışlarla ilgili anekdota yer vermek daha açıklayıcı olacaktır. Latin Amerika tarihçisi Mitchell'e göre Alman yönetici eliti Brezilya'da faaliyet gösteren diğer Alman firmalarına nazaran daha sık ve daha kararlı bir şekilde Krupp'a yardım etmek için müdahalelerde bulundular. Brezilya'daki Alman silah tüccarları, diğer sektörlerde faaliyet gösteren tüccarlara göre, rekabeti bir kenara bırakma konusunda daha başarılıydılar.[97] Sonuçta Alman silah üreticileri uluslararası satışlarda, Bismarck'ın bazı uluslararası Alman müteşebbislerinden esirgediği desteğine mazhar oldular. Alfred Kaulla ve Georg von Siemens, Alman Dışişleri Bakanlığı'na Osmanlı İmparatorluğu topraklarında inşa edecekleri demiryolu için, yani Anadolu Demiryolu (*La Société du Chemin de Fer Ottomane d'Anatolie*) için, resmi destek talebinde bulundukları zaman Bismarck, 2 Eylül 1888 tarihinde yayınladığı bir not ile Alman hükümetinin böylesi bir meselede tarafsız olmak durumunda olduğunu belirtmişti.[98]

---

96 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 802.

97 Mitchell, Nancy, *The Danger of Dreams: Germany and American Imperialism in Latin America* (Chapel Hill, NC, 1999), s. 149.

98 Bode, *Der Kampf um die Bagdadbahn*, s. 2: Ayrıca bkz. McMurray, *Distant Ties*, s. 22.

Bismarck, demiryolu talebi için gelenleri eli boş göndermesine karşın, özellikle Krupp ve Mauser başta olmak üzere Alman silah şirketleri lehine resmi bir tavır sergileyerek, Osmanlı pazarında bu firmaları açıktan destekliyordu.

Bismarck'ın uyguladığı bu çifte standart bu iki projenin işlevselliği arasındaki ayrımın farkında olduğunu gösteriyordu ki bu durum barışçıl sızma stratejisinin odak noktasının da ne olduğunu ortaya koyuyordu. Daha sonra Bağdat Demiryolu Projesi'ne dönüşecek olan demiryolu inşası, bölgede yeni olan Alman varlığına karşı uluslararası bir tepkiye sebep olabilirdi. Ancak silah firmaları ve bu firmaların yabancı bir devlete yaptıkları satışlar, başta, bölgedeki diğer aktörlerin siyasi çıkarlarına ve varlıklarına karşı ciddi bir tehdit olarak görülemezdi. Dahası Bismarck, başka ülke firmalarının daha bilgili ve tecrübeli oldukları bir alanda faaliyet göstermeye kalkışmanın, Almanya açısından stratejik ve ekonomik olarak pek de kârlı olmayacağını düşünmüş olabilirdi. Alman yapımı savaş malzemeleri ile Fransa'yı mağlup etmiş olan Almanya için en iyi fırsat, kaliteleri savaş meydanında kanıtlanmış olan savaş malzemelerinin Alman danışmanların hizmetinde olduğu bir ülkeye satılmasıydı.

Bazı ülkelerin tecrübe ettiği gibi, uluslararası silah ticaretinin, özellikle bir ülkenin yönetici askeri elitlerini etkisi altına almanın önemini ve siyasi sonuçlarını yok saymak, maliyeti ağır stratejik bir hataydı. Konsolosluk mektuplarında da ifade edildiği gibi, özellikle 1880'lerde, Almanya'nın rakipleri Osmanlı pazarındaki silah firmalarının gayretlerine yeterli ilgiyi göstermemiş ve bölgedeki siyasi ve askeri etkilerini kaybetmeleriyle sonuçlanan, bazı iç sorunlara müdahale etmenin yanı sıra, genelde demiryolu inşaatı ve diğer emtia ticaretine yoğunlaşmışlardı. Almanya'nın çok boyutlu bir ekonomik dış siyaset aracı olarak silah ticaretini erken bir vakitte keşfettiği açıkça görülmektedir. Dışişleri bakanlıkları ve İstanbul'da bulunan elçilikler arasındaki yazışmalar, silah tedarikçisi olan diğer ülkelerin Almanlar kadar uluslararası silah

ticaretinin önemini kavrayamadıklarını açıkça göstermektedir. Üstelik silah ticareti askeri, siyasi ve iktisadi dalgalar yaratarak, Almanya'nın barışçıl bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na iktisadi ve mali olarak nüfuz etmesinin de önünü açmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu, maliyetinin 2 milyon Lira (yaklaşık 37 milyon Mark) olduğu tahmin edilen, yukarıda bahsi geçen Mauser'in kazandığı ihale gibi, pahalı askeri ihaleler için yeterli mali kaynağa sahip olmadığı için Alman finans kurumlarına müracaat etmek durumundaydı. İki Alman bankası ödeme için kredi vermek konusunda istekli olduklarını belirttiler.[99] Bu durumun sonucunda, Alman sermayesi Osmanlı finans piyasalarında boy göstermeye başladı ve daha sonra, 1888'de, Osmanlı hükümeti Deutsche Bank ile 21 milyon Mark (1,135,000 Lira) değerinde kredi anlaşması imzaladı.[100] Bode'nin de belirttiği gibi bu anlaşma, Osmanlı finans piyasalarını tekelinde tutan Fransızların ağırlıkta olduğu Banque Ottoman'a ilk darbeydi.[101] Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı üzere kredi başvurusunun en önemli sebebi yapılan silah anlaşmasıydı. 12 Kasım 1888'de, Osmanlı bürokratları, Deutsche Bank'ın kredisini ve paylarını temel alarak, aşağıda yer alan ödeme planı tablosunu hazırlamışlardı.

Tablo 1.1: 1888 Tarihli Deutsche Bank Kredisi (Osmanlı Lirası Cinsinden)

Muhtelif Harcamalar*	Harbiye Nezareti **	Mauser Tüfekleri	Krupp Topları	Germania Tersanesi	**Toplam**
283,201.24	238,897.58	299,664.42	213,236.75	100,000	1,135,000
% 25	% 21	% 26	% 19	% 9	% 100
% 46			**% 54**		**% 100**

* Askeri yetkililerin haftalık maaşları ve diğer önemli askeri harcamalar

** Askeri yetkililerin önceden kalan ödemeleri

Kaynak: BOA, *Y.A.RES 40/36* (08.03.1306/12.11.1888).

99 BOA, Y.PRK.HR.10/23 (13.04.1304/09.01.1887)

100 BOA, Y.A.RES.40/36 (07.03.1306/11.11.1888)

101 Bode, *Der Kampf um die Bagdadbahn*, s. 3.

Tablo 1.1'den de görüleceği gibi borç alınan paranın yarısından çoğu (yüzde 54'ü) Alman silah üreticilerinden (Mauser, Krupp ve Kiel'deki Germania Tersaneleri) alınmış olan savaş malzemeleri için tahsis edilmişti. Alman büyükelçisi Alman bankalarının Osmanlı mali işlerine müdahil olmasının uzun vadede fırsatlar sağlayacağını önceden görmüştü. 3 Temmuz 1889'da Berlin'e gönderilen bir raporda İstanbul'daki Alman elçiliği, birkaç yıl içinde Türk Devleti'ne kredi sağlayanlar için altın çağa girileceğini öngörmüştü.[102] Diğerleri, özellikle İngiliz sermaye ve finans grupları, konumlarını yavaş yavaş yitirmeye başlarken, bu kredi Alman sermayesinin Osmanlı piyasasını hâkimiyeti altına alacak sürecin başlangıcıydı.[103] Bismarck'ın ve Alman askeri heyeti desteğinin yanı sıra Alman bankalarının mali desteği de Alman silah üreticilerinin Osmanlı pazarındaki konumunu güçlendirecekti. Bu üçlünün dayanışması ile Osmanlı silah pazarındaki Alman tekelinin başarı ulaşması kaçınılmaz oldu.

Osmanlı hükümeti ile Mauser Şirketi arasında imzalanan sözleşmenin zamanlaması da dikkat çekicidir. Rusya-Avusturya geriliminin 'Şark Meselesi' üzerinden zirveye ulaştığı bir dönemde, Alman yapımı yeni silahlarla Osmanlı Ordusu'nu donatmak aynı zamanda Rusya'ya siyasi bir mesaj vermek anlamına da geliyordu.[104] Kössler'e göre, Bismarck, Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği açıktan destekle, Rusya'ya, muhtemel bir Rus tehlikesine karşı Sultan ile yakın ilişkiler kurarak, askeri danışmanlar göndererek ve silah tedarik ederek karşı çıkabileceğini göstermeyi amaçlıyordu.[105] Smith'in de belirttiği gibi 1887'nin güz ve kışında, Rus-Alman

102 Barth, B., "The Financial History of the Anatolian and Baghdad Railways, 1889–1914", trc. J. C. Whitehouse, *Financial History Review* 5 (1998), s. 117.

103 Pamuk, Şevket, *The Ottoman Empire and European Capitalism 1820–1913* (Cambridge, 1987), s. 75–81.

104 Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 173–178.

105 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich,* s. 122. BOA, Y.PRK.BŞK.13/41 (06.04.1305/22.12.1887)

ilişkileri gergin bir hal almıştı.[106] Dahası, Ağustos 1887'de, Bismarck, Bab-ı Âli'yi Bulgar Prensi Ferdinand'ın Doğu Rumeli'yi ilhak ettiğini ilan etmesinin ardından derhal askeri anlamda harekete geçmesi için kışkırtıyordu. Berlin'de bulunan Osmanlı elçisi Tevfik Paşa, Bismarck'ın şunları söylediğini rapor etmişti:

> "Eğer Osmanlı Hükümeti kısa bir süre içinde Doğu Rumeli'ye asker gönderirse bu bölge üzerindeki hakkını garantiye almış olur. Ve aynı zamanda Prens Ferdinand'ı Bulgaristan'dan def ederek, Hükümet kamu düzenini yeniden sağlayabilir. Yoksa Rusya'nın Bulgaristan'ı işgali kaçınılmaz olacaktır."[107]

Bab-ı Âli böylesi kritik dönemler için silahlanma politikasına ağırlık verdiyse de, Sultan Abdülhamid savaşa girmek istemediği için Doğu Rumeli'ye ordu göndermedi.[108] Yasamee'nin de belirttiği gibi, Abdülhamid Bulgarlara askeri karşılık vermemek ya da kendisini güç kullanmaya mecbur edecek hiç bir faaliyet içerisine girmemekte kararlıydı. Yasamee, Bulgar sorunu üzerine şu alıntıyı yapmaktadır:

> "Rusya, Almanya ve Fransa'nın tavsiyelerine uyarak şiddet içeren tedbirler almak kaçınılmaz ise de… Doğu Rumeli'ye sevk edilecek İmparatorluk askerlerinin Bulgarlar tarafından nasıl karşılanacağı belli değildir. Eğer silahlı güçlerle karşılaşırlarsa kan akacak ve iki yıldan fazla bir süredir böylesi durumlardan kaçınmak için sarf ettiğimiz çabamız da ziyan olacaktır."[109]

Anlaşılacağı üzere, yabancı devletlerle savunma anlaşmaları yapmak, silah satmak ve askeri danışmanlar yollamak, Almanya'nın ekonomi temelli dış politikasının temel unsurlarından birisi haline gelmişti. Krupp Şirketi'nin en etkin müdürlerinden Carl Menshause'nin Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Freiherrn von

---

106 Smith, L. Colin, *The Embassy of Sir William Whiteat Constantinople 1886-1891* (Oxford, 1957), s. 93.

107 BOA, Y.EE.115/6 (24.08.1887); Ayrıca bkz. Yasamee, *OttomanDiplomacy*, 245–250.

108 Menne, *Blood and Steel*, s. 134–135.

109 Alıntılayan Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 246.

Richthofen'e yazdığı mektubunda dile getirdiği analiz çarpıcıydı. Mennshausen yabancı bir ülkenin silah ithalatı talebini, arz eden üretici ülke açısından ya siyasi güç göstergesi (*eine politische Machtfrage*) ya da siyasi bir ticaretin sonucu (*Ergebnis eines politischen Handelsgeschaeftes*) olarak değerlendirmek gerekir demekteydi.[110] Mennshausen'in bu genel ifadeleri aslında Alman silah üreticilerinin yurtdışındaki Alman elçiliklerinin özel desteklerini neden ısrarla talep ettiklerini açıklamak için yazılmıştı. Ancak Kössler'e göre, yurtdışındaki Alman elçilerinin müzakerelerde siyasi bir koz olarak kullanabilecekleri silah ticaretinin öneminin farkında olmalarından ötürü, Bismarck'ın müdahaleleri en az iktisadi olduğu kadar siyasi temelliydi. Kössler, 14 Ocak 1887'de Bismarck'ın Alman elçilerine Almanya'nın Osmanlı ile yaptığı silah ticaretinin eko-politik boyutları ile ilgili bir talimat vererek, Alman diplomatlarının Osmanlı hükümeti tarafından verilmesi planlanan silah siparişlerinin alınmasında nüfuzlarını kullanmaları ve Alman şirketlerine destek vermeleri gerektiğini söylediğini aktarmaktadır.[111]

Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili yaklaşımlarını, silah ticareti ve onun finansmanı konuşuluyorsa Almanya'nın en önemli bankerlerinden, Şansölye Bismarck'ın şahsi bankeri Bleichröder yani *The House of Bleichröder* anılması gereken aktörlerin başında gelmektedir.[112] 1895'e kadar *The House of Bleichröder* Duyun-u Umumiye'de Alman delegelerini temsil eden birliğin içinde yer alan ve Tütün Rejisi'nin üç ortağından birisi olan tek Alman bankasıydı.[113] Bu kritik kuruluş, Şansölye Bismarck'ın Alman dış

110 Menshausen'den Richthofen'e 18.01.1898, PA. AA. R13291: 'Wer den Auftrag erhält, ist eine politische Machtfrage oder das Ergebnis eines politischen Handelsgeschäftes'.

111 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 122–123.

112 Cram, Robert Gordon, *German interests in the Ottoman Empire, 1878–1885*, Doktora Tezi: University of London (Londra, 1989), s. 205–223.

113 Bismarck ve Bleichröder arasındaki ilişkiye dair detaylı malumat için bkz. Busch, *Bismarck: Some Secret Pages of His History*, s. 70–147; Stern, *Gold and Iron*; Illich, Niles Stefan, *German Imperialism in the Ottoman Empire: A Comparative Study*, Doktora Tezi: Texas A & M University (College Station, TX, 2007), s. 141–143.

ticaret politikasının inşasında bariz bir etkiye sahipti. Stern'e göre *The House of Bleichröder* Duyun-u Umumiye'deki Alman heyetini seçmeye yetkili kılınmıştı ve bu yetki bankaya Alman Dışişleri Bakanlığı'nın bir lütfu olarak verilmişti.[114] Şansölye'nin bankeri, ya da Avrupa'nın ifadesiyle, Bismarck'ın dışişlerinde dışişlerindeki kara kutusu olarak adlandırılan Gerson von Bleichröder (1822-93), gerçekten de, Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik uyguladığı iktisadi yayılmacı stratejisinin ana figürlerinden birisiydi.[115] Bu çerçevede Almanya'nın yurtdışındaki iktisadi yayılmacılığı Bleichröder'in Osmanlı ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilere dahil olması bağlamında da ele alınmalıdır.[116] Stern, yabancı hükümetlerin ve bankerlerin Bleichröder'in desteğine, Bleichröder'in de onların ticari faaliyetlerine ihtiyaç duyduğunu öne sürmekte ve Bleichröder'in yabancı hükümetlerle pazarlıklar yaptığını, başka ülkelerdeki bankerler ya da finans birlikleriyle lehte ya da alehte ittifak kurduğunu iddia etmekteydi.[117]

Daha önce de ifade edildiği gibi Bismarck, Alman sermayesinin yurtdışına yatırım yapmasının Almanya için güç, nüfuz ve itibar kaynağı olduğunun farkındaydı.[118] En fazla Alman sermayesinin ortaya konulduğu alanlardan birisi, Osmanlı demiryolu inşasıydı. Ancak bir başka kritik mesele ise yeni silahlar, bazı yapısal değişiklikler ve aynı zamanda dış borçlanma gerektiren Osmanlı ordusunun modernizasyonuydu. Bu nedenle yabancı sermaye Osmanlı hükümeti için kaçınılmazdı. Özellikle Bismarck, daha sonra da II. Wilhelm Almanya'sı için finansal enstrümanlar kanalıyla başka ülkelere borç sağlamak ve silah ihalelerini kazanmak, Almanya için yeni bir nüfuz etme tarzı haline gelmiş oldu.

---

114 Stern, *Gold and Iron,* s. 419.

115 Vagts Bismarck'ın Bleichröder'i 1862'de Frankfurt Rothschild'in tavsiyesi ile şahsi bankeri olarak tercih ettiğini belirtmektedir. Vagts, "Bismarck's Fortune", s. 219; ayrıca bkz. Stern, *Gold and Iron,* s. 304.

116 Illich, *German Imperialism,* s. 142.

117 Stern, *Gold and Iron,* s. 307.

118 Stern, *Gold and Iron,* s. 309.

Osmanlı İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi, Alman silah üreticileri yabancı piyasalarda, Alman sermaye sahipleri ile işbirliği içerisindeydi. Bismarck'ın hem Bleichröder'e hem de bazı önde gelen silah firmalarına olan yakınlığı Alman sermayesinin yurtdışında yatırıma dönüşmesinde önemli bir işbirliği kapısı açtı ve Alman sermayesinin uluslararası etkinliğinde kritik bir rol oynadı. Üstelik savaş malzemesi ihracatı Almanya'nın dış ticari hacmine olağanüstü bir katkı sağladı. Silah ticareti hisselerinin artması 1880'den önce bir tarihte başlamıştı.[119] 1880'i takip eden yıllar Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman çıkarları için bir dönüm noktası oldu. Epkenhans'ın da belirttiği gibi, 1888-1893 yılları arasında Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ihracat yüzde 350 arttı ve bu pastadaki en büyük dilim silah ticaretinindi.[120] Almanya'nın ihracat rakamlarındaki artış, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki siyasi etkisinin da arttığı döneme rastlıyordu. *The London Times* Osmanlı özel heyetinin hâlâ Berlin'de olduğu 1881 yılında, "Almanya artık İstanbul'da, bir zamanlar İngiltere'nin sahip olduğu, yönlendirici siyasi etkiye sahip" ifadelerine yer veriyordu.[121] İngiltere'nin Berlin'deki elçisi Lord Ampthill de raporunda Alman-Osmanlı ilişkileri "Daha önce hiç görülmemiş bir yakınlığa ulaştı," notunu düşüyordu.[122] Bu "görülmemiş yakınlığın" İngiltere'nin de içinde yer aldığı bir açıklaması vardı. Nisan 1880 yılında İngiltere'de yapılmış olan seçim ve sonuçları Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz dostluğundan şüphe etmesine neden olacak bir siyasi iradeyi iş başına getirmişti. William Ewart Gladstone başbakan seçilmiş, Benjamin Disraeli iktidarı kaybetmişti. Gladstone sadece Liberal Parti'yi değil Osmanlı karşıtlığını da iktidara taşımıştı. Söylem, tutum ve davranışları Osmanlı İmparatorluğu için yeni

---

119 Stern, *Gold and Iron,* s. 405.

120 Epkenhans, Michael, "Military-Industrial Relations in Imperial Germany, 1870–1914", *War in History* 10/1 (2003), s. 14.

121 *The (London) Times,* 15 Aralık 1881.

122 Windelband, Wolfgang, *Bismarck und die Europäischen Großmächte 1879-1885* (Essen, 1942), s. 320.

bir İngiltere demekti. Yeni İngiltere Payitaht'taki eski konumunu koruyacak bir İngiltere değildi. Öyle de oldu.

Bismarck'ın, Osmanlı pazarındaki Alman silah ticaretine olan etkisi açıktı. Alman silah ticaretinin en önemli kısmı Bismarck döneminde ortaya çıkmış ve parlamıştı. Önce Kaehler ve daha sonra Goltz Paşa başkanlığındaki askeri heyetler Bismarck'ın şansölyeliği döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilmişti. Yine Bismarck'ın döneminde Osmanlı ordusunun modernizasyonu için önemli adımlar atılmıştı. Sonuç itibariyle, *Fortnightly Review*'de belirtildiği üzere, "Bu iyi Alman uzmanlar Türkiye'yi ıslah ettiklerini düşündüklerinden ve bu hizmetlerine karşılık aldıkları yüksek maaştan ötürü mutluydular. Türkler ise Bismarck'ın dostluğunu kazandıklarını düşünüyorlardı. Tüm taraflar memnun ve emindi."[123] Ancak, Kayser'in Alman silah üreticilerinin yurtdışındaki ticaretlerine olan etkisi Bismarck'ınkine kıyasla daha agresif ve bir bakıma daha etkindi. Üç kez düzenlediği ve ilerde ayrıntılarıyla anlatılacak olan şark seyahatlerini de (1889, 1898 ve 1917) kapsayan yayılmacı faaliyetleriyle Alman silah üreticilerinin başarılı ticaretleri el ele vermiş durumdaydı. Bu nedenle Kayser II. Wilhelm'in saldırgan bir yayılmacı politika üzerine kurulu ve kendi karakterinin de izlerini taşıyan, silah ticaretine olan müdahalesine yoğunlaşmak gerekir.

KAYSER II. WILHELM VE OSMANLI POLİTİKASININ KÖKENİ

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na barışçıl yollarla nüfuz etme stratejisinin temelleri Bismarck tarafından atılmıştı. Bu strateji Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki iktisadi ve siyasi etkisini artırmak için özel çaba sarf eden Kayser II. Wilhelm tarafından güçlendirilip daha agresif bir tutumla daha geniş bir zemine yayıldı. II. Abdülhamid'in Osmanlı'nın iç ve dış siyasetteki pozisyonuna benzer olarak, Kayser II. Wilhelm, özellikle Şansölye

123 *The New York Times*, 8 Kasım 1885.

Bismarck'ı, tahta çıkışının ikinci yılında (1890), görevinden uzaklaştırdıktan sonra, Almanya'nın iç ve dış siyasetteki en güçlü ve faal figürü haline geldi. Smith bir makalesinde, Bismarck'ın görevinden uzaklaştırılmasından önce Kayser II. Wilhelm için, 'Bu genç imparator, bir gün gelecek aynı zamanda kendisinin şansölyesi olacak' demişti.[124] Smith, Kayser Wilhelm'in her şeye müdahil olan karakteriyle idaresindeki şansölyeleri âdeta sadece şansölye yardımcısı konumuna, dışişleri bakanlarını ise dışişleri bakanlığı müsteşarı pozisyonuna indireceği ön görülmüştü demektedir.[125] Kayser II. Wilhelm iç ve dış siyasette karar alma sürecini yönetmek için gereken tüm gücü kendi otoritesi altında toplamıştı.

Bazı yorumculara göre II. Wilhelm'in karakterinin, siyasi tercihleri ve karar alma süreçleri üzerinde ciddi bir etkisi vardı. Bu bölümün amacı II. Wilhelm'in karakter analizini yapmak değildir. Ancak Kayser'in karakterinin Almanya'nın doğudaki yayılmacı siyasetinin şekillenmesinde kritik bir rol oynadığını iddia eden görüşlere de kısaca değinmekte yarar vardır.[126] Örneğin Thomas A. Kohut, *II. Wilhelm ve Almanlar: Liderlik Üzerine Bir Çalışma* (*Wilhelm II and the Germans: A Study of Leadership*) isimli eserinde Kayser'in karakterini ve karakterinin yönetim kavramına olan etkisini anlamak açısından iyi bir değerlendirmede bulunmuştur. Kitabın bölümlerinde yer alan alt başlıklar kitabın içeriğini ilgi çekici kılmaktadır. Birinci Bölüm'ün başlığı 'kişiliğin siyasileşmesi' (*The Politicization of Personality*) ve İkinci Bölüm'ün başlığı da 'siyasetin şahsileşmesi' (*The Personalization of Politics*) idi. Kohut'a göre Alman siyaseti II. Wilhelm'in psikolojik gelişimini etkilemiş ve psikolojisiyle iç içe geçmiştir. "Elbette her insan (karakteri) günün

---

124 Smith, Munroe, "Military Strategy versus Diplomacy", *Political Science Quarterly* 30 (1915), s. 69; *Neue Freie Presse*, 20 Ekim 1898; Kayser Wilhelm ve dış politika uygulamaları hakkında ayrıca bkz. Röhl, C.G. John, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarchy 1888–1900* (Londra, 2004), s. 732–765.

125 Smith, "Military Strategy versus Diplomacy", s. 69.

126 Röhl, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarchy*, s. 732–765.

siyasi ve toplumsal faktörlerce şekillenmektedir" diyen yazara göre Wilhelm'in durumunda bu faktörlerin etkisi hiç de küçük değildi. Aksine oldukça geniş ve belirgindi.[127] Aynı şekilde Passant da Kayser Wilhelm'in karakteri ile uyguladığı dış politika arasında sıkı bir ilişki kurarak, Kayser'in karakterini "kibirli, romantik, değişken, inatçı, fikirlerini söze dökme noktasında aceleci, yüksek bir özgüven ile nevrotik depresyon arasında değişen" şeklinde tanımlamakta ve olaylar üzerinde güçlü bir etkisinin olduğunu iddia etmektedir.[128] McMeekin ise biraz daha ileri gidip Kayser'in 1889'da İstanbul'a düzenlediği ilk seyahatin devlet idaresi noktasındaki usûl bilmezliğini, huzursuzluğundan kaynaklanan dengesiz karakterini gözler önüne serdiğini söylemektedir.[129]

İkinci şark seyahati boyunca Kayser II. Wilhelm'e refakat eden Prens Bülow da Kayser Wilhelm'in şahsı ve karakteri ile ilgili fikirlerini hatıratında kaleme almıştı. Ona göre II. Wilhelm'in ruhsal rahatsızlığı yoktu ancak kesinlikle yüzeysel, çok duygusal, gördüklerinden kolayca etkilenen bir kişiydi. Ne özeleştiriye yatkın ne de özkontrol konularında yeterince olgun değildi ve bu nedenle hızlı gelişen olayların etkisinde çok çabuk kalıyordu.[130] Wilhelm'in çağdaşlarından Ellis Barker'e göre Kayser'in karakteri Alman dış politikasına olumsuz yansımış İmparatorluk II. Wilhelm'in tüm hükümranlık döneminde net bir şekilde dış politikada zemin ve itibar kaybetmiştir.[131] *The Outlook* gazetesinde yayınlanan bir yoruma göre de Bismarck'ın düşüşü, Kayser'in kendi kendisinin dışişleri bakanı olmak isteyişinin hem sonucu

127 Kohut, Thomas A., *Wilhelm II and the Germans: A Study of Leadership* (New York, 1991), s. 122.

128 Passant, Ernest James, *A Short History of Germany 1815–1945* (Cambridge, 1959), s. 101.

129 McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express*, s. 9.

130 Bülow, Prince, von, *Memoirs of Prince von Bülow*, 2 Cilt, trc. F. A. Voigt (Londra ve New York, 1931) C. 1, s. 266.

131 Barker, *Modern Germany*, s. 282.

hem de kanıtıydı.[132] Trumpener de Bismarck'ın mecburi emekliliğinin ardından değişen politikayı "Oldukça tutarsız ve ele yüze bulaştırılmış" olarak tanımlıyordu.[133]

Görüldüğü üzere, alıntı yapılan tüm yazarlar, Kayser II. Wilhelm'in, İmparatorluğun dış politikasını, kendi siyasi yaklaşımı ve tercihleriyle şekillendirmeye çalıştığı görüşüne sahiptirler. Öte yandan, Kayser'in siyasi planlarını üzerine inşa ettiği zeminin, Bismarck'ın iktisadi yayılmacılık yaklaşımı sayesinde vücut bulduğunu da tekrar not etmek gerekir. Kayser'in bazı konuşmaları, her ne kadar sömürgeci-yayılmacı bir arzunun ifadeleri gibi görünse de, dış ekonomi politikası açısından tavır ve eylemlerinin arkasındaki motivasyonun Alman firmalarının ekonomik kazançlarının artırılması olduğu söylenebilir. Özellikle demir ve çelik endüstrisi olmak üzere, İmparatorluğun büyüyen ve çeşitlenen sınai üretim kapasitesine ve biriken sermayeye bağlı olarak, Kayser, ülkesinin endüstriyel şirketleri ve sermayedarları, daha fazla pazar olanağı bulabildikleri ülkelere yatırım yapmaları için teşvik etmiştir.

Kendisinden önce Bismarck için olduğu gibi, Kayser için de Osmanlı İmparatorluğu, Almanya'nın ihracat eksenli ekonomik yayılmacı ajandasının başarılı bir şekilde uygulanabileceği bir alandı. Kayser II. Wilhelm uygulamada Bismarck'ın Alman dış diplomasisi için açtığı yoldan gitti. Hans Delbrück'ün yerinde bir ifadesiyle Kayser II. Wilhelm'in başarmak için çabaladığı her şey bir nüve (*embryo*) olarak Bismarck politikalarında bulunuyordu.[134] 'Dünya İmparatoru' (*a world-emperor*) olma hayalinin bir parçası olarak, Kayser, İmparatorluğu'nun uluslararası şöhretini *dünya gücü* olarak devam ettirebilmek için eline geçen her fırsatı

---

132 *The Outlook*, 5 Ağustos 1905, NA, Londra GFM 10/11.

133 Trumpener, "Germany and the End of the Ottoman Empire", s. 111; Kayser II Wilhelm'in kişiliği ve kişiliğinin yönetimi üzerindeki etkilerinin detaylı bir değerlendirmesi için lütfen bkz. Lerman, Katharina A., "Wilhelmine Germany", içinde Mary Fulbrook (ed.), *German History since 1800* (Londra, 1997), s. 199–227; Hull, Isabel V., *The Entourage of Kaiser Wilhelm II 1888–1918* (Cambridge, 1982)

134 Alıntılayan Fuller, Joseph V., *Bismarck's Diplomacy at its Zenith* (Cambridge, MA, 1922), s. 3.

kullanıyordu.[135] İstanbul'daki Amerikan elçiliğine ait Aralık 1897 tarihli bir not, Kayser Wilhelm'in bu arzusunu Osmanlı'ya karşı izlediği politikasında başarılı bir şekilde yerine getirdiğine işaret ediyordu. James B. Angell, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman nüfuzunu ele alan raporunda şu satırları yazmıştı:

> "Son iki-üç yıldır Alman İmparatoru Türkiye'deki saygınlığını artırmak için eline geçen her fırsatı değerlendirdi. En karmaşık zamanlarda bile, Kayser Sultan'ın aleyhine hiçbir eleştiride bulunmamaya özen gösterdi. Aksine en hünerli askeri yetkililerini Türk ordusuna talimat vermeleri ve rehberlik etmeleri için öne sürdü."[136]

Bununla birlikte Wilhelm'in Osmanlı'ya olan yaklaşımı meşhur Alman kolonyalisti Carl Peters'ın aşağıda alıntıladığımız genel yayılmacı formülasyonunun uygulanması ile uyum içerisindeydi.[137] II. Wilhelm, uyguladığı siyasi ve iktisadi yayılmacı politikasında, Peters'in tarif ettiği liderlik formuna uyuyordu:

> "Tamamıyla ticari olan bu konular siyasette çok kilit rollere sahiptir veya en azından öyle olmalıdır. Daha geniş bir çerçeveden ele alınırsa, bir ulusun başı, bir ticari şirketin [*Geschäftsführer*] Genel Müdürününden hiç de farklı değildir. Bu yorucu gezegende sadece hayatta kalabilmek için bile, yemeye ve içmeye mecburuz. Dolayısıyla, bir başka şekilde ifade edecek olursak, 'sürü' liderinin ilk ve önde gelen sorumluluğu, sürüsünün yemek ve su ihtiyaçlarını gidermesidir."[138]

Ülkesini bir şirketin Genel Müdürü (*Geschäftsführer*) *gibi* yönetmeye fazlasıyla meyilli Alman İmparatoru Kayser II. Wilhelm için Osmanlı İmparatorluğu, Alman halkına 'su ve ekmek' bulacağı

135 Ancak Wehler, Kayser II Wilhelm'in dış politikayı bilinçli ve planlı bir şekilde iç siyaset için de bir araç olarak kullandığını belirtmektedir. Wehler, Hans Ulrich, *The German Empire 1871–1918*, trc. K. Traynor (Oxford, 1991), s. 176–177.

136 Angell'den Sherman'a, 07.12.1897, NARA-Microfilm, College Park: M46/63.

137 Peters Kayser'in Komiser (*Reichskommissar*) unvanını tekaüd hakları (*Pensionsberechtigung*) ile beraber açıklar. Peters, *Lebenserinnerungen*, s. 102.

138 Peters, Carl, *Zur Weltpolitik* (Berlin, 1912)

hayati öneme haiz doğal kaynakları sağlayabilecek bakir bir pazar konumundaydı. Gelişen ve büyüyen Alman ekonomisi ve nüfusu için, dolayısıyla Alman halkının refahı için yeni coğrafyalara nüfuz etmek ve yabancı pazarlarda Alman ürünlerini satmak yaşamsal bir tedbir haline gelmişti.[139] 1897'nin Aralık ayında Şansölye Caprivi, "Almanya ya mallarını ya da insanlarını ihraç etmeli" diyordu.[140] Bu ifadesi, daha sonra Friedrich Ratzel tarafından kavramsallaştırılan 'yaşam alanı' (*Lebensraum*) sorunsalının erken bir izahıydı.[141] Bismarck'ın Avrupa'da izlediği denge siyasetinin aksine, Kayser II. Wilhelm, 1892-1894 yılları arasında iyice belirgin hale gelen Almanya karşıtı Fransız-Rus cephesinin oluşmasının önünü çeşitli söylem ve eylemleriyle açtı. 18 Ocak 1896 tarihinde Alman İmparatorluğu'nun birleşmesinin ve kurulmasının 25. yıldönümü münasebetiyle kraliyet sarayında verilen bir akşam yemeğinde konuşma yapan Kayser, Almanya'nın kolonyal bir imparatorluk (*colonial empire*) haline gelmesi için duyduğu arzuyu şu şekilde dile getiriyordu:

> "Babalarımızın hayalini kurduğu, Alman gençlerinin rüyasını görüp büyük bir özlemle hakkında şarkılar söylediği ve hasretini çektiği şey, iki Kayser'in prenslerle birlikte, Alman İmparatorluğunu geri kazanmaları ve yeniden kurmalarıydı. Bizler minnettar bir halde bu kazanımlardan istifade ediyoruz ve bu özel günde çok mutlu olmalıyız. Ancak bu durum, bize atalarımızın

---

139 Ripley, Z. William, "The Commercial Policy of Europe", *Political Science Quarterly* 7 (1982), s. 634.

140 10 Aralık 1891'de Caprivi şu konuşmayı yapmıştı: 'Wir müssen exportieren, entweder wir exportieren Waren oder wir exportieren Menschen. Mit dieser steigenden Bevölkerung ohne gleichmäßig zunehmende Industrie sind wir nicht in der Lage, weiterzuleben'. Schmidt-Richberg, Wiegand, "Die Regierungszeit Wilhelms II", içinde Militärgeschichtliches Forschungsamt (ed.), *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648–1939* 5, *Von der Entlassung Bismarcks bis zum Ende des Ersten Weltkrieges 1890–1918* (Frankfurt am Main, 1968), s. 33.

141 *Lebensraum* şartları hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Smith, D. Woodruff, "Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum", *German Studies Review* 3 (1980), s. 51–68 and Smith, D. Woodruff, *The Ideological Origins of Nazi Imperialism* (New York, 1986)

ve önderlerimizin bizler için elde ettiklerini sürdürme görevini de yüklemektedir. Alman İmparatorluğu artık bir Dünya İmparatorluğu haline gelmiştir."[142]

Bu giriş şeklindeki coşturucu girizgahtan sonra, Kayser salonda bulunanlara görevlerinin, kendisine dünya üzerine dağılmış olan tüm Almanları çatısı altında toplayacak bu büyük Alman İmparatorluğu'nu (*dieses größere deutsche Reich*) güçlendirmeleri için destek vermek olduğunu söyledi.[143] Kayser'in bu konuşmasında on ay sonra, 20 Ekim 1896'da, *The London Times* Almanya'nın 1884-1896 yılları arasındaki 12 yıllık sürede ne kadar toprak elde ettiğini gösteren bir makale yayımladı.

Tablo 1.2: Alman Kolonyal Genişlemesi, 1884-96 (Milkare cinsinden)

	1884	1896
Afrika	0	920,920
Pasifik	0	102,150
Toplam	0	1,023,070

Kaynak: *The London Times*, 20 Ekim 1896.

Tablo 1.2'den açıkça anlaşılacağı üzere, 1884'de kontrolü altında hiçbir toprak parçası bulundurmayan Almanya, on iki yıl içinde, bir milyon milkare (yaklaşık iki buçuk milyon metrekare) toprağa hükmeden kolonyal bir güç haline gelmişti. Ancak denizaşırı ülkelerdeki bu genişlemesi, 1914'te 60 milyonu geçen ve hızla artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Bir başka önde gelen kolonyalist Freidrich Naumann iki temel ihtiyaç olarak tanımladığı 'ekmek ve iş' (*Brot und Arbeit*) üzerine inşa ettiği kolonyal gereksinimi Alman yerli tarım üretimi kapasitesinin tüm nüfusa yetecek miktarda olmadığı üzerinden izah ediyordu.[144]

142 Kayser Wilhelm'in konuşmaları Johannes Penzler tarafından tashih edilmiş ve yayınlanmıştır. Penzler, Johannes, *Reden Kaiser Wilhelms II. in den Jahren 1896–1900*, C. 2 (Leipzig, 1904), s. 9–10.

143 A.g.e., s. 9-10.

144 Naumann, *Asia: Eine Orientreise*, s. 144–145.

Earle'ün Almanya'nın yeni nüfuz alanlarına duyduğu ihtiyaçla ilgili vardığı "Alman işçisi ithal edilen tahıla bağlı olduğu gibi Alman üreticisi de ithal edilen hammadde kaynaklarına bağlıydı" sonucu oldukça açıklayıcıdır.[145] Almanya'nın içinde bulunduğu bu durum bir makalede, 'acı gerçek' tabiriyle anlatılıyordu ki bu zorlayıcı ihtiyaç Almanya'nın yayılmacı politikasının şekillenmesinde önemli bir gerekçeydi.[146] Makalede, Alman devlet adamları artan nüfusa yeni yaşam alanları, ticaret ve yerli üretimi teşvik için yeni pazarlar ve nihayet tüm bunlar için yayılmacılığa ihtiyaç duymaktaydı denilmekteydi.[147] Yüzyılın sonunda birleşmiş Almanya'nın genişleyen sınai kuruluşlarının, İngiltere ile rekabet edebilecek seviyeye gelmiş bir dış ticaret miktarının, sadece yurtiçindeki sanayiyi değil yurtdışında yatırım yapan şubelerin de gelişmesini finanse edebilecek ölçüde hacim ve operasyonel kabiliyette ortaya çıkmış yeni ve güçlü banka sisteminin böylesi bir sonucu beraberinde getirdiği açıktı.[148] Artık Almanya on dokuzuncu yüzyılın başındaki gibi fakir bir ülke değildi. 1914'te Alman İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan toprak parçasında,[149] 1820 yılında 24,905,000 insan yaşarken, İmparatorluğun kurulduğu 1871 yılında, bu sayı 39,456,000'a ulaşmıştı. 1888'de II. Wilhelm yaklaşık 46,538,000 vatandaşın Kayseri olmuştu. İstanbul'a ikinci şark seyahati düzenlediği 1898 yılında ise, Kayser, 52 milyondan fazla insanı yönetiyordu.[150]

145 Earle, Edward Mead, "The Importance of the Near East in Problems of Raw Materials and Foodstuffs", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 112 (1924a), s. 183.

146 'Germany and her Future', NA, Londra: GFM 10/11: Bu belgenin hangi tarihte nerede yayınlandığı ile ilgili bir bilgi yoktu.

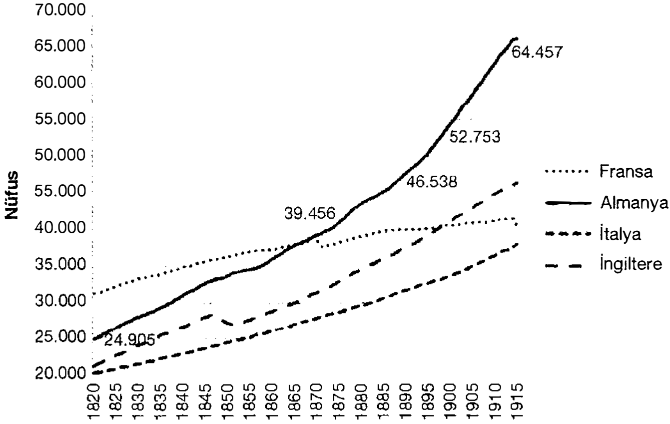
147 A.g.e.

148 Feis, Herbert, *Europe the World's Banker, 1870–1914: An Account of European Foreign Investment and the Connection of World Finance with Diplomacy before the War* (New Haven, 1930), s. 60.

149 Helfferich, *Karl, Germany's Economic Progress and National Wealth 1888–1913* (Berlin, 1913), s. 14.

150 Maddison, Angus, "Historical Statistics of the World Economy: 1–2008 AD", http://www.ggdc.net/maddison/; Helfferich: *Germany's Economic Progress*, s. 14.

Şekil 1.1

Kaynak: Maddison, Angus, "Historical Statistics of the World Economy: 1-2008 AD".

Şekil 1.1'de gösterildiği gibi, Almanya'nın nüfusundaki, özellikle 1870'lerden itibaren başlayan hızlı artış bazı önemli alanlarda ekonomik sıkıntı korkusuna sebep oldu. Bu nedenle Naumann'ın 'ekmek ve iş' (*Brot und Arbeit*) kavramı Alman ortak menfaati için hayati bir konu olarak takdim edildi (*Lebensinteresse*) ya da öyle olmasa bile kolonyalist ve yayılmacı dış politikanın destekçileri için devamlı öne çıkartılan bir konu olarak kullanılmaya başlandı.[151] Muhtemelen bu sebepten ötürü, genç Kayser II. Wilhelm, 'sürünün başı' (*der führende Kopf der Herde*) olarak kendisini artan nüfusu, geniş çaplı sınai ilerlemeyi ve üretim fazlasını, dış politikasını şekillendirirken hesaba katmak zorunda olarak görmeye başladı. Hammadde açığı ve pazar arayışı, Kayser'i, Naumann'ın da dediği gibi, tüm Alman halkı için ortak menfaat; sanayiciler, tüccarlar ve işçiler için ise özel bir menfaat sunan dünya pazarının güçlü bir destekçisi olmaya itti.[152] Başa çıkılması gerekli olan bu sorun gayet netti: "Hammadde tedariki herhangi bir şekilde sekteye uğrarsa Almanya ya zayıflatacak ya da yok olacaktı."[153]

151 Naumann, *Asia: Eine Orientreise*, s. 144.

152 A.g.e., s. 144.

153 Howe, Frederic Clemson, *The Only Possible Peace* (New York, 1919), s. 6.

II. Wilhelm Almanya'sında iç pazarın, özellikle Alman ekonomisinin büyümesinin en önemli unsurları haline gelen demir ve çelik endüstrilerinin üretimleri başta olmak üzere sınai üretim fazlasını tüketemeyecek kadar küçük olduğu gayet açıktı. Alman ulusunun hayatının bağlı olduğu artan endüstriyel talep için gereken kaynakları temin edebilmek için Almanya yeni pazarlara ve yeni kaynaklara ihtiyaç duyuyordu.[154] Demiryolu inşaatından silah üretimine kadar, Almanya'nın yayılmacı politikasının zeminini oluşturan demir ve çelik endüstrileri Almanya'nın iktisadi ilerlemesi için hayati bir role sahipti. Saldırgan yayılmacı politikanın itici güçlerinden birisi de bu iki endüstrinin kapasitesini artırabilmekti. Aşağıda yer alan karşılaştırmalı tabloda (Tablo 1.3) 1886-1910 yılları arasında sektördeki kapsamlı büyümeyi göstermekte ve rekabetçi olan dünya pazarında (*Weltmarkt*) Almanya'nın iddia sahibi olabilme kabiliyetini gösteren rakamlar vermektedir.

Tablo 1.3: Dünya Çelik Üretimi, 1886-1910 (1,000 Ton)

	1886	**1910**	**Büyüme (%)**
ABD	2,604.4	26,512.4	910.3
Almanya	954.6	13,698.6	1,335.0
İngiltere	2,403.2	6,106.8	154.1
Fransa	427.6	3,390.3	692.9
Rusya	241.8	2,350.0	871.2
Belçika	164.0	1,449.5	783.6

Kaynak: Karl Helfferich, *Germany's Economic Progress and National Wealth 1888–1913* (Berlin, 1913), s. 64.

Tabloda da görüldüğü üzere, 1910 yılında Almanya, İngiltere ve kıtadaki diğer rakiplerini gerisinde bırakmıştı.[155] Çelik üretimindeki hızlı artış Almanya'yı, ABD'den sonra dünyanın en

154 Seymour, *The Diplomatic Background*, s. 202.

155 Helfferich, *Germany's Economic Progress,* s. 64. Passant'a göre Almanya'nın 1910 yılındaki çelik satışı miktarı 14,794,000 ton civarındaydı. Passant, *A Short History of Germany*, s. 107.

büyük ikinci üreticisi yapmıştı. Passant, Alman demir ustalarının ve metal üreticilerinin İngiliz rakiplerinden çok şey öğrendiğini söylemekte ve "Tesislerinin konumlanma problemi üzerine dikkatle eğildiler ve sanayicilikte yoğunlaşmanın önemini kavradılar" demekteydi.[156] Diğer tablonun da açıkça gösterdiği gibi (Tablo 1.4) Almanya'nın dökme demir üretimi otuz yıldan az bir sürede İngiltere'yi geride bırakmayı başarmıştı.

Tablo 1.4: Başlıca Üreticilerin Dökme Demir Üretimi, 1887-1911 (1,000 Ton)

	1887	1911	Büyüme (%)
ABD	6,520	24,028	268.5
Almanya	4,024	15,574	287.6
İngiltere ve İrlanda	7,681	10,033	30.06
Fransa	1,568	4,441	181.3
Rusya	612	3,588	486.3
Belçika	758	2,106	178.8

Kaynak: Karl Helfferich, *Germany's Economic Progress and National Wealth 1888–1913* (Berlin, 1913), s. 124.

1887'de sadece 4 milyon ton dökme demir üreten Almanya, 14 yıl sonra 15,574,000 tonluk üretim yaparak, 1911'de dünyanın ikinci büyük üreticisi haline gelmişti. İhracat-yönelimli ekonomik yayılmacı stratejilerin önde gelen endüstrileri demir ve çelik olmuştu. Bu ana endüstrilere (ek olarak madencilik, imalatçılık, tarım ve ticarete) ait istatistikler, Almanya'nın kaydettiği ilerlemenin ne denli ürkütücü boyutlarda olduğunu gözler önüne seriyordu.[157] Bu üretilenler arasında, ihraç edilen demiryolu ve savunma sanayisi ürünleri öne çıkıyordu. Alman endüstrisinin büyümesinin sürdürülebilirliği için yabancı pazarlar Naumann'ın kavramsallaştırdığı gibi yaşamsal bir konuydu (*Lebensinteresse*). Ripley'in hesaplamalarının da gösterdiği gibi 1880-1888 yılları arasında Almanya'nın toplam ihracatı iki katından fazlaya

156 Passant, *A Short History of Germany*, s. 107.

157 Pollard and Holmes, *Industrial Power and National Rivalry*, s. 77.

çıkmıştı. Özellikle, korumacı iktisadi sistem sayesinde Almanya, İngiltere'nin ardından ikinci olarak Avrupa'nın en büyük üretici uluslarından birisi haline gelmişti.[158]

Alman endüstrisindeki büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak için *Lebensinteresse* çerçevesinde 'Şarka Seyahat' yeni üretilen mallar için yeterli talebin olmamasına bağlı olarak ortaya çıkabilecek açıkları ve riskleri bertaraf edecek yeni bir yaşam alanı (*Lebensraum*) bulma umudu olmuştu. Hammadde ve yarı mamul mallar için dışarıya olan bağımlılığı, Almanya'nın istikrarlı bir konum elde edebilmesine mani oluyordu.[159] Almanya'nın büyüyen sanayisi ve artan nüfusu için gerekli olan ithalat rakamı oldukça yüksekti. Earle'ün tespitine göre Osmanlı İmparatorluğu yer altı kaynakları, yakıt ve yağ gibi önemli hammadde kaynakları açısından ve aynı zamanda tekstil üretimi noktasında zengindi. Earle Osmanlı İmparatorluğu'nun yeraltı ve yer üstü zenginliğini oluşturan krom, antimon, manganez, bakır, zımpara taşı, lületaşı, petrol, pamuk ve ipeği Avrupalı tüccarlar ve yatırımcılar için cazibe sebebi olarak tanımlıyordu.[160]

Yayılmacı güdüler ve endüstriyel üretimin artışı sebebiyle Almanya'nın dış ticareti ciddi anlamda artış gösterdi. Hammadde ve gıda maddesi ithal eden Almanya, artık birçok kalemde ihracat yapıyordu. Tamamlanmış endüstriyel ürünler ihracatın artmasında önemli bir yer tutuyordu. Tablo 1.5 Almanya'nın 1860-1913 tarihleri arasında hızlı bir şekilde artan toplam dış ticaretini göstermektedir.

158 Ripley, "The Commercial Policy of Europe", s. 640.

159 Zucker, D. Richard, "Germany's Industrial Position", *Ind. Eng. Chem.* 11 (1919), s. 777; Moulton, H. G., "Economic and Trade Position of Germany", içinde *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 114 (1924), s. 2.

160 Earle, "The Importance of the Near East in Problems of Raw Materials and Foodstuffs", s. 183.

Tablo 1.5: Almanya'nın Dış Ticareti, 1860-1913 (İngiliz Sterlini Cinsinden)

Yıllar	İhracat	İthalat
1860	70,000,000	54,750,000
1872	124,600,000 148,850,000	173,250,000 142,200,000
1880	170,500,000 237,650,000	213,650,000 302,150,000
1890	373,735,000 504,825,000	446,705,000 538,515,000
1900		
1910		
1913		

Tabloda verilen rakamlara re-export ve kıymetli maden rakamları dahil edilmemiştir.
Kaynak: James Passant, *A Short History of Germany 1815–1945* (Cambridge, 1959), s. 112.

Alman dış ticaretindeki dikkat çekici bu artış siyasi yayılmacı strateji ile birlikte ilerliyordu (1860'da 124 milyon Pound olan toplam dış ticaret 1913'te 1 milyar Poundu geçmişti). Aslında, Alman siyasetçiler dış siyaset hedefleri ile ekonomik önceliklerin kesiştiği bir nokta keşfetmişlerdi. Demir ve çelik endüstrisi, ve bu endüstrilerin savaş ve demiryolu malzemeleri başta olmak üzere üretimlerinin ihracı Almanya tarafından üretilen beş ana kalem mal içerisinde birinciydi ve dış siyaset açısından kullanışlı bir enstrüman haline gelmişti. Tablo 1.6 en önemli beş Alman üretimi malların sektörlerini ve 1913 yılındaki toplam ihracat içerisindeki paylarını göstermektedir.

Tablo 1.6: Almanya'da Üretilen Beş Ana Mal ve İhracaat Payları, 1913.

Üretilen Mallar	Yüzdelik (%)
Demir ürünleri	15.8
Makine	11.2
Tekstil*	12.7
Kimyasallar ve boyalar	9.4
Deri ve deri mamülleri	5.4

*Hazır giyim dahil değildir.
Kaynak: H. G. Moulton, "Economic and Trade Position of Germany", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 114, (1924), s. 2.

İhracatla kurulan ilişkiler sayesinde, yurtdışındaki Alman bürokratları, hükümetlerin karar alma süreçlerine daha fazla nüfuz etme ve Almanya'nın ticari çıkarları adına daha fazla lobicilik yapabilme imkanı elde ettiler. Silah üretimi ve demiryolu inşaatında dışa bağımlı olan Osmanlı İmparatorluğu bu noktada henüz savunmasız bir haldeydi. Osmanlı pazarına yatırım yapan diğer ülkelerin aksine Almanlar, içinde iktisadi motivasyonun siyasi tercihlerle mükemmel bir şekilde harmanlandığı çok iyi hazırlanmış stratejik bir paket ile pazarın yolunu tutmuşlardı. Bu nedenle Alman şirketlerinin, özellikle de silah üreticilerinin, iktisadi faaliyetleri ve Osmanlı pazarında elde ettikleri başarı, sadece ekonomik motivasyon ile açıklanamazdı. Zira Kayser II. Wilhelm'in nazarında Osmanlı pazarında iş yapan girişimci ve tüccarlar *Weltmacht* politikasının ticari temsilcileriydi ve bu özellikleriyle kesinlikle Dışişleri Bakanlığı'na bağlı tecrübeli diplomatlar gibi önemli ve kritik bir görev icra ediyorlardı.

Alman dış politikası bakımından ekonomik güç, -sermaye, sanayi ve ticaret gibi tüm enstrümanlarıyla birlikte- yayılmacı politikanın diğer tüm belirleyicileri arasında en önemlisiydi. İstanbul'daki Alman elçisi Marschall'a göre yayılmacı gücün enstrümanları olarak sermaye, sanayi ve ticaret Alman hükümetinin himayesi altındaydı ve bunlar sayesinde ihracat yapılan ülkelerde siyasi bir nüfuz alanı yaratılıyordu.[161]

Osmanlı pazarındaki Alman silah ticareti, iktisadi büyüme ile yayılmacı dış politika arasında var olan ilişkiyi görebilmek adına iyi bir örnek teşkil eder. Alman dış politikasının iktisadi gücünü artırmak amacıyla yayılmacı olması gerektiğini savunan Prens Bülow, bir konuşmasında "Alman emeği (*deutsche Arbeit*) dünya pazarını fethetti ve dominant bir pozisyon elde etti. Dış politikamız da bu iktisadi gücü (*wirtschaftliche Kraefte*) takip etmeli ve açtığı kapıdan girmelidir" diyordu.[162] Alman ekonomik büyümesinin

161 Marschall'den Bülow'a, 26.12.1907, NA, Londra: GFM 10/11.

162 Penzler, Johannes (ed.), *Fürst Bülows Reden nebst Urkundlichen Beiträgen zu seiner Politik: 1897–1903*, C. 1 (Berlin, 1907), s. 100.

yayılmacı ve saldırgan dış politika benimsenmesi üzerinde belirleyici ve güçlü bir etkisi olmuştur. İşte bu fikir, motivasyon ve yaşamsal kaygı (*Lebensinteresse*) Kayser II. Wilhelm'i, 'sürünün başı' (*der führende Kopf der Herde*) olarak II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na iki defa (1889 ve 1898), Sultan Mehmed Reşad döneminde de bir defa (1917) seyahat düzenlemeye teşvik etmişti.[163] Hem siyasi hem iktisadi hem de askeri motivasyonlarla yapılan bu seyahatler çok boyutlu sonuçlar ortaya çıkardı. Şimdi o gezilerden birincisi ele alınacaktır.

KAYSER II. WILHELM'İN 1889'DAKİ BİRİNCİ ŞARK SEYAHATİ VE SONUÇLARI

"Rüya gibi geçen ve Büyük Beyefendi'nin
[II. Abdülhamid] muhteşem misafirperverliği
ile cennetteymişim hissi veren bu ziyaretin
ardından, şu anda güzel
bir havada Çanakkale'yi geçmekteyim."

Kayser II. Wilhelm
1889 yılı ziyareti sonrası Almanya dönüş yolunda

TAHTA ÇIKIŞINDAN bir yıl sonra (1889), Kayser II. Wilhelm İstanbul'da II. Abdülhamid'i ziyaret etti.[164] Alman İmparatoru ve İmparatoriçesi 2-6 Kasım tarihleri arasındaki 5 günü İstanbul'da geçirerek görülmesi gereken yerleri gezdiler.[165] Genelde bu ziyaretin, Kayser II. Wilhelm'in kız kardeşi Sophie ile Yunanistan Veliaht Prensi Constantine'in evlilik törenine katılmak amacıyla bir

---

163 Kayser İstanbul'u üç kez ziyaret etti. 1889 ve 1898 tarihli seyahatlerinde Abüldhamid tahttaydı. Sultan Mehmed Reşat'ın daveti üzerine Kayser'in 15 Ekim 1917'de düzenlediği son seyahatte ise Osmanlı İmparatorluğu halen Almanya safında savaştaydı.

164 BOA Y.PRK.ASK.58/49/07.03.1307/01.11.1889); White'dan Salisbury'ye, 07.11.1889, NA, Londra: FO 78/4207; BOA, Y.A.HUS.229/45 (07.01.1307/ 03.10.1889); Wilhelm II, the Kaiser 1922: 28.

165 White'dan Salisbury'ye, 07.11.1889, NA, Londra: FO 78/4207.

aile ziyareti olarak planlandığı, İstanbul seyahatinin ise programa daha sonra eklendiği söylenir. Ancak 4 Eylül 1889'da II. Abdülhamid tarafından Kayser'e, İstanbul'a davet niteliğinde çekilen telgrafı nakleden bir belge mevcuttur.[166] Bu telgraf, Kayser'in İstanbul'u ziyaret etmeye niyetli olduğunu aynı yılın eylül ayında belli ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Kayser'in babası ve onun selefleri ile olan iyi ilişkilerinden bahisle Abdülhamid, ileriki yıllarda ikili ilişkilerin nasıl olmasını arzuladığına dair beklentilerini özetlemiştir. Cevaben, Kayser, İstanbul'u ziyaret etme niyetinin kabul edilmiş olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.[167] McMurray'a göre Wilhelm'in niyeti "Osmanlı İmparatorluğu'nun sunduğu imkanları bizzat kendi gözleriyle görmekti."[168]

İstanbul'u ziyaret eden ilk Avrupalı monark olması sebebiyle,[169] Osmanlı basını genç Kayser'in ziyaretine yoğun ilgi göstermiştir.[170] En önde gelen gazetelerden *Sabah*, Kayser ve Kayserin'e kapak sayfasında yer vererek, kraliyet çiftinin fotoğrafının altına hem Türkçe hem de Almanca olarak yazılmış bir hoş geldiniz mesajı yayımlamıştı.[171] *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Alman ulusal marşının hem Almanca aslı hem de Osmanlıca tercümesi, Osmanlı'nın Alman İmparatorluğu'na duyduğu sempatinin bir ifadesi olarak yer almıştı.[172] *The Levant Herald and Eastern Express* 3 Kasım 1889'da özel bir sayı yayımlayarak Kayser'in gelişi ve şehirdeki ilk günü ile ilgili ayrıntıları paylaşmıştı.[173] Yıldız Sarayı'nda Kayser ve eşinin

---

166 BOA, Y.PRK.NMH.4/42 (08.01.1307/04.09.1889)

167 BOA, Y.PRK.NMH.4/43 (9.01.1307/05.09.1889)

168 McMurray, *Distant Ties*, s. 28.

169 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 124–125.

170 Kayser'in ziyareti ile ilgili *Sabah* gazetesinde yer alan haberler üzerine Gözeller detaylı bir inceleme yapmıştır. Gözeller, Ali, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği (1889–1895)*, YL. Marmara Üniversitesi (İstanbul, 2005)

171 A.g.e., s. 99.

172 A.g.e., s. 27; BOA,Y.PRK.SRN.2/68(08.03.1307/02.11.1889). Bu belgeye göre Mızıka-yı Hümayun Kayser'in karşılanmasında eser icra etmiştir.

173 *The Levant Herald and Eastern Express*, 3 Kasım 1889, NARA- Microfilm, College Park: M46/50.

kaldığı köşk lüks şekilde döşetilmişti.[174] Sultan ile yedikleri akşam yemeği hakkında Amiral Yardımcısı Paul Hoffman günlüğüne "Yemek oldukça çeşitliydi, sofra harika bir şekilde ayarlanmıştı, her şeyden yedik, bir kuş sütü eksikti" cümlelerini not düşmüştü.[175] Röhl, Kayser'in Sultan'a hediye etmek üzere yanında 1,800 Mark değerinde figürlerle bezenmiş büyük bir rokoko saat ile iki tane dokuz kollu 1,100 Mark değerinde şamdan götürdüğünü ancak bu pahalı hediyelerin Sultan'ın Kayser'e verdiklerinin yanında oldukça sönük kaldığını yazıyordu.[176]

Kayser'in İstanbul seyahati esnasında Bismarck hâlâ Şansölyeydi ve aslında bu ziyareti pek de desteklemiyordu. McMeekin "Bismarck için diplomatik bir kâbus olan bu ziyaret genç Wilhelm için eğlencenin bizzat kendisiydi" diyor.[177] Bu muhalefeti daha ziyade Almanya'nın jeopolitik konumundan ötürüydü. Kayser'in 1922'de basılan hatıratında anlattığına göre 1889'da İstanbul'dan döndükten sonra Bismarck kendisine intibalarını sormuştu. Kayser hatıratında şu notu düşmüştü:

> "İntibalarımı sorduğunda Prens Bismarck Türkiye'ye, yüksek makamlardaki yetkililere ve oradaki koşullara ilişkin küçümseyici bir dil kullanarak beni iğneleyici bir tarzda konuşmuştu. Daha müspet kanaatleri öne çıkararak onu kısmen de olsa etkileyebileceğimi düşünmüştüm ama gayretlerim pek bir netice vermemişti. Prens'e neden bu kadar menfi kanaatte olduğunu sorduğumda Count Herbert'in [von Bismarck] Türkiye hakkında olumsuz kanaat bildirdiği şeklinde bir cevap vermişti. Prens Bismarck ve Count Herbert hiçbir zaman Türkiye lehine olmamışlardı ve Büyük Frederick'in eski politikası olan Türkiye politikamı doğru bulmamışlardı."[178]

174 Röhl, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarchy*, s. 125.

175 Alıntılayan Röhl, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarchy*, s. 125.

176 Röhl ziyaret esnasında Kayser'e Sultan tarafından paha biçilemez bir süvari kılıcı ile yaklaşık 10,000 Sterlin değerinde bir mücevher hediye edildiğini belirmektedir. Röhl, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarchy*, s. 125.

177 McMeekin, s. 24.

178 Wilhelm II, *The Kaiser's Memoirs*, s. 28.

Görünüşe göre Kayser'in bu açıklaması, Bismarck'ın Aralık 1881'de Reşit Bey ile yaptığı görüşmede dile getirdiği düşüncelerinin tonunun değişmiş olduğunu göstermektedir. Ancak Kayser'in böyle bir ifadeye başvurması, kendisini, yıllarca Alman sanayicilerine ve sermayedarlarına kârlı fırsatlar sunmuş olan Osmanlı politikasının yegâne mimarı olarak göstermek gayesinden de kaynaklanmış olduğu söylenebilir. McMeekin "Kayser kendisine bir isim yaratmaya ve uzun yıllar görevde bulunmuş olan Şansölye'nin gölgesinden kurtulmaya çok hevesliydi [...] İstanbul seyahatiyle de bir taşla iki kuş vurmuş oluyordu" ifadelerine yer veriyordu.[179] Aslında, Kayser ile Bismarck'ın Alman-Osmanlı ilişkilerini geliştirmeye yönelik yaklaşımları arasındaki temel fark sadece üslup ve tarz farklılığıydı. Bismarck saman altından su yürütmeyi tercih ederken, Kayser gösterişli ve her şeyi açıktan yaptığı bir tutum takınıyordu.[180] İkisinin de farklı taktiklerinin arkasındaki neden aynıydı: Alman yayılmacı siyasetini gerçekleştirebilmek. Bu noktada, 'sözde ilgisizliğine' rağmen Bismarck'ın ve Kayser'in Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik Alman yayılmacı stratejisinin birinci dalgasının mimarları olduğunu hatırlamak gerekir. Daha önce ifade edildiği gibi, Bismarck'ın bu yayılmacı dalgaya olan temel katkısı Osmanlı İmparatorluğu'na destek çıkmak adına sivil ve askeri danışmanlar gönderme kararı almış olmasıydı. Bu politikanın etkililiği ve dayanıklılığı Kayser'in 1889'da düzenlediği İstanbul seyahati ile pekiştirilmiş oldu.

Bismarck siyasi bir gaye ile Sultan'a yapılan bu ziyarete karşı çıksa da, Kayser'in bu ilk seyahati, Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etmeyi amaçlayan Alman yayılmacı dalgasına güç vermiş ve şiddetini ve hızını arttırmıştı. Ancak Roma'da bulunan Alman

179 McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express*, s. 8.

180 Bkz. Cram, *German interests*; McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express*, s. 7–9; McMeekin Sean, "Benevolent Contempt: Bismarck's Ottoman Policy", içinde M. Hakan Yavuz and Peter Sluglett (ed.), *War and Diplomacy, The Russo-Turkisch War of 1877–1878 and the Treaty of Berlin* (Salt Lake City, 2011), s. 79–97.

elçisine gönderdiği bir mektupta Bismarck, diğer Avrupa ülkelerini, özellikle de Rusya'yı, Kayser'in bu ziyaretinin sadece basit bir 'gezi sevdası' olduğuna ikna etmek için nasıl uğraştığını anlatıyordu.[181] Osmanlı'nın Üçlü İttifak'a katılacağı söylentileri diğer Avrupa güçlerini oldukça kaygılandırıyordu ve Bismarck, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ittifakın dışında kalacağına diğerlerini ikna etmek için çabalıyordu.

4 Kasım'da, Bismarck'ın en büyük oğlu Count Herbert von Bismarck İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi, Sir William White'ı ziyaret etti. Bir Osmanlı belgesine göre bu uzunca bir ziyaretti.[182] Count Herbert'in amacı, Kayser'in ziyaretiyle ortaya atılan söylentileri bertaraf etmekti. Count Herbert'e, iki ülke arasında siyasi konulara neredeyse hiç değinilmediğiyle ilgili, White'ı ikna etmesi söylenmişti.[183] Ancak Kayser'in kısa ziyareti iki imparatorluk arasında gözle görülür bir yakınlaşma meydana getirmişti. White Londra'ya gönderdiği raporunda, "Mesele etraflıca ele alındığında, Majesteleri ile Sultan arasındaki ilişkinin tüm boyutlarıyla samimi bir karakter kazandığı ve sadece iki müttefik ülkenin arasında olabilecek kadar yakın ilişkilerin tesis edildiği anlaşılmaktadır" diyordu.[184] Fakat bir Osmanlı belgesinde yer alan bilgilere göre, White Osmanlı hükümetine Kayser'in ziyaretiyle ilgili fikirlerini "Alman İmparatorluğu Majesteleri Kayser'in yapmış olduğu bu ziyaret, siz Sultan'ın bu aciz kulunun memnuniyet ve sevinç sebebi olmuştur" cümleleriyle ifade etmişti.[185] Bütün bunlarla birlikte, Bismarck iki lider arasında tesis edilen bu dostane ilişkinin resmi bir siyasi ve askeri işbirliğine dönüşme potansiyelini göstermek

181 Bismarck'dan Solms-Sonnenwalde'ye, 15.10.1889, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 6, s. 360; Robolsky'ye göre Bismarck Kayser'in ziyaretini malayani (Vergnügungsreise) bulmuştu. Robolsky, Hermann, *Drei Jahre auf dem Throne 1888–1891* (Leipzig, 1891), s. 29.

182 BOA, Y.PRK.PT.5/96 (10.03.1307/04.11.1889)

183 White'dan Salisbury'ye, 08.11.1889, NA, Londra: FO 78/4207.

184 White'dan Salisbury'ye, 07.11.1889, NA, Londra: FO 78/4207.

185 BOA, Y.PRK.ESA.10/24 (14.03.1307/08.11.1889)

istemiyordu. Bu nedenle 15 Ekim 1889'da, Almanya'nın Karadeniz ve Akdeniz'de siyasi bir amaç gütmediğini ifade eden bir açıklama yapmak zorunda kaldı:

> "Almanya ne Karadeniz'de ne de Akdeniz'de siyasi bir emel peşinde değildir ve bu sebeple Majesteleri'nin İstanbul seyahatine siyasi bir anlam yüklemek yersizdir. Bab-ı Âli'nin Üçlü İttifak'a kabul edilmesi ise imkansızdır; biz Bağdat'ın geleceği için Rusya ile girişilecek bir savaşın yükünü Alman halkının omuzlarına yükleyemeyiz."[186]

Smith'in de "Rusya dost olduğu müddetçe birleşik Almanya'ya karşı hiçbir tehlikeli ittifak oluşturulamazdı" cümleleriyle ifade ettiği gibi, Bismarck'ın Alman birliğinin sağlanmasından 1890'da Şansölyelik'ten uzaklaştırılmasına kadarki dönemde uyguladığı dış politikasının ana ilkesi Rusya ile dostane ilişkileri devam ettirmekti.[187] *The Levant and Herald Eastern Express*, *Berlin Post* gazetesinden şu satırları nakalediyordu: "Kayser'in İstanbul ziyareti ne işin başında ne de sonunda hiçbir siyasi birleşmeyi amaçlamamıştır, ancak, Türkiye'nin uluslararası pozisyonuna yapacağı katkı sebebiyle önemsiz sayılamayacak bir hadisedir."[188] Hakikaten de bu kısa ziyaret Alman ve Osmanlı dış politikalarının parametrelerini değiştiren önemli ve etkili bir adım olmuş ve uzun yıllar ikili ilişkilerin karakterinde belirleyici bir rol oynamıştır.[189] Marriot'un, Kayser'in İstanbul'a düzenlediği ilk seyahatteki amaçlarına dair yazdığı şu satırlar yol gösterici bir çerçeve çizmektedir: "Bir Alman imparatorunun

---

186 Bismarck'dan Solms-Sonnenwalde'ye, 15.10.1889, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 6, s. 360-361.

187 Smith, "Military Strategy versus Diplomacy", s. 48.

188 *The Levant Herald and Eastern Express*, 03.11.1889, NARA-Microfilm, College Park: M46/50.

189 Kayser 2 Kasım ile 6 Kasım 1889 tarihleri arasında İstanbul'da kalmıştı. White'dan Salisbury'ye 07.11.1889, NA, Londra: FO 78/4207; BOA, Y.PRK. ASK.58/49 (07.03.1307/01.11.1889); BOA, Y.PRK.ASK.58/65 (13.03.1307/ 07.11.1889)

ayak basmasının üzerinden tam 700 yıl geçmişti ve o zamandan beri İstanbul egemen bir güçtü. Frederick Barbarossa elinde kılıçla gelirken, İmparator Wilhelm barış havarisi ve ekonomik nüfuzun müjdecisi olarak ticari amaçlı seyahat düzenleyen birisi kılığında gelmişti."[190]

Kayser'in ilk ziyareti kısa olsa da, uzun vadede siyasi ve ekonomik etkileri önemliydi. Kayser'in ziyareti ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman nüfuzunun sonuçları, 20 yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Almanya ile Fransa'nın emellerinin çatışacağını yazan *Sabah* gazetesinde 12 Kasım 1889 tarihli bir makalede öngörülmüştü.[191] Kayser İstanbul'da iken Tarabya'da en güzel köşklerden birisi kendisine hediye edilmişti.[192] Amerikan Elçiliği'nin İstanbul'daki ilk temsilcisi Pendleton King'in güzel konumlanmış bir saray olarak ifade ettiği bu bina Alman elçisinin yazlığı olarak işlev görmüştür.[193]

Bu ziyaretin dikkat çekici sonuçlarından birisi de Sultan'ın, Kudüs'te inşa edilen Alman Kilisesi için verilmiş olan izni uzatmasıydı.[194] Kudüs'teki ilk Alman Protestan Kilisesi olan Mesih (Alman Protestan) Kilisesi'nin (*Erlöserkirche*) temeli 1893'te atılmış ve Kayser II. Wilhelm 1898'de düzenlediği ikinci şark seyahati sırasında takdisinde bizzat bulunmuştu.[195] Bu ziyaretin akabinde Kayser II. Wilhelm ile II. Abdülhamid arasındaki yakınlık gözle görülür bir biçimde artmıştı.[196] 4 Kasım 1889'da Kayser'e *Osmaniye Nişanı* takdim edilmiş[197] ve Krupp'tan top alımı sırasında yaptığı katkılarından dolayı Kayser'e, adına özel

---

190 Marriott, John Arthur Ransome, *The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy* (Oxford, 1917), s. 342.

191 Gözeller, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması*, s. 14.

192 McMurray, *Distant Ties*, s. 28.

193 King'den Blaine'e, 24.12.1881, in: NARA-Microfilm, College Park: M46/50

194 Gözeller, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması*, s. 31.

195 *The New York Times*, 31 Ocak 1898.

196 BOA, Y.PRK.NMH.4/42 (08.01.1307/04.09.1889)

197 BOA, Y.PRK.PT.5/95 (10.03.1307/04.11.1889)

'Osmanlı Topçu Kumandanı' *(Grand Ottomane Honoraire Artillerie Ottomane)* unvanı verilmişti.[198] Özetle, Bismarck'a çektiği bir telgraftan da anlaşıldığı gibi, Kayser, Sultan'ın bu misafirperverliğinden oldukça memnun kalmıştı. *The London Times*, Kayser'in 7 Kasım 1889'da dönüş yolunda Bismarck'a çektiği şu telgrafı yayımlamıştır: "Rüya gibi geçen ve Büyük Beyefendi'nin (*Grand Seignior*) [II. Abdülhamid] muhteşem misafirperverliği ile cennetteymişim hissi veren bu ziyaretin ardından, şu anda güzel bir havada Çanakkale'yi geçmekteyim." Kayser, Bismarck'a ziyareti sırasında benzer birçok telgraf çekmişti. Örneğin, varır varmaz gönderdiği telgrafta ilk heyecanını satırlara da yansıtmaktan kendini alıkoyamayan bir seyyah üslubuyla şöyle yazmıştı: "Şu anda İstanbul'a vardım. Hava gayet güzel, manzaranın güzelliği ise anlatılamaz."[199]

Sembolik dostluk ifadelerinin ve Almanya'ya sağladığı diğer faydalarının yanı sıra, bu ziyaretin en somut etkisi dış ticaret istatistiklerinde de görülmektedir. Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına atılan en büyük adım Sultan'ın 6 Ekim 1888'de Deutsche Bank'a Anadolu Demiryolu projesi üzerinde genişletilmiş haklar vermesiydi (her ne kadar ziyaretten önce verilmiş olsa da Kayser ile Sultan arasında birçok yazışmanın sonucu sayılabilirdi).[200] Alman grubuna (Deutsche

198 BOA, Y.PRK.PT.5/106 (13.03.130/07.11.1889)

199 Ḳayser'in telgrafının Türkçe tercümesi: BOA, Y.PRK.PT.5/82 (8.03.1307/02.11.1889): 'İş bu dakîkada Dersa'âdet'e muvâsalat eyledim. Havâ' pek latîfdir. Manzara ta'rîf edilemeyecek derecede güzeldir'.

200 Earle, *Turkey, The Great Powers*, s. 29, 31. Ayrıca bkz. Helfferich, Karl, *Die deutsche Türkenpolitik* (Berlin, 1921), s. 154; Shaw, J. Stanford ve Ezel K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution and Republic*, C. 2: *The Rise of Modern Turkey 1808–1975* (Cambridge, 1977), s. 227; McMurray, *Distant Ties*, s. 22; Gencer, *Imperialismus und die Orientalische Frage*, s. 104. Earle Doğu Ekspresi'nin İstanbul'a ilk ulaştığı tarihin 12 Ağustos 1888 olduğunu belirtmektedir. Böylelikle İstanbul doğrudan Viyana, Paris, Berlin ve Calais vasıtasıyla Londra'ya bağlanmış olmuştur.

Bank, Württembergische Vereinsbank ve Deutsche Vereinsbank) verilen bu imtiyaz, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik Alman tutumunun aynı zamanda Avrupa ile olan ilişkiler bağlamında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasındaki yöneliminin değiştiğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Osmanlı tarihçisi Shaw'ın da ifade ettiği gibi Sultan'ın en temel amaçlarından birisi de Avrupalı Devletler arasındaki mevcut rekabetlerini Osmanlı Devleti lehine değerlendirebilmekti.[201] Aslında, 1888'de, Anadolu'daki tek demiryolu (İzmir-Aydın, İzmir-Kasaba, Mersin-Adana, Boğaz-İzmit hatları), neredeyse tamamıyla İngiliz sermayedarlarının elindeydi.[202] Abdülhamid İngiliz ve Fransız sermayesine güvenmediği için Almanların iş almasına sıcak bakıyordu ve bu kanaat İstanbul'daki yabancı misyon heyetleri tarafından da bilinen bir durumdu.[203] Almanlar, İngiliz hisselerini satın aldıklarında, Anadolu Demiryolu Şirketi üzerindeki İngiliz sermayesinin etkisi de ortadan kalkmış oldu.[204] Ardından bu şirket, Jastrow'un ifadesiyle tamamıyla bir Alman yatırımı haline geldi.[205]

Sultan Abdülhamid, Deutsche Bank başkanlığındaki Almanlara mevcut Haydarpaşa – İzmit demiryolu hattını satın alma ve Ekim 1888'de İzmit – Ankara arası yeni bir hat inşa etme hakkını verdi. Sultan Ankara hattı için yıllık, kilometre başına 15,000 Frank ödeneceğine dair bir teminat verdi.[206] Verilen imtiyaz 99 yıl için geçerliydi ancak inşaatın üç yıl içinde bitirilmesi gerekiyordu.[207] İlk demiryolu hattının (İzmit–Ankara) yapımına

201 Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 227.

202 Woods, H. Charles, "The Baghdad Railway and Its Tributaries", *The Geographical Journal* 50/1 (1917), s. 35; Earle, *Turkey, The Great Powers*, s. 30.

203 Smith, *The Embassy of Sir William White*, s. 123.

204 Krş. 'Remarks applying to different British schemes for the construction of Turkish Railways in Asia' 02.07.1887, NA, Londra: FO 78/3999.

205 Jastrow, *The War and the Bagdad Railway*, s. 82–83.

206 O'Conor'dan Salisbury'ye, 02.02.1899, NA Londra, FO78/5000; Earle, *Turkey, The Great Powers*, s. 31.

207 Gencer, *Imperialismus und die Orientalische Frage*, s. 103.

1889'da başlandı ve 31 Aralık 1892'de tamamlandı. Doğal olarak, Sultan ve hükümeti Ankara hattının hızlıca tamamlanmış olmasından memnuniyet duyuyorlardı.[208] Demiryolu hattının açılışından birkaç ay sonra, 15 Şubat 1893'te Abdülhamid, Eskişehir–Konya arasında yapılmak üzere yeni bir demiryolu hattı inşaatını onaylayan bir İrade yayınladı. Bu hat da 1892'de kullanıma açıldı.[209]

Woods'a göre Alman diplomasisi Bab-ı Âli'yi, İngiliz şirketini zorla kamulaştırması ve sonucunda da demiryolu hattını Deutsche Bank tarafından finanse edilen bir gruba devretmesi yönünde baskı altına almıştı.[210] Demiryolu inşaatı, Anadolu Demiryolu Şirketi için çıkartılan ve kilometre başına teminat olarak verilen Osmanlı bonoları tarafından finanse ediliyordu. Yerleştirilen ve kullanımda olan her ray için belli bir gayr-i safi gelir elde edeceği sözü alan şirkete verilen teminatları ödenebilmesi için hükümetin toprak vergisi gibi gelir kaynakları kenarda tutuluyordu.[211] 1899'daki İngiliz elçiliği raporuna göre, Anadolu Demiryolu (kilometre başına 15,000 Frank ödeneceği teminatı verilmiş ve toplamda hat 1,023 kilometre olmuştu) Osmanlı İmparatorluğu'nda inşa edilen en önemli demiryolu haline gelmişti.[212] Tablo 1.7 Alman yapımı demiryolu hatlarının açıldığı tarihleri göstermektedir. Tablo aynı zamanda Alman menşeili Anadolu Demiryolu Şirketi'nin Osmanlı demiryolu inşaatında artan payının bir göstergesi olarak da görülebilir.

---

208 *Statistiques du Service des Recettes (Du 1er Janvier au 31 Décembre), Société du Chemin de fer Ottoman d' Anatolie* 1892: 57, PA. AA. 13451.

209 Earle, *Turkey, The Great Powers*, s. 33; Quataert, Donald, "Limited Revolution: The Impact of the Anatolian Railway on Turkish Transportation and the Provisioning of Istanbul, 1890–1908", *The Business History Review* 51/2 (1977), s. 141; Pohl, Manfred, *Philipp Holzmann: Geschichte eines Bauunternehmens 1849–1999* (Münih, 1999), s. 100.

210 Woods, "The Baghdad Railway", s. 35.

211 Quataert, "Limited Revolution", s. 143.

212 O'Conor'dan Salisbury'ye, 02.02.1899, in: NA, Londra: FO 78/5000.

Tablo 1.7: Anadolu Demiryolları Şirketi'nin Döşediği Rayların Uzunlukları ve Açılış Tarihleri

Hatlar	Kilometre	Açılış Tarihi
İzmit–Arifiye	41	Haziran 1890
Arifiye–Eskişehir	182	Haziran 1892
Eskişehir–Ankara	263	Aralık 1892
Eskişehir–Alayurt-Kütahya	77	Aralık 1894
Alayurt–Afyon	94	Ağustos 1895
Afyon–Konya	274	Temmuz 1896
Toplam	931	

Kaynak: Manfred Pohl, *Philipp Holzmann: Geschichte eines Bauunternehmens 1849–1999* (Münih, 1999), s. 100.

Alman yapımı demiryollarının bölge ekonomisine olan katkısı, şirketin periyodik raporlarında yayınlanmıştır. Örneğin, 25 Şubat 1893'te yayınlanan bir rapora göre toplanan aşar vergisinde, üç yıl içinde, yaklaşık yüzde 41'lik bir artış olmuştu. Bahsedilen raporun içinde yer alan aşağıdaki tablo (Tablo 1.8), Anadolu Demiryolu Şirketi'nin faaliyet gösterdiği şehirler olan Ankara, İzmit ve Kütahya'da hükümet tarafından toplanan aşar vergisinin miktarındaki artışı göstermektedir. Bu verilerden yola çıkan şirket, Osmanlı Hazinesi'nin kilometre başına ödediği teminattan ötürü ciddi bir yara almadığı iddiasındaydı.[213]

Tablo 1.8: Öşür Vergisi, (Osmanlı Kuruşu Cinsinden)

	1890-1	1891-2	1892-3
Ankara	2,100,791	3,645,554	4,948,470
İzmit	3,321,612	4,471,783	3,923,136
Kütahya	7,599,371	10,834,047	11,471,869

Kaynak: *Statistiques du Service des Recettes*, 1893: 57.

Verilen teminatlar, Alman yatırımcıların girişimcilik risklerini azaltsa da, şirketin iddiasının aksine, Osmanlı için hiç de ekonomik

213 *Sociéte du Chemin de fer Ottoman d'Anatolie, Bureau du Contro ˆle Haidar Pacha, Statistiques du Service des Recettes* 1893: 57 (25.02.1893), PA.AA. 13451.

değildi.[214] Quataert, Anadolu Demiryolu Şirketi'nin mali anlamda verimliliğinin düşük olduğunu ileri sürmekte ve bu demiryolunun ana katkısının, hükümetin arzu ettiği gibi, ekonomik gelişmeye değil, askeri gücün artırılmasına yönelik olduğunu ve bu stratejik ve iktisadi çıkarlar için Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek bir fiyat ödediğini iddia etmiştir. Quataert, ayrıca:

> "Osmanlı maliyesinin 1893'ten 1909 yılına kadar, bu yıllar içinde Ankara'dan toplanan toplam toprak vergilerinden de fazla bir tutarı ki Quataert'in hesaplamasına göre bu tutar Anadolu'da 1890'ların ortalarında sıradan bir yılda toplanan tüm gelirin bir buçuk katı kadardı bu şirkete ödendiğini dile getirmiştir."[215]

Her ne kadar, Quataert'in ifade ettiği gibi Anadolu Demiryolu'nun Osmanlı'nın iç piyasa gelirlerine olan etkisi için sınırlı (*limited*) olsa da, iki ülke arasındaki ticari ilişkilere olan etkisi dikkat çekiciydi. Şekil 1.2, 1888 ve 1889 yıllarının Alman-Osmanlı ikili ticari ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu göstermektedir. Deutsche Bank Anadolu Demiryolu projesi için gerekli yetkiye sahip olunca, lokomotif ve vagonların neredeyse tamamı Alman firmaları tarafından temin edildi. Örneğin, raylar, 1864'te demiryolu malzemesi üretmeye başlayan Krupp'tan ve Krauss & Company'den alınırken, lokomotifler de J. A. Maffei, Hannoversche Maschienenbau-Aktien Gesellschaft ve Maschienenfabrik Essllingen şirketlerinden sipariş edilmişti.[216] İthal edilen bu malzemelerin nakliyatı ise 6 Eylül 1889'da kurulan Deutsche Levante Linie tarafından yapılmıştı.[217] Deutsche Levante Linie 1890'da 4 adet gemiye sahipken 1898'de 15 adet gemiye çıkmıştı. Aynı şirket 1891'de 24 yelkenli ile faaliyette iken, 1898'de yelkenli sayısını 61'e çıkartmıştı.[218]

---

214 Barth, "The Financial History of the Anatolian and Baghdad Railways", s. 121.

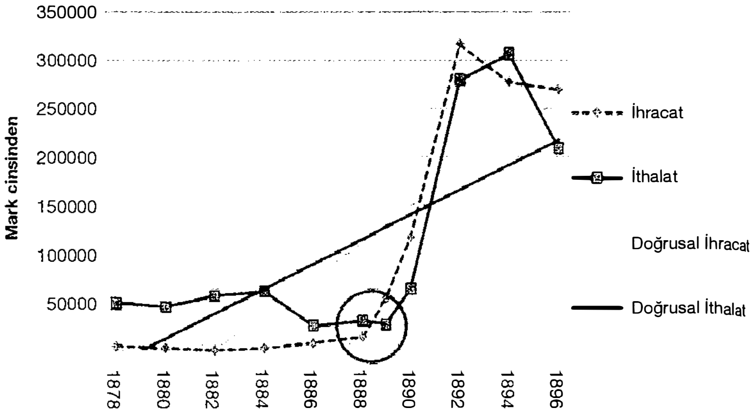
215 Quataert, "Limited Revolution", s. 159.

216 HA, Krupp WA 4/757; Gall, *Die Deutsche Bank*, s. 74

217 Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*, s. 26.

218 A.g.e., s. 27-28

Şekil 1.2: Alman-Osmanlı ikili Ticari İlişkileri (1878-1896 (1000 Mark)

Kaynak: Birken, Andreas, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient im ausgehenden 19. Jahrhundert* (Wiesbaden, 1980), s. 176.

Demiryolu Alman yatırımcılar için kârlı bir işti. Hatıratında yazıldığına göre Sultan, Almanların bu kârı hak ettiklerine inanıyordu:[219] "İşin sonunda Almanlar iyi kâr elde ediyorlar, çünkü en nihayetinde tüm riskleri onlar alıyorlar. Yine de bu işten aslan payını kapmak bizim elimizde."[220] Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki deniz trafiğinde de ortaya çıkan ciddi artışa bağlı olarak, ikili ticaret hacmi de, aşağıda görüldüğü gibi, ciddi oranda artmıştı.

219 Ali Vehbi Bey Sultan Abdülhamid'in kendisinin yazdırdığı hatıratı derlemiş ve "Avant la débâcle de la Turquie: Pensées et Souvenirs de l'Ex-Sultan Abdul-Hamid" adıyla Fransa'da 1913'te bastırmıştır. Kemal Karpat'a göre Sultan'ın hatıratı noktasında en güvenilir kaynak Ali Vehbi Bey'in bastığı bu eserdir. Karpat, Kemal, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the late Ottoman State* (New York, 2001), s. 445; ayrıca bkz. Birinci, Ali, "Sultan Abdülhamid'in Hâtıra Defteri Meselesi" *Divan İlmi Araştırmalar* 19 /2 (2005), s. 177–194.

220 Hatıratından da anlaşıldığı üzere Abdülhamid tren yolu inşaatından ve ekonomik getirilerinden memnundu. Tren yolunun geniş ölçekte sağlayacağı faydalardan ve genişleteceği manevra sahasından oldukça müspet bir şekilde bahsetmekteydi. Ali Vehbi Bey: *Avant la debacle*, s. 62–63.

Yukarıda Şekil 1.2, 1888'in hemen arkasından gelen dönemin dikkate değer olduğunu ve bu dönemde Almanların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik nüfuzlarının ciddi anlamda arttığını açıkça göstermektedir. Silah satışları bakımından da o yıllar Almanlar için oldukça 'bereketli' yılların habercisi gibiydi. Grant, Kayser'in İstanbul'u ziyaret ettiği yılı (1889) "Almanların Osmanlılara silah satışının bir dönemeci" olarak tarif etmektedir.[221] Kayser'in ilk ziyaretini düzenlediği yıl olan 1889'dan 1910'a kadar, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticaret hacmi yüzde 6'dan yüzde 21'e çıkmıştı.[222] 26 Ağustos 1890'da yürürlüğe giren yenilenmiş gümrük ve ticaret düzenlemeleri de toplam dış ticaret tutarı üzerinde olumlu tesir yapmıştı.[223] Tablo 1.9'un da gösterdiği gibi Osmanlı'nın Almanya'ya yaptığı ihracat 1880-1896 yılları arasında 1,910,000'den 25,900,000 marka çıkmış, aynı yıllar arasında Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ihracat artarak 6,710,000'den 28 milyon marka yükselmişti.

Kayser'in ilk İstanbul seyahatinin sonucu olarak Alman silah firmaları da konumlarını Osmanlı hükümetinden büyük siparişler alarak güçlendirmişti. 1885-1898 yılları arasında, Almanya Osmanlı'nın verdiği askeri malzeme ve donanma siparişlerinde hâkim bir pozisyona gelmişti. Haziran 1885'te Osmanlı İmparatorluğu Krupp Şirketi'ne farklı kalibrelerde 500 adetlik top siparişi vermiş, Mauser Şirketi 1886–1887 yıllarında askeri pazara giriş yapmış ve pazardan ve Türklerin hatıralarından bir daha hiç çıkmamıştı. Kayser'in ziyaretinin bu durumun devam ettirilebilmesine ciddi bir etkisi

221 Grant, Jonathan A., "The Sword of the Sultan, Ottoman Arms Imports, 1854– 1914", *The Journal of Military History* 66 (2002), s. 24.

222 Birken, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient*, s. 176.

223 BOA, Y.A.RES.52/4 (08.01.1308/ 24.08.1890); Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde,* s. 41; Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*, s. 36.

olmuştu. Almanlar Osmanlı donanma pazarında boy gösterirken, 1886'da Fransızlar bu pazardan hemen hemen çekilmişlerdi. Bu değişim, Grant tarafından 'Osmanlı donanma pazarında Alman hegemonyasının başlangıcı' olarak görülmektedir. Grant Osmanlı Donanması'nın 1877'de Alman yapımı bir tane bile gemiye sahip olmadığını, ancak, 1886 ile 1892 yılları arasında donanmasına Alman firmaları, Schichau tarafından 1886'da üretilen 5 bot ve Germenia Works/Kiel tarafından 1887 ile 1892 yılları arasında üretilen 13 adet hücum botu kattığının altını çizmektedir.[224] Buna ek olarak, daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı Ordusu'nun piyade birliğini yeni ve seri atışlı tüfeklerle yeniden donatmak istediği 1886 yılı sonunda Mauser/Loewe Osmanlı pazarına girmiştir. Sipariş 1887'nin ilk aylarında Mauser Şirketi'ne verilmiştir. Tablo 1.10 savaş malzemelerinin Osmanlı-Alman dış ticaret hacmindeki önemini göstermektedir.

Tablo 1.9: Osmanlı'nın Almanya ile olan Ticareti, 1880-1897 (Mark Cinsinden)

Yıl	Osmanlı İthalatı	Osmanlı İhracatı	Yıl	Osmanlı İthalatı	Osmanlı İhracatı
1880	1,910,000	6,710,000	1889	7,090,000	29,900,000
1881	1,620,000	8,060,000	1890	9,610,000	34,100,000
1882	1,290,000	6,020,000	1891	13,900,000	37,000,000
1883	2,250,000	7,020,000	1892	27,900,000	39,700,000
1884	2,710,000	8,260,000	1893	16,600,000	40,900,000
1885	3,610,000	7,900,000	1894	18,800,000	34,400,000
1886	2,190,000	9,150,000	1895	22,000,000	39,000,000
1887	3,210,000	12,000,000	1896	25,900,000	28,000,000
1888	2,360,000	11,700,000	1897	30,500,000	30,900,000

Kaynak: Birken, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient*, s. 176.

224 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 28.

Tablo 1.10: Almanya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na İhraç Edilen Savaş Malzemeleri, 1888-98 (Mark Cinsinden)

Yıllar	Tüfekler	Fişekler	Mühimmat*	Barut	Toplam
1888	2,269,839				2,269,839
1889	5,812,265	611,480			6,423,745
1890	6,341,111	2,515,648			8,856,759
1891	1,690,595	3,556,181		613,312	5,860,088
1892	8,703,228	1,392,125			10,095,413
1893	8,992,022	4,064,450			13,056,472
1894	2,447,800	3,463,940	69,190		5,980,930
1895	7,258,086	3,005,547	1,974,782		12,238,415
1896	2,762,744	1,605,113		56,854	4,367,857
1897		1,362,889	226,403		1,646,146
1898**	61,050	481,000	1,217,300	160,000	1,919,350

* *Geschütze mit Munition.*

** 1898 yılının ilk çeyreği

Kaynak: Reichsministerium des Innern, *Deutsches Handels-Archiv; Zeitschrift für Handel und Gewerbe*, C. 2 (Berlin, 1898), s. 512.

Tablo 1.11: Almanya'nın Osmanlı'ya Yaptığı İhracat (Belli Kalemler; Mark Cinsinden)

	1895	1896	1897
1) Savaş Malzemeleri	12,238,415	4,367,857	1,646,146
2) Eskişehir-Konya (Demiryolu)	5,374,023	2,979,947	344,295
3) Selanik-Dedeağaç (Demiryolu)	214,400	---	---
4) Kasaba-Afyon-Karahisar (Demiryolu)	---	187,200	370,400
Toplam (1+2+3+4)	17,826,838	7,535,004	2,360,841
Savaş Malzemeleri/Toplam (%)	68.6	57.9	69.7

Kaynak: Reichsministerium des Innern, *Deutsches Handels-Archiv; Zeitschrift für Handel und Gewerbe*, C. 2 (Berlin, 1898), s. 512.

Alman savunma sanayisinin, Almanya'nın Osmanlı pazarındaki hâkimiyetini perçinlemesindeki performans ve hacmi diğer tüm sektörlerle kıyaslandığında bariz bir şekilde öndeydi. Tablo 1.11'in gösterdiği gibi demiryolu inşaatı ile karşılaştırıldığında, silah ticareti toplam ticaret hacminin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu tablolar Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya

arasındaki silah ticaretinin dış ticaretin toplam hacmindeki önemini göstermektedir. Alman askeri heyetlerinin işbirliği ile silah ticareti, ticari ilişkilerdeki bu çarpıcı değişimin sebebi olmuştur.

Kayser'in ilk İstanbul ziyaretini de kapsayan 1880-1898 yıllarının yani Alman ekonomik yayılmacılığın bu ilk döneminin silah ticareti açısından kısaca özetlenmesi gerekirse Alman savaş endüstrisinin temel kazanımlarını şu şekilde maddeleyebiliriz:

1) Mauser tüfekleri Şansölye'nin ve başta Goltz Paşa olmak üzere Alman askeri heyetinin desteği ile hızlıca Osmanlı silah pazarına girdi.
2) Krupp Osmanlı top tedarikinde elde ettiği tekel konumunu sağlamlaştırdı.
3) Alman tersaneleri, özellikle Germania Work ve Schichau, Osmanlı donanma pazarında uzun süre devam etmiş olan İngiliz ve Fransız hâkimiyetine rağmen bu süreçte donanmanın modernizasyonu için alternatif tedarikçi olarak öne çıktı.
4) Silah endüstrisini de içine alan Alman demir ve çelik sanayileri için yeni demiryolu inşaatı, 1888 ile 1898 yılları arasında kârlı bir pazar fırsatı haline geldi. Ortaya çıkan sermaye birikimi savunma sanayisinin AR-GE süreçlerindeki en temel destekleyici unsurlarından birisi oldu.

Silah satışı ve demiryolu inşaatı doğal olarak Osmanlı pazarındaki Alman sermayedarların büyüyen mali çıkarları ile alakalıydı. Osmanlı ekonomisinin mali kaynakları, sipariş edilen tüfeklerin, ağır silahların, zırhlıların ve hücum botlarının maliyetini karşılamak için yeterli olmadığından Alman sermayesi ve finans kurumları Osmanlı hükümeti için yeni bir kredi kaynağı haline geldi. 1888-1914 yılları arasında Alman sermaye yatırımı toplamda yüzde birden yüzde 27'ye yükselerek ciddi bir artış gösterdi.[225] Barth'ın da altını çizdiği gibi 1880'lerin sonundan itibaren Deutsche Bank başkanlığındaki Alman sermaye grubu

225 İnalcık, Halil ve Quataert, Donald (ed.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1600–1914*, C. 2 (Cambridge, 1994), s. 774.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ana demiryolu müteşebbisi haline gelmişti.[226] Tablo 1.12, Alman sermayesinin çıkarının yükseldiği Osmanlı'nın dönüştürülmüş borcundaki hissedar ulusların nasıl değişiklik gösterdiğini göstermektedir.[227]

Tablo 1.12: Osmanlı Borçları Alacaklı Devletler (Tahviller) 1881-98 (1000 Osmanlı Lirası. OL)

	1881		**1898**		
	OL Cinsinden Değeri	**%**	**OL Cinsinden Değeri**	**%**	**Yüzdelik Değişim**
Fransa	36,716	39.98	35,000	44.87	+4.89
İngiltere	26,618	28.99	8,500	10.89	-18.10
Osmanlı İmparatorluğu	7,281	7.93	5,000	6.41	1.52
Belçika	6,612	7.20	14,000	17.94	+10.74
Hollanda	6,974	7.59	3,500	4.48	-3.11
Almanya	4,320	4.75	9,500	12.17	+7.42
İtalya	2,407	2.62	1,000	1.28	-1.34
Avusturya-Macaristan	0,886	0.96	1,500	1.92	+0.96
Toplam	91,818	100	78,000	100	

Kaynak: Charles Morawitz, *Die Türkei im Spiegel ihrer Finanzen* (Berlin, 1903), s. 258.

Almanya'dan ithal edilen silahlar Osmanlı'nın Alman finansmanına olan bağımlılığını da artırmıştı. Bu sebeple, silah pazarındaki pozisyonlarına ek olarak, Almanlar Osmanlı yatırım pazarında kayda değer bir pozisyon elde etmişlerdi. Tablo 1.12'de görüldüğü üzere 1881 ile 1898 yılları arasında Osmanlı bonolarındaki Alman hisseleri yüzde 7.42 artarken İngiliz hisseleri yüzde 18.10 azalmıştı. Bu ciddi artışta silah satışları önemli bir rol oynamıştı. 1885 ile 1898 yılları arasında Alman silah firmaları genelde de Alman sermayesi tarafından finanse edilen kazançlı

226 Barth, "The Financial History of the Anatolian and Baghdad Railways", s. 116.
227 Ayrıca bkz. Geyikdağı, Necla, V., *Foreign Investment in the Ottoman Empire International Trade and Relations 1854–1914* (Londra 2011), s. 47–52.

sözleşmelere imza atmışlardı.[228] Yurtdışındaki demiryolu inşaatlarının yanı sıra silah satışı da kredi temini için kârlı bir kaynak haline gelmişti.

Son bölümde yer alan tablolarda da görüleceği üzere, silah pazarındaki arz-talep ilişkisinin şekillenişi iki hükümet arasındaki karşılıklı güvenin açık bir kanıtıdır. Şahsi gayretlerle elde edilen bu karşılıklı güven, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman nüfuzunun temel dayanağıydı. Dahası Bismarck'ın 1881 yılında Reşit Bey ile gerçekleştirdiği kritik görüşmenin ardından Alman askeri danışmanların İstanbul'a gönderilmesi ve Kayser'in İstanbul'a yaptığı ilk seyahat, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik Alman yayılmacı stratejisinin ilk dalgasını ortaya çıkaran kritik gelişmeler olarak görülebilir. Bu gelişmelerde süreci hızlandıran ve aynı zamanda Almanya açısından sürdürülebilir kılan aktörler hiç kuşkusuz askeri danışmanlardı. Âdeta "silah tüccarı-iş adamı" motivasyonu ile tüm süreçlere bir şekilde müdahil olmak için her türlü fırsatı değerlendiren bu askeri danışmanlar, daha doğru ifadeyle "Apoletli İşadamları" Osmanlı-Alman yakınlaşmasının ve alman silahlarının Osmanlı silah pazarını ele geçirmesinin arkasındaki 'görünmez kahramanlardı.' Tarihi Türk-Alman dostluğunun temeli bir bakıma silah ve barut ile atılmış, bir dünya savaşı ile perçinlenmiş ve ortak kader ile iki imparatorluk tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmıştı.

228 Beşirli, Mehmet, "II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları" *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2004), s. 121-39.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMAN ASKERİ DANIŞMANLAR: APOLETLİ İŞADAMLARI

"Önce Prusyalı askeri danışmanlar gitti,
onların ardından Alman tüccarlar
ve yatırımcılar gitti."

Sir John A. Marriott, 1917
The Eastern Question, s. 348.

İHRACATA BAĞIMLI SİLAH SANAYİSİ İÇİN HAYATİ BİR BAĞ: APOLETLİ İŞADAMLARI

KRUPP VE MAUSER firmalarının öncülük ettiği Alman silah sanayisinin en dikkat çeken özelliği, diğer silah üretici firmalar gibi, dış pazarlara 'bağımlı' olmalarıydı. Firmalar ürettikleri savaş malzemelerinin büyük bir kısmını ihraç ediyorlardı. Aslında uzun dönem varlıklarını sürdürebilmeleri ihracata bağımlıydı. İç pazar hâkimiyeti için Alman bürokratlarla kurulan güçlü ilişkiler, daha kârlı olduğu açık olan dış pazarlara girebilmek için sıçrama tahtası olarak kullanıldı. Alman silah firmalarının, özellikle de Krupp'un iç siyasetteki güçlü konumu belli bir zaman sonra hükümet desteklerinin çok belirleyici olduğu dış pazarlarda güçlü bir temsilin yolunu açtı. Öyle anlaşılıyor ki dış pazarlarda tekel haline gelebilmenin ön koşulu iç piyasada tekel olabilmekti.

Savunma sanayisi firmalarının uluslararası satış oranları ve bu oranlar içindeki askeri ve askeri olmayan ürünlerin payı, bu şirketlerin dış politika yapıcılarına ve ithalatçı ülke ile kurulan ekonomik ve politik ilişkilere son derece bağımlıydı. Bu nedenle, yurtdışındaki diplomatlar, sivil ve askeri danışmanlar ile elçiler kısacası Almanya'nın yayılmacı politikasının teknokrat uygulayıcıları, alman silah firmalarının dış pazarlarda tekel konumunu elde etmeleri için vazgeçilmez önemde bir konuma getirdiler. Krupp ve diğer devlet destekli silah üreticilerinin başarılı pazarlama stratejileri sayesinde yurtdışından yüklü sayılabilecek miktarda savunma ürünleri siparişleri gelmeye başlamıştı. Alman Dışişleri Bakanlığı da bu siparişleri politik bir başarı ve aynı zamanda 'ulusal prestijin' güçlendirilmesi olarak görüyordu.[1]

---

1 Willi, A. Boelcke, *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten. Krupp-Korrespondenz mit Kaisern, Kabinettschefs und Ministern 1850–1918* (Frankfurt am Main, 1970), s. 20.

Aşağıdaki tablo Alman silah sanayisi için uluslararası pazarların önemini anlamak açısından oldukça aydınlatıcıdır. Tablo 2.1, *The New York Times*'ın 1884'te dünyanın en büyük top üreticisi olarak nitelediği Krupp'un örneğinde şirketin asıl amacının silah malzemelerini ihraç etmek olduğunu göstermektedir.[2] Krupp, Mauser gibi Alman silah üreticilerinin şöhretlerini dış pazarlarda yaptıkları satışlara borçluydular. Mesele sadece şöhret değildi aslında, ifade edildiği gibi gelirlerinin çok önemli bir kısmı da yaptıkları ihracattan kaynaklanıyordu. Rakip bir firma çok daha uygun bir fiyat verene kadar da dış pazarı domine eden firma kârına kâr katabilirdi.[3]

Tablo 2.1: Krupp'un Askeri Ürün Satış Rakamları ve Oranları, 1875-91 (Mark Cinsinden)

Yıllar	İç Pazar Satışları	Yüzdelik (%)	Dış Pazar Satışları	Yüzdelik (%)
1875-7	3,992,495	20.2	15,765,405	79.0
1876–7	2,278,300	9.9	20,631,645	90.1
1877–8	7,531,075	27.6	19,737,190	72.4
1878–9	5,673,630	30.8	12,773,235	69.2
1879–80	1,100,765	15.8	5,853,705	84.2
1880–1	1,566,220	15.1	8,779,395	84.9
1881–2	1,878,320	16.4	9,585,840	83.6
1882–3	1,176,075	9.5	11,238,610	90.5
1883–4	1,986,715	19.9	7,983,865	80.1
1884–5	2,320,850	12.4	16,420,525	87.6
1885–6	3,841,505	15.4	21,128,235	84.6
1886–7	2,856,195	15.0	16,168,405	85.0
1887–8	2,430,095	12.1	17,676,690	87.9
1888–9	4,275,385	22.4	14,804,625	77.6
1889–90	2,759,550	18.4	12,267,580	81.6
1890–1	2,114,275	13.6	13,442,760	86.4

Kaynak: Willi A. Boelcke, *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten. Krupp-Korrespondenz mit Kaisern, Kabinettschefs und Ministern 1850–1918* (Frankfurt am Main, 1970).

2 *The New York Times*, 3 Mart 1884.

3 Epkenhans, "Military-Industrial Relations in Imperial Germany", s. 20.

Tablo 2.1 Krupp fabrikalarının hem finansal hem de endüstriyel anlamda var olabilmesi için ihracatın firma için hep hayati önem taşıdığını göstermektedir. Krupp arşivlerinde yer alan bir belge 1878-1879 ile 1891-1892 yılları arasında Krupp fabrikalarında üretilen savaş malzemelerinin yüzde 77'si yurtdışına satılırken sadece yüzde 23'ü Prusya hükümeti tarafından alındığını göstermektedir.[4] Üretilen malların yoğun ihracatı sadece silah malzemeleri ile sınırlı değildi. Tablo 2.2'nin gösterdiği gibi askeri olmayan malların büyük bir kısmı da yabancı ülkelere satılmaktaydı.

Tablo 2.2: Krupp'un Askeri Olmayan Ürün Satışları, 1875-91
(Mark Cinsinden)

Yıllar	İç Pazar Satış Miktarı	Yüzdelik	Dış Pazar Satış Miktarı	Yüzdelik
1875–6	8,713,740	39.9	13,106,695	60.1
1876–7	8,238,840	44.9	10,130,220	55.1
1877–8	9,343,320	45.0	11,438,795	55.0
1878–9	11,296,145	56.5	8,688,170	43.5
1879–80	10,518,085	45.6	12,564,790	54.4
1880–1	10,846,390	35.9	19,400,675	64.1
1881–2	14,201,310	40.6	20,737,410	59.4
1882–3	16,313,670	48.5	17,298,635	50.5
1883–4	12,991,600	48.9	13,550,070	51.1
1884–5	12,213,495	51.3	11,604,670	48.7
1885–6	12,023,920	53.8	10,324,480	46.2
1886–7	10,084,085	43.5	13,072,770	56.5
1887–8	13,739,630	50.2	13,624,420	49.8
1888–9	17,761,975	61.7	11,048,480	38.3
1889–90	22,976,390	63.2	13,402,485	36.0
1890–1	24,968,025	62.0	15,329,660	38.0

Kaynak: Boelcke, *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten.*

Bu tablolar sadece Krupp Şirketi'ne ait rakamları veriyor olsa da, ihracata bağımlılığın genel manzarası ve dış pazarın önemi, tüm silah firmaları, özellikle de Mauser Şirketi için aşağı yukarı aynıydı. Tablo 2.3'te verilen 1874-1914 yılları arasındaki döneme

4 HA, Krupp: FAH 3B/244.

ait istatistikler, Mauser'in ürettiği tüfeklerin yüzde 88'ini yabancı ülkelere sattığını göstermektedir. Wolf "Yurtdışından gelen siparişler olmadan Mauser fabrikasının bu kadar büyük bir isim yapamayacağı gözden kaçırılmamalıdır" demektedir.[5]

Silah ihracatının önemi ve Alman ekonomisine yaptığı katkı Paul Mauser'in bizzat kendisi tarafından açıklanmıştır. Şubat 1908'de Prusya Savaş Bakanı'na yazdığı bir mektupta, 19 yıl içinde firmasının 96,5 milyon mark değerinde 1,650,000 Mauser tüfeği ürettiğini ve Alman Ordusu'na verilen Model-98 15,373,000 değerindeki 290,000 tüfek hariç geri kalan tamamının yabancı ülkelere satıldığını ve paraların da yabancı kur üzerinden alındığını gururla yazmaktaydı.[6]

Tablo 2.3 Mauser'in Toplam Satışı (1874-1914)

Dönem-Yıllar	**İç Pazar Satış (Parça)**	**İç Pazar Satış (Mark)**	**Dış Pazar Satış (Parça)**	**Dış Pazar Satış (Mark)**	**Toplam (Parça)**	**Toplam (Mark)**
1874-1890	125,000	6,339,300	359,853	21,260,430	484,852	27,599,730
1890-1904	65,000		1,165,212		1,230,212	
						86,542,600*
1904-06	134,000	10,732,000*	96,800	75,810,600*	1,463,012*	Pazar
1907-14	179,950	8,318,095	215,037	13,091,305	394,987	21,409,403
Toplam	503,950	25,389,395	1,835,901	110,162,338	2,342,851	135,551,733

* 1860-1906 periyodu için bkz. Robert Ball, *Mauser Military Rifles of the World* (Iola, WI, 2006), s. 226.

Kaynak: Hellmut Wolf, *Die wirtschaftliche Entwicklung der Stadt Oberndorf a. Neckar mit besonderer Berücksichtigung der Mauserwerke und der Schwarzwälder Boten* (Tübingen, 1933), s. 51.

Almanya'nın uluslararası silah satış operasyonları neredeyse Devlet-Özel Sektör ortak girişimi sayılabilecek bir görüntü

5 Wolf, Hellmut, *Die wirtschaftliche Entwicklungder Stadt Oberndorf a. Neckarmit besonderer Berü cksichtigung der Mauserwerke und der Schwarzwälder Boten* (Tübingen, 1933), s. 51..Bkz: *Herrn Geheimrat Kommerzienrat Paul Mauser aus Anlass seines 70. Geburtstages gewidmet von der Redaktion des Schwarzwälder Boten* 1908: 19, SA, Oberndorf: XIV Ca 1/13.

6 Mauser'den Prusya Savaş Bakanı'na, Şubat 1908'de: SA, Oberndorf: M-A6.

kazanmıştı. Alman dış politikasının temsilcileriyle Alman silah üreticileri mükemmel sayılabilecek bir uyum ve ahenk içerisinde çalışıyordu. Dış politika yapıcıları için silah ihracatı, Almanya'nın koruması gereken siyasi, askeri, stratejik ya da iktisadi çıkarlarının olduğu ülkelere başarılı bir şekilde nüfuz etmeyi başarmasının ana yollarından birisi haline gelmişti. Bu stratejik yaklaşım Osmanlı Ordusu'ndaki Alman danışmanların resmi ve gayr-ı resmi sorumluluklarını belirleyen ama yazılı olmayan talimatnamelerinin temel çerçevesi olmuştu. Alman askeri danışmanlarına hükümetlerince verilmiş silah ticareti için tanımlanmış ya da önceden belirlenmiş bir sorumluluk alanı yoktu. Ancak birçok arşiv belgesi Alman danışmanların bir şekilde silah ticaretine müdahil olduklarını, bu anlamda Alman imajının başarıyla temsilinden sorumlu olduklarını kendilerine hatırlatan görüşmelerin olduğunu göstermektedir.[7] Buna bağlı olarak, silah firmalarının ülke temsilcileri ile yakın şahsi ilişkiler kurmak ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkarlarını korumak ve kollamak Alman askeri danışmanların en önde gelen 'diplomatik' görevlerinden biri haline gelmişti.

Ancak aşağıda ayrıntılarıyla yer alacağı gibi, zaman içerisinde Alman askeri danışmanlar aynı zamanda Alman hükümeti için başka hiçbir kaynaktan elde edilemeyecek, kritik ve hususi bilgiler taşıyan muhbirler haline dönüşmüşlerdi. Ayrıca Alman askeri danışmanlar Osmanlı hükümetinde Alman silah firmaları adına yorulmaksızın lobicilik faaliyetleri yürütüyorlardı. Osmanlı Ordusu'nda danışman ya da müfettiş olarak görev yapan Almanlar, çoğu zaman silah firmalarının lehine olmak üzere pazarlama stratejilerini kökten değiştirebilecek gizli (*confidential*) bilgilere erişme imkanına dahi sahiplerdi. Sonuç olarak Alman askeri danışmanlar Alman silah ticaretinin satış ve pazarlama stratejileri

---

7 Bülow, *Memoirs*, s. 576: 'Krupp Almanya'nın prestijini ve Alman mallarının ve sanayisinin bilinirliğini artırmıştır'; Kayser II Wilhelm'in 20 Haziran 1890 tarihli konuşması: HA, Krupp FAH 3E/1: '*Die Kruppische Fabrik hat dem deutschen Arbeiter, der deutschen Industrie einen Weltruhm verschafft, wie keine andere Firma dies getan hat.*'

için vazgeçilemez ve etkin araçlar halini almışlardı. Özellikle de pazar ve rakipler hakkındaki yeni ve en güvenilir bilgiye duyulan ihtiyaç, Alman silah firmalarını danışmanlar ile iyi ve yakın ilişkiler kurmaya itmiş ve düzenli olarak danışmanlık almaya başlamışlardı. Bu bağlantılar hem Alman silah firmalarının ihracat merkezli satış stratejilerinin hem de Almanya'nın ihracat merkezli yayılmacı dış politikasının hayat sigortası gibiydi. Alman askeri danışmanlar tarafından doğru zamanda, isabetli ve hedefe uygun bilgi sağlanması Alman silah firmalarının pazarlıklar esnasında elini güçlendiriyor, satış stratejilerini daha başarılı kılıyordu. Görüldüğü üzere Alman askeri danışmanların Alman silah firmalarına olan en büyük katkısı, zaman içerisinde Alman silah ticaretinin can damarı haline gelen bu güvenilir bilgileri ulaştırmaktı. Alman askeri danışmanların sağladığı bilgiler genel itibariyle şu konular hakkındaydı:[8]

- Rakip ülke ve şirketlerinin satış-pazarlama strateji ve taktikleri
- Osmanlı teknik-teftiş kurullarına sunulan rakip ürünlerin teknik özellik ve kalite bilgileri
- Osmanlı hükümeti tarafından alınan tüm modernizasyon veya yeniden silahlandırma kararları
- İlgili tüm ihale süreçlerinin takibi
- Sultan'ın yaklaşımlarının öğrenilmesi ve mümkünse Sultan'a "Alman ürünleri" konusunda birinci elden bilgi sunulması
- Karar alma süreçlerinde etkin olabilecek kişilerin tespiti ve ilgililerin karakterler analizleri
- Rakip firmaların Osmanlı bürokrasisi ile olan şahsi yakınlık ve bağlantıları
- Yeni savaş malzemesi siparişlerine dair bakanlıklar ve üst düzey bürokratların yaklaşımlarının öğrenilmesi ve ona uygun stratejinin önerilmesi

8 Ayrıca bkz. Benz, Wolfgang, "Die Entstehung der Kruppschen Nachrichtendienstes", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 24 (1976), s. 199–205; Seel, "Mauser-Gewehre", (1981a), s. 800.

Silah alım sürecinde nihai kararı veren Sultan olduğu için kendisinden Alman silah firmalarına olan bilgi akışı hayati derecede önemliydi. Alman askeri danışmanlar kritik bilgilere ulaşım ve devamlılığı noktasında önemli bir konuma sahiplerdi. Yukarıdaki özeti temel alarak Şekil 2.1 Alman askeri danışmanlarından Alman silah firmalarına olan istihbarat akışını açıklayan basitleştirilmiş bir model halinde göstermektedir.

Pozisyonları itibariyle Alman askeri danışmanlarından bazıları, savunma anlaşmaları için yapılan pazarlık ve görüşmelerin önemli safhalarında yer alabiliyor ya da en azından tüm safhalarına ilişkin istihbarat sağlayabilecek bir 'yakın' kişi ile irtibat kurabiliyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan askeri alanda sipariş alabilmek için firma temsilcileri ile yakın temasta olan Alman askeri danışmanlar, ihalelerin Alman firmaları lehinde sonuçlandırılması için ellerindeki tüm imkanları seferber etmeye hazırdılar. Uluslararası silah ticaretinde sivil ve askeri diplomasi arasındaki mükemmel bir işbirliği vardı ve Alfred Krupp'un Bülow'a da yazdığı gibi, şayet ortada büyük zafer varsa, bu zafer de bu ortak çabanın bir ürünüydü. Alfred Krupp da diplomatik müdahalenin ekonomik getirisini çok iyi hesaplayacak kapasitede bir sanayici ve iş adamıydı.[9] Peki, bu diplomatik müdahalenin güçlü aktörleri kimlerdi? Şimdi de bu soruların cevaplarını arayalım.

ALMAN SİLAH SANAYİSİNİN GLOBAL TRUVA ATLARI: ALMAN ASKERİ DANIŞMANLAR

Alman askeri diplomasisi, Bismarck'ın Şansölyeliği ve II. Wilhelm'in tahta çıkışının ilk yıllarında Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na barışçıl yollarla nüfuz stratejisinin en önemli yapı taşlarındandı. Fransa-Prusya Savaşı'ndaki (1870–1871) Prusya (Alman) zaferi, Alman savaş stratejisine uluslararası takdir

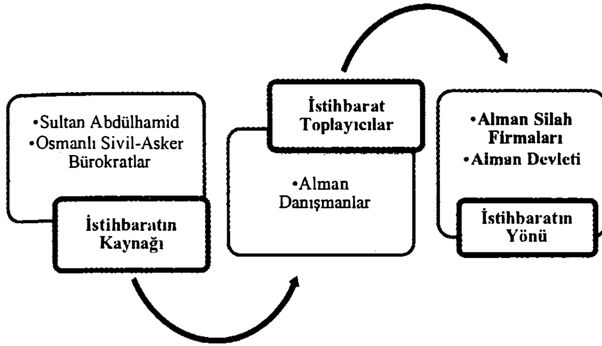
9 Krupp'tan Bülow'a, 18.02.1899, in: PA.AA. R13295; Krupp'un cevabı, 20.02.1900, HA, Krupp: FAH 3C/205.

ve şöhret kazandırırken, savaşın kazanılmasında etkisi tartışılmaz olan Alman yapımı silahların da şöhretini dünya silah pazarlarına taşımış ve böylece ihracat için yeni kapılar açmıştı. Bu askeri zaferin ardından Almanya, Bismarck'ın 'Ekonomik Savaş' olarak adlandırdığı iktisadi ve siyasi alanlarda daha etkili kazanımlar elde etmişti. Askerler ve silah üreticileri bu zaferdeki ve kazanımlardaki paylarını asla unutmadılar ve gerektiğinde de sürekli hatırlattılar. Bismarck "Gelecekte savaşlar ekonomi temelli olup, geniş ölçekte var olabilmenin mücadelesi bu olacaktır" diyordu.[10] Bismarck'ın gelecek vizyonunda en kârlı ürünleri savaş malzemesi olan demir ve çelik endüstrilerinin önemli bir yer işgal ettiği kesindi. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi, Alman askeri heyeti üyeleri her şeyden önce Alman sanayisinin çıkarları için mücadele etmişlerdir. Silah ticaretindeki rolleri sebebiyle bu 'ekonomik savaşın' zorlu cephesinde mücadele eden 'Almanya'nın sanayi ordusunun' 'keşif kolu' olarak adlandırılmayı da fazlasıyla hak etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Almanya'nın resmi desteğini arkasına alan Goltz Paşa'nın yoğun çabaları sayesinde oluşturulan Alman askeri diplomasisi Osmanlı'daki karar alıcı(lar) ile Alman silah şirketleri arasında kârlı bir bağlantı sağlıyorlardı. Şekil 2.1'de görüldüğü gibi, Alman askeri danışmanları doğrudan Sultan Abdülhamid'den ya da dolaylı olarak Osmanlı yetkilileri ve memurlarından bilgi edinebiliyorlardı. Osmanlı Ordusu'nu modernize etmek için sarf ettikleri çabanın yanı sıra Alman silah firmaları için en güvenilir bilgi kaynağı olarak da hareket ediyorlardı. Bundan dolayı, Alman askeri heyetleri, askeri diplomasi ile silah ticaretinin birbirini beslediği Alman Tarzı Silah Ticareti'nin vazgeçilemez bir parçası haline geldiler. Bilgi toplamak için kullandıkları yöntemler ve araçlar, Alman Tarzı Silah Ticareti'nin en önemli özelliklerindendi.

10 Barker, *Modern Germany*, s. 30.

Şekil 2.1: Alman Askeri Danışmanlardan Alman Silah Firmalarına ve Hükümetine İstihbarat Akışı

14 Temmuz 1880'de II. Abdülhamid Bismarck'a Osmanlı hizmetine girecek Alman askeri ve sivil danışmanların tayini için bir sözleşme taslağı gönderdi. Bu sözleşme taslağı memurların maaşlarını ve hizmet sürelerini açıkça belirtiyordu.[11] Ancak bu acele ile karar verilebilecek bir mesele değildi. Her ne kadar Bismarck Osmanlı İmparatorluğu'na danışmanların gönderilmesi planını hevesli bir şekilde destekliyor idiyse de, nihai sözleşme 1882'ye kadar imzalanmadı. Danışmanların Osmanlı ve Alman ordularındaki statülerine dair olan anlaşmanın 29 Nisan 1882'de karara bağlanmasının ardından ancak heyet İstanbul'a doğru yola çıkabildi.[12] Osmanlı hükümetinin ilk talebi sivil danışmanların yanı sıra sekiz askeri danışmanın da yollanmasıydı. Ancak sadece dört memur Osmanlı hizmetine verildi.[13] Bu heyet, 1882-1885 yılları arasında görev yapan ve Osmanlı hizmetine tümgeneral rütbesi ile giren kurmay subay Otto Kähler'in başkanlığında gönderilmişti.[14] Bir diğer göze çarpan nokta ise Osmanlı Ordusu'nda 1882-1909

---

11 *Projet des conditions d'engagement du personnel composant la mission militaire et civile allemande en Turquie* 14.07.1880, PA.AA. R13233.

12 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 33.

13 Hatzfeld'den Hirschfeld'e, 03.02.1882, PA.AA. R13233.

14 Bkz. Alkan, Necmettin, II. "Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto von Kähler ve İki Tarafın Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* 43 (2007), s. 135-165.

Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Kamphövener Paşa'ya gönderilen fotoğraf. Fotoğrafa şöyle not düşülmüştür: Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Türkiye Devleti Mütekaid Müşiri ve Prusya Hükümeti Feriki Kamphövener Paşa'ya. (Ankara, 03.12.1340/12 Şubat 1924).

Kaynak: Nachlass Kamphövener, *Landesarchiv Schleswig-Holstein* Abt. 399.26 Nr. 8.

yılları arasında tam 27 yıl piyade birliğinde albay olarak görev yapan Kamphövener Paşa'ydı. Hizmet süresi uzatılmış olmasına rağmen, her iki tarafa da katkısı bu kadar uzun süreli görev yapan bir kişiden beklendiği kadar üretken değildi. Sultan Abdülhamid'in başkâtibi Tahsin Paşa'nın hatıratında belirttiği gibi Kamphövener Paşa'nın konumu daha ziyade faaliyetlerin yürütülmesi ile ilgili olup işlevsel değildi. Krupp'un temsilcisi Menshausen, Kamphövener Paşa için *"Pek zeki değil ancak tedbirli."* ifadelerini kullanıyordu.[15] Yine de 1895'te Mareşal rütbesine terfi ettirilmişti.[16] Goltz Paşa kadar etkin olmasa da, Mustafa Kemal'in (Atatürk) yazdıklarından da anlaşıldığı gibi, Kamphövener Paşa'nın ismi ve hizmetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu neslinin hafızasında yer etmişti.

15 Menshausen'den Krupp'a, 19.09.1891, HA, Krupp: FAH 3C/217.

16 BOA, Y.PRK.BSK.41/17 (02.11.1312/ 27.04.1895).

Heyetin bir diğer üyesi Osmanlı ordusuna 1882'de albay rütbesiyle giren ve 1891'de İstanbul'da vefat edene kadar dokuz yıl hizmette bulunan topçu subayı Ristow Paşa'ydı. Osmanlı hizmetinde çalışan bir İngiliz donanma subayı olan Henry Woods'a göre Ristow Paşa vaktinin büyük bir kısmını Pera'da *Janni Bier Halle*'de geçirdiğinden ötürü yapacak çok az şey bulabiliyordu ve '*Berah Paşa*' olarak bilinmek ayrıcalığına erişmişti.[17] Heyetin dördüncü üyesi Hobe ise 1882-1894 yılları arasında Osmanlı ordusunun hizmetinde bulunmuş bir süvari subayı olup Osmanlı ordusuna dahil olunca albaylığa yükseltilmişti.[18]

Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa ve Hariciye Nazırı Said Paşa tarafından temsil edilen Osmanlı hükümeti ile Otto von Kähler tarafından temsil edilen Alman Askeri Heyeti arasındaki anlaşma 30 Mayıs 1882'de karara bağlandı.[19] Kähler, Alman ordusunda yarbay olarak hizmet ederken, diğer üç yetkili ise binbaşı rütbesindeydi. Osmanlı hizmetine girerken her biri bir üst rütbeye terfi ettirildi.[20] Sözleşmenin ilk maddesine binaen Kähler, 14 Haziran 1882'de yayımlanan bir İrade ile tümgenerallige (*Mirlivâ*) yükseltildi.[21] Her ayın sonunda altın olarak ödenen maaşı ise yıllık 30,000 Frank değerindeydi.[22] Sözleşmenin dördüncü maddesinde yer alan diğer imkanlar ise şu şekildeydi; kalacak geniş bir yer, seyahat için harcırah ve ölüm ve bir vukuat halinde maddi yardım.[23] Tablo 2.4'te danışmanların isimleri, maaşları ve rütbeleri yer almaktadır.

---

17 Alıntılayan Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 81-2.

18 Cram'ın doktora tezi Osmanlı-Almanya ilişkilerini, özellikle de Bismarck dönemini belgelere dayanarak gayet iyi bir şekilde açıklamaktadır. Askeri ve sivil danışmanların Osmanlı'ya gönderilmesi esnasındaki birçok yazışma tezde ortaya konmuştur. Cram, *German Interests*, s. 124-132.

19 Kähler'in sözleşmesi 30.05.1882'de imzalanmıştır: MA, Freiburg: N.65/4.

20 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 52.

21 MA, Freiburg: N.65/5 (14.06.1882).

22 MA, Freiburg: N.65/4 (30.05.1882); Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 52.

23 MA, Freiburg: N.65/4 (30.05.1882).

Tablo 2.4: 1882'de İlk Alman Askeri Danışmanların Atanması (Kähler ve Ekibi) ve Personel Maaşları

İsim	**Tayin**	**Maaş (Frank Cinsinden)**	**Maaş (OL Cinsinden)***	**İlk Mukavelenin Uzunluğu**
Kähler (Tümgeneral)	Başdanışman	30,000	1,316	3 Yıl
Kamphövener (Albay)	Piyade	23,000	1,010	3 Yıl
Ristow (Albay)	Topçu	23,000	1,010	3 Yıl
Von Hobe (Albay)	Süvari	23,000	1,010	3 Yıl

* 1892'de Osmanlı kuruş: (1 OL = 22.78 Frank) ve (1 OL = 18.45 Mark) Bkz. McCarthy, Justin, *The Arab World, Turkey and the Balkans (1878–1914): A Handbook of Historical Statistic* (Boston, MA, 1982), s. 155.

Kaynak: Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* 32, (1979), s. 494.

Temmuz 1880'de Osmanlı hükümeti tarafından hazırlanan taslak halindeki sözleşme ile 1882'de imzalanan sözleşme arasındaki en önemli fark maaş konusuyla ilgiliydi.[24] Başta Bab-ı Âli her bir danışman için 20,000 Frank maaş öngörmüştü.[25] Anlaşıldığı kadarıyla bu konu müzakereler esnasındaki en önemli meseleydi. Wallach'ın Alman Askeri Kabinesi'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir evraktan yaptığı alıntıyla gösterdiği gibi askeri kanat Osmanlı hükümetinin her bir Alman memura yıllık 30,000 Frank ödemesi konusunda ısrar ediyordu.[26] Nihayetinde memurlar Alman Askeri Kabinesi tarafından diretilen miktarı elde ettiler. Görünüşe bakılırsa alacakları maaş, kendi ülkelerinde aynı rütbede görev yapanlarınkine oranla oldukça yüksekti.[27] Tablo 2.4'te görülebileceği üzere Kähler hariç diğer üç memur 23,000 Frank (1,010 OL) maaş alacaklardı. Kähler'e ise 30,000 Frank (1,316 OL) takdir edilmişti. Diğer haklarına

24 'Projet des conditions d'engagement du personnel composant la mission militaire et civile allemande en Turquie' 14.07.1880, in: PA.AA. R13233.

25 'Projet des conditions d'engagement du personnel composant la mission militaire et civile allemande en Turquie' 14.07.1880, in: PA.AA. R13233.

26 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 32; Cram, *German Interests*, s.169.

27 Alkan, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen", s. 160.

ek olarak erzak yardımı da yapılacaktı.[28] Sonuç olarak, Sultan'ın örtülü ödeneğinden ödenecek olan kiraları hariç, bu dört danışmanın yıllık maliyeti toplamda 1,188,000 Frank (52,151 OL) tutuyordu[29]. Osmanlı memurları ile Almanlar arasındaki maaş farkı bir rahatsızlığa dönüşmüştü. Osmanlı memurları maaş farkından haberdardı ve tabii olarak bu açık eşitsizlikten rahatsızlık duyuyorlardı.[30] Tablo 2.5 ödemelerdeki farkın boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Tablo 2.5: Osmanlı Subaylarının Maaşları (1902)

Rütbe	Yıllık Maaş
Mareşal/General	960
Korgeneral	720
Tümgeneral	480
Albay	240
Yarbay	150
Binbaşı	120

Kaynak: Morawitz, *Die Türkei im Spiegel*, s. 140.

Maaşlar arasındaki bu farka rağmen, Sultan sözleşmelerini yenilemek istediğinde Alman memurlar yeniden zam talebinde bulunmuşlardı.[31] Cram'ın ifadesiyle hiçbiri eve dönmek niyetinde değildi. Osmanlı hizmetine girmeden önce hepsi mali sıkıntı içerisinde olduklarından ötürü bu fırsatı kaçırmak istemiyorlardı.[32] Alman danışmanlardan her birisi görevlerinin ilk altı ayında tayin edilmeleriyle ilgili olarak birçok çalışma yapıp, görev

28 MA, Freiburg: N.65/4 (30.05.1882); Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 33; Beydilli, Kemal, "II. Abdulhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 32 (1979), s. 494.

29 BOA, Y.PRK.HH.10/39 (24.05.1300/02.04.1883).

30 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 35; Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde*, s. 73–6; Morawitz, Charles, *Die Türkei im Spiegel ihrer Finanzen* (Berlin, 1903), s. 140-1.

31 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 49-51.

32 Cram, *German Interests*, s. 304.

alanları çerçevesinde raporlar hazırladılar ve Sultan'a sundular.[33] Örneğin Ristow, Eylül 1882'nin sonunda Osmanlı Sahra Topçularının durumu ile ilgili bir rapor hazırladı ve Boğazların askeri anlamda güçlendirilmesine dair tavsiyelerde bulundu.[34] Kamphövener'in bir piyade okulu açılmasına ilişkin sunduğu taslak Yüksek Komisyon tarafından beğeni ile karşılandı.[35] 14 Şubat 1883'te Hobe Paşa bir süvari subayından bekleneceği üzere İmparatorluk atlılarında bir dizi değişiklik yapılmasını teklif eden bir *lâyiha* sundu.[36] Kaldı ki bu Alman danışmanlar da tam olarak Osmanlı'nın durumunu bilmiyorlardı.

Bunlardan başka, Kähler Paşa da kapsamlı bir program teklifinde bulundu.[37] Griffiths'e göre Kähler Paşa, Osmanlı'nın askeri sahada ilerlemesine engel olan üç temel noktayı şu şekilde tespit etmişti: Mali yetersizlik, kötü ve yetersiz yönetim ve genel idarenin yolsuzluğu.[38] Gerçi bu üç problem zaten gayet iyi bilinen, tartışılan ve Sultan'ın da farkında olduğu konulardı.[39] Osmanlı Ordusu'ndaki bu vaziyet Sultan'ı yabancı danışman aramaya iten sebeplerin başında geliyordu. İsmi verilmeyen bir İngiliz askeri gözlemcisi, muhtemelen İngiliz ordusunun İstanbul ataşesi Albay Herbert Chermside 13 Eylül 1882'de *The London Times*'a verdiği demeçte Osmanlı memurlarını küçük düşürücü ifadelerle tenkit ediyor ve bu memurların bizzat kendilerinin arzu edilen reformların gerçekleştirilmesi önündeki engeller olduğunu iddia ediyordu:

---

33 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 54; Cram, *German Interests*, s. 258–9.

34 BOA, Y.PRK.ASK.14/5 (18.11.1299/01.10.1882)

35 BOA, Y.PRK.KOM.4/2 (13.01.1300/24.11.1882)

36 BOA, Y.PRK.HH.10/22 (06.04.1300/14.02.1883)

37 BOA, Y.PRK.ASK.18/7 (03.07.1300/10.05.1883)

38 Kähler'in tavsiyeleri için bkz. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 55-6; ayrıca bkz. Goltz, Friedrich, Freiherr von der and Förster, Wolfgang (ed.), Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Denkwürdigkeiten (Berlin, 1929), s. 109–112.

39 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 41–2; Uyar, Mesut ve Erickson, J. Edward, *A Military History of the Ottomans: from Osman to Atatürk* (Santa Barbara, 2009), s. 205.

> "Yıllarca emek sarf edilerek oluşturulan tüm teşkilatlanma bir anda çöktü. Zira mevcut memurlar zahmete girmekten kaçındılar. Şu an, barış zamanında bile, kâğıt işlerinin düzgün yürümediğini görüyoruz ve tüm olgular savaş zamanında da aynı umursamazlıkla hareket edileceğini gösteriyor. Aslını sorarsanız Türk ordusu ne barış zamanında ne de muhtemel bir savaş halinde hazırlıklı bir vaziyette değil [...]"[40]

Bu süreçte Kähler Paşa'nın raporları, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başkanlığında Mayıs 1880'de kurulan *Teftîş-i Umûm-i Askeri Komisyon-u Alisi*'ne gönderiliyordu.[41] Sultan'a komisyondaki müzakerelerin sonucu rapor olarak sunuluyordu. Sultan Abdülhamid kendisine sunulan raporları büyük bir dikkatle inceliyor ve anlaşılan derhal harekete geçmek istiyordu. Ancak teklif edilen bu reformların içerdiği birçok modernizasyon başlığı oldukça maliyetliydi ve bu planların maliyetleri uygulanmalarının önündeki en büyük engeldi. Kähler'in Alman elçisine gönderdiği rapor, Sultan Abdülhamid için kritik meselenin mali sıkıntı olduğunu gösteriyordu. İngiliz Albay Chermside'ın "Türklerin sahip olduğu en iyi adam"[42] diye tarif ettiği Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi önde gelen bazı askeri figürler aynı kanaati taşıyorlardı.[43] 1882-1892 yılları arasında Almanya'nın İstanbul'daki elçisi Josef Maria von Radowitz bir raporunda, Sultan'ın ana endişesinin İmparatorluğun mali durumu olduğunu belirtiyordu.[44]

Osmanlı Ordusu'nda Alman askeri danışmanların cömert maaşlarla görev yaptığı yıllarda, Osmanlı hükümeti mali iflas ile karşılaşmış ve ekonomi derin bir krize girmişti. 93 Harbi

40 *The [London] Times*, 13 Eylül 1882.

41 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s.44–5; *The [London] Times*: 13.09.1882; Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s. 20; Uyar ve Erickson, *A Military History of the Ottomans*, s. 205.

42 Chermside'dan St. John'a, 29.01.1881, NA, Londra: FO 881/4378.

43 Kähler'in Alman büyükelçisine sunduğu rapor için bkz. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 42; Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın reform projeleri ile ilgili düşünceleri için lütfen bkz. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 46f.

44 Cram, *German Interests*, s. 298.

mağlubiyetinin şartı olarak Osmanlı'nın Rusya'ya ödemek zorunda olduğu savaş tazminatı felaketin habercisiydi.[45] Bu durumun sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu Avrupa sermaye piyasalarındaki güvenilirliğini yitirmişti.[46] Sultan Abdülhamid bu mali durumun farkındaydı. Bir açıklamasında belirttiği gibi 93 Harbi'nde neredeyse yok olan ordu henüz yeniden kurulamamıştı. Anlaşmanın içi boştu. Askeri malzemelerin tedariki ve subayların maaşı bile çok büyük zorluklarla ödenebilmekteydi. Vilâyetlerde 20, 30 aydır maaş alamayan Jandarma mensupları vardı.[47]

Bu farkındalığa bağlı olarak Sultan Abdülhamid, Osmanlı hizmetinde Almanlara yer verilmesinin Almanya ile daha yakın ilişkiler kurulmasına yarar sağlayabileceğini ve borç ödemelerini makul dönemlere yayarak Osmanlı pazarına yatırım yapmak arzusunda olan Alman sermayedarlarının ve sanayicilerinin ilgisi çekmeyi umut ediyordu.[48] Sultan, İmparatorluğun karşılaştığı bu ciddi mali ve siyasi sıkıntıların Alman dostluğu ile aşılabileceğini düşünüyor ve bu amaca ulaşmada askeri heyetin etkili yollardan birisi olduğuna inanıyordu.[49] Bu sebeple, ordunun modernizasyonuna çok ilgi duyuyormuş gibi davranıyordu. Ordunun modernizasyonu, sağlam bir mali zeminin şart olduğu yurtdışından tüfek, top ve diğer askeri malzemelerin alınması için birçok ticari sözleşmeyi doğal olarak beraberinde getiriyordu. Muhtemelen Sultan, Alman silah şirketlerinin ülkelerindeki sermayedarları Osmanlı hükümetini desteklemek ve ihtiyaç duyduğu askeri malzemeleri Alman firmalarından almasını sağlamak için teşvik edeceklerini düşünüyordu. Sultan Abdülhamid'in bakış açısına göre imparatorluğun ihtiyaç duyduğu şey yarardan çok zarar getirecek bir kağıt reformu değil, düşünülen reformları gerçeğe dönüştürebilecek sağlam bir

---

45 Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 80; Milgrim bu savaş tazminatının Rusya'ya Osmanlı maliyesi üzerinde bir nüfuz sahası sağladığına işaret etmektedir. Milgrim, Michael, R., "An Overlooked Problem in Turkish-Russian Relations: The 1878 War Indemnity", *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978), s. 521.

46 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 120.

47 Alıntılayan Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 63.

48 Ayrıca bkz. McMurray, *Distant Tie*, s. 26.

49 BOA, Y.PRK.NMH.2/47 (11.08.1300/18.05.1883)

kaynaktı.[50] Bir *The London Times* yazarı *"Para ihtiyacı barış zamanı askerlerin tam anlamıyla talim yapmasına engel oluyor ve onları yarı aç bir vaziyette bırakıyordu"* derken yanılmıyordu.[51]

Bu durumun sonucu olarak Sultan Abdülhamid Alman sermayedarların ilgisini imparatorluğun üzerine çekmek istiyordu. Uzun dönemli yatırım arayan Alman yatırımcıları için hem ordunun modernizasyonu hem de demiryolu inşaatı ciddi fırsatlar sunabilirdi. Birçok görüşmede, Abdülhamid dolaylı bir şekilde gerçek niyetini belli etmiş ve Kayser II. Wilhelm'e Kähler Paşa'nın ikili ilişkilerin geliştirilmesi için önemli bir rol oynayabileceğine ilişkin bir mektup göndermişti.[52] Sultan, Alman askeri heyetinden Berlin ile arasında arabulucu olarak görev yapmalarını istemiş olabilir. İngiliz askeri ataşesi, Albay Herbert Chermside "Almanya'da hem siyasi hem de askeri sebeplerden ötürü [Askeri Heyetin] Osmanlı'daki görevine devam etmesi isteniyordu" diyordu.[53] Ancak ne Kähler Paşa ne de heyetin diğer üç üyesi Abdülhamid'in siyasi, iktisadi ve askeri unsurlar içeren, farklı dinamiklerle şekillenmiş açığa vurmadığı niyetlerini okuyabilecek durumda değillerdi. Bu sebeple, Osmanlı Ordusu'ndaki hizmetleri boyunca ne Almanya'nın ne de Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatlerine kayda değer bir katkı yapmamış oldukları söylenebilirdi.[54] Ancak daha sonra gelen Goltz Paşa istisnaydı. Chermside da Goltz Paşa'nın ayırt edici kabiliyetlerinden bahsetmektedir. Chermside "Maaşlar bol keseden artırılıyor, rütbeler terfi ettiriliyor ve hizmet madalyaları bol keseden dağıtılıyordu. Bu unvan ve madalyaları hak eden sadece bir isim vardı: Prusyalı askeri yazar: Goltz Paşa."[55]

---

50 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 46f.

51 *The [London] Times*, 13 Eylül 1882.

52 BOA, Y.PRK.NMH.2/47 (11.08.1300/18.05.1883)

53 Albay Chermside'ın memorandumu, 25.05.1893, NA, Londra: FO 78/4479.

54 Wallach Goltz Paşa'nın kendi vatandaşlarının (Kähler, Kamphövener, Ristow) Dışişleri Bakanlığı'na uygun olmadığı kanaatinde olduğunu bildirmektedir. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 46; Ayrıca bkz. Ortaylı, İkinci Abdülhamit Döneminde, s. 76.

55 Albay Chermside'ın memorandumu, 25.05.1893, NA, Londra: FO 78/4479. Goltz sadece askeri meselelerde değil aynı zamanda Makedonya sorunu ya

COLMAR FREIHERR VON DER GOLTZ PAŞA: HERKESİN KAHRAMANI

"Büyük Goltz Paşa, ölüm seni bizden zamansız aldı.
Pek sevdiğin bu millet, sana ikinci vatan olan
bu topraklar seni daha mesud
ve zaferli günlerinde arasında görmek isterdi.
Yaşının hemen birçoğunu bizim
iyiliğimiz uğrunda yıpratdın. Saçların aramızda ağardı. ...
Muhterem tabutunu omuzlarında taşıyan
asker talebelerin ve sana uzaktan ruhunun
şad olması için dua eden bütün
sevdiklerin bu hizmetlerini unutmayacaklardır.
Büyük Goltz Paşa...
Emin ol, ismin aramızda hep böyle yâd edilecekdir."

Enver Paşa'nın Beyannamesi, 24 Haziran 1916[56]

"Garb'ın en kahraman soyundan gelerek
Şark'ın en cengâver bir soyu arasında
hizmetle ömrünü geçiren büyük kumandan..."

Türk Yurdu, 1916[57]

ALMAN ASKERİ HEYETLERİNİN, özellikle Goltz Paşa'nın başkanlığındaki heyetin Osmanlı İmparatorluğu ve ordusundaki etkileri ile ilgili olarak birçok akademik çalışma yapılmıştır.[58] Bu çalışmalarda,

da Bağdat Demiryolu Projesi gibi siyasi konularda da mahir bir yazardı. Bkz. Goltz, Colmar Freiherr, von der, 1903, "Woran es in Makedonien gefehlt hat?": MA, Freiburg: NL.737/16. Orjinal belge 1903/18 yıllarında *Velhagen und Klasings Monatshefte*: 641-7 içinde basılmıştır. Goltz, Colmar Freiherr, von der, 1900/14, "Die deutsche Bagdadbahn", içinde *Velhagen und Klasings Monatshefte:* 697ff. alıntılayan Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht*, s. 123.

56 Karabekir, Kâzım, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Orhan Hülagü ve Ömer Hakan Özalp (ed.) (İstanbul, 2001), s. 279-280, ayrıca bkz: *Harp Mecmuası*, "Büyük Golç (Goltz) Paşa", (Recep 1334-Mayıs 1332) Sayı 9, 1916, s.141.

57 Karabekir, Kâzım, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, s. 239.

58 Birçokları gibi Griffiths de, hiçbir belgeye referans vermeden, Goltz Paşa'nın Mauser ihalelerine müdahil olduğunu söylemektedir. Goltz'un raporlarının

Osmanlı Ordusu'ndaki hizmeti süresince Goltz Paşa'nın Alman askeri sanayisine olan katkısına ilişkin belgeye dayalı yeterli kanıt gösteremese de Goltz Paşa'nın ve Alman heyetlerinin Osmanlı'nın silah alım sürecinde hayati bir rol oynadığı üzerinde genel ittifak oluşmuştur. Ancak Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok sahada elde ettiği 'istisnai' başarısına olan somut katkılarını gösterebilmek için özgün belgelere dayalı bir çalışma yürütmek gerekir. Bizim burada kullandığımız belgeler Goltz Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuzuna özellikle silah ticaretindeki manipülatif becerisi ve rolüne ışık tutmaktadır. Kullanılan belgeler Goltz Paşa'nın el yazıları, mektupları, raporları, *lâyihaları* ve 1886-1896 arasında çektiği telgraflardır ve bunların büyük çoğunluğu da daha önce kullanılmamış kıymetli belgelerdir.

Almanya'nın en önemli askeri düşünür ve stratejisti kabul edilen *Millet-i Müselleha* (Das Volk in Waffen - Silahlanmış Millet) kitabının yazarı Goltz Paşa, döneminin en seçkin askeri yazarlarındandı.[59] *The New York Times* Goltz Paşa için ilerleyen yıllarda 'istisnasız Almanya'daki en yüksek askeri otoriteydi' demekteydi.[60] Avrupa'yı çok yakından takip eden II. Abdülhamid

---

Osmanlı'nın silah alım sürecinde etkili olduğunu belirten Wallach da "silah ihalelerinin alımında Goltz Paşa'nın etkisi çok büyüktü," demektedir. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 69–70; McGarity, *Foreign Influence*, s. 35–9; Swanson, W. Glen, "War, Technology and Society in the Ottoman Empire from the reign of Abdulhamid II to 1913: Mahmud Şevket and the German Military Mission", içinde V. J. Parry and M. E. Yapp (ed.), *War and Technology in the Middle East* (Londra, 1975), s. 367–85; Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 110-114; Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 120–3; Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 105; Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth", s. 91–128; Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s. 19–33; Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 61–7 ve 183–4; Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 81-94.

59 Colmar Goltz, Freiherr von der, *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usül ve Ahval-i Askeriyesi*, terc. Mehmed Tahir, Matbaa-ı Abüzziya, (İstanbul, 1305 [1888]); Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth", s. 92; Foley, Robert T., *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1870–1916* (Cambridge, 2005), s. 25–30; Uyar ve Erickson, *A Military History of the Ottomans*, s. 205.

60 *The New York Times*, 19 Temmuz 1908.

ve Osmanlı askeri çevreleri Avrupa'ya yayılmış olan bu şöhretten doğal olarak haberdardı.[61] Goltz Paşa, 1883'te Osmanlı hizmetine girmesinden önce, Alman Ordusu'nda binbaşı olarak görev yapıyordu.[62]1883-1885 yılları arasında Osmanlı Ordusu'ndaki ilk görevinde Kähler Paşa'nın emrinde Harp Okulları'na yıllık 26,000 frank maaş ile danışman olarak tayin edilmişti.[63] Kähler Paşa 3 Kasım 1885'te şirpençe çıbanından ölünce Goltz Paşa Alman heyetinin başına getirilerek albaylığa terfi ettirildi.[64] 1886'da generalliğe yükseltilen Goltz Paşa, daha sonra komutanı olacağı Königsberg'deki Birinci Kolorduya[65] döndüğü tarih olan 1 Kasım 1895'e kadar Osmanlı hizmetinde kaldı.[66] Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı yıllarda, Bab-ı Âli Goltz Paşa'yı Osmanlı Ordusu'nu ziyaret ve teftiş etmesi için dört kez davet etti.[67]

---

61 BOA, Y.PRK.BŞK.8/23 (19.02.1301/20.12.1883)

62 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 53.

63 Ayrıca bkz. "Mekâtib-i 'askeriye için Almanya'dan celb olunan Baron Goltz için mukâvelenâme tanzimi", BOA, I.DH. 888/70644 (14.08.1300/20.06.1883); Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 60; Beydilli, 'II. Abdulhamid Devrinde', s. 494.

64 Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s.21; McGarity Kähler Paşa'nın ölüm ve Goltz Paşa'nın Osmanlı topraklarına varış tarihlerini hatalı bir şekilde 1883 diye vermektedir. 'Bu gruba maalesef 1883'de ölen Albay von Kähler riyaset etmekteydi. Aynı sene Albay Colmar Freiherr von der Goltz başa getirildi.' McGarity, *Foreign Influence*, s. 36; ayrıca bkz. Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 138; Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 110; Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 51.

65 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 70.

66 Giesl von Gieslingen, Wladimir F., *Zwei Jahrzehnte im Nahen Orient: Aufzeichnungen des Generals der Kavallerie Baron Wladimir Giesl*, Ritter von Steinitz (ed.) (Berlin, 1927), s. 48; Goltz'un mukavelesi üç defa uzatılmıştı. Bkz. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 53-68.

67 Demirhan, Pertev, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild eines großen Soldaten: aus meinen persönlichen Erinnerungen* (Göttingen, 1960), s. 130–200; Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth", s. 112–23. Ulus, İbrahim, "Colmar Freiherr Von der Goltz'un Biyografisi", *Askeri Tarih Bülteni* 11/21 (1986), s. 81–2; Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 78; Kâzım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, s. 280–1; Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth", s. 122.

Kähler Paşa'nın hem teşkilatlanma sorunları hem de şahsi sıkıntıları ile yorulduğu bir dönemde, kendisinin çok yakın dostu olarak tavsiye ettiği,[68] askeri düşünce ve strateji konularında ün sahibi Goltz Paşa, 15 Haziran 1883'te İstanbul'a geldi.[69] Gelişinden iki gün sonra II. Abdülhamid ile görüştü.[70] Daha sonra karısına yazdığı bir mektupta Sultan'a dair olan ilk gözlemini "her şeyi çok çabuk sezip, anlayabilen oldukça zeki birisi" sözleriyle ifade ediyordu.[71] Sözleşme ilk yapıldığında Goltz'un sorumluluğu Osmanlı askeri okullarını yeniden düzene sokmaktı.[72] 20 Haziran 1883 tarihli bir evrak ile sözleşmesi hazırlandı ve Goltz Paşa Osmanlı askeri okulları ile ilgili programını planlamaya başladı.[73] 24 Temmuz 1883'te bir layiha hazırlayarak Sultan'a sundu. Sultan da bu *lâyiha*yı komisyona gönderdi. Komisyon Goltz Paşa'nın öncelikli olarak şu üç noktaya değindiğini belirtiyordu; okullarda okutulan müfredattaki askeri muhtevanın artırılması ve ders saatlerinin gözden geçirilmesi ve subay adaylarına dağıtılan yemeklerin kalitesinin iyileştirilmesi ve besleyiciliğinin artırılması.[74]

Goltz Paşa'nın Osmanlı askeri sistemindeki en önemli etkisi onun Alman silah sisteminin orduda yerleşmesini sağlamasıydı. Orduda görev yaptığı sürede askeri öğrenciler içinde sevilen Goltz Paşa ilerleyen sayfalarda da göreceğimiz gibi Alman silah firmalarının gönüllü bir temsilcisi gibi hareket etmişti. Osmanlı

---

68 Cram, *German Interests*, s. 262.

69 *Denkwürdigkeiten*'ın yazarlarına göre Goltz Paşa İstanbul'a 15 Haziran'da vardı. Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 108; ancak Wallach varış tarihi olarak 18 Haziran demektedir. Grant da hatalı olarak 'daha sonra aynı sene (1882'de) askeri misyona katılmıştır,' iddiasında bulunmaktadır. Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 81. Ayrıca bkz. Ulus, "Goltz'un Biyografisi", s. 81–2.

70 Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 108

71 A.g.e., s. 108. "Man gewinnt sehr schnell das Gefühl, einer hochintelligenten Persönlichkeit gegenüberzustehen."

72 Goltz, Colmar Freiherr, von der, "Stärke und Schwäche des türkischen Reiches", *Deutsche Rundschau* 93 (1897a), s. 95.

73 BOA, İ.DH.888/70644 (14.08.1300/20.06.1883)

74 BOA, Y.PRK.KOM.4/13 (23.09.1300/28.07.1883)

askerlerinin Alman silahlarıyla ünsiyet kurmalarında en önemli aktör olmuştu. Bu nedenle 1895 yılında Goltz Paşa'nın ayrılması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman silah firmaları lehine yapılan lobicilik faaliyetleri ciddi bir yara almış oldu. Öyle ki bu durumu telafi edeceğine inanılan en yetkin kişi 1897'de İstanbul'a elçi olarak tayin edilen Almanya'nın yetiştirdiği en yetenekli diplomatlarından birisi kabul edilen, eski Alman Dışişleri Bakanı Marschall von Biëberstein'dan başkası değildi. Goltz Paşa'nın yerini ancak böylesi bir figür doldurabilirdi. Görev yaptığı süre boyunca Goltz Paşa askeri danışman olmanın ötesinde bir diplomatmış gibi hareket ediyordu. 1891'de Krupp şirketine ve daha sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Alfred von Kiderlen-Wächter'e yazdığı bazı mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla Goltz Paşa, Alman silah firmalarının Osmanlı pazarındaki satışlarına hem askeri hem diplomatik hem de iktisadi bir konu olarak yaklaşıyordu. Bu şekilde yaklaşmadığını düşündüğü Alman diplomatlarının da görevlerini yerine getirmediğine inanıyordu. Bu nedenle Alman silah firmalarının ticari faaliyetlerine vereceği destek konusunda sözünü tutmayan Alman büyükelçisi Radowitz'den de hiç memnun değildi ve memnuniyetsizliğini Alman Dışişlerine bir şekilde ulaştırmanın de kendi görev alanı içinde olduğunu düşünüyordu. Zira Goltz Paşa yabancı ülkelere silah satışlarını Alman dış politikası için en etkili araçlardan birisi olarak görüyordu. Paşa, yabancı bir devlete silah satabiliyor olmanın sadece iktisadi başarı olmadığını çok iyi biliyordu. Goltz Paşa için kaybedilmiş bir silah pazarı kaybedilmiş bir meydan savaşı mesabesindeydi ve Alman silah firmaları için yeterince çaba göstermediğine inandığı her diplomat veya asker bu savaşın kazanılması önünde bir engeldi. Goltz paşa için bir Osmanlı subayını eğitmek ya da beslenme kalitesini arttırmak, eline bir Alman yapımı Mauser tüfek veremediği sürece çok da anlamlı değildi. İyi beslenmiş ve iyi eğitilmiş bir Osmanlı topçu subayı Krupp dışında bir Fransız ya da İngiliz topu kullanıyorsa bu İstanbul'da görev yapan Alman askeri danışmanlar için bir kayıptı. Savaş barış ortamında satın alınan silahlarla kazanılırdı ve

silahı kimden aldığın müttefikinin kim olacağına işaret sayılırdı. Bu nedenle kaybedilmiş bir silah ihalesi düşman safına geçmiş bir müttefik anlamına gelebilirdi. Almanya Osmanlı kara ordularını modernize ediyordu ve Goltz Paşa'ya göre savaşlar kara ordularıyla kazanılırdı. Başka devletlerin silahlarını kullanan ve o silahlara tüm sistemleriyle alışan bir ordu savaşlara da o ülkelerin yanında girmeyi tercih ederlerdi. Almanlar silah satarak karlı bir ticaret yapmanın çok ötesinde siyasi ve askeri müttefik kazanıyordu. Ve Goltz Paşa bunu çok iyi biliyordu.

1891 yılında Sultan II. Abdülhamid Fransız silah firmaları ile yüklü bir anlaşmaya hazırlanıyorken bundan bir şekilde haberdar olan Goltz Paşa, Krupp Şirketi'nin yöneticisi Menshausen'ı Sultan'ın bu girişiminden hemen haberdar etti. Menshausen'a Osmanlı hükümeti üzerinde vakit kaybedilmeden diplomatik baskı kurulmasını önerdi.[75] Tavsiyesi oldukça açıktı: "Eğer bu ihaleyi almak istiyorsanız ya da Osmanlıların Fransızlardan top almasını engellemek istiyorsanız, Berlin'i harekete geçmeye ikna etmelisiniz." Menshausse'a yazdığı mektupta Büyükelçi Radowitz ile ilgili olumsuz kanaatlerini de ifade ediyor ve geç olmadan "diplomatik müdahalenin tam da zamanı" olduğu uyarısını yineliyordu:

> "Elçi (Radowitz) ile yaptığım birçok görüşmede aynı (destekleyici) tavrı ondan beklemenin anlamsız olduğuna ikna oldum. Son görüşmemizde bana "bakarız" demiş olsa da Radowitz'in sadece Berlin'den gelen emirler doğrultusunda harekete geçeceğine inanıyorum. Bu durumda işlere Berlin'den müdahale etmenizi tavsiye ederim."[76]

Goltz Paşa'nın Alman Dışişleri Bakanlığı'na dolaylı olarak ilettiği bu önemli bilgi domino etkisi yaratarak Kayser'in bizzat kendisinin silah ticaretine müdahil olması ve birazdan okuyacağımız gibi Sultan Abdülhamid'e siyasi ve iktisadi ilişkileri bitirme tehdidini

---

75 *Abschrift*: Goltz'dan Menshausen'e, 01.08.1891, HA, Krupp: FAH 3B/216.
76 Goltz'dan Menshausen'e, 01.08.1891, HA, Krupp: FAH 3B/216.

savurmasıyla sonuçlanmıştır.[77] Hiç kuşkusuz Goltz'un mektubu Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi, iktisadi ve askeri menfaatleri lehineydi. Bir askeri danışman olarak etki sahasının kısıtlı olduğunu bilmesine rağmen Goltz Paşa, açıkça anlaşıldığı üzere Radowitz'i kızdırma pahasına siyasi konulara bile müdahil olmaya yelteniyordu. Alman askeri heyetinden birisi tarafından yazılan imzasız bir mektup İstanbul'daki Alman elçisi ile askeri heyeti arasındaki otorite karmaşasına dikkatleri çekiyordu ve muhtemelen bu mektubun yazarı da Goltz Paşa'dan başkası değildi.[78] Mektubun yazarı, Elçi Radowitz'in kendilerinin konum ve şöhretine (*Ansehen*) haset eden bir 'kıskanç' (*eifersüchtig*) olduğunu iddia ediyordu. Mektubun yazarına göre Sultan Almanya ile olan ilişkilerini yürütmek için askeri misyon üyelerini kullanmak istiyordu. Ancak Radowitz kendisinin zaten o amaçla Payitaht'ta bulunduğundan Kayser'in Alman askeri heyeti üzerinden işlerin yürümesini istemediğine inandığını ifade ediyordu.[79] Mektubun yazarı "bazılarımız konumlarımız itibariyle Sultan'ın huzurunda bulunma şansına sahip olduk. Başka türlü yanına yaklaşmanın mümkün olmadığı bu adamın (Sultan Abdülhamid) güvenini kazandık ve yakınlaşarak şahsi yakınlık kurduk. Ancak (Sultan ile görüşme şansına sahip olan) bunlar siyasi meseleler ile ilgili olarak iletişim içerisinde olmasınlar diye bizzat elçi (Radowitz) tarafından Sultan'dan uzaklaştırıldılar" diye şikâyetlerine devam etti.[80] Goltz ısrarcıydı ve Berlin için Goltz'un verdiği mesajlar, özellikle silah firmalarına destek olmadığı yönünde Radowitz hakkında yaptığı şikâyetler hiç de sahipsiz iddialar değildi. Bizzat Krupp ailesi işin takibindeydi. Zaten bu yazışmalardan aylar sonra Radowitz on yıldır görev yaptığı İstanbul'dan İspanya'ya tayin edildi.

77 II. Wilhelm'den Alman Şansölyesi'ne, 19.11.1891, in: PA.AA. R13285. Ayrıca bkz. Bölüm 5.

78 İsimsiz, 21.12.1891, HA, Krupp FAH3C/217: Bu belgenin üzerinde imza olmamasına karşın diğer belgelerdeki kelime, ifade tercihleri ve el yazıları ile mukayese edildiğinde Goltz Paşa'ya ait olduğu söylenebilir.

79 İsimsiz, 21.12.1891, HA, Krupp FAH3C/217.

80 İsimsiz, 21.12.1891, HA, Krupp FAH3C/217.

Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu'ndaki çalışmaları Bismarck'ın öngörüleri ve aslında stratejik hesaplarıyla uyum içerisindeydi. Bismarck'ın söylediği gibi Osmanlı İmparatorluğu'na askeri danışmanlar yollamak suretiyle Alman hükümeti başka hiçbir şekilde elde edemeyeceği güvenilir istihbarat kaynaklarına sahip olmuştu.[81] Alman danışmanların Osmanlı hizmetine gönderilmesiyle Bismarck'ın arzu ettiği hedeflere ulaşılmasında Goltz Paşa üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getiriyordu. Goltz Paşa, Osmanlı hizmetinde olduğu sırada Berlin'e gittiğinde, Bismarck tarafından kabul edilmiş ve Şansölye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, politik ve askeri durumuna ilişkin sorularını bizzat huzurda cevaplamıştı.[82] Kısa sayılabilecek bir zaman diliminde Goltz Paşa'nın liderliğindeki Alman askeri heyetinin Payitaht'taki çok yönlü başarısı böylesi bir uygulamanın Almanya'nın uluslararası çıkarları açısından ne denli faydalı olduğunu göstermiş oldu.

Yurtdışına gönderilen askeri heyetler daha sonra barışçıl nüfuz stratejisinin (*peaceful penetration*) gerçekleştirilmesinde önemli roller oynayacaklardı. Goltz'un Osmanlı hizmetine girdiği yıllarda *Prusya Kriegsakademie*'den sınıf arkadaşı Emil Körner de 1885'te Şili'ye gönderildi. Körner'in seçiminde 1835-1839 yılları arasında Osmanlı Ordusu'nun ve aynı zamanda Kayser I. Wilhelm'in hizmetinde bulunan Prusya Ordusu Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'nin tavsiyesi belirleyici olmuştu.[83] Emil Körner de sınıf arkadaşı Goltz gibi Güney Amerika'daki Alman askeri, ekonomik ve siyasi çıkarlarının en başarılı temsilcilerinden birisi olmuştu. Hatta ilerleyen yıllarda Körner'in

81 Hohenlohe-Schillingsfürst, *Memoirs of Prince Chlodwig*, C. 2, s. 268.

82 BOA, Y.PRK.MYD.6/34 (14.08.1304/08.05.1887): Berlin'de Sultan'a gönderdiği bir raporuna göre Goltz Paşa Bismarck ile bir aile yemeğin buluşmuş ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında çok detaylı sorulara muhatap kalmıştı.

83 Herwig, H. Helger, *Germany's Vision of Empire in Venezuela 1871–1914* (Princeton, NJ, 1986); Nunn, M. Fredrick, "Emil Körner and the Prussianization of the Chilean Army: Origins, Process, and Consequences, 1885–1920", *The Hispanic American Historical Review* 50/2 (1970), s. 300–22.

neredeyse tek işi ve gündemi Alman silahlarının Güney Amerika'da satılmasını sağlamak olmuştu. Yurtdışındaki askeri heyetler ve onları hem askeri hem de iktisadi alanlarda etkinleştiren silah satışları Almanya'ya ulusal askeri gücünün kendi sınırlarının ötesine geçip, o günün uluslararası eko-politik sistemi içerisinde önemli bir aktör olarak yer almasına imkân tanımıştı.

Goltz Paşa kendisini sıradan bir askeri danışman olarak görmüyordu. Faaliyet alanını da harp akademisinde teorik dersler veren bir öğretmen olarak sınırlandırmıyordu. Sultan Abdülhamid'in askeri reform projesinin düşünüldüğü kadar basit, statik, tek düzey ve aslında sadece 'askeri' olmadığını hızlıca kavradı. Goltz Paşa'ya göre Sultan'ın asıl niyeti Osmanlı ordusunun Alman reformcular tarafından yeniden teşkilatlandırılabileceği intibasını tüm dünyaya vermekti. Sultan'ın reform programı hakkında böylesi bir kanaate sahip olan Goltz Paşa 'kara mizah' denebilecek bir dille bir mektubunda şunları yazmaktaydı: "Aslında biz [Alman askeri danışmanları] Majestelerinin soytarılarından başka bir şey değiliz. Benim buradaki en büyük rakibim vantrilok olan ve ellerinin üzerinde yürürken parende atabilen bir cüce. Bunlar benim yapabileceğim şeyler değil."[84] Goltz Paşa'nın arzusu askeri üniforma içinde bir Alman siyasi danışmanı olmaktı.[85]

Goltz Paşa İstanbul'daki nüfuzunu askeri eğitimin sınırlı ve teorik çerçevesinden 'kurtarıp' silah satışlarının somut ve pratik süreçlerine doğru ve hatta daha da ileri giderek Abdülhamid'in bizzat yönettiği Osmanlı iç ve dış politik alanlarına doğru genişletmek istiyordu.[86] Bu nedenle, Sultan için önemi bilinen ve Almanya kontrolündeki Bağdat demiryolu projesinin ilgili süreçlerine dahil olmuş ve bu demiryolunun hem askeri hem de ticari anlamda önemli katkıları olacağına inandığı için bulunduğu her

---

84 Goltz and Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 134.

85 'Üniformalı Alman siyasetçiler' ifadesi Akmeşe'nin kitabında geçmektedir. Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s. 10.

86 Bkz. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 42; Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 54.

ortamda bu projenin kuvvetli bir destekçisi olmuştu. Uzun süre yazıştığı ve kendisini bir baba gibi gören Pertev Paşa'ya yazdığı mektuplarında demiryollarının askeri harekatlarda üstlendiği ve üstleneceği kritik role defalarca vurgu yapmıştı.[87]

Sultan Abdülhamid, Goltz Paşa'yı Yıldız Sarayı'nda kabul ettiği zamanlarda bazı kritik konularda fikirlerini ifade etmesine imkân verdiğinden ötürü Goltz Paşa zamanla daha nüfuzlu hale gelmişti. Goltz Paşa, Mart 1887'de Berlin'e gitmeden önce Sultan tarafından Osmanlı'nın İngiltere, Rusya ve Bismarck Almanya'sı ile olan ilişkileri de dahil olmak üzere imparatorluğun dış politikası hakkında konuşmak üzere Saraya çağırıldı.[88] Böylesi istisnai görevlerin dışında Goltz Paşa'ya 1889'dan itibaren raporlarını Sultan'a doğrudan sunma imkânı verildi. Diğer tüm Alman danışmanlar ise *Seraskerlik* makamına raporlama yapmaya devam ettiler.[89] Bu yakınlığı Sultan bizzat kurgulamış olsa gerek. Zira Sultan Abdülhamid, Goltz Paşa'nın Alman Dışişleri Bakanlığı ve Alman silah firmaları için bilgi topladığının ve bunları da bir şekilde ulaştırdığının çoktan farkına varmıştı ve bunu bilgi akışını bizzat kendisi yönlendirmek istiyordu.

Zamanla Goltz Paşa Sultan'ın Yıldız Sarayı'ndaki en yakın adamları ile yakın ilişkiler kurmuş ve bu ilişkilere bağlı olarak etkin bir istihbarat ağı inşa etmişti. Goltz Paşa önemli bilgileri ve Sultan Abdülhamid'in yaklaşımlarını ya Krupp ve Mauser arşiv belgelerinde 'Robert' olarak kodlanan[90] Saray'ın etkili kâtiplerinden Ragıp Bey gibi "güvenilirliği yüksek" kaynaklardan ya da

---

87 Harrison, Austin, *The Pan-Germanic Doctrine: Being a Study of German Political Aims and Aspirations* (Londra ve New York, 1904), s. 225; Goltz Paşa Pertev Paşa'ya yazdığı mektuplarından birisinde demiryolunun askeri ehemmiyetine dikkat çekiyordu. Goltz'dan Pertev'e, 18.12.1910, MA, Freiburg: NL.737/5. Ayrıca bkz. Hallgarten, G. Wolfgang, *Imperialismus vor 1914* (2 Cilt) (München, 1963), s. 406.

88 BOA, Y.PRK.MYD.6/34 (17.08.1304/11.05.1887)

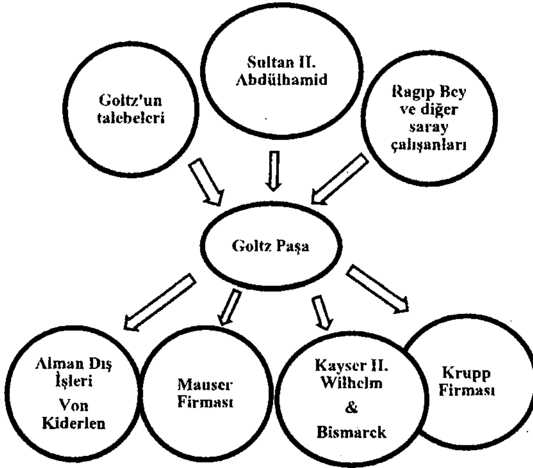
89 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 23.

90 Ragıp Bey için Robert kod adı Krupp şirketinin yöneticisi Carl Menshausen tarafından kullanılmıştır. Bkz. Bölüm 5.

kendisini Yıldız Sarayı'nda zaman zaman huzuruna kabul eden Sultan'ın bizzat kendisinden alıyordu. Saray kaynaklarından başka, genç Osmanlı sivil ve askeri memurları tarafından kendisine hayranlık beslenen Goltz Paşa, önemli bilgi ve gözlemleri bu vesileyle öğrencileri kanalıyla elde ediyordu.

Goltz Paşa'nın biyografisini yazan ve özellikle mektuplarındaki ifadelerden rahatlıkla Goltz Paşa'ya hayran olduğunu çıkartabileceğimiz Pertev Paşa (Demirhan) örneğinin gösterdiği gibi Almanya'ya döndükten sonra bile önceki öğrencilerinden Osmanlı ordusuna ilişkin güncel bilgi ve dolayısıyla istihbarat almaya devam ediyordu.[91] Goltz Paşa elde ettiği bilgileri, Osmanlı Devleti'nin farklı kurumlarına ve etkin kişilere dair olan gözlemlerini Alman silah firmaları ve Alman Dışişleri Bakanlığı ile düzenli bir şekilde paylaşıyordu.

Şekil 2.2: Goltz Paşa'nın İstihbarat Ağı

91 Bkz. MA, Freiburg: NL.737/5–NL.737/11. Ayrıca bkz. Demirhan, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*; Yasamee, F. A. K., "Colmar Freiherr Von der Goltz and the Boer War", içinde Keith M. Wilson (ed.), *The International Impact of the Boer War* (Londra, 2001).

Şekil 2.2'de görüldüğü üzere Goltz Paşa'nın istihbarat paylaşımı yaptığı kişiler arasında Kayser II. Wilhelm, Dışişleri Bakanlığı (Kiderlen) F. A. Krupp ve firmasının yönetimi, Paul Mauser ve firmasının yönetimi kademesi yer alıyordu. Goltz Paşa'nın raporları uzun ve ayrıntılıydı. Üstelik Goltz Paşa askeriye el kitabı oluşturmak amacıyla yaklaşık 4.000 sayfalık talimat hazırlamıştı. Bu sebeple raporlar, mektuplar, *lâyiha*lar ve kitaplar Goltz'un zamanının büyük bir kısmını alıyor olabilirdi.[92] 1885'te *The New York Times* "samimi Almanlar mali, askeri ve hükümet konularıyla ilgili akla gelebilecek her konuda uzun ve itinalı hazırlanmış raporlar gönderiyorlar" şeklinde bir yorum paylaşırken hiç de haksız sayılmazdı.[93] Daha önce de değinildiği gibi, Goltz, Osmanlı kaynakları ile Almanya arasındaki bilgi akışında geçiş noktası rolündeydi. Osmanlı Ordusu'ndaki ayrıcalıklı konumu sayesinde önemli bilgilere ulaşarak bunları Alman silah firmaları ile paylaşma imkanına sahipti. Bizzat Goltz Paşa'nın raporlarından yola çıkarak hazırladığımız bu bilgi trafiğini gösterir. Şekil 2.2, Goltz Paşa'nın görüşmelerini ve raporlarının izlediği yolu göstermektedir. Bu yazışmaların çoğu doğrudan silah siparişleri ile ilgiliyken bazıları da Payitaht'taki mevcut siyasi duruma dair bilgiler içermektedir.

Bilgi akışını kolaylaştıran faktör Goltz Paşa'nın her iki tarafla da yani hem Osmanlı memur ve yetkilileri hem de Alman yöneticileri ve silah firmaları ile kurmuş olduğu şahsi yakınlık ve ilişkilerdi. Osmanlı hizmetine ilk girdiği zaman, Goltz Paşa daha sonra aktardığına göre Osmanlı İmparatorluğu'nda meselelerin karara bağlanırken şahsi ilişkilerin ne denli önemli olduğunu erken fark etmişti. Rapor ve mektuplarından anladığımıza göre Goltz Paşa özellikle, Osmanlı Ordusu için gereken askeri malzemelerin tedarikinde objektif kriterlerle hareket edilmesinden ziyade şahsi etkinin öne çıktığını düşünüyordu ve kurduğu yakın ilişkilerin silah ve askeri malzeme tedariki sürecinde çok etkili

92 Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 114.
93 *The New York Times*, 8 Kasım 1885.

olduğunu çok iyi biliyordu.[94] Bu yakın şahsi ilişkilerin yarattığı güven ve cesaret ile Goltz Paşa Almanların tercih edilmesinde ısrarcı oluyordu ve Paşa bu ısrarcı tutumu nedeniyle ilerleyen yıllarda fesatçılık ile suçlanacaktı.[95]

Osmanlı Ordusu'ndaki ilk üç hizmet yılının sonunda Goltz Paşa 1886'da sözleşmesini yenilemek istememişti. 28 Ocak 1886'da subay ve asker adaylarının emirlerini dinlememesini sebep göstererek *Mekatib-i Askeriye Müfettiş-i Umumisi*'nden istifa etmek istediğini Sultan'a bildirmişti.[96] Mayıs 1886'da sözleşmesi bitmek üzereydi ve uzatmaya yanaşmıyordu. Ancak Sultan Osmanlı hizmetinde kalması için ısrar ediyordu. Avusturya Askeri Ataşesi Ritter von Manega'ya göre Ragıp Bey hemen her gün Goltz Paşa ile görüşerek kalması için ikna etmeye uğraşıyordu.[97] Abdülhamid de Kayser I. Wilhelm'den sözleşmesini yenilemesi için Goltz Paşa'ya baskı yapmasını talep etmişti.[98] Esasında Sultan'ın bu talebi Almanya hükümetinin yayılmacı stratejisi ile uyum içerisindeydi, kaldı ki Goltz Paşa bu görevi hakkıyla yerine getirebileceğini kanıtlamıştı. Goltz Paşa kendi vatanına, Almanya'ya, hizmet etmek istiyorsa Osmanlı hizmetinde bir süre daha kalmalıydı. Kayser ısrarla talep edilen [*aller erwünschteste*] kararı vererek Goltz Paşa'nın kalması talimatını verdi.[99] Anlaşıldığı kadarıyla Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetinde 1 Ekim 1889'a kadar kalmak için verdiği karar Kayser I. Wilhelm'in 19 Temmuz 1886'da verdiği emir ile alınmıştı.[100] Bir diğer ifadeyle, aslında Goltz Paşa'nın İstanbul'da kalmaktan başka da şansı yoktu. Ancak bu gerçeği Sultan ile yaptığı müzakereler esnasında hiç dile

94 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 90.

95 Albay Chermisde'ın memorandumu, 25.05.1893, NA, Londra: FO 78/4479.

96 BOA, Y.PRK.ASK.31/52 (22.04.1303/28.01.1886); Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 134.

97 Ritter von Manega'nın memorandumu, 06.06.1886, PA.AA. R13237.

98 Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 135.

99 A.g.e., s. 135; Rottenburg'den Unterstaatssekretär'a, 06.06.1886, PA.AA. R13237.

100 Kayser I Wilhelm'in *Abschrift*'i, 22.07.1886, PA.AA. R13237.

getirmedi.[101] Osmanlı Ordusu'ndaki hizmet süresinin uzatılması konusunda gönülsüzmüş izlenimi veren Goltz Paşa, kalması için bazı şartlar öne sürdü. II. Abdülhamid'in bu şartları 22 Temmuz 1886'da kabul etmesinin ardından yeni maaş düzenlemesiyle birlikte Goltz Paşa yeni bir sözleşme imzaladı.[102] Kayser Wilhelm, Sultan, Goltz Paşa ve tabii ki Alman silah firmaları bu sonuçtan oldukça memnun kalmışlardı.

Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu'ndaki hizmetine devam etmesini ve sözleşmeyi yenilenmesi isteyen ve sonuçtan oldukça memnun olan bir taraf da Almanya'nın müttefiki Avusturya-Macaristan'dı.[103] Avusturya hükümeti doğrudan Alman Şansölyesi Bismarck ile iletişime geçerek Goltz Paşa'nın İstanbul'da olmasının kendileri için önemli olduğunu belirtmişti.[104] Anlaşıldığı üzere Goltz sadece Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya için değil aynı zamanda Avusturyalılar için de ikamesi olmayan bir insandı.[105] Viyana'daki Alman elçisi ile gerçekleştirdiği bir görüşmesinde Avusturya Dışişleri Bakanı Count Gustav Kalnoky, Goltz'un sözleşmesini uzatması emrini verdiğinden ötürü Kayser'e duydukları minnettarlığı dile getirmişti. Alman elçisinin belirttiğine göre Avusturya Dışişleri Bakanlığı için Goltz'un Osmanlı hizmetinde kalması çok fazla arzu ediliyordu. Count Kalnoky'nin tezi Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında iyi ilişkilerin kurulabilmesi

101 Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 135; Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 70; Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 55-6.

102 BOA, Y.PRK.ASK.33/62 (20.10.1303/22.07.1886); Kayser I Wilhelm'in *Abschrift*'i, 22.07.1886, PA.AA. R13237; Radowitz'den Bismarck'a, 02.08.1886, in: PA.AA. R13237.

103 Rottenburg'den Unterstaatssekretär'a, 06.06.1886, PA.AA. R13237. Prens Reuss'den Bismarck'a, 29.07.1886, PA.AA. R13237; Goltz Paşa'nın mukavelesinin uzatılması ile ilgili Avusturya çıkarları için bkz. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 55-6.

104 Rottenburg'den Unterstaatssekretär'a, 06.06.1886, PA.AA. R13237.

105 Demirhan, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherrvon der Goltz*, s. 255: "*Goltzwar nicht nur für uns, sondern auch für Deutschland unersetzlich.*"

ihtimalinin ufukta gözüküyor olmasına ve buna bağlı olarak Osmanlılara Akdeniz'in sahil güvenliği için silah tedarik eden Fransızlar ile bir dostluğun oluşması endişelerine dayalıydı. Öyle anlaşılıyor ki Goltz Paşa'nın bir başka misyonu da Osmanlı-Rus ve Osmanlı–Fransız yakınlaşmasını engellemekti ve bu görevi gayet iyi yerine getirmekteydi. Eylül 1886'da Goltz Paşa, Rus-Osmanlı ittifakının hiç de ihtimal dışı olmadığını gördü.[106] Nitekim o dönemde, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Fransa arasında savunma işbirliğini öngören bir taslak Osmanlı hükümeti tarafından hazırlanıyordu.[107] Count Kalnoky'ye göre, aynı dönemde, Osmanlı'nın Boğaz savunmasını güçlendirmeye yanaşmaması tezini güçlendiriyordu. Ancak dışişleri bakanı Goltz Paşa'nın İstanbul'da olmasının bu tehlikeyi savuşturabileceği kanaatindeydi.[108] Kalnoky haklıydı. Goltz Paşa Sultan'ı muhtemel bir Rus saldırısına karşı savunma için silahlanma noktasında teşvik ediyordu.

Ancak muhtemelen Kalnoky, Goltz Paşa'nın sadece Payitaht'a yönelik bir Rus teşebbüsünü engellemekle kalmayıp aynı zamanda Avusturya firması Mannlicher'in zararına olacak şekilde Osmanlı piyasasında Alman tüfek firmaları lehine lobicilik yapacak bir konumda olduğunu öngörememişti. Nitekim Goltz Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en gözle görülür etkilerinden bir tanesi Avusturya, Amerika ve İngiliz tüfek tedarikçilerini zarara uğratacak şekilde Mauser'in alım satım işlerine müdahil olmasıydı.[109] Alman sanayisi için sarf ettiği çabalarla Avusturyalıları etkili bir biçimde saf dışı bırakan Goltz Paşa, sözleşmesinin uzatılmasının ardından ülkesinin müttefiki Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi ilişkilerini güçlendirmek için uğraştı. Haziran 1887'de, Avusturya İmparatoru tarafından kabul edildiği ve Viyana'daki Avusturyalı askeri ve sivil elitlerle görüştüğü Avrupa turundan İstanbul'a döndüğünde hem Avusturya ordusundan hem de ülkesinden övgü

106 Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 190.
107 Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, p. 188-195.
108 Prens Reuss'den Bismarck'a, 29.07.1886, PA.AA. R13237.
109 Bkz. Bölüm 3.

ile şu şekilde bahsediyordu: "Avusturya diğer Avrupalı ülkelerin düşündüğünden daha kuvvetli, hatta kendi tahmininden bile daha kuvvetli."[110]

Goltz Paşa'nın Mauser'in Osmanlı pazarına girişine yaptığı katkıya geçmeden önce, Osmanlı Ordusu'nun genişlemesinin ve dolayısıyla daha fazla savaş malzemesine ihtiyaç duymasının yolunu açan 1886–1887 tarihli yeni askere alım kanunu üzerindeki etkisini belirtmek gerekir. Yeni sözleşmesi sayesinde Goltz Paşa hem sarayda hem de kışladaki nüfuz sahasını genişletmişti. Özellikle, Askeri Reform Komisyonu'nun başına geçirilmesi sayesinde, bir şekilde alakalı olan her teklifini Sultan'a doğrudan arz etme imkânı elde etmişti.[111] Böylelikle Osmanlı Ordusu'nun ve teçhizatının Almanlaştırmasına destek vermesi için Sultan'ı ikna etme fırsatı yakalamıştı. Goltz Paşa'nın Sultan ile yüz yüze olan görüşmeleri sayesinde elde ettiği ilk başarılarından birisi Sultan'ın 1869'dan beri yürürlükte olan mevcut mecburi askerlik hizmeti sisteminin değiştirilmesiydi.[112] Goltz Paşa'nın uzun zamandır yapmak istediği bu değişiklik uzun tereddüt ve müzakereler sonucunda Sultan tarafından yeni yasanın 25 Kasım 1886'da onaylanması ile gerçekleşmiş oldu.[113] Goltz Paşa'nın 1886'da hazırladığı taslağa bağlı olarak yeni askerlik yasası tüm askerlik yapmaya elverişli 20 yaş ve üzerindeki Müslüman erkeklere askeri hizmeti mecbur kılarken, askeri hizmet süresini de 20

---

110 BOA, Y.PRK.ASK.40/36 (29.09.1304/21.06.1887): 'Avusturya Devleti Avrupa'nın ve belki kendi hey'etinin zân ve kıyâsından ziyâde kuvvetli bir hâldedir.'

111 Radowitz'den Bismarck'a, 02.08.1886, PA.AA. R13237; Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 138; Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 70–1; Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 57.

112 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 72; Zürcher, Erik, Jan, "The Ottoman Conscription System in Theory and Practise 1844–1918", *International Review of Social History* 43/3 (1998), s. 437–49; Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s. 6, 23.

113 Radowitz'den Bismarck'a, 02.08.1886, PA.AA. R13237; Morawitz, *Die Türkei im Spiegel*, s. 138.

yıl ile sınırlı bırakıyordu. Griffiths, hizmet süresinin değişmemesine rağmen, her bir bölümde geçirilecek sürenin yeniden belirlendiğinin altını çizmektedir. Yeni yasaya göre *Nizamiyede* üç yıl, İhtiyatta altı yıl, *Rediflik*te dokuz yıl, *Müstahfızlık*ta ise iki yıl görev yapılacaktı.[114] Böylelikle barış zamanında Osmanlı Ordusu'nun nüfusu 850.000'e yükselmiş oluyordu.[115]

Bu sistem ile askeri ve sivil yaşam biraz daha iç içe giriyordu ve Goltz Paşa'nın tam da istediği buydu.[116] Orduların coğrafyalara göre dağıtılması da Goltz Paşa'nın savunduğu 'toplumun militarize edilmesi' fikrinin gerçekleşmesinde kullanılacak en büyük araçlardan birisiydi.[117] Komisyon 1887'de orduların bölgelere göre dağıtılmasına karar vererek bir başka köklü değişiklik yapmış oldu. Böylelikle yapılan yeni düzenlemede ayrıntılı bir şekilde açıklanan yeni sistemde tümenlerin bölgelere göre yerleştirilmesi ile birlikte komisyon Avrupa sistemini birebir taklit etmiş oluyordu.[118] 1891 yılında Goltz Paşa, II. Mahmud döneminden beri Osmanlı askeri sisteminde böylesi aynı etkide güçlü ve köklü bir ıslahatın gerçekleştirilmediğini gururla yazıyordu.[119]

Aynı dönemde, komisyon tarafından askeri kuvvetlerin seferberliğe alınmasının tavsiye edilmesi, ağırlıklı olarak Alman firmaları tarafından yapılacak olan yeni demiryolu ve iletişim hatlarının inşa edilmesi için yeni bir strateji geliştirilmesini gerektiriyordu.[120] Demiryollarından, özellikle de Bağdat demiryolundan askeri amaçla

114 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 75. Ancak bazı diğer yazarlar her bir bölümde harcanacak zamanla ilgili farklı bilgiler vermektedir: Morawitz, Die Türkei im Spiegel, s. 179; Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 245; Zürcher, Erik, Jan, "The Ottoman Conscription System", s. 440; Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s. 23.

115 Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 194.

116 Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s. 22.

117 A.g.e., s. 22.

118 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 79.

119 Goltz'dan Kiderlen'e, 22.11.1891, PA.AA. R13763.

120 Seferberlik planı ve komisyonun önerdiği askeri güçlerin dağıtımı için bkz. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 76-83.

istifade edilmesi, Goltz Paşa'nın Osmanlı askeri sisteminin modernizasyonu planının en önemli parçasıydı. Bu açıdan bakıldığında, Goltz Paşa'nın Osmanlı hizmetinde bulunuyor olması, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman emellerinin ilerletilebilmesi için vazgeçilmez bir kuvvet haline gelmişti.

1886 ve 1887'de Goltz Paşa asker sayısının artırılmasını önerdiyse de, 1890'ın Şubat ayında, silahaltındaki yani *Nizamiye*'deki askerlerin sayısının azaltılmasını tavsiye ettiği bir başka *layiha*yı Sultan'a sundu.[121] Goltz Paşa bu *layiha*yı Sultan'ın mali sebeplerden ötürü silahaltındaki asker sayısının azaltılmasının yollarının araştırılmasını istediği 1889 tarihli İrade'sine cevaben hazırlamıştı.[122] Goltz Paşa hazırladığı bu *layiha*ya Osmanlı subaylarının maaşlarının ödenmiyor olmasını şikâyet ederek başlıyor, ardından da silahaltındaki asker sayısını azaltarak Redif Teşkilatındaki sayının artırılmasını tavsiye ediyordu:

> "Şuna kesinlikle inanıyorum ki askeri masraflar azaltılarak da Ordu'nun gücünü artırmak mümkündür. Bunu başarmanın en iyi ve en basit yolu da silahaltındaki asker sayısını azaltmak ve bir savaş halinde çağırılacak yedek ordunun [redif] sayısını artırmaktır."[123]

Kaleme aldığı bu layihada bazı askeri malzemelere olan ihtiyaçtan bahseden Goltz Paşa, yeni askeri malzeme alımı teklifi ile raporunu bitiriyordu. Asker sayısının azaltılmasıyla yapılabilecek tasarruf sayesinde gerekli olan silah ve diğer askeri malzemelerin alınabileceğini söylüyordu.[124] Serasker Rıza Paşa döneminde Harbiye Nezareti tarafından hazırlanan rakamlar dikkate alınarak oluşturulmuş olan aşağıdaki Grafik 2.4. de silah altındaki askerlerin sayısının 1869-1904 yılları arasında nasıl değiştiğini göstermektedir.

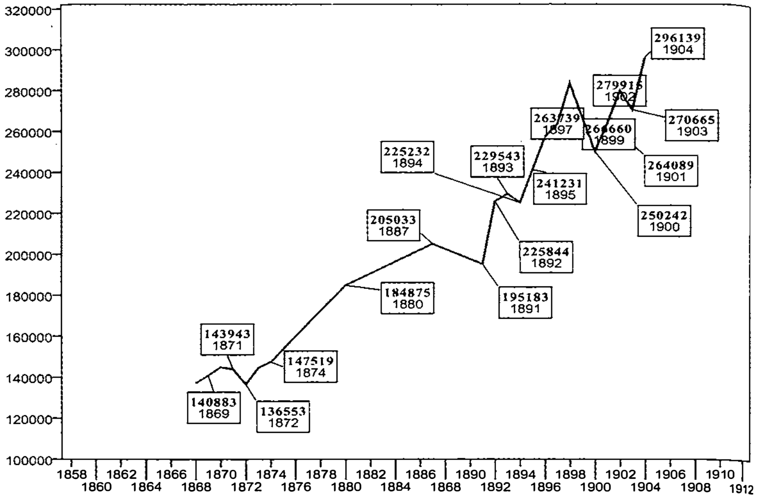
121 BOA, Y.PRK.ASK.59/6 (07.07.1307/27.02.1890)

122 Chermside'ın memorandumu, 05.12.1889, NA, Londra: FO 195/1664, alıntılayan Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 76-87.

123 BOA, Y.PRK.ASK.59/6 (07.07.1307/27.02.1890)

124 BOA, Y.PRK.ASK.59/6 (07.07.1307/27.02.1890)

Grafik 2.4: Aktif Nizamiye Ordu Sayısındaki Değişim[125]

Kaynak: Rıza Paşa, *Hülasa-ı Hatıratım* (İstanbul 1325/1909), Mukayese-Ekler.

Anlaşıldığı kadarıyla Goltz Paşa ve diğer Alman danışmanlar tarafından yapılan reform planları, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki siyasi ve iktisadi menfaatlerinin tutunmasında ve ilerleme kaydetmesinde oldukça etkili olmuştu. Goltz Paşa yeni askeri düzenlemeler ile silah tedariki arasındaki karşılıklı güçlü ilişkinin farkındaydı. Sonuç olarak, asker sayısı toplamda artırılmış ve dolayısıyla ordunun ihtiyaçları (askeri malzemeler ve diğer ikmal maddeleri) da artmıştı. Yeni düzenlemeden iki yıl sonra bir Osmanlı subayı (Hüseyin Tevfik Paşa) Yıldız Sarayı'na asker sayısındaki artış ile daha fazla tüfeğe ihtiyaç duyulmasının arasındaki bağlantıya dikkat çeken bir rapor sunmuştu.[126] 1886 yılında yapılan askeri düzenlemeler ve yeni tüfek tedariki hakkındaki müzakereler esnasında, bu düzenlemelerin mimarı olan Goltz Paşa Berlin'e bir mektup göndermişti.

125 Rıza Paşa, *Hülâsa-ı Hâtırâtım* (İstanbul 1325/1909), Mukâyese-Ekler, ayrıca bkz., Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 88.

126 BOA, Y.PRK.ASK.52/77 (04.04.1306/06.01.1889)

Mektupta Alman Savaş Bakanlığı'na yeni askere alım yasasını ve Alman sanayisine yapacağı potansiyel katkıyı büyük bir iştahla ve haklı bir gururla anlatıyordu. Yazışmalarda Goltz Paşa, Alman Ordusu'nda hâlihazırda kullanılan Mauser marka tüfeklerle Osmanlı Ordusu'na gönderilecek olanların aynı kalite ve standartta olduğuna dair resmi bir onay gönderilmesini talep etmişti. Goltz Paşa Bakanlığın meselenin ciddiyetini kavramama ihtimaline binaen gayet açık ve çok iyi hesaplanmış bir dil kullanmıştı.

> "Bu nev-i şahsına münhasır durum (*sui-generis*) bir taraftan Alman sanayisinin menfaatlerine darbe vurabilir, diğer bir taraftan da yeni askere alım yasası ile asker sayısı ciddi manada artan Osmanlı Ordusu'nun Mauser tüfeklerine (M82) sahip olma arzusunu da tehlikeye atabilir."[127]

Goltz Paşa sayısı artırılan ve tüfeğe ihtiyaç duyan askerlerin Alman silah üreticilerinin iştahını kabartacağını pek tabii ki biliyordu. Öyle görünüyor ki askeri kabiliyetlerinin yanı sıra, Goltz Paşa doğuştan gelen zeki ve stratejik bir ticari akla da sahipti. Osmanlı hükümeti de asker sayısının artırılmasının ya da boğazların güçlendirilmesinin beraberinde getireceği neticeden ve her iki teklifin de Alman danışmanlar tarafından yapıldığından bihaber değildi. 7 Mart 1887 tarihli bir rapor, Goltz Paşa ve diğer danışmanların tavsiye ettikleri reformların Osmanlı askerlerinin ve kalelerinin Alman silahları ile silahlandırılmasının önünü açtığını belirtiyordu.[128]

Goltz'un etkisinin çok net hissedildiği ve karar sürecini doğrudan etkilediği olaylar arasından şu dört tanesinin özellikle anmak gerekmektedir: birincisi, 1885–1886 yıllarında Boğazların Krupp topları ile tahkim ettirilmesi; ikincisi, silahaltındaki askerlerin sayısını artıran yeni askere alım yasası; üçüncüsü, 1886–1887 yıllarında başlayıp 1896'ya kadar süren 500,000 tüfek ve 50,000 karabinanın alınması ve son olarak, Goltz'un diplomaside ve Alman yapımı savaş malzemelerinin satışında çok taraflı

127 Goltz'dan Schellendorf'a, 13.12.1886, in: SA, Oberndorf: M-A8.
128 BOA, Y.PRK.TKM.10/20 (11.06.1304/07.04.1887)

kabiliyetlere sahip olduğunu gösterdiği Alman tarzı silah ticaretinin en başarılı örneği olan 1891 tarihli istihbarat trafiği ve çok adresli yazışması.[129] Bu dört olay Alman askeri danışmanlarının hem Osmanlı bürokratları ve memurları ile hem de Alman silah firmaları ile ortak hareket etmelerinin birçok kârlı sözleşmelerin imzalanmasına kapı açan, Alman tarzı Silah Ticareti'nin tam da ne olduğunu göstermektedir.

Özetlemek gerekirse, ilk görev günlerinden itibaren Goltz Paşa dikkat çekici kabiliyetleri sayesinde, Bismarck'ın 1880'de tarif ettiği görevleri başarıyla ifa etti.[130] Alman silah satıcılarına kritik bilgiler ulaştırdı. Osmanlı Ordusu'ndaki 12 yıllık hizmeti esnasında her fırsatta gayet rekabetçi olan Osmanlı silah pazarına Mauser Şirketi'ni sokmayı başardı ki bu Alman sermayedarlarını da Osmanlı piyasalarında iş yapmak için kamçılayan bir gelişmeydi. Goltz Paşa, Krupp ve Mauser adına Osmanlı askeri çevrelerinde lobicilik yaptı, Bağdat demiryolu hattı projesini hem askeri hem siyasi hem de iktisadi yönüyle kuvvetle destekledi. Bunları yaparken 1891'de Mısır sorunu gibi kritik konularda Sultan'ı yönlendirmeye çalışmaktan da geri durmadı.[131] İlber Ortaylı'ya göre Paşa faal, çalışkan, zeki bir askeri uzman ve siyasi istihbaratçıydı. Goltz Paşa'nın süreç içinde Osmanlı genç subayları arasında Helmut von Moltke gibi bir 'efsane' haline geldiğini de ekleyen Ortaylı'ya göre Paşa "her şeyden önce bir Alman subayına has davranışlara ve fikirlere sahipti ve sadakat yemini ettiği Alman imparatoruna ve ordusuna da bağlıydı."[132] Hem görevi süresince hem de görevden ayrıldıktan sonra Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na barışçıl bir şekilde nüfuz etmesi ve nüfuzun kalıcı olması için çaba sarfetti. Üstelik askeri akademide kendi askeri ve siyasi doktrinlerine göre eğitim alan genç Osmanlı subayları arasında yeni bir elit bakış

---

129 Bkz. Küntzer, Karl, *Abdul Hamid II und die Reformen in der Türkei* (Dresden and Leipzig, 1897), s. 22.

130 Hohenlohe-Schillingsfürst, *Memoirs of Prince Chlodwig*, C. 2, s. 268.

131 Goltz'dan Kayser'e, 28.10.1891, PA.AA. R13763.

132 Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 2016, s. 112-113.

açısının oluşmasına yardımcı oldu. Hatta belirli bir zaman sonra 'Türk Ordusu'nun babası' olarak anılmaya başlandı.[133] Lowther'in iddiasına göre Alman hükümetinden 30,000 mark devlet desteği almış olan *Ottoman Lloyd* gazetesinin genel yayın yönetmeni Grünwald, Goltz'un etkisi ve başarısına dair ilginç bir bakış açısı sunmaktadır.[134] Grünwald'e göre Goltz Paşa'nın İstanbul'daki en büyük başarısının kaynağı onun psikolojik duyarlılığıydı (*psychologisches Feingefühl*).[135]

Goltz Paşa VI. Ordu kumandanı olarak görev yaptığı Bağdat'ta 19 Nisan 1916'da Kut-ül Amara zaferini (29 Nisan 1916) göremeden öldü. 21 Nisan günü Bağdat'ın güneyinde eski bir kalenin burcuna defnedildi. Daha sonra Goltz Paşa'nın eşi, kocasının öldüğü takdirde kabrinin İstanbul'da olmasını arzu ettiğini söylemesi üzerine bu vasiyetin gerçekleştirilmesi amacıyla İstanbul'daki Alman büyükelçiliği bahçesine gösterişli bir cenaze töreniyle 24 Haziran 1916 tarihinde defnedildi.[136] Böylelikle 15 Haziran 1883 tarihinde ilk kez geldiği İstanbul'a tam otuz üç yıl sonra Osmanlı subaylarının omuzlarında son kez gelmiş oldu. Ölümünden sonra Harp mecmuasında çıkan ve Enver Paşa'nın beyannamesi olduğu ifade edilen şu cümleler Goltz Paşa'nın Osmanlı askeri üzerinde yarattığı etkiyi anlamak açısından oldukça önemlidir:

> "Ölüm seni bizden zamansız aldı. Pek sevdiğin bu millet, sana ikinci vatan olan bu topraklar seni daha mesud ve zaferli günlerinde arasında görmek isterdi. Yaşının heman birçoğunu bizim

---

133 *The New York Times*, 31 Aralık 1916; Mombauer, Annika, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War* (Cambridge ve New York, 2001), s. 120.

134 Lowther'dan Grey'e, 30.11.1908, NA, London, FO 371/560.

135 Alıntılayan Lorenz, Charlotte, "Die Frauenfrage im Osmanischen Reiche mit Besonderer Berücksichtigung der Arbeitenden Klasse", *Die Welt des Islams* 6/3– 4 (1918), s. 206: 'Seine [Von der Goltz] größten Erfolge hat er hier sicherlich durch sein psychologisches Feingefühl erworben.'

136 Ulus, İbrahim, "Colmar Freiherr Von der Goltz'un Biyografisi", *Askeri Tarih Bülteni* 11/21 (1986); Kâzım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, ; Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth".

> iyiliğimiz uğrunda yıpratdın ... Saçların aramızda ağardı. Yaşının geçkinliğine bakmayarak, ölümü sırtladın. Irak'ın meşakkatli seferini bizim için ihtiyar etdin … Irak'ın zaferli günlerinde seni tabutunda değil Kutü'l-Âmare kal'a sına yeniden dikilen al sancağımızın gölgesi altında takım takım geçen esirler alayını neşe ile seyr ederken görmek isterdik. Bize iyiliklerin çokdur. Geçen kara günlerimizde sesin daima bizim için yükselirdi. Balkan seferinde her dışarı ağız, nankör ve katil bize zehir saçarken sen bu zehirleri eritmek köreltmek için ne lazımsa yapdın titrek, vakur sadânı her köşede dinletdin. Muhterem tabutunu omuzlarında taşıyan asker talebelerin ve sana uzakdan ruhunun şad lığına dua eden bütün sevdiklerin bu hıdmetlerini unutmayacaklardır. Büyük Golç Paşa, emin ol, ismin aramızda hep böyle yâd edilecekdir. Ne kadar arzu ederdik: Cesedin bu sevdiğin topraklarda müsterih kalsaydı."[137]

Goltz Paşa hem Osmanlı askeri bürokratlarınca hem de Alman makamlarınca değer verilen, saygı gösterilen bir şahıstı. Ayrıca Krupp ve Mauser gibi Alman firmalarının Osmanlı silah pazarındaki başarılarının arkasında Goltz Paşa'nın çok büyük katkısı vardı ve onlar için de Goltz Paşa kuşkusuz çok kıymetliydi. Kısacası Goltz Paşa görev yaptığı Payitaht'da herkesin kahramanı olmayı başarmıştı.

137 Harp Mecmuası, "Büyük Golç (Goltz) Paşa", (Recep 1334-Mayıs 1332) Sayı 9, 1916, s.141, ayrıca bkz: Karabekir, Kâzım, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar,* Orhan Hülagü ve Ömer Hakan Özalp (ed.) (İstanbul, 2001), s. 279.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHSİ DİPLOMASİNİN İLK MEYVELERİ: SİLAH SİPARİŞLERİ VE İMTİYAZLAR

"Bizim için tek çıkar yol Albay Mahmut
[Şevket] Bey'in desteğini almaktır.
Çünkü onun desteği olmadan (Sultan ile)
anlaşmaya varmamız imkânsız gözüküyor."

August Huber'den Paul Mauser'e, 8 Aralık 1892

1885–1886 YILLARINDA KRUPP TOPLARIYLA KIYI TAHKİMATI

1882'de Alman askeri heyeti İstanbul'a geldiği zaman, Osmanlı silah sanayisi İstanbul'da bulunan ve Tophane-i Amire Nezareti tarafından yönetilen beş ana tesis vardı: *Tophane-i Amire, Tüfenkhane-i Amire, Baruthane-i Amire, Kırkağaç Fişenkhanesi* ve *Zeytinburnu Fabrika-yı Hümayun.*[1] İncelenen dönem aralığında bu fabrikaların üretim kapasiteleri her geçen yıl giderek azalmıştı. Örneğin, 1881 yılında Tüfenkhane-i Amire'de, haftada Tablo 3.1'de gösterildiği gibi 31 Mayıs-7 Haziran 1881 tarihleri arasında haftalık periyod içinde 306 adet Snider sistemli Süngülü Springfield tüfekleri, 181 adet Snider sistemli Süngülü Enfield tüfekleri, 200 adet Süngülü Martini-Henry tüfekleri ile 50 adet Winchester model tüfekler üretilebiliyordu.

Tablo 3.1: Tüfenkhâne-i Amire'deki Tüfek Üretimi (1881)

Tüfek Adedi	**31 Mayıs – 7 Haziran**
306	Süngülü Springfield tüfekleri (System-Snider)
181	Süngülü Enfield tüfekleri (System-Snider)
200	Süngülü Martini-Henry tüfekleri
50	Winchester tüfekleri
Tüfek Adedi	**3 Temmuz – 17 Temmuz**
349	Süngülü Springfield tüfekleri (System-Snider)
10	Süngülü Enfield tüfekleri (System-Snider)
624	Süngülü Martini-Henry tüfekleri
216	Süngülü Martini-Henry tüfekleri

Kaynak: BOA, YPRK.ASK. 7/31 (10.07.1298/08.06.1881) ve BOA, Y.PRK. ASK. 7/74 (20.08.1898/18.07.1881).

1 BOA, Y.PRK. ASK. 7/74 (20.08.1898/18.07.1881). Ayrıca bkz. Şakir, Ziya, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi* (İstanbul, 1957), s. 60–2.

İstanbul'daki İngiliz deniz ataşesi Albay Domville'in raporları, Almanların 1882'de gelmesinden sonra Osmanlı'nın iç üretimindeki ciddi düşüşü gözler önüne sermekteydi. Domville'in aktardığına göre 1888'de Tüfenkhane'de haftada 100 adet Martini-Henry tüfeği üretilirken[2], 1890'da fabrikaya yaptığı ziyarette haftada sadece on tüfek üretildiğini görmüştü.[3] 1894'te ise Osmanlı'nın yerli üretimi daha da kötü bir hal almıştı. İngiliz donanmasının yeni ataşesi Albay Egerton'a göre Mauser tüfekleri için namlu ve kalıp üretiminin dışında hafif silahların üretildiği fabrikalarda hiçbir üretim faaliyeti görünmüyordu.[4] Anlaşıldığı kadarıyla durum diğer askeri teçhizat için de pek farklı değildi. Egerton, tüm silah fabrikalarında ya çok az üretim ya da yıllardır hiçbir iş yapılmadığını söylemekteydi.[5] 1881-1894 yılları arasında Tophane'de üretilen askeri malzemeler yavaş yavaş piyasadan çekilirken, Alman silah firmaları Osmanlı silah pazarına girmiş ve pazarı yeniden şekillendirmişti. Dolayısıyla Osmanlı Ordusu'nda kullanılmaya başlanan Alman malı silah ve askeri teçhizatın artışıyla, Osmanlı yerli sanayii üretimindeki düşüş arasında dikkate alınması gereken bir ilişki olduğu rahatlıkla iddia edilebilir.

2 Yüzbaşı W. Cecil H. Domville, 'Turkish Fleet and Dockyards 1888', NA, Londra: ADM 231/14:12. Ayrıca bkz. Grant, "The Sword of the Sultan", s. 25.

3 Yüzbaşı W. Cecil H. Domville, "Turkish Fleet and Dockyards 1888", NA, Londra: ADM 231/18:12. Ayrıca bkz. Grant, "The Sword of the Sultan", s. 25.

4 Yüzbaşı G. Le C. Egerton, "Turkish Fleet and Dockyards 1894", NA, Londra: ADM 231/24:17.

5 A.g.e., s. 16-7; *Tôphane-i Amire*: 'Silah fabrikasında çok kısıtlı bir çalışma yürütülmektedir; 200 kişinin istihdam edildiği söylense de doğruluğundan emin değilim'; Fişekhane: 'Fişekhane'de yıllardır hiç bir çalışma yok'; Baruthane: 'Bazı ticari amaçlı kullanılan barut üretimi hariç hiç bir çalışma yok'; *Karaağaç*: 'Şu an istihdam edilmiş sadece 50 kişi var ve müsademeli tapa ile sürtünme tıpası hariç başka hiçbir şey üretilmemekte.' Ayrıca bkz. BOA, Y.PRK. ASK. 7/74 (20.08.1898/18.07.1881) ve BOA; Y.PRK.ASK. 7/31 (10.07.1298/ 08.06.1881)

Tablo 3.2: Krupp'tan Yapılan Top Siparişleri (1861-75)

Kalibre	1861	1863	1864	1867	1868	1870	1871	1873	1874	1875	Toplam
7.85 cm, L/25			48		127	78	8	214	178	100	753
8.70 cm, L/24										100	100
9.15 cm, L/22	1	48	12	48		10	170	120	52		461
12 cm, L/24								120			120
15 cm, L/14								50			50
15 cm, L/26								230			230
21 cm, L/22								28			28
24 cm, L/22								50			50
26 cm, L/22								10			10
28 cm, L/22								12			12
35.5 cm, L/22										1	1
Toplam	1	48	60	48	127	88	178	834	230	201	1,816

Kaynak: Verzeichnis der von der Gußstahlfabrik und vom Grusonwerk von 1847 bis 1912 gefertigten Kanonen, in: HA, Krupp: 5a VII f. 862: 44–44a.

1885'te Goltz Paşa Alman askeri heyetinin başına geçirildiği zaman Osmanlı piyasasında Alman silah firmaları çok da etkin değildi hatta etkisiz bir konumdaydı. Osmanlı saha topçuluğunda bir tekel olmasına rağmen 1875'ten beri Osmanlı hükümetinden hiç yeni ihale alamamıştı. O dönemde, Krupp'un İstanbul'daki temsilcisi, hizmetleri Krupp tarafından yeterli bulunmayan Otto Dingler'di.[6] Krupp Osmanlı'da, Sultan Abdülaziz'e numune olarak bir silah göndermesiyle, 1861 gibi erken bir tarihte iş yapmaya başlamıştı.[7] 1861-1875 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu Krupp'tan farklı kalibrelerde 1,816 adet

6 Otto Dingler ve Krupp arasındaki 1872 ile 1873 yıllarındaki mektuplaşmalar, HA, Krupp: FAH. 2/B 314a. Ayrıca bkz. "Entschiedenheit gegenüber der Dinglerschen Taktik in Konstantinopel, 06.03.1881", HA, Krupp: FAH 2M 78/19: "Ich (A. Krupp) glaube Dingler nicht. Ich glaube auch nicht, dass er [sozusagen] die 4000 [Ottoman Lira] Trinkgeld für den Schmuck gegeben hat auch nicht, dass ihm an unserem Interesse was gelegen sondern dass er, mit viel Gewandtheit und Routine für sein Interesse sich auf unsere Kosten durchfrisst."

7 *Verzeichnis der von der Gußstahlfabrik und vom Grusonwerk von 1847 bis 1912 gefertigten Kanonen*, HA, Krupp: 5a VII f. 862: 44-44a.

top satın almıştı. Ne var ki Krupp Şirketi 1875 yılındaki son işinden sonra Bab-ı Âli'ye yeniden silah satabilmek için on dokuz yıl beklemek zorundaydı. 1880'lerde Alman askeri heyeti Osmanlı hizmetine girince Krupp için güzel günler yeniden başlamış oldu. Tablo 3.3 Osmanlı İmparatorluğu'nun 1861-1875 yılları arasında Krupp'tan aldığı topların listesini vermektedir.

Tablo 3.3: Osmanlı Savaş Gemileri ve Krupp'tan Yapılan Donanma Topu Siparişleri (1883)

Gemi İsmi	Sipariş Adedi	Kalibre (cm)
Nâm-ı celil Hazret-i Pâdişâhiye mensub zırhlı 10 Fırkateyn-i Humâyun [Hamîdiye]	10	24
	2	17
Mesûdiye		
Âsâr-ı Tevfik	12	26
Feth-i Bülend	8	21
Avnillah	4	21
Mu'in-i Zafer	4	21
Mukaddime-i Hayr	4	21
Sefâin-i Sâire	4	21
	20	15
	20	12
	8	17
	4	21
	30	6 (pound)
	30	4 (pound)
	30	3 (pound)

Kaynak: BOA, *Y.PRK KOM.4/32* (27.01.1301/28.11.1883).

1877-8 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı'nın ağır silahlarının, toplarının büyük bir kısmının yok olmasıyla sonuçlanmış ve ağır silah ihtiyacı için yeni bir hesap yapmayı gerektirmişti. Bu amaçla, 1881'in Ağustos'unda Sultan, ambar ve depolardaki savaş malzemelerinin (top, tüfek, mühimmat vs.) envanterinin çıkartılması için emir verdi. Bunun üzerine Bahriye Nezareti, Harbiye Nezareti ve Teçhizat-ı Askeriye Nezareti, Gazi Ahmet Muhtar

Paşa'nın riyasetindeki komisyona savaş malzemelerinin listelerini teslim ettiler. 10 Ağustos 1881 tarihli rapora göre İmparatorluk envanterinde şu askeri malzemeler kayıtlı olarak bulunuyordu: 64 adet çeşitli kalibrelerde Krupp marka top (5 x 12 cm; 42 x 15 cm; 12 x 24 cm; 2 x 26 cm; 3 x 28 cm), 24 adet Armstrong marka top (4 x 300 lbs [pound], 4 x 250 lbs, 9 x 150 lbs, 3 x 115 lbs, 1 x 40 lbs, 3 x 12 lbs), 1,464 ağızdan doldurmalı top (1,001 tanesi sağlam haldeydi), farklı kalibrelerde şeşhaneli toplar ve tüfekler, 1,283,877 adet *fünye* vd.[8] Envanter bilgisi sunan bu raporda büyük çapta bir silah alımının çok da acil olduğunu ima eden herhangi bir ifade bulunmuyordu.

Alman danışmanların Osmanlı hizmetinde göreve başlamasıyla birlikte, yeni silah siparişleri Bab-ı Âli'nin gündeminde yer bulmaya başlamıştı. Mezkur raporun sunulmasının ardından, Krupp'un İstanbul temsilcisi Otto Dingler, 2 Haziran 1882'de Krupp'tan alınabilecek farklı donanma toplarının özelliklerini bildiren bir teklif götürdü. Bu teklif, sanki Alman askeri heyetinin Osmanlı hizmetine girmesi bekleniyormuş gibi Kähler'in sözleşmesinin imzalanmasından iki gün sonra yapılmıştı.[9] Ancak Bab-ı Âli bir sipariş verme hazırlığı içerisine girmedi. 1883'ün Kasım'ında Krupp, Sultan'a yeni deniz ve kara toplarının bazı resimleriyle birlikte yeni bir teklif gönderdi. Bu defa Sultan silahlara yoğun ilgi göstererek, modern ve güçlü ağır silah alımı için en iyi yolun araştırılması emrini verdi.[10] Silah ithalatını bir dış politika enstrümanı olarak kullanmak isteyen Sultan Abdülhamid Krupp'dan gönderilen bu yeni fotoğrafları bu çerçevede değerlendirdiğinden olsa gerek bu sefer konu ile bizzat ilgilenecekti. Alman danışmanlarının da tüm bu süreçlere müdahalesine de alışmak zorunda olan Osmanlı askeri bürokrasisi de zamanla bu yeni duruma alışacaklardı.

---

8 BOA, Y.PRK.KOM 3/18 (20.09.1298/ 10.08.1881)

9 BOA, Y.PRK.ASK.12/52 (15.07.1299/02.06.1882)

10 BOA, Y.EE.106/18 (02.01.1301/03.11.1883)

Kasım 1883'te Bahriye Nezareti mevcut zırhlıların yeniden silahlandırılması talebinde bulundu. Ağızdan doldurmalı Armstrong marka silahlara sahip olan mevcut zırhlı gemilerin 190 adet kuyruktan doldurmalı Krupp marka silahlarla değiştirilmesi teklif ediliyordu. Bahriye Nezareti tarafından hazırlanarak Yüksek Askeri Komisyona sunulan, Tablo 3.3 bazı Osmanlı savaş gemilerini ve tavsiye edilen Krupp toplarının adet ve kalibrelerini göstermektedir.[11]

Ancak bu kadar fazla sayıda yeni silah talebi, tahmin edileceği üzere, 1883'te Essen'de Krupp'un davetlisi olarak bulunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başında olduğu komisyon tarafından kabul edilmedi.[12] Komisyon, külfetli bir mali sonuçla karşılaşmamak için daha ileri seviyede teknik bir araştırmanın yapılması gerektiği kanaatindeydi. Araştırmaların yapılabilmesi için müzakerelerin ertelenmesi ve sipariş verilmesinden kaçınılması belirtiliyordu. Ayrıca komisyon, Krupp'tan yeni silah almaya alternatif olarak ağızdan doldurmalı mevcut silahların kuyruktan doldurmalıya dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğinin incelenmesini talep ediyordu. Bunlar Krupp Şirketi'nin duymak istediği şeyler değildi. Anlaşılan Osmanlı Devleti'nden büyük bir sipariş alabilmek için Krupp, Alman danışmanların Osmanlı Ordusu'nda hizmete başlamalarını beklemek zorundaydı. Komisyonun Bahriye Nezareti tarafından yapılan teklifi reddetmesinden dört yıl sonra, 1887'de 130 adet topun Tophane'den alınabileceği ancak Krupp'tan 66 adet yeni top sipariş edilmesi gerektiğini savunan yeni bir teklif sunulmuştu.[13] Anlaşılan, baskı altında olmayan ya da dışardan talimat ya da tavsiye almayan Osmanlı bürokrasisi, hiç de silah temini için ilk adres olarak yurtdışını görmüyorlardı. Zaten İmparatorluğun içinde bulunduğu finansal durumun farkında olan Sultan da savaş malzemesi siparişlerinde çok da

11 BOA, Y.PRK.KOM 4/32 (27.01.1301/28.11.1883)

12 *Beziehungen zur Türkei,* 25.05. 1916, HA, Krupp: WA 7f -886.

13 BOA, Y.PRK.ASK.49/104 (1305/1887)

aceleci davranmak istemiyordu. Ama Avrupalı bir devlet ile kurulacak bir yakınlığın kimi maliyetleri olacaktı. Anlaşılan silah siparişleri bu maliyetlerin başında geliyordu.

Her ne kadar genel kanaat, gerekmedikçe silah ithalatına gidilmesini doğru bulmuyorsa da Alman danışmanların göreve başlamalarını takip eden yıllarda bu resim farklılaşmaya başlamıştı. Silah ithalatı yakın tehdit algısının en basit ve en hızlı tedbiriydi kuşkusuz. Yerli üretim kapasitesi ve ihtiyaç duyulacak süre yeterli olmayacağından acil bir durumda başvurulması gereken ilk yöntem yurtdışından harp malzemesi satın almaktı. Osmanlı kadrolarına dahil olan Alman danışmanlar Bulgar ve Rus tehdidini dikkate almaları gerektiğini sürekli olarak gündemde tutuyordu. Almanya'nın da harp sanayisi alanında en iyi müşterilerinden olan Bulgaristan'ın yeniden silahlanma programına giriştiği haberlerini Osmanlı komuta kademesinin bir şekilde gündemine sokmayı başarıyor, Rusya'nın da potansiyel bir tehdit olduğu algısını da sürekli gündemde tutuyorlardı. Birinci Dünya Savaşı arifesinde silah tüccarları tarafından daha yoğun ve daha profesyonel bir şekilde kullanılacak *piyasayı kızıştırma* yöntemi aslında Almanlar tarafından çoktan uygulanmaya konulmuştu bile.[14] Alman topçu danışmanlarına göre Rus tehlikesi hem önemliydi hem de Osmanlı'nın sahil güvenliğini tehdit ediyordu.[15] İşin aslı, Almanya ve müttefikleri (Avusturya-Macaristan) Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında siyasi bir anlaşmazlığın varlığından ve devamlılığından yanaydı. Tüm bölgeye sıçrayabilecek potansiyele sahip Doğu Rumeli Krizi söz konusu tehdit söylemini daha da kuvvetlendirmişti. Almanların muhtemel bir Rus saldırısı ile ilgili ileri sürdükleri tüm argümanlar tek çarenin

14 Murphy bu tabiri Osmanlı'ya donanma malzemesi (torpido, denizaltı vs.) satmaya çalışan Nordenfelt, Garret, and Zaharoff gibi isimlerin taktiklerini anlatmak için kullanmıştır. Murphy, William Scanlan, *Father of the Submarine* (Londra, 1987), s. 116.

15 Erickson, Edward, J., *Defeat in Detail: the Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913* (Westport, 2003), s. 13–14.

Krupp'tan temin edilecek silahlarla Boğazlar'ın güçlü bir şeki silahlandırılması gerekliliğini işaret ediyordu.

Tüm bu şüphe tohumları ekme çabalarına rağmen Alm Dışişleri Bakanlığı, yine de, Osmanlı İmparatorluğu ile Ru arasında meydana gelebilecek bir yakınlaşma ihtimalinden k kuyor, tedbiri elden bırakmıyordu. Böylesi bir yakınlaşmanın sıl sonuçlar doğurabileceğinin farkındaydılar. Bunu fark eden kir Paşa, Rusya ile ittifak kurulması tavsiyesinde bulunmuşt Eğer bu ittifak kurulabilseydi, Boğazların Alman Krupp top rıyla tahkimi anlamsız olacaktı. Bu sebeple, Almanya ve müt fiki Avusturya-Macaristan, Goltz Paşa'nın İstanbul'da olması Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ve sadece kendi dostl ile sağlam bir ittifak kurabilmesini sağlaması açısından öne olduğu kanaatindeydiler. Ali Nizami ve Reşit Bey'den müteş kil Osmanlı özel komisyonunun 1881'de Almanya'dan öğrend üzere kaide *l'ami de nos Ami* idi ve Rusya hem Almanya'nın h de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dostuydu.[17] B çok fırsatta Goltz Paşa Alman-Avusturya ittifakı ve Rus tehlik meselesini dile getirmeye devam ediyordu. Örneğin 1887 yıl da, Berlin'de Kayser I. Wilhelm ve Bismarck tarafından, dö yolunda da Avusturya İmparatoru tarafından Viyana'da ka edilen Goltz Paşa tüm bu seyahatlerle ilgili hazırlayıp Sulta sunduğu raporlarında Rus tehditi ve Bulgar meselesine değin 1885 yılındaki top siparişlerinin ne kadar doğru bir karar ol ğunu vurgulamaya çalışıyordu.

Bu durumla ilgili olarak Goltz Paşa, Osmanlı İmparato ğu'na ya da Bulgaristan'a yönelik muhtemel bir Rus saldırı

16 İngiliz Büyükelçisi Sir William White'a göre Sultan Şakir Paşa'nın rapo okuduktan sonra 'şimdiye kadar Şakir Paşa'nın onların nazarında bu kada yanlısı olarak görüldüğünün farkında değildim,' demişti. White'da Salisbu 12.09.1890, NA, Londra: FO 78/4277; ayrıca bkz. Yasamee, *Ottoman D macy*, s. 173.

17 Hatzfeld'den Viyana'daki Alman büyükelçiliğine, 20.12.1881, PA.AA. R13

karşı engelleyici bir set (*sedd-i mümana'at*) inşa edebilecek bir destek kuvveti (*kuvve-i muzahere*) kurmayı öneriyordu.[18] Bu açıkça yeni bir kutuplaşmanın inşa süreciydi ve Goltz Paşa bu işin altından kalkmaya en ehil kişi olarak görülüyordu. Aynı zamanda, bu ittifakların kurulması Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında güvensizlik tohumunun yeniden atılması anlamına geliyordu.[19] Birinci Dünya Savaşı tarihçisi Albertini, ordunun ve demiryolu inşaatının kontrolünü ele almak suretiyle Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda hâkim bir konum elde ettiğini ve böylelikle Rusya'nın tarihi emellerini gerçekleştirmesinin önüne geçme fırsatını yakaladığını ifade ediyordu. Rusya'nın tüm bu olanlardan memnun olmayacağı da gayet açıktı.[20] Alman Dışişleri son durağı Birinci Dünya Savaşı ittifakı olacak olan, Osmanlı ile oluşturacağı ittifakı yolunu, meşhur adıyla "silah kardeşliğini" (*Waffenbrüderschaft*) demir – çelik yani silah ve demiryolları üzerine inşaa ediyor ve bu ittifakı askeri danışmanlar ve Alman silah üreticileri marifetiyle gerçekleştiriyordu.

Alman danışmanların açık yönlendirmeleri meyvesini vermeye başlamıştı. 25 Nisan 1885'te, Sultan II. Abdülhamid Krupp Şirketi'ne verilmesi konuşulan 922,600 mark değerindeki siparişi iki katına çıkararak 12, 15 ve 21 cm çapında 20'şer adet olmak üzere 60 adet havan topu, 2,400 adet gülle ve 3,000 adet top kapsülü istediğini rapor ediyordu.[21] Sözleşmenin 30 adet için ilk taslağı ve havan toplarının fiyatları şu şekildeydi; 10 x 12 cm havan topu: 3,632,40 OL; 10 x 15 hava topu: 5,218,80 OL; ve 10 x 21 havan topu: 10,404,80 OL.[22] Pazarlıklar 1885 yılı Şubat ayından Temmuz'una kadar devam etti.

---

18 BOA, Y.PRK.ASK.40/36 (29.09.1304/21.06.1887)

19 Tırnak içindeki terim Murphy tarafından alıntılanmıştır, *Father of the Submarine*, s. 116.

20 Albertini, Luigi, *Origins of the War of 1914*, C. 3 (New York, 2005), s. 606.

21 Cram, *German Interests*, s. 331.

22 Dingler'den Ali Saib Paşa'ya, 18.02.1885, HA, Krupp: WA 2/249.

Krupp'un temsilcisi Menshaussen İstanbul'a sözleşmeyi imzalamak üzere geldi ve Payitaht'ta üç aydan fazla bir süre kaldı.[23] 17 Temmuz 1885 tarihli imzasız bir belgeye göre Menshaussen, Alman elçisi Radowitz'ten Osmanlı hükümeti üzerinde sürecin hızlandırılması için baskı kurmasını talep etti ve imzalanma süreci daha da uzarsa sözleşmeyi sonuca bağlamadan İstanbul'u terk etmekle tehdit etti.[24] Bu tehdidin ardından Osmanlı hükümeti somut adımlar atarak, Tablo 3.4'ün de gösterdiği gibi Menshausen ve Krupp Şirketi sabırlarının karşılığını yüklü bir sipariş listesi ile aldılar.

Tablo 3.4: Krupp Topları ve Fiyatları (1885'te Sipariş Edilenler)*

Kalibre (cm)	Sipariş Adedi	Tane Fiyatı (OL)	Toplam
35.5	7	30,972	216,804
24	22	7,461	164,142
7.5	39	450	17,550
8.7	389	480	186,720
Toplam	457		585,216

* Havan topları hariç.
Kaynak: BOA, *I.MMS.80/3473* (12.10.1302/25.07.1885)

Tablo 3.5: Krupp Topları ve Fiyatları (1886'da Sipariş Edilenler)

Kalibre (cm)	Sipariş Adedi	Tane Fiyat (OL)	Toplam
24	10	7,461	74,610
7.5	20	450	9,000
8.7	404	480	193,920
3.7*	4		
10.7*	2		
Toplam	440		277,530

* Bu silahlar 20,000 OL indirimle alınmıştır. Bkz. BOA, *I.MMS. 82/3533* (13.04.1303/19.01.1886).
Kaynak: BOA, *I.MMS.82/3533* (07.04.1303/13.01.1886)

23 BOA, I.MMS.80/3473 (04.10.1302/17.07.1885)
24 BOA, I.MMS.80/3473 (04.10.1302/17.07.1885)

Belgeye göre 27 Temmuz 1885 tarihli anlaşmayla[25] Sultan Abdülhamid'in talebi üzerine yapılan 50,000 OL indirim sayesinde ilk ödenecek tutar 605,283 OL olmuştu.[26] Bununla beraber sözleşmenin son halinde, 24 cm'lik topların adedi 12'den 22'ye çıkarılmıştı.[27] Almanlar açısından bu bir başarıydı kuşkusuz ve bu başarının arkasındaki 'kahramanların' başında Boğazların Krupp toplarıyla tahkimi konusunda ısrarcı olan Goltz Paşa gelmekteydi.[28] Zaten bu imzayı 1886 yılında bir başka imza daha takip edecekti.[29] İstanbul ve Çanakkale'nin muhafazasının Alman Krupp imzasıyla tahkim edilme planının Sultan tarafından kabul edilmesi Goltz Paşa'nın memleketine yaptığı en kritik ve en özel hizmetlerinden birisiydi.[30]

Aşağıda Tablo 3.6'nın gösterdiği gibi havan toplarının dışında, siparişin toplam miktarı 852'si sahra topu olmak üzere 891 adetti. Bu sipariş Osmanlı pazarında 10 yıldır işleri durgun olan Krupp Şirketi için muhteşem bir geri dönüştü. Grant "1877-78 savaşında Avrupa'daki orduda 590 sahra topu olduğu düşünüldüğünde bu satışın büyüklüğü anlaşılabilir" demekteydi.[31] İngiliz askeri ataşesi de kendi hükümeti ile bu siparişe dair bilgi paylaşımında bulunmuştu. Ancak verilen bilgi Krupp'un yayınladığı liste ile ya da 1886–1891 yılları arasında *Serasker*lik yapmış olan Ali Saib Paşa'nın Sultan'a teslim ettiği liste-rapor ile uyuşmuyordu.[32]

---

25 Sipariş edilen Krupp silahlarının ödeme takvimi için bkz. BOA, I.MMS. 80/3473 (12.10.1302/25.07.1885)

26 BOA, I.MMS.80/3473 (27.07.1885); BOA, I.MMS. 80/3473 (27.08.1302/11.06.1885); BOA, I.MMS. 80/3473 (19.10.1302/01.08.1885)

27 BOA, I.MMS.80/3473 (28.08.1302/11.07.1885)

28 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 23.

29 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 121.

30 Ayrıca bkz. Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 140.

31 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 23.

32 Ali Saib Paşa 1886 ile 1891 yılları arasında Seraskerlik yapmıştı. Şakir, *Tanzimat Devrinden Sonra*, s. 93-4.

Tablo 3.6: Krupp'tan Sipariş Edilen Harp Malzemeleri (Karşılaştırmalı Liste)

Kalibre (cm)	İngiliz Askeri Ataşesinin Verdiği Rakamlar*		Krupp Şirketi'nin Verdiği Rakamlar	Ali Saib Paşa'nın Rapor Ettiği Rakamlar **
35.5	7	Her bir silah ile birlikte 50 adet çelik mermi verilecektir	7	7
24	35		32	32
12	20	Havan Topu	20	
15	10		20	
25	20	Sahra Topu	20	
8.7	1000	Sahra Topu	793	793
7.5	100	(hafif)	59	59
Toplam	1,192		951	891

** (1885+1886), için: *Verzeichnis der von der Gußstahlfabrik und vom Grusonwerk von 1847 bis 1912 gefertigten Kanonen*, içinde: HA, Krupp, 5a VII f. 862: 44a; ayrıca bkz: *Bestellungen bei F.K. in den Jahren 1875–1887*, içinde: HA, Krupp, WA 4/749; ***Havan topları hariç, içinde: BOA, Y. MTV.29/102 (25.04.1305/10.01.1888).

Kaynak: * Turkey: Coast Defences & c. in Europe, Asia, and Africa, 1889, içinde: NA, London: ADM 231/14: 30.

Mübâya'ât- Mühimme Defteri'nde verilen bilgiye göre sözleşmenin son hali 1 Ağustos 1885'te imzalanmış ve başka malzemeler için verilen siparişin de eklenmesiyle 30 Ocak 1886 tarihinde değişikliğe uğramıştı.[33] *Mübâya'ât- Mühimme Defteri*'nde belirtildiğine göre siparişi verilmiş olan ağır silahlar (toplar ve mühimmat) için yapılacak olan ödeme üç yıl içinde (1888'in Ağustos'unda) tamamlanacaktı ve ilk sözleşmelerin Osmanlı Hazinesine olan maliyeti 555,283 lira idi.[34] 30 Ocak 1886 ve 26 Mart 1887'de imzalanan sözleşmelerle birlikte Krupp'a

33 BOA, I.MMS.82/3533; BOA, Y.A.HUS 486/9: *Mübâya'ât-ı Mühimme Defteri* (HH 26363:2)

34 BOA, Y.A.HUS 486/9: *Mübâya'ât-ı Mühimme Defteri* (HH 26363:1). Ayrıca bkz. BOA, Y.PRK.ML.7/29 (18.11.1304/08.08.1887)

olan borç tutarı 1,108,213.94 lirayı buluyordu (20,446,547 Mark).[35]

Sadece olağan gelir kaynakları dikkate alındığında Osmanlı maliyesi için bu ödemelerin altından kalkmak hiç de kolay değildi. Taksitleri ödeyebilmek için *Meclis-i Vükela* 6 Ağustos 1885'te Osmanlı Bankası'na müracaat etmeye karar verdi.[36] Bu sebeple, karşılaşılan ödeme zorlukları Bab-ı Âli'yi hem 1886'da hem de 1887'de farklı kaynaklar aramaya itti.[37] Öyle ki 1888 yılına gelindiğinde dahi Osmanlı maliyesi Krupp taksitlerini ödeyebilmek için kaynak arayışını sürdürüyordu. Alınan savaş malzemelerinin parasını ödeyebilmek için finansal çıkış yolu bulmak İmparatorluk için bir onur meselesi haline gelmişti Mâbeyn Başkâtibi Süreyya Paşa'nın imzası bulunan bir belgeye göre devletin onurunu koruyabilmek için 1888'de Bulgardağı maden sözleşmesine ödenecek olan para Alman firmalarının alacak taleplerini karşılamak için tahsis edilmişti.[38]

Yukarıda da değinildiği üzere, Krupp Şirketi 1883'te Sultan'a yeni geliştirdiği topların gayet gösterişli, iyi hazırlanmış fotoğraflarını bir katalog şeklinde göndermişti. Bu yöntem sayesinde, Sultan'ın Krupp topları lehine bir fikir sahibi olmasını arzu etmekteydi. Krupp'un gönderdiği bu resimlerin incelenmesini isteyen Sultan, saray bürokrasisinin ve bazı askeri personelin bu katalogları yüzeysel olarak incelediğini fark ettiğinde oldukça hiddetlenmiş ve Osmanlı üretimi harp ürünlerinin kalitesinin düşük olduğunun farkında olduğunu gayet açık bir şekilde ifade ederek askeri malzemelerin ithal edilmesinden başka bir çare

---

35 BOA, Y.MTV.29/102 (25.04.1305/10.01.1888); BOA, Y.MTV.29/102 (25.04.1305/10.01.1888); Griffiths'e göre Krupp'a ödenen toplam meblağ 1,206,987 Osmanlı Lirası'dır. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 69.

36 BOA, MV. 4/53 (24.10.1302/06.08.1885)

37 BOA, MV. 5/76 (15.01.1303/24.10.1885); BOA, A.MKT.MHM 490/6 (19.07.1303/23.04.1886)

38 BOA, I.DH.1295.5.102347 (11.05.1305/25.01.1888)

olmadığını dile getirmiştir.[39] Bu yaklaşım Goltz Paşa başta olm üzere hem Alman danışmanlarının hem de Krupp ve Mauser bi silah üreticilerinin işlerini kolaylaştırmıştı. Alman askeri he bu güçlü desteğin varlığını hissettiklerinden olsa gerek söz kon su firmaların temsilcileri gibi davranmaktan çekinecek bir ned olmadığına emin olmuşlardı ve 1883 yılında gönülsüz başlay bu satış görüşmelerini Krupp lehinde bitiren süreç aslında man sanayisi açısından bir başarı hikâyesiydi.

Dahası, babası Alfred Krupp'un 1887 yılında ölümünün dından şirketin başına geçen Friedrich Alfred Krupp (1854-190 da Alman askeri heyetinin Alman ticari menfaatlerini Osmanlı zarında destekleyeceğinden emindi. Ancak bu örnekte, sözleşme rin imzalanması Alman silah firmaları ile Alman Askeri danışma larının, özellikle de bu ihalede ileri gelen figür olan Goltz Paşa'n ortak çabasıydı.[40] Krupp'un beklentileri karşılıksız çıkmamış Goltz Paşa Sultan'ı, muhtemel bir Rus tehdidine karşı Boğazla güçlendirilmesi gerektiğine ikna etmişti. Griffiths'e göre Goltz şa, Boğazları ele geçiren bir düşman sadece başkenti işgal etmel kalmayıp Avrupa ve Asya arasında ayrılmış olan Osmanlı güçler birbirinden koparabileceği kanaatindeydi.[41] II. Abdülhamid b larda Rusları rahatsız edebilecek herhangi bir hareketten kaçınm taraftarıydı. Aslında II. Abdülhamid, İmparatorluğu'nun Rus ile olan ilişkilerinde büyük bir belirsizlik ve istikrarsızlık ols istemiyordu. Sultan tatbikat yapan askerin, silahlanan ordunu tahkim edilen boğazların yeni bir savaşa hazırlık olarak algılana ğını düşündüğünden ve en önemlisi İmparatorluğunun geleceği güvenliği adına bölgede istikrarın devam etmesi gerektiğine ina dığından olsa gerek Goltz Paşa'nın askeri tatbikatlar gibi tavsiye rine bile kulak vermemişti.[42] Ama anlaşılan Goltz Paşa süreç için Sultan'ı tezlerine inandırmayı bir şekilde başarmıştı.

---

39 BOA, Y.EE.106/18 (02.01.1301/03.11.1883)

40 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 23.

41 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 68.

42 Demirhan, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 17.

Goltz Paşa'nın boğazları tahkim stratejisi ve bununla ilgili tavsiyesinin ardından Osmanlı hükümeti 1885'te 517 adet ağır silah siparişi vermiş ve ardından 1886'da 440 silah siparişi daha vermişti. Krupp'un Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı toplam top satışı 1861'in başlarından 1886'nın sonuna kadar 2,773 parçaya ulaşmıştı. "Goltz'un ardı arkası kesilmeyen ısrarları [*unausgesetzten Draengen*], Boğazlara yerleştirilmek üzere 1885 yılında ağır topların siparişinin Friedrich Krupp'un Essen'deki firmasına verilmesini sağlayarak başarıya ulaştı" derken *Denkwürdigkeiten* kitabı yazarları, Goltz Paşa'nın bu siparişlerin verilme sürecine olan katkısını açık bir dille ifade etmekteydiler ve bu artık herkesin bildiği, kulaktan kulağa dolaşan bir 'başarı hikâyesine' dönüşmüştü.[43]

İngiliz askeri ataşesinin doğru bir ifadeyle not ettiği gibi, yukarıda bahsedilen siparişler Çanakkale'de müdafaanın yeniden şekillendirilmesine büyük bir katkı sağlamıştı.[44] 1885'te siparişi verilen ilk kıyı tahkim topları 1886'nın Mart'ında Haliç'e ulaşmış ve muhtelif kıyılara ve müstahkem mevkilere yerleştirilmişti.[45] En geniş olanları ve bazı 24 cm'lik toplar, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının müdafaası için konumlandırılmıştı.[46]

Goltz Paşa'nın memleketine yaptığı özel hizmetler sadece kıyı güvenliği ile ilgili top ve mühimmat siparişleri değildi. Alman gemi sanayisi de Osmanlı'ya baskı yapmak için Goltz'un kabiliyetlerinden istifade ediyordu. Goltz Paşa'nın katkısının açık olduğu Boğazların güvenliği fikri dahilinde, Osmanlı hükümeti Alman Germanya tersanelerinden birçok hücumbotu sipariş etti.[47] Bah-

---

43 Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 124.

44 "Turkey: Coast Defences & C. in Europe, Asia, and Africa 1889", NA, Londra: ADM 231/14: 30.

45 BOA, Y.PRK.ASK.31/82 (28.05.1303/04.03.1886)

46 Eski bir Alman subayı olan General Bluhm Paşa tarafından Krupp silahları ile yeni baştan dizayn edilen Macarkale'nin resimler için bkz. "Turkey: Coast Defences &c. in Europe, Asia, and Africa 1889", NA, Londra: ADM 231/14: 46.

47 Goltz ve Förster, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz*, s. 124-40; ayrıca bkz. Hallgarten, G. W. F., *Vorkriegs Imperialismus: Die soziologischen Grundlagen der Außenpolitik Europäischer Großmächte bis 1914* (Paris, 1935), s. 128-9.

riye Nazırı Hasan Paşa tarafından hücum botu siparişinin neden gerekli olduğuna dair Sultan'a yapılan açıklama da Goltz Paşa'nın stratejisi ile uyum içerisindeydi. Hasan Paşa'nın izahı, Rus ve Yunan donanmalarının Osmanlı sahillerine karşı potansiyel bir tehdit oluşturduğu tezi üzerine kuruluydu. Hasan Paşa Sultan'a, Osmanlı İmparatorluğu ile Germanya tersanesi arasındaki 20 Ekim 1886 tarihli sözleşmeyle hücum botu siparişinin verildiğini bildiren bir tezkere sundu.[48] 1885'in başlarından itibaren Krupp'un Osmanlı silah pazarında kurduğu monopol pozisyona ek olarak, Almanya yavaş yavaş Osmanlı'nın donanma alımlarında da baskın bir konum elde etmeye çalışıyordu.[49]

Bu yıllarda dört büyük Alman şirketi (Germanya, Schichau, Vulcan ve Howaldtswerke AG) Osmanlı'nın torpido botunun ardından vereceği siparişler (takip botları ve botlar) için rekabet halindeydi. Howaldtswerke AG'nin müdürü George Howaldt, 13 Eylül 1886'da Osmanlı hükümetine rakiplerinden daha ucuz bir fiyat teklifi gönderdi. Howaldt'ın dediğine göre Schichau 257,000 lira isterken, Germanya'nın ilk teklifi 227,000 lira idi. Howaldt'ın 198,500 lira demesinin ardından Germenia Şirketi fiyatı 195,000 liraya indirmişti. Bunun üzerine de Howaldt son teklifini yapmış, 185,000 OL demişti.[50] Nihayetinde, ihaleyi Germanya kazanmış ve taraflar 20 Ekim 1886'da sözleşme imzalamışlardı.[51] Taksitlendirilen ödemenin tamamı 260,600 liraya (4,808,070 mark) tekabül ediyordu ve ilk taksit (20,000 lira) 20 Kasım 1886'da ödenecekti.[52] Ismarlanan gemilerin özellikleri şu şekildeydi:[53]

48 BOA, Y.PRK.ASK.35/60 (21.01.1304/20.10.1886)

49 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 28.

50 BOA, Y.PRK.ASK.35/22 (14.12.1303/13.09.1886)

51 BOA, Y.PRK.ASK.35/60 (21.01.1304/20.10.1886)

52 BOA, Y.A.HUS.486/9: Mübâya'ât-ı Mühimme Defteri (HH 26363:6); ayrıca bkz. BOA, A.MKT.MHM.492/35 (29.01.1304/28–10–1886); "Present and Prospective Ship Building of Foreign Nations 1886 (Turkey)", NA, Londra: ADM 231/10: 18.

53 Yüzbaşı Henry C. Kane, 'Turkish Fleet and Dockyards 1886', NA, Londra: ADM 231/10:10.

- 1 adet 70 m uzunluğunda takip botu
- 1 adet 57 m uzunluğunda takip botu
- 1 adet 43 m uzunluğunda hücum botu
- 9 adet 39 m uzunluğunda hücum botu

İngiliz Kaptan Cane'e göre pazarlık sürecinde Bahriye Nazırından başlayarak aşağıya doğru herkes *bahşiş* talep ediyordu.[54] Kimsenin elinde *bahşiş*in bir belgesi yoktu ama ortada bir yarış vardı ve Almanlar bu yarışı bir şekilde rakiplerine karşı –ama özellikle de İngilizler'e karşı- önde kapatacak gibi görünüyordu. Öyle anlaşılıyordu ki sabit, kıyı, donanma veya sahra topları ile Krupp Şirketi'nin elde ettiği bu Alman malı başarı hikâyesinde Essen'li firma yalnız değildi. Hafif silah üreticisi Oberndorflu Mauser'in de dillere destan bir başarı hikâyesi olacaktı ve bu hikâyenin arkasında da "profesyonel bir ekip çalışması" vardı. Şansölye Bismarck, Goltz Paşa ve diğer Alman danışmanlarının yanı sıra birçok Osmanlı sivil ve asker bürokrat da bu 'başarı' hikâyesinin aktörleriydi.

MAUSER OPERASYONLARI: GERÇEK BİR PROFESYONEL EKİP ÇALIŞMASI

"Çocukluğumdan beri bildiğim şey Türklerin hep bir savaş içinde olduklarıydı.
Ben de bundan dolayı bu ülkeye
çok iyi satış yapabileceğime hep inanıyordum."
Paul Mauser, Mauser Silah Fabrikası Sahibi

"Şevket [Mahmut Şevket Paşa]
[senin çıkarların açısından] en uygun kişidir;
diğerleri senin rakiplerinle iş tutuyorlar."
Goltz Paşa'dan Paul Mauser'e Bir Dost Tavsiyesi, 1886

Alman askerî heyeti Osmanlı hizmetine girdiğinde, Osmanlı ambarlarında hemen hemen hiçbir Alman tüfeği yoktu. Danışmanlar

54 A.g.e.

93 Harbi esnasında Osmanlı ordusunun silah envanterine baksalardı silah ihtiyacının neredeyse hepsinin ABD'den karşılandığını açıkça göreceklerdi.[55] 1877'de Osmanlı Ordusu'nda 396,172 Snider, 339,160 Peabody-Martini ve 9,370 Winchester marka tüfek vardı.[56] Aslında Ağustos 1873'te Osmanlı hükümeti, American Providence Tool Şirketi'nden İngiliz Martini-Henry tüfek sistemi ile uyumlu olan ve Peabody-Martini diye adlandırılan, 600,000 adet seri atışlı tüfek sipariş etmeye karar vermişti.[57] 1881 yılına ait bir sayımda *Tophane-i Amire* ve *Harbiye Nezaret-i Celilesi* fazlasında 67,974 adet Martini-Henry, 23,613 adet Snider ve 7,201 adet Winchester marka tüfek olduğu tespit edilmişti.[58] 1887 yılına gelindiğinde ise Osmanlı askeri uzmanlar Martini-Henri tüfeklerinden depolarda toplam 450,000 adet olduğunu ve bunların "miadı doldurmuş" ve "*hiçbir işe yaramayan*" tüfekler olduğu notunu düşüyorlardı.[59] Aslında miadını dolduran sadece ambarlardaki silahlar değildi. II. Abdülhamid öncesi dış politika, silahlanma stratejileri ve müttefiklik ilişkileri de miadını doldurmuştu. Sultan'ın dış politika yaklaşımı ile silahlanma stratejisi arasında yakın bir ilişki ve açık bir paralellik vardı ve Sultan daha önce de ifade edildiği gibi silah ithalatını bir dış politika enstrümanı olarak kullanmak istiyordu. Artık bazı ülkeler ve firmaları için Osmanlı pazarındaki o eski güzel,

---

55 Fişek/Sander (1977), s. 17-29.

56 BOA, Y.PRK.ASK.1/25 (22.04.1294 /24.06.05.1877)

57 Ekim 1872'deki ilk sipariş 200,000 tüfekti. BOA,I.MMS.44/1827 (12.08.1289/ 15.10.1872). Ancak Mayıs 1873'de miktar 500,000'e çıkartılmıştı. BOA, I. DH.667/46434 (23.03.1290/21.05.1873); son olarak ise Ağustos 1873'de Osmanlı hükümeti 100,000 tane daha tüfek siparişi verme kararı almış ve böylelikle nihai miktar 600,000 olmuştu. BOA, A.MKT. MHM.462/38 (01.07.1290/25.08.1873); İngiliz askeri ataşesi Albay Lennox'a göre siparişi verilen tüfeklerin 280,000 adedi 11 Ocak 1877'de teslim edilmişti. Albay Lennox, İstanbul maslahatgüzarı, 13.02.1877, NA, Londra: WO 106/2.

58 BOA, Y.PRK KOM.3/18 (20.09.1298/10.08.1881): *Tophâne-i 'Âmire fazlası ve Tersâne-i 'Âmire fazlası.* Ayrıca bkz. Bölüm III.

59 BOA, Y.A.RES.36/17 (19.04.1304/15.01.1887)

bol kazançlı günler sona eriyor, kelimenin tam anlamıyla "miadını dolduruyordu." Yeni tüfek stokları el üstünde tutulan yeni müttefikin, Almanya'nın, Paul Mauser'in imzasını taşıyordu. Mauser (Mavzer) ismi çok uzun yıllar hem kahramanlık hem de hüzün türkülerine konu olacak şekilde Osmanlı ve Türk toplumunun derin sosyolojisine "nüfuz" edecekti. Ve bu kesinlikle Almanya'nın barışçıl sızma politikasının en gözde hikâyelerinden birisi olacaktı.

2 Mayıs 1886'da ileri gelen üç Alman tüfek üreticisi Oberndorf'tan Paul Masuer, Berlin'den Ludwig Loewe ve kardeşi Isidor, Frankfurt am Main'daki Frankfurter Hof'da buluştular.[60] Buluşmanın sebebi Osmanlı devletinin Peabody-Martini sistemiyle üretilen 400,000 adet tüfek siparişi vermeye hazırlandıklarına dair İstanbul kaynaklı bir haberdi. Bu haberin kaynağı, Sheffield merkezli çelik üreticisi, bir dönem Sheffield Belediye Başkanlığı da yapmış Sir Joseph Jonas'ın sahibi olduğu *Continental Steel Works* firmasının İstanbul temsilcisi August ve Josef Huber kardeşlerdi.[61] Almanya doğumlu İngiliz vatandaşı sanayici Jonas'ın elinde İstanbul'daki yeni Alman rüzgârına ilişkin önemli istihbarat vardı ve bunun Alman firmaları için büyük bir avantaj olduğunun da farkındaydı. Haber Paul Mauser'e daha ulaşmadan Joseph Jonas bu bilgiyi öncelikle Berlin merkezli sanayici, 93 Harbi'nde Rusya'ya silah satmış olan Loewe kardeşler ile paylaşmış ve Osmanlı silah pazarıyla ilgilenip ilgilenmediklerini sormuştu. Firmanın kurucusu Ludwig Loewe Berlin'de bilinen saygın, Yahudi cemaatinin de bir dönem başkanlığını yapmış girişimci bir sanayiciydi. Ludwig Loewe böylesi büyük bir talebin altından tek başına kalkamayacağını düşündüğünden olsa gerek Osmanlı silah pazarına girme fikrini uzun yıllardır tüfek üretimi yapan ve Almanya'da bilinen Mauser Şirketi'yle

60 *Abschrift von der Versammlung*, 02.05.1886, SA, Oberndorf: M-A3.

61 Seel, "Mauser-Puzzle", s. 42-7.

paylaşmak istemişti. Bu nedenle Paul Mauser'i buluşmak ve konuyu görüşmek üzere Frankfurt'a davet etmişti.[62] Paul Mauser ve Loewe kardeşler bu şekilde 2 Mayıs 1886'da Frankfurter Hof'ta bir araya geldiler.

Görüşmede şirket liderleri Osmanlı hükümetinin ordunun modernizasyonu programı ve yeni silahlanma planları üzerinde bu süreçte ihalelere dahil olabilme ihtimalini konuştular. Ancak birbirleriyle rekabet etmek yerine daha önce yaptıkları gibi ortak hareket etme kararı aldılar. 11 Eylül 1886 tarihinde Ludwig öldükten sonra şirket Isidor'un liderliğinde görüşmeleri sürdürdü. Frankfurt'ta varılan anlaşmaya göre, Osmanlı pazarında açılacak herhangi bir tüfek ihalesine Mauser'in adıyla girilecekti. Görünüşte tüm ihale Mauser adına olacaktı. Ancak ilerleyen sayfalarda da anlatılacağı gibi Ludwig Loewe & Co. firması, 1889 yılında Stuttgart'taki Württembergische Vereinsbank'ın müdürü Alfred Kaulla'ya ait Mauser Şirketi hisselerini satın alacak ve dolayısıyla Paul Mauser kendi şirketinde çoğunluk hisselerine sahip olma hakkını kaybetmiş olacaktı.[63] Sözleşmenin ilk haline göre süngüsüz haliyle bir tüfeğin fiyatı 60 Mark (325 Kuruş) oluyordu. Bu fiyata İstanbul'daki temsilcilerin (Huber Kardeşler) yüzde 9'luk komisyon ücreti ve taşıma bedeli de dahildi. Toplantıda planlandığı gibi görüşmeden dört hafta sonra Mauser Osmanlı İmparatorluğu'na 9,5 mm'lik bir tüfek göndermiş ve İstanbul'dan gelecek olan daveti beklemeye başlamışlardı.

Yeni askere alım düzenlemesi ile ilgili olarak Kasım 1886'da yayımlanan İrade'nin ardından, Sultan Abdülhamid Goltz Paşa'ya Paul Mauser ile Oberndorf/Neckar'da, Isidor Loewe ile de Berlin'de görüşmesi talimatını verdi. Ancak 5 Kasım 1886'da

62 Paul Mauser'in defterinden bahseden, Seel, "Mauser-Puzzle".

63 Seel, Wolfgang, *Mauser: Von der Waffenschmiede zum Weltunternehmen* (Zürih, 1986), s. 37–8.

Paul Mauser, yeni ürünü olan 9.5 mm'lik tüfeğini İngiliz hükümetine satabilmek için Londra yolculuğuna çıkmıştı. Ne var ki, girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Londra Alman Mauser tüfeğini tercih etmemişti.[64] 13 Kasım 1886'da, Mauser'in hâlâ Londra'da olduğu ümidiyle Alfred Kaulla Londra'ya bir mektup gönderip Osmanlı pazarında yapılacak olan ortak iş ile ilgili olarak bazı önemli hususları değerlendirmek üzere İstanbul'a gitmeden önce Berlin'e uğramasını istedi.[65] Mauser Şirketi'nin en büyük hissedarı olan Kaulla, o dönemde Württembergische Vereinsbank'ın müdürü ve aynı zamanda Mauser Şirketi'nin de işletme müdürlüğünü yapıyordu.[66]

Ancak 13 Kasım 1886'da Mauser Londra'da değildi. Osmanlı hükümetinin en sonunda tüfekleri ile ilgili bir deneme testi yapılması için talimat verdiğini duyar duymaz 12 Kasım'da Londra'dan ayrılarak Oberndorf üzerinden şirketinin tarihindeki en büyük başarılarına imza atacağı Payitaht'a hareket etmişti. Mauser ve Loewe'nin İstanbul'a varmalarından önce taslak halinde bir teklif ve yazışmalarda kullanılmak üzere bir kod isim listesi de hazırlanarak Loewe tarafından Kaulla'ya gönderilmişti.[67] İki şirket (Loewe ve Mauser) ile Kaulla arasındaki gerekli yazışmaların tamamlanmasının ardından, 22 Kasım 1886'da Paul Mauser İstanbul'a ulaştı ve 15 Şubat 1887'ye kadar kalarak 19 Şubat 1887'de Oberndorf'a döndü.[68]

---

64 Haßler, Fridrich and Bihl Adolf (ed.), *Geschichte der Mauser-Werke* (Berlin, 1938), s. 89.

65 Kaulla'dan Mauser'e, 13.11.1886, SA, Oberndorf: M-A3.

66 1 Nisan 1884'de imzalanan ortaklık anlaşmasının ardından banka senetlerin 1666 tanesini almıştı, geri kalan 334 tanesi ise Paul Mauser'in elindeydi. Speed, J. S. Walter, and Herrmann, Reiner, *Mauser Original Oberndorf Sporting Rifles* (Cobourg, 1997), s. 27; Haßler and Bihl, *Geschichte der Mauser-Werke*, s. 89; ayrıca bkz., Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 802.

67 Loewe'den Kaulla'ya, 18.11.1886, SA, Oberndorf: M-A8.

68 Kaulla'dan Mauser'e, 22.11.1886, Oberndorf: M-A3; Seel, "Mauser-Puzzle", s. 45; Seel, "Mauser-Gewehre", (1981a), s. 802.

Tablo 3.7a: Mauser Şirketi İsim-Kod-Şifre Çizelgesi (Kasım 1886)

İsim	**Kod**	**İsim**	**Kod**
II. Abdülhamid	*Ernst*	Mauser	*Robert*
Osmanlı Harp Nezareti	*Franz*	Kaulla	*Vicco*
Osmanlı Maliye Nezareti	*Carl*	Loewe	*Max*
Goltz Paşa	*Friedrich*	Huber	*Anton*
Osmanlı Berlin Sefiri	*Paul*	Werndl	*Georg*
Almanya İstanbul Sefiri	*Wilhelm*	Azarian	*Bruder*
Alman Dışişleri Bakanlığı	*Otto*	Menshausen	*Eduard*
Deutsche Bank	*Koch*	Schulhof	*Peter*
Bleichröder/Berlin	*Julius*	Garbrecht	*Christoph*
İrade-i Hümayun	*Rechnung*	Kühn	*August*
Schriever, Lüttich	*Gustav*	Derviş Paşa	*Alfred*
J.C.Jul. Möller	*Agent*	Hobe Paşa	*Heinrich*

Kaynak: SA, Oberndorf: M-A8.

Tablo 3.8: Mauser Şirketi İsim-Kod-Şifre Çizelgesi
(Tarihsiz, muhtemelen 1890 sonrası)

Asıl	**Telgraf Kod-Şifre**	**Asıl**	**Telgraf Kod-Şifre**
Firma Yönetim Kurulu (YK)	*Aderhaut*	Şansımız Yüksek	*Canaan*
YK Yapılan Teklifi Kabul Etti	*Aderlilie*	Şansımız Düşük	*Canaanite*
YK Yapılan Teklifi Red Etti	*Aderrost*	İstanbul	*Charleroi*
Banka	*Bergeule*	Şakir Paşa	*Christoph*
Bahşiş-Rüşvet	*Bethglooke*	Alman	*Drahtreif*
Şart	*Balken*	Büyükelçi	*Drahtrohr*
Karar	*Bacraffe*	Şansölye	*Dreiklang*
Karar Uygun	*Bacrenhaut*	Gizlilik Şart	*Dessan*
Karar Uygun Değil	*Bacrenohr*	Almanya	*Dessaner*
Sipariş	*Bringen*	Alman	*Basilius*
Şartlar	*Balkenkopf*	Hugo Borchardt Berlin	*Brits*

Kaynak: Walter Schmid'in Özel Arşivinden aktaran Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 46.

Mauser'in Osmanlı silah ticareti piyasasında boy gösterişinin en ilginç özelliklerinden birisi şifreli kimliklerin ve tanımlamaların yer aldığı Tablo 3.7'deki kodlu bir liste yapmasıydı.

İstanbul'daki ilk günlerinde Paul Mauser ve Isidor Loewe, August Huber ile belli isimler, kurumlar ve pazarlık sürecindeki terimler için kullanılacak kodlar üzerinde anlaştılar.[69] Tablo 3.7'nin gösterdiği gibi silah ticaretindeki nerdeyse tüm kişilere bir kod adı verilmişti.

Tabloda yer alan isim listesi aslında Osmanlı pazarındaki Alman Tarzı Silah Ticareti'nin belirleyici ana unsurlarını da göstermiş oluyordu: II. Abdülhamid (*Ernst*) son karar merciiydi ve yayımladığı İrade (*Rechnung*) Alman silah tüccarları için en önemli belgeydi; Deutsche Bank (*Koch*) ve Şansölye (*Drahtrohr*) Bismarck'ın güvenilir bankeri Bleichröder (*Julius*) alım sürecinin neticelenmesindeki en önemli mali figürdü; Goltz Paşa (*Friedrich*) Alman silah tüccarlarını Osmanlı pazarına hiçbir sorun çıkmasına mahal vermeyerek sokan kişiydi; Azarian (*Bruder*) her ne kadar Bruder (*Kardeş*) olarak kodlanmış olsa da, bu Amerikan tüfek firmalarının temsilcisi[70], Mauser'in (*Robert*) ve temsilcisi Huber'in (*Anton*) en güçlü rakibiydi; Derviş Paşa (*Alfred*) test komisyonunun başı ve İngiliz elçisi tarafından 'Rüşveti çok seven tehlikeli bir adam'[71] şeklinde nitelendirilen önemli bir figürdü; ve son olarak Alman Dışişleri Bakanlığı (*Otto*) yurtdışında iş yapan Alman silah firmaları açısından etkili ve destekleyici bir konumdaydı ve çok büyük ihtimalle müzakerelerin başından beri vatandaşlarının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki silah ticaretine müdahil olmuş olan Otto von Bismarck'a atıfla Otto şeklinde kodlanmıştı. Temsilci (Huber) ve firmalar (Mauser ve Loewe) arasında kullanılan bu kodlar, Osmanlı ile yaptıkları işlerde etkili ve korumacı bir araç olmuştu.

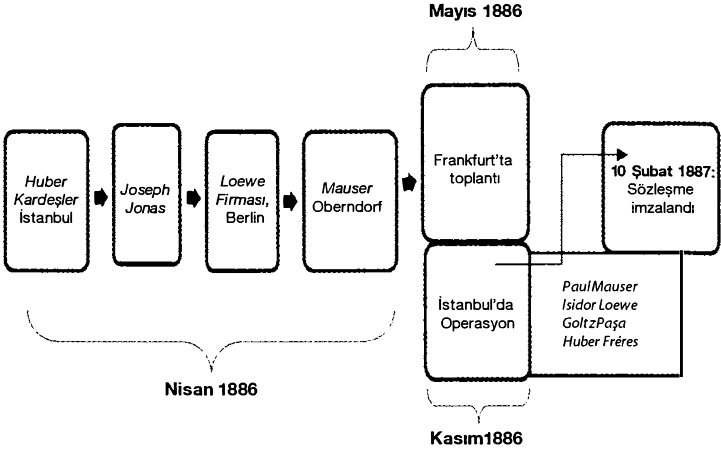
---

69 Depeschen Schlüssel für Constantinopel zwischen Aug. Huber & C. Constantinopel einerseits und Ludw. Loewe & Co. Berlin und Waffenfabrik Mauser, Oberndorf anderseits, [22–23] Kasım 1886, SA, Oberndorf: M-A8.

70 Bkz. Bölüm 5.

71 White'da Salisbury'e, 14.01.1891, NA. London: FO 78/4342.

Grafik 3.1: Mauser Firmasının Osmanlı Silah Pazarına Girişi 1886/87

Grafik 3.1 Mauser tüfeklerinin Osmanlı silah pazarına nasıl girdiğini ve aynı zamanda Goltz Paşa'nın Mauser Şirketi açısından en doğru zamanda Osmanlı ordusunda bulunduğunu göstermektedir. İstanbul'daki ikinci gününde Mauser Goltz Paşa ve Kamphövener Paşa ile buluşmuştu. Yukarıdaki grafiğin de gösterdiği gibi Goltz Paşa'nın arabuluculuğu sayesinde Mauser Belçika Mauser'i-nin, Mannlicher'in, Martini-Henry'nin ve Hotchkiss'in de denendiği test atışlarına katılma hakkı elde etmişti.[72] Paul Mauser İstanbul'daki ilk günü ve bu test ile ilgili olarak şunları yazmaktaydı:

> "12 Kasım'da, henüz Londra'da iken, hemen İstanbul'a gelmemi söyleyen bir telgraf aldım. 22 Kasım'da saat 10'da oraya vardım ve doğruca görüşmelerin kısa bir süre içerisinde başlayacağı Yıldız Sarayı'na gittim. Alman askeri danışmanlar, özellikle de Goltz ve Kamphövener Paşaların destek ve girişimleri sayesinde teste katılma imkanım olmuştu."[73]

72 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 800.

73 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 45; ayrıca bkz. Haßler and Bihl, *Geschichte der Mauser- Werke*, s. 90.

Goltz Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve Osmanlı askeri çevreleri üzerinde söz sahibi olması, Alman silah firmalarına diğer ülke firmalarının sahip olmadığı kolaylıklar ve imkanlar sağlamıştı.[74] Goltz Paşa alım süreçlerinin sonuçlandırılmasında kendisinin etkin konumunun farkındaydı. Hatıratında "Benim [müdahalem] olmadan [Osmanlı] Ordusu'nun Alman silahlarıyla modernizasyonunun mümkün olmayacağını iddia edebilirim" demekteydi.[75] Goltz haksız değildi. Gerçekten de Goltz Paşa ticari olmayan bir unsur olarak silah alım süreçlerinde belirleyici bir rol oynamıştı.

Silahların testine 8 Aralık 1886'da başlanmıştı. Goltz Paşa'nın etkili desteği daha ilk test esnasında kendisini göstermişti. O gün Goltz Paşa Paul Mauser'e Osmanlı İmparatorluğu'nda iş yapabilmesi için önemli bir tüyo vermişti: "doğru kişiyle yakın şahsi ilişki kur." Goltz Paşa'ya göre Mauser'in Osmanlı İmparatorluğu'nda iş yapabilmesi için en doğru kişi, test esnasında gözlemci olarak hazır bulunan, yıllar sonrasının Hareket Ordusu komutanı Mahmut Şevket Bey'di (daha sonra Paşa olacaktı). Goltz Paşa Mauser'e "Şevket doğru kişi, diğerleri senin rakiplerin için çalışıyorlar" demişti.[76] Goltz Paşa'nın sezgileri ve tecrübeleri onu haklı çıkartacaktı. Müzakereler esnasında Goltz Paşa ile Mahmut Şevket Paşa birlik olup, Avusturya yapımı Mannlicher tüfeklerinin alınması taraftarı olan Serasker Ali Saib Paşa'ya karşı Mauser'in daha üstün olduğunu kanıtlamak için mücadele etmekteydiler. Bu işbirliği netice verdi ve silahları İngilizlerce beğenilmeyip rededilen Paul Mauser ve firması, Osmanlı Ordusu'nun Almanlaştırılmasının önünü açacak olan başarılarından ilkini elde etmiş oldu.

Testler devam ederken, Osmanlı hizmetindeki bazı Alman danışmanlar sadece Alman ordusu için üretilmiş ve devlet sırrı olarak telakki edilen bu silahların bir yabancı orduya satılmasının doğru olup olmadığını tartışıyorlardı.[77] Goltz Paşa ise bu

---

74 King'den to Blaine'e, 24.12.1889, NARA-Microfilm, College Park: M46/50; Albay Chermside'ın memorandumu, 25.05.1893, NA, Londra: FO 78/4479.

75 Alıntılayan Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 800.

76 A.g.e. s. 800.

77 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 800.

tartışmalardan Mauser'in rakiplerinin kârlı çıkacağını ve İstanbul'da teste tabi tutulan bu silahların Almanya'dakinin birebir aynısının olmadığını iddia ederek, Alman ordusu için üretilenin bir devlet sırrı olarak kalacağını söylüyordu.[78] Bu iddialar Yıldız Sarayı'nda Mauser silahlarının güvenilirliği noktasında şüphe duyulmasına yol açtı. Ancak bu talihsiz durum Goltz Paşa'nın Paul Mauser'e testin yapıldığı gün tavsiye verirken ne denli öngörülü olduğunu ortaya koymuş oldu: "Şimdi herkes seninle dost olmak isteyecek ama çok dikkatli ol ve Alman bile olsalar onlarla iş yapmaktan sakın. Senin kimseye ihtiyacın yok."[79] Goltz Paşa bu cümleleriyle bu kadar büyük çaptaki bir siparişin siyasi ve iktisadi neticelerinin diğer Alman danışmanlarınca kavranmadığını anlamış olsa gerek. Derhal Alman Savaş Bakanlığı'ndan Sultan'a gönderilen numune silahların Alman Ordusu'nda kullanılanların birebir aynısı olduğunu belirten bir yazı almak için harekete geçmişti.

Bu yazı sayesinde Goltz Paşa, söylentilerden ve iddialardan kurtulmayı hedefliyordu. İlk testin yapılmasından beş gün sonra, 13 Aralık 1886 tarihli bir mektupta Goltz, Prusya Savaş Bakanı Schellendorf'tan beklediği yazının önemine vurgu yapıyordu. Goltz Paşa bu söylentiler sebebiyle Mauser'in ihaleyi kolaylıkla kaybedebileceğinden endişe ediyordu. Alman endüstrisi, özellikle de düzenlenmesinde Goltz Paşa'nın da etkisi olan yeni askere alım düzenlemesi ile Osmanlı Ordusu'nun talep ettiği miktarın artmasından ötürü bu ihalenin alınmasını çok istiyordu.[80] Sonunda Berlin'den beklenen yazı İstanbul'a ulaştı ve ihalenin önündeki en büyük engellerden birisini kaldırmış oldu. Osmanlı'nın Berlin'deki elçisi Tevfik Paşa hem Prusya Savaş Bakanı hem de Bismarck ile yazışmış ve her ikisinden de gönderilen yazıdaki bilginin aynısını almış, Mauser tüfekleriyle ilgili de övgüler duymuştu.[81]

78 Goltz'dan Schellendorf'a, 13.12.1886, SA, Oberndorf: M-A8.

79 Alıntılayan Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 800.

80 Goltz'dan Schellendorf'e, 13.12.1886, SA, Oberndorf: M-A8.

81 BOA, Y.MTV.29/19 (13.01.1305/31.10.1887)

Mauser silahları belki en iyisi değildi ama kesinlikle en iyi pazarlanan silahlardı. Bu pazarlamada şu isimlerin lobiciliğinin büyük etkisi vardı: Alman Şansölyesi Bismarck, Prusya Savaş Bakanı Schellendorf, Goltz Paşa, Kamphövener Paşa, Abdülhamid'in başkâtibi Süreyya Paşa, Mahmut Şevket Bey (Paşa) ve sözleşmenin imzalanmasının ardından bu isimler arasında yerini alacak olan Ragıp Bey, nam-ı diğer *Robert*.[82]

Yukarıda da belirtildiği gibi Goltz Paşa, Paul Mauser'e kendisine güvenilir bir dost ve talebe olarak seçtiği Mahmut Şevket Paşa ile iyi ilişkiler kurması gerektiğini tavsiye etmişti. 1913'te yazdığı bir notta Goltz Paşa Mahmut Şevket Paşa'nın Mauser'in tek ciddi rakibi olan ve Serasker tarafından desteklenen Avusturya şirketi Mannlicher'e karşı askeri komisyonda kendisine nasıl yardım ettiğinden detaylıca bahsetmekteydi.[83]

6 Şubat 1887'de işin sonuna gelinmiş ve Sultan, Mauser Şirketi'nden silah alımını onaylayan İrade'yi yayımlamıştı.[84] Uzun pazarlıkların ardından 9 Şubat 1887'de Osmanlı hükümeti ile Mauser/Loewe ortaklığı arasında 500,000 tüfek (M/1887: 9.5 mm) ve 50,000 karabina (M/1887: 9.5 x 60 mm) için imzalar atılmıştı.[85] İmzaların atıldığı gün Osmanlı hükümeti fiyat, teslimat ve ödeme ile ilgili olarak bir taslak hazırlamıştı.[86] Her ne kadar, Ball'un belirttiği gibi, Loewe'nin hisseleri Mauser'e geçecek olsa da iki şirket sözleşmenin gerekliliklerinden eşit derecede mesullerdi.[87] Pazarlıklar ilk başladığında bir Mauser tüfeği için (süngüsü olmadan) biçilen fiyat 365 kuruştu. Ancak Sultan'ın müdahalesi ile Mauser

82 Bkz. Bölüm 5.

83 Goltz, Colmar Freiherr, von der, "Erinnerungen an Mahmud Shewket Pascha", *Deutsche Rundschau* 157 (1913), s. 32–46; ayrıca bkz. Swanson, "War, Technology, and Society", s. 372. Mahmut Şevket Paşa'nın komisyondaki Mauser lehine olan çalışmaları için bkz. Bölüm 5.

84 *The [London] Times*, 7 Şubat 1887.

85 BOA, Y.A.HUS.486/9: Mübâya'ât-ı Mühimme Defteri (HH 26363:7).

86 BOA, Y.A.RES.37/2 (03.06.1304/27.02.1887)

87 Ball, Robert, W. D., *Mauser Military Rifles of the World* (Iola, WI, 2006), s. 359.

bu birim fiyat üzerinden iki kuruşluk bir indirim yapmıştı.[88] Sözleşmenin toplam tutarı 1,996,500 liraydı (36,835,428 Mark).[89] Dört gün sonra Sultan Abdülhamid Paul Mauser'i evrakta tanımı ve ayrıntıları yer almayan uzun süreli üstün hizmetlerinden ötürü *Mecidiye Nişanı* ile ödüllendirmişti.[90] 15 Şubat 1887'de Paul Mauser memleketine İstanbul'dan yaklaşık 37 milyon mark değerinde bir ihale almış olarak dönüyordu.[91] Bu Oberndorf am Neckar'da yaşayan nüfus için de oldukça değerli bir müjdeydi. Grant'ın belirttiği gibi, Osmanlı Ordusu Mauser'den bu kadar büyük çapta silah siparişi yapan ilk orduydu.[92]

Paul Mauser'i İstanbul'dan ayrılışından yaklaşık bir ay içinde Sultan Abdülhamid başkanlığını Osmanlı İmparatorluğu'nun Washington Büyükelçiliğini ve sonrasında bakanlık görevini de ifa eden Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa'nın yaptığı Askeri Teftiş ve Satın Alma Komisyonu oluşturdu ve Mauser Şirketi'nin yerleşik olduğu Oberndorf am Neckar'a gönderdi. İzzet Bey, Mahmut Şevket Bey (Paşa), Hasan Sabri Bey, Tahir Bey ve Ahmet Hamdi Bey'den oluşan heyet 11 Mart 1887 tarihinde Oberndorf'a ulaştılar. Sultan Abdülhamid'in gönderdiği heyetin donanım ve unvanlarına bakıldığında meseleye sadece bir tüfek alım komisyonu olarak bakmadığı gayet net bir şekilde anlaşılıyordu.

Sözleşme, Sultan Abdülhamid'in bizzat koydurduğu ve Paul Mauser'in kendisi için "büyük risk" olarak nitelendirdiği üç önemli şart içeriyordu.[93] Bu üç şarttan ilki sözleşme boyunca Mauser'in kendisi tarafından bir silahın geliştirilmesi halinde bu durumdan Osmanlı hükümetini haberdar etme zorunluluğuydu.[94] İkinci

88 BOA,Y.A.RES.37/2(05.05.1304/30.01.1887); Grant'a göre bir Mauser tüfeğinin fiyatı 362 kuruştur. Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 83.

89 BOA,Y.A.RES.37/2(05.05.1304/30.01.1887); Grant'a göre bir Mauser tüfeğinin fiyatı 362 kuruştur. Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 83.

90 BOA, I.DH.1019/80376 (19.05.1304/13.02.1887)

91 Seel, "Mauser-Puzzle", s. 45; Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 802.

92 Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 83.

93 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981a), s. 801.

94 Olson, Ludwig, *Mauser: Bolt Rifles* (Montezuma, 1976), s. 37; Speed ve Reiner, Mauser Original, s. 28.

önemli şart ise Osmanlı'ya teslimat yapılırken şayet Alman ordusu yeni modelde bir tüfek kullanmaya başlarsa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Mauser'den bu yeni model tüfeklerden göndermesini talep edebilecek olmasıydı.[95] Üçüncü kritik şart ise Mauser'in üretimine getirilen kısıtlamaydı. Şirketin Osmanlı Ordusu için üretim yaptığı dönemde, bir başka ülkeden sipariş alması yasaklanmıştı.[96] Bu şartlar Mauser için büyük riskler oluştururken Osmanlı İmparatorluğu'nun kuşkusuz lehineydi. 1890'da Osmanlı hükümeti, 9.5 mm'lik kalibredeki ilk modelin teslimatının durdurularak yeni geliştirilmiş olan 7.65 mm'lik kalibredeki tüfeklerden gönderilmesini talep ederek bu şartlardan yararlanmış olacaktı.[97]

İrade'nin yayımlanmasından iki hafta sonra Osmanlı hükümeti toplam fiyatın yüzde 20'si olarak belirlenen ön ödemeyi yapamadı. Bunun üzerine, *The London Times*'ın haberine göre Mauser çok sinirlendi ve İstanbul'dan ayrılacağı tehdidini savurdu. Yeni bir Maliye Nazırı tayin edilmiş ve borç alınması için yapılan pazarlıkları kısa keserek istenen ön ödemeye mali imkanların elvermemesi sebebiyle sözleşmenin tamamlanamayacağını bildirmişti. Ancak tam da bu kritik zamanda Abdülhamid'in şahsi müdahalesi büyük önem kazanmıştı. Sultan'ın Paul Mauser'i ve Alman elçisi Radowitz'i bir akşam yemeğine davet etmesinin ardından ödeme bir süre daha ertelenmişti.[98] Bu mevcut mali krizi aşmanın tek yolu dış borçlanmaydı.[99] Mauser İstanbul'dan ayrılırken elinde sözleşme metni ile Sultan'ın verdiği madalya vardı ancak beklediği parayı alabilmiş değildi.[100]

Tüfeklerin satın alınması için yapılan sözleşme Osmanlı maliyesi için başka yükleri de beraberinde getirmişti. 21 Mart ile 13 Nisan arasında ilk 12 Piyade Tüfeği ve Karabinaların test atışları yapılmış ve komisyon sonuçlardan memnun kalmışlardı.

95 Olson, *Mauser*, s. 37.

96 Speed ve Reiner, *Mauser Original*, s. 28.

97 Olson, *Mauser*, s. 37.

98 *The [London] Times*, 19 Şubat 1887.

99 BOA, Y.A.RES.37/2 (03.06.1304/27.02.1887)

100 BOA, İ.DH.1019/80376 (19.06.1304/13.02.1887)

Mart 1887'de hükümet alacağı Mauser tüfeklerine uygun fişek ve barut üretecek bir fabrika arayışına başlamıştı bile. Söz konusu sözleşmeye göre 150,000 kutu fişek gerekiyordu. Seraskerlikte oluşturulan bir komisyon bu meseleyi ele aldı. Komisyon başta ihalenin, rakiplerine nazaran teknik üstünlüğü olan ve fişek üretiminde uzun süreli tecrübe sahibi Karlsruhe'taki Lorenz Şirketi'nin sahibi Wilhelm Lorenz'e verilmesine sıcak bakıyordu.[101] Ancak Mauser gerekli fişekleri de üretmeye talipti. Komisyonun yaptığı toplantıdan bir gün sonra Kamphövener Paşa, Mauser'in menfaatlerini desteklediği raporunu Seraskere teslim etti.[102]

Ancak Serasker Ali Saib Paşa bir şirketin tekel haline gelmesini engellemek için çaba gösteriyordu. Bakanlık pozisyonunu kullanarak Osmanlı pazarını tekeline almak isteyen yabancı aktörlere fırsat vermemek için uğraşıyordu. Başka hiçbir rakip firmanın ürününe bakmadan bir şirkete ihaleyi verilmesini doğru bulmuyordu. Ali Saib Paşa'ya göre tüm şirketler eşit bir zeminde rekabet edebilmeliydi. Meclis-i Mahsusa'da yapılan fişek alımı görüşmelerinde, Mauser fabrikasından fişek alınmasına karşı çıktı ve bir başka Alman firması olan Lorenz Şirketi'nden (*Deutsche Metallpatronenfabrik Lorenz*) alım yapılmasını tavsiye etti.[103] Ali Saib Paşa'nın Mauser Şirketi aleyhinde öne sürdüğü argüman ise Mauser'in bu konuda tecrübesiz olduğuydu.[104] Fişek üretiminde güçlü bir geçmişinin olmaması Mauser'in rakibi Deutsche Metallpatronenfabrik Lorenz karşısında geriye düşmesine sebep oluyordu.[105] Serasker Ali Saib Paşa Lorenz'in teklifi teknik açıdan kabul edilebilir buluyordu ve zaten en başta komisyon ihalenin Lorenz'e verilmesine karar vermişti.[106] Mauser fişek üretebilecek durumda olmadığı için Osmanlı hükümetine

101 BOA, MV.18/10 (17.06.1304/13.03.1887)

102 BOA, Y.PRK.MYD.6/21 (18.06.1304/14.03.1887)

103 BOA, Y.A.RES.37/34 (17.07.1304/ 11.04.1887)

104 BOA, Y.A.RES.37/34 (17.07.1304/ 11.04.1887)

105 Seel, Wolfgang, "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 2 (1981b), s. 977.

106 BOA, MV.18/10 (17.06.1304/13.03.1887)

Rottweiler Şirketi'nin müdürü Max Duttenhofer'i (daha sonra Max von Duttenhofer) tavsiye etti. Duttenhofer uzun zamandır Mauser ile ortak işler yapıyordu ve fabrikası Oberndorf'dan 18 km uzaklıkta Mauser'in fabrika ve şirket merkezine sadece 30 dakikalık mesafedeki Rottweil kasabasındaydı.[107]

Hükümet destekli silah üreticileri Paul Mauser ve iş ortağı Loewe agresif pazarlama stratejisi ile bu menfi durumun da üstesinden ustaca gelmeyi başardılar. Mauser Şirketi'nin hisse ortağı Kaulla, Lorenz'i '*adi bir kovancı*' olmakla suçladığı bir raporu Bab-ı Âli'ye sundu.[108] Meclis-i Vükela meseleyi değerlendirirken Isidor Loewe de harekete geçmişti. Kaulla, Mauser ve Max Duttenhofer, Wilhelm Lorenz'i ihalenin dörtte üçünü Duttenhofer ve Loewe'ye vermesi için ikna etmeye uğraşıyorlardı.[109] Nihayet bu grubun hem pazardaki güçlü konumlarının hem de Berlin ve İstanbul hükümetleri nezdindeki gücünün farkında olan Lorenz baskılara daha fazla dayanamayarak teklifi kabul etmişti.[110]

7 Temmuz 1887'de Meclis-i Vükela fişek alımıyla ilgili son kararını açıkladı ve taraflar arasında sözleşme imzalama süreci başladı.[111] 11 Temmuz 1887'de, bu yorucu süreci sonlandırmak üzere nazırlar bir protokol imzaladılar. Protokoldeki bir madde Lorenz fabrikasının Mauser ve Loewe ortaklığı ile birleştirildiğine işaret ediyordu.[112] Mauser ve Rottweiler şirketleri arasında resmi ortaklığın kurulmasından dokuz gün sonra 20 Eylül 1887'de sözleşme imzalandı ve Mauser ve iş ortaklarından 100 milyon adet fişek sipariş edildi. Fişekler için ödenecek miktar 473,875 liraydı (yaklaşık 9 milyon Mark) ve bu tutar Loewe'nin Lorenz fabrikasını 1889 yılında almak için ödediği paradan daha yüksekti.[113]

---

107 BOA, Y.MTV.91/11 (18.08.1311/24.02.1894)

108 BOA, Y.A.RES.39/50 (20.7.1304/14.04.1887)

109 Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 107

110 Seel, 'Mauser-Gewehre' (1981b), s. 966–77; Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 118; Kraus, *Für Geld, Kaiser und Vaterland*, s. 63–9.

111 BOA, MV.21/55 (15.10.1304/07.07.1887)

112 BOA, Y.A.RES.38/23 (19.10.1304/11.07.1887)

113 BOA, Y.A.HUS.486/9: Mübâya'ât-ı Mühimme Defteri (HH 26363:13)

Abdülhamid'in ordudaki tatbikatlar esnasında gerçek mermi kullanılmasına izin vermemesi sebebiyle[114] bu kadar geniş çaplı fişek siparişi aslında dikkat çekiciydi. Tablo 3.9c'de görülebileceği üzere 1892-1904 yılları arasında satın alınan fişeklerin yüzde 60'ından fazlası yıllarca Gülhane'de bulunan mühimmat deposunda tutuldu.[115] Goltz Paşa, Paul Mauser'e gönderdiği bir raporda Osmanlı hükümetine barut pazarlarken Osmanlı Ordusu'nun nadiren gerçek mermi kullanarak talim yaptığını göz önünde bulundurması gerektiğini söylüyordu.[116]

Tablo 3.9a: Satın Alınan Mauser Tüfeklerinin Gönderildikleri Yerler (M/90:7.65)

Gönderim Tarihi	Yer	Adet
12.03.1896	Saray	1
04.04.1892	Saray Cephaneliği	10
03.1895–02.1896	Harbiye Mektebi	20
02.1899–08.1899	Üçüncü Ordu	116,000
	Diğer	25
[19.01.1904]	Maçka Silah Deposu	163,944
	Toplam	280,000

Kaynak: BOA, *Y.PRK.ASK.211/40* (01.11.1321/19.01.1904).

Tablo 3.9b: Satın Alınan Mauser Tüfeklerinin Gönderildikleri Yerler (M/93:7.65)

Gönderim Tarihi	Yer	Adet
12.03.1896	Saray	1
05.06.1896	Saray Cephaneliği	1350
06.02.1895–19.03.1895	Harbiye Mektebi	20
27.02.1897–22.03.1897	İkinci Ordu	89,000
28.04.1897	İkinci Alay	10,000
28.04.1897	Birinci Alay	4,919
06.05.1897	Karadeniz'deki Alaylar	896
20.02.1899	Hassa Ordusu	51,200
29.07.1903	Hamidiye Alayları	1,200
	Diğer	7,569
[19.01.1904]	Maçka Silah Deposu	33,345
	Toplam	199,500

114 Uyar ve Erickson, *A Military History of the Ottomans*, s. 211.
115 BOA,Y.PRK.ASK.211/40(01.11.1321/19.01.1904); bkz. Tablo 3.9c, Bölüm 3.
116 Goltz'dan Mauser'e, 25.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8.

Tablo 3.9c: Satın Alınan Mauser Fişeklerinin Gönderildikleri Yerler (M/90-93:7.65)

Gönderim Tarihi	Yer	Adet
07.02.1897	İkinci Ordu	11,232,000
02–03.1897	Üçüncü Ordu	42,902,400
20.02.1897	Hassa Ordusu	15,360,000
	Diğer	10,866,922
[19.01.1904]	Gülhane Silah Deposu	141,606,061
	Toplam	224,967,383

Kaynak: BOA, *Y.PRK.ASK.211/40* (01.11.1321/19.01.1904).

21 Kasım 1887'de Loewe firması ve Max Duttenhofer, hal-i hazırdaki ihale süreci dahil olmak üzere, gelecekteki işlere dair bir ortaklık sözleşmesi imzalamışlardı.[117] Sonuç olarak Mauser, Loewe ve Duttenhofer Lorenz'e karşı beraber mücadele etmeye başlamışlardı. Mauser'in tüfek ihalesini aldığı ilk günden itibaren 1889 yılına kadar grup Lorenz üzerindeki baskıya devam edecekti. Baskı altındaki Lorenz 6 Şubat 1889'da fabrikasını 6 milyon Marka Loewe'ye satmaya zorlandı.[118] Fabrikanın başında Wilhelm Lorenz'in bulunduğu dönemde başlayan mühimmat teslimatı 1889'dan sonra Lorenz olmadan devam etti. Böylelikle Ali Saib Paşa'nın Osmanlı silah pazarının tekele dönüşmesine dair olan korkuları gerçek olmuştu.

Fişek tedariki için süreç yürütülürken, barut alımı ihtiyacı firmalar arasında başka önemli bir rekabet konusu haline gelmişti. Barut söz konusu olduğunda Alman hükümeti kararlılıkla Rottweiler Barut Şirketi'ni destekliyordu. Bismarck sürece müdahale ederek kararın değişmesine vesile olacak, Rottweiler Şirketi'ni desteklediğini beyan ettiği bir mektubu İstanbul'a göndermişti.[119] Bismarck'ın mektubunun ardından Radowitz de satış sürecine müdahil oldu. Radowitz 21 Nisan 1887'de Saraya gönderdiği tavsiye

117 Kraus, *Für Geld, Kaiser und Vaterland*, s. 64.

118 Kraus, *Für Geld, Kaiser und Vaterland*, s. 67; ayrıca bkz. Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 107.

119 BOA, Y.PRK.ESA.6/61 (19.04.1887). Bkz. Bölüm 1.

mektubunda Duttenhofer'in firmasını desteklediğini belirtiyordu. "Berlin'deki güvenilir bir kaynaktan alınan bilgiye göre" diyordu Elçi Radowitz "Mauser tüfeklerindeki mermiler için kullanılabilecek en iyi barut Rottweil firmasının ürettikleridir."[120]

Osmanlı hükümeti nihai kararını verene kadar Almanya barut meselesi ile ilgili olarak baskı yapmaya devam etti. Tüfek siparişinin Mauser/Loewe firmasına verilmesinin ardından Goltz Paşa Yıldız Sarayı'nda 12 Mart 1887'de bir toplantıya katıldı ve sonrasında Almanya'ya gitti.[121] Berlin'de bulunduğu sürede Kayser I. Wilhelm, Bismarck ve Prusya Savaş Bakanı Schellendorf de dahil olmak üzere birçok önemli kişi tarafından güvenilir bir haber kaynağı (*informant*) vasfıyla görüşmelere çağırıldı. Goltz Paşa'nın 12 Mart 1886 tarihinde Mauser'in almaya çalıştığı tüfek ihalesi ile ilgili bilgilendirme raporu gönderdiği[122] Prusya Savaş Bakanı Schellendorf ihalenin Mauser, Loewe ve Duttenhofer tarafından alındığını ümit ediyordu. Goltz Paşa'nın ifadesine göre Savaş Bakanı görüşme esnasında Rottweiler Barut Şirketi'nin sahibi Duttenhofer'in yeteneklerine bilhassa vurgu yapmıştı.[123] Muhtemelen Goltz bakana tüm ihale süreci hakkında bilgi vermiş ve sadece barut meselesinin çözülemediğini aktarmıştı. Görüldüğü gibi bir Alman silah firmalarının Osmanlı pazarındaki çıkarları Devlet meselesi haline gelmişti. Bu durum Alman Tarzı Silah Ticareti'nin tabiatında vardı. Krupp'un faal temsilcisi (daha sonra müdürü olacaktı) Menshausen bu durumu Richthofen'e yazdığı bir mektupta "İhaleyi kimin kazandığı meselesi, bir siyasi güç meselesi (*eine politische Machtfrage*) bir başka ifadeyle siyasi

120 BOA, Y.PRK.ASK.39/67 (27.07.1304/21.04.1887): 'Berlin'de en ziyâde me'zûniyet ve hükmü hâ'iz olan menâbi'den ahz eylediğim ma'lâmâta nazaran Mavzer usûlünde mükerrer atışlı tüfenklere mahsûs olan fişenklerde isti'mâl olunacak en ekmel barut Rotvayl'daki [Rottweil] Mösyö Duttenhofer'in [Max Duttenhofer] i'mâl etmekde olduğu barut[dur].'

121 BOA, Y.PRK.MYD.6/34 (14.08.1304/08.05.1887)

122 Goltz'dan Schellendorf'e, 13.12.1886, SA, Oberndorf: M-A8.

123 BOA, Y.PRK.MYD.6/34 (14.08.1304/08.05.1887): 'bâ-husus Duttenhofer mühimmât meselelerinde ziyâdesiyle ehil ve erbâbdır.'

bir ticari operasyonun sonucudur (*Ergebnis eines politischen Handelsgeschaeftes*)" cümleleriyle ifade ediyordu.[124]

Rottweiler barutlarını metheden raporlar ve mektuplar sarayın koridorlarında elden ele dolaşırken, yukarıda anlatıldığı gibi, Paul Mauser Kasım 1887'de Osmanlı ordusuna sunması gereken barutun testlerinin hâlâ devam ettiği bilgisini veriyor ve yeni barutların arzu edilen verimliliği (*Leistungsfähigkeit*) ortaya koyacak bir sonuç alamadığından yakınıyordu. Goltz Paşa'ya 30 Kasım 1887'de gönderdiği mektupta Paul Mauser sonuçlarla ilgili şunları yazıyordu: "Rottweil'deki denemelerin biraz daha devam etmesini istiyorum. Bugüne kadar bana verilen raporlarda yeni barutun performansının henüz belli olmadığını gördüm."[125] Osmanlı İmparatorluğu Loewe tarafından 1889 yılında satın alınan Lorenz firmasından fişek, Mauser & Loewe ortaklığından tüfek ve Rottweil'den barut sipariş etmişti. 11 Eylül 1887'de Mauser & Loewe ortaklığı Rottweiler Şirketi ile daha yakın çalışmak adına bir sözleşme imzalamıştı.[126] Bu sözleşmeden iki ay sonra 1887 Kasım'ında Goltz Paşa Osmanlı pazarında yapılan bu ortaklığı öğrendiği zaman Paul Mauser'e duyduğu memnuniyeti ifade eden bir mektup göndermişti.[127]

Bu barut meselesi Osmanlı askeri çevrelerinde hararetli tartışmalara yol açarken, bir Fransız firması da barut ihalesine girmek istemiş, Payitaht'a test ve ihale sürecine dahil olmak üzere barut numuneleri yollamıştı. Alman sanayisinin çıkarlarını açıktan destekleyen Goltz Paşa güçlü bir rakip gibi görünen bu Fransız barutunun teknik özelliklerine ilişkin hiç zaman kaybetmeden gizlice istihbarat toplamaya başlamıştı bile. Paul Mauser'e 25 Kasım 1887'de gönderdiği bilgi notunda çok güvenilir bir kaynaktan (*aus sehr guten Quellen*) barutun teknik özellikleri ile ilgili istihbarat aldığını ifade etmekteydi. Goltz Paşa Osmanlı sivil ve

---

124 Menshausen'den Richthofen'e, 18.01.1898, PA. AA. R13291.

125 Mauser'den Goltz'a, 30.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8.

126 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981b), s. 977.

127 Goltz'dan Mauser'e, 25.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8.

askeri çevrelerden Alman silah üreticilerine sağlanan istihbarat akışında en kritik noktada konumlanmıştı. Osmanlı sivil-askeri bürokratları ile kurduğu yakınlık onu gizli bilgilere ulaşma noktasında avantajlı bir konuma getirmişti kuşkusuz. Goltz Paşa'nın yaptığı şey bir başka ülkenin rakip ürününün teknik bilgilerini kendi ülkesi menfaatine elde edip paylaşmasıydı. Bu da sanayii casusluğundan başka bir şey değildi.[128] Fransız barutunun teknik özelliklerine ilişkin vermiş olduğu detaylardan sonra mektubunun son cümlelerinde Goltz Paşa Paul Mauser'e "bizim tüfeklerimiz için buna benzer bir barut üretip üretemeyeceğine dair" hemen çalışmaya başlamasını öneriyordu.[129] Mauser ise "Fransız barutunun bahsettiğiniz (kimyasal) özellikleri şimdi elimdeki ile neredeyse aynı. Bu konuya dair daha detaylı yazacağım" diyerek kısa bir cevap göndermişti.[130]

Goltz Paşa, Paul Mauser'e "yapılan laboratuvar tahlillerine göre bu barut (Fransız) depolanma (dayanıklılık) kapasitesi bakımından tercih edilen olacaktır"[131] yazsa da bir yıl sonra Sultan'a sunduğu bir raporda/layihada tam tersi bir görüş arz etmiş ve Fransız barutunun depolarda bekleme süresi açısından dayanıklı olmadığını savunmuştur. İsim vermeden konuya hâkim (*erbab-ı vukuf*) olduğunu iddia ettiği bir şahsa atıfla bir rapor göstererek, Goltz Paşa "kalitesi abartılan bu Fransız barutu arzu edildiği kadar da dayanıklı değildir" diyerek olumsuz bir kanaat ifade etmiştir.[132]

128 Goltz'dan Menshausen'e, 01.08.1891, HA, Krupp: FAH. 3B/216.

129 Goltz'dan Mauser'e, 25.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8.

130 Mauser'den Goltz'a, 30.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8 'Ihre Beschreibung über das französische Pulver, stimmt ganz genau mit dem mir inzwischen zu Gesicht gekommenen, und hoffe ich, Ihnen hierüber noch Näheres schreiben zu können.'

131 Goltz'dan Mauser'e, 25.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8: 'Soweit die chemische Untersuchengen dies bis jetzt hat feststellen können ist die Lagerungsfahigkeit des Pulvers als eine günstige zu betrachten.'

132 BOA, Y.PRK.ASK.52/77(29.04.1306/02.01.1889): 'Erbâb-ı vukûfdan bir zât tarafından ahz eylediğim ma'lûmat-ı mevsûkaya nazaran evsâf-ı fevka'l-'âdesi kemâl-i mübâlâğa ile i'zâm edilen Fransız barutunun matlûb derecede dayanıklı olmadığı sûret-i kat'iyede tebeyyün etmişdir.'

Böylesi teknik meselelerin dışında Goltz Paşa, Paul Mauser'e Osmanlı hükümetinin ısmarlanmış tüfekler için ödeme gücüne ve Mauser Şirketi'nin kendisine ve ürünlerine dair Osmanlı hükümet ve askeri çevrelerinde dolaşan dedikodulara dair bilgiler de paylaşmaktaydı. Örneğin, 1887 yılının Kasım ayında İstanbul'da Paul Mauser'in şirketini satarak, işi bırakacağına dair bir dedikodu çıktığında Sultan, Goltz Paşa'yı bu iddiaların doğruluğunu tespit etmesi için görevlendirmişti. Goltz Paşa bu amaçla 23 Kasım 1887'de Paul Mauser'e bir telgraf çekmiş[133] ve Paul Mauser'den "Mauser şirketi faaliyetlerine devam etmektedir ve edecektir. Şirketimin başındayım ve olmaya devam edeceğim" cevabını almıştı.[134] Ancak bir ay sonra, 1887'nin Aralık ayında, Isidor Loewe, Mauser Şirketi'nin çoğunluk hissesine sahip olmuş ve Paul Mauser en büyük hissedar olma pozisyonunu kaybetmişti. Sultan Abdülhamid'in istihbaratlarına dayanarak dillendirdiği kuşkusu yersiz değildi. Bu değişime rağmen Paul Mauser yetkili yönetici sıfatını korumuş[135] ve bu durum şirketin Osmanlı ile olan ticaretinde olumsuz bir duruma yol açmamıştı.

Paul Mauser'in karşılaştığı en büyük sorun Osmanlı'nın vadesi gelen taksit ödemelerini yapamıyor olmasıydı. Bu sebeple, Mauser'in temsilcisi August Huber vadelerin tahsili için Osmanlı Maliye Nezareti'ni birçok kez ziyaret etmişti.[136] Bu amaçla, Abdülhamid'in başkâtibi Ragıp Bey, Paul Mauser'e devlet hazinesinde yeterli para olmaması sebebiyle ödemenin geciktiğini belirten özel bir mektup yazmıştı (*der Geldmangel, an welchem die kaiserliche Schatzkammer leidet*). Ragıp Bey ayrıca "Sizin mükemmel tüfeklerinize bir an önce kavuşabilmek için ödemenin en kısa zamanda yapılabilmesi adına çalışmalarımız devam

---

133 Goltz'dan Mauser'e, 23.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8.

134 Mauser'den Goltz'a, 24.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8: 'Die Waffenfabrik Mauser besteht und wird bestehen wie bisher. Ich bin und bleibe an der Spitze derselben.'

135 Tarihsiz: *Abschrift*, Waffenfabrik Mauser, Oberndorf, SA, Oberndorf: M-A6; Haßler ve Bihl, *Geschichte der Mauser-Werke*, s. 91.

136 BOA, Y.PRK.BSK.13/41 (27.10.1305/07.07.1888)

etmektedir. Şevkinizin kırılmayıp, bizimle aynı hevesle çalışmanızı temenni ederim" demekteydi.[137]

Anlaşmanın imzalanmasından ancak altı ay sonra Osmanlı hükümet ilk ödemeyi yapabilmişti. Ve elbette bu müjdeli haberi Paul Mauser'e ilk ulaştıran isim Goltz Paşa'dan başkası değildi. 22 Kasım 1887 tarihli mektubunda Goltz 10,000 Osmanlı Lirası (1,845,000 Mark) tutarında bir ödeme yapılacağını haber veriyordu.[138] Ancak henüz üç gün geçmişken Goltz Paşa, Paul Mauser'e yeni bir mektup yazarak yaşanan mali zorluklardan dolayı ödemenin tekrar aksayabileceğini ifade ediyordu.[139] Temmuz 1888'de Goltz Paşa, Paul Mauser'den ödeme noktasında sürekli sıkıntı yaşanmasından yakındığı bir başka mektup daha aldı.[140] Bu şekilde sipariş-teslim süreçlerinde ödeme sıkıntıları tekrar ediyor ve Goltz-Mauser yazışmalarında bu hep konu ediliyordu.

Birçok münakaşa, müzakere ve revizyonun ardından ilk tüfekler Aralık 1887'de test atışları için hazır hale gelmişti. 30 Mayıs 1888'de 1.305 adet tüfeğin yüklü olduğu ilk tren İstanbul'a uğurlanacak gemiye yüklenmek üzere limana doğru yola çıktı.[141] İlk grup tüfekler 17 Haziran 1888'de *Jupiter* isimli bir gemi ile Payitaht'a ulaştı.[142] 1889 Ocak ayı itibari ile yeni tüfeklerin üretimi devam ederken ve 36,400 adet Mauser marka 9,5 mm kalibreli M/87 tüfek *Silahhanede* depolanmışken, Osmanlı asker çevrelerinde Mauser tüfeklerine dair yürütülen tartışmalar henüz bitmemişti.[143] 1887 Kasım'ında Goltz Paşa Paul Mauser'i Osmanlı Askeri Komisyonu'nun M/87:9,5 mm'lik tüfekler yerine, her ne kadar ateşleme denemesini geçememiş olsa da, yeni üretilmiş ve daha küçük kalibreli olan M/87:9,5 mm'lik modeli almak üzere

137 Ragıp Paşa'dan Mauser'e, 17.10.1887, SA, Oberndorf: M-A3.

138 Goltz'dan Mauser'e, 22.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8.

139 Goltz'dan Mauser'e, 25.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8.

140 BOA, Y.PRK.BSK.13/41 (22.10.1305/02.07.1888)

141 Speed ve Reiner, *Mauser Original*, s. 29.

142 BOA, Y.MTV.34/11 (08.11.1305/17.07.1888)

143 BOA, Y.A.HUS.486/9: *Mübâya'ât-ı Mühimme Defteri* (HH 26363:8); ayrıca bkz. BOA, Y.MTV. 34/11 (08.11.1305/17.07.1888)

anlaşmayı değiştirmeyi düşündüğünü haber vermişti.[144] Mauser tüfekleri ile ilgili en yaygın şikâyet kalibresi ve kullanılan barutuyla ilgiliydi. Bunun üzerine Goltz Paşa bu eleştirileri bertaraf etmek ve M/87:9,5 mm tüfeğini övmek üzere Sultan'a birçok rapor sundu.[145] 1889 Ocak'ında gönderdiği raporlardan birisinde Goltz Paşa, Mauser tüfeklerinin tercih edilmesinin oybirliği ile alınmış bir karar olmadığını kabul ediyor, ancak Sultan'a anlaşmanın nihai ve değiştirilemez olduğunu hatırlatıyordu. "Ben bizzat bugüne kadar bu tüfeklerden daha iyisinin yapılmış olmadığının teminatı veriyorum"[146] diyen Goltz Paşa, bir yandan Sultan'ın M/87:9,5 mm'den vazgeçmemesini sağlamaya çalışırken, diğer yandan da Paul Mauser'den yeni Belçika Modeli 89:7,65 mm'lik tüfeklerin deneme sonuçlarını istiyordu.[147]

Mauser tüfeklerini eleştiren ve Avusturya yapımı Mannlicher tüfekleri ile mukayese edenlerin başında Serasker Ali Saib Paşa gelmekteydi.[148] Mauser tüfekleri ile belli başlı noktalardaki memnuniyetsizlikleri ve Belçika hükümeti için daha küçük kalibrede (7.65 mm) yeni bir modelin üretildiği haberinin duyulmasından kaynaklanan rahatsızlık nedeniyle Sultan Abdülhamid yukarıda bahsedilen ilk anlaşma metnindeki üç şarta dayanarak 1890 senesinde 9,5 mm kalibreli tüfeklerin üretiminin durdurulmasını ve 7,65 mm kalibreli tüfek üretimine geçilmesini istedi.[149] Anlaşılan Sultan bu şartları sözleşmeye koydurduğunda olacakları önceden sezmişti.

---

144 Goltz'dan Mauser'e, 25.11.1887, SA, Oberndorf: M-A8; M/87:8mm için yapılan tüm denemelerin neticeleri için ayrıca bkz. Speed ve Reiner, *Mauser Original*, s. 30.

145 BOA, Y.PRK.ASK.52/77 (27.04.1306/31.12.1888); BOA, Y.PRK.ASK. 52/77. (29.04.1306/02.01.1889); BOA, Y.PRK.ASK.52/77 (05.05.1306/ 07.01.1889)

146 BOA, Y.PRK.ASK.52/77 (29.04.1306/02.01.1889): 'şimdiye kadar dahî bu tüfenge fâik hiç bir silah mevcûd olmadığını te'minen arz eylerim.'

147 Huber'den Mauser'e, 14.01.1889, SA, Oberndorf: M-A8.

148 BOA, Y.PRK.ASK.52/77 (06.05.1306/08.01.1889); BOA, Y.PRK.MM.1/37 (19.09.1306/19.05.1889)

149 Olson, *Mauser*, s. 53.

İlginç bir şekilde Paul Mauser ve temsilcisi August Huber M/8 9,5 mm'lik model üzerinde yaptıkları teknik gelişmeleri mür kün olduğunca gizli tutmaya gayret etmişlerdi. Ancak Osma lı diplomatı Caratheodory Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ı gönderilen bir mektup sonrası bu stratejilerini değiştirmek z runda kaldılar. Zira mektupta Belçika Devleti'nin *Fabrique Na onale Plant*'da Mauser patentiyle üretilen M/89:7,65 mm'lik t feğin yeni bir modelini kullanmaya başlayacağı ve Osmanlı'ya bu modeli satmayı teklif edeceği yer alıyordu. August Huber, l mektuptan haberdar olur olmaz, Mauser'e acilen harekete ge mesini ve bu yeni model tüfeklerden Oberndorf'ta üretilmiş b numuneyi Belçikalılardan önce Osmanlı'ya göndermesini tavsi etti.[150] Böylelikle, Mauser Şirketi gönülsüzce de olsa daha son kullanımına başlanacak olan bu yeni model hakkında Osmaı hükümetine bilgi vermek durumunda kaldı.

Mauser Şirketi'nin ürettiği tüfekleri satın almak her ne kad Sultan'ın kendi inisiyatifi ile alınmış bir karar olsa da bu duru Ali Saib Paşa'nın aceleci davranıldığı savını güçlendirdi. Augı Huber, Oberndorf'a 8 Aralık 1892 tarihinde gönderdiği bir me tubunda Yıldız Sarayı'ndaki güvenilir kaynaklarının Sultan'ın l konuda aceleci davrandığına ve bizzat inisiyatif aldığına pişman duğunu haber verdiklerini yazıyordu.[151] Daha önceleri ise Sulta Mauser'le yapılan anlaşmaya kendi sözü ve kendi eseri gözüyle b kıyordu.[152] Anlaşılan o ki, Sultan'ın şahsi eğilimi İmparatorluğı hem dış politikasını hem de güvenlik noktasındaki ticari alımla nı belirleyen ana etkendi ve devletin askeri ve iktisadi öncelikl noktasında belirleyici bir rol oynuyordu. Bu sebeple, Almanla yapılan mukavelenin en büyük sebebi Mahmut Şevket Paşa'n ifadesiyle Sultan Abdülhamid'in 'ihsanından' (*Wohlwollen sei Majestät des Sultans*) başka bir şey değildi.[153]

---

150 Huber'den Mauser'e, 11.11.1889, SA, Oberndorf: M-A8.

151 Huber'den Mauser'e, 08.12.1892, SA, Oberndorf: M-A8.

152 White'dan Salisbury'ye, 28.11.1887, NA, Londra: FO78/4001; ayrıca b Grant, "The Sword of the Sultan", s. 24.

153 Seel, Wolfgang, "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmaus *Deutsche Waffenjournal* 5 (1981d), s. 1418.

21 Temmuz 1890'da Osmanlı Askeri Komisyonu Model 87: 9,5 mm'lik tüfeğin üretimini 220,000 adette; süvari karabinasının üretiminin de 4,000 adette durdurulması talimatını verdiler.[154] 12 Mart 1891 tarihli *Mübâyaʿât-ı Mühimme Defteri'ne* göre (177'si yolda zayi olmuş olmak üzere) toplamda 218,765 adet tüfeğin teslimatı yapılmıştı.[155] Bir diğer kafilenin ulaşmasıyla beraber bu rakam 220,000'e ulaşmıştı.[156] M/87:9,5 mm'lik son karabinalar ise 12 Şubat 1891'de İstanbul'a ulaşmıştı.[157] Son teslimatın ardından şirket Model/90:7,65 mm'lik yeni modelleri göndermeye başlamıştı.[158] Olson bu yeni Model/90'ların Belçika hükümetinin 23 Ekim 1889'da kullanıma aldığı Belçika/89 ile aşağı yukarı aynı olduğunu bildirmektedir.[159] Her ne kadar Meclis-i Vükela, Mauser Şirketi'nin yenileme noktasında sunduğu şartları kabul etmiş olsa da, Sultan bu defa *irade* yayınlamak için son dakikaya kadar beklemişti.[160] Loewe Şirketi 31 Temmuz 1890'ı geri dönüş için son gün olarak belirlemişse de,[161] mukavele Sultan'ın onayının ardından ancak 6 Ağustos 1890'da imzalanabilmişti.[162]

M/87:9,5 mm'lik uzun namlulu tüfeklerin son partisi 2 Mart 1891'de İstanbul'a ulaştığında, Mauser fabrikası yeni modelin üretimine çoktan başlamıştı.[163] 1892 Ocak'ında yeni modellerin günlük üretim adedi 300 iken, anlaşmaya göre Temmuz 1892'de

---

154 BOA, Y.A.RES.51/29 (03.12.1307/21.07.1890)

155 BOA, Y.A.HUS.486/9: *Mübâyaʿât-ı Mühimme Defteri* (HH 26363:12): ayrıca bkz. BOA, Y.PRK.ASK.52.93 (10.04.1308/22.12.1890)

156 BOA, Y.PRK.MYD.16/92 (21.02.1313/13.08.1895)

157 BOA, Y.A.HUS.486/9: *Mübâyaʿât-ı Mühimme Defteri* (HH 26363:12). Krş. Seel, "Mauser-Gewehre" (1981b), s. 979.

158 Ball, *Mauser Military Rifles*, s. 237.

159 Olson, *Mauser*, s. 53; Speed ve Reiner, *Mauser Original*, s. 31.

160 BOA, Y.A.RES.51/29 (03.12.1307/21.07.1890)

161 BOA, Y.PRK.ASK.62/87 (12.12.1307/30.07.1890)

162 Paul Mauser ile Harbiye Nazırı Rıza Paşa arasındaki anlaşma 17 Temmuz 1893'te imzalanmıştı: Madde 1, SA, Oberndorf: M-A8; ayrıca bkz. BOA, Y.MTV.240/128 (23.11.1320/21.02.1903)

163 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981d), s. 1423.

500'e çıkacaktı.[164] Tüfeğin modelinin değiştirilmesinin hem fişek hem de barut sistemlerinin gözden geçirilmesine ve böylelikle de bütün fabrikanın Model/90 üretimine göre yeniden düzenlenmesine yol açmıştı. Ancak bu yenilemenin maliyetine Osmanlı İmparatorluğu'nun da katkı sağlaması ve 17,500 lira (322,875 Mark) ödemesi söz konusuydu.[165]

Ancak modellerin değişmesi ve günlük üretimin artması Paul Mauser için hem idari zorluklara hem de üretim tezgâhının değiştirilecek olması nedeniyle teknik ve mali yüklere sebep olacaktı. Paul Mauser anlaşılan Sultan'ı eski modelin çok daha iyi olduğuna inandırmak ve bu model değişikliğinden vaz geçirmek için şansını tekraren denemek istiyordu. Bunun içinde eski model ile birkaç yeni test atışı yaptırmayı planlıyordu. Mauser bu sıkıntıdan kurtulmanın yollarını arıyordu ve bu sebeple 1892'de Payitaht'taki mahir temsilcisi August Huber'e bir mektup göndererek Sultan'ın taleplerini farklı bir şekilde nasıl karşılanabileceği noktasında görüşünü sormak istemişti.[166] Beyhude bir uğraşı olsa da Huber'den kendisine bu konuda yol göstermesini istiyordu. Huber cevabında Sultan'ın bu değişiklik talebinden Mauser Şirketi'nin bu denli rahatsız olduğunu ve sözleşmede olmasına rağmen değişime karşı olduğunu hissetmemesi gerektiği uyarısını yaptıktan sonra şunları eklemişti:

> "Bana yönelttiğiniz "9,50 mm kalibredeki tüfeklerin test sonuçlarının başarılı olması, 7,65 mm'lik tüfeklerin muhtemel siparişi üzerinde olumsuz bir etki yaratır mı" şeklindeki mahrem sorunuza cevap olarak "evet bu gayet mümkündür" diye cevap verebilirim. Bunun sebebi Sultan'ın 7.65mm'lik tüfeklerin tüm özelliklerine sahip bir 9,50 mm'lik model tüfeklere sahip olmayı çok önemsemesidir. Şayet böyle bir şey yapılırsa, Osmanlılar

164 BOA, Y.A.RES.51/29 (03.12.1307/21.07.1890); ayrca bkz. Seel, "Mauser-Gewehre" (1981c), s. 1164.

165 BOA, Y.MTV.92/113 (27.09.1311/03.04.1894); BOA, Y.A.RES.51/29 (03.12.1307/21.07.1890)

166 Mauser'den Huber'e, 30.11.1892, SA, Oberndorf: M-A8.

> bu kez de yeni siparişleri askıya alacaklardır ve sonra da "şu an elimizde uzun bir süre yetecek 550,000 adet yeni tüfek var ve mevcut mali sıkıntılar içerisindeyken yeni sipariş vermemize lüzum yok" diyeceklerdir."[167]

Mauser yüksek bir maliyet getirecek olan yeni model üretimine geçişi hiç istemiyor ve eski modelin üretimine devam etmek istiyordu. Bu nedenle Osmanlı'ya sözleşmede olmasına rağmen yeni modelden vermemenin türlü yollarını arıyordu. Bu nedenle 9.50 mm'lik tüfeklerde küçük modifikasyonlar yaparak Sultan'ın gözünü boyayacağını düşünüyordu. Huber'e tam olarak sorduğu da buydu. Acaba Sultan buna ikna olur muydu? Huber'in yazdığı mektuptaki göze çarpan noktalardan birisi de firma yazışmalarında kod adı *Christoph* olan Şakir Paşa'nın Huber'i bazı kritik konularda doğru zamanda bilgilendirmiş olduğuna dair küçük bilgi notlarının olmasıydı. Huber "Şakir Paşa'dan duyduk ki Model/87:9,5 mm'lik tüfekler yeni bir test atışında arızalanmış. Anlaşılan o ki Sultan'ı bu konuda ikna edebilmek için daha çok şey yapmamız gerekiyor" diyerek Paul Mauser'i uyarıyordu. Ardından Huber, Mauser'e Alman Tarzı Silah Ticareti'nin en belirgin ve temel araçlarından birisi olan nüfuzlu yetkililerle şahsi ilişkiler kurmak ve bu kimselerin ihtiyaçlarını türlü yollarla gidermek yolunu kullanmasını önermişti. Bu noktada Huber'in önerdiği ve yakın ilişki kurulması gerektiğini söylediği kişi Goltz Paşa'nın en yakın çalışma ekibinden olan ve o dönemde uzun süredir Oberndorf'ta da bulunan Mahmut Şevket Bey'di.[168] Anlaşılan İngiliz askeri ataşesi Chermside'ın tespitinin bir dayanağı varmış. Chermide'a göre, "(Mauser ve Krupp firmalarının temsilcisi) Huber, Türkleri basiretli bir şekilde hediyeler dağıtmak suretiyle nasıl yönetebileceğini gayet iyi anlamıştı".[169] Yetenekli,

---

167 Huber'den Mauser'e, 08.02.1892, SA, Oberndorf: M-A9.

168 Mahmut Şevket Paşa Oberndorf'a 1886'da varmış ve 1895'e kadar kalmıştır.

169 Albay Chermside'ın Gönderileri No. 19-21 ve 1 Temmuz 1890'daki yazışması: NA, Londra: FO 78/4276.

ikna gücü yüksek bir pazarlamacı olan Huber, Mauser'e şu yolu takip etmesini tavsiye ediyordu:

> "Bizim için tek çıkar yol Albay Mahmut Bey'i (Mahmut Şevket Paşa) kendi tarafımıza çekmemizdir. Ancak yıllardır kendisiyle bir temasımız olmadı. Böyle bir yakınlaşma mümkün olur mu onu da bilmiyoruz. Bu nedenle (atılacak adımlar konusunda) çok iyi düşünmeli ve şu an orada (Oberndorf) olan Groneky (Fabrika Müdürü) ile dikkatli bir şekilde istişare etmelisiniz. Mahmut Bey uzun süredir sizin yanınızda ve bu sürede birçok fedakârlık yaptı ve şimdi iyi bir ödülü fazlasıyla hak ettiğini düşünüyor ve bekliyor olabilir. Eğer araştırma ve tedkiklerin (*Sondierung*) bunun müspet ve kullanışlı olabileceğini gösterirse, Mahmut Bey'e ulaşmak için her yolu deneriz. Zira o olmadan anlaşmaya varmak çok zor görünüyor."[170]

Mektubun sonunda Huber, dikkatli ve iyice düşünüp taşınmadan hareket etmemek gerektiğine tekrar tekrar vurgu yapmıştır.[171] Bu mektuptan da anlaşılacağı üzere Huber, kritik konularda ilgili muhatapların 'ihtiyaçlarının karşılanmasının' yani gizli-açık *bahşiş*in iş bitiriciliğini iyi idrak etmiş gibiydi.[172] Osmanlı hizmetinde bulunan bir muhbir (anlaşıldığı kadarıyla Maliye Nezareti'nde çalışan ve akıcı bir Almanca ile mektup yazabilen bir kişi) tarafından yazılan isimsiz bir mektuptan da anlaşılacağı üzere, Huber hayati konuların çözümünde ve insanların ikna edilmesi noktasında para teklifini kullanmaktan hiçbir zaman kaçınmıyordu.[173]

170 Huber'den Mauser'e, 08.02.1892, SA, Oberndorf: M-A9.

171 Huber'den Mauser'e, 08.02.1892, SA, Oberndorf: M-A98: "*Seien Sie also nur sehr vorsichtig in der Sache und berichten Sie uns gelegentlich, was geschehen ist.*"

172 Mauser ile olan bir yazışmasında Oberndorf'a silahların tetkiki için gönderilen bir Osmanlı yetkilisini şöyle anlatmıştır; 'Genannter ist ein tüchtiger und im Verkehre angenehmer Offizier, deutschen Sprache in Wort und Schrift kundig.' Huber'den Mauser'e, 31.05.1904, SA, Oberndorf: M-A5.

173 'Sehr Vertraulich! Geheim: Der [Huber] hat mir paar Hundert Pfund angeboten, schlug ich züruck und sagte: dass ich draußen edele Freunde habe und was ich getan gilt für Sie. Die übrige überlasse ich Ihnen, lieber Freund. Nach

Açıkçası, Almanlar tarafından *bahşiş* bir savunma ihalesini alabilmenin en yaygın ve garantili yolu gibi telakki ediliyor gibiydi. Berlin'den Paul Mauser'e gönderilen bir mektup Almanların Osmanlı pazarındaki silah ticaretinde bahşişin nasıl da önemli bir 'araç' haline getirmiş olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Mektupta açıkça şu ifade yer alıyordu: "Elbette biz ihtiyaç duyulan bahşişi ve gerekli görülen ücreti karşılamaya hazırız."[174]

Huber'in mektubunda da belirttiği gibi bir bürokratın 'ihtiyaçları karşılanırken' 'basiretli' olunmalıydı ve firma lehinde bir kararın çıkartılması için de bazı kritik şahısların bir şekilde ikna edilmesi gerekmekteydi. Mauser'in bu ısrarlı talebinin istedikleri şekilde sonuçlandırılması için kritik adam Mahmut Şevket Bey'den başkası da değildi.[175] Her ne kadar Huber bu şekilde tavsiyelerde bulunmuş olsa da Mauser'in Huber yöntemini devreye sokup sokmadığını ya da Mahmut Şevket Bey'in buna müsaade edip etmediğini bilmiyoruz ama bildiğimiz tek şey sonuç itibariyle istediklerini elde edemedikleridir. Zira Sultan Abdülhamid yeni geliştirilen tüfeklerin bir an evvel üretilmeye başlanmasının kararını çoktan vermişti bile. Konuyla ilgili belgeler bize Mauser, Huber ve Şevket Bey ortak girişiminin pek de başarılı olmadığını göstermektedir. Sultan yayınladığı İrade'de sipariş verilen tüfeklerin bir an evvel gönderilmesini ve teslimatın özellikle Bulgaristan'ın Avusturya – Mannlicher firmasından satın alacağı 67,000 adet tüfekten daha önce olması gerektiğini çok net bir şekilde ifade etmişti.[176] Sultan bu İrade ile muhtemelen birkaç mesaj vermek istiyordu. Öncelikle

dem Lesen bitte zu vernichten!!!' in: tarihsiz/isimsiz yazar SA, Oberndorf: M-A8.

174 İsimsiz Berlin'den Mauser'e, 04.09.1890, SA, Oberndorf, MA-4: 'Zu den nötigen 'Bakschichs' und zu entsprechendem Honorar sind wir natürlich gerne bereit.'

175 Huber'den Mauser'e, 08.12.1892, SA, Oberndorf: M-A8. Hallgarten'e göre Mahmut Şevket Paşa, devrimci Jön Türk karakterine rağmen en rüşvetçi isimlerden birisiydi.' Hallgarten, *Vorkriegs Imperialismus*, s. 278.

176 BOA, Y.PRK.ASK.62/87 (12.12.1307/30.07.1890)

Bulgaristan'ın silahlanmasını yakından takip ettiğini gösteriyordu, Mauser silahlarının rakibi Mannlicher firmasının Mauser ile karşılaştırıldığında üretim kabiliyeti bakımından daha hızlı olabileceği vurgusu ile rakipleri de kızıştırıyordu ve ayrıca Huber'in stratejisine ve Mauser'in çabalarına rağmen bir süre daha beklemek konusunda ya da model değiştirmemek konusunda ikna olmadığını ifade etmiş oluyordu. Mauser için üretim sistemini yeni modele göre yeniden düzenlemekten başka bir seçenek kalmamıştı. Aşağıda Tablo 3.10 2 Temmuz 1891 ve 5 Aralık 1893 tarihleri arasında Mauser fabrikasının 90:7,65 model 280,000 adet tüfeğin üretimini planlanan şekilde tamamladığını göstermektedir.[177] Serasker Rıza Paşa'nın raporuna göre de tüfeklerin teslimatı 2 Nisan 1894'te yapılmıştır.[178]

Tablo 3.10: Mauser Tüfekleri (1886-1908)

Model	**Üretim Tarihi**	**Adet**	**Parça Başı Fiyat* (Kuruş Cinsinden)**
M/87;9.5mm (1887)	11.03.1887/16.03.1891	220,000	373
M/87;9.5mm (Karabina)	19.01.1890/29.12.1890	4,000	363
M/90;7.65mm (1890)	01.01.1891/05.12.1893	280,000	383.35
M/93;7.65mm (1893)	05.12.1893/16.03.1896	200,100	365
M/93;7.65mm (1893)	27.08.1896/21.09.1896	1,800	325
M/03:7.65mm (1903)	1903–1908	207,700	315
Toplam	1887–1908	913,600	

* Süngülü tüfekler: BOA, *Y.MTV.240/128* (23.11.1320/21.02.1903).
Kaynak: Seel, Wolfgang, "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 5 (1981a), s. 1423, 1582.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en gelişmiş silahları satın alma arzusu silah üreticilerinin ilgisini çekmiş, pazarlama noktasındaki rekabetlerini kızıştırmış, kısacası satış iştahlarını kabartmıştı.

177 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981c)
178 BOA, Y.MTV.92/113 (27.09.1311/03.04.1894)

Alman silah üreticileri, özellikle Krupp ailesi, Mauser ve Loewe kardeşler bu durumdan istifade edenlerin başında geliyorlardı.[179] Model 90:7,65'in teslimatı henüz tamamlanmadan önce 30 Nisan 1893'te Paul Mauser İstanbul'a bir seyahat daha düzenleyerek İspanyol hükümetinin yeni sipariş ettiği en gelişmiş tüfek modelini en iyi müşterisi olan Sultan'a da göstermek istemişti. Zaten ilk sözleşme gereği de bu bilgiyi paylaşmak zorundaydı.[180] Sultan, yeni modellerin Osmanlı ordusu için uygun olacağını söyledikten sonra 200,000 adet yeni model tüfeklerden siparişi tasvip etti. Mauser sözleşmeye uyduğu takdirde hiç de zararlı çıkmayacağını bir kez daha görmüştü. Osmanlı Alım ve Teftiş Kurulu Başkanı olan Mahmut Şevket Paşa 22 Aralık 1893'te Oberndorf'a giderek "Sultan'ın (Mauser Fabrikasına) ihsanı" (*Wohlwollen*) olarak nitelendirdiği anlaşmayı imzaladı.[181] Sultan'ın ihsanının Osmanlı Hazinesi'ne maliyeti, fişeklerle beraber, yaklaşık bir milyon Osmanlı Lirası idi. Tablo 3.10'in de gösterdiği gibi 1887 ile 1908 tarihleri arasında Mauser Şirketi Osmanlı Ordusu için 900,000'den fazla silah üretmişti.

Mauser tüfekleri dış borçların ve bütçe açığının artmasına rağmen sipariş ediliyordu ve anlaşılan askeri avantajlarından daha çok siyasi avantajlar gözetilmişti. Uyar ve Erickson'un belirttiği üzere 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda 10 tümenden ancak bir tanesi yeni tüfeklerle donatılmıştı. Diğer askerler ise Sultan Abdülhamid'e sunulan raporlardaki ifadeler ile "hiçbir işe yaramayan" "miadı dolmuş" Snider ve Martini tüfekleri kullanmak durumunda kalmıştı.[182] Savaş alanında bizzat bulunan Nevinson da Osmanlı askerlerinin düşük kaliteli Martini tüfekleri

---

179 Speed ve Reiner, *Mauser Original*, s. 31; Ball, *Mauser Military Rifles*, s. 363; Seel, *Mauser: Von der Waffenschmiede*, s. 44–8.

180 Seel, *Mauser: Von der Waffenschmiede*, s. 46.

181 H. Walter Schmid'in notu, SA, Oberndorf, 793.32/13.1 (Mauser Waffen, Abnahme-Kommission/Türkenzeit); Ayrıca bkz. Seel, "Mauser-Gewehre" (1981d), s. 1418.

182 Uyar ve Erickson, *A Military History of the Ottomans*, s. 211.

kullandığını belirtmektedir.[183] Benzeri talihsiz bir durum Balkan Savaşları'nda da ortaya çıkmıştı. *Daily Chronicle* muhabiri M. H. Donohoe savaş muhabiri olarak oradaydı ve gözlemlerini okurlarıyla paylaşıyordu. Donohoe özellikle rezerv askerlerin Mauser'i kullanmayı bilmediklerini iddia ediyordu. "Anadolulular çoğunlukla ağızdan doldurmalı tüfek kullanmaktaydılar ve fişekli tüfekleri ilk defa görüyorlardı. Bu sebeple silahlarını ya komutanları ya da kullanma eğitimini almış olan diğer asker arkadaşları doldurmak zorunda kalıyordu" diyordu.[184] Yabancı gözlemcilere göre hiç de ucuz olmayan Mauser tüfekleri Osmanlı askerleri için kullanım açısından karmaşık bir mekanizmaya sahipti ve zor şartlar altında pek de kullanışlı sayılmazdı. Dahası, Tablo 3.9a-c'nin de gösterdiği gibi, üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise satın alınan tüfekler genellikle depolarda bekletiliyor ve askerlere talim esnasında kullandırılmıyordu. M/90:7,65 tipi tüfeklerin yüzde 58'i, M/93:7,65 tipi tüfeklerin ise sadece yüzde 16'sı askeriyenin muhtelif silahhanelerindeyken, geri kalanı Gülhane'deki depoda tutuluyordu.

Osmanlı maliyesinin dengelerini bozması pahasına Mauser ile gerçekleştirilen bu ticaret Goltz Paşa'nın rehberliğinde 1886'nın sonlarında başlamış ve Goltz Paşa'nın 1895'te Osmanlı Ordusu'ndaki görevinin son günlerine kadar da devam etmiştir.[185] Goltz Paşa'nın görevi bırakmaya her niyetlenişinde Almanlar araya girmiş ve Alman şirketlerinin faaliyetleri ve Almanya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzu açısından hayati bir görev gördüğü için kendisini vazgeçirmişlerdir. 1893'te Goltz Paşa'nın son sözleşmesi sona erdiğinde bu hayati rolünü Radolin yazdığı bir mektupla Şansölye Caprivi'ye şöyle ifade etmiştir: "Osmanlı üzerindeki etkimizin devam etmesi ve yeni silah satışları için Goltz

183 Nevinson, Henry, Woodd, *Scenes in the Thirty Days War Between Greece and Turkey 1897* (Londra, 1898), s. 49.

184 *The New York Times*, 4 Kasım 1912.

185 Goltz Paşa Haziran 1883'den Kasım 1895'e kadar Osmanlı hizmetindeydi.

Paşa paha biçilmez bir değerdir (*unschätzbarem Wert*)."[186] 1886 ile 1895 yılları arasında Osmanlı Ordusu'na Mauser tarafından satılan tüfek sayısının 625,650, fişek sayısının ise 182,790,000 adet olduğunu gösteren 13 Ağustos 1895 tarihli bir belge Radolin'in sözlerini doğrular niteliktedir.[187]

O yıllarda Krupp'un top satışında olduğu gibi piyade tüfeği satışında da Mauser, Osmanlı pazarında tekel haline gelmişti. Osmanlı kara ordusunun askeri teçhizatlarının tamamını neredeyse bu iki şirket karşılıyordu. Osmanlı silah pazarında elde ettikleri bu istisnai pozisyonun, gücün ve aynı zamanda kârlı ticaretin arkasında sıklıkla ifade edildiği gibi şahsi ilişkilerin şekillendirdiği bir takım çalışması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekip başarısı vardı. Kuşkusuz bu takımın lideri de Goltz Paşa'ydı. Mauser Goltz Paşa'ya gönderdiği bir mektubunda Goltz Paşa'nın çok boyutlu ve Sultan üzerindeki nüfuzlu konumunun önemine değiniyor ve açıkça bu nüfuzunu kullanmasını gayet kibar bir lisan ile talep ediyordu:

> "Zat-ı alileriniz Sayın Majesteleri Sultan'a düzenli bir şekilde danışmanlık yapmakta olduğunuzu biliyorum. Öyle zannediyorum ki sizden, âcizane, Sultan'ı yukarıda bahsettiğim tüfeklerin yenilenmesine dair olan meseleden ilk fırsatta haberdar etmenizi istemekle vazifemden başka bir şey yapmış olmam."[188]

Yazışma trafiğinden görüldüğü kadarıyla Paul Mauser mektubun bir diğer nüshasını da Huber'e göndermişti. Huber, Mauser'e verdiği cevapta Goltz Paşa'nın kendisine "yapılması gereken ne varsa yapılacaktır" dediğini müjdelemişti.[189] Goltz Paşa da anlaşılan sö-

---

186 Radolin'den Caprivi'ye, 20.5.1893, PA.AA. R13240, alıntılayan Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 180: "Für unseren Einfluss auf die türkische Armee und unsere weiteren Waffenlieferungen an dieselbe von unschätzbarem Wert. "

187 BOA, Y.PRK.MYD.16/92 (21.02.1313/13.08.1895)

188 Mauser'den Goltz'a, 26.11.1893, SA, Oberndorf: M-A8.

189 Huber'den Mauser'e, 09.12.1893, SA, Oberndorf: M-A8: '[Goltz Pasha] sagte uns aber, dass er Nötiges veranlassen werde'.

zünde durmuş ve ilk fırsatta Sultan'a tüfeklerle ilgili detaylı bir rapor sunmuştu.[190]

Şahsi ilişkiler silah ticaretinin en önemli parçası haline gelmişti. Danışmanların sivil ve askeri memurlarla kurdukları yakın ilişkinin ekonomik ve siyasi kazançları çok kısa sayılabilecek bir süre zarfında gözle görülür hale gelmişti. Mauser'in Osmanlı hafif silah talebinin neredeyse hepsini karşılamasını sağlayan süreç işte böylesi bir yakın ilişkinin meyvesi olmuştu.

Askeri ve sivil danışmanlar hem aktif görev yaptıkları yıllar içinde hem de sonrasında yurttaşlarına her konuda rehberlik etmişlerdi. Görevdeyken kurdukları yakın ilişkileri Almanya'ya döndüklerinde de devam ettirerek devletlerinin siyasi, iktisadi ve askeri nüfuzunu genişletmek amacına yönelik kullanmışlardı.[191] Genel tabloya bakıldığında şahsi ilişkiler geliştirme konusunda başarılı olan sivil ve askeri danışmanlar Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman çıkarlarını korumak ve kollamak bakımından bir büyükelçi edasıyla çalışmışlardı.[192] Goltz Paşa bunu en iyi yapanların başında geliyordu hiç kuşkusuz. Almanya'ya döndüğünde bile her fırsatta Mauser tüfeklerinin gönüllü temsilciliğini yapmıştı. 18 Şubat 1900'de, İkinci Boer Savaşı sırasında, Goltz, sadık talebesi Pertev Paşa'ya bir mektup göndermişti. Mektubunda "bu savaştan çıkartılacak ilk ders Mauser tüfeklerinin mükemmel olduğunun ispat edildiğidir" diye yazmıştır.[193] Boer Savaşı esnasında hâlâ Osmanlı hizmetinde görev yapan Alman

---

190 Huber'den Mauser'e, 04.01.1894, SA, Oberndorf: M-A8.

191 Huber'den Mauser'e, 14.11.1893, SA, Oberndorf: M-A8: 'energischen Vorstoß im Palais'; Goltz Paşa'dan Pertev Bey'e, 18.02.1900, MA, Freiburg NL.737/8: 'Die Lehren des Boerenkrieges sind recht beherzigenswert und auch für Sie in der Türkei Wichtigkeit. Zunächst bewährt sich das Mausergewehr vorzüglich.'

192 Huber'den Mauser'e, 14.11.1893, SA, Oberndorf: M-A8; Notizen über Türkei, HA, Krupp: FAH 3C/217.

193 Goltz Paşa'dan Pertev Bey'e, 18.02.1900, alıntılayan Yasamee, "Colmar Freiherr Von der Goltz and the Boer War", s. 207.

piyade komutanı Kamphövener Paşa da hazırlamış olduğu layihada Boer Savaşı'nda kullanılan Alman yapımı Mauser tüfeklerinin ve Krupp toplarının İngilizlerin ellerindekinden çok daha iyi olduğunu ispat ettiğini dile getirmiştir.[194]

Özetle söylemek gerekirse, Alman dışişlerinin, Şansölye'nin ve Alman askeri danışmanların açık desteğini alan Mauser tüfek fabrikasının 1886 yılında Osmanlı silah pazarına girişi her bakımdan nev-i şahsına münhasır (*sui generis*) bir başarı hikâyesidir aslında. Özellikle, Alman sanayiciler ve askeri personel arasındaki yakın ilişkiler Alman silah üreticilerin başarılı olmasına katkı sağlayan en başat etkenlerdendir. Sanayi casusluğundan, "bahşiş-rüşvet" ilişkisine kadar, rakip firmanın ürünlerinin açıktan kötülenmesinden savaş kışkırtıcılığına kadar her türlü manipülatif aracı gündeminde tutan ve kullanmaktan da çekinmeyen Alman tarafı pazar mücadelesinin galibi olmuştu. Bu anlamda şahsi katkının çerçevesini en iyi çizen cümleyi Goltz Paşa'nın 29 Mayıs 1913'te ölen Paul Mauser için kaleme aldığı taziye mektubundan okuyabiliriz: "Ben ve Paul Mauser" diyordu Goltz Paşa, "Doğu'da (Osmanlı İmparatorluğu) Alman ismini ve nüfuzunu daha da kuvvetlendirmek amacıyla birlikte çaba sarf ettik."[195] Goltz Paşa haklıydı. Bu iki isim "Alman ismini ve nüfuzunu Doğu'da (Osmanlı İmparatorluğu'nda) daha da kuvvetlendirmek" amacıyla Şansölye Bismarck'ın öngörü ve liderliğiyle oluşturduğu ve uzun süre 'şefliğini' yaptığı 'barışçıl sızma' orkestrasının en önemli aktörlerdendi. 1890 yılına kadar da bu orkestranın şefliğini tartışmasız bizzat Şansölye Bismarck'ın kendisi yapmıştı. Ancak 1890 yılında istifaya zorladıktan sonra orkestranın şefliği genç Kayser II. Wilhelm'e kalmıştı.

194 BOA,Y.PRK.ASK.168/127.

195 Goltz'un Paul Mauser için yazdığı Taziye Metni, SA, Oberndorf, Worte am Grabe des Herrn Geheimen Kommerzienrats Dr. Ing. Paul v. Mauser 1914, s. 13.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYSER II. WILHELM VE ŞAHSİ DİPLOMASİNİN EKONOMİ-POLİTİĞİ (1898-1914)

"Bir profesör olarak tarihin hep şahsi
olmayan güçler tarafından şekillendirildiğini
düşünürdüm. Ancak uygulamanın bizzat içine girince,
farkı kişilerin, bizzat şahısların yarattığını gördüm."

Henry A. Kissinger, Ocak 1974
A Biography (New York, NY 2005), s. 13.

ÇOK BOYUTLU ŞAHSİ DİPLOMASİNİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK KAYSER II. WILHELM'İN 1898 TARİHLİ İKİNCİ ŞARK SEYAHATİ

BISMARCK'IN istifaya zorlanmasından sekiz yıl sonra, 1898 yılında Kayser II. Wilhelm Kudüs'te inşaatı biten Redeemer Alman Protestan Kilisesi'nin açılışını yapmak amacıyla meşhur İngiliz firması *Thomas Cook and Son* tarafından organize edilen bir tur ile Abdülhamid'i İstanbul'da ikinci defa ziyaret etti.[1] İçerik ve sonuçlarına bakıldığında bu ziyaret Bismarck'ın karşı çıktığı ilk ziyarete kıyasla daha kapsamlı ve dolayısıyla daha etkiliydi. 1889'daki ilk ziyaretin aksine bu gezinin Almanya'nın çıkarları bakımından önemi konusunda Alman devleti içinde farklı bir ses yoktu zira Bismarck 1890 yılında istifa etmiş ve 1898 yılında Şansölye Prince Hohenlohe de hem bu ziyaretin hem de Wilhelm'in Osmanlı siyasetinin tam destekçisi olmuştu.[2] Aslında Kayser II. Wilhelm Bismarck'ı istifaya zorladıktan sonra hem Şansölye hem de dışişleri bakanı olarak hareket etmeye başlamıştı.[3] Kayser hatıratında Şansölye, Prens Hohenlohe'nin hem Osmanlı'ya yönelik genel siyasi yaklaşımını hem de özel olarak

---

1 Henderson, W.O., "German Economic Penetration in the Middle East 1870– 1914", *The Economic History Review*, 18 (1948), s. 59. 8 Ekim 1898 tarihli Osmanlı evrakına göre 'Thomas Cook ve Oğulları' tarafından Alman bürokratlar ve seyahati boyunca Kayser'e refakat eden hizmetçiler için temin edilen araçlar ve atlar gümrük vergisi ödenmeden alınmıştı. BOA, Y.PRK.BŞK. 57/89 (18.05.1316/04. 10.1898); BOA, Y.PRK.BŞK.57/95 (22.05.1316/08.10.1898)

2 *Neue Freie Presse*, 20 Ekim 1898; Robolsky'ye göre Bismarck bir röportajında açıkça Kayser'in 1889 tarihli İstanbul seyahatini tasvip etmediğini söylemişti. Robolsky, *Drei Jahre auf dem Throne*, s. 29.

3 19 Ekim 1898 tarihli *Neue Freie Presse* nüshasındaki bir haber Kayser'in birinci ve ikinci ziyaretleri arasındaki farka dikkat çekmek için 'dokuz yıl önce Kayser kendi kendisinin Şansölyesi değildi,' ifadelerine yer vermekteydi. *Neue Freie Presse,* 20 Ekim 1898.

bu seyahati desteklediğini şu cümlelerle belirtmekteydi: "Hohenlohe İstanbul ve Kudüs ziyaretlerimden mutluluk duymuştu. Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerinin güçlenmesinden memnundu ve Bağdat demiryolu projesini Almanya'ya layık büyük bir kültürel çalışma olarak değerlendirmekteydi."[4]

Kayser seyahatine 18 Ekim 1898'de İstanbul'dan başladı.[5] Olumsuz hava şartları sebebiyle biraz gecikmeli başlayan seyahatin[6] ilk durağında, Osmanlı basını Kayser'e büyük ilgi göstermiş ve iki ülke arasındaki mevcut iyi ilişkilerin bu vesileyle daha da kuvvetleneceğini yazmıştı. Örneğin, *Sabah* gazetesi sadece bu seyahate özel olarak, içerisinde ayrıntılı seyahat planının paylaşıldığı, iki lidere ilişkin anekdotların aktarıldığı, Kayser ile Sultan arasındaki yakın dostluktan bahsedilen 176 sayfalık özel bir yayın yapmıştı.[7] Dahası İstanbul'daki "olağanüstü hazırlıklar" seyahat henüz daha başlamadan Avrupa gazetelerinde geniş bir yer bulmuştu.[8] İstanbul'daki yabancı elçilikler Payitaht'ta çok önceden başlayan hazırlıkları ve genel durumu kendi ülkelerine detaylı bir şekilde rapor etmişlerdi. Amerikan Büyükelçisi James B. Angell de başkentteki bu telaşlı hazırlıkları ülkesine rapor edenlerdendi. 25 Temmuz 1898 tarihli raporunda "Alışılmadık hazırlıklar bu seyahate verilen önemin büyüklüğünü göstermektedir"

4 Wilhelm II, *The Kaiser's Memoirs, Emperor of Germany 1888–1918*, trc. Thomas R. Ybarra (New York ve Londra, 1922), s. 90.

5 BOA, Y.PRK.AZJ.37/91 (01.06.1316/17.10.1898); BOA, YPRK.SGE. 8/61 (02.06.1316/18.10.1898)

6 BOA, Y.PRK.ASK.145/36 (30.05.1316/16.10.1898): Kötü hava şartlarından ötürü *SMY Hohenzollern* Zante Adası'nda beklemek zorunda kalmıştı.

7 *Sabah*, Hatıra-i Seyahat: 'Almanya İmparatoru Haşmetlû [Wilhelm] ve İmparatoriçe [Augusto Victoria] Hazerâtının Dersa'âdet'i def'at-i saniye olarak ziyaretleriyle Suriye seyahatlerine bir Hâtıra-i nâciz olmak üzere *Sabah* gazetesi tarafindan kâri'în-i Osmaniyeye hediye edilmiştir', İstanbul 1316 [1898].

8 Richter, Jan Stefan, *Die Orientreise Kaiser Wilhelms II. 1898. Eine Studie zur deutschen Außenpolitik an der Wende zum 20. Jahrhundert* (Hamburg, 1997), s. 63–8.

demekteydi.[9] Angell raporunda böylesi bir ziyaretin iki devlet arasındaki yakınlığı pekiştireceğini ve aynı zamanda iki liderin şahsi dostluklarının da be seyahat vesilesiyle artacağını öngördüğünü dile getirmişti.[10]

İstanbul'daki ilk günlerinde Kayser ve eşi bir Alman okulunu ziyaret ederek, öğretmenler ve öğrencilerle uzun bir sohbet gerçekleştirdi.[11] *New York Times*'ın aktardığına göre Kayser Alman okulunda eğitim alan çok sayıda yabancı öğrencinin bulunmasını 'Germanism'in muzaffer gücü' olarak değerlendirmişti.[12] Birçok farklı yerde gezintiler yapan Kayser[13] ilk ziyaretinden o güne kadar geçen on yılda Osmanlı'nın çok önemli bir gelişme kaydettiğini ifade etmişti.[14] Her fırsatta Sultan'a teşekkürlerini ileten Kayser ve eşine Sultan da yakın davranmış ve birçok hediyeler vermişti. II. Wilhelm, -Friedrich Naumann'ın tabiriyle "Almanların Sultan'ı"[15]- ve eşi, ziyaret için yapılan hazırlıklardan, ilgi ve alakadan oldukça etkilenmişlerdi. Alman heyetine sunulan hediyeler hakkında *New York Times* şöyle bir yorumu okurlarıyla paylaşmıştı:

> "Türkiye Sultan'ı sıradan hediyelerin dışında birçok başka hediye de takdim etti. Örneğin, imparatorluk armasının yer aldığı ve İmparatoriçe'nin isminin baş harflerinin zümrüt ve incilerle nakış usulü işlendiği bir yatak örtüsü vardı. Kraliçe bunu çok beğendiğini ifade ettiğinde de kendisine bu koverlet hemen

9 Angell'den William'a R. Day, 25.07.1898, NARA-Microfilm, College Park: M46/65.

10 Angell'den William'a R. Day, 25.07.1898, NARA-Microfilm, College Park: M46/65.

11 BOA, Y.PRK.ZB.22/13 (03.06.1316/19.10.1898); BOA, Y.PRK.HH.30/69. (03.06.1316/19.10.1898); *The New York Times*, 20 Ekim 1898.

12 *The New York Times*, 20 Ekim 1898.

13 BOA, Y.PRK.ASK.145/73 (03.06.1316/19.10.1898): 19 Ekim'de Kayser'in eşi Beylerbeyi Sarayı'na ve Çamlıca'ya gitmiştir.

14 *The New York Times*, 6 Kasım 1898.

15 Naumann, *Asia: Eine Orientreise*, s. 73: 'Der Sultan der Germanen imponiert dem Morgenländer mächtig'.

> hediye edildi. Sultan, (Abdülhamid) Yıldız Köşkü'nün salonunu süsleyen iki muhteşem vazoyu işaret ederek Alman Dışişleri Bakanı Baron von Bülow'a bunların kendi ülkesinin bir ürünü olmasını ister miydi diye sorunca, bunlardan bir çifte sahip olmayı çok istediğini söylemişti. Bunun üzerine Sultan da vazoların Bakan'a hediye edilmesini emretmiştir."[16]

13 Kasım 1898 tarihli bir belgeye göre bu ve benzeri hediyelerin taşınması gezi sonunda bir mesele haline gelmiş ve Almanya tarafı bu konuda yardım talep etmişti.[17] Elbette bu seyahatin Osmanlı'ya hediyeler dışında yüksek bir maliyeti olmuştu. Yıldız Sarayı'nda yeni odalar inşa edilmesi, Kayser'in seyahat ve ziyaretler esnasında kullanacağı yolların modernize edilmesi, Kayser'in ziyaret edeceği askeri okullardaki öğrenciler için yeni üniformaların alınması ve Kudüs'e kadar Kayser'e refakat edeceklerin maaşları 20,095.57 lira (370,763 Mark) tutmuştu.[18]

Hediyeler arasında en dikkat çekici olanı ise Abdülhamid'in özel izni ile "derin dostluğun" bir ifadesi olarak Kayser'e verilen *La Dormition de la Sainte Vierge* (Bakire Meryem'in Göğe Kabulü'nün gerçekleştiği kabul edilen alan) olarak bilinen Siyon Dağı'ndaki özellikle Katoliklerce kutsal kabul edilen bir araziydi.[19] Aslında bu hediye Sultan Abdülhamid'in çok yönlü dış politika stratejisinin bir parçasıydı. Zira kendisi bir Protestan olan Kayser'in bu toprak parçasını Alman Katoliklerine tahsis etmesi ile Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm Katolik tebaanın koruyucusu olma iddiası ciddi bir şekilde sarsılmış olacaktı.

---

16 *The New York Times*, 6 Kasım 1898.

17 BOA, Y.PRK.UM.44/42 (28.06.1316/13.11.1898)

18 BOA, Y.MTV.188/146 (29.11.1316/10.04.1899)

19 Kayser bu arazi ile ilgili konuşmasını 31 Ekim 1898'de yapmıştır. Penzler, *Reden Kaiser Wilhelms II*, s. 123–4; Ayrıca bkz. Kushner, David, "The District of Jerusalem in the Eyes of Three Ottoman Governors at the End of the Hamidian Period", *Middle Eastern Studies* 35/2 (1999), s. 92; Hürmen, *Bürokrat Tevfik Biren*, s. 159–67.

Fransızların yıllardır talep ettiği ancak bir türlü alamadığı[20] Kudüs'teki o arazinin Almanlara verilmesi Fransa'nın Osmanlı üzerindeki emellerine ciddi bir darbe vurmak anlamına geliyordu.[21] Genç Kayser Wilhelm, henüz Kudüs'te iken Papa XIII. Leo'ya bir telgraf göndererek Katoliklerin hamisi olduğunu bir kez daha yenilemiş oluyordu. Aslında tüm bu olanlarla Avrupa'nın Kudüs üzerindeki kadim çekişmesine yeni bir aktör daha girmiş oluyordu ve anlaşılan Sultan Abdülhamid tüm bunların olmasını fazlasıyla arzuluyordu: Bu yeni aktör ülke Almanya'dan başkası değildi.

İngiliz Büyükelçisi White'a göre Bismarck'tan bu yana Alman hükümeti Protestanları da ihmal etmeyerek Osmanlı'daki Alman Roman Katoliklere verdiği önemi arttırmıştı. Hatta Bismarck Fransızların sadece kendi çıkarlarıyla ilgilenerek Katoliklerin koruyucusu olma iddiasından vazgeçmesini istiyordu.[22] Alman İmparatorluğu da, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Alman Katolikler üzerinde ciddi bir nüfuz elde etmeyi arzuluyor, İmparatorluk dışında yaşayan Almanların Fransa gibi bir devletin himayesinde görünüyor olmasından da ayrıca rahatsızlık duyuyorlardı. 4 Haziran 1898 tarihinde Prens Bülow bu Dormisyonun alınmasıyla ilgili olarak Kayser'e bir rapor sundu. Raporda bu arsanın tahsisinin ve Alman Katoliklerin kullanımına verilmesinin Fransa'nın bölgedeki prestijini yerle bir edecek her türlü adıma destek olması açısından önemli bir hamle olduğunu düşünüyordu. Öte yandan

20 *The New York Times*, 6 Kasım 1898. *Orientreise* ile Almanya'nın Osmanlı tebası olan Hristiyanlar üzerindeki artan etkisi arasındaki ilişki için bkz. Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C.12–2, s. 587–638.

21 Wilhelm II, *The Kaiser's Memoirs, Emperor of Germany 1888–1918*, trc. T. R. Ybarra (New York ve Londra, 1922), s. 215–6. Katolikler, özellikle de Osmanlı tebaası olanlar üzerinde nüfuzunu artırmayı amaçlayan Kayser 26 Ekim 1898'de Hayfa'da şöyle demişti: 'In Erwiederung ergreife Ich gern die Gelegenheit, ein für allemal auszusprechen, daß die katholischen Untertanen wo und wann sie desselben bedürfen sollten, Meines Kaiserlichen Schutzes stets sicher sein werden.' Penzler, *Reden Kaiser Wilhelms II*, s. 117–8.

22 White'dan Salisbury'ye, 22.02.1888, NA, Londra: FO 78/4098.

Alman ve Fransız Katolikler arasındaki mevcut anlaşmazlığın derinleşebileceğini ve düşmanlığın da canlı kalacağını söylemiştir.[23]

Bu anlaşmazlık ve düşmanlığın arkasında dile getirilmeyen, Osmanlı topraklarında da devam eden bir Alman-Fransız çekişmesi vardı. Abdülhamid bu anlaşmazlığı yakından takip ediyordu. Fransızların, Osmanlı tebaası olan Alman- Katolikler üzerinde Almanya'nın artan etkisi hakkındaki yorum ve şikâyetlerini ise haddini aşan bir kibir olarak tanımlıyordu.[24] Kayser II. Wilhelm'in Osmanlı siyasetinin en önemli amaçlarından birisi de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uzun yıllara dayanan Fransız etkisini yok etmekti. Bu bakımdan Bismarck tarafından Fransa'yı devre dışı bırakmak üzerine kurgulanmış olan Osmanlı politikası Kayser tarafından saldırgan bir tonla yeniden şekillendirilmiş ve Fransa'nın çıkarlarına zarar verme noktasında meyvelerini vermeye başlamıştı. Bu sebeple Wilhelm'in araziyi Katoliklere tahsis etmesi Alman-Fransız rekabeti açısından akıllıca bir politik manevra olarak değerlendiriliyordu.[25] Alman birliğinin kurulduğu yıllardan beri Katolik meselesi Berlin'in hep başını ağrıtan bir konu olmuştu. Yeni Alman İmparatorluğu, Alman Katoliklerin yeni imparatorluğa sadakati konusunda hep şüphe ile yaklaşmışlardı. Kayser ile yakın dostluğu da bulunan Field-Marshal Waldersee 11 Kasım 1898 tarihinde günlüğüne Dormisyon Kilisesi meselesi hakkında şu satırları not ettiğinde işte bu şüpheye vurgu yapmaktaydı: "Dormisyonun alınmasının önemi çok büyüktür. Zira bu sayede (Alman) Katoliklerin vatanseverlik duyguları güçlenecek ve kamçılanacaktır."[26].

23 Bülow'dan to Kaiser II Wilhelm'e, 04.06.1898, Lepsius vd., Die große Politik der Europäischen Kabinette, C. 12–2, s. 611. Katolikler üzerindeki nüfuzu artırma fikri Bülow'a olduğu kadar Naumann'a da aitti. Bu iki ismin haricinde diğer yayılmacılık taraftarı olan Almanlar da benzer fikirler serdetmekteydiler. Naumann, *Asia: Eine Orientreise*, s. 73.

24 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 113–4.

25 *The New York Times*, 6 Kasım 1898.

26 Menne, *Blood and Steel*, s. 194; Waldersee, Alfred Grafen von, *Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Alfred Grafen von Waldersee*, Meisner, Heinrich Otto (ed.) (Stuttgart, 1922), s. 420.

Her ne kadar Kayser bu tip dini motifleri kullanarak Katolikler ve Protestanlar arasında müspet bir intiba bırakmak istemiş olsa da, onun bir İslam halifesi olan Sultan Abdülhamid ile kurmuş olduğu dostluğa atıfla Almanya dışından ciddi eleştiriler de gelmişti. Örneğin 1900 yılında basılan *The Influence of Christ in Modern Life* (İsa'nın Modern Yaşamdaki Etkisi) isimli kitabın yazarı ve kongregasyonalist bir papaz olan Dwight Hillis, "Kayser'in Armasındaki Leke" (*The Blot on the Kaiser's Scutcheon*) başlıklı 1918 yılında basılan kitabında Kayser'in Sultan ile olan dostluğunu Judas ve Annas benzetmesiyle eleştiriyordu. Hillis bu buluşmayı şöyle tasvir ediyordu: "Kayser trenine bindi, Sultan'ın sarayında misafir oldu, anlaşmalar imzaladı, Sultan'ın bıçağını ve sopasını aldı, tıpkı Annas'ın İsa'nın katilinin mesuliyetini üzerine yıktığı Judas'ı kendisine vekil olarak seçmesi gibi."[27] Kayser, Hillis'in analizinde İsa'ya ihanet eden bir liderdi.

Hillis'in dini motifli yaklaşımı Almanya dışından gelen eleştirilerinden sadece birisi olup diğer eleştiriler daha çok Kayser'in 'Ermeni Sorunu'na olan yaklaşımı ile ilgiliydi. İngiltere'nin 1907 yılına yıllık raporlarından birisinde "Kayser'in ziyaretinin Abdülhamid'in Ermeni meselelerinin gölgesinde olduğu bir zaman dilimine tesadüf ettiğini" yazmaktaydı.[28] Aslında Kayser'in ziyareti Avrupalı Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu ve Sultan Abdülhamid ile ilgili konularda geliştirdiği ortak yaklaşımı desteklemediğinin ve açıkça karşı çıktığının bir göstergesiydi. Ancak rapor, Kayser'in Avrupalı güçlerinin yaklaşımlarını gayet iyi bildiğinin ve tamamen karşı olmadığını ileri sürmekte ve net bir şekilde kendisini Sultan'ın bir dostu olarak lanse etmekten de kaçınmadığını belirtmekteydi.[29]

---

27 'So the Kaiser took his train, lived in the Sultan's palace, signed this treaty, and hired the Sultan's knife and club, just as the Chief Priest Annas chose Judas to be his representative upon whom he could load the responsibility for the murder of Jesus.' Hillis, Newell Dwight, *The Blot on the Kaiser's Scutcheon* (New York, 1918), s. 17.

28 Gooch and Temperley, *British Documents*, C. 5, s. 43.

29 A.g.e.

Kayser'in İstanbul'da olduğu sıralarda diğer Avrupa hükümetlerinden Sultan'ın Ermeni meselesindeki tutumuna dair ciddi eleştiriler yükselmekteydi ve Osmanlı karşıtı örgütlere destek verilmeye başlanmıştı. Kayser'in açık bir destek ifadesi olarak algılanan bu ziyareti ve onun Ermeni meselesindeki tarafsız, Girit meselesinde de Osmanlı tezlerine yakın bir dil kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nu "politik yalnızlıktan" kurtarmasının karşılığını kısa sürede alacaktı. Nazım Paşa ile olan bir sohbetinde Kayser Şam'da olduğu günlerde kendisini ziyarete gelen Ermenilerin şikâyetlerini dinlediğini ancak kendisinin pek de ciddiye almadığını ifade etmişti.[30]

Bir resmi yemekte, Kayser tarafsızlığını bildirmekle kalmayıp Girit ve Ermeni meselelerinin arkasında İngiliz parmağı olduğunu provokatif bir dille ifade etmişti.[31] Ne var ki, tarihi belgeler bize Alman Kayseri ve bürokratların açıktan söyledikleri coşkulu ifadelerin ne kadar samimi ve gerçekçi olduğunu test etmemize imkan sunuyor. 2 Şubat 1898 tarihli bir belge Osmanlı hükümetini İngiltere'ye karşı açıkça provoke eden Kayser'in 1 Şubat 1898 tarihinde İngiltere'nin Berlin'deki büyükelçisi Sir Frank Lascelles ile oldukça dikkat çekici bir görüşme yaptığını bize haber veriyor. Bülow'un "Çok Gizli" notuyla kaleme aldığı bu toplantı tutanaklarına göre Kayser Wilhelm Girit konusunda çok açık bir şekilde tarafsızlığını ifade etmiş, kendisi için Girit'te ne olursa olsun her durumun aynı (*allerhöchst ihm geleichgültig sei*) olduğunu söylemişti. Bunun üzerine oldukça şaşıran İngiliz Elçi de "Öyle mi? Sizin için her durum gerçekten de aynı mı?" (*So is it, Your Majesty, really the same?*) diye sormaktan kendini alamamıştı. Kayser'in cevabı ise gayet açık ve netti: "Tabii ki evet! Sizin adamlarınız (Girit'in kuzey batısındaki) Souda Körfezi'ni ele geçirseler bile hiç umurumda olmaz." (*Ja, ich mache mir nichts daraus, if your fellows take Souda Bay*) demişti.[32] Bülow'un

30 BOA, Y.PRK.UM.44/6 (14.06.1316/30.10.1898)

31 BOA, Y.PRK.UM.43/129 (10.06.1316/26.10.1898)

32 Bülow'dan Hatzfeld'e, 02.02.1898, Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 12–2, s. 476.

tutanaklarına göre Kayser son olarak İngiltere'nin Girit'i işgali durumunda hiçbir şekilde karşı gelmeyeceğini ifade eden bir gizli telgrafı Hatzfeld'e hemen göndermesini de istemişti.[33] Anlaşılan o ki, her iki tarafı da birbirine kışkırtan Kayser kendisini iki tarafa da 'dürüst bir arabulucu' olarak göstermek niyetindeydi.

Ne var ki, Avrupalı diğer güçlerin Ermeni meselesiyle ilgili atacakları adımları caydırması noktasında Almanya'nın sadakatini kazandığını düşünen Abdülhamid, Kayser'in bu coşkun ifadelerini memnuniyetle karşılamıştı.[34] İngiltere'nin yıllık Osmanlı raporu Avrupalı Güçlerin asıl kaygısını dile getirmekteydi: "Almanya'nın bu politikası her nekadar ne insani ne de kabul edilebilir olmasa da, Kayser'in ziyareti gayet müspet ve somut neticeler verdi. Almanya'nın Bağdat demiryolu için imtiyaz elde etmesine, Türk Ordusu'nun tüm askeri teçhizatı için tekel kurmasına ve Almanya'ya (Osmanlı İmparatorluğu'ndaki) tüm sınai ve ticari işlerde imtiyaz almasına neden oldu."[35] Kayser'in ziyaretinden rahatsız olan Hillis de Avrupa hükümetlerinin ve Amerika'nın seyahate bakışını şöyle özetlemekteydi:

> "Herkesin bildiği üzere Kayser Bağdat'a ve İran Körfezi'ne uzanan bir demiryolu inşa etmek istiyordu ve bu sayede Hindistan'a mal satmak arzusundaydı. Rota üzerinde bulunan Sırbistan'a saldırmak için bir bahane bulmalıydı. Ardından Sultan'ın dostluğuna ihtiyaç duydu ve sonuç tüm planlarını meşrulaştırdı ki o sonuç Bağdat Demiryolu idi. Ancak Türkler her seferinde daha fazla toprak isteyen Kayser'in oyuncağı olmaktan yorulmuşlardı."[36]

Hillis, şark seyahatinin dini kisvesine karşı çıkarken yalnız değildi. Aynı şekilde Harrison da şark seyahatinden "Dini açıdan kalıcı bir şey geride bırakmadı, ancak seküler bir pencereden

33 Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C.12–2, s. 477

34 Zeidner, F. Robert, "Britain and the Launching of the Armenian Question", *International Journal of Middle East Studies* 7/4 (1976), s. 475–6.

35 Gooch and Temperley, *British Documents*, C. 5, s. 43.

36 Hillis, *The Blot*, s. 17.

bakıldığında tamamıyla başarılıydı. Bir müsamereden ibaret olan siyasi tarafı bir yana bırakılırsa, ekonomik açıdan birçok başarı elde edilmiş oldu" şeklinde bahsediyordu.[37] Kayser'in bu gezisinin etkisini belki de en iyi özetleyen yazar Ray S. Baker'di. 1902 yılında Ray S. Baker Kayser'in bu seyahati için "sonuçlarının Batılılar tarafından henüz tam anlaşılamadığı, Türkiye'nin tarihinde yeni bir devir başlatan seyahat" diyordu ve tamamen haklıydı.[38] *The London Times*'a göre Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ruhani olmayan (*temporal*) gücünün modern zamanlardaki temsilcisi olan genç Kayser, Barbarossa'nın, VI. Henry'nin ve II. Frederick'in Kutsal Topraklara yaptıkları yolculukların ayak izlerini takip ediyordu ve on dokuzuncu yüzyılın son demleri de barışçıl bir haçlı seferine (*pacific crusade*) şahitlik ediyordu.[39]

Yıldız Sarayı'nda bir hafta kaldıktan sonra Müşir Mehmet Şakir Paşa refakatindeki Kayser ve heyeti Hayfa'dan Yafa yoluyla Kudüs'e, oradan da Şam yoluyla Beyrut'a geçmek üzere yola çıkmış[40] ve 25 Ekim 1898'de Hayfa'ya ulaşmışlardı.[41] Bu tarih aynı zamanda hem ilk Alman Tapınak Şövalyesi George David Hardegg'in de Hayfa'ya varmasının 30. yılına[42] hem de Luther Reformlarının ilanının yıl dönümüne denk geliyordu. Röhl bu ziyaretin önemine vurgu yaparak, Kayser'in 1288'de Hayfa'ya gelen II. Friedrich'ten sonra Kutsal Topraklara ayak basan ilk Alman İmparatoru olduğunu belirtiyordu.[43] Hayfa'da iki gün geçirdikten sonra, Alman topluluğuna Osmanlı-Almanya ilişkilerinin

37 Harrison, *The Pan-Germanic Doctrine*, s. 221.

38 Baker, Ray Stannard, "The Sultan of Turkey", *The Outlook*, 6 Eylül 1902, s. 67–77.

39 *The [London] Times*, 18 Ekim 1898.

40 BOA, Y.EE. 81/3 (06.07.1316/20.11.1898)

41 Benner, Thomas, *Die Strahlen der Krone: Die religiöse Dimension des Kaisertums unter Wilhelm II. vor dem Hintergrund der Orientreise 1898* (Marburg, 2001), s. 274.

42 Osmanlı Filistin'indeki Alman yerleşimleri için bkz. Yazbak, Mahmoud, "Templars as Proto-Zionists? The "German Colony" in Late Ottoman Haifa", *Journal of Palestine Studies 28* (1999), s. 40–54. Ayrıca bkz. Carmel, Alex, *Die Siedlungen der Württembergischen Templer in Palästina* (Stuttgart, 1973)

43 Röhl, *Wilhelm II: The Kaiser's Personal Monarchy*, s. 952.

geliştirilmesindeki önemlerinden bahsettiği bir konuşma yaptığı Yafa şehri üzerinden[44] 29 Ekim 1898'de Kudüs'e ulaştı.[45]

Kayser'in ve heyetinin Kudüs seyahati esnasında rahat etmesinden ve güvende olmasından, daha sonra kendisine madalya olarak Birinci Sınıf Prusya Haçı takdim edilen, Kudüs Mutasarrıfı Tevfik Paşa (Biren)[46] ve Emniyet Amiri Muhammet Servet Bey[47] sorumluydu. Kayser'in gezisini çok yakından takip eden *New York Times*, alınan emniyet tedbirlerini şu şekilde anlatmaktaydı: "Kudüs'ün sokakları oldukça dar olduğu için muhtemel bir saldırıya karşı sokaklarda hiçbir kimsenin beklemesine, durmasına müsaade edilmiyor ve tüm geçişlerde ciddi bir asker ve polis yoğunluğu vardı."[48]

Prens Büllow'un hatıratı Kayser'in seyahat boyunca edindiği tecrübelere ve "Bab-ı Âli'ye, Kuran'a ve Sultan'a" dair olan ilgisinin uluslararası camiada uyandırdığı tepkilere de yer vermesi açısından oldukça önemli bir kaynaktır.[49] "Kayser her gittiği yerde büyük bir

44 Penzler, *Reden Kaiser Wilhelms II*, s. 118

45 Richter, *Die Orientreise*, s. 132.

46 Hürmen, *Bürokrat Tevfik Biren*, s. 41.

47 BOA, Y.PRK.MYD.21/86 (11.06.1316/27.10.1898)

48 *The New York Times*, 27 Kasım 1898; 14 Kasım 1898 tarihli bir rapora göre Kayser'e suikast hazırlığında olan 13 kişi yakalanmış ve valilik tarafından tutuklanmış, Kayser'in ayrılmasının ardından ise serbest bırakılmıştır. BOA, Y.PRK.ASK.12/10 (29.06.1316/14.11.1898); ayrıca bkz: BOA, DH.MKT.2122/41 (07.06.1316/ 23.10.1898). Emniyet tedbirleri ile ilgili teferruatlı bilgi için bkz. Hürmen, *Bürokrat Tevfik Biren*, s. 157–69.

49 St. Petersburg'daki Alman Büyükelçisi General Bernhard von Werder 1901 baharında Bülow'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: 'Çar Almanya'nın Türkiye üzerindeki ticari emellerini anlayabiliyor ancak Kayser'in Bab-ı Âli'ye, Kuran'a ve Sultan'a olan düşkünlüğünden rahatsız oluyor.' Ardından da Çar'ın 'Sultan'dan hoşlanmıyorum, onu Alman İmparatoru'na bırakıyorum,' dediğini ekliyordu. Muhtemelen Çar, Kayser'in kendisine 9 Kasım 1898'de Şam'dan gönderdiği mektubun tesiri altında kalmıştı. Zira Kayser mektubunda 'Bu mukaddes şehirden ayrılırkenki hislerim şöyleydi ki Müslümanların önünde kendimi çok utanmış hissettim ve şayet hiçbir dine mensup olmadan buraya gelmiş olsaydım kesinlikle Muhammediliği (Müslümanlığı) tercih ederim,' demekteydi. Bülow, *Memoirs*, s. 542. Ayrıca bkz. Goetz, Walter (ed.), *Briefe Wilhelms II. an den Zaren 1894–1914*, trc. Max Theodor Behrmann (Berlin, 1920), s. 65. Ayrıca

ilgiye mazhar oluyor, en iyi şekilde ağırlanıyor ve samimi dostluklar edindiğine ikna oluyor ve bu sebeple neredeyse her gün Sultan'a minnettarlığını bildiren bir telgraf yolluyordu" diyen Bülow, bu telgrafları yazmakla bizzat sorumlu olan kişiydi.[50] Hatta her gün yeni bir telgraf gönderildiği için, Bülow, teşekkür ve minnet ifadelerini her seferinde farklı bir edebi şekilde Fransızcaya aktaramamaktan muzdaripti. Bu durumu şu satırlarla dile getirmekteydi:

> "Kayser'in dudakları arasından her gün 'Bülow, bu seyahat bugüne kadarki en iyi tecrübemizdi. Derhal Sultan'a teşekkürlerimi ileten bir telgraf çek.' şeklinde coşkuyla söylenmiş cümleler dökülüyor, ben de hemen kalemime sarılıyor ve yeni bir ifade tarzı aramaya koyuluyordum. Bir gün arkadaşım Knesebeck dedi ki 'Aşıklar için hazırlanan kitapçıkları bilirsin. Mektup Yazma Rehberi denilir. Sen de Yakın Doğu seyahatlerinde kullanılmak üzere Sultanlar arasında kibar mektuplaşma kitapçığı hazırlamalısın."[51]

Kudüs ziyaretinden sonra Kayser oldukça etkileyici bir nutuk çektiği Şam'a geçti. O dönemde Şam'ın Fransız nüfuzunun merkezi olarak algılandığı göz önüne alındığında Şam'da Kayser tarafından söylenecek her sözün, atılacak her adımın Fransa açısından önemi daha da artmış oluyordu. 8 Kasım 1898 tarihli meşhur konuşmasında Kayser, "Majesteleri Sultan II. Abdülhamid'i ve dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşayan ve 'halifeye' biat etmiş olan 300 küsur milyon Müslümanı temin ederim ki Alman İmparator'u sonsuza dek sizin dostunuzdur"[52] diyerek oldukça stratejik bir

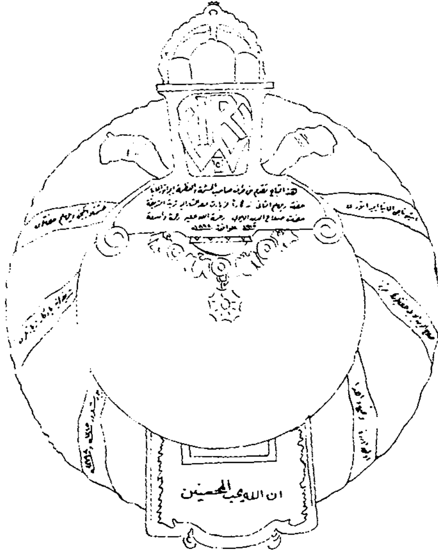

Röhl'e göre General Bernhard von Werder'in Çar ve ailesiyle şahsi dostluğu vardı. Röhl, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarch*, s. 587.

50 Bülow, *Memoirs*, s. 542.

51 A.g.e., s. 255-6; Kayser'in gönderdiği mektup ve telgraflar tercüme edilerek Sultan'a sunuluyordu. BOA, Y.PRK.NMH.7/94 (07.06.1316/23.10.1898)

52 Bülow, *Memoirs*, s. 254; 'Möge der Sultan und mögen die 300 Millionen Mohammedaner, die, auf der Erde zersreut lebend, in ihm ihren Khalifen verehren, dessen versichert sein, daß zu allen Zeiten der deutsche Kaiser ihr Freund sein wird. Ich trinke auf das Wohl Seiner Majestät des Sultans Abdülhamid!' Ayrıca bkz. Penzler, *Reden Kaiser Wilhelms II*, s. 127; Sabah, *Hatırat*, s. 171.

Kayser II Wilhelm'in Sultan Selahaddin'in Türbesine Bıraktığı Çelenkin Temsili Resmi
Kaynak: BOA, Y.EE.91/51 (1315/1898)

mesaj vermişti. Halifelik vurgusunu, çoğunluğu İngiliz ve Fransız sömürgelerinde ya da Orta Asya'da Rusya'nın kontrolünde yaşayan dünyadaki 300 milyon Müslümanı ve Kudüs Fatihi Selahaddin'i aynı konuşmada yan yana getiren Kayser Osmanlı İmparatorluğu ile kurguladığı dostluğun gücünü ve aynı zamanda kimleri rahatsız edeceğini gayet iyi kestiriyordu. Hayallerini süsleyen *Weltpolitik -Weltmacht* rüyası açısından da bu dostluktan başka da sığınacağı bir dal yok gibiydi. Osmanlı Devleti ve Sultan Abdülhamid ile kurduğu bu dostluk onun için kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Selahaddin Eyyubi'nin türbesini ziyaret esnasında, üzerinde taç olan bir çelengi türbeye bırakıp, Selahaddin'e olan hayranlığını da ifade ettiğinde zihninde muhtemelen hep bunlar vardı.[53]

53 BOA, Y.EE.91/51 (1315/1898); ayrıca bkz. Gauss, Christian Frederick, *The German Emperor as Shown in His Public Utterances* (New York, 1915), s. 129.

Kayser'in yaptığı konuşma ve türbe ziyareti tüm İslam âleminde yankı bulmuş ve hatta aradan dokuz yıl geçtikten sonra bile Abdülhamid Kayser'e yeterince teşekkür edemediğinden duyduğu hayıfla bu konuşma ile Kayser'in Tanca'da Fas'ın bağımsızlığını savunduğu konuşmasının[54] ne denli etkili olduğundan Alman Büyükelçisi Marschall'e bahsetmiştir.[55] Sultan bu iki konuşmanın her zaman kendisinin ve tüm İslam âleminin hafızasında kalacağını belirtmiştir.[56]

Kayser'in Şam'da yaptığı bu konuşma ve Osmanlı'ya verdiği siyasi destek Abdülhamid'in siyasi bir başarısı olarak kabul edilebileceği gibi silah ve demiryolu inşaatı ihalelerinin Alman firmalarına verilmesinin bir karşılığı olarak da görülebilir. Abdülhamid'in gayrı resmi danışmanlarından Arminius Vambery ise Kayser'in tavrını şöyle tarif etmekteydi:

> "İmparator II. William onun (Sultan Abdülhamid) idarecilik konusundaki kabiliyetine hayranken ve otokratik yönetim biçimini Almanya'da da uygulamak isterken, Kayser II. Wilhelm ise bu hayranlığının karşılığı olarak Alman yetkililer için dolgun maaşlı

54 Kayser II Wilhelm Fas'ın Tanca kentine 31 Mart 1905'te bir seyahat düzenlemiş ve diğer Avrupa devletlerini oldukça rahatsız eden bir konuşma yapmıştı. Bkz. Penzler, *Reden Kaiser Wilhelms II*, s. 247–9.

55 Mortimer, Joanne Stafford, "Commercial Interests and German Diplomacy in the Agadir Crisis", *The Historical Journal* 10 (1967), s. 440.

56 Marschall to Auswärtiges Amt, 22.03.1907, PA.AA. R13775. Bülow Tanca ziyaretiyle ilgili daha fazla bilgi vererek 'Sayın Majesteleri 31 Mart 1905'te Tanca'ya giderek lafı hiç dolandırmadan Fas'ın bağımsızlığını müdafaa eden bir konuşma yapmıştı,' demektedir. Bülow, Prince von, Imperial Germany, trc. M. A. Lewenz (New York, 1917), s. 97. Howe de Kayser'in Müslüman beldelere yaptığı seyahatlerle ilgili şöyle demekteydi: 'Fas Hükümeti'ne yapılacak bir saldırı Almanya'nın topraklarında yeni pazarlar kazanmaya çalıştığı Müslümanlardan tepki çekebilirdi. İstanbul'da nüfuz kaybetmek Bağdat Demiryolu Projesi'ni inkitaya·uğratabilirdi. Bu sebeptendir ki Almanya Ermeni katliamında diğer Hristiyan ülkelerle aynı safta durmamıştır. Ancak İtalyanların Türkleri Trablus'tan çıkartmasını durdurmakta başarılı olamamıştır.' Howe, Frederic Clemson, *Why War* (New York, 1916), s. 192.

pozisyonlar, silah satışı, demiryolu inşaatı ve Osmanlı pazarına mal sürebilmek gibi birçok imtiyaz elde edecek kadar zekiydi."[57]

Aslında Kayser'in iki kez gerçekleştirdiği şark seyahati (*Reise nach Osten*) barışçıl sızma politikası olarak tarif edilebilecek olan Doğuya Nüfuz (*Drang nach Osten*) politikası için yeni ve önemli dönüm noktalarıydı.[58] Bülow'un tabiriyle Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında iyi ilişkilerin işlenmesi için başarılı bir başlangıçtı.[59] Kayser'in Şam'daki konuşması uzun vadeli "barışçıl sızma" planının önemli noktalardan sadece bir tanesiydi.[60] Alman Elçi Marschall'ın ifade ettiği gibi Sultan ve Kayser arasında bir muhabbet vardı ve bu seyahat esnasında verilen nutuk ve sözler Kayser ve Sultan arasındaki muhabbeti tekrar göstermiş ve derinleştirmişti.[61]

Seyahatin hemen ardından Alman müteşebbisleri birçok önemli anlaşma imzalamış ve Osmanlı hükümetinden yeni siparişler almaya başlamışlardı. Bülow Bağdat demiryolu projesinin önemine değinerek "Bu proje tamamıyla İmparator'un Filistin'e yaptığı seyahatin başarılı bir neticesiydi" demekteydi.[62] Archibald J. Dunn'ın tabiri ile seyahat esnasında Alman diplomatlar tüm süreci gayet iyi takip etmişler ve yorulmak nedir bilmeden çalışmışlardı.[63]

---

57 Vambery, Armin, *The Story of my Struggles: The Memoirs of Arminuis Vambery* (New York, 1904), s. 379.

58 *The London Times*'ın 18 Ekim 1898 tarihli ve İstanbul imzalı haberi Kayser'in seyahatinin ehemmiyetini şu cümlelerle okurlarına bildiriyordu: 'Kayser'in Orientreise'si öylesine ya da romantik bir kaygı ile tertip edilmiş değildir. Drang nach Osten için yeni ve unutulmayacak bir başlangıcın işaretçisidir.' *The [London] Times*, 18 Ekim 1898.

59 Bülow, *Imperial Germany*, s. 69.

60 Lindow, Erich, *Freiherr Marschall von Bieberstein als Botschafter in Konstantinopel 1897–1912* (Danzig, 1934), s. 45–6.

61 Marschall'den Hohenlohe'ye, 24.05.1898, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C.12–2, s. 564–5.

62 Bülow, *Imperial Germany*, s. 120.

63 Dunn, Archibald Joseph, *Turkey and Its Future* (Londra, 1905), s. 54.

Kayser'in ziyaretinin ardından demiryolu projesi ekonomik bir yatırımdan ziyade siyasi bir araca dönüşmüştü. Barth'ın aktardığına göre Deutsche Bank Osmanlı demiryollarındaki hisselerini 22 Kasım 1896'da vazgeçilmez bir ekonomik yatırım olmadığı gerekçesiyle Alman hükümetini bilgilendirmeden Ruslara satmaya kalkmış[64] ancak Kayser'in seyahatinin ardından bu satış işlemi konunun siyasi tarafının ağır basmasıyla gerçekleşememişti.[65]

İhracat odaklı yayılmacılığın 'romantik bir hikâyesi' olarak Kayser II. Wilhelm'in şark seyahati, özellikle hükümet onayı ve desteği gerektiren malların satışı için Osmanlı pazarına (*Absatzmarkt*) girişi kolaylaştırmış ve bir bakıma bunu garanti etmişti.[66] Bu nedenle Kayser'in iki seyahati ama özellikle de ikincisi bir iş seyahati kategorisinde değerlendirilmeyi fazlasıyla hakketmektedir.[67] *Neue Freie Presse*'e göre Kayser Wilhelm, Alman silahlarının en iyi müşterisi olan Sultan'ı âdeta bir işadamı olarak "müşteri ziyareti" (*Kundenbesuch*) havasında ziyaret etmişti.[68] Carl Peters'in "Alman İmparatorluğu Genel Müdürü" diye sıfatlandırdığı Kayser, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik çıkarlarının korunmasının ve nüfuzunun genişlemesinin her yönüyle bizzat takipçisiydi.[69]

Alman sömürgeci politikalarının en önde gelen savunucularından olan *Alldeutsche Blätter* gazetesi bu seyahati iki maddeyle özetlemekteydi; siyasi nüfuz ve ekonomik kazanç. Gazeteye göre seyahat oldukça başarılıydı ve özellikle Almanya'ya karşı oluşması muhtemel şüphe ve güvensizliğin bu gezi vesilesiyle giderildiğini iddia ediyordu. Osmanlı'nın iç siyasi meselelerine doğrudan müdahil olmadığını defalarca belirtmiş olan Alman yönetimi bu

64 Barth, "The Financial History of the Anatolian and Baghdad Railways", s. 121–2.

65 A.g.e., s. 122.

66 Leishman'dan Hay'a, 17.06.1903, NARA-Microfilm, College Park: M46/71.

67 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 248.

68 Benner, *Die Strahlen der Krone*, s. 255.

69 Bode, *Der Kampf um die Bagdadbahn*, s. 4.

gezide bu hassasiyetlerini Osmanlı muhataplarına birinci elden iletmiş oluyorlardı. Gazete ikinci nokta olarak Alman sanayisinin, ticaretinin ve sermayesinin (*Großkapital*) iki ülkenin refahına yapacağı katkıyı gösteriyor ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu hem bir pazar hem de müttefik olarak görmeye devam etmek arzusunda olduğunu dile getiriyordu.[70]

Kayser'in gezisini Alman yayılmacılığı açısından bir fırsat olarak göre Fridrich Naumann da Osmanlı'ya yapılan sermaye yatırımın daha geniş bir bağlamda ele alınması gerektiğini ve iş gücünün de yatırıma dönüştürülmesi gerektiğini savunuyordu. Naumann'a göre Almanlar şayet Osmanlı Devleti'ni desteklemek istiyorlarsa işe yarar bir potansiyel ortaya koymaları gerekiyordu. Bunun da sermaye yatırımının kapsamlı bir (Kapitalanlage) şekilde ele alınmasıyla mümkün olacağını ve bu sermayenin tekelleşmenin en geniş anlamıyla insan gücünü, parayı, tarımsal kapasite ve çiftçileri, zanaatkârları, askeri ve sivil personelleri, demiryolları, bankaları ve sanayi tesislerini kapsadığını iddia etmekteydi. Naumann'a göre tüm bu yatırımlar hemen geri dönüşünün olması beklenmeden ve en önemlisi Osmanlı'nın geri ödeme kapasitesinin olmadığını bilerek yapılmalıydı. Nauman'a göre nihai hedef askeri, mali ve zirai reformların başarılmasıydı. O'na göre askeri reform gerçekleşmiş. Mali reform için önemli bir yol katedilmiş ancak tarımsal reform bakımından hemen hemen hiçbir şey yapılmamıştı.[71] Naumann'ın tespit ve değerlendirmeleri Şansölye Bismarck'ın 1881 yılında Reşit Bey ile yaptığı sohbetin bir bakıma analizi gibiydi.[72]

Bütün bunlar olup biterken, diğer ülke diplomatları da Almanya'nın artan nüfuzunu ve iki imparatorluk arasında derinleşen dostluğu kaygıyla izlemekteydiler. ABD Büyükelçisi James B. Angell bu geziyi ve muhtemel sonuçlarını değerlendirenler arasındaydı. Angell'e göre her şeyden önce dikkat çeken konu

70 *Alldeutsche Blätter*, 16 Temmuz 1899.
71 Naumann, *Asia: Eine Orientreise*, s. 162-3.
72 Bkz. Bölüm I.

İstanbul'da en gözde ve en çok desteklenen ülkenin Almanya olmasıydı. Elçi yazdığı değerlendirme raporunda çok da aceleci davranmıyordu. Alman Hükümeti kendi halkının ticari edinimlerini artırmak ya da Sultan'ın dostluğunu kazanarak siyasi emellerini gerçekleştirmek ya da her ikisini aynı anda elde etmek arzusuyla hareket ediyorsa, zamanın her şeyi ortaya çıkaracağını söylüyordu. Almanların Payitaht'ta yükselişte olduğunu, Alman uzmanların orduyu eğitmek üzere görevlendirildiğini, Alman profesörlerin Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'de ders vermek üzere davet edildiğini, Alman sanayicilerinin askeri malzeme satışı için çok iyi fırsatlara sahip olduklarını rapor ediyordu.[73]

Kayser'in seyahat boyunca yaptıklarının ve söylediklerinin ötesinde, seyahatin bizzat kendisi yani Avrupalı bir Kayser'in Doğu ziyareti, özellikle İstanbul ve sonrasında Kudüs ziyareti, başlı başına uzun vadeli planlanmış siyasi bir manevranın ve iyi yapılandırılmış bir diplomasinin parçasıydı. Kullanılan kelimelerin dikkatle seçildiği, ifade ve üslubun ev sahibi devlet adamlarını rahatsız etmeyecek şekilde özenle belirlendiği, diğer Avrupa devletlerinin âdeta hesap sorucu ve talimat verici tarzlarının aksine yumuşak bir dilin hâkim olduğu, en önemlisi şahsi ilişkilerin ana taşıyıcı unsur olduğu bu diplomasi tarzını Büyükelçi Marschall von Bieberstein 'Alman Metodu' (*Deutsche Methode*) olarak tanımlamıştı.[74] Almanya'yı Osmanlı İmparatorluğu ile I. Dünya Savaşı ittifakına götüren siyasi, askeri ve iktisadi yakınlık, kurgulanan bu ilişki tarzının bir meyvesiydi. Birçok konuda Avrupa devletlerinin tutum ve davranışlarından verilen demeçlerden rahatsızlık duyan Sultan Abdülhamid ve Osmanlı yönetici eliti için bu üslup ve dil doğal olarak tercih edilecekti. Kayser II. Wilhelm bu dilin iktisadi ve siyasi sonuçlarından gayet memnundu. Ancak Osmanlı pazarında Almanlar tercih edilen bir konuma geldiklerinde bu 'yumuşak tarzı'

73 Angell'den Day'e, 25.07.1898, NARA-Microfilm, College Park: M46/65.

74 Marschall'den Hohenlohe'ye, 23.09.1899, Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C.12-2, s. 583.

kimi zaman terk etmekten çekinmeyeceklerdi. İlerleyen sayfalarda örneklerini göstereceğimiz gibi özellikle tekel konumunda oldukları silah pazarında bu yumuşak dili terk etmenin pek bir maliyeti olmayacaktı. Zira hesaplarına göre Osmanlı'nın başka bir tercih şansı yoktu.

Siyasi liderlik ile askeri ve ekonomik unsurların barışçıl sızma stratejisi çerçevesinde ortaya çıkardığı 'Alman metodu' Almanya'yı Osmanlı Devleti'nde diğer devletlerin kolayca erişemeyeceği ekonomik nüfuz bakımından istisnai bir konuma getirmişti. 1898 yılında gerçekleşen, şahsi diplomasinin tüm kolaylaştırıcı kapasitesinin bir şekilde devreye sokulduğu, bu gezi Alman yayılmacılığının ikinci dalgasını harekete geçiren temel dinamikti. Dış politika oluşturma sürecinde şahsi ilişkilerin gücüne inanan bu iki lider ekonomik dış politika kurgularında bu 'yumuşak dilin' hayati bir vazife gördüğüne inanıyorlardı ve bu üslup ve dilin somut çıktılarını görmek için sabırsızlanmalarına gerek yoktu.[75]

KAYSER'İN İKİNCİ ŞARK SEYAHATİNİN İLK MEYVELERİ: BAZI KRİTİK İMTİYAZLAR

1898 YILINDA Kudüs ziyaretiyle taçlanmış olan seyahat Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik izlediği yayılmacı politikanın ikinci dalgasını tetikleyen en önemli etkendi. Ziyaret karşılıklı güvenin perçinlenmesini sağlamıştı. Ancak karşılıklı

75 Uluslararası siyasette şahsi diplomasinin uygulanmasıyla ilgili başka örnekler için bkz. Larres, Klaus, *Churchill's Cold War: The Politics of Personal Diplomacy* (New Haven ve Londra, 2002); Otte, G. Thomas and Constantine A. Pagedas (ed.) *Personalities, War and Diplomacy, Essays in International History* (Londra ve Portland OR, 1997); Fry, Michael Graham (ed.), *Power, Personalities and Policies: Essays in Honour Donald Cameron Watt* (Londra ve Portland, OR 1992); Plischke, Elmer, *Summit diplomacy; personal diplomacy of the President of the United States* (Westport, Conn 1974); Isaacson, Walter, *Kissinger: A Biography* (New York, NY 2005.

güven ve dostluk iki ülkenin hükümdarları arasında tesis edildiği için yapılan ticari faaliyetler de askeri malzeme satışı, demiryolu inşaatı ya da telgraf ağı kurma gibi hükümet onayı ve desteği getiren alanlardaydı. Almanya tüm bu sektörlerdeki satışlarını ve doğrudan yatırımlarıyla ticaret hacmini ciddi bir şekilde artırmış olsa da asıl büyük ilerlemenin yapıldığı ve Almanların tekel kurabilmeyi başardığı tek pazar Osmanlı silah pazarıydı. Silah satışları konusuna geçmeden önce Almanya'nın Osmanlı üzerindeki bu ekonomik nüfuzunun nasıl bu kadar hızlı bir şekilde artığına değinmekte fayda var.

Almanlar Osmanlı ile olan ticaret serüvenlerine Osman Nuri Bey'in ifadesiyle 'hiçten' başlamışlardı ve bu aslında hiç de kolay değildi.[76] Kayser ve Sultan'ın geliştirdiği karşılıklı güven ve şahsi diplomasi bu başarının arkasındaki en büyük faktördü.[77] Kayser henüz seyahatinin heyecanı yaşadığı ve imparatorluğunun nüfuzunu bizzat kendi varlığıyla derinleştirdiği o günlerde *The London Times* okuyucularıyla şu yorumları paylaşıyordu: "Mevcut siyasi değerlendirmeler, Türk Hükümeti'nin Almanlara ticari ve finansal girişimlerinin önünü açacak imkanları sundukları yönünde. Sultan (Abdülhamid), Kayser'i kendisinin yegâne dostu olarak görüyor ve bir kural gibi, çok değerli imtiyazlarda Alman firmalarını diğer ülke firmalarına tercih ediyor."[78] Yorumun içine yedirilmiş 'yegane dost' (*his only friend*) tanımı alınan imtiyazların gerekçesine yönelik analizi göstermesi açısından oldukça manidar. Bahsi edilen 'dostluk' Almanya'yı Osmanlı ile kurduğu dış ticaret ilişkisinde bir 'hiç' noktasından alıp aşağıdaki tablo ve grafikte de gösterildiği gibi oldukça başarılı bir noktaya taşımıştı.

---

76 Osman Nuri, *Abdulhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı. Hayat-ı Husûsiye ve Siyâsiye* (İstanbul, 1327/1911), s. 1052: '[Almanlar] hiçden işe başlayarak şarkdaki ticaretlerini hayli ilerlettiler.'

77 Bode, *Der Kampf um die Bagdadbahn*, s. 4.

78 *The [London] Times*, 18 Ekim 1898.

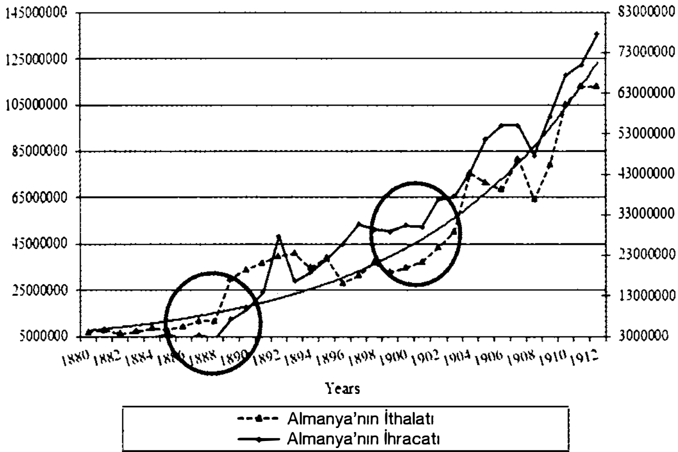
Tablo 4.1: Osmanlı'nın Almanya ile olan Ticareti 1895-1912 (Mark Cinsinden)

Yıl	İhracat	İthalat	Yıl	İhracat	İthalat
1895	22,000,000	39,000,000	1904	43,500,000	75,300,000
1896	25,900,000	28,000,000	1905	51,600,000	71,000,000
1897	30,500,000	30,900,000	1906	55,100,000	68,500,000
1898*	29,500,000	37,100,000	1907	55,100,000	81,700,000
1899	28,900,000	32,600,000	1908	47,600,000	64,000,000
1900	30,200,000	34,300,000	1909	57,300,000	78,900,000
1901	30,100,000	37,500,000	1910	67,400,000	104,900,000
1902	36,600,000	43,300,000	1911	70,100,000	112,800,000
1903	37,600,000	50,200,000	1912	77,600,000	112,800,000

* Kayser'in 1898'deki ziyareti esnasında verilen siparişler istatistiklere iki ya da üç sene sonra yansımıştır. Bkz. Figür 4.1.

Kaynak: Birken, Andreas, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient im ausgehenden 19. Jahrhundert* (Wiesbaden, 1980), s. 176.

Grafik 4.1: Osmanlı – Almanya Dış Ticareti, 1878–1913 (Mark)

Kaynak: Birken, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient*, s. 176.

Yukarıdaki grafik de gösterildiği gibi Alman tüccarların Osmanlı pazarlarına adımlarını attıkları ilk yıllar Kayser'in 1889'da İstanbul'a yaptığı ilk ziyarete, ekonomik ilişkilerdeki ikinci sıçrama da 1898 sonrası yani Kayser'in ikinci seyahat yılını takip

eden yıllara tekabül etmektedir. Elbette Wilhelm'in ikinci doğu seferi Alman ticari çıkarları açısından çok daha verimli olmuştur. Detaylı bir değerlendirme yapıldığında bu gözle görülür ani artışta en önemli payı hükümet onayı ve desteği gerektiren malların oluşturduğu görülmektedir. Bu ikili ticari yakınlaşmasından en çok istifade eden sektör kuşkusuz demir çelik sanayisi olmuştu. Anadolu'da inşa edilen demiryolları için satın alınan lokomotifler, vagonlar, silahlar, mühimmatlar ve telgraf hatları bu sektörü dolaylı veya dolaysız olarak destekliyor ve Osmanlı pazarında Alman payının artmasını sağlıyordu. Unutulmamalıdır ki Osmanlı Ordu'suna topların ve ağır silahların temininde tekel konumundaki Krupp aynı zamanda Bağdat Demiryolu inşaatında rayların satışını gerçekleştiren en büyük şirketti. Bu nedenle yukarıda gösterilen ciddi artışın bir sebebi de Deutsche Bank başkanlığındaki Alman Demiryolu grubunun elde ettiği kazanımlardı.

Kayser'in seyahatinin en somut ve en önemli sonuçlarından birisi Bağdat Demiryolu inşaatının Almanlarca yapılmasının onaylanmasıydı. Bağdat Demiryolu konusu Osmanlı-Almanya ilişkilerinin en canlı ve detaylı araştırılmış konularından birisidir şüphesiz. Ancak bu kitabın yazılış amacının çok ötesinde bir genişlik ve içeriğe sahip olmasından dolayı burada sadece Kayser'in gezisinin en kritik sonuçlarından birisi olması çerçevesinde ele alınacak ve özet bilgiler sunulacaktır.[79] Prens Bü-

79 Almanya-Osmanlı ilişkileri ele alınırken en fazla tartışılan meselelerden birisi de Bağdat Demiryolu Projesi'dir ve büyük ölçüde Almanya'nın emperyalist yayılmacı arzuları ve Birinci Dünya Savaşı'nın sebepleri açısından değerlendirilmiştir. Aslında Bağdat Demiryolu ile ilgili azımsanmayacak miktarda eser verilmiştir ve başlıcaları şunlardır: Rohrbach, Paul, *German World Policies*, trc E. v. Mach (New York, 1915); Earle, *Turkey, The Great Powers; Holborn, Deutschland und die Türkei*; Butterfield, Paul R, *The Diplomacy of the Bagdad Railway 1890–1914* (Göttingen, 1932); Bode, *Der Kampf um die Bagdadbahn*; Henderson, "German Economic Penetration", s. 54–64; Wolf, B. John, *The Diplomatic History of the Baghdad Railroad* (New York, 1973); Mejcher, Helmut, "Die Bagdadbahn als Instrument deutschen wirtschaftlichen Einflusses im Osmanischen Reich", *Geschichte und Gesellschaft* 1 (1975), s. 447–481; Özyüksel, Murat,

low hatıratında Bağdat Demiryolu projesi ile Kayser'in ikinci Şark Seyahati arasındaki kuvvetli ilişkiye vurgu yapmaktaydı. Ona göre Bağdat Demiryolları projesi Kayser'in Filistin'e yaptığı ziyaretin bir sonucuydu. Alman emperyalizminin yarı resmi sözcüsü gibi algılanan Paul Rohbrbach ise projeyi Almanya için bir hayat sigortası olarak değerlendirmekteydi.[80] Scherer 1896'da açılan Konya-Eskişehir hattını projenin ilk ayağı olarak görmekteydi.[81] Ancak birçok belge Bağdat Demiryolu projesinin daha Eskişehir-Konya hattı açılmadan önce bile Abdülhamid'in sürekli hayalini kurduğu ve oldukça önem verdiği bir proje olduğunu göstermektedir.

Harita 4.1: 4 Şubat 1885 tarihli Haydarpaşa-İzmit Tren Yolu Projesi (Basra Körfezi'ne Kadar Projelendirilmiş Haliyle)

Kaynak: NA, Londra: FO 78/4264:10.

Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları (İstanbul, 1988); Barth, "The Financial History of the Anatolian and Baghdad Railways"; McMurray, *Distant Ties*, s. 32; Gencer, *Imperialismus und die Orientalische Frage*.

80 Luxemburg, *The Crisis in the German Social-Democracy*, s. 48.

81 Scherer, Friedrich, *Adler und Halbmond: Bismarck und der Orient 1878–1890* (Paderborn, 2001), s. 490.

1887'den önce, Rusya, Fransa ve İngiltere demiryolu projesi müzakerelerinde güçlü bir şekilde yer alırken Almanya'nın adı bile geçmiyordu. Almanlar sürece 1888'de dahil olup, 1889'da ise Anadolu Demiryolu ihalesini şaşırtıcı bir şekilde almayı başarmışlardı.[82] Bu durum Osmanlı topraklarında ciddi yatırımları bulunan Fransız ve İngiliz şirketlerinin hesaplarını altüst etmişti. Almanların olmasından önce, 1887'de İngiliz Büyükelçisi White İngiliz Başbakanı Lord Salisbury'ye gönderdiği bir raporda şöyle yazmaktaydı.[83]

> "Sayın Lordum, mutlulukla ifade etmek isterim ki İzmit-Haydarpaşa Tren Hattı Şirketi'nin temsilcisi W. Seefelder Osmanlı Hükümeti ile Ankara-Diyarbakır arasına döşenecek ve daha sonra Bağdat'a kadar uzatılacak olan demiryolu için ilk anlaşmayı başarıyla gerçekleştirmiştir."

Büyükelçi White'ın gönderdiği bu rapordan tam iki yıl sonra, 24 Aralık 1889'da, Amerikan Maslahatgüzarı Pendleton King 'Alman ticareti ve Türkiye üzerindeki nüfuzu' başlıklı raporunda Almanlar tarafından yapılacak İzmit-Ankara arasındaki demiryolunun Bağdat'a uzatılacağını bildiriyordu.[84] Anlaşılan her ne kadar İngilizler bir beklenti içinde olsalar da II. Abdülhamid'in zihninde Basra Körfezi'ne ulaşacak bu demiryolu hattı projesinin adresi Almanya idi ve muhtemelen buna daha 1889 yılında Kayser'in ilk ziyaretinde karar vermiş ama deklare etmemişti. Ancak yaklaşımını 1888 yılında Deutsche Bank'a ilk demiryolu imtiyazını verdiğinde beyan etmişti. Sultan daha o yıllarda Fransız ve İngiliz şirketlerine güvenmediğini çeşitli yollarla göstermeye başlamıştı. Kayser tarafından 9 Aralık 1891 tarihinde Şansölye'ye gönderilen bir telgrafta Abdülhamid'in İngiliz, Fransız ve Amerikan şirketlerine karşı Sultan'ın en gözde projesi (*Lieblingsplan*) olan Bağdat Demiryolları projesi için bizzat kendisinden destek

---

82 Barth, "Financial History", s. 116.

83 White'dan Salisbury'ye, 16.08.1887, NA, Londra: FO 78/3999.

84 King'den Blaine'e, 24.12.1889, NARA-Microfilm, College Park: M46/50.

(*Schutz*) talep ettiği bildirilmektedir.[85] Goltz Paşa'nın 28 Ekim 1891'de Kayser'e gönderdiği bir rapor da Kayser'in bu ifadelerini doğrular niteliktedir. Goltz Paşa hazırladığı raporda Sultan'ın kendisine İstanbul'un savunması için askeri ve siyasi anlamda ciddi bir önem arz eden ve Hindistan ile Osmanlı arasında bir köprü oluşturabilecek Ankara'daki demiryolunu Bağdat üzerinden Basra Körfezi'ne uzatma projesinin kendisinin eskiden beri arzuladığı bir plan olduğunu (*alter Lieblingsplan*) söylediğini belirtmekte ve Sultan'ın şöyle söylediğini ifade etmektedir:

> "Bu demiryolu hatları açıldığında, özellikle bir savaş esnasında, düşman nereden gelirse gelsin Asya'daki (Anadolu) tüm ordularımı kullanabileceğim. Aynı zamanda, bu hatlar açıldığında güzergâh olarak Basra ve İstanbul hattını kullanmak zorunda kalacak olan Hindistan ticareti de milletimin refahını daha da büyüyecektir."[86]

Sultan Abdülhamid'in destek talebinden yedi yıl sonra Kayser Wilhelm'in İstanbul ziyaretinde Abdülhamid, Berlin'i Basra Körfezi'ne Bağdat üzerinden bağlayacak bu projenin imtiyazını Almanlara vermek istediğini söyledi.[87] Bu büyük projenin Alman sermayesi ile Almanlara yaptırılma düşüncesi Kayseri çok memnun etmişti. Seyahati esnasında Kayser'e refakat eden ve daha sonra Kudüs konsolosluğuna tayin edilen Friedrich Rosen'e göre verilen bu imtiyaz Abdülhamid'in Kayser'e verdiği en büyük hediyelerden birisiydi ve ev sahibinin misafirine bir hediyesi gibiydi (*Gastgeschenk des Sultans*).[88] Aslında bu *hediye* Abdülhamid'in doğru zamanda doğru kişiye vermek üzere on yıldan uzun bir süredir özenle beklettiği bir

---

85 II Wilhelm'den Alman Şansölyesi'ne, 09.12.1891, PA.AA. R13763.

86 Goltz'dan Kayser'e, 28.10.1891, PA.AA. R13763.

87 Gencer, *Imperialismus und die Orientalische Frage*, s. 105; Woods'a göre Sultan Kayser'e 1898'de Bağdat Demiryolu ile ilgili olarak şifahen söz vermişti. Woods, "The Baghdad Railway", s. 38.

88 Alıntılayan Gencer, *Imperialismus und die Orientalische Frage*, s.105; Pohl, *Philipp Holzmann*, s. 53-4; *The Neue Presse (Morgenblatt),* 20 Ekim 1898.

hediyeydi. Anlaşılan doğru kişi Kayser II. Wilhelm, doğru zaman da Kayser'in ikinci Şark ziyaretiydi.

Sultan ile Kayser arasında geçen bu konuşmanın içeriği ve imtiyazın Almanlara verilmiş olması haberi kısa bir süre içinde Avrupa ve tüm dünya basınına düştü. Büyük ölçüde abartılı bir içerik kullanılmış olsa da haber oldukça önemliydi. Örneğin Avusturya *Neue Freie Presse* gazetesi Alman şirketlerinin Osmanlı'dan aldıkları bu imtiyazı Kiaochow Körfezi'nin 1898'de Alman Amiral Diederichs tarafından işgaline benzetmişti. Gazetenin bu karşılaştırması oldukça manidardı. Zira Almanların Kiaochow Körfezi'nin işgali etmeleri o yıllarda Avrupa'nın büyük güçlerini, İngiltere, Fransa ve Rusya'yı doğrudan tehdidi anlamına geliyordu. Anlaşılan gazete bu imtiyazın böylesi bir tehdit yarattığı yorumunu Avrupa kamuoyunda derinleştirmek istiyordu.[89] Hatta gazeteye göre Almanların bu imtiyazla elde ettikleri avantaj Kiaochow Körfezi'nin işgalinin Almanlara sunduğu avantajdan daha kıymetliydi.[90] Böylelikle Kayser'in barışçıl Şark Seyahati ve bu seyahatle birlikte elde ettiği imtiyazları besleyen yakın politik ilişkileri bir başka ülkeye nüfuz etmenin veya bir başka ülkeyi işgal etmenin yeni bir şekli olarak gösteriliyordu. Zira 'Alman Metodu' sayesinde Almanya diğer Avrupalı devletlerin on yıllar boyunca elde ettiklerinin mislini kısa sayılabilecek bir sürede herhangi bir işgal girişimi olmadan elde etmeye başlamışlardı.

Mayıs 1899'da Deutsche Bank ile Osmanlı Bankası arasında Bağdat Demiryolu'nun finanse edilmesi için bir anlaşma imzalandı.[91] 27 Kasım 1899 tarihli ilk anlaşmada Deutsche Bank'ın müdürü ve aynı zamanda Anadolu Demiryolları Şirketi'nin başındaki isim Georg von Siemens bulunuyordu.[92]

89 *The New York Times*, 2 Ocak 1898.

90 *The Neue Presse (Morgenblatt)*, 20 Ekim 1898.

91 McMurray, *Distant Ties*, s. 32; 16 Haziran 1898'de Bağdat Demiryolu ile ilgili olarak yayılmacılı taraftarı *Alldeutsche Blätter* 'Deutsche Arbeit in der Türkei' manşetini atmıştı. *Alldeutsche Blätter* 16 Haziran 1898.

92 Woods, "The Baghdad Railway", s. 38.

Deutsche Bank proje için ilk etapta 200,000 Osmanlı Lirası vermişti.[93] Sultan 16 Ocak 1902'de bir İrade yayınlamış, nihai anlaşma ise 5 Mart 1903'de imzalanmıştı.[94] Kayser, İrade'nin yayınlandığı gün Sultan'a şükranlarını yazdığı bir mektuptaki şu satırlarla ifade ediyordu:

> "Sayın Majesteleri, böylesine güzel ve yüce bir kamu hizmetini başlatmak hususundaki başarınızdan ötürü sizi tüm samimiyetimle tebrik ederim. Zat-ı alilerinizin İrade'sinin yayınlandığı 6 Ocak 1902 tarihi İmparatorluğunuzun kalkınma tarihinde her zaman mutluluk günü (yevm-i mesud) olarak hatırlanacaktır."[95]

Yalnızca Sultan'ın değil Kayser Wilhelm'in mutlu olmaması için hiçbir neden yoktu. İngiliz firmalarına verilmesine, yabancı gözlemciler tarafından, neredeyse kesin gözüyle bakılan bu imtiyazların Almanlarca elde edilmesi doğal olarak Wilhelm'i çok mutlu etmişti. Tablo 4.2'de de gösterildiği üzere Sultan'ın İrade'si Bağdat Demiryolu projesini İngilizlerin elinden alıp Almanlara teslim etmekteydi. Kayser elde ettiği zaferin İngiliz sanayi ve finansal çıkarlarına bir darbe olduğunun da bilincindeydi.

Tablo 4.2: Bağdat Demiryolu Projesi'nde Yabancı Yatırımcıların Payları (1903)

Hisse Sahipleri	**Oran (%)**
Deutsche Bank	40
Banque Impériale Ottomane	30
Anatolische Eisenbahn	10
Wiener Bankverein und Schweizerische Kreditanstalt	7
Banca Commerciale Italiana	5

Kaynak: Lothar Gall, *Die Deutsche Bank, 1870–1995* (München, 1995), s. 78.

93 Barth, "The Financial History of the Anatolian and Baghdad Railways", s. 122; McMurray, *Distant Ties*, s. 32.

94 Woods, "The Baghdad Railway", s. 38; Gencer, *Imperialismus und die Orientalische Frage*, s. 106.

95 BOA, Y.EE.62/15 (06.10.1319/ 16.01.1902)

Anadolu ve Bağdat Demiryolu projelerinde Deutsche Bank'ın konumu hem siyasi hem de ekonomik açıdan önemliydi.[96] Almanya'nın bu sürece girmesi bahsedildiği gibi Kayser Wilhelm'in açık müdahalesiyle devlet ve özel sektör ortak girişimciliğin başarılı örneklerinden birisiydi.[97] *The Standard* gazetesi 23 Ağustos 1899 tarihli baskısında bu projenin sağlayacağı siyasi avantajın ticari olanından daha kıymetli olduğunu ve daha çok göze çarptığını yazmaktaydı.[98] Bu projenin Avrupalı rakipler için öneminin farkında olan Abdülhamid demiryolu inşaatı gibi büyük projelerin sadece ekonomik kaygılarla değil aynı zamanda siyasi çıkarlar doğrultusunda üstlenildiğinin hiç kuşkusuz farkındaydı.[99] Finansal ve sınai yatırım yapmak isteyenlere nazaran yoğun bir lobicilik faaliyeti yürüten Avrupalı diplomatların demiryolları projelerine dahil olmak istemeleri tesadüf değildi. Abdülhamid bu durumu "Bağdat Demiryolu üzerindeki rekabet garip bir hal aldı. Ancak bu durumu müşahede etmek de keyif vermiyor değil. Hiçbir şeyi bu dördünün birbirine karşı bu denli bilenmesinden daha fazla isteyemezdim. Sonuç ne olursa olsun, bizim lehimize olacaktır." sözleriyle ifade ediyordu.[100]

Ticari ve finansal bir operasyon olarak Bağdat Demiryolları Projesi Alman Dışişleri'nin yayılmacı politikasının ayrılmaz bir parçasıydı. Ama Alman devlet unsurlarının yurt dışındaki ticari konulara yoğun müdahil olmaları göz önüne alındığında Bağdat Demiryolları bu anlamda bir istisna sayılmazdı. Dış ticaret ve yatırımların Alman dış politika yapım süreçleri ile olan karmaşık ilişkisini anlamanın en iyi yolu Alman silah firmalarının uluslararası faaliyetleriydi. Bizim 'Alman Tarzı Silah Ticareti' dediğimiz şey de tam anlamıyla bu karmaşık ilişki ağının ürettiği bir tarzdı.

96 Geyikdağı, *Foreign Investment in the Ottoman Empire*, s. 85-100.

97 McMurray, *Distant Ties*, s. 8.

98 *The Standard*, 23 Ağustos 1899 alıntılayan Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht*, s. 131.

99 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 60.

100 A.g.e.

Marschall 1907 yılında ekonomik ve politik çıkarlar arasındaki güçlü ilişkiye değindiği bir raporunda gayet açık bir şekilde şu tespiti yapıyordu: "Ekonomik çıkar uluslararası arenada çok daha öndedir ve onu politik sorunlardan ayırmaya çalışmak ise anlamsız ve boş bir uğraşıdır."[101]

Kayser'in seyahatinin somut sonuçlarından bir tanesi 23 Mart 1899'da imzalanan bir anlaşma ile Alman Anadolu Demiryolu Şirketi'ne Asya tarafındaki son durak olan Haydarpaşa'da *Société du port de Haidar Pacha* ismi altında bir liman, rıhtım ve gümrük ambarları inşa etmesine izin verilmiş olmasıydı.[102] Hem Alman Anadolu Demiryolu Şirketi'nin hem de Société du port de Haidar Pacha'nın ana finansörü Deutsche Bank'tı.[103] Elbette bu durum diğer Avrupalı devletleri özellikle de French Quay Company'yi destekleyen Fransız hükümetini oldukça rahatsız etmişti.[104]

İngiliz Büyükelçisi Sir Nicholas O'Conor 8 Şubat 1899'da Lord Salisbruy'ye konu ile ilgili bir rapor gönderdi. Raporda Fransız şirketinin İstanbul'da rıhtım, liman ve antrepo inşaatı için tek yetkili şirket olduğunu iddia ettiğini ve Fransız Büyükelçisi Constans'ın da bir Alman şirketinin liman inşa edecek olmasının Fransız hükümetine verilmiş olan imtiyazlara aykırı olduğunu canhıraş bir şekilde savunduğunu dile getirmekteydi.[105] Fransız Büyükelçi veya Fransız şirketinin yetkilileri aslında boşuna uğraşıyorlardı. Zira proje zaten Kayser'in ziyareti esnasında bizzat talepte bulunarak

101 Marschall'dan Bülow, 26.12.1907, NA, Londra: GFM 10/11.

102 24 Mart 1899 tarihli isimsiz gazete kupürü, NA, Londra: FO 78/5000; Pohl, *Philipp Holzmann*, s. 104.

103 Richter, *Die Orientreise*, s. 119–22.

104 O'Conor'dan Salisbury'ye, 08.02.1899, NA, Londra: FO 78/5000; İngiliz büyükelçi O'Conor 11 Mart 1899'da Alman büyükelçisi ile meseleyi görüşmüştür. O'Conor görüşme esnasında Marschall'in kendisine İngiliz malları ile Alman mallarına uygulanan gümrüğün, hangi rota ile Haydarpaşa'ya ulaşırsa ulaşsın, aynı olacağı noktasında teminat verdiğini bildirmektedir. O'Conor'dan Salisbury'ye 11.03.1899, NA, Londra: FO 78/5000.

105 O'Conor'dan Salisbury'ye, 08.02.1899, NA, Londra: FO 78/5000; ayrıca bkz. BOA, Y.PRK.EŞA.32/27 (01.11.1316/13.03.1899)

karar verici makamları ikna etmesi üzerine Almanlara söz verilmişti bile. Dolayısıyla Fransız büyükelçisinin ve diğer diplomatların çabaları boşunaydı.[106] Ancak baskıların yoğunluğundan ve yarattığı gerginlikten dolayı genç bir Osmanlı bürokratı yıllar sonra *The New York Herald* gazetesine verdiği röportajda o günleri hatırlayarak "Almanların dostluğu beraberinde külfet de getiriyordu" demekteydi.[107]

Bu anlaşma Almanya'ya ticari olarak birçok önemli avantaj sağlarken,[108] hem Fransızların hem de İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki ticari çıkarlarını da doğrudan etkiliyordu. Raporunda Almanların Anadolu Demiryolu projesi ile zaten birçok ekonomik kazanım elde etmiş olduğunu ve Haydarpaşa limanının bu kazanımları daha da artıracağını vurgulayan O'Conor en önemli avantaj olarak Almanya'nın Anadolu'daki ithalat-ihracat trafiğini yönetebilir hale gelecek olmasını görüyordu. "Almanların Marmara Denizi'ndeki ticaret üzerindeki kontrolleri bu sayede güçlenecek, dahası, şayet gerçekleşir de İzmir'e de bir liman inşa ederlerse, tüm Anadolu'nun ticaretini kontrol edebilir hale gelecekler" cümleleriyle de kaygısını dillendiriyordu.[109]

Frankfurt/Mainz merkezli olan ve Deutsche Bank ile de yakın ilişki içerisinde olan Philipp Holzmann isimli Alman inşaat firması ilk yurtdışı taahhüt-inşaat işi olarak Haydarpaşa ihalesini aldı.[110] İnşaatı Eylül 1900'de başlayıp Nisan 1903'te biten

---

106 BOA, Y.PRK.BŞK.58/8 (14.07.1316/28.11.1898); BOA, Y.PRK.HR.26/71. (22.07.1316/06.12.1898); BOA, Y.PRK.HR.26/78 (06.08.1316/ 28.12.1898); ancak 17 Haziran 1899 tarihli belgeye ve *Servet* gazetesine göre Fransızlar Anadolu Demiryolları'nda imtiyaz elde etmeyi başarmışlardır. O'Conor'dan Salisbury'ye, 17.06.1899, in: NA, Londra: FO 78/5000; detaylı bilgi için bkz. Fulton, L. Bruce, "France's Extraordinary Ambassador: Ernest Constans and the Ottoman Empire, 1898-190", *French Historical Studies* 23 (2000), s. 683–706.

107 *The New York Herald*, 26 Ekim 1908.

108 Siemens'den Thielen'e, 01.07.1893, PA.AA. R13451.

109 O'Conor'dan Salisbury'ye, 08.02.1899, NA, Londra: FO 78/5000.

110 Gall, *Die Deutsche Bank*, s. 74; Pohl, *Philipp Holzmann*, s. 104; Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde*, s. 129–30.

limanın 600 metre uzunluğunda bir dalgakıranı, bir feneri, geniş bir rıhtımı, antrepoları, ambarları ve vinçleri vardı. Osmanlı ticaretinin yüzde 6'sı bu liman üzerinden gerçekleştiriliyor ve demiryoluyla gelen buğdayın da üçte ikisi burada depolanıyordu.[111] Önce sadece liman daha sonra ise Bağdat'a gidecek olan demiryolunun ilk durağı olacak olan ve mimar Hellmuth Cuno tarafından tasarlanan Haydarpaşa limanı, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki ekonomik nüfuzunun artışı için bir dönüm noktasıydı.[112] Bağdat Demiryolu'nun ilk durağı olacak olan Haydarpaşa Limanı Marschall'in gelecek planı için oldukça önemliydi. Marschall'in 1899'da yazdığı bir raporu Ludow şöyle aktarmaktadır:

> "Alman malların Alman gemileri tarafından taşındığı Haydarpaşa Limanı ve bir Alman şirketinin Alman malzemeleriyle inşa edeceği gar, hem malları hem de insanları Almanya'nın kalbinden Doğu'ya taşımanın en kısa yolu olacaktır. Artık eskiden söylenen Doğu'nun tamamı bir Pomeranyalı askerin bir kemiği etmez lafı tarihe karışmış eski bir hatıra olarak kalmış ve artık günümüz gerçekleriyle hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır."[113]

Demiryolu inşası gibi telgraf hattı döşeme işi de Alman girişimciler için önemli bir yatırım alanı haline gelmişti. İkinci Şark Seyahati esnasında Alman kablo üreticileri yatırım niyetlerini belli etmişlerdi.[114] 1899'da kadar Osmanlı piyasasına İngiliz şirketleri hâkimken, Kayser'in çabaları ve durumu Sultan'a bildirmesiyle Bükreş ve Köstence üzerinden Berlin'den İstanbul'a çekilecek olan telgraf ağının ihalesi Alman şirketlere verilmişti.[115]

---

111 Henderson, "German Economic Penetration", s. 59, 62; Quataert, "Limited Revolution", s. 149.

112 Detay için bkz. Pohl, *Philipp Holzmann*, s. 96–108.

113 Lindow, *Freiherr Marschall von Bieberstein*, s. 48.

114 Richter, *Die Orientreise*, s. 113–8.

115 BOA, Y.PRK.BŞK.58/8 (14.07.1316/28.11.1898); BOA, Y.A.HUS.390/88 (16.06.1316/01.11.1898); Osman Nuri, *Abdulhamid-i Sâni*, s. 1050–1.

Alman finansal yayılmacılık girişimleri ve bankacılık faaliyetlerini anlamak adına Kayser'in bu ziyaretinden sonra kurulan Alman-Filistin Bankası'ndan (AFB) da kısaca bahsedilmesi yerinde olacaktır. Bankhaus von der Heydt & Co tarafından 1899'da kurulan banka Almanya ile Filistin ve bankalar arasındaki ticareti artırmayı amaçlıyordu.[116] *Deutsche Palastina und Oreint-Gesellschaft* bankasının malvarlığını ve 5 milyon mark tutarındaki sermayesini devralan AFB[117], Tschoegl'in bildirdiğine göre ilk olarak Yafa ve Kudüs'te daha sonra Hafya, Beyrut, Trablus, İskenderun ve Şam'da da şube açmış, Nazaret ve Nablus'ta da temsilcilik bulundurmuştur. Ancak Rieser'in aktardığına göre AFB'nin 1911'de sadece Yafa, Kudüs, Beyrut ve Hamburg'da şubesi vardı.[118] 1914'e kadar açık kalan banka daha sonra Deutsche Bank tarafından ilhak edilmiştir.[119] Önceleri Avusturya bankalarını kullanan Alman tüccarlar, Alman bankalarının Osmanlı topraklarında yayılması üzerine bu bankalarla iş yapmaya başlamışlar ve bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman sermayesinde ciddi bir artış gözlemlenmiştir.[120] 1913 tarihine gelindiğinde Fransızlardan sonra Osmanlı tahvillerinin en büyük sahibi yüzde 20,1 gibi bir oranla Almanlar olmuş, İngilizlerin payı ise yüzde 6,9'a gerilemişti.

Alman sermayesinin Osmanlı'da artış göstermesi de oldukça önemliydi. Pamuk'a göre kamu borçları hariç, Alman sermaye yatırımının yüzde 80'i Osmanlı demiryolları inşaatlarına yapılırken bu oran İngilizler için yüzde 40, Fransızlar için ise yüzde 60'tı.[121] Bir başka önemli nokta ise Osmanlı'daki önemli madenlerin

116 Riesser, *The German Great Banks*, s. 454; Tschoegl, E. Adrian, "Financial Integration, Disintegration and Emerging Re-integration in the Eastern Mediterranean, c.1850 to the Present", *Financial Markets, Institutions & Instruments* 13 (2004), s. 252; ayrıca bkz. Die Post, 16 Aralık 1898, PA.AA: R12456.

117 Riesser, *The German Great Banks*, s. 454.

118 A.g.e.

119 Tschoegl, "Financial Integration", 252.

120 Osman Nuri, *Abdulhamid-i Sâni*, s. 1049–50.

121 Pamuk, *The Ottoman Empire and European Capitalism*, s. 79.

birçoğu Almanya'daki üretime hammadde sağlamak için Deutsche Bank, Disconto Gesellschaft, Darmstaedter Bank, Dresdner Bankası gibi Alman bankalarının kullanımına verilmişti.[122]

Tablo 4.3: Osmanlı'nın Dönüştürülen Borcunun Tahvil Hamileri, 1898-1913

	1898	**1913**	**Yüzdelik Değişim**
Fransa	44.9	49.5	+ 4.6
İngiltere	10.9	6.9	- 4.0
Almanya	12.2	20.1	+ 7.9
Belçika	17.9	11.0	- 6.9
Hollanda	4.5	3.0	- 1.5
İtalya	1.3	1.0	- 0.3
Avusturya-Macaristan	1.9	1.3	- 0.6
Osmanlı İmparatorluğu	6.4	7.2	+ 0.8
Toplam	100	100	

Kaynak: Alexander Schölch, "Wirtschaftliche Durchdringung und politische Kontrolle durch die europäischen Mächte im Osmanischen Reich (Konstantinopel, Kairo, Tunis)", *Geschichte und Gesellschaft*, 1/4 (1975), s. 440.

Kayser'in seyahati ve kurulan şahsi ilişkiler sayesinde Almanlar İstanbul'da daha rahat davranıyor ve kendi işadamlarını desteklemek için çaba sarf ediyorlardı. Özellikle seyahatin güçlü etkisi ile Alman Büyükelçisi ve diğer Alman sivil ve askeri danışmanlar sarayda ve en kritik karar alma süreçlerinde en güçlü zamanlarını yaşadılar. Bu nüfuzlarını Alman firmaları için kullanmaktan hiç çekinmediler. Örneğin, 1906'da Osmanlı ordusu, Fransız şirket Hotchkiss'den makinalı tüfek alacakken, Alman Büyükelçisi Marschall bizzat araya girmiş ve Alman silahlarının Fransızların ürettiklerine nazaran daha başarılı olduklarını savunan bir rapor sunmuştu. Bunun üzerine dönemin Sadrazamı da Harbiye Nazırı'na Marschall'ın tezlerini desteklediği bir mektup yazarak Fransızlardan yapılacak alımı iptal etmesini istediğini belirtmişti.[123]

122 Newbold, J. T. Walton, *How Europe Armed for War: 1871–1914* (Londra, 1916), s. 87; Geyikdağı, *Foreign Investment in the Ottoman Empire*, s. 119–26.
123 Marschall'den Alman Şansölyesi'ne, 05.09.1906, PA.AA. R13305.

Osmanlı pazarına direkt müdahale açısından diğer bir çarpıcı örnek ise İngiliz yatırımcı Sir Ellis Ashmead-Bartlett'in İzmir'in sokak aydınlatması ihalesini alacakken bu ihaleyi almak için yaklaşık 9 yıldır uğraşan bir Alman şirketin itirazı üzerine son dakikada elinden kaçırmasıdır.[124] Ashmead-Bartlett, bu iptali takip eden altı gün içinde *The Standard* gazetesine durumu izah eden şu mektubu gönderdi:

> "Öncelikle İzmir ve Selanik'in elektrik aydınlatması ihalesini ben talep etmemiştim. Geçen kasım ayında bizzat Türk hükümeti bana bu ihaleyi teklif etti ve söz verdi. İlk üç aşama tamamlanmıştı bile. İkinci konu olarak şunu söylemeliyim ki, İzmir'e elektrik hattının tarafımdan döşenmesi Meclis-i Vükela tarafından reddedilmedi. Ancak Alman büyükelçisinin yoğun ve sık baskıları sonucu benden Alman rakibimin muhtemel zararlarına karşı garanti vermem istendi ki bunu tabii olarak reddettim. Bunun üzerine mazbata çıkmadı, ertelendi. Bu esnada Alman büyükelçisi Bab-ı Âli'yi üç defa ziyaret ederek ihalenin bana verilmemesi için baskı yaptı. Nazırlar Alman rakibimin hukuki olarak ihaleyi iptal ettirme hakkının olmadığını, ihaleyi benim almamı istediklerini ancak Alman büyükelçisinden çekindiklerini söylediler. Ben de cevaben bu ülkenin hükümdarının Sultan olduğunu, Alman büyükelçisi olmadığını ve İstanbul'da başka ülkelerin de büyükelçilerinin bulunduğunu söyledim. İngiliz ve Fransız büyükelçileri beni destekliyorlar. Sonucu göreceğiz."[125]

Ashmead-Bartlett bu olayı naklettikten sonra konuya bir yatırımcı gözüyle yaklaşarak "Tüm bu süreç son altı yıldır hükümetimizin (İngiliz Hükümeti'nin) Osmanlı'ya yönelik izlediği aptalca politika yüzünden bizim nasıl kaybettiğimizi, Almanların ise nasıl zafer elde ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çin'e nazaran İngiliz yatırımcılar için çok daha zengin, güvenli ve kazançlı

124 *The Standard*, 7 Haziran 1899, PA.AA. R14148.
125 A.g.e.

olan Türkiye'nin tüm kaymağını bugün Almanlar yemektedir," cümleleriyle kendi ülkesinin Osmanlı siyasetine ciddi eleştiriler yöneltmekteydi.[126] *Pall Mall Gazette*'de de yayınlanan Ashmead-Bartlett'in demeçleri İngiliz yatırımcıyı 'ağlak' *(Jammer)* olarak nitelendiren Alman *Alldeutsche Blätter* gazetesi tarafından da alıntılanmış ve şu cümlelere yer verilmişti; *"Dur bir dakika, Sayın Bartlett, biz Almanlar İngiliz değiliz!"*[127]

Ashmead-Bartlett'in başından geçen bu olay işadamlarının ve yatırımcıların Osmanlı dış politikasındaki bu değişimin ve bunun ikili ilişkilere olan somut yansımalarının siyasetçilere göre daha erken ve detaylı bir şekilde farkında olduklarını göstermektedir. Sonraki yıllarda Almanya'nın İngiltere ve Fransa ile ilişkileri bozulmaya devam etmiş ve 1890'dan itibaren Avrupalı güçler arasındaki siyasi çekişme daha da sertleşmeye başlamıştır.[128] Ashmead-Bartlett'in Fransız ve İngiliz büyükelçilerinin kendisini desteklediğini belirttiğinden de anlaşıldığı üzere[129], iki ülkenin temsilcileri Almanya'ya karşı birlik içerisinde hareket etmeye başlamışlardı.

KAYSER II. WILHELM VE ALMAN TARZI SİLAH TİCARETİ'NE OLAN KATKISI

Şark Seyahati ile Kayser Wilhelm en önemli amaçlarından birisi olarak takdim ettiği 'Alman enerjisi ve işgücüne yeni pazar alanları açmayı' başarmıştı.[130] Bu amacın gerçekleştirilmesinde ve

126 A.g.e.

127 *Alldeutsche Blätter*, 16 Haziran 1899.

128 Trumpener, "Germany and the End of the Ottoman Empire", s. 111; Menne, *Blood and Steel*, s. 240.

129 *The Standard*, 13 Temmuz 1899, PA.AA. R14148.

130 Kayser II Wilhelm'in 1 Aralık 1898: 'Ich hoffe, daß meine Reise dazu beigetragen hat, der deutschen Energie und der deutschen Tatkraft neue Absatzgebiete zu eröffnen, und daß es mir gelungen ist mitzuwirken die Beziehungen zwischen unseren beiden Völkern, dem türkischen und dem deutschen,

Almanya'nın yabancı ülkeler üzerindeki etkisinin artırılmasında en önemli pay elbette silah endüstrisinindi. Aslına bakılırsa, Almanya'nın Osmanlı üzerinde hızlı bir şekilde uygulamaya başladığı ekonomi temelli yayılmacı politikası ile silah endüstrisindeki artış ve silah üreticilerinin devletle olan ilişkisi arasında kuvvetli bir bağ söz konusuydu.[131] Kayser'in Alman silah üreticilerinin Osmanlı silah pazarındaki satışlarına verdiği açık desteği tartışmaya geçmeden önce Krupp başta olmak üzere silah üreticileriyle olan yakın, şahsi ilişkilerine değinmekte yarar var. 'Alman Tarzı Silah Ticareti' modeli silah üreticilerinin ilgili devlet kurumlarının temsilcileri ile kurdukları şahsi ilişkiler ve Alman hükümetinin de bu firmalara yurtdışında verdiği destekle hayat bulmuştu. Tüm bu ilişkiler içerisinde Kayser'in bizzat Krupp ailesi ile olan şahsi ilişkisi konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Krupp ailesi (*The House of Krupp*) ile Kayser'in ailesi (*The House of Hohenzollern*) arasındaki güçlü ilişki Prusya Kralı I. Wilhelm zamanına kadar uzanan köklü ve ilginç bir geçmişe sahipti. Alfred Krupp (1812–87) ile I. Wilhelm (1797-1888) arasındaki ilişkiyi 'bozulması imkansız' olarak tarif eden Manchester "Alfred silah üretmek, Wilhelm de onları satın almak istiyordu. Âdeta uzlaşıdan da ziyade ihtiyaçtan doğan ve ölümün bile bitiremeyeceği bir evlilik gibiydi. Wilhelm'in Krupp'un varisleri de bu ilişkiyi devam ettirmek zorundaydılar" demektedir.[132] Temmuz 1853'te I. Wilhelm, Alfred Krupp'a Dördüncü Sınıf Kızıl Kartal Madalyası takdim ederek, memnuniyetini ifade etmişti. Bu ödüllendirmeyi Showalter, iki aileyi yarım asırdan fazla bir süre ile birbirine

---

zubefestigen.' Penzler, Reden Kaiser Wilhelms II, s. 127–8. Ayrıca not etmek gerekir ki 'Alman enerjisi' The London Times tarafından kavramsallaştırılmıştı. 18 Ekim 1898 tarihli İstanbul'dan gönderilen bir haberde muhabir 'başka hiç bir yerde Alman ticari yatırımları ve enerjisi Türkiye'de olduğu kadar başarılı olmamıştır. Silah malzemesi tedariki noktasında Almanya monopol konumunda. Osmanlı ordusu tüfeklerini Mauser'den, toplarını Krupp'tan almakta,' demekteydi. The London Times, 18 Ekim 1898.

131 Lehmann, "Der Funktionswandel", s. 96–7.

132 Manchester, *The Arms of Krupp*, s. 111.

bağlayacak olan zincirin ilk halkası şeklinde tarif ediyordu.[133] Kayser II. Wilhelm de bu dostluğu çok ileri noktalara taşıdı. Hatta *The New York Times*'ın tabiri ile II. Wilhelm F. A. Krupp'a "bayılıyordu".[134] Isabel V. Hull'a göre II. Wilhelm'in Krupp'a karşı olan yoğun ilgisinin bir sebebi de karakterlerinin benzeşiyor olmasıydı ve her ikisi de yeni teknolojik gelişmelere karşı oldukça ilgiliydiler.[135] Krupp'un evinde uzun vakitler geçiren Kayser ve eşi, *The New York Times*'ın haberinde yer aldığına göre Almanya'nın o bölgesine her gidişinde Krupp'u ziyaret etmeden dönmüyordu.[136]

Kayser'e göre Alman işçilerin ve sanayisinin uluslararası alanda kazandığı şöhrette en büyük pay sahibi olan Krupp'un şirketiydi. F. A. Krupp'un 1902'de vefatı üzerine Kayser, kızı Bertha Krupp'a yazdığı bir mektupta Krupp ailesinin faaliyetlerinin Tanrı'nın lütfu olduğunu belirtiyordu.[137] Bu sayede Alman İmparatorluğu'nda eşsiz bir konum elde eden Krupp ailesi ile ilgili olarak 1889 ile 1890 yılları arasında Prusya Savaş Bakanlığı yapmış olan J. Ludwig von Verdy'nin 20 Temmuz 1890'da Kayser'e söyledikleri dikkat çekicidir:

> "Askeri yetkililer tarafından tekel haline getirilmiş Krupp'un ürettiklerine ödenen para oldukça fazladır. Krupp Şirketi Savaş Bakanlığı ile olan ilişkilerinde hep kendi çıkarlarını öncelemektedir ve dahası bakanlık yetkilileri fiyat konusunda tamamıyla şirketin belirlediği rakamlara bağlıdırlar."[138]

---

133 Showalter, E. Dennis, *Railroads and Rifles: Soldiers, Technology, and the Unification of Germany* (Hamden, 1975), s. 169.

134 *The New York Times*, 23 Kasım 1902.

135 Hull, *The Entourage of Kaiser Wilhelm*, s. 158.

136 *The New York Times*, 23 Kasım 1902; Hull II Wilhelm'in Krupp'u her sene ziyaret ettiğini yazmaktadır. Hull, *The Entourage of Kaiser Wilhelm*, s. 159.

137 Alıntılayan Owen, HA, Krupp: FAH IV E 782: II Wilhelm'den Bertha Krupp'a, 12 Aralık 1902. Owen, Richard, "Military–Industrial Relations: Krupp and the Imperial Navy Office", içinde Richard J. Evans (ed.), *Society and Politics in Wilhelmine Germany* (Londra, 1978), s. 81.

138 Pollard and Holmes, *Industrial Power and National Rivalry*, s. 84–5; Almancası için bkz. Boelcke, *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten*, s. 123–5.

Verdy daha sonra Krupp Şirketi'nin satmak istediği topları satın almayı reddetti ve muhtemelen bu kararıyla ilgili olarak da görevinden uzaklaştırıldı.[139] Ancak Kayser ile Krupp arasındaki ilişki sadece bir dostluk değil aynı zamanda nüfuzlarını mümkün olduğunca yaymak arzusuydu. Krupp, Kayser'in temel gayelerinden birisi olan ekonomi merkezli Alman yayılmacılığı fikrinin yılmaz bir savunucuydu. Bir başka ifadeyle, her iki isim de aynı niyeti gerçekleştirmek için farklı şekillerde faaliyet yürütüyorlardı. Kayser, Krupp Şirketi'nin merkezi olan Essen'de yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Krupp fabrikası başka hiçbir firmanın başaramadığı bir şeyi yapmış, Alman işçilerine, Alman sanayisine dünya çapında bir şöhret kazandırmıştır."[140]

Bismarck'ın 'ekonomik savaş' konsepti ile değerlendirdiğimizde, uluslararası pazar (*Weltmarkt*) "ekonomik savaş meydanı" olarak kabul ediliyor, Krupp Firması, kurucuları ve yöneticileri Alman sanayisi ve girişimci ruhu adına en ön safta yer alan savaşçılar olarak takdim ediliyordu.[141] Kayser Wilhelm'e göre de Krupp ailesi Alman iş ordusunun ticaret meydanındaki kahramanlar gibiydi birçok vesile ile Krupp ve ailesinin Alman devleti için ne kadar önemli olduğunu dile getiriyordu. Öyle ki Krupp ailesi dönemin kimi yazarlarınca *'devletin ikinci başı'* olarak tanımlanıyorlardı.[142] Bu iddiayı doğrulayacak birçok olay yaşanmıyor değildi. Başka bir Alman firması lehine bile olsa Krupp'u zarara uğratacak her türlü adımdan kaçınılması gerektiğine dair Alman devletinin yöneticilerinin nezdinde genel bir teamül oluşmuştu. 1899'da Kayser diğer

139 Lehmann, "Der Funktionswandel", s. 95–6; Kayser ile Verde arasındaki diğer bazı anlaşmazlıklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Röhl, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarch*, s. 373–5.

140 *Ansprache des Kaisers an Krupp'sche Arbeiter gelegentlich seines Besuches in Essen*, 20.06.1890, HA, Krupp: FAH 3E/1. Krupp'un Almanya'nın prestijini artırmasıyla ilgili olarak bkz. Bülow, *Memoirs*, s. 576.

141 *'Unternehmungsgeist'* terimi Helffreich'in kitabında geçmektedir. Helfferich, Karl, *Deutschlands Volkswohlstand 1888–1913* (Berlin, 1914), s. 81–3; krş. Helfferich, *Germany's Economic Progress*, s. 81–4.

142 Wells, Herbert George, *The War That Will End War* (New York, 1914), s. 8.

Alman şirketlerine karşı Krupp'u desteklediğini açıkça göstermişti. Düsseldorflu Heinrich Ehrhardt'a ait *Rheinische Metallwaren und Maschienenfabrik* isimli firma Krupp'un da satışını yaptığı geri tepmeli top satışı üzerinden Osmanlı pazarına girmek istemiş, Prusya Savaş Bakanı Heinrich von Gossler ve Marschall'in devletin tarafsız olması gerektiğini savunmalarına rağmen Kayser bunu kesin bir dille reddederek, Krupp'tan yana ağırlığını koymuştur.[143]

Ehrhardt firmasının da desteklenebileceğine dair ortalıkta dolaşan haberler Kayser'i rahatsız etmiş olması gerekir ki Kayser Marschall'e gönderdiği bir notta "Hayır, diğer şirketler (Ehrhardt) kesin bir dille ihtar edilmeli (*gehörig auf den Deckel kriegen*) ve şartlar ne olursa olsun bu ihaleyi Krupp almalıdır"[144] demekteydi. *Düsseldorfer* firmasını aradan çıkartmak için hiç tereddüt etmeden Fransız Schneider-Le Creusot ve İngiliz Vickers, Sons & Maxim Limited[145] isimli rakip firmalarla irtibata geçen Krupp, anlaşıldığı üzere, Kayser'in yakın dostuydu.[146] 1908 yılında, Krupp Firması'nın gücünü Kayser'den aldığının farkında olan şirket yöneticileri, yeni silah ihalesinde kendilerini açıktan ve kuvvetli bir şekilde desteklemeyen ve Ehrhardt Şirketi'nden yana tavır alan Almanya'nın İstanbul büyükelçisini şikâyet etmişlerdi. Âdeta bir devlet kurumu-şirketi haline gelmiş olan Krupp Firması'nın bu imtiyazlı durumu sadece Kayser II. Wilhelm döneminde değil, Burchardt'ın da değindiği üzere I. Wilhelm döneminden beri bu şekildeydi.[147] Bu durumdan güç alan Krupp

143 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 254; Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 121–5.

144 Marginalie Wilhelms II, 20.1.1899: 'Nein, die andere Firma muss eins gehörig auf den Deckel kriegen, und Krupp die Bestellung unter allen Umständen zugebilligt werden.' Alıntılayan Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich,* s. 254.

145 Vickers'in Müdürü, Sons & Maxim Limited to Brackenbury, 17.12.1900; 19.01.1901; and 05.02.1901, NA, Londra: WO 108/323.

146 Benz, "Die Entstehung der Kruppschen Nachrichtendienstes", s. 201–2; Howe, *Why War*, s. 119.

147 Burchardt, Lothar, "Between War Profits and War Costs. Krupp in the First World War", içinde Hans Pohl and Bernd Rudolph, *German Yearbook on Business History 1988* (Berlin and Heidelberg, 1990), s. 1.

Firması bir mektupla Alman Dışişlerine, Schoen'e Almanya'nın İstanbul'daki temsilciliğine ilişkin memnuniyetsizliğini şu şekilde dile getirmekteydi:

> "Sayın Büyükelçi'nin bu şekilde bir tavır sergilemiş olduğuna inanmakta güçlük çekiyoruz. Zira dış pazarlarda Alman şirketlerinin birbiri ile rakip olmaları halinde İmparatorluğun temsilciliklerine nasıl davranmaları gerektiği hususundaki tavsiyeleri ortadadır. Temsilcilerimizin daha önce de belirttiği bu kaygıdan ötürü sizin ile irtibata geçme cesaretini kendimizde bulduk. Bu belirsizliğin giderilmesi noktasında yardımlarınızı beklemekteyiz."[148]

Krupp'un Alman siyasetindeki ayrıcalıklı konumu ve bu durumun Osmanlı pazarındaki somut sonuçlarına dair İngiliz Askeri Ataşesi Albay Colonel Surtees'in G. Lowther aracılığıyla Edward Grey'e ulaşan ve "Sayın Krupp: İngiltere'nin Karşısındaki Tehdit" başlıklı bir raporunda Osmanlı hükümetinin Ehrhardt firmasından 250,000 lira değerinde silah sipariş ettiğini belirtmekte ve şu satırlara yer vermektedir:

> "Alman İmparatoru'nun son on yıldır gösterdiği çabalar, Ehrhardt firmasının temsilcisinin dediğine göre, daha ziyade Krupp Şirketi'nin lehine olmuştur. İmparator, Türkiye'de birçok defa Krupp'a yardım etmek için Sultan üzerindeki şahsi nüfuzunu kullanmıştır. Bu sayede Krupp diğer Alman firmalarına nazaran büyük kârlar elde etmiştir. Kârı resmi kayıtlarından daha fazla olup, yıllık 1,000,000 Osmanlı Lirası civarındadır. İmparator Almanya'da Krupp'u tekel yapmak adına Ehrhardt'ı saf dışı bırakmaya çalışmıştır. Ve bugün Krupp donanma ve dağ toplarında silahları ve montaj konusunda Almanya'da tekel haline gelmiştir."[149]

---

148 Fa. Krupp'tan Schoen'e, 14.02.1908, PA.AA. R13306.

149 Lowther'dan Grey'e, 28.12.1908, NA, Londra: FO 371/561; Surtees'den Lowther'e, 18.12.1898, NA, Londra: FO 244/721.

Dünya silah pazarında Krupp Şirketi hem Kayser Wilhelm'im hem de Alman devletinin açık desteğini almayı başarmıştı. Almanya'nın Brezilya Maslahatgüzarı Kries'in Forbes tarafından alıntılanan bir açıklamasından anlaşıldığı üzere Krupp'un bu imtiyazlı durumu sadece Osmanlı'da geçerli değildi.[150] Maslahatgüzara göre Krupp'un bu kadar öncelenmesinin sebebi silah sanayisindeki İngiliz ve Fransız şirketleri ile amansız bir rekabet içerisinde olması ve hükümetin bu durumla başa çıkabilmek için bir Alman şirketine yoğunlaşmasıydı.[151]

Yurtdışında iş bağlamak için Kayser'in desteğinin ne kadar önemli olduğunun farkında olan Krupp, Osmanlı pazarında Kayser'in ismini ve onun Abdülhamid ile kurmuş olduğu yakınlığı kullanmaktan çekinmiyordu. Ancak Kayser'in ikinci Şark Seyahati diğer Alman silah firmaları için de alan açmıştı ve bu durum diğer ülke temsilciliklerinde kaygı yaratıyordu. Osmanlı'nın piyade tüfekleri ve diğer hafif silah pazarında Almanya'nın en büyük rakiplerinden olan Avusturya merkezli Steyr-Mannlicher şirketine yakın *Neue Wiener Journal* gazetesi *'Kayser Wilhelm Alman sanayisini nasıl destekliyor?'* başlığı altında devlet yöneticilerine bazı yol gösterici makaleler yayınlamaya başlamıştı. Avusturya Ticaret Odası Başkanı Max Mauthner, Osmanlı hükümetinin Alman silah ve mühimmat üreticilerinden (*Deutsche Waffen-und Munitionsfabriken*–DWM)[152] 100

150 Ehrhardt Şirketi Şansölye'ye bir mektup göndererek Osmanlı'ya silah malzemesi tedariki hususunda eşit destek görmek istediklerini belirtmiştir: 'Die von mir vertretene Fabrik bittet, dass ihr im Auslande das gleiche Wohlwollen und dieselbe Unparteiligkeit andern Unternehmungen gegenüber gewährt, wie sie dies im Interesse des Kriegsministeriums seitens letzterer Behörde im Inlande genießt.' Rittmeister A.D. Ehrhardt Werke to Bülow, April 1902, PA.AA. R13299; ayrıca bkz. Forbes, Ian L. D., "Social Imperialism and Wilhelmine Germany", *The Historical Journal* 22 (1979), s. 343.

151 Alıntılayan Forbes, "Social Imperialism and Wilhelmine Germany", s. 343; ayrıca iki Alman silah firmasının Çin'deki rekabet için bkz. Clear (Pekin) to Kriegsminister (Berlin), 30.12.1905, PA.AA. R13304.

152 Alman Silah ve Mühimmat Fabrikaları (DMW) Loewe firmasının liderliğinde 4 Kasım 1896'da kurulmuştu. Böylelikle aşağıda ismi geçen fabrikalar da DMW'nin

milyon adet fişek aldığını yazmaktaydı. Mauthner konuyla ilgili şunları ifade etmektedir:[153]

> "Kısa bir zaman önce Türk ordusunun kullanımına sunulmak üzere 100,000 adet fişek siparişi verildi. Birçok Alman ve Avusturya firmasının katıldığı ihaleyi, fiyatı daha yüksek tutmasına rağmen son anda Karlsruhe merkezli fişek fabrikası kazandı. Bu şu şekilde oldu: İmparator Wilhelm Sultan'a bizzat kendi el yazısı ile bir mektup göndererek Almanya ile Türkiye arasındaki uzun yıllardır süregelen dostluğu hatırlattı. İşte bu müdahalenin sonucunda ihale Karlsruhe merkezli fişek fabrikasına verildi."[154]

Mauther haklıydı ve bahsettiği durum istisna da sayılmazdı. Öte yandan Kayser ile Krupp arasındaki yakınlık Kayser'in şirketin en büyük hissedarı olduğu dedikodularının yayılmasına yol açmıştı.[155] Örneğin 1915'te Murray bu dedikoduların ne denli güçlü olduğunu ifadeyle şunları yazıyordu:

> "Friedrich A. Krupp 1902'de öldü ve işleri büyük kızı Bertha'ya bıraktı. 1 Temmuz 1903'te en büyük mesele 9 milyon Sterlinlik servete sahip olan bu şirketin aile mensupları arasında nasıl paylaştırılacağıydı. Ancak iyi biliniyordu ki şirketin en büyük hissedarlarından birisi, Friedrich'in yakın dostu, Kayser II. Wilhelm'di. Muhtemelen, Sayın Majesteleri kendisini aileden birisi olarak görüyor, Krupp ailesi de aynı şekilde düşünüyordu."[156]

---

bir parçası haline gelmiş olmuştu: Deutsche Metallpatronenfabrik, Karlsruhe; Ludwig Loewe & Co. AG., Berlin; Rheinisch-Westfälischen Powder Company, Cologne; Rottweil-Hamburg Powder Co., Rottweil. Masuer Şirketi'nin hisselerinin yarısından çoğunun kontrolü Ludwig Loewe Şirketi'nde olduğu için Mauser de DMW'nin bir parçası olmuştu. Ball, *Mauser Military Rifles*, s. 8.

153 Bu ihale Sultan Abdülhamid'in şahsi müdahalesinden önce alınmıştı. Bkz. Marschall'den Hohenlohe'ye, 24.05.1898, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C.12–2, s. 563.

154 *Neue Wiener Journal*, 15 Ocak 1899, PA.AA. R13295.

155 *The New York Times*, 4 Mart 1918.

156 Murray, H. Robertson, *Krupp's and the International Armaments Ring: The Scandal of Modern Civilization* (Londra, 1915), s. 81.

Kayser'in nüfuzu ya da bir diğer ifadeyle isminin Osmanlı silah pazarındaki Alman başarısına olan etkisi, Huber'in Abdülhamid'in ikinci katibi İzzet Bey ile olan yazışmasında görülmektedir. Mektupta, Huber Krupp Şirketi'nin silahlarının kalitesinden ve fiyatlarından bahsetmekteydi.[157] 1900 tarihli mektupta Huber tek seferde en az 200,000 tüfek sipariş edilmesi kaydıyla her bir tüfek için 3,00 lira (54,90 Mark) gibi bir rakam veriyordu. Bu rakamı yüksek bulanları şiddetle eleştirip kendi çıkarlarını gözetmekle suçlayan Huber, Sultan'a da fiyatların makul olduğu noktasında bilgi göndermiş ve başka hiçbir hükümete bu fiyattan satış yapılmadığını iddia etmişti. İzzet Bey'i nasıl etkileyeceğini bilen Huber, Sultan ile Kayser arasındaki dostluktan bahsederek emin olmak isterse Sultan meseleyi doğrudan Kayser'e sorabilir diyordu.[158] Kayser'in ve Sultan'ın isimleri silah satışlarının müzakerelerinde rahat bir şekilde kullanılıyor daha doğrusu görüşmelerin ayrılmaz bir parçası haline geliyordu. Ve bu gayet doğal karşılanıyordu.

Kayser, Krupp Şirketi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki faaliyetlerini sadece ticari bir mesele olarak görmüyor, siyasi sebeplerle desteklenmesi gereken ve siyasi sonuçları da olan çok yönlü çabalar olarak değerlendiriyordu. Krupp'un ihale süreçlerindeki başarısı ya da başarısızlığı Kayser'in Osmanlı İmparatorluğu'na ve Sultan'a yönelik tavırlarında belirleyici bir etken olacaktı.

Bu etkileşimin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak Operasyon 1891 olarak adlandırdığımız bir yazışmalar zincirini burada anlatmamız gerekiyor. Bu yazışmalar, Alman silah firmalarının, özellikle de Krupp'un başarısının, Goltz Paşa'nın da yardımı ile Kayser'in uygulamakta olduğu yayılmacı politikanın başarısı ile doğrudan alakalı olduğunu göstermektedir. Alman silah firmalarına ve Kayser'e bilgi akışı sağlayan Goltz Paşa, Sultan tarafından çağırıldıktan üç gün sonra 28 Ekim 1891'de Kayser'e

157 BOA, Y.PRK.ASK.168/128 (1318/1900)
158 BOA, Y.PRK.ASK.168/128 (1318/1900)

neler konuşulduğuna dair uzunca bir mektup göndermişti. Görüşmede birçok konu görüşüldüğünü detaylarıyla anlatan Goltz Paşa mektubunda, Sultan'ın Fransızlardan savaş gemisi ve çeşitli toplar satın almak istediğinden bahsetti. Goltz Paşa'ya göre bu sipariş gerçekleşirse Fransa ile bir yakınlaşma kaçınılmaz olabilirdi.[159] Ancak Goltz Paşa'ya göre kritik tehlike Krupp Şirketi'nin en önemli rakiplerinden olan Fransız Canet toplarının Osmanlı savunma sistemine girecek olmasıydı. Zira bu Goltz'un da ifade ettiği gibi Krupp'un Osmanlı pazarındaki tekel konumunu kesinlikle sarsacak bir gelişmeydi.[160]

Goltz Paşa her ne kadar askeri bir personel olsa da hem Kayser'e hem de Dışişlerine rapor gönderen bir danışmandı. Dışişlerinden Kiderlen'e de konuyu aktarmayı ihmal etmedi. Ona yazdığı bir mektupta Krupp'un temsilcisi Menshausen'ın da bu konuyu 'güvenilir' kaynaklar aracılığıyla öğrendiğini söylemişti.[161] Her ne kadar Goltz Paşa Kayser'i bilgilendiren bir mektup yazmış olsa anlaşılan Kayser'i harekete geçiren onun Krupp ile yaptığı görüşme olmuştu. Zira Menshaussen üzerinden bilgiyi alır almaz, Krupp meseleyi Sultan'ın yakın dostu Kayser'e açarak, anlaşmanın yapılmasını engellemek için çaba göstermeye başladı. Zemini Goltz tarafından gayet maharetle hazırlanmış olan süreç bu şekilde yukarıdan gelen baskıyla kıvamını almaya başlamıştı. Bunun üzerine Kayser 19 Kasım 1891'de Şansölye'ye bir telgraf çekerek şunları yazdı:

> "Sayın Krupp ile yaptığımız uzun bir görüşmede kendisi Sultan'ın Fransa'dan savaş gemisi ve top alma kararının ne kadar önemli olduğundan bahsetti. Kendisinin gizli kaynakları bu siparişin önce bizzat Sultan tarafından bir konuşma esnasında Amiral Duperre'ye verilmesiyle gündeme geldiğini belirtmişler. Ki bana kalırsa bu sözün bağlayıcılığından bahsedilebilir. Ancak

159 Goltz'dan Kayser'e, 28.10.1891, PA.AA. R13763.
160 Goltz'dan Kayser'e, 28.10.1891, PA.AA. R13763.
161 Goltz'dan Kiderlen'e, 10.11.1891, PA.AA.R13763.

Fransız büyükelçisi Sultan'ın bu sözlü rızasının gerçeğe dönmesi için elinden geleni ardına koymayacaktır."[162]

Kayser, Alman Dışişleri Bakanlığı'na İstanbul'daki Büyükelçi Von Radowitz'in Krupp Şirketi lehine daha fazla faaliyet göstermesi hususunda ihtar ihtar edilmesi gerektiğini bir telgraf ile bildirdi. Menne'ye göre Alfred Krupp büyükelçiyi şirketinin gayrı resmi bir mümessili olarak görmekteydi.[163] Essen'deki yönetim kuruluna gönderdiği bir mektupta Krupp "Büyükelçi, şayet şu an farkında değilse bile çok rahat bir şekilde İmparator ile olan münasebetimizin farkına varacak ve muhakkak gerekli makamlara gerekli tavsiyelerde bulunacak, yol gösterecek ve hatta gerekirse bizzat kendisi arabuluculuk dahi yapacaktır" demekteydi.[164] Kayser'in telgrafında hem büyükelçi hem de Fransızlara söz veren Sultan vardı. Kayser, tehditkâr ifadelere de yer verdiği telgrafında şöyle demekteydi:

> "Sayın Krupp İstanbul'a bir kez daha bir temsilci (Menshausen) göndererek Sultan'ı ikna etmeye çalışacaktır. Bu amaca yönelik olarak büyükelçimiz Sayın Radowitz'in Sayın Cambon'un (Pierre Paul Cambon, Fransız Büyükelçisi) tam tersi bir şekilde hareket ederek Sayın Krupp'u desteklemesi faydalı olacaktır. Radowitz herkesin olduğu bir ortamda Sultan'a ihalenin Fransızlara verilmesinin Alman sanayisini doğal olarak zarara uğratacağını ve bunun politik sonuçlarının olacağını ve Türkiye'deki projelere destek veren Alman sermayedarları ve sanayicileri oldukça rahatsız edeceğini ifade etmelidir."[165]

Kayser, 1891 Kasım'ının son haftasında bunları yazarken, Krupp Şirketi'nin temsilcisi Menshausen İstanbul'a gitmiş ve dönemin Seraskeri ile bir görüşme gerçekleştirmişti.[166] Menshausen

---

162 II Wilhelm'den Alman Şansölyesi'ne, 19.11.1891, PA.AA. R13285.

163 Menne, *Blood and Steel*, s. 134.

164 A.g.e.

165 II Wilhelm'den Alman Şansölyesi'ne, 19.11.1891, PA.AA. R13285.

166 Gözeller, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması*, s. 45.

İstanbul'da görüşmelerini sürdürürken, Sultan da Berlin'deki büyükelçisi Ahmet Tevfik Paşa'ya Kayser'le görüşerek Bağdat Demiryolu projesinin bir değerlendirmesini yapmasını istemiştir.[167] Osmanlı tarafı bu görüşmede her ne kadar Bağdat Demiryolları konusunu gündeme taşımak istese de Wilhelm'e Krupp'un bahsettiği ve Goltz'un detaylı bilgisini verdiği Fransız Canet firmasına verilmesi düşünülen top ve gemi siparişlerini tartışma fırsatı verecekti. Öyle de oldu. Kayser 9 Aralık 1891'de Osmanlı Büyükelçisini kabul etti ve elçiye Alman silah ticaretinin Alman dış politikasının ayrılmaz bir parçası olduğunu çok net bir şekilde vurguladı.

Kayser'in kabulü ve konuştukları konular onun Osmanlı politikasının temel bileşenlerini çok açık bir şekilde gösteriyordu. Sultan'ın Fransızlara verdiği top ve gemi siparişlerine ilişkin birçok gizli bilginin kendisine ulaştığı Kayser, görüşmesinin temel tezini Osmanlı'nın finansal ve politik olarak Almanya ile olan işbirliğine bağımlı olduğu tezi üzerine inşa etmişti. Kayser Wilhelm'in telgrafından alınan aşağıdaki cümlelerde de açıkça görüleceği gibi Kayser, Krupp Şirketi'ne sipariş alabilmek için açıkça bir tehdit ve şantaj dili kullanmıştı. Görüşmenin resmi iki konusu olan Bağdat Demiryolu projesine Almanya'nın verdiği mali ve siyasi destek ile iki sivil ve askeri Alman doktorun Osmanlı'nın hizmetine verilmesi hususlarından bahsettikten sonra Kayser, kendi ifadesine göre kafasındaki asıl konuya şu şekilde giriş yapmıştı:

> "Alman sermaye sahipleri (kapitalistleri) kendilerini güvende hissetmezlerse kesenin ağzını açmazlar diyerek Büyükelçinin dikkatini konuya çektim ve Alman sanayicileri ve sermayedarları arasında dolaşan Abdülhamid'in "aklını kaçırmış gibi" hareket ederek kendisini kanıtlamış olan Alman sanayisinden yüz çevirip, savaş gemisi ve top alımı hususunda Fransızlarla anlaşmaya gitmeyi düşündüğü dedikodularının dolaştığını söyledim."[168]

---

167 Marschall'den Kayser'e, 03.12.1891, in: PA.AA. R13763.

168 II Wilhelm'den Alman Şansölyesi'ne, 09.12.1891, in: PA.AA. R13763.

Böylelikle Sultan'ın kararından haberdar olduğunu göstermiş olan Kayser, böyle bir şeyin gerçekleşmesi durumunda neler olabileceğini şu şekilde dile getirmişti:

> "Evet, Sayın Büyükelçi bu dedikoduların Alman sermayedarları arasında oluşturduğu korkunç ve üzücü etkisini, zannediyorum ki, tahmin edebiliyordur. Şayet Sultan yıllardır sorunsuz bir şekilde devam eden Alman ürünlerinin teslimatından ve özellikle Alman sanayicileri eliyle devam eden demiryollarındaki gelişmelerden duyduğu memnuniyetine rağmen Alman çıkarlarını Fransız çıkarlarının gerisine koyuyorsa, bu durumda Alman sermayesinin Sultan'ın şahsi isteklerini karşılamak için risk alması ya da ülkesinin ilerlemesine katkıda bulunmak için çaba sarf etmesi için hiçbir sebep kalmamış demektir."[169]

Bu ifadeler çok açık bir şekilde hem politik hem de ekonomik tehdit ve şantaj ifadeleriydi ve Ahmet Tevfik Paşa bunu gayet iyi anlayacak durumdaydı. Sultan'ı doğrudan tehdit eden bu cümleler üzerine Ahmet Tevfik Paşa, Kayser'e Sultan'ın zaten Krupp'tan savaş topu, Vulcan ve Schichau isimli Alman firmalarından da gemi ısmarlamaya karar verdiğini belirtmek zorunda kalmıştır. Bu açıklamayı belli bir zaman içerisinde yerine getirilmek üzere verilmiş bir söz olarak kabul eden Kayser Alman savunma sanayisi için sipariş sözü almış olmanın verdiği haklı 'gururla' şöyle ifade eder: "Şayet kendi ülkemin sanayisinin satış yapmasına bir kez daha vesile olabildiysem, ne mutlu bana."[170] Gerçekten de Kayser'in baskı ve şantaj içeren ifadelerinden sonra Krupp, Schichau ve Vulcan firmaları Osmanlı İmparatorluğu'ndan siparişleri, sözlü de olsa, garanti etmişti. Osmanlı hükümetinin bu üç Alman şirketine yeni siparişler vermek zorunda kalması, Alman Tarzı Silah Ticareti'nin en büyük temsilcisi olan Kayser için önemli bir başarıydı.

169 II Wilhelm'den Alman Şansölyesi'ne, 09.12.1891, in: PA.AA. R13763.
170 II Wilhelm'den Alman Şansölyesi'ne, 09.12.1891, in: PA.AA. R13763.

Kayser'in bu tavrı ve tehditkar sözleri Sultan'ı zorda bırakmıştı. Öte yandan Krupp'ın temsilcisi Menshausen de faaliyetlerini aralıksız sürdürüyor ve Alman Dışişleri Bakanlığı yetkililerine hem Alman Dışişleri'yle hem de silah firmalarıyla yakın ilişkisinin[171] olduğu bilinen büyük banker Bleichröder'in, Fransızlardan yapılması muhtemel askeri alımlar için mali sorunlarını aşmak üzere olan Osmanlı Bankası'nın yeni işbirliği tekliflerini reddetmesi gerektiğini söylüyordu. Bu manipülatif adım Alman tarzı silah ticaretinin en önemli ayaklarından birisiydi. Mümkünse Bleicröder Fransa'ya verilmesi muhtemel siparişi engellemeliydi. Böylelikle, şayet Fransız elçisi sipariş için bir baskı kurmaya kalkarsa Sultan Fransızlara mali sıkıntıları bahane gösterecek ve sipariş iptal edilecekti.[172]

Ahmet Tevfik Paşa'nın yukarıda bahsedilen görüşmesinin hemen ertesi günü daha sonra Dışişleri Bakanlığı'na getirilecek olan Kiderlen-Wächter, Goltz Paşa'ya bir mektup göndererek Fransızlardan yapılan sipariş hakkında detay bilgi istemiş, mektubun sonuna da bunun gizli bir yazışma olduğunu ve okuduktan sonra yok edilmesini istediğini eklemişti. Kiderlen "Görüşme istediğimiz gibi geçti. Şu an öngörülen Tevfik Paşa'nın (ki zihniyeti sizce de malumdur) Kayser'in söylediklerini Sultan'a harfiyen aktarmasıdır. Biliyoruz ki, Yıldız Sarayı tarafından haberdar edilmeniz durumunda, Saray'daki konumunuz sebebiyle elçinin göndereceği raporu hem kontrol edebilecek hem de gerekirse düzeltebilecek bir konumdasınız. Tevfik Paşa'nın raporunun orada yaratacağı etkiyi bilmek oldukça ilginç olacaktır" demekteydi.[173] Alman devleti ülkesinin savunma firmalarının Osmanlı pazarındaki tekel konumlarını korumak için hiçbir işi şansa bırakmıyorlardı.

Kiderlen öngörüsünde yanılmadı ve 16 Aralık 1891'de Goltz Paşa Sultan tarafından Yıldız Sarayı'na kabul edildi.[174] Görüşmede

171 Howe, *Why War*, s. 119.

172 Menshausen'den Geheimrat'a, 23.12.1891, PA.AA. R13763.

173 Kiderlen'den Goltz'a, 10.12.1891, PA.AA. R13763.

174 Goltz'dan Geheimrat'a, 18.12.1891, PA.AA. R13763.

Bağdat Demiryolu projesi, askeri teçhizat meselesi ve nihayet Tevfik Paşa'nın raporu gibi konular gündeme gelmişti. Görüşme biter bitmez Krupp'un Essen'den İstanbul'a gönderdiği temsilci Menshausen hemen Goltz Paşa'nın yanına gitti ve görüşmeye dair detay bilgi talep etti. Menshausen'in aktardığına göre Sultan Abdülhamid bu sipariş kararının ortaya çıkmış olmasından, Kayser'in konuya bu şekilde sert müdahil olmasından ve ifade ettiği tehdit içeren sözlerinden oldukça rahatsızlık duymuştu. Fransızlara henüz herhangi bir siparişin verilmediğini bildirmek zorunda kalmış[175] ve Fransa'yı da asla Almanya'ya tercih etmeyeceğini ifade etmişti.[176] Bu ifadeler Kayser'in çabalarının sonuç verdiğini, Alman silah firmalarının konumlarını güçlendirdiklerini ve Almanya'nın en iyi müşterisini Fransız sanayisine kaptırmadığının göstergesiydi.[177] Kayser'in kendisinin de ifade ettiği üzere doğrudan ve sert müdahalesi sayesinde, Sultan Alman silah firmalarına yeni sipariş sözü vermiş ve geçici kriz bu şekilde çözülmüştü. Öyle anlaşılıyor ki Almanya'nın vazgeçilmez dostluğu yoktu ama vazgeçemeyeceği pazarları vardı ve Osmanlı silah pazarı da bu anlamda vazgeçemeyeceği en önemli pazarlardandı. Operasyon 1891'in işaret ettiği hakikat Almanya'nın dostluğunun silah ticaretine bağlı bir dostluk olduğuydu. Hirst bu durumu "(Osmanlı İmparatorluğu'nda) silah ticaretinin zorlayıcı bir faktör olarak kullanılması modern diplomasinin işlevlerinden birisiydi" şeklinde tarif etmektedir.[178] Almanya bu 'işlevin' öneminin farkına varan ve etkili biçimde kullanan ilk ülke sayılabilir. Sonuç itibariyle Fransızlara verilen siparişten önce Alman firmaları sipariş almayı başarmıştır.[179]

---

175 Menshausen'den Krupp'a, 20.12.1891, PA.AA. R13763.

176 Goltz'dan Geheimrat'a, 18.12.1891, PA.AA. R13763a; Menshausen'den Krupp'a, 20.12.1891, PA.AA. R13763.

177 Goltz'dan Geheimrat'a, 19.12.1891, PA.AA. R13763; Goltz'dan Geheimrat'a, 22.12.1891, PA.AA. R13763.

178 Hirst, *The Political Economy of War*, s. 93-4.

179 BOA, Y.A.HUS. 256/52 (12.07.1309/11.02.1892)

Kayser II. Wilhelm'in silah ticaretine olan doğrudan müdahalesi Alman firmaların Osmanlı pazarındaki tekel konumunun yıllar boyunca devam etmesini sağlamıştı. Sultan'ın bazı yetkilileri Berlin'e seri ateşli 96 cm'lik Krupp toplarını incelemek üzere gönderdiği 1899 yılında Kayser siparişin verilebilmesi için gerekli olan tüm işlemlerde kolaylık gösterilmesini sağlamıştı. Büyükelçi Ahmet Tevfik Paşa ve tetkik kurulu üyeleri Rıza Paşa ve Miralay Hurşit Bey (daha sonra paşalığa yükselecektir) hem Kayser'in hem de kendilerine yardımlarından ötürü birçok Osmanlı madalyası verilecek olan Alman yetkililerin ilgisinden oldukça memnun kalmışlardı.[180] Kayser Wilhelm tarafından kabullerinin ardından kendisi, Hurşit Bey ve Rıza Paşa adına Postdam'da bir ziyafet verilmiş, ertesi gün ise tetkik komisyonu gerekli bilgileri edinmişti. Kayser'in bizzat meseleyle ilgilenerek, Osmanlı temsilcilerinin her bilgiye ulaşmalarında önemli bir rol oynadığını vurgulayan Tevfik Paşa, raporunda "toplarla ilgili her türlü teknik bilgi hiçbir detay saklı tutulmadan Osmanlı yetkililerine anlatılmıştır" demekteydi.[181] Büyükelçi raporunda Osmanlı delegasyonuna gösterilen bu ilginin Kayser'in kolaylaştırıcı etkisi vesilesiyle mümkün olduğunu söylemişti.

Süreci 'müşteri memnuniyeti' çerçevesinde ele aldığı aşikar olan Kayser Alman silahlarının en sadık müşterisi olan bu misafirlerinin memnun edilmesini istiyordu. Aslında Osmanlı temsilcileri de Krupp ve diğer Alman silah üreticileriyle olan müzakerelerinde Kayser'in Sultan ile olan dostluğundan istifade etmek istiyorlardı. Tabii olarak her iki taraf da durumu kendisi için en avantajlı hale dönüştürmek arzusundaydı. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığı üzere yetkililer bu dostluktan istifadeyle fiyatı düşürmek, siparişi en hızlı şekilde teslim almak ve ertelenen ödemeler için makul zaman aralıkları belirlemek istiyorlardı.[182] Alman

180 BOA, Y.PRK.EŞA.32/52 (07.01.1317/ 17.06.1899)

181 BOA, Y.PRK.EŞA.32/52 (07.01.1317/ 17.06.1899)

182 754BOA, Y.PRK.EŞA.50/35 (28.03.1325/09.07.1907); Ayrıca bkz. BOA, Y.PRK. BŞK.43/14 (21.03.1313/11.09.1895)

silah firmalarının en iyi müşterisi olarak Osmanlı hükümeti aynı zamanda farklı firmaları rekabete sürükleyerek durumdan karlı çıkmak istiyordu.[183]

Kayser İstanbul'a ikinci gelişinde Sultan'a Krupp fabrikalarında Rus ordusu için üretilmeye başlanmış ve henüz test aşamasında olan, seri atışlı toplardan hediye edeceğini söylemişti. Böylesi bir söz için II. Wilhelm, Krupp'a önceden herhangi bir bilgi vermemişti. Kayser'in sözü Essen'deki fabrikaya bir talimat olarak ulaştı. Ancak ilerleyen günlerde Krupp Kayser'e talimatın yerine getirilebilmesinin mümkün olmadığını belirttiği bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle demekteydi:

> "Mermi kalibresi, namlu ağırlığı, mühimmat kutusu, fişek, namlunun iç düzeni, fişeklerin yerleştirilme şekli, barut tipi, ölçek vs. gibi özellikler bizzat Rus ordusu tarafından talep edilmiş ve benim fabrikamda üretilmiştir. Bu sebeple bu silah Rus ordusunun malı olarak kabul edilmektedir."[184]

Ancak Krupp, Kayser'e alternatif bir teklifte bulundu ve Kayser de bu teklifi kabul etti. Sonuç itibariyle 25 Ocak 1899'da Krupp prototip topların İstanbul'a gönderildiğini rapor ediyordu.[185] Kayser'in Krupp Şirketi'nin ismini Osmanlı'nın gündemine sokması Abdülhamid'in bazı önemli vaatleriyle mümkün olmuştu. 17 Ocak 1899 tarihli *The New York Times* haberine göre Kayser'in çabaları sonucunda 162 Krupp sahra topu ve 30,000 şarapnel alınması için bir İrade yayınlanmıştı.[186] Gazeteye göre bu sipariş tamamen Kayser'in marifetiyle gerçekleşmişti. Henüz daha İstanbul'dayken Sultan ile yaptığı bir görüşmenin hemen ardından Essen'e gönderdiği mektubunda, Kayser Osmanlı ordusunun bundan böyle top alımlarını artık sadece Krupp'tan yapacağını

---

183 BOA, Y.PRK.ASK.166/70 (27.09.1318/18.01.1901)

184 Krupp'tan II Wilhelm'e, 02.11.1898, PA.AA. R13295.

185 Das Directorium-Krupp'dan Hohenlohe'ye, 25.01.1899, PA.AA. R13295; BOA, Y.PRK.ASK.148/20 (09.11.1316/21.03.1899)

186 *The New York Times*, 17 Ocak 1899.

müjdeliyordu.[187] Alman silah firmaları için yeni siparişler almakta olduğu kadar "iş takibinde" de becerikli olduğu anlaşılan II. Wilhelm tamir için önce İtalya'ya gönderilen Osmanlı zırhlı gemisi *Asar-ı Tevfik*'in İtalya'dan çekilip Kiel'deki Krupp-Germenia limanında modernize edilmesini Sultan'a kabul ettirmişti. Zira Krupp Şirketi ile Osmanlı hükümeti arasında konuyla ilgili görüşmeler ve pazarlıklar çok uzun sürmüş ve nihayet Kayser'in şahsi müdahalesi ile Krupp lehinde bir karar ortaya çıkmıştı. Krupp'un başarılarına bir pazarlamacı edasıyla önemli katkılar sağlayan Kayser aynı zamanda Krupp Şirketi'nden memnun olmayan kimi önemli müşterilerinin şikâyet ve saldırılarına karşı da firmayı korumuştur. Kuzeni Rus Çar'ı II. Nicholas bunlarından birisiydi. Çar'a gönderdiği mektupta Krupp ailesine ve firmaya olan sonsuz güvenini net bir şekilde dile getirmişti. Genel anlamda Alman silah firmalarının Rus devletine daha iyi silahlar verdiğinden bahisle İngiliz ve Fransız şirketlerinin bu nedenle Almanlara öfkeli olduklarını belirtmişti.[188]

Kayser'in silah ticaretine olan müdahaleleri arasında üç Alman tersanesini birleştirerek Osmanlı donanma pazarında İngiliz çıkarlarına karşı daha güçlü bir şekilde rekabet etmelerini sağlamak da vardı.[189] Abdülhamid ve bahriye nazırı 1897'de Donanma-yı Hümayun modernize edileceği zaman, Krupp'un mühendislerini davet ederek savaş gemilerin durumunu incelemelerini istemişlerdir. 29 Kasım 1897'de tamamlanan tetkikler sonucunda birçok silah üreticisi firmayı cezbedecek bir tablo ortaya çıkmış ve modernizasyon için 3,400,000 lira (62,730,000 Mark) gerektiği söylenmiştir.[190] Bu

187 Kössler, Aktionsfeld Osmanisches Reich, s. 251.

188 Goetz, *Briefe Wilhelms II*, s. 164–5.

189 Krupp'dan Bülow'a, 18.02.1899, PA.AA. R13295: 'Der Gedanke einer Modernisierung der türkischen Flotte wurde im Mai 1897 zuerst vom Sultan ausgesprochen'; Ayrıca bkz. Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 89–90.

190 BOA, Y.PRK.ASK.134/105 (05.07.1315/30.11.1897): Araştırması yapılan gemilerin isimleri: Hamîdiye, Mesûdiye, Osmâniye, Azîziye, Mahmûdiye, Orhâniye, Âsâr-ı Tevfîk, Feth-i Bülend, Mukaddime-i Hayriye, Avnûllah, Muîn-i Zafer, Cism-i Şevket, Âsâr-ı Şevket, İclâliye, Hıfz-ı Rahmân.

rakamı duyan Kayser üç büyük Alman tersanesinin güçlerini birleştirmeleri gerektiğini söylemiş ve Krupp-Germenia, Schichau ve Vulcan tersanelerinin bu proje için birlikte hareket etmelerini istemiştir. Grant'a göre Kayser'in bu arzusunun asıl sebebi Türkiye'deki işlerin İngilizlerin eline geçerek Alman imajının zarar görmesini engellemekti.[191] Ancak bu birleşme gerçekleşemeyecekti.[192]

İki savaş gemisinin modernizasyonu ihalesi ne Alman ne de İngiliz firmalarına kaldı. Kazanan taraf İtalyan firması Ansaldo'ydu. Bu netice Alman sanayisi için bir hezimet (*Mißerfolg der deutschen Industrie*), gibi gözükse de Krupp'a göre net sonuç bir başarısızlık değildi, aksine İngilizlere karşı "Alman sanayisi ve diplomasinin el ele vererek yapmış olduğu bir mücadelenin" sonucunda elde edilmiş bir zaferdi (*ein Triumpf*). Anlaşılan Krupp devlet ve sanayici işbirliğini başlı başına bir zafer olarak kabul ediyordu. Kendisi ve firması açısından haksız da sayılmazdı.[193] Her ne kadar ihaleyi İtalyanlar kazanmış olsa da Krupp *Asar-ı Tevfik* isimli gemi için mücadelesini sürdürmekten vazgeçmedi. Alman büyükelçiliğini de bu konuda lobicilik yapması için uyardı. Ancak bu çaba, herhangi bir olağan zamanda yapılan arz-talep pazarlığı değildi. Donanma işine yeni girmiş bir şirket olarak Krupp Şirketi Ansaldo ile Bahriye Nezareti arasında yapılmış olan bir sözleşmeyi baltalamaya yönelik bir hamle yapıyordu. Daha önce sıklıkla ifade edildiği gibi Kayser'in ikinci Şark Seyahati Krupp ve firması için büyük bir lütuftu. Bu seyahat sayesinde *Asar-ı Tevfik* İtalya'dan çağırılarak Krupp-Germania tersanelerinin bulunduğu Almanya'nın Kiel şehrine gönderilmişti.[194]

---

191 Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 89.

192 Krupp Bülow'a yazdığı 12 sayfalık mektubunda Vereinigung'u neden bıraktığını detaylı bir şekilde anlatmıştır. F. A. Krupp to Bülow, 18.02.1899, PA.AA. R13295. Ayrıca Krupp Şirketi tarafından Amiral Freiherrn v. Senden- Bibran'a gönderilen mektup 9 Kasım 1897 tarihli görüşmelerin evveliyatı hakkında bilgi vermektedir. HA. Krupp: FAH. 3C/205.

193 Krupp'dan Bülow'e, 18.02.1899, PA.AA. R13295.

194 Krupp'dan Bülow'e, 18.02.1899, PA.AA. R13295: 'Diebereitsziemlichweit gediehenen Verhandlungen wurden damals auf Grund eines energischen von

Ancak bu karar değişikliğinin arkasındaki sebep Grant'ın iddia ettiği gibi Ansaldo'nun modernizasyon işini 1899'a kadar bitirecek kapasitede olmaması değildi.[195] Aksine oldukça karmaşık ilişkiler ağı tüm sürece etki etmiş ve neticede değişiklik kararı ortaya çıkmıştı. Kayser ile Sultan'ın yakın şahsi ilişkileri *Asar-ı Tevfik*'in Almanya'ya yönlendirilmesinin en büyük sebebiydi. Ayrıca sekiz adet zırhlı geminin silahlandırılması konusunun da şahsi ilişkiler büyük rol oynamış ve siyasi sonuçları elde edilecek kazançtan daha önemli bir hale gelmişti. Krupp'un lehine sonuçlanan süreç *The Daily News*'in 21 Haziran 1900 tarihli baskısında şöyle özetlenmektedir: "Krupp Şirketi Alman Hükümeti ve sefareti tarafından desteklenmektedir. Bu sebeple Türk hükümetinin daha kıymetli mallar için daha düşük teklifleri reddedeceği kanaati yaygınlaşmıştır."[196] *Asar-ı Tevfik*'in modernize edilmesinin haricinde, Krupp-Germania tersaneleri 220,000 lira değerinde iki torpido gemisi üretimi siparişi de almıştır.[197]

Boelcke'nin de not düştüğü gibi Kayser'in şahsi çabaları Krupp'un kâr etmesinde ciddi bir rol oynamıştır.[198] Ancak daha önce de bahsedildiği gibi, Alman silah firmalarının üretim kapasitelerindeki artış ile dışarıya yaptıkları satışın arasındaki doğru orantının farkında olan Kayser ailesi silah üreticilerinin dış pazarlara mal satmasını desteklemeyi âdeta bir gelenek haline getirmişlerdi. Osmanlı örneğinin açıkça gösterdiği üzere Alman silah üreticilerinin başarılı silah ticareti ile hem Kayser'in şahsının hem de Alman devletinin diğer temsilcilerinin cömert desteği arasında sıkı bir ilişki söz konusuydu.[199]

Eurer Exzellenz in dankenswerter Weise veranlassten Protestes der Botschaft wieder abgebrochen'; Hallgarten, *Imperialismus vor 1914*, C. 1, s. 481.

195 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 29.

196 *The Daily News*, 21 Haziran 1900, PA.AA. R13297.

197 BOA, Y.MTV.235/79 (13.07.1320/16.10.1902): Asıl meblağ 200,000 İngiliz Sterliniydi (222,222 OL = 4,100,000 Mark).

198 Boelcke, *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten*, s. 102.

199 Ayrıca bkz. Moulton, "Economic and Trade Position of Germany", s. 1.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SULTAN II. ABDÜLHAMİD VE BÜROKRATLARI (1876-1909)

"Osman Nizami Alman yanlısı duruşunu yaptıklarıyla bizzat ispat etmiş bir isimdir. İstanbul'da görev yaptığım on bir yıl boyunca askeri reformlardan sorumlu subaylarımıza hem sadık bir dost hem de danışman olmuştur. Askeri misyon heyetimiz için her zaman güvenilir bir haber kaynağı (informant) olmuştur. Almanya'yı Türkiye'nin tüm askeri siparişlerinde tek silah tedarikçisi yapmak için tüm nüfuzunu kullanmıştır. … Osman Nizami bir Türk vatanseveridir ancak tüm ruhuyla (in seiner ganzen Geistesrichtung) bir Türkten daha çok bir Alman'dır. Bu nedenle benim tam güvenimi hakketmektedir."

Marschall von Bieberstein'den Şansölye Bülow'a
25 Ekim 1908

SULTAN II. ABDÜLHAMİD VE ŞAHSİ GÜVEN GÖLGESİNDE SİLAH TİCARETİ

"Sultan Abdülhamid Mısır'a müdahale etmemizi asla affetmedi."
John Holland Rose, İngiliz Tarihçi

II. Abdülhamid 1876 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun 34. Sultan'ı oldu ve 1909'da tahttan indirilinceye kadar 33 yıl boyunca imparatorluğu yönetti.[1] Hükümranlığının henüz ilk yıllarında ardarda gelen işgallerle yüzleşmek durumunda kaldı. Kıbrıs'ı 1878 yılında işgal eden İngilizler Mısır'ı da 1882'de işgal ettiler. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1878'de Bosna'yı ilhak ederken, Fransa da 1881 yılında Tunus'u işgal etti. Osmanlı topraklarının muhtelif ülkelerce işgal edilmesi Osmanlı İmparatorluğu ile bazı Avrupa devletleri arasındaki geleneksel dostane ilişkilere bitirici bir darbe vurmuştu.[2] Daha sonra Rusya'nın hamiliğini yaptığı bir bağımsız Bulgaristan kurulmuş ve Doğu Rumeli'yi de ilhak etmişti. İmparatorluğun dış müdahalelere karşı olan zayıflığı ortadaydı. İmparatorluk üç kıtaya yayılmıştı ve topraklarında gözü olan devletler hiç de az değildi. İşte Abdülhamid'in askeri temelli dış politika inşa sürecinde tercihlerini belirleyen faktörlerin başında böyle toprak kayıpları ve olası yeni işgal girişimlerini öngörüyor olması geliyordu. Aşağıda da göreceğimiz gibi yabancı işgallere karşı korunmak ve devletinin topraklarını barış içerisinde savunabilmek için Sultan kendi mülkünde gözü olmadığına inandığı bir başka yabancı devletin desteğine müracaat edecekti. Sultan ordusunu modernize edecek ve kapsamlı bir askeri reformu hayata geçirecekti. Tüm bunların gerçekleştirebilmek ve askeri temelli dış

1 Sultan I Abdülmecid'in (1823-61) oğlu, Sultan Abdülaziz'in (1830-76) yeğeni olan Sultan Abdülhamid (1842-1918), kardeşi V Murad'ın (1840-1904) yerine 34. padişah olarak geçmiş ve 31 Ağustos 1876'dan 27 Nisan 1909'a kadar tahtta kalmıştır.

2 Marriott, *The Eastern Question*, s. 348.

politikasının ana çerçevesini oluşturabilmek için şu savunma politikaları araçlarını devreye sokmak istedi.

- Ordunun teknik modernizasyonu ve eğitimi için yabancı danışmanların davet edilmesi
- Avrupa'ya eğitim amaçlı askeri heyetlerin gönderilmesi
- Yabancıların yardımıyla askeri okullarda reform sürecinin başlatılması
- Askeri malzeme ithalatı ile ordunun yeni silahlarla teçhizi
- Büyük ölçüde dış sermaye eliyle askeri amaçlar için kullanılmaya son derece elverişli "tercihli güzergâhlarda" demiryolları inşa edilmesi[3]

Saltanatının ilk yıllarında birçok zorlukla karşılaşan Abdülhamid için ilk hayati olay, neticesinde İmparatorluğun topraklarının üçte ikisini ve nüfusunun beşte birini kaybettiği 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşıydı (93 Harbi).[4] Kaybedilmiş bu savaşı Osmanlı için çok daha kritik hale getiren durum, bu savaşta kaybedilen toprakların İmparatorlukta tarımın, ticaretin ve sanayinin en gelişmiş olduğu bölgeler olmasıydı.[5] Bu savaştan ötürü Osmanlı İmparatorluğu aynı zamanda savaş tazminatının ödenmesine tahsis edilmiş kamu gelirlerini de kaybetmişti.[6]

Ancak Osmanlı ordusu 93 Harbi'nde gerçek potansiyelini kullanamamıştı ve askeri teçhizatı Rus ordusunun elindeki silahlardan çok da kötü değildi. Aksine birçok tarihçiye göre

3 Demiryolları askerlerin sevki için önemliydi ve McGarity'ye göre Almanlar, Moltke'nin fikri olarak, planlarını demiryollarının kullanımı üzerine inşa etmişlerdi. McGarity, *Foreign Influence,* s. 23.

4 Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s.191; Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876–1907*, C. 8 (Ankara, 1988) s. 76–9; Gencer, *Imperialismus und die Orientalische Frage*, s. 72.

5 İnalcık ve Quataert, *An Economic and Social History*, s. 768.

6 Savaş tazminatı ilk olarak 1,410,000,000 ruble (300 milyon Osmanlı Lirası) olarak belirlenmişti. Daha sonra, 1881 senesindeki uzun müzakereler neticesinde her yıl 350,000'i ödenmek üzere 34 milyona indirilmiştir. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 37–8; Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 191; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 422–4; Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s. 19.

Osmanlı ordusu teknolojik olarak daha avantajlı bir durumdaydı.[7] Örneğin Osmanlı ordusu Krupp yapımı kuyruktan doldurmalı top kullanırken Rus ordusu daha düşük bir modele sahipti.[8] Bir İngiliz raporu Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın "Elimizdeki silahlar sadece Ruslarınkinden daha uzun menzilli olmayıp, aynı zamanda atışları daha isabetli ve verdiği zarar sıradan tüfeklere göre iki kat daha çoktu" dediğini aktarmaktadır.[9] Osmanlı ordusunun elinde Amerikan yapımı kuyruktan doldurmalı Remington marka silahlar da vardı ve savaştan hemen önce yine Amerikan yapımı olan 600,000 adet Martini-Peabody envantere eklenmişti. Temmuz 1877'de, siparişi önceden verilmiş 442,240 adet tüfek İstanbul'a ulaşmıştı bile.[10] Savaş esnasında Osmanlı ordusu hizmetinde olan Frederick Herbert ordunun genel durumunu şu satırlarla ifade etmiştir:

> "Berbat vaziyetteki botları saymazsak Osmanlı ordusunun üniformaları iyi kumaştan üretilmiş kaliteli malzemelerdi. Genel olarak Martini-Peabody tüfekleri kullanılıyordu. Winchester marka karabinalar ve revolverler de vardı. Lance marka olanları

---

7 Henderson, "German Economic Penetration", s. 58; Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 45; Grant, "The Sword of the Sultan", s. 9, 16; Grant, "The Sword of the Sultan", s. 16; Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 34.

8 1873'de ısmarlanan 500 adet Krupp marka top 1876-7 yıllarında teslim edilmiştir. Bkz. BOA, A.MKT.MHM.448/62 (28.11.1289/27. 01.1873); BOA, A.MKT.MHM.460/18 (06.05.1290/02.06.1873); BOA, I. DAH.47883 (23.05.1291/08.07.1874). Meblağı 18 milyon Mark'tır. BOA, Y.EE.29/107 (1294/1877). Teslimattan sonra alım sürecine dahil olan bazı yetkililer madalyayla ve diğer bazı hediyelerle ödüllendirilmişlerdir. BOA, I.DH.720/50255 (13.09.1293/02.10.1876)

9 Savile'den Earl of Derby'ye, 11.08.1877, NA, Londra: WO 106/2.

10 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 15. Rose'a göre Osmanlı Ordusu'nda 300,000 adet American-Winchester tüfeği vardı ve savaşın başında 200,000 tane daha satın alınmıştı. Bkz. Rose, *The Origins of the War*, s. 191. Seel'in makalesine atıfla Türk ise Osmanlı Ordusu'nda 310,000 Martini-Peabody, 323,000 Snider ve 39,000 Winchester marka silah olduğunu belirtmektedir. Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 135. Ayrıca bkz. İstanbul Maslahatgüzarı Albay Lennox'dan, 13.02.1877, NA, Londra: WO 106/2.

ise sadece muhafızların elindeydi. Bazı alaylar ise hâlâ Çerkez kılıcı kullanmaktaydı. Atlar güçsüzdü ve yeterli sayıda değildi. En yaygın olarak süvari kılıçları ve revolver kullanılıyordu. Toplar ise Krupp'un ürettiği yeni olanlardandı. Ancak durumu kötü olan atların hem sayısı hem de kalitesi düşüktü. Bir bataryada altı top vardı. Her bir batarya için altı mühimmat arabası olması gerekirken, genelde daha az sayıda araba vardı."[11]

Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı askeri daha çok ithal ürün silah kullanıyordu ve bu durum savaşı takip eden yıllarda da böyle devam etti. Aslında 19. yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu silah üretimi konusunda kendisine yetebilecek bir durumdayken, yüzyılın ortalarına gelindiğinde teknolojik ilerlemelere yetişemeyip dışarıya bağımlı hale gelmişti.[12] Bu dışa bağımlılık imparatorluğun son günlerine kadar devam etti. Sultan, askeri düzendeki, ordunun eğitimindeki zayıflığı[13] ve askeri alandaki teknolojik ilerlemeleri fark ettiğinde, seleflerinin yaptığı gibi,[14] orduda reform yapılabil-

11 Herbert, Frederick William, *The Defence of Plevna 1877* (Londra ve New York, 1895), s. 23-4.

12 Grant'a göre Kırım Savaşı'ndan sonra İmparatorluk ordusunu yenilemek için tamamıyla Batı mallarına bağımlı hale gelmişti. Grant, "The Sword of the Sultan", s. 16. Önceki dönemlerde Osmanlı ordusunun askeri gücü ve zenginliği için bkz. Murphey, Rhoads, "The Ottoman Attitude towards the Adoption of Western Technology: The Role of the Efrenci Technicians in Civil and Military Applications", *Collection Turcica 3* (1983) s. 287–98; Özden, Gani, "Osmanlı İmparatorluğu Silahlı Kuvetlerinin Harp Sanayii Tesisleri", *Askeri Tarih Bülteni* 12/22 (1987), s. 59–69; Finkel, Caroline, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593–1606* (Viyana, 1988); Elena, Alberto, "Models of European Scientific Expansion: The Ottoman Empire as a Source of Evidence", içinde P. Pettijean vd. (ed.), *Science and Empires: Historical Studies about Scientific Development and European Expansion* (Dordrecht, 1992), s 259–67; Murphey, Rhoads, *Ottoman Warfare, 1500–1700* (Londra, 1999); Agoston, Gabor, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge, 2005); Aksan, Virginia H., *Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged* (Harlow, 2007)

13 Rose, *Origins of the War*, s. 221.

14 Osmanlı Ordusu muhtelif Avrupa ülkelerinden orduyu yenileme noktasında istifade etmiştir. Dolayısıyla, yenilenme sürecinde Avrupalı danışmanların

mesi, yeni silahlar ile teçhizatlandırılabilmesi ve modernizasyona gidilebilmesi için Avrupa'dan uzman getirme yoluna müracaat etti. Bu noktada Almanya'dan yana tercihini kullanmasının en başlıca nedenlerinden birisi de Alman silah üreticilerinin Fransa-Prusya Savaşı'nda kullanılan silahlar –ama özellikle Krupp topları– ile haklı bir şöhrete sahip olmalarıydı. Schiff'in tabiriyle Sultan "tüm dünyanın yaptığı gibi Almanlara saygı duyuyordu".[15] Prusya askeri sistemi birçok ordu için, özellikle de Fransız-Prusya Savaşı sonrası, gıpta edilesi ve model alınası bir sistem haline gelmişti.[16]

Hiç şüphesiz Sultan'ın Almanya'yı tercih etmesinin bir sebebi de, İngiltere, Fransa, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın aksine Almanların Osmanlı toprakları üzerine sömürgeci bir gaye gütmüyor olarak bilinmesiydi.[17] Kesinlikle bu algı Osmanlı yöneticileri için en belirleyici unsurdu ve güvenin tek sebebi bile sayılabilirdi. Alman

---

ve yardımlarının doğrudan tesiri sözkonusudur. McGarity'ye göre bu tesir 1718'de Pasarofça Anlaşması sonrasında başlamıştır. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Osmanlı Ordusu'nda kullanılabilecek Batı tekniklerini öğrenmek üzere Paris'e gitmiştir. McGarity, *Foreign Influence*, s. 10.

15 Schiff, Warren, "The Influence of the German Armed Forces and War Industry on Argentina, 1880-1914", *The Hispanic American Historical Review*, 52/3 (1972), s. 437.

16 Sater, William F. ve Holger H. Herwig, *The Grand Illusion: The Prussianization of the Chilean Army* (Lincoln, 1999), s. 7.

17 Bkz. Holborn, *Deutschland und die Türkei*; Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde*; Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*; Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*; Yasamee, *Ottoman Diplomacy*; Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde*. Almanya'nın Osmanlı toprak siyasetine dair olan resmi yaklaşımını Freiherr von Rotenhan şu şekilde ifade etmektedir: 'Weder Deutschland noch Sie [der Botschafter in London Grafen von Hatzfeldt] persönlich dürfen Vorschläge wegen Landverteilung im Mittelmeer machen. Wir wollen dort nichts haben, [...]' Rotenhan'dan Hatzfeld'e, 05.08.1895, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 10, s. 21; Marschall'in konuyla ilgili şu açıklaması da ehemmiyeti haizdir: 'Deutschland wünscht, daß die Türkei militärisch und auch sonst erstarke, daß seine Unabhängigkeit und Ansehen vor jeder Gefahr sichergestellt werden und daß sie wieder einen Platz unter den Großmächten einnehme. Das ist die Politik, die Deutschland schon seit langem verfolgt und die sie auch weiterverfolgen wird.' MA, Freiburg: NL.737/16.

yanlısı olarak bilinen Sadrazam Mehmet Ferit Paşa 1908'deki Jön Türk ihtilalinden sonra birçok İttihat ve Terakki Partisi mensubu tarafından neden bu kadar Alman taraftarı bir politika benimsediği sorulduğunda hiç beklemeden şu cevabı vermişti:

> "Çünkü Almanya bizden hiçbir zaman toprak parçası talebinde bulunmamıştır."[18]

Doğu'daki siyasi ve iktisadi emellerine ulaşabilmek amacıyla, Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve iktisadi açıdan güçlü olmasını tercih ediyordu.[19] Almanya içerisindeki bazı milliyetçi ve Osmanlı'ya dair sömürgeci rüyalar gören kimi gruplar Almanya'nın etkili bir dünya gücü haline gelebilmesi için Doğu'nun sömürgeleştirilmesi fikrini savunmuşlar ve Osmanlı topraklarını bu açıdan oldukça cazip bulmuşlardır.[20] *Alldeutsche Blätter* gibi gazete ve dergiler Doğu'nun sömürgeleştirilmesi gerektiği fikrini işlemekteydiler.[21] Almanya'nın Osmanlı'ya gösterdiği ilginin daha köklü sebepleri olduğuna inanan Pears şöyle demekteydi:

---

18 Marschall'den Bülow'a, 04.09.1908, PA.AA. R13745: "Weil Deutschland niemals "un pouce de territoire" von uns verlangt hat."

19 *Alldeutsche Blätter*'in yer verdiği şu ifadeler Alman menfaati için Osmanlı'nın ve Sultan'ın konumunun ehemmiyetini ortaya koymaktadır: 'Uns Deutschen kommt es darauf an, die Herrschaft des Sultans und der Türkei zu kräftigen, weil für Deutschland die Existenz des türkischen Reiches erwünscht ist.' *Alldeutsche Blätter*, 16 Temmuz 1899. Osmanlı bürokratlarının Berlin ziyaretinde Bismarck ise şöyle demiştir: İmparator hazretlerinin ve hükûmetimizin ve bilhassa benim aha'ssi emelimiz Devlet-i 'Aliyenin tamamıyle bekâsıdır.' BOA, Y.EE.7/6 (02.02.1299/24.12.1881)

20 Almanya için Osmanlı toprakları hem kârlı bir pazar hem de hammadde kaynağı olarak görülmüştür. Bkz. Osman Nuri, *Abdulhamid-i Sâni;* Rohrbach, German World Policies; Jäckh, Ernst, "Die Beziehungen der Deutschen Industrie zum türkischen Reich", *Technik und Wirtschaft* 5 (1916), s. 189–204; Helfferich, Karl, *Georg von Siemens: Ein Lebensbild aus Deutschlands großer Zeit*, C. 3 (Berlin, 1923); Holborn, *Deutschland und die Türkei*; Rathmann, *Berlin–Bagdad*; Wolf, *The Diplomatic History*; Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich;* Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde*; Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri.*

21 *Alldeutsche Blätter*, 8 Aralık 1895.

"Alman yazar ve düşünürler uzun zamandır Türk İmparatorluğu'nda kendi ülkeleri için bir yer bulmak arzusundaydılar. 1846'da List, Bağdat'a demiryolu döşenmesi fikrini ileri sürüyordu. 1848'de Roscher Türk 'hasta adamın' mirasının Almanya'ya kalması gerektiğini savunuyordu. 1886'da bir Alman oryantalist olan Sprenger de Babil'i 'sömürgeleştirmek için en uygun ve henüz diğer büyük güçler tarafından işgal edilmemiş yer' olarak tarif etmekteydi. Birçok Alman yazar Küçük Asya'da bir Alman mandası kurulması gerektiğini savunuyor. Dr. Seton Watson ise Berlin ile Bağdat arasındaki tüm toprakların bizzat Alman kontrolüne alınması gerektiğini ifade ediyordu. Alman düşünürleri halklarına böylesi bir netice doğuracak bir dünya politikası fikri aşılıyorlardı."[22]

1871'deki birleşmenin ardından Almanya'nın sanayide ve askeriyede kaydettiği etkileyici ilerleme Avrupa'daki güç dengelerini değiştirdi. Artan üretimi ve sermayesiyle yeni sanayileşen Alman ekonomisi önemli bir rakip olarak ortaya çıkıyor ve Büyük Güçler arasında yeni bir "çıkar çatışmasının" ilk sinyallerini veriyordu. Etkili ve aktif bir dış politika yapıcısı olarak Abdülhamid, Avrupalı güçlerin arasındaki bu rekabeti yakından takip ediyor ve bu durumdan istifade etmenin yollarını arıyordu.[23] Marriott'a göre Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetmiş olan en zeki siyasilerden birisiydi.[24] Abdülhamid yeni yıldızı parlayan Almanya'nın diğer Avrupalı güçler ile kendi topraklarında bir çatışma içerisine girdiği takdirde ülkesini korumakta zayıf kalabileceğini öngörmüş ve birçok ülke gibi Almanya'nın artan sınai üretimini etkileyici bulmuştu. Özellikle de savunma sanayisinde kullanılan demir ve çelik endüstrilerinde yükseliş gösteren Almanya bu dönemde dünyanın en önde gelen silah

---

22 Pears, Edwin, *Life of Abdul Hamid* (Londra, 1917), s. 154.

23 Hale, William, M., *Turkish Foreign Policy, 1774–2000* (Londra, 2002), s .19; Osmanoğlu, *Ayşe, Babam Sultan Abdulhamid. Hatıralarım* (Ankara, 1984), s. 55; Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 43. Baker, "The Sultan of Turkey", s. 76.

24 Marriott, *The Eastern Question*, s. 342.

üreticilerinden ve satıcılarından birisi haline gelmişti. Başlangıçta Sultan'ın diğer Avrupalı güçler yerine Almanya'yı tercih etmesinin sebebi değişen dengelere ayak uydurmaktı. O dönemde Güney Amerika'dan Balkanlara birçok devlet silah alımı ve askeri modernizasyon programları için Almanya'nın yönelir olmuştu.[25]

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda artan nüfuz ve şöhretinin arkasında Almanya'nın silah sanayisindeki başarısının ve Osmanlı topraklarının bütünlüğüne destek veren duruşlarının yanı sıra bir otoriter yönetici olarak Sultan'ın şahsi müdahalelerinin de kuşkusuz çok önemli bir yeri vardı. Sultan Abdülhamid'in şahsi tercihleri ve müdahaleleri Almanya'yı Osmanlı ordusunun modernizasyon sürecinin başat aktörü haline getirmiştir. Bu bakımdan bu iddianın tespiti açısından Sultan'ın hem Almanlar hem de Alman malları hakkındaki görüşlerini bilmek önemlidir. Sultan henüz hayattayken Ali Vehbi Bey tarafından neşre hazırlanmış olan *Abdülhamid'in Hatırat*ı bu konuda aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.[26] Hatıratta elimizde bulunan arşiv belgeleri ile doğru orantılı olarak Sultan'ın birçok konuda diğer Avrupalı güçler yerine neden Almanya'yı tercih ettiğine ilişkin önemli notlar bulunmaktadır. Sultan'ın motivasyonunu anlamak ve Almanya'nın başarılı ve ısrarcı barışçıl sızma stratejisinin dinamiklerini görebilmek adına bu belgeler ve hatırat oldukça aydınlatıcı olmaktadır.

Yukarıda da değinildiği üzere Almanya'nın uluslararası arenada yeni bir endüstriyel güç olarak adından bahsettirmesi, uluslararası gelişmeleri çok yakından takip eden Sultan Abdülhamid'in de dikkatini çekmişti. Aslında, Abdülhamid henüz şehzade olduğu 1867 yılında amcası Sultan Abdülaziz ile Avrupa'ya yaptığı seyahatte Avrupa ülkelerini yakından görme fırsatı yakalamış ve diğer Avrupa devletleriyle kıyasla Almanya ile daha sıkı ilişkiler kurulması fikrini dile getirmişti.[27] Goltz Paşa'nın Kayser'e ifade

25 Sater ve Herwig, *The Grand Illusion*, s. 7.

26 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle.*

27 Sultan Abdülaziz'in 1867'de Avrupa'ya düzenlediği seyahatin detayları için bkz. Upton- Ward, Judith Mary Ayse, *European attitudes towards the Ottoman*

ettiğine göre Abdülhamid bu ziyaretler sırasında Almanya'nın gelişmişlik düzeyinden oldukça etkilenmişti.[28] 1881-1885 yılları arasında İstanbul'da Alman büyükelçiliği görevini yürütmüş olan Graf von Hatzfeld de "(Abdülhamid) tahta geçtiğinden bu yana Almanya ve dostları ile çok sıkı ilişkiler geliştirmek konusunda oldukça kararlıydı" demekteydi.[29] Aynı şekilde, 25 Mayıs 1893 tarihli bir raporunda İngiliz askeri ataşesi Albay Chermside bir raporunda "Sultan 1878'den bu yana Almanya'yı hem bir askeri model hem de dominant ama her konuda anlaşılabilecek şekilde tarafsız olarak görmekte" diye not etmekteydi.[30]

Sultan Abdülhamid, politik hesapların dışında Almanya'ya ilişkin olarak bazı şahsi değerlendirmeleri de kuşkusuz vardı ve bunlar Almanya ile geliştirilen yakın ilişkide oldukça belirleyici olmuştu. Almanya ve Almanlara dair şahsi olarak da olumlu intibaya sahip olduğu ifade edilen Sultan'a göre Alman halkı başka bir ülkenin boyunduruğunu asla kabul etmeyecek güçlü bir halktı.[31] Goltz Paşa'nın aktardığına göre Sultan "Alman halkı diğer Avrupa halkları arasında beni en çok etkilemiş olandır" demişti.[32] Sultan hem Türklerin hem de Almanların birbirine karakter olarak benzediklerini, iki halkın da cesur, dürüst ve misafirperver olduğunu,[33] aynı zamanda doğru zamanda doğru hareket eden huzurlu, ihtiyatlı ve sabırlı olduklarını savunuyordu. Almanların da Türkler gibi sadık, dürüst, çalışkan ve dış müdahalelere kapalı insanlar olduğuna inanıyor,[34] nasıl Yunanlılara Levant'ın Fransızları (*Français du Levant*) deniliyorsa Türklere de Doğu'nun Almanları (*les Allemandes de l'Orient*) denmesi gerektiğini iddia

---

Empire a case study Sultan Abdulaziz's visit to Europe in 1867, Doktora Tezi: University of Birmingham (Birmingham, 1999)

28 Goltz'dan II Wilhelm'e, 28.10.1891, PA.AA. R13763.

29 Hatzfeld'den Botschafter Wien'e, 20.12.1881, PA.AA. R13247.

30 Albay Chermside'ın memorandumu, 25.05.1893, NA, Londra: FO 78/4479.

31 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 114.

32 Goltz'dan II Wilhelm'e, 28.10.1891, PA.AA. R13763.

33 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 208.

34 A.g.e., s. 208.

ediyordu.[35] Dahası, her iki ülkenin de benzer tarihlere sahip olduklarını ve geçmişte potansiyellerini boşa sarf ettiklerini düşünüyordu.[36] Sultan'ın Almanya ve Almanlara yönelik bu olumlu kanaatleri, İstanbul'daki Alman Askeri danışmanlar tarafından da biliniyordu. Askeri danışmanlardan Strempel'e göre Sultan, Alman disiplinine kuvvetli bir şekilde inanıyordu (*felsenfest überzeugt*) ve bu Sultan'ın en yakın halkasında yer alan danışman ve sekreterler tarafından da biliniyordu.[37]

Tüm bunların yanı sıra Sultan Abdülhamid Almanlarla olan yakınlaşmasının özellikle Fransa'yı öfkelendireceğinin de farkındaydı. Sultan, Almanya'ya yakın bir tavır takınması için makul sebepleri olduğunu dile getirmekte ve sadece Kayser'in şahsının bile kendisini Almanlara sempati beslemeye yöneltiğini bildirmektedir.[38] Almanların, Fransızların aksine daha sempatik olduğunu, inatçı olmadıklarını ve siyasi ayak oyunlarıyla zamanı israf etmediklerini belirten[39] Sultan, tüm bu övgülerinin yanında, Almanya'nın dış politikasını İngiltere'nin Fransa karşısında üstünlük sağlamasına izin verdiği için güçsüz ve yetersiz olarak eleştirmekteydi.[40] Almanya'nın önceleri uygulamaya çalıştığı kolonyalist siyaseti de eleştiren Sultan, tüm bu kolonyal çabaların sonuçsuz kaldığını da düşünmekteydi. Ona göre Almanya nüfuzunu İran Körfezi'ne doğru kaydırmalıydı zira bu durum hem Almanya hem de Osmanlı için daha avantajlı olurdu.[41] Her ne kadar Sultan Almanya'yı diğer Avrupalı ülkelerin emperyalist

35 A.g.e., s. 207.

36 Bu tarz bir argüman Birinci Dünya Savaşı arifesinde kamuoyunu ikna etmek için kullanılmıştır. Yusuf Akçuraoğlu bu argümana başvuran isimlerden birisidir. Blz. Akçuraoğlu, Yusuf, Türk, *Cermen ve Slavların Münâsebât-ı Tarihîleri: 06 Teşrîn-i sâni 1330 da Türk Ocağı'nda Verilen Konferans Metni* (İstanbul, 1330/1914), s. 24. Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 208.

37 Strempel'den Kriegsministerium'a, 14.07.1907, PA.AA. R13306.

38 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 109.

39 A.g.e., s. 110.

40 A.g.e., s. 154.

41 A.g.e., s. 124-5.

emellerine ket vuran dürüst bir müttefik[42] olarak tanımlıyor ve Almanya'nın barışçıl bir genişleme politikası izlediğini söylüyor olsa da Osmanlı toprakları üzerine girişmesi muhtemel sömürgeci arzularının da törpülenmesi gerektiğini belirtiyordu.[43]

Aslında Sultan'ın herhangi bir Avrupa devletine koşulsuz bir güveni yoktu. Mevcut siyasi dengeler ve İmparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik ve askeri şartlar Sultan'ı bu şekilde davranmaya zorluyordu. İfadelerinin ve tüm saltanatı boyunca takındığı tutum ve aldığı kararların dayandığı manivela bu şekilde hareketi zorunlu kılıyordu. Sultan'ın yaptığı İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletleri çok keskin ve kati bir şekilde denge dışına itmek değildi. Öyle de yapmadı. Aksine Sultan Abdülhamid Almanya'yı genç, agresif ama geç kalmış bir aktör olarak *Weltmacht* oyununa dahil etti. Avrupa'nın yerleşik politik dengesine açık bir müdahaleydi, daha doğrusu bir darbeydi bu. Almanya'ya açtığı alanların yerleşik büyük güçler dengesini rahatsız edeceğini pekâlâ biliyordu ve istediğiydi buydu. Kendi toprağında gözü olduğunu düşündüğü Avrupa devletlerinin karşısında yapabileceği en stratejik hamle Almanya'nın dostu olarak görünmekti. Hatıratta yazıldığına göre Sultan Abdülhamid Avrupalı büyük güçlerin çekişmeleri dikkate alındığında Almanya'nın dostluğu kazanılacak en doğru ülke olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple Almanya ile yakın bir ilişki kurmak ve desteğinin devamlılığını sağlamak için çeşitli adımlar attı. Sultan, Fransız bankalarında bulunan şahsi birikimlerini çekerek "yeni müttefik ülke" olan Alman bankalarına yatırması da bu adımların en dikkat çekenlerindendi. Hatıratında henüz arzu edilen seviyeye ulaşmamış olan İstanbul bankalarına güven duyamadığını belirterek, daha güvenli olan Avrupa bankalarında tutmayı yeğlediğini ifade etmişti.[44] Bu güvenli Alman bankaları Deutsche Bank ile Alman Reichsbank'tı. Alman büyükelçisi

42 A.g.e., s. 147-8.

43 A.g.e., s. 117 ve s. 128.

44 A.g.e., s. 217; ayrıca bkz. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdulhamid*, s. 175–80; Karal, Osmanlı Tarihi, s. 420.

Radowitz'in bir raporda belirttiğine göre bu paralar Sultan'ın şehzadeliği döneminden başlayarak yapmış olduğu ticari işlerden elde ettiği bizzat şahsi yatırımlarıydı ve çocukları için değerlendirmişti. Elçi'nin ifadesine göre Fransız bankalarından çekip Alman bankalarına aktarılan tutar 400,000 lira (7,376,000 Mark) kadardı.[45] 16 Temmuz 1887 tarihli bir evraka göre Sultan'ın bu para transferi ve yatırım işleri Alman, İngiliz ve Fransız hazine bonolarından elde edilen kârlarla önceki hazine işlemlerinden elde edilen gelirlerle satın alınmış Alman devlet tahvillerinden oluşuyordu.[46] Sultan'ın kendi parasını Fransız bankalarından alıp Alman bankalarına yatırması başında bulunduğu devletin değişen dış politikasının da işaretçisiydi. Sultan parasının adresini değiştirerek oldukça etkili diplomatik bir mesaj da vermiş oluyordu. Sultan yüzünü Almanya'ya çeviriyordu, zira artık güvendiği liman Almanya idi, en azından Almanya'ya ve rakiplerine vermek istediği mesaj buydu. Tahsin Paşa, Sultan'ın paranın her kalbi kazanabileceğini en azından bazı kalpleri yumuşatacağına inandığını belirtmektedir.[47] Sultan, Almanların kalbini kazanmak için olsa gerek böylesi bir adım atmıştı. Anlaşılan, Fransa'dan umudunu kesmişti. Böylelikle, Sultan'ın şahsi serveti, Selanik'teki sürgün günlerine kadar Almanya'ya güveninin bir sembolü olarak Alman bankalarının kasalarında kalacaktı.[48] Sürgünde olduğu günlerde Mahmut Şevket Paşa Alman büyükelçisi Marschall'ı ısrarla defalarca ziyaret etmiş ve Alman bankalarında duran paraların alınmasını istemiştir. Her defasında Alman kanunlarına göre bu paraların Sultan Abdülhamid'in şahsi malı olduğu ve alınamayacağı söylense de

45 Belgeye göre Abdülhamid'in hisseleri şu şekildeydi; Reichsbank: 07.07.1886: 960.000 Mark; 30.09.1886: 48,500 Mark; 06.01.1887: 42,000 Mark; 13.07.1887: 38,500 Mark; 27.09.1887: 51,000 Mark; 30.12.1887: 40,200 Mark; 22.03.1888: 52,700 Mark ve 26.06.1886 40,000. Daha fazla detay için bkz: PA.AA. R13939- R13340.

46 BOA, Y.EE.4/35 (24.10.1304/16.07.1887)

47 Tahsin Paşa, *Sultan Abdulhamid: Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları* (İstanbul, 1931), s. 42.

48 Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdulhamid*, s. 159-64.

Mahmut Şevket'in baskı ve ısrarları sonunda ve Sultan'ın da Selanik'te tehdit edilip imzaya zorlanmasıyla şehzadelik yıllarından beri ticaret ve borsa yoluyla elde ettiği bu şahsi birikim Sultan'ın elinden alınacaktı.

Sultan dış politika önceliklerini oluştururken her ne kadar dış basını ve uluslararası gelişmeleri çok yakından takip ettirip anlık bilgi alabilse ve kararlarında bu bilgiler belirleyici olsa da şahsi tespit ve kanaatlerine büyük önem veriyor ve inşa ettiği politik süreçlerde bunu belirgin olarak hissettiriyordu. Öncelikli amacı devlet yönetimini merkezileştirmek olan Abdülhamid'in kişiliği ve şahsi kararları, 33 yıllık saltanatı boyunca politika oluşturma ve yönetme sürecinde her zaman siyasetinin merkezinde olmuştur. Tahsin Paşa'ya göre Yıldız Sarayı'nda otokratik bir sistem kuran Abdülhamid idari, askeri, siyasi, dini ve içtimai meselelerin tümü üzerinde kontrolünü tesis etmiştir.[49] Sultan'ın, Yıldız Sarayı'nda inşa ettiği devletin yönetim mekanizması, Amerikalı yazar Baker'ın 1902 yılındaki gözlemlerine dayanarak ifade ettiği gibi büyük bir şirket mantığıyla organize edilmiş gibiydi. İhtiyaca göre şekillenen ve zamanla büyüyen bir yapı ortaya çıkmış, birçok yeni idari bölümler, bürolar teşekkül ettirilmişti. Her bir büronun belirli görev ve sorumluluk alanları vardı ve Sultan'a devletin en önemli konularında bilgiyi bu bürolar sağlıyordu. Böylelikle Sultan devlet yönetiminde her olan bitenden detaylı bir şekilde haberdar oluyor ihtiyaç duyduğu müdahaleleri bu bilgilere dayanarak yapıyordu.[50]

Bir askeri komisyon sistemini de bu mantık ve gerekçe ile kuran Abdülhamid, bu sayede, askeri idarede de ipleri eline almayı başarmıştı.[51] Askeri konulardaki en ufak detaydan dahi haberdar olmak ve silah alımı konusu başta olmak üzere tüm alınacak

---

49 Tahsin Paşa, *Sultan Abdulhamid*, s. 30.

50 Baker, "The Sultan of Turkey", s. 67.

51 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 43; Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 245; Erickson, *Defeat in Detail*, s. 11.

kararlara müdahil olmak istiyordu. Özellikle savunma anlaşmalarının dış politika inşa sürecindeki öneminin farkında olan Sultan bu konuda her şeyden haberdar olmak istiyordu. Abdülhamid'e göre silah alımı dış politikanın önemli bir aracıydı ve sadece askeri uzmanlara bırakılmayacak kadar da diplomatik ve hassas bir konuydu. Sultan Abdülhamid bizzat takip ettiği ve gerekli gördüğünde müdahale ettiği süreçlerle askeri alandaki birçok ilerlemeyi bizzat yönetmişti.[52]

Savaş malzemesi satın alımında nihai karar Sultan'ın iradesi ile belirlendiğinden silah ticareti siyasi atmosfere ve uygulamada doğrudan Sultan'ın tasarrufunda olan İmparatorluğun dış politika stratejilerine göre şekil alıyordu. Abdülhamid'e göre ülkenin uluslararası arenadaki algısı mevcut savunma kapasitesine göre ve dolayısıyla yurtdışından yapacağı silah alımlarına göre şekillenecekti. Bu stratejiye bağlı olarak silah ticareti ile dış politika konuları hep aynı gündemin parçaları oldu. Yıldız Sarayı'nda güvenilir kaynakları bulunan Krupp'un becerikli temsilcisi August Huber gibi birçok silah tüccarı da meselenin bu yönünü çok iyi biliyorlardı. Huber'in İstanbul'da uzun süre ticaret yapması ve saray ile yakın bir ilişki kurması ona Osmanlı Devleti'nin silah alımlarının teknik detaylarına ve işlerin nasıl yapıldığına dair detay bilgilere ulaşabilme imkânı sunmuştu. Huber'e göre Abdülhamid'in silah ticaretindeki tercihlerini hiçbir zaman dillendirmediği uzun vadeli gizli siyasi hesaplar (*ein politischer Hintergedanke*) şekillendiriyordu.[53] Sultan silah alırken ne aldığını çok iyi biliyordu. Silah sadece savaşlarda kullanılacak askeri bir malzeme değil, aynı zamanda barış dönemlerinde ittifaklar inşa edecek politik bir araçtı. Silah siparişleri sadece savaş meydanlarındaki savunma ihtiyaçları için değil, barış dönemlerinde politik meydan muharebelerinde diplomatik ihtiyaçlar için de kullanılabilecek bir enstrümandı. Sultan Abdülhamid tüm bunları çok iyi biliyordu.

52 Erickson, *Defeat in Detail*, s. 11.

53 Huber'den DWM'ye, 29.10.1906, PA.AA. R12306.

Huber'in 'gizli siyasi hesaplar' şeklinde tarif ettiği stratejik adımların en bariz örneklerinden birisi 1895-1896 yıllarındaki Ermeni komitacılarının ayaklanmasında bazı Amerikan okullarının zarar görmesi üzerine Amerika'nın tazminat talep etmesinde takındığı tavır ve izlediği yoldu. 1890'larda bazı Anadolu şehirlerinde Ermeni komitacıların kargaşa çıkartmış olmasından ötürü Osmanlı ordusu düzeni sağlamak adına güç kullanmak zorunda kalmıştı. Amerikan hükümeti Harput, Maraş ve Merzifon başta olmak üzere bazı şehir ve kasabalardaki Amerikan kolejlerinin ve Amerikan misyonerlerinin evlerinin bu kargaşa esnasında zarar gördüğünü iddia ederek bundan Osmanlı hükümetini sorumlu görmüştü. Bu nedenle 90,000 ABD Doları tutarında bir tazminatı Osmanlı hükümetinden talep etmişti.[54] Amerika'nın bu tazminatı resmi makamlardan defalarca talep etmesine karşın Osmanlı hükümeti iddiaları kesin bir dille reddetmişti.[55] Bu durumdan rahatsız olan Amerika'nın büyükelçisi 18 Aralık 1897'de Washington, D.C.'ye gönderdiği bir telgrafta Washington'un Sultan'ın camlarını titretmesi gerektiğini ve 'İzmir limanını işgal edip tazminat ödeninceye kadar Türk mallarına el konulması

---

54 Oscar S. Straus'a göre tazminat meblağı 18,478 ya da 19,209 Osmanlı Lirası, yani 90,000 Amerikan Doları idi. Straus'dan Hay'e, 23.09.1899, in: NARA-Microfilm, College Park: M46/63; Ayrıca bkz. BOA, HR.SYS.2833/64 (24.04.1900): Bu belgeye göre ev ve diğer mülklerin zararından doğan tazminat 20,000 Osmanlı Lirası iken 19 Aralık 1900 tarihli bir belgeye göre ise 19,000 İngiliz Sterlini idi. BOA, Y.PRK. ES A.37/18 (12.09.1318/03.01.1901)

55 Olney'den Dışişleri Bakanlığı'na, 17.10.1896, NARA-Microfilm, College Park: M77/167; Ayrıca bkz. BOA, HR.SYS.2832/80 (08.10.1896); *The New York Times*, 30 Mart 1896; Erhan Merzifon Amerikan Koleji'nin de olaylar esnasında zarar gördüğünü vurgulamıştır ancak Osmanlı bu zararın karşılanması amacı ile Amerikan büyükelçiliğine 500 Osmanlı Lirası ödemiştir. Erhan, Çağrı, "Ottoman Official Attitudes toward American Missionaries", *Working Paper: Yale Center for International and Area Studies: The United States & the Middle East: Cultural Encounters* 5, s. 331. Tazminat iddiası açısından Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri için bkz. Reed, James, Eldin, "American Foreign Policy, The Politics of Missions and Josiah Strong 1890–1900", *Church History* 41 (1972), s. 230–45.

için bir filo göndermesini istemiştir.'[56] Angell güç kullanılmadığı müddetçe Sultan'ın Amerika'nın talebiyle kesinlikle ilgilenmeyeceğine inanıyordu.[57] Sultan iddiaları şiddetle red ediyor ve bu konuda hiç kimseyi hiçbir şekilde muhatap almak istemiyordu ancak Amerikalılar da bu konunun peşini bırakmıyorlardı.

Angell'in filo gönderme teklifinden yaklaşık iki yıl sonra bile hiçbir gelişme olmamıştı ve 23 Eylül 1899'da Amerika'nın İstanbul'daki temsilcisi Oscar Straus, Amerika Dışişleri Bakanı John Hay'a tazminat müzakereleriyle ilgili yeni bir rapor gönderdi.[58] Ancak rapor tazminat meselesiyle değil, New York merkezli bir silah firmasından muhtemel top siparişi hakkında Osmanlı bürokratlarıyla yapılan görüşmelerle başlıyordu. Straus'a göre bu görüşmeler, Sultan'ın kâtibi ve hariciye nazırı tarafından sürekli olarak dile getirilen tazminatın ödenmesi meselesinin gölgesinde devam ediyordu. Sultan'ın onayına gitmeden hemen önce sözleşmelerin iptal edildiğinden yakınan ve bizzat Sultan ile görüşmek istediğini söylediğini belirten Straus rapora şöyle devam ediyordu:

> "Hariciye nazırına top (siparişi) meselesinin beni ve hükümetimi ilgilendirmediğini, vatandaşlarımızın uğradığı zarara karşılık gelen aralıkta ödeneceği vaat edilen tazminatı talep ettiğimizi ve hükümetimizin Sultan'ın sözünü yerine getirmesini sabırla beklediğimizi söyledim. Şayet Majesteleri tazminatı başka bir ödeme ile örtmek istiyorsa bunun bizi ilgilendirmediğini ve ödemenin ertelenmesi için geçerli bir sebep olarak görülemeyeceğini belirttim."[59]

Eylül 1899'da Hariciye Nezareti, Straus'a Sultan'ın kendisini *Cuma Selamlığı*ndan sonra kabul edeceğini bildirmişti.[60] Straus uzun sü-

56 Reed, *American Foreign Policy*, s. 240; Bir evraka göre ise Amerika'nın savaş gemisi göndereceği iddiası 1896'da ortaya atılmıştı. BOA, Y.A.HUS.343/84 (28.08.1313/ 14.01.1896)

57 Reed, *American Foreign Policy*, s. 240.

58 Straus'dan Hay'e, 23.09.1899, NARA-Microfilm, College Park: M46/63.

59 A.g.e.

60 *Selamlık*: Sultan'ın halka açık bir camide Cuma namazı kılması ve bu esnada tertip edilen merasim.

redir beklediği görüşmeyi yapma fırsatını sonunda bulmuştu. Bir saatten fazla süren görüşmenin detaylarını Strauss, Washington'a hemen raporladı. Raporunda şunları yazıyordu:

> "Abdülhamid söze Amerika'dan alınacak savaş gemisiyle ilgili olarak bir İrade'nin Bahriye Nezareti'ne gönderildiğini, bu sözleşmenin yapılmasıyla tazminatın da ödenmiş olacağını, daha doğru bir ifade ile 'yok olacağını' ve bu meseleyi daha fazla dile getirmemi istemediğini belirterek başladı. Sultan'ın öfkesini ve bu meseleye ilişkin duyduğu rahatsızlığı bildiğim için konuyu daha fazla kurcalamadım ama bu 'alacağın' ne zaman yok olacağı ve Harput Koleji'nin yeniden inşa edilmesi için lazım olan İrade'nin ne zaman yayınlanacağı konularında hükümetime ne cevap vermem gerektiğini sorarak meseleye birkaç kez daha değinmiş oldum. O da gemi ile ilgili sözleşme ne zaman tamamlanırsa o zaman diyerek cevap verdi."[61]

Sultan bir taraftan tazminat iddialarını kabul etmek istemezken bir taraftan da bir Amerikan şirketinden yeni kruvazör alabileceğini beyan ediyordu. Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu finansal duruma bakıldığında tazminat ödemesi kruvazör almaktan daha makul görünüyordu. Ancak Sultan için İmparatorluğun uluslararası arenadaki imajı çok daha önemliydi ve anlaşılan "tazminat ödemiş devlet" durumuna düşmek istemiyordu. Doğal olarak kruvazör siparişi verip talep edilen miktarı bu ödemeye 'giydirmek' Sultan için iyi bir çıkış yolu olacaktı.

> Sultan'ın da iyi bildiği gibi İmparatorluğun mali durumu hiç de iç açıcı değildi. Straus'a göre Osmanlılar sivil ve askeri yetkililerin maaşını dahi ödeyemeyecek durumdaydı. Çalışanlar içinde bir yıl boyunca maaşını alamamış olanlar vardı. Dahası tüm gelir kaynakları yapılacak borç ödemelerine ipotek edilmişti. Tazminat için erken ödeme beklemenin gerçekçi olmadığını belirten Strauss şöyle diyordu: "Sultan bize söz verdi ve ödeme

61 Straus'dan Hay'e, 23.09.1899, NARA-Microfilm, College Park: M46/63.

> yapılacağını yineledi. Ama ne zaman? Buna verecek bir cevabım yok. Zaman, sabır, yumuşak ya da sert bir baskı gerekli. Genelde istenmeyen ciddi sonuçlar doğuran güç kullanımını ise şahsen hiç tavsiye etmem."[62]

Straus'un "tazminat meselesinde daha fazla baskı yapmak Abdülhamid'i öfkelendirmekten ve bir kırılma yaratmaktan başka bir işe yaramaz"[63] cümlelerinden anlaşıldığı üzere Abdülhamid tazminat ödemesini yıkıcı siyasi sonuçlar doğurmayacak başka bir zamana ertelemeyi başarmıştı. Bu şekilde savaş gemisi satın alma meselesiyle ilgili görüşmeler 1900'lerin sonuna kadar devam etmiş, ancak satın alma sözleşmesi hâlâ imzalanmamıştı.

Gemi siparişi sayesinde Abdülhamid Amerikalıların tazminat isteğini de aynı kalemde değerlendirerek, tazminatı ertelemek ve hatta belki de sildirebilecek bir zaman kazanmış oldu. Ancak Straus bunun bir taktik olduğunun farkındaydı. Straus 7 Ekim 1899'da yazdığı başka bir raporda "Sultan benden Philadelphia'daki Cramp gemi şirketinin başkanına telgraf göndermemi ve çizimleri, mümkünse bir modeli göstermek ve gemi alımını müzakere etmek üzere buraya çağırmamı istiyor. Sultan gemi alımında oldukça ciddi ama bu sayede tazminat meselesini de aradan çıkartmak istiyor" demekteydi.[64] Bu operasyonla, Sultan Abdülhamid İmparatorluğun finansal kaynaklarını, devlete daha büyük ve daha kalıcı zararlar verecek uluslararası politik baskıları yok etmek için kullanıyordu. Zira tazminat ödemesinin kabul edilmesi tüm suçlamaları kabul etmek anlamına gelecekti. Kruvazör bedeline dahil edilmiş bir tutar ise tazminat ödememe anlamına geleceğinden Sultan bu yolu tercih ediyordu.

Bu şekilde 1901 yılına kadar hem tazminat ödenmemiş hem de Cramp Şirketi'nden kruvazör alımı için herhangi bir somut adım atılmamıştı. Teknik heyetlerin karşılıklı ziyaretleri, çizim ve

---

62 A.g.e.

63 A.g.e.

64 Hill'den Straus'a, 09.10.1899, NARA-Microfilm, College Park: M77/168.

modellerin değerlendirilmesi gibi meseleler uzun zaman almış ve Sultan'ın zamana oynadığı sonunda anlaşılmıştı.[65] Tazminat ödemesini de içeren ilk geçici sözleşme Aralık 1900'de imzalandı.[66] Nihai anlaşmanın imzalanması için beklemekten sıkılan Amerika'nın maslahatgüzarı Ocak 1901'de Tahsin Paşa'ya gönderdiği mektupta memnuniyetsizliklerini belli eden bir tonda şunları söylüyordu:

> "1895'te Amerikan vatandaşlarının gördükleri zararın tazmini amaçlı verilecek olup Amerika Birleşik Devletleri'ne Messrs. Cramp of Philadelphia tarafından transfer edilecek 19,000 Sterlinlik meblağı da içeren Osmanlı Hükümeti'nin Messrs. Cramp of Philadelphia'dan alacağı kruvazör için yapılması gereken sözleşme dördüncü ya da beşinci kez ertelenmiştir. Zat-ı alinizden Bahriye Nezareti'nin derhal imzalamasını rica ederek gerekli olan İrade'nin çıkartılmasını talep etmekteyim."[67]

Ne var ki tüm bu beklemeler ve yazışmalardan sonra tazminat meselesi ancak Haziran 1901'de Amerikalıların güç gösterisinin ardından çözülmüş oldu. Bir Amerikan zırhlısı sonunda İzmir limanına demir atmış ve Osmanlı hükümeti ödemeyi yapana kadar da limandan ayrılmayacağını bildirmişti.[68] Ancak bu tarz tehdit ve yaklaşım Amerika'nın ve Amerikan silah firmalarının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkarlarına ciddi zarar vermişti. Sonuç olarak hem Amerikan nüfuzu hem de Amerikan silah üreticileri Osmanlı pazarından neredeyse tamamen silinmişti. Yıllar içerisinde edindikleri şöhreti bir anda kaybeden Amerikan silah firmalarının yerini Osmanlı'nın içişlerine karışmayan ve hatta bazı tedbirlerini destekleyen Almanya'nın silah üreticileri almaya başlamıştı. Osmanlı pazarının Almanların eline geçmesi için Almanya'nın tüm

---

65 Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme* (İstanbul, 2004), s. 180–1.

66 BOA, Y.PRK.HR.29/42 (08.08.1318/01.12.1900): 'Amerika tebaası tazminatı [...] bu gemi bedeline dahil[dir].'

67 BOA, Y.PRK.ESA.37/18 (12.09.1318/03.01.1901)

68 Erhan, *Ottoman Official Attitudes*, s. 331.

rakipleri Alman firmaları lehinde âdeta ellerinden gelen her şeyi yapıyor gibiydi.

Sultan'ın askeri malzeme alımını ve savunma sanayisi anlaşmalarını siyasi bir stratejinin parçası olarak görmesi ve dış politika enstrümanına dönüştürdüğü tek örnek bu değildi. 1895-1896 olaylarında vatandaşlarının zarar gördüğünü dile getirip tazminat talebinde bulunan sadece Amerikalılar değildi. İtalyan vatandaşlarına ait malların zarar gördüğünü iddia eden İtalyan hükümeti de aynı şekilde baskı yaratmak istemişti. Günün sonunda İtalyanları sakinleştirmek için Sultan *Mesudiye* zırhlısının yenilenmesi ihalesini bir İtalyan firmasına vermişti.[69] Aynı şekilde Krupp'tan sekiz adet zırhlı gemi sipariş edilmesi de 1897 yılındaki Türk-Yunan savaşı sırasında Almanya'nın Yunanistan'ı ablukaya almakla tehdit etmesine mukabil verilmiş bir ödüldü.[70] Goltz Paşa da Sultan'ın 1891'de Fransa'dan bir savaş gemisi ve bazı donanma silahlarını sipariş etmesinin asıl sebebinin Mısır'dan çıkmaya yanaşmayan İngiltere'ye karşı destek kazanmak olduğunu belirtmektedir.[71] Nitekim amaca ulaşılmış ve Colin L. Smith "Fransa, anlaşılan o ki, Mısır konusunda Sultan'ı desteklemeye en yakın ülke" diyebilmiştir.[72]

Silah ticaretinin doğasında yer alan bu çok yönlü etkileşim nedeniyle hem siyasi hem de askeri kazanımlar sağlayan bu siparişlerin yüksek maliyetleri madalyonun bir diğer yüzüydü. Sultan Abdülhamid bu durumun farkındaydı ama aynı zamanda yerli savunma sistemleri üretim kapasitesinin yetersizliğinin de farkındaydı ve geliştirilmesi için yurt dışından mühendislerin getirtilmesi dahil birçok tedbir düşünüyordu. Ancak Sultan, ordunun modern silahlarla donatılması söz konusu olduğunda bazı bürokratların mali sıkıntıları gündeme bahane olarak getirip işleri

69 Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 90; Menne, *Blood and Steel*, s. 242.

70 Menne, *Blood and Steel*, s. 242.

71 Goltz'dan Kiderlen'e, 22.11.1891, PA.AA. R13763: "Räumung des Landes"; ayrıca bkz. Smith, *The Embassy of Sir William White*, s. 148–57.

72 Smith, *The Embassy of Sir William White*, s. 149.

yavaşlatmasından son derece rahatsız oluyordu. Sultan'ı en çok rahatsız eden İmparatorluğun uluslararası arenada "zayıf, hasta, fakir" olarak tasvir ediliyor olmasıydı. Aldığı tüm tedbirler bu algıyı, bu tasviri yok etmeye, boşa çıkartmaya ve uluslararası güç dengesinde güçlü, saygın bir aktör olarak yerini almak içindi. Bu düşüncesinin ve gayretinin bürokratları tarafından anlaşılmadığını hissettiğinde oldukça hiddetlenmekteydi. 1883 yılında dikte ettirdiği aşağıdaki yazı Sultan'ın bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Alman danışmanların daha yeni geldiği bu yıllarda takındığı tavır saltanatının son günlerine kadar devam etti. Silahlanma, Sultan için çok önemli ve kritik bir konuydu ve bu bürokratlar tarafından zamanla gayet iyi anlaşılacaktı. 1883 yılının son aylarında Krupp Şirketi'nin göndermiş olduğu yeni silahların resimlerini Meclis-i Vükela'ya değerlendirilmek için gönderen Sultan, gönderdiği resim ve katalogların gayr-ı ciddi bir şekilde ele alındığını fark ettiğinde çok hiddetlenmişti. Zira gönderdiği resimler bütçe açıklarına ve kötü mali duruma vurgu yapılarak Saraya geri gönderilmişti. Buna çok hiddetlendiği ifadelerinden anlaşılan Sultan, Serkatip Süreyya Paşa'ya Meclis-i Vükela'ya iletilmek üzere şunları yazdırmıştı:

> "Düşman dört bir yanımızı sarmış vaziyette. Bizim toplarımız düşman topları ile karşılaştırılması şöyle dursun âdeta onları havai fişek ile karşılamaktan başka hiçbir işe yaramayacak durumda. Bunu bir an önce telafi etmeliyiz. Ya dışarıdan almalıyız ya da mümkünse burada üretmeliyiz. ... Meclis-i Vükela bunu düşünmelidir. Bu tavrınız ne anlama geliyor? Size bu (şekilde davranma) hakkını kim verdi? Sizi bu göreve kim getirdi? "Böylesi planlar bizim imkânlarımızın ötesindedir, Devlet fakirdir ve hazine boştur" diyerek (Krupp'un gönderdiği model) resimlerin geri gönderilmesi hiçbir şekilde akla hayale gelmeyecek bir durumdur."[73]

73 BOA, Y.EE.106/18 (02.01.1301/03.11.1883)

Saltanatının ilk yılları sayılabilecek 1883 yılında takındığı bu sert tavır 1909 yılında tahtan indirilinceye kadar bürokratların kulağında küpe oldu. Artık silahlanma konusunda ve özellikle Krupp'tan gelecek tekliflerde nasıl davranmaları gerektiğini çok iyi anlamışlardı. Sultan, ifade edildiği gibi, silahlanmayı parasal maliyetini ikinci planda tutarak bir dış politika aracı olarak görüyordu ve bürokratların bunu tam olarak algılaması biraz zaman aldı. Sultan yabancı şirketlerle yapılan savunma antlaşmalarına ne sadece askeri ne de sadece iktisadi bir olay olarak baktı. Onun için silah ticareti askeri, siyasi, iktisadi ve dış politikayı ilgilendiren oldukça karmaşık ve dikkatli adım atmayı gerektiren bir süreçler bütünüydü. İfade edildiği gibi ne sadece askerleri ne sadece maliyecileri ne de sadece diplomatları ilgilendirirdi. Devletin başı olarak kendisinin riyasetinde tüm bu süreçlerin sahiplerinin de bir şekilde dahil olacağı bir mekanizma tarafından takip edilmeli ve yönetilmeliydi.

Askeriyenin en büyük maliyeti düzenli ordunun beslenmesinden, yurtdışından silah alınmasından, yeni karakollar inşa edilmesinden ve savaş malzemesi depolanmasından kaynaklanıyordu.[74] Bu maliyeti karşılamak için Sultan Almanya başta olmak üzere dışarıya borçlanma yoluna gidiyordu. Griffiths'in bir İngiliz raporundan aktardığına göre 1890 ile 1896 yılları arasında Osmanlı hükümeti 27,014,906 lira tutarında borç almıştı. Önceki 18,339,700 liranın ve peşi sıra üç milyon liranın da ödenmesinin ardından Alman silah firmalarına toplamda altı milyon lira borçlanılmış oldu.[75]

Bu acı gerçeğe rağmen Sultan yeni silah siparişleri vermeyi sürdürdü. Uluslararası imajla silah alımı arasındaki bağı önemseyen ve 1909'da tahttan indirilinceye kadar alım yapmayı sürdüren Sultan bu sayede yurtdışına finansal açıdan güçlü gözükmeyi hedefliyordu.[76] Türk-Yunan savaşı arifesinde görev yapan Ameri-

74 Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 155.

75 A.g.e., s. 135.

76 Osmanlı silah ithalatından büyük ölçüde İngiliz, Rus, Yunan ve Bulgar gazetelerinde bahsediliyordu. Örneğin *Times* [BOA, Y.PRK. TKM.12/35 (16.11.1305/

kan büyükelçisi Alexander W. Terrell, Sultan'ın bu noktada başarılı olduğunu gözlemlemiş ve Amerikan Dışişleri Bakanı John Sherman'a şu mektubu yazmıştı:

> "İki meslektaşımdan Almanya'dan satın alınan ve hali hazırda teslimatı yapılmış olan hafif silahlarla ilgili olarak çok isabetli bilgiler edindim. Türkiye'nin şu an elinde tüm teçhizatı ve mühimmatıyla birlikte bir milyon Mauser tüfeği var. Bu Bakanlığı ilgilendirebilir. Eğer bu 'hasta adam' sadece bir tek güç (ordu) ile karşı karşıya gelirse, modern zamanların en zinde hastası olarak meydanda olacaktır."[77]

Diğer yabancı gözlemcilere göre Osmanlı ordusunun zayıf ve güçlü taraflarını daha iyi bilen Goltz Paşa da benzer bir değerlendirmede bulunuyordu.[78] "Hasta adam hâlâ zengin bir güce sahip ve bizim bildiğimiz harici semptomlarla değerlendirilmemeli," diyor ve "geçmişte güçlü zayıfı sürekli olarak eziyordu ancak istiklal için gerekli olan araçlar ortaya çıkmak üzere. Tek mesele bu araçları iyi kullanabilmekte" diye de ekliyordu.[79] Her ne kadar silah satın alarak güçlü bir imaj yaratmaya çalışmak pahalı bir imaj yönetimi olsa da her hâlükârda savaşmaktan daha az masraflıydı. Sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nun ordusunu modernize etmeye kadir ve kararlı olduğunu göstermek istiyor, bu sayede devletini güçlü bir müttefik ya da uzak durulması gereken bir

---

25.07.1888)] tahvillerin devlet hazinesinde Krupp'tan ve Mauser'den ısmarlanan silahların ödemesi için tutulduğunu yazıyordu. Bir Bulgar gazetesi ise [BOA, Y.A. HUS.523/39 (06.08.1326/03.09.1908)] Krupp'tan alınan silahların Bulgaristan'a saldırmak için kullanılacağını iddia ediyordu. Bir Rus gazetesi ise Osmanlı'nın mali durumunu ve askeri harcamalarını bildiren bir makale yayımlamıştı BOA, Y.PRK.TKM.10/20 (11.05.1324/ 03.07.1906)].

77 Terrell'den Sherman'a, 28.05.1897, NARA-Microfilm, College Park: M46/63.

78 Goltz, Colmar Freiherr, von der, "Bilder aus der türkischen Armee", *Militär-Wochenblatt* 38 (1897b), s. 1151–62.

79 Goltz, Colmar Freiherr, von der, *The Turkish Army, its Characteristics and Capabilities: A Series of Letters by Von der Goltz*, trc. W. E. Fairholme (Londra, 1898), s. 26.

düşman olarak görülmesini arzu ediyordu ve askeri harcamaların azaltılmasının maliyeye fayda sağlayacağı tezini de bu nedenle şiddetle reddediyordu.[80] Hatta Sultan 1897 savaşından elde edilen tazminatı bile Almanya'dan yeni silah alımı için kullanmıştı.[81] Sultan'ın bu yaklaşımından istifade etmek isteyen Amerikalı veya Avrupalı silah üreticileri kıyasıya rekabet halindeydi ve Sultan da bunun gayet farkındaydı. Basit bir kruvazör alımı bile kısa sürede dışişleri bakanlıkları arasındaki yazışmalarda siyasi tansiyonu yükselten önemli bir mesele haline gelebiliyordu.[82] Bu sayede Sultan, ülkesinin askeri teknoloji sahasındaki zayıflığını siyasi bir güce dönüştürerek, potansiyel bir pazarlık aracı olarak kullanmak istiyordu ve bunu da ustaca yapıyordu.

Rekabet en fazla Fransız ve Alman şirketleri arasında kızışmıştı.[83] Prusya savaşındaki mağlubiyetinin ardından Fransız ordusu yıllarca sürdürdüğü 'model ordu' unvanını bu savaşla birlikte yitirmişti. Artık Osmanlı Devleti için Fransa ana silah tedarikçisi ülke olmayacaktı. Askeri danışmanlık hizmeti alınacak, model ordu olarak taklit edilecek bir ordu da değildi ve tüm bu alanlarda hakimiyeti 1871 savaşının galibi olan Almanlara kaptırmıştı.[84] Ordunun yeniden düzenlenmesi ve silahlandırılması meselesi bu vesile ile Abdülhamid için Avrupalı güçleri birbirine düşürecek iyi

80 Yasamee, F. A. K., "Abdulhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy and Statecraft* 4/1 (1993), s. 21.

81 Albay Ponsonby'ın memorandumu 07.07.1898, NA Londra: FO 195/2016 alıntılayan Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 143.

82 Kiderlen'den to Bülow'a, 02.08.1907, in: PA.AA. R13306.

83 Marschall'dan Hohenlohe'ye, 06.08.1898, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C.12–2, s. 566–7.

84 Sultan II Mahmud (1785-1839) zamanındaki askeri reformlar Fransız tesiri altında yapılmıştı. Zira birçok genç talebe eğitim almak üzere Fransa'ya gönderilmişti. II Abdülhamid zamanında Almanya ile dostluk kuruluncaya kadar Fransız dilinin ve sisteminin kuvvetli tesiri devam etti. Bkz. Shaw, J. Stanford, "The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III", *Journal of Modern History* 37 (1965), s. 291–305; Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army*, s. 14–7; McGarity, *Foreign Influence*, s. 10–14.

bir araç haline gelmişti. 1901 yılına ait bir notta Abdülhamid şöyle diyordu:

> "Maalesef, Fransa ile olan ilişkilerimiz iyi değil. Fransa bu duruma oldukça öfkeli görünüyor ve Kayser'in bize yaptığı ziyareti unutmuyor. Geçtiğimiz asırlarda, her şeyimizle Fransa'ya yönelmiştik. Türk-Fransız dostluğu XIV. Louis'nin cesur Osmanlıların başka bir Avrupalı güçle ittifak edemeyeceklerini söylediği konuşmasından sonra başlamıştı. Elbette ordumuzu, özellikle de topçu birliklerimizi yenileyen Fransız yetkililere minnettarız. Son yıllarda da ordumuzda bazı Fransız yetkililer muvazzaftı ve özellikle Kırım Savaşı esnasında iki ülke askerleri arasında iyi bir dostluk gelişmesini sağladılar. Hatta tarihimizin son asrına 'Fransız asrı' ismi bile verilebilir. Selefim Abdülaziz ve muhterem babam Abdülmecid tarafından yapılan reformlarda, Fransız halkı ilham kaynağı oldu. Son yıllara kadar Fransa ordumuz, okullarımız ve dilimiz üzerinde açık bir etkiye sahipti. İlk demiryollarını Fransızlar inşa etti. Bu hassas insanlar için şu an nazırlıklardaki ve ordudaki Alman danışmanları görüyor olmak acı verici olsa gerek. Almanya'nın artan nüfuzunu kabullenmek istemiyorlar."[85]

Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız sermaye yatırımı, sultanın yazdıklarını desteklemiyor gibi olsa ve bambaşka bir hikâye anlatıyor olsa da, Sultan genel olarak haklıydı. Fransa Osmanlı'daki yabancı sermaye yatırımını her geçen yıl artırmaktaydı ve 1898'de Osmanlı borçlarının neredeyse yarısı Fransız sermayedarlarına aitti.[86] Ancak Almanların Osmanlı pazarlarında boy göstermeye başlamasıyla beraber Fransızlar da askeri alan başta olmak üzere hükümet destekli ticaret ve yatırım

---

85 Ali Vahbi Bey: *Avant la debacle*, s. 126–8. Ancak, *The New York Times* Abdülhamid'in Fransızların Almanlar tarafından safdışı bırakılmasından pişmanlık duyduğunu yazmıştır. *The New York Times*, 12 Şubat 1918.

86 Fulton, L. Bruce, "France and the End of the Ottoman Empire" içinde Marian Kent (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (Londra, 1996), s. 141.

alanlarında etkilerini kaybetmeye başladılar. Alman büyükelçiliği Berlin'e "Paris'te herkes bizim buradaki (İstanbul'daki) konumumuzla ilgili endişeli" diye rapor gönderiyordu.[87] Almanlar bu durumdan oldukça memnundu. Yine de bu dönemde Osmanlı alacaklıları tablosu henüz değişmemişti ve Almanlar hâlâ Fransızların çok gerisindeydi.[88] 1890'larda bile Almanya'nın Osmanlı ile olan ticareti İngiltere, Avusturya ve Fransa'nınkine kıyasla düşük seviyedeydi.[89] Almanların payitahtta hâkim ve açık ara önde oldukları tek alan silah ticaretinin yarattığı alandı ve bu alan o günlerden başlayarak gelecek on yıllarda tüm uluslararası ilişkilere sızacak ve domine edecek alanların en önemlisi haline gelecekti. Bismarck'ın ifade ettiği 'ekonomik savaş' tam olarak bu alanda cereyan eden bir savaştı.

Sultan'ın Almanya'ya olan şahsi güveni ve bu durumun somut sonuçları kendisini silah alım süreçlerinde belli ediyordu.[90] Marschall, Sultan'ın bir görüşmede kendisine "silah ve diğer savaş malzemelerini Almanya'dan almak kendisinin değişmez prensiplerinden (*feststehendes Prinzip bei ihm*) birisi olduğunu ve bundan da asla vazgeçmeyeceğini" söylediğini belirtmektedir.[91] Gerçekten de Abdülhamid birçok ortamda Alman silahlarından övgü ve takdirle

87 Marschall'dan Hohenlohe'ye, 24.05.1898, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 12–2, s. 564.

88 Holborn, *Deutschland und die Türkei*, s. 76; ayrıca bkz. Kraus, Jacob, *Deutsch-türkische Handelsbeziehungen. Seit dem Berliner Vertrag unter besonderer Berücksichtigung der Handelswege* (Jena, 1901); Aybar, Celal, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi 1878–1913* (Ankara, 1939); Henderson, *'German Economic Penetration'; Önsoy, Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*; Pamuk, *The Ottoman Empire and European Capitalism*.

89 Ayrıca bkz. Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik* (Ankara, 1970); Birken, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient*; Pamuk, *The Ottoman Empire*; Pamuk, Şevket (ed.), *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Tarihi İstatistikler* 1 (Ankara, 1995).

90 Marschall'dan Bülow'a, 26.07.1907, PA.AA. R13745.

91 Marschall'dan Hohenlohe'ye, 06.08.1898, içinde Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 12–2, s. 567.

bahsetmiştir. Amerikalı temsilci Alexander W. Terrell, 19 Ekim 1894 tarihli bir görüşmede, Sultan'ın kendisine bugüne kadar gördüğü 'en iyi' tüfeğin Alman-Mauser tüfeği olduğunu söylediğini şaşkınlıkla aktarmaktadır. Terrel'i şaşırtan ise bu ifadeyi kendisinin Sultan'a Amerikan yapımı Ferguson marka bir tüfek hediye ettikten hemen sonra söylemiş olmasıydı.[92] Saltanatı boyunca Krupp ve Mauser başta olmak üzere Alman silah üreticilerinin en iyi müşterisi olan Abdülhamid hakkında Paul Mauser, Prusya Savaş Bakanı'na "Sayın Majesteleri'ne (Sultan Abdülhamid'e) zarif tavrından ve son yirmi yılda 900,000'den fazla tüfek teslimatı yapan bendenize ve şirketime duyduğu güvenden ötürü ne kadar teşekkür etsem azdır" demekteydi.[93] Bizzat şahsi iyiliğinin, ihalelerin Almanlara verilmesinin ardındaki en büyük faktör olduğu bilinen Sultan'a Mauser'in teşekkür etmesi yerindeydi.[94] Kendi bakanları ile zaman zaman ters düşse de ihaleleri Almanlara vermeyi bir 'prensip' edinmiş olan Sultan bizzat kendisi silah alım süreçlerine çoğu zaman Almanya lehinde müdahil olmaktaydı.[95]

11 Eylül 1895 tarihli bir belge Sultan'ın şahsi desteği sayesinde Osmanlı silah pazarında hâkimiyet kurmaya başlayan Alman firmalarının "gerçek gücünün" ne olduğunu da göstermekteydi. Belge Krupp ve Mauser firmalarının temsilcisi Huber'e hitaben ödemelerde yaşanan gecikmelerden dolayı Osmanlı maliyesini sürekli sıkıştırması ve rahatsızlık vermesi üzerine kaleme alınmıştı. Osmanlı bürokratları Huber'in ısrarlarından sıkılmış olmalılar ki içinde örtülü bir tehdit vurgusu da olan şu ifadelerle rahatsızlıklarını dile getirmişlerdi: "Sultan istese başka bir ülke ya da firmadan istediği silahı alabilecekken, hatta gerektiğinde Amerika'dan bile getirtebilecekken, şahsi güveni ve teveccühü

92 Terrell'den Gresham'a, 20.10.1894, NARA-Microfilm, College Park: M46/56, alıntılayan Sander, O. and K. Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İç Yüzü, 1828–1925* (Ankara ve Istanbul, 2007), s. 125–6.

93 Mauser'den Einem'e, 16.12.1907, SA, Oberndorf: M-A6.

94 Bkz. Bölüm 3.

95 BOA, Y.MTV.281/21 (07.10.1323/05.12.1905)

sebebiyle Krupp ve Mauser firmalarını tercih ediyor."[96] Sultan pek tabii olarak bu ifadelerden habersiz değildi ve öyle anlaşılıyor ki Osmanlı bürokratları da Sultan'ın silah ticaretindeki yaklaşımını gayet iyi anlamış ve çözümlemişlerdi. Huber'e her zaman aklında tutması gereken mesaj çok açıktı: "Sizi tercih etmemizin tek nedeni Sultan'ın bunu böyle istemesi."

Marschall Alman Dışişleri Bakanlığı'na Sultan'ın sahil güvenliği için 24 cm'lik sahil toplarından sipariş vermek istediğinden bahisle Sultan ile yaptıkları ile görüşme detayı olarak şunları yazmıştı: "Sultan ordunun eğitimi ve sahillerin güvenliği gibi konular hakkında konuştu ve 24 cm'lik sahil topu siparişi vermek istediğini söyledi." Marschall bu cümlesini "elbette Krupp Şirketi'nden" diyerek bitiriyordu.[97] Marschall bu son ifadesini gönderdiği raporda da ayrıca parantez içinde yazmış ve bu şekilde Sultan'ın Alman firmalarına ama özellikle Krupp Şirketi olan "tartışmasız" güvenine kendince vurgu yapmıştı. Osmanlı Nafia Nezareti'nde sivil danışman olarak 1885 yılında başlayarak 10 yıl süreyle görev yapan Alman Paul Horn'un, Krupp'a gönderdiği mektup da Almanya'nın ve dolayısıyla Alman firmalarının Osmanlı pazarında elde ettikleri gücün kaynağını göstermesi bakımından önemlidir. Amerikalı diplomat Pendleton King'in çok önemli bir pozisyonda[98] olduğunu söylediği Horn'a göre "şayet hâlâ Almanların Osmanlı'da elde ettiği konum için bir tehlike yoksa bu kesinlikle Sultan'ın Almanya'ya olan şahsi meylinden, sevgisinden kaynaklanmaktadır."[99] Horn meselenin özünü anlamış gibiydi.

---

96 BOA, Y.PRK.BS K.43/14 (21.03.1313/11.09.1895)

97 Marschall'den Auswärtiges Amt'e, 06.04.1907, PA.AA. R13775.

98 King'den Dışişleri Bakanı'na, 4.12.1889, NARA-Microfilm, College Park: M46/50.

99 Horn'dan Krupp'a, 09.09.1891, HA. FAH 3V/217. Paul Horn hakkında geniş bilgi için bkz: BOA, I.DH.938/74290 (09.07.1302/24.04.1885); BOA, Y.PRK.NMH.6/53 (05.11.1312/ 30.04.1895); ayrıca bkz. Kırmızı, Abdulhamit, *II. Abdülhamid Dönemi (1876–1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler*, YL. Tezi, Hacettepe Üniversitesi (Ankara, 1998), s. 43–4.

Alınacak askeri malzemelerinin fiyat pazarlıklarına,[100] ödeme süreçlerine[101] ve teslimat işlerine[102] doğrudan müdahil olan Sultan Alman firmalarına açıktan destek veriyordu. Marschall Hohenlohe'ye gönderdiği bir rapor da Sultan'ın sipariş edilecek miktarlara dahi müdahil olduğunu göstermektedir. Raporda Marschall Sultan'ın sipariş verilecek olan fişek adedini "kendi insiyatifiyle" 100 milyondan 200 milyon adede çıkarttığını ve bunun yaklaşık 20 milyon mark değerinde bir ticaret olduğunu ve ayrıca 250,000 tane daha yeni tüfek sipariş edeceğini yazıyordu.[103]

Önceki hâkim konumunu Almanya'ya kaptıran Fransa ise rakibinin elde ettiği pozisyonu ve kullandığı metodu anlamakta çok geç kalmıştı. 1904 yılında Osmanlı yeni bir borçlanma için Fransa'nın desteğine ihtiyaç duymuştu ve Osmanlı tahvillerinin Fransa piyasasına arzını istiyordu. İstanbul'daki Fransız büyükelçisi Ernest Constans bunun gerçekleşebilmesi için bazı şartlar öne sürdü. Bu şartlar Almanların şartlarına çok benziyordu. Constans borçlanmanın Fransız firmalarından top ve savaş gemisi siparişine bağlı olduğunu çok açık bir şekilde dile getirdi.[104] Bu sebeple Osmanlı hükümeti Krupp Şirketi'nin en büyük rakibi olan Schneider - Le Creusot isimli Fransız firmasından dört adet destroyer almak zorunda kaldı.[105] 1905'te 60 milyon Franklık borç senedi iki tarafça imzalandı. Anlaşmaya göre 20

---

100 BOA, Y.A.RES.36/17 (14.05.1304/08.02.1887): Sultan Mauser silahlarının *fiyat-ı hakikilerini* ve diğer devletlere yapılan teklifleri öğrenmeye çalışmış, kendisine söylenen fiyatın yüksek olduğunu fark edince Berlin'deki büyükelçiye fiyat konusunda müzakere yapması için talimat vermiştir. BOA, Y.A. RES.51/29 (03.12.1307/21.07. 1890)

101 BOA, Y.PRK.BSK.12/14 (28.04.1304/24.01.1887)

102 BOA, Y.PRK.EŞA.50/35 (25.03.1325/08.05.1907); ayrıca bkz.: BOA, Y.A. HUS.498/60 (17.11.1323/13.01.1906)

103 Marschall'den Hohenlohe'ye, 24.05.1898, Lepsius vd., Die große Politik der Europäischen Kabinette, C. 12–2, s. 563.

104 Fulton, "France and the End", s. 155; Howe, *Why War*, s. 104.

105 BOA, Y.MRZ.D.12578 (26.09.1322/04.12.1904)

milyon Frankı Fransız sınai mallarının alımında kullanılacaktı. Fulton ise en sonunda Fransız gemi şirketinin 13,500,000 Frank değerinde gemi teslimatı yaptığını belirtiyordu.[106] Langensiepen ve Güleryüz'e göre bu siparişin ana amacı büyük güçler arasında siyasi ve iktisadi bir denge yaratma çabasıydı.[107] Ancak gerekçe hiç de Langensiepen ve Güleryüz'ün iddia ettiği gibi değildi. Osmanlı bu siparişi tamamen finansal şantaj sonrası vermek zorunda kalmıştı.[108] Bu sebeple İstanbul'daki Alman silah firmalarının temsilcileri bu siparişi yeni siparişlerin takip edeceğinden ve elde ettikleri tekel pozisyonu kaybedeceklerinden endişeliydiler[109] Ancak Almanların Osmanlı pazarındaki nüfuzları Fransızların sandığı kadar yüzeysel değildi. Almanların korkusu yersiz bir korkuydu. Zira Sultan Abdülhamid hâlâ tahttaydı ve Alman yanlısı politikasını değiştirecek herhangi yeni bir gelişme olmamıştı.

Constans'ın Osmanlı pazarındaki Fransız nüfuzunu yeniden kurmak için atmakta geç kaldığı adımlar büyük ölçüde ekonomik kaygılardan kaynaklanıyordu.[110] Ancak Almanya ve Alman işadamları Osmanlı'da başarılı olmanın yolunun siyaset, ekonomi ve şahsi diplomasinin kesiştiği noktadan geçtiğini Fransızlardan çok daha önce keşfetmişlerdi ve evet geç kalmışlardı. 1903-1912 yılları arasında Londra'da, 1915-1916 yılları arasında ise İstanbul'da büyükelçilik yapan önemli Alman devlet adamı Paul Graf Wolff Metternich, Ortadoğu'da özellikle de Osmanlı'da ticaret yapmayı şöyle tarif ediyordu:

> "Ortadoğu'da yabancı güçlerin nüfuzu doğası gereği ekonomik ve politiktir. Genelde bu ikisi iç içe geçmiştir. Kim siyasi nüfuz

---

106 Fulton, "France and the End", s. 155.

107 Langensiepen, Bernd ve Güleryüz, Ahmet, *1828–1923 Osmanlı Donanması* (İstanbul, 2000), s. 181.

108 BOA, Y.MRZ.D.13014 (14.02.1323/20.04.1905)

109 Huber'den Mauser'e, 27.05.1905, SA, Oberndorf: M-A5; Huber'den Mauser'e, 03.06.1905, SA, Oberndorf: M-A5.

110 Ayrıca bkz. Fulton, "France's Extraordinary Ambassador: Ernest Constans".

bakımından daha güçlüyse ihale ve imtiyazları o alır ve politik olarak güçlü olan ülkenin tüccarları tercih edilen tüccarlar olur."[111]

Sultan'ın bizzat şahsi güveni ve Kayser Wilhelm ile geliştirdiği sıcak diyalog üzerine inşa edilmiş politik nüfuz sayesinde birçok kıymetli imtiyaz ve ihaleler ciddi rakipleri olmasına rağmen kolaylıkla Alman firmalarına verilmekteydi.

Ancak Sultan Abdülhamid'in saltanatının son yıllarına doğru, Alman hükümeti Alman nüfuzunun eskisi kadar güçlü olmadığını fark etti. Almanların fark ettiği bir başka gelişme daha vardı, o da Sultan Abdülhamid'in muhaliflerinin, özellikle Jön Türklerin gücünün artıyor olmasıydı. Diğer silah satıcısı ülkelere kıyasla Osmanlı hizmetindeki sivil ve askeri danışmanları sayesinde Bab-ı Âli'den daha iyi bilgi alması sebebiyle Almanya ufukta görünen iktidar değişimine karşı hazırlıksız değildi.[112] Hatta Alman politikacıları Sultan Abdülhamid ile yıllardır sürdürülmüş iyi ilişkilerin aynısının muhalif Jön Türkler ile de kurulmaması için hiçbir sebep olmadığını söylemeye başlamışlardı bile.[113] *Deutsche Zeitung*'da 9 Temmuz 1907 tarihinde yayımlanan bir makale Almanların Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iktidar değişimine hazırlandıklarını açıkça gösteriyordu. Makalenin yazarına göre "İnsan doğasının hesaplarına göre Abdülhamid'in yaşam ipinin kesileceği kader çok da uzak değil(di). Hastalığından, idari reformlara yanaşmamasından dolayı artık ondan çok şey de beklememek gerekir(di)"[114] Gazetenin yapmış olduğu hesap, iktidar değişimi ve Jön Türkler'in gücü eline alacağı beklentisine dayanıyordu. Gazetenin beklentisi doğru çıktı ama yıl hesaplaması yanlıştı. Nitekim 17 Nisan

---

111 Aufzeichnung des Botschafters in London Grafen von Metternich, 14.08.1908, içinde Lepsius, Mendelssohn-Bartholdy, ve Thimme, *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 25, s. 606–7.

112 Ayrıca bkz. McMeekin, *Berlin-Bagdad Express*, s. 67.

113 Bülow, *Imperial Germany*, s. 69.

114 *Deutsche Zeitung*, 19.06.1907, in: PA.AA. R14745.

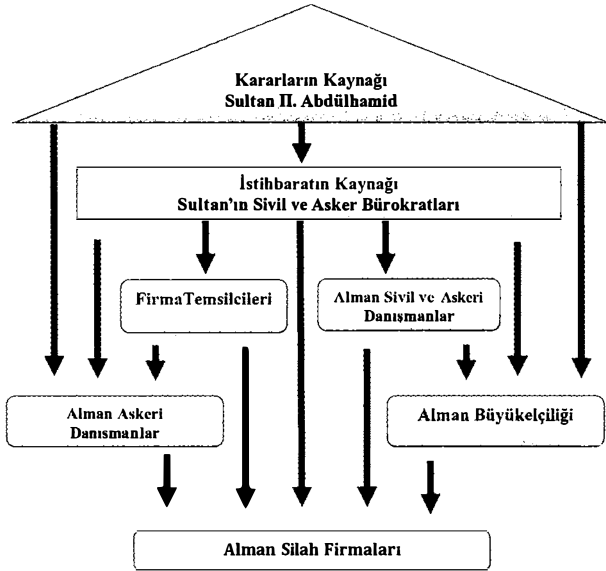
1909'da Sultan Abdülhamid Jön Türkler tarafından tahttan indirildi ve güç Almanların uzun süredir kendilerine yatırım yaptığı anlaşılan Jön Türkler'e geçti. Çabuk ölmesi beklenen Sultan Abdülhamid 10 Şubat 1918 yılında, Alman yazarın bu makaleyi kalem aldığı yıldan 11 yıl sonra göz hapsinde tutulduğu Beylerbeyi Sarayında vefat etti.

OSMANLI BÜROKRATLARI: SİLAH ÜRETİCİLERİYLE ŞAHSİ BAĞLAR

The Political Economy of War isimli eserinde Francis W. Hirst silah ticaretinin doğasını tanımlar. Eserinde hükümetlerin silah firmalarının yegâne müşterileri olduklarını söylemekte ve bakanları ve ilgili bürokratları ekonomiye karşı ilgisiz ve rüşvet batağına saplanmış kişiler olarak tarif etmektedir. Bu tespitine binaen, Hirst, "Bilindik arz-talep teorisi doğrudan silah ticaretine uygulanamaz" demektedir.[115] 19. yüzyıldaki Osmanlı'nın silah ticareti uygulamaları Hirst'in tespitini doğrular niteliktedir. Zira Şekil 5.1'in de gösterdiği gibi Almanların başarısı kararın kaynağı olarak Sultan Abdülhamid ile faydalanıcı olan silah firmalarını bilgi akışı kanalıyla buluşturan çoklu şahsi ağa ve sağladıkları önemli istihbarata bağlıydı.[116] Abdülhamid'in saltanatı süresince kimi askeri ya da sivil bürokratlar silah ticaretine doğrudan müdahil oluyorlardı. Tüm bilgi ve istihbaratın toplandığı kaynak olarak alınacak kararların Almanların lehine alınabilmesi için temelde iki metot uyguluyorlardı: Sultan'a silah firmaları ve ürünleri ile ilgili raporlar hazırlayıp sunmak; diğerinde ise karar sürecini bir şekilde etkileyecek önemli bilgileri doğrudan Alman silah firmaları ve Alman sivil ve askeri danışmanları ile paylaşmaktı.

115 Hirst, *The Political Economy of War*, s. 92–3.
116 Bkz. Figür 2.1.: Bölüm 2.

Şekil 5.1: Alman Silah Firmalarına Bilgi Akışı ve Aktörler

Osmanlı silah pazarındaki Alman nüfuzunun artmasında yeni silah alımının meşruiyetini sağlayan ve destekleyen bürokratların yazdıkları layihalar, ortaya koydukları tespit ve öneriler oldukça etkiliydi. Bu bağlamda savaş tehdidi algısı karar süreçlerinde oldukça önemliydi. Goltz Paşa başta olmak üzere Alman danışmanların dile getirdikleri yeni tehdit algıları silahlanma sürecinin en kritik belirleyicilerinden olmuştu. Doğal olarak savaş tehdidi silahlanmayı kaçınılmaz kılacaktı. Savaş ihtimali ve düşman tehdidi ne kadar yakınsa silah tedariki o kadar çabuk ve bir o kadar yoğun olmalıydı.[117] Hirst'in doğru bir şekilde tespit ettiği gibi "savaşlar silah taleplerinin en fazla olduğu zamanlardır. Bu nedenle silah firmalarının, asıl amacı değilse de, nihai amaçları savaştır. Savaşlar silah firmalarının varlık sebebidir."[118] Yakın gelecekte bir savaşın gözükmediği zamanlardaysa ya yeni savaş

117 Bkz. Bölüm 3.

118 Hirst, *The Political Economy of War*, s. 94.

tehditleri ya da diğer ülkelerin silaha yaptıkları yatırım haberleri silah satışı için yeni pazar yaratmak amacıyla kullanılıyordu. Sultan Abdülhamid döneminde Alman silah firmalarının Payitaht'ta uyguladığı satış stratejisi tam olarak buydu. Üretilen savaş tehdidi algısı Osmanlı yetkililerini Rusya, Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya gibi yakın coğrafyadaki ülkelerin silahlanmalarını yakından takip etmeye zorlamıştı. Örneğin 19 Ekim 1886'da Osmanlı askeri yetkilileri Osmanlı hükümetinin Rusya ve Yunanistan'ın donanmalarına yaptıkları yatırımları dikkate alması gerektiğini bildiren bir rapor göndermişlerdi. Rapor, Almanya'dan alınacak olan torpido gemisi için sözleşmenin bir an önce imzalanmasını tavsiye ederek bitmekteydi.[119]

Balkanlar'daki siyasi istikrarsızlık ve Avrupa'nın üzerinde dolaştığı söylenen savaş bulutları Osmanlı çevrelerinde büyük yankı buluyor,[120] silah alımındaki öncelik Avrupa'daki teknolojik ilerlemelere ve barışa karşı oluşacak yeni bir tehdide göre şekilleniyordu.[121] Osmanlı çevrelerinin vardığı sonuç, silahlanma yarışını kim kazanırsa savaşı da o kazanır şeklindeydi.[122] Bu sebeple muhtemel düşmanların silahlanma stratejileri çok yakından takip ediliyordu.[123] Silahlanması Osmanlı için en çok tehdit oluşturan ve Almanya ve Krupp Şirketi'yle da dostluğu olan Bulgaristan'dı.[124] 1894 yılının sonunda Danube Buharlı Gemi Şirketi'ne

---

119 BOA, Y.PRK.BŞK.12/14 (20.01.1304/19.10.1886)

120 BOA, Y.A.RES.36/17 (01.05.1304/26.01.1887); BOA, Y.PRK.BŞK.13/41 (23.01.1305/11.10.1887); BOA, Y.PRK.BŞK.13/41 (06.04.1305/22.12. 1887); BOA, Y.PRK.MYD.7/34 (20.11.1305/29.07.1888); BOA, Y.PRK. MYD.7/137 (29.12.1305/06.09.1888); BOA, Y.A.RES.41/42 (28.06.1308/ 12.03.1888)

121 BOA, Y.A.RES.37/2 (05.05.1304/30.01.1887); Ayrıca bkz. BOA, Y.PRK. TKM.13/44 (14.01.1306/20.09.1888)

122 Alıntılayan Werner, Max, *The Military Strength of the Powers*, trc. Edward Fitzgerald (Londra, 1939), s. 16.

123 BOA, Y.MTV.89/67 (08.07.1311/15.01.1894); BOA,Y.PRK.ASK.62/87 (13.11.1307/01.07.1890); ayrıca bkz: BOA, Y.A.HUS.498/83 (22.11.1323/ 18.01.1906)

124 *Abschrift*, 21.03.1895, HA, Krupp: FAH 3C/71.

(*Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft*) ait iki römorkun Krupp malı topları Bulgaristan'a götürdüğünün ortaya çıkmasıyla Osmanlı yetkililerinin endişeleri doğrulanmış oldu.[125] 20 Ocak 1898 tarihli bir belge ise Bulgar yetkililerin yeni silah siparişi için Krupp Şirketi'ni ziyaret ettiğini bildiriyordu.[126] 10 Ağustos 1903'e gelindiğinde ise Osmanlı'nın Krupp şirketinden 186 tüfek ile 31 batarya satın almak üzere yaptığı sözleşme[127] *The New York Times* tarafından Bulgarlara karşı 'Türklerin savaş hazırlığı' şeklinde verilmişti.[128] Almanya'ya Krupp'tan sipariş edilen topları incelemek üzere gönderilen Hurşit Paşa, 1 Aralık 1903'te Harp Nezareti'ne bir rapor göndererek Bulgar ordusunun Krupp'tan 26,304 adet ve bir Fransız firmasından da 15,430 şarapnel aldığını belirtmekteydi.[129] Muhtemelen Hurşit Paşa'ya bu bilgiyi Osmanlı'yı daha fazla silah ve malzeme almaya zorlamak için Krupp şirketinin bizzat kendisi vermişti.

Krupp'un kafasında eğer Bulgarlar daha çok silah alırlarsa Osmanlılar da daha fazla sipariş vereceklerdir mantığı vardı ki bu bir silah üreticisi için oldukça doğal ve içgüdüsel çıkarımdı, haksız da sayılmazdı.[130] Hurşit Paşa'nın raporundan bir yıl sonra Şubat 1905'te, Osmanlı hükümeti, Bulgar hükümetinin Krupp'a 4,5 milyon Frank (197,541 lira) tutarında yeni bir sipariş verdiğini ve 2,200,000 Frank'ını da peşinen ödediği bilgisini edindi.[131] İngiliz Savaş Bakanlığı'nın hazırladığı "1905 Yılında Yabancı Ordulardaki Değişim Üzerine" isimli bir raporda Bulgar topçu birliğinin 7,874 askeri olduğu ve çoğunluğu Krupp'tan alınma 602 adet ağır silaha sahip olduğunu yazıyordu.[132] Buna karşılık, rapora göre, Osmanlı

---

125 BOA, HR.SYS.218/121 (02.06.1312/02.12.1894)

126 *Abschrift*, 20.01.1898, HA, Krupp: FAH 3C/224.

127 BOA, Y.MTV.295/159 (29.01.1325/14.03.1907)

128 *The New York Times*, 25 Ağustos 1903.

129 BOA, Y.MTV.253/82 (11.09.1321/01.12.1903)

130 Hirst, *The Political Economy of War*, s. 96.

131 BOA, Y.A.HUS.484/11 (02.12.1322/07.02.1905)

132 "1905 Senesinde Yabancı Ordulardaki Değişim ile İlgili Rapor", NA, London: WO/106–6182: 11.

topçu birliğinde yaklaşık 40,000 asker vardı ve neredeyse tamamı Krupp üretimi olan 1,650 adet top bulunuyordu.[133]

Osmanlı'nın Bulgarların silahlanmasına verdiği tepki Avrupa basını tarafından yakinen takip edilmekteydi. Örneğin *The London Times* Osmanlı'nın tepkisini "Bulgarların seri atışlı modern silahlar almaları Yıldız Sarayı'nda endişe yaratmış ve bu nedenle mevcut silah kapasitesinin arttırılması gerektiğine karar verilmişti. Yeni siparişler için gerekli finansal kaynakları sağlamak için Osmanlı hükümeti bankalar ile görüşmeye hemen başladı. Bu şekilde Osmanlı Bankası 3 milyon liralık krediyi yeni silahlar alınması konusunu garanti altına almış oldu. Alman silah üreticileri ise endişeye kapılmış ve ihaleyi alabilmek için derhal harekete geçmişlerdi" şeklinde aktarmaktaydı.[134] Bu gelişmelerin ardından Bab-ı Âli süreci hızlandırmış ve 6 Nisan 1905'te Osmanlı hükümeti ile Krupp arasında 1,967,634.37 lira (36 milyon Mark) karşılığında 91'i batarya olmak üzere 546 adet top alımı için anlaşma imzalanmıştır.[135]

5 Aralık 1905'te bir Askeri Heyet üyesi tarafından hazırlanan rapor Osmanlı'nın Rumeli tahkimatlarında 848 adet top bulundurduğunu ama Bulgarların elinde bulunan sayının 972 adet olduğunu ve şayet bir savaş çıkarsa Osmanlı ordusunun ciddi bir zorlukla karşı karşıya kalacağını ifade ediyordu. Raporun yazarı, Krupp toplarından duyulan memnuniyeti dile getirdikten hemen sonra, Bulgar tehdidine karşı koyabilmek için uygun bir firmadan yeni topların sipariş edilmesi gerektiğini tavsiye ediyordu.[136] Teçhizat-ı Askeriye birimi tarafından 1907'de Osmanlı ve Bulgar ordularının sahip oldukları silahları karşılaştıran başka bir rapor

---

133 A.g.e., s. 21.

134 *The [London] Times*, 21 Aralık 1904.

135 BOA, Y.PRK.ASK.227/135 (30.01.1323/06.04.1905); ödeme planı için ayrıca bkz. BOA, Y.PRK.ASK.207/4 (04.01.1324/28.02.1906)

136 BOA, Y.MTV.281/21 (07.10.1323/05.12.1905): Komisyon Krupp'un seri atışlı silahlarından şöyle bahsetmiştir: *'Krupp fabrikasından celbi mukarrer bulunan ve Avrupada en müterakkî hükûmet-i 'askeriyeden ekseriyesinin bile henüz elde etmeye muvaffak olamadıkları efvâh-ı nâriyeden serî atışlı toplar…'*.

daha hazırlandı. Bu rapora göre Osmanlı Devleti Ağustos 1907 tarihine kadar toplam 732, Bulgarlar ise toplam 324 adet top siparişi vermişti.[137] Tehdit algısı silahlanma yarışını körüklüyordu ve anlaşılan "silahlanma yarışını kazanan savaşı da kazanır" tezi kendisine önemli taraftarlar bulmuştu.[138] Silahlanma savaş olmadığı durumlarda karşılaştırmalı üstünlük bakımından önemli bir göstergedir. Sultan Abdülhamid 'savaşsızlık" üzerine kurguladığı "silahlanma' politikası ile güçlü bir devlet algısı yaratıyordu. 93 Rus Harbi'nin yıkıcı etkilerini her zaman zihninde canlı tutan Abdülhamid'in silahlanma politikası caydırıcılık üzerine kurgulanmıştı ve asıl hedefi devletini herhangi bir savaşa sokmamaktı. 1909 yılında tahttan indirildikten sonra ardarda gelen savaşlar silahların sayıca üstünlüğünün savaş meydanlarına birebir yansımadığını gösterecekti. Nitekim 1912'deki Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusu, Bulgar ordusu tarafından mağlup edilmişti.[139]

Abdülhamid'in saltanatı süresince Avrupalı devletlerin gücü, askeriye ve donanmadaki gücü ve başarısıyla değerlendiriliyordu. Bu sebeple, Osmanlı askeri yetkilileri de askeri alandaki teknolojik ilerlemeleri ve Avrupalı devletlerin silahlanma stratejilerini çok yakından takip ediyorlardı. Yabancı dilde yazılmış kitap, gazete makaleleri anında tercüme ediliyor Avusturya, Almanya, Fransa, İngiltere ve İspanya gibi ülkelere uzmanlar gönderiliyor onların gönderdiği raporlar dikkatli bir şekilde tahlil ediliyordu. Bab-ı Âli'deki Tercüme Odası'nda tercüme edilen kitap ve makaleler Osmanlı bürokratları tarafından detaylı bir şekilde inceleniyor, ardından Meclis-i Vükela'da tartışılıyordu.[140] Ayrıca yurtdışındaki alım görevlilerinin ve tetkik heyeti üyelerinin İstanbul'a gönderdikleri tasarılar ve Avrupalı silah üreticilerinin geliştirdikleri yeni teknolojileri ele alan karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılıyordu. Şayet karşılaştırmalarda Alman ürünler varsa genelde varılan sonuç, Fransa'nın askeri

137 BOA, Y.MTV.295/159 (29.01.1325/14.03.1907)

138 Werner, *Military Strength*, s. 16.

139 Bkz. Erickson, *Defeat in Detail.*

140 BOA, Y.PRK.TKM.10/38 (26.07.1304/20.04.1887)

sahada bir model olma konumunu kaybetmesine yol açan Prusya Savaşı'ndaki galibiyette oynadıkları rolden ötürü Alman silah üreticilerinin lehine oluyordu.[141] Almanya'nın Fransa karşısındaki bu açık galibiyeti Alman danışmanların Osmanlı hizmetine girdiği ilk yıllardan başlayarak Osmanlı yetkililerinin Alman firmaları öne çıkartmasında kullandıkları temel argüman olmuştu.[142]

Ordunun yeniden düzenlenmesi ve silahlandırılmasıyla ilgili hazırlanan raporlar Sultan'ın Almanya'ya karşı olan ve herkesçe bilinen meylinin basit bir bürokratik parçası sayılabilirdi. Bu anlamda tamirat, modernizasyon ve yeniden silahlandırılması kararlaştırılan ve öncelikle İtalya Cenova'ya gönderilen iki savaş gemisinden *Asar-ı Tevfik* zırhlısı donanma – tersane işine yeni girmiş olan Krupp Şirketi'nin satın aldığı Germanya tersanelerine gönderilme süreci oldukça ilgi çekicidir. Tetkik için Cenova'da bulunan Halil İbrahim Paşa da Sultan'ın bu yönde bir tercihte bulunmasının teknik açıdan doğru olduğunu söylemiştir.[143] Hatta Halil İbrahim Paşa, Sultan'ın bu kararını *'ilham-ı Rabbani'* olarak nitelendirmişti.[144] Sultan'ın Almanya'ya olan meylini bilen bir subaydan farklı bir yorum beklemek de gerçekçi olmazdı.[145] Kaldı ki Sultan'ın Alman firmalarını övmeyen raporları güvenilir bulmadığı[146] hatta zaman zaman öfkelendiği de bilinmekteydi.[147] Bu sebeple Alman firmalarını öven rapor ve değerlendirmeleri memnuniyetle karşılayan Sultan daha önce de belirtildiği gibi

141 McGarity, *Foreign Influence*, s. 24.

142 BOA, Y.A.RES.36/17 (01.05.1304/26.01.1887)

143 İngiliz Kraliyet Donanması'nda tahsil gören Halil İbrahim Paşa 12 Ocak 1910'da Bahriye Nazırı olarak tayin edilmiştir. Çoker, Fahri, *Deniz Harp Okulumuz: 1773* (Ankara 1994), bölüm III, s. 37; Ayrıca bkz. Bal, Nurcan, *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları* (İstanbul, 2003), s. 145.

144 BOA, Y.PRK.OMZ.2/43 (03.08.1317/ 07.12.1899): *'Âsâr-ı Tevfik Fırkateyn-i Hümâyûnlarının Krupp toplarıyla techîzini emr-u fermân-ı kerâmet-beyân-ı zillu'llahîlerinin şeref-sünûh ve südûr buyurulmasındaki hikmetin sırf ilhâm-ı rabbânîden münba'is olduğu sâbit olup…'*

145 Ayrıca bkz. Strempel'dan Kriegsministerium'a, 14.07.1907, PA.AA. R13306.

146 BOA, Y.PRK.ASK.52/77 (06.05.1306/08.01.1889)

147 BOA, Y.EE.106/18 (02.01.1301/03.11.1883)

savunma sanayisi ilişkilerini dış politika sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünden silah siparişlerinin tüm aşamalarında doğrudan müdahildi ve kuşkusuz kontrol sahibiydi.

Grant'ın yaptığı bir değerlendirme ise Halil İbrahim Paşa'nın raporunu ve kullandığı abartılı ifadeleri daha da ilginç hale getirmektedir. Grant, Halil İbrahim Paşa'nın 1910'larda İngiliz yanlısı olduğunu ve iki zırhlı gemi alımı için İngiliz-Armstrong firmasıyla gizli görüşmeler yürüttüğünü iddia ediyordu. Bu sebeple Halil İbrahim Paşa'nın Sultan Abdülhamid'in Alman-Krupp Germanya tersanelerini tercih eden kararını bir *keramet*, *ilham-ı rabbani* olarak değerlendirmesi dikkat çekici bir tavırdı. Ancak Jön Türklerin iktidara gelmesiyle dengeler kısa bir süreliğine değişti. Yıllarca İngiliz Donanması'nda eğitim almasına rağmen Abdülhamid'in saltanatında 1899 yılında Osmanlı savaş gemilerinin İngiliz Armstrong toplarıyla teçhizine, Krupp topları lehinde açıkça muhalefet eden Halil İbrahim Paşa, kuvvetli Alman taraftarı Sadrazam Mahmut Şevket Paşa ile Armstrong firmasından savaş gemisi satın alınması konusunda ciddi anlaşmazlığa düştü. Halil Paşa alınacak gemilerin İngiltere'den alınmasını istiyordu. O dönemde İngiliz karşıtlığıyla maruf Sadrazam Mahmut Şevket Paşa[148]ise Almanya dururken İngiltere'den gemi alınmasını kendi hanesine başarısızlık olarak yazılacağından endişe etti ve 29 Mayıs 1910'da Halil İbrahim Paşa'yı istifaya mecbur bıraktı.[149]

Askeri uzmanlara çeşitli konularda raporlar hazırlatılıyordu. Dünyada üretilen silahlara ilişkin detaylara, yeni teknolojilere yer verilen bu raporlar nihayetinde şahsi yaklaşımlardan fazlasıyla etkilenebiliyordu. Birçok arşiv belgesinin de gösterdiği gibi çeşitli hediyeler, iyi karşılamalar ve firma sahipleriyle geliştirilen

148 Lowther'den Grey'e, 31.05.1910, NA, Londra: FO 78/371–1000.

149 Lowther'den Grey'e, 31.05.1910, NA, Londra: FO 78/371–1000; ayrıca bkz. Çoker, *Deniz Harp Okulumuz*, s. 37; Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 176–7; Beşirli, Mehmet, "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Donanması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11/25 (2004), s. 262–6.

yakınlıklar bu raporların oluşumunda bir yönüyle etkiliydi. Almanların *bahşiş* olarak tanımladığı ve maliyet kalemine bir şekilde dahil ettikleri bu tür 'öngörülemeyen masraflar' Alman Tarzı Silah Ticaretinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Ancak *bahşiş* Abdülhamid'den önce de vardı, sonra da var olmaya devam edecekti ve kuşkusuz sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sorunu değildi. Abdülhamid'in kendisi bile yolsuzluk yapan memurlardan ve özellikle yüksek rütbelilerin rüşvet kabul etmesinden son derece rahatsızdı.[150] Grant'ın da değindiği gibi birçok ülkede silah üreticileri kapalı kapılar ardında memurlara silah sözleşmelerinden pay teklif etmekteydi.[151]

Sultan hatıratında rüşvetin imparatorluğun güvenilirlik ve saygınlığını hem yabancı yatırımcılar arasında hem de uluslararası camiada nasıl zedelendiğinden üzüntüyle bahsetmektedir.[152] Deutsche Bank'ın yönetim kurulu üyesi ve Bağdat Demiryolu projesinin aktif bir destekçisi olan Arthur von Gwinner bizzat yaşadıklarından yola çıkarak kaleme aldığı bir mektubunda *bahşiş*in Osmanlı'da iş yapmanın bir parçası haline geldiğini ve Bağdat Demiryolu ihalesi için 120,000 Sterlin *bahşiş* verildiğini yazmaktaydı.[153] Ölümünden çok kısa bir süre önce Gwinner, 7 Kasım 1930 tarihli bir yazısında birazda abartılı bir dille "Türkiye ile iş yapan herkes bilir ki Sultan'ın bakanlarına ve memurlarına bir ödeme yöntemi olarak kullandığı bahşişi vermeden İstanbul'da karşıdan karşıya bir eşek bile geçirilemez" demekteydi.[154] Almanya'da basılan *Leipziger Neuesten Nachrichten* gazetesi Eylül 1906'da Osmanlı'daki silah ticaretinde *bahşiş*in yerini ele alan bir makale yayımladı. Makalenin başlığı oldukça ilgi çekiciydi; "Politik Görünüş: Bir Bahşiş

150 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 21–3; 74–5.

151 Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 14; Hallgarten, *Imperialismus vor 1914*, C. 1, s. 137.

152 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 75.

153 Fay, Sidney B., "The Baghdad Railway: A German Defense of the Financial Arrangements", *The Journal of Modern History* 4/2 (1932), s. 240.

154 Alıntılandığı yer, Fay, "The Baghdad Railway", s. 240-1.

Hikâyesi" (*Politische Übersicht: Eine Bakschischgeschiechte*). Makale yazarı Almanların *bahşişi* / rüşveti oldukça etkili bir siyasi araç olarak kullandığını iddia ediyor ve yazısını şöyle sonlandırıyordu: "İyi bilinir ki İstanbul'da işler ancak bahşiş ile yürür."[155]

Birçok örneğin gösterdiği gibi rüşvet Alman silah üreticilerinin yükselişinde oldukça etkili bir rol oynamıştı. Alman silah firmalarının dünya çapındaki güçlü pozisyonu ile silah alım sürecini manipüle edebilecek memurları etkilemek için kullandıkları yöntemler arasında doğrudan bir bağ vardı. Amerika'nın İstanbul'daki büyükelçisi John Leishman Amerikan Dış İşlerine gönderdiği bir raporunda "Krupp'un son 30-40 yılda 20 milyon Pounttan fazla satış yaptığını ve bu tutarın en az yüzde 10'unun belli memurlara bahşiş olarak dağıtıldığını güvenilir kaynaklardan öğrenmiş bulunuyorum" demekteydi.[156] Scott'a göre rüşvet tesadüfen ve nadiren görülen bir şey değil bilakis ticaretin her alanında hayati öneme sahip sistematik bir uygulamaydı.[157] Bu çerçevede bakıldığında Sampson'ın konuyla ilgili şu cümleleri alıntılamaya değer niteliktedir:

> "Silah siparişlerin ezici çoğunluğu hükümetler tarafından verilir. Bu hükümetlerin aldığı kararlar de hep bir ya da iki kişiye bağlıdır, bu nedenle bu kişilerin alınacak kararları desteklemesi hep çok önemli olmuştur. Bir savaş gemisini ya da bir topu bir başkasına tercih edip satın almanın getireceği avantaj çoğunlukla belirsizdir ve o kararı savunacak tezler hep sallantıdadır. Siparişler yüklü miktarda olduğu için alınacak en küçük karar bile firmalar için çok önemliydi ve satışlar genelde ulusal güvenlik gerekçesiyle gizli görüşmelerle yapılmaktaydı. Dahası, yetkililer kendi paylarını artırmak için ülkelerinin ihtiyaçlarının ya da kapasitelerinin ötesinde daha büyük siparişler verebilirdi."[158]

---

155 *Leipziger Neuesten Nachrichten*, 14 Eylül 1906, in: PA.AA. R13305.

156 Leishman'dan Hay'e, 17.07.1903, NARA-Microfilm, College Park: M46/72.

157 Scott, John Dick, *Vickers: A History* (Londran, 1962), s. 81. Alıntılayan Sampson, *The Arms Bazaar*, s. 52.

158 Sampson, *The Arms Bazaar*, s. 53.

Sistemi kolaylaştıran ya da zorlaştıran bürokratlar her zaman vardı. Bürokratlar süreçleri silah üreticilerin aleyhinde hem uzatabilir hem de erteletebilirlerdi ya da hızlandırabilir hatta çok kritik destekler dahi verebilirlerdi. Huber gibi İstanbul'da mukim tüccar ve temsilciler bunu çok iyi bildiklerinden onların gönlünü hoşnut etmek gerektiğini de çok iyi biliyordu. Bu nedenle tüm tedarik süreçleri sadece askeri ihtiyaçların ya da ekonomik saiklerin tek başına belirleyici olduğu süreçler değildi. Aksine, ilgili yetkililerin şahsi nüfuz ve tavırları da pazarlık, tedarik ve hatta ödeme süreçlerinin sonlandırılmasında etkiliydi.

1908-1915 yılları arasında Berlin'de büyükelçilik yapmış olan Osman Nizami Paşa'nın ilk görevlendirmesinde Alman makamlarının Alman Büyükelçi Marschall'dan bilgi istemesiyle Marschall aşağıdaki ifadelerle Osman Nizami Paşa hakkında olumlu bir kanaat dile getirmiştir. Bu raporu bizim için önemli ve ilginç kılan nokta Marschall'ın hususi olarak Osman Nizami Paşa'nın Alman silah sanayisine verdiği desteği dile getirmiş olmasıydı:

> "Osman Nizami Alman yanlısı duruşunu yaptıklarıyla bizzat ispat etmiş bir isimdir. İstanbul'da görev yaptığım on bir yıl boyunca askeri reformlardan sorumlu subaylarımıza hem sadık bir dost hem de danışman olmuştur. Askeri misyon heyetimiz için her zaman güvenilir bir haber kaynağı (informant) olmuştur. Almanya'yı Türkiye'nin tüm askeri siparişlerinde tek silah tedarikçisi yapmak için tüm nüfuzunu kullanmıştır. … Osman Nizami bir Türk vatanseveridir ancak tüm ruhuyla (in seiner ganzen Geistesrichtung) bir Türkten daha çok bir Alman'dır.[159] Bu nedenle benim tam güvenimi hakketmektedir."[160]

Alman *Deutsche Zeitung* gazetesi 1907 yılında Marschall'in Osman Nizami Paşa özelinde dile getirdiği Osmanlı devlet adamlarının

159 Buradaki en ilginç ifade 'Türkten ziyade Alman gibiydi,' ifadesidir. Amerikalı danışman Bucknam Paşa da Rauf Paşa için 'Rauf düşünce itibari ile bir Türkten ziyade Amerikalı gibidir,' demiştir. *The New York Times*, 11 Mayıs 1913.

160 Marschall'den Bülow'a, 25.10.1908, PA.AA. R13746.

Almanya'nın Osmanlı üzerindeki siyasi ve iktisadi nüfuzuna sundukları katkı konusundaki bakış açısını doğrulayan bir yorum-makale yayımlamıştı. Yorumda, hizmetlerinden ve dostluğundan ötürü Kayser II. Wilhelm'den Kara Kartal madalyası alan Sadrazam Halil Rıfat Paşa sayesinde Alman nüfuzunun Osmanlı İmparatorluğu'nda sürekli genişlediği söylenmekteydi.[161] Bir başka çarpıcı örnek de Almanya'da eğitim almış olan Halil Rıfat Paşa'nın oğlu Ahmet Rıfat Bey tarafından Alman büyükelçisine gönderilen 9 Temmuz 1907 tarihli Alman *Süddeutsche Zeitung*'da yayımlanan "Türkiye üzerindeki Alman nüfuzu yeniden artırılmalıdır" (*Deutschlands Einfluss auf die Türkei muss wieder steigen*) başlıklı makale küpürü ve kendisinin o küpürü sunarken kullandığı dildir. Ahmet Rıfat Bey, Alman elçisine şu şekilde hitap etmişti:

> "Zat-ı alilerinizden bu mektuba iliştirilmiş gazete küpürlerini sizlere takdim konusunda izin talep ediyorum. Bunlar bana içeriğinden de anlaşılabileceği üzere Alman-Türk dostluğunun ilerlemesini ve güçlenmesini arzu eden bir arkadaşım tarafından gönderilmiştir. Bu dostluğun güçlenmesi babamın Sadrazamalığı döneminde gerçekleşmesine katkı sağladığı ve bunu görme şansını yakaladığı en büyük bahtiyarlığıdır. Uluslarımızın geleceği kutlu olsun!"[162]

Ahmet Rıfat Bey Almanya'da eğitim alıp daha sonra Osmanlı'ya bir Alman havarisi olarak dönen onlarca öğrenciden birisiydi. Genç memurlar arasında da Almanya ve askeri başarısı bir model olarak görülürken, yüksek pozisyondakilerin, özellikle de Alman

161 *Deutsche Zeitung*, 9 Temmuz 1907, PA.AA. R13745; Ancak Giesl Halil Rıfat Paşa'yı tahsilsiz ve alt sınıfa mensup birisi olarak tanımlamıştır. 'Der Sultan hatte den 80 jährigen Großvezier Halil Rıfat Pascha, einen ganz ungebildeten und inferioren Mann, [...] zu diesem Amte berufen.' Giesl, *Zwei Jahrzehnte im Nahen Orient*, s. 25. Giesl Halil Rıfat Paşa'nın yaşı konusunda ise yanılmıştır. Halil Rıfat Paşa sadrazam olduğunda 80'li yaşlarında değil, 68 yaşındadır ve 1901 senesinde 74 yaşında ölmüştür. Bkz. Birol, Nurettin, "Halil Rıfat Paşa", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 27/2 (2003), s. 278–80.

162 Ahmed Rıfat Bey'in mektubu, 11.08.1907, PA.AA. R13745.

Harp Akademisi'nde ya da Almanya'da bir vesile ile uzun süre bulunmuş olanların tam bir hayranlığı söz konusuydu. Zaman içerisinde bu öğrenciler Alman kültürünün sadık birer temsilcisi haline geldiler. Bu kadrolar kültür aktarımına yaptıkları katkının yanı sıra iki İmparatorluğun siyasi ve iktisadi ilişkilerinin güçlenmesinde de önemli bir rol oynadılar. Raporlarında Alman askeri düzenine ve stratejilerine övgüler yağdıran ve böylelikle Payitaht'ın hem sivil hem de askeri ortamlarında Alman imajını kuvvetlendiren bu genç hayranların çabaları ne Berlin'deki ne de İstanbul'daki Alman diplomatların gözünden kaçıyordu. Almanya'nın Payitaht'taki asıl varlığı Almanya ile bir şekilde ünsiyet kurmuş Osmanlı bürokratların desteğini almak ve korumaktı. Sultan 1907 yılında bazı Osmanlı askeri uzmanları Almanya'ya gönderme kararı aldığında, bu nedenle tecrübeli Alman dış işleri diplomatı Kiderlen bu kararı açıkça ve güçlü bir şekilde desteklenmesi gereken bir karar olarak değerlendirdi. Zira bazı devletler bu kararı engellemek için 'entrikalara' başlamıştı bile. Acilen tedbir alınması gerektiğini düşünen Kiderlen, Berlin'i hemen uyarmış ve Alman nüfuzunun ve imajının Türkiye'de devamı için bu transferin önemli bir fırsat olduğunu ve derhal Osmanlı askerlerinin Berlin'e gelebilmesi için gerekli onayların verilmesi gerektiğini bildirmiştir.[163]

Almanya'da eğitim vesilesiyle bulunmuş veya çeşitli uzun dönemli görevler için gönderilmiş askeri personeller arasında daha sonra Harbiye nazırlığı yapacak olan üç isim de bulunuyordu; Ali Rıza (Paşa), Mahmut Şevket (Paşa) ve Ahmet İzzet (Paşa).[164] Almanya'nın Osmanlı'ya nüfuz etme çabalarının ayrılmaz bir parçası olan bu isimler II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde karar alma süreçlerinde her ne kadar kısıtlanmış kabul edilseler de Birinci Dünya Savaşı ittifakına giden süreçte Alman nüfuzunun derinleşmesinde ve kökleşmesinde en önemli görevleri icra

163 Kiderlen'den Dışişleri Bakanlığı'na, 15.07.1907, in: PA.AA. R.13306; Ayrıca bkz. Strempel'den Kriegsministerium'a, 14.07.1907, PA.AA. R13306.

164 Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth", s. 94–5.

etmişlerdi.[165] Özellikle Alman askeri tedrisatından geçmiş olan bu isimler hem Alman devleti hem de silah üreticileri için yaşam sigortası işlevi görüyorlardı. Nihayet Sultan Abdülhamid tahttan indirildiğinde Almanya ve Alman silah üreticileri bu isimlerin sayesinde birçok kişinin beklentisinin aksine Osmanlı'daki konumlarını korumayı başarmışlardı. Hatta sonraki bölümlerde de göreceğimiz gibi Jön Türk ihtilali ile Almanya'da eğitim görmüş bu isimler Almanya-Osmanlı ittifakının kapısını açacak anahtar görevlere getirilmişti.[166] Bu durumun farkında olan Wangenheim 1912 yılında gururla "ordu Türk siyasetinde iktidarda olduğu müddetçe Almanya diğer rakiplerine kıyasla her zaman tercih edilen ülke olacaktır"[167] demiştir. Bu "deklere edilmemiş avantajlı durum" Alman Devleti tarafından da gayet iyi biliniyor ve "barışçıl sızma stratejisinin" önemli bir parçası olarak değerlendiriliyordu.[168] Tarihi olaylar Wangenheim'ın raporunda dile getirdiği iddiayı haklı çıkarttı ve Alman sisteminde eğitim görmüş genç subaylar son perdede müttefik olarak Almanya'yı tercih etmişti. Almanya'ya gitme fırsatı bulamayan genç subaylar ise Goltz Paşa başta olmak üzere Alman askeri danışmanlar ve hocaların gözetiminde aldıkları dersler ile Alman yanlısı kadrolaşmanın önemli parçaları olmuşlardı. Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirildiği 1909 yılından 3 yıl sonra yazdığı bu raporunda Wangenheim "Türk subaylarının çoğunluğu hâlâ askeri kapasitemizin mutlak üstünlüğüne inanmaktadır" demekteydi.[169] Kaldı ki ihtilalden önce bile Alman yanlısı subaylar ordunun yeniden düzenlenmesi

---

165 Marschall'dan Bülow'a, 03.09.1908, Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 25, s. 614-5.

166 Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth", s. 109–10.

167 Wangenheim'den Hollweg'e, 28.08.1912 alıntılayan Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 82

168 Ayrıca bkz. Turfan, Naim M., *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and Ottoman Collapse* (Londra, 2000).

169 Wangenheim'den Hollweg'e, 28.08.1912 alıntılayan Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 82.

ve silahlandırılmasında önemli paya sahipti ve pazarlık ve satın alım süreçlerinde Almanya'nın lehinde önemli roller oynamıştı.

Goltz Paşa'nın en sadık ve başarılı talebelerinden, Harp Akademisi'nden 1887 yılında mezun olmuş ve 1891-94 yılları arasında Almanya'da ileri düzey askeri eğitim almış olan Ahmet İzzet Paşa bu derin Alman nüfuzunun oluşumunda katkısı en bariz olanlardan birisiydi.[170] Paşa, 1894 yılında İstanbul'a döndükten sonra Alman danışmanların en yakın dostlarından birisi oldu. 1898 yılında Almanya'yı bir kez daha ziyaret eden Ahmet İzzet, Alman askeri sistemi ve örgütlenme kapasitesi hakkında incelemeler yapmış ve ordunun başarısının sırrını askerlerin disiplinli oluşu ile açıklamıştır. Raporunda Berlin'de olduğu günlerde kendisinin süvari ve piyade askerlerin manevralarını izlemeye davet edildiğini aktaran Paşa'ya göre Alman askerinin en başat karakteri disiplinli ve komutanlarının emirlerine harfiyen itaat etmeleriydi. Menne'nin[171] tabiriyle 'İmparator'un kulağı delik bir dostu olan' [172] meşhur süvari komutanı Kont Alfred von Waldersee ile de görüşmeler yapan Ahmet İzzet Paşa hazırladığı uzun raporlarda katıldığı askeri tatbikatlara ilişkin gözlem ve değerlendirmelerini paylaşmıştır.[173]

Alman askeri sisteminin kendisini oldukça etkilediğini ve hatta hayran bıraktığını görebildiğimiz raporun yazarı Ahmet İzzet Paşa Almanya'daki tecrübe ve gözlemlerinden istifadeyle Goltz Paşa'nın temelini attığı sistem çerçevesinde Mahmut Şevket Paşa ile koordineli bir şekilde subayların eğitim sistemini değiştirmiş, daha disiplinli bir tabur sistemi getirmiş, ulaşım ve seferberlik üzerine yoğunlaşmış ve tatbikatlar düzenlemiştir.[174]

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi, askeri ve ekonomik nüfuzunun oluşumunda ve uzun süreli ayakta kalmasında

---

170 Akmeşe, *Birth of Modern Turkey*, s. 25.

171 Brose, Eric Dom, *The Kaiser's Army: The Politics of Military Technology in Germany during the Machine Age, 1870–1918* (New York, 2001), s. 13, 41.

172 Menne, *Blood and Steel*, s. 194.

173 BOA, Y.PRK.MYD.21/15 (21.12.1315/11.05.1898)

174 Swanson, "War, Technology, and Society", s. 374.

katkısı en yüksek isimlerden birisi de şüphesiz Mahmut Şevket Paşa'ydı. Özellikle Mauser tüfeklerinin Osmanlı silah pazarında güçlü temsili ve ordu tarafından kabul edilmesi Mahmut Şevket başta olmak üzere Sultan'ın bürokratların silah satışlarındaki etkisini anlamak açısından oldukça aydınlatıcı bir örnektir. 1886 yılının son günlerinde Alman Mauser Şirketi Osmanlı pazarına girmek için ciddi bir mücadele ve hazırlık içine girmişti. Aşağıda göreceğimiz gibi Mahmut Şevket Paşa Alman yanlısı yaklaşımını daha bu ilk günlerde ortaya koymuştu. Serasker Ali Saib Paşa tarafından desteklenen Avusturya menşeli Mannlicher tüfekleri ile kıyasıya bir rekabet içerisinde olan Alman Mauser tüfekleri Goltz Paşa ve Mahmut Şevket Paşa tarafından hararetle savunulmuştu.[175] Goltz Paşa'nın gözlemci ve teknik danışman olarak katıldığı komisyonda, en genç[176] üye olan Mahmut Şevket Paşa öne atılmış ve Alman menfaatlerini canhıraş bir şekilde savunmuş Serasker Ali Saib Paşa'nın tezleri karşısında güçlü bir Mauser savunması yapmıştı.[177] Goltz Paşa Osmanlı silah pazarının Almanlaştırılmasının en önemli adımı olan bu görüşmelerde Mahmut Şevket Paşa'nın gayret ve katkılarını detaylarıyla şu şekilde aktarıyordu:

> "Başta, kimse Serasker Ali Saib Paşa'ya karşı konuşmaya cesaret edemedi ve ortamda derin bir sessizlik hâkim oldu. Kısa bir aranın sonunda tüm üyelerin en genci Mahmut Şevket (Paşa) konuşmaya başladı ve Serasker'e sakin ama etkileyici bir üslup ile itiraz etmeye başladı. Kuvvetli hafızası kendisine yardımcı oluyordu. Gazete haberlerini harfiyen tekrar etti ve medyadaki saldırıların asılsız olduğunu ispat etti. Daha sonra özet ama etkili bir şekilde silahları mukayese etti. Güçlü bir beyinden güçlü bir konuşma ortaya çıkmış ve sonunda herkes eleştirilen silah fabrikasını ve yöneticisi Mauser'i kabul etti. Konuşmayı bitirişi ise oldukça etkiliydi; 'Vallahi doğru söylüyorum.' Genel intiba çok

175 Goltz, "Erinnerungen an Mahmud Shewket Pascha", s. 34.
176 Swanson, "War, Technology, and Society", s. 372.
177 Goltz, "Erinnerungen an Mahmud Shewket Pascha", s. 34.

> müspetti. Tüm gözler kendisinden böylesine etkileyici ve cesur bir konuşma beklenmeyen bu esrarengiz gence dönmüştü."[178]

Serasker'in itirazlarına rağmen ihalenin Mauser'e verilmesi kararlaştırılmış ve böylelikle 1887'de Goltz Paşa ile Mahmut Şevket Paşa arasındaki işbirliği sayesinde Osmanlı silah pazarının Almanlaştırılma süreci başlamıştı. Takip eden yıllarda Mauser hafif silahlarda, Krupp ise toplarda tekel haline gelecekti. Osmanlı silah pazarının Almanlarca domine edilmesi ordunun komuta kademesinin Alman yanlısı subaylarla kuşatılmasını ve bir bakıma askeri sistemin Almanlaşmasını beraberinde getirmişti. 1880'lerin sonunda başlayan bu süreç nihayetinde 'Silah Kardeşliği' temasıyla bir ittifak anlaşmasına evrildi ve sonunda girilen I. Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilmek zorunda kaldı. Goltz Paşa Osmanlı hizmetinden ayrıldıktan[179] sonra da iletişimini koparmayan Mahmut Şevket Paşa, bir konuşmasında Cemal Paşa'ya "Artık kendimizi Alman tarzı savaş usulünden kurtaramayız. 30 yılı aşkın bir süredir Alman danışmanlar ordumuzun içindeler ve tüm subaylarımız Alman tarzı askeri eğitim aldılar. Yani, ordumuz Alman talimatları ve disiplini ile oluşmuştur. Tüm bunları değiştirmek artık imkânsızdır" demekteydi.[180]

Bu açıklama toplar başta olmak üzere askeri teçhizat alımı için de geçerliydi. 6 Nisan 1905'te Osmanlı hükümeti Krupp Şirketi'nden 1,967,634,37 Osmanlı Lirası (36,302,854 Mark) tutarında 558 adet top ısmarlamıştı.[181] Grant'a göre bu Almanların yaptığı en büyük satıştı.[182] 1906 yılına geldiğinde Osmanlı ordusunun tüm top ihtiyacı sadece Almanlar tarafından karşılanıyordu. Bu arada Hurşit Paşa başkanlığındaki komisyon

---

178 A.g.e., s. 35.

179 Goltz'dan Mahmut Şevket Paşa'ya, 30.09.1911, MA, Freiburg: NL.737/10.

180 Cemal Paşa, *Hatırat*, Martı Metin (ed.) (İstanbul, 1996), s. 73.

181 BOA, Y.PRK.ASK.227/13 (30.01.1323/06.04.1905): '93 Batarya sahra topu esmânı olarak'.

182 Grant, "The Sword of the Sultan", s. 26.

başka silahları da incelemiş ve Krupp'un ürettiklerinin mükemmel olduğu kanaatine varmıştı.[183] Komisyon raporunda ordunun yaklaşık yarım yüzyıldır Alman Krupp toplarıyla donatıldığı hatırlatılıyordu. Komisyon bu uzun süre zarfında Krupp sisteminin topçu birlikleri tarafından benimsendiğini ve olası bir savaşta başka top sistemlerinin kullanılması durumunda sonucun bir felaket olacağını dile getirmişti.[184] Kısacası Mahmut Şevket Paşa'nın yukarıda aktarılan "tüm bunları değiştirmek artık imkânsız" tespiti I. Dünya Savaşı arifesinde genel kabul gören bir kanaat olmuştu.[185]

Bahsedilen yüksek rütbeli askeri yetkililerin haricinde Yıldız Sarayı'nda bulunan Sultan'ın özel kâtipleri, danışmanları ve diğer sivil memurlar da silah alımı sürecinde etkin olabiliyorlardı.[186] Bizzat Sultan'ın kendisi tarafından seçilen kâtipler bunlar içinde en etkili olanlardı.[187] Saray bürokrasisini, etkili ve güçlü karakterleri çok iyi bildiğini tahmin ettiğimiz Goltz Paşa, başkâtipler için "devlet işlerinde Sadrazam'dan daha etkilidirler" derken çok da yanılmıyordu. Goltz Paşa, yazdığı bir makalede kâtiplerin en önemli ayrıcalığını şu şekilde tarif etmişti: "Onlar gizli saklı yerlerdeki kapanları ve tuzakları çok iyi tespit ederler ve bu onları vazgeçilmez yapar."[188] İngiliz Büyükelçi White bu nüfuz sahibi bürokratlar hakkında şu ilginç yorumu yapmaktaydı: "Her bakanlık raporu, padişahtan önce bu insanlar tarafından eleştirilir ve Sultan'ın huzurunda açık bir şekilde saldırıya uğrardı.

183 BOA, Y.MTV.285/100 (27.01.1324/23.03.1906)

184 BOA, Y.MTV.285/100 (27.01.1324/23.03.1906)

185 Cemal Paşa, *Hatırat*, s. 73.

186 *Mâbeyn* hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hürmen *Bürokrat Tevfik Biren*; Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 213–4: Başkâtipler şunlardı; Küçük Sait Paşa (1876-78), Ali Fuat Bey (1878-81), Süreyya Paşa (1881-94), Tahsin Paşa (1894-1909)

187 *Mâbeyn* ve Yıldız Sarayı bürokrasisi için bkz. Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 167–73.

188 Goltz, *The Turkish Army, its Characteristics and Capabilities*, s. 14; ayrıca bkz. Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 180.

(Başkatipler) Sultan Abdülhamid'e Bakanlardan çok daha yakındır. Bu nedenle Sultan'ın hayal gücüne ya da önyargılarına tesir etmek konusunda başkâtipler çok daha fazla imkânlara sahiplerdi."[189] *The Times of India* gazetesi de 10 Ağustos 1908 tarihinde yayınladığı bir makalede Saray kâtiplerinin Osmanlı devlet idaresindeki ve saraydaki etkin pozisyonları hakkında "Gerçek güç Sultan'ın ve kâtiplerinin elindedir" şeklinde bir ifadeye yer vermişti.[190]

Katiplerin siyasi gücünü daha iyi anlamak için 'Arap İzzet', 'İzzet Holo' ve 'İzzet el-Abid' diye de bilinen ve bazı yabancı gözlemciler tarafından Abdülhamid'den sonra en ilginç kişilik olarak gösterilen İzzet Bey'i tartışmak yerinde olacaktır.[191] İzzet Bey'e aynı zamanda 'Hamidî sistemin Avatarı',[192] "Türkiye'nin Machiavelli'si"[193] ve 'Sultan'ın sözcüsü'[194] şeklinde yakıştırmalar da yapılmıştır. Farah İzzet Bey'in sarayda görev yaptığı on beş yıl boyunca Sultan'ın en fazla güvendiği isim olduğunu söylemektedir.[195] Gerçekte İzzet Bey Sultan Abdülhamid'in başdanışmanı gibi davranıyordu.[196] Abdülhamid tarafından iktisadi konularla ilgili her

189 White'dan Salisbury'ye, 28.06.1887, NA, Londra: FO 78/3998.

190 The Times of India, 10 Ağustos 1908, PA.AA. R13745.

191 Abdülhamid devrinde en önemli isimlerden birisi olan İzzet Bey anayasanın ilanından sonra Avrupa'ya kaçmıştır. Bkz. Farah, Caesar E., "Arab Supporters of Sultan Abdulhamid II: Izzet al-Abid", *Archivum Ottomanicum* 15 (1997), s. 189–219.

192 Gooch ve Temperley, *British Documents*, C. 5, s. 8; Kamphövener Paşa İzzet Bey için şöyle demiştir: '*Der Sultan sei in den Händen eines verworfenen Menschen, des İzzet Bey, der ihn ganz leite, und durch den alle Geschäfte gehen.*' Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C.12-1, s. 17.

193 '1908'de ruhunu kurtarmaya çalışan bir derviş olmuş ardından Jön Türklere katılarak kellesini kurtarmaya çalışmıştır. En sonunda ise ruhunu ve kellesini bir arada tutmak için ülkeden kaçmıştır. İddialara göre oldukça zengin olup Londra ve New York'ta parası bulunmaktadır. Hem Londra'yı hem de New York'u ziyaret etmiştir.' *The New York Times*, 6 Ocak 1915.

194 Currie'den Salisbury'ye, 16.04.1896, NA, Londra: FO 78/4706.

195 Farah, "Arab Supporters", s. 194.

196 Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire*, s. 214.

komisyona üye yapılmıştı. Mali reform komisyon üyeliği bunlar arasında en önemli olanıydı. Tüm bu görevler onun imparatorluğun tüm mali konularına, özellikle savunma harcamalarına ve bunların yabancı kaynaklarla finansmanı meselesine vakıf olmasını sağlıyordu. Bu sayede silah siparişleri ve dış borçlanma üzerinde görünür bir etkisi oluştu ve bu İzzet Bey'i silah tüccarlarından, bankerlere kadar herkesin ulaşmak istediği adam haline getirdi.[197] Dolayısıyla, Sultan'a yaklaşmak ve Onu etkileyebilmek için İzzet Bey ile yakın ilişki kurmak bir ön şart haline geldi. Alman büyükelçisinin "Bağdat demiryolu projesi üzerindeki etkisinden ötürü, İzzet Bey bizim için vazgeçilmez bir kişidir"[198] sözlerinden de anlaşıldığı gibi Almanlar diğer ülkelere kıyasla bu ilişkinin önemini daha önceden anlamışlardı. Alman Büyükelçi Marschall, İzzet Bey'den gelen bilgileri "en güvenilir bilgi (*höchst vertraulich*)" olarak tanımlıyordu.[199] Mauser ve Krupp'un İstanbul'da temsilciliğini yapan Huber de İzzet Bey ile sık görüşen bir isimdi. Sipariş verilecek olan top ve tüfeklerin fiyatlarından, teknik özelliklerinden ve kalitesinden bahsedilen yazışmalar İzzet Bey'in silah alımı sürecine doğrudan müdahil olduğunun işaretiydi.[200] Ancak Alman silah firmaları lehine hareket ettiğine dair bir belgeye ulaşamadığımız İzzet Bey hakkında Kössler, "Fransız silah firmaları İzzet Bey'e Almanların verdiğinden daha çok *bahşiş* vermiştir" demektedir.[201]

Rüşvet aldığı düşünülen memurların silah pazarındaki dengeyi Alman silah üreticileri lehine manipüle etme imkânları kuşkusuz vardı ve bu güçleri o dönemde ilgili herkes tarafından biliniyordu. Bu çerçevede saraya ispatsız ve delilsiz 'jurnaller' de iletiliyor ve isim verilerek bazı Osmanlı ve Alman danışmanlarının bu rüşvet trafiğine dahil oldukları iddia ediliyordu. *Kocası Tarafından Sevilmek*

197 Farah, "Arab Supporters", s. 198; Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 272.
198 Alıntılayan Boelcke, *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten*, s. 147–8.
199 Marschall'den Auswärtiges Amt'a, 11.10.1902, Lepsius vd., *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, C. 14, s. 421.
200 BOA, Y.PRK.ASK.168/128 (1318/1900)
201 Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich*, s. 274–5.

Sanatı (1884), *Çıplak Erkek Taburu* (1887) ve *Aşkın Turu* (1896) gibi romanların yazarı olan Théodore Cahu'nun Sultan'a yazdığı ve hayal gücünü de kullanarak kaleme aldığını düşündüğümüz jurnaller bu bakımdan en ilgi çekici olanıdır. Théodore Cahu, Goltz Paşa tarafından Şansölye Bismarck'a ve General Waldersee'ye gönderildiğini ve gizlice ele geçirdiğini iddia ettiği bazı mektupları aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid'in çocukluk arkadaşı olduğu da söylenen Ermeni asıllı Osmanlı Devlet adamı Artin Dadyan Paşa'ya, Sultan'a iletilmek üzere teslim etmişti. Ele geçirdiğini söylediği bu mektuplarda Goltz Paşa bizzat Bismarck'ın talimatı ile üç Osmanlı yetkilisine rüşvet verdiğini söylüyordu. Bu belge trafiğini ve belgenin üretilmesini ilginç kılan ise jurnallerin sonuna Artin Paşa'nın düştüğü şu nottu: "Kendileri (Théodore Cahu) bu hizmetleri sebebiyle de Sultan'ın ihsanına nail olmayı ümit ettiğini ima etti."[202] Uydurma ve kurgu olma ihtimali çok yüksek olan bu "ele geçirilmiş mektuplar" olmadan da silah ticaretinde bahşiş/rüşvet gibi manipülatif araçların Almanlar tarafından oldukça işlevsel olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Ancak Alman silah firmaları

202 Mutluçağ, Hayri, "Dost Bildiğimiz ve Ordumuzu Islah için İçimizde Bulundurduklarımızın Marifetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 12 (1968), s. 34–41; Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde,* s. 64–6; Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 73. Hem Mutluçağ hem de Ortaylı Goltz Paşa'nın rüşvet trafiğine müdahil olması ile ilgili aynı belgeden istifade etmişlerdir. BOA, Y.EE.15/212 (28.08.1307/20.03.1890). Türk'ün de alıntıladığı bu belgeye Mutluçağ şu tercüme ile yer vermiştir: "Bu paşaları siz de [Bismarck] tanırsınız, emirleriniz üzere şimdiye değin kararlaştırılan paraları kendilerne iki defa vermiş olduğumu biliyorsunuz. İşte bu ödemeler tekrarlandığı takdirde, yukarıda adlarını açıkladığım kişilerin geniş ve önemli yardımlarını göreceğimize eminim." Aslında bu evraklar Sultan'ın jurnallerinin raporları arasında olup Asaf Tuğay tarafından saklanmış ve daha sonra Başbakanlık Arşivi'ne verilmiştir. Bkz. Tuğay, Asaf, İbret: Abdülhamid'e verilen Jurnaller ve Jurnalciler (İstanbul, 1962); ve Tuğay, Asaf, *"Saray dedikoduları ve bazı mâruzat"* (İstanbul, 1963). Üstelik şunu da söylemekte fayda var ki, Artin Paşa'nın da belirttiği gibi Theodore Cahu Sultan'dan hediye ummaktaydı. (*...kendilerinin de [Theodore Cahu] ihsan-ı celil tacdarilerine nail olacağı ümidinde bulunuduğunu ima etti*). BOA, Y.EE.15/212 (28.08.1307/20.03.1890)

Sultan Abdülhamid'in de sıklıkla şikâyet ettiği rüşvetçi bürokratların memnun edilmesi için para transferinin dışında başka "taktikleri" de yok değildi. Bir ziyaret esnasındaki yüksek ilgi, sıcak, dostane ve cömertçe karşılama, misafir etme, ayrıca yükte hafif, pahada ağır bazı kıymetli hediyelerin takdimi önemli ve uzun süreli etkiler bırakabiliyordu.[203] Osmanlı silah pazarının kapısını açacak ilk anahtarın bu bürokratlarda olduğunu bilen silah firmaları bu memurlarla iyi geçinmenin muhtemel avantajlarını da çok iyi kestirebiliyorlardı. Bu nedenle Alman savunma firmaları şirket merkezlerine ve fabrikalarına yapılan ziyaretlerde misafirlerinin her türlü ihtiyacını karşılama hususunda oldukça cömert davranıyorlardı.

Krupp Şirketi 1870'lerden başlayarak Osmanlı pazarında tekel haline geldiği için askeri danışmanların çabaları büyük ölçüde Mauser'in pazara sokulması üzerine yoğunlaşmıştı. Bu sebeple Mauser tüfeklerin Osmanlı silah pazarındaki başarısı şahsi nüfuzun önemini ve etkisini göstermesi bakımından kritik bir örnektir.[204] 1887'de ilk büyük siparişini aldıktan hemen sonra Mauser de, Krupp Şirketi'nin temsilci ve yetkililerinin ilk büyük siparişinden beri yaptığı gibi, Osmanlı bürokratlarıyla yakın dostluklar ve şahsi ilişkiler kurmaya başlamıştı.[205]

Sultan'ın Almanya'ya ve Alman malı silahlara olan teveccühünü bilen kâtipler de bu yönde hareket ediyorlardı. Örneğin Süreyya Paşa'nın imzasını taşıyan bir raporda Alman tarzı askeri düzenleme ve silahlanma stratejisi övülüyor, Avrupa'da bir savaş tehlikesinden ve ardından gelebilecek siyasi değişimlerden bahsediliyordu. *Layihası* Osmanlı Ordusu'nun yeniden düzenlenmesi gerektiğine ve yeni bir silahlanma politikasının gerekliliğine işaret ediyordu. Bu tür rapor ve layihalar silahların pazarlanması adına Alman lehinde önemli avantajlar sağlıyordu. Süreyya Paşa'nın sunduğu raporda şu noktalara temas ediliyordu:

---

203 Sater ve Herwig, *The Grand Illusion*, s. 134-6.

204 Bkz. Bölüm 3.

205 BOA, HR.TO.30/11 (02.08.1285/18.11.1868); BOA, HR.TO.30/9 (11.06.1285/29.09.1868)

"Tüm Avrupa'da aşırı bir silahlanma sürecine girildi. Mevcut siyasi vaziyetle ilgili Avrupa parlamentolarında yapılan konuşmalara ve gazete haberlerinin içeriklerine bakılırsa açıkçası korkunç bir savaş ihtimali, hiç de uzak değil. Hazırlıksız yakalanmamak için Devlet-i Aliyye savaş teçhizatı alımına derhal başlamalıdır."[206]

Raporun ikinci kısmında ise, Osmanlı ordusunun mevcut kapasitesin'den ve depolarında bulunan silahlardan bahsedilmekteydi. Henry-Martini, Snider and Winchester gibi mevcutta bulunan Amerikan, İngiliz silahlarının hakkında çok olumsuz ifadelere yer veren rapor Osmanlı ordusunun en öncelikli hedefinin savaşa girecek her askerin eline bir tüfek vermek olduğunu söylüyordu. Hali hazırda Osmanlı askerlerinin elinde mevcut bulunan Alman malı olmayan silahları acımasızca eleştiren raporun silahlanma önerisinin adresi kuşkusuz Alman silahları olacaktı. Bu durumda askere alma sisteminde değişiklik yapılmasını ve asker sayısının artırılmasını tavsiye eden Goltz Paşa'nın uyguladığı reform paketine bağlı kalabilmek için silah alımı bir şart haline geliyordu.[207] Teşhis de reçete de belliydi. Ordunun elinde 450,000 Martini olduğundan bir savaş halinde daha fazla tüfeğe ihtiyaç duyulacağı tespitine raporda yer veren Süreyya Paşa "Bu durumda askerlere işe yaramaz Snider ve Winchesters tüfekleri vermekten başka yapılacak bir şey yoktur" diyerek durumu daha da vahim bir halde takdim ediyordu.[208] Diğer ülke firmalarını sert bir dille eleştirdikten sonra 550,000 adet yeni tüfeğe acil ihtiyaç duyulduğunu ve mali önceliğin de bu konuya verilmesi gerektiğini söyleyen rapor son olarak Alman askeri gücünün şöhretinden ve Almanya'da üretilen tüfeklerin kalitesinden bahsetmekte ve Almanya'nın askeri üstünlüğünün tartışılmaz olduğunu şu sözlerle iddia etmekteydi:

"Almanya tüm otoriteler tarafından askeri işlerde ve askeri teçhizatta diğer tüm ülkelerden daha güçlü olarak görülmektedir.

206 BOA, Y.A.RES.36/17 (19.04.1304/15.01.1887)
207 Bkz. Bölüm 2.
208 BOA, Y.A.RES.36/17 (19.04.1304/15.01.1887)

> Beş, on yıllık tecrübenin ardından Almanya, Fransa ile muhtemel bir savaşta hazırlıksız olmamak için otomatik Mauser tüfeklerini kullanmaya başlamış ve askerlerine 500,000 Mauser tüfeklerinden dağıtmıştır. Dahası tüm orduya bu tüfekleri vermeyi amaçlamaktadır. Gazetelerin yazdığına göre Amerika'dan otomatik tüfek yapmak için makina getirten Fransız hükümeti ise Almanya'nın Mauser tüfeklerine sahip olmasından dolayı korku ve telaş içerisindedir."[209]

İngiltere Büyükelçisi White'ın yukarıda da alıntılanan yorumunu haklı çıkarırcasına Serkatip Süreyya Paşa Sultan'ın önyargılarına nüfuz etmek için kimsenin sahip olmadığı bu imkânı kullanıyor ve başka firmalar ve temsilcileri hakkında çok açık bir şekilde aleyhte bilgilendirme ve yönlendirme yapıyordu. Tüm bunlar Mauser Şirketi'nin sırtındaki pazarlama yükünün çok önemli bir kısmını almış oluyordu. Nihai anlaşmanın imzalanmasından bir ay önce hazırlanıp sunulmuş bu rapor tüfek ihalesinin Alman Mauser Şirketi'ne verileceğinin çok açık bir işaretiydi. Süreyya Paşa, Sultan'ı nasıl etkileyeceğini ve özellikle diğer rakiplerin elenmesi gerektiğini ve Sultan'ın gözünden düşürülmesi gerektiğini biliyordu. Bu nedenle Amerikalı silah üreticilerinin İstanbul'daki temsilcisi olan ve Mauser'in şifre cetvelinde *Bruder* (kardeş) olarak kodlanmış olan, Azarian'ı fitne çıkartmak ve İstanbul'da herkesçe malum olduğunu iddia ettiği entrikalara bulaşmış olmakla suçluyor ve şöyle diyordu:

> "Amerikalı komisyoncu Bay Hartley'in ortağı olan bu kişi (Azarian) Hartley tarafından Harbiye Nezaretine yapılmış bir teklife aracı olmuş ve Hartley'in Mauser'inki ile aynı hatta belki daha iyi tüfekleri sadece 345 Kuruşa tedarik edebileceğini söylediğini belirtmiştir. İşin aslı, bu adam (Hartley) silah üreticisi falan değil alelade bir komisyoncu ve bir zamanlar Osmanlı devlet hazinesine zarar vermiş bir simsardır."[210]

---

209 BOA, Y.A.RES.36/17 (19.04.1304/15.01.1887)
210 BOA, Y.A.RES.36/17 (19.04.1304/15.01.1887)

Süreyya Paşa'ya göre Mauser'in ürettiği silahın patenti sadece Mauser Şirketi'ne aitti ve bu nedenle Azarian'ın ifade ettiği gibi Amerikalı Hartley, Mauser gibi bir tüfek kesinlikle üretemezdi. Mauser, bu rapor Sultan'a sunulmadan bir ay önce 17 Kasım 1886'da Sultan Abdülhamid tarafından kabul edilmişti.[211] Sonrasında Süreyya Paşa'nın da yoğun lobicilik faaliyetlerinin de katkısıyla 9 Şubat 1887 tarihinde hükümet 500,000 tüfek ve 50,000 karabina siparişini Mauser Şirketi'ne vermişti.[212]

Hiç kuşkusuz Yıldız Sarayı'ndaki önemli bir diğer isim de yine kitabet dairesinden Ragıp Bey'dir. Krupp Şirketi'nin tecrübeli ve başarılı yöneticisi ve temsilcisi Menshausen'in yazışmalarda '*Robert*' olarak şifrelediği Ragıp Bey Alman silah firmaları ile Sultan arasındaki bilgi akışını sağlayan en kritik kişiydi.[213] Belli ki deşifre olduğunu hissettiği bir meseleden sonra kaleme alıp Sultan'a gönderdiği bir tezkirede "Bugüne kadar (Sultan Abdülhamid) Efendimiz'den başka hiç kimseye hizmet etmedim ve bundan sonra da inşallah bir başkasına hizmet etme namussuzluğuna irtikâp etmem"[214] dese de Ragıp Bey'in Almanlara olan hizmeti hep dikkat çekmiştir. Birçok defa da Almanlarca ödüllendirilmiştir. İngiliz Büyükelçisi White'ın 'Sultan'ın çok beğendiği aktif ve girişimci bir Türk' olarak tanımladığı Ragıp Bey bir şekilde müdahil olduğu ihalelerden aldığı komisyonların yanı sıra madencilik başta olmak üzere birçok sektörde yatırım yapmış ve hatırı sayılır kazançlar elde etmişti.[215] Abdülhamid de hatıratında Ragıp Bey'in kendisi adına Güney Afrika'daki altın borsasında önemli kârlar elde ettirdiğinden bahsetmektedir.[216] Sultan Abdülhamid, Ragıp Bey'i Goltz Paşa'yı Osmanlı hizmetini bırakmak arzusundan vazgeçirmesi için de

211 Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 83.

212 Ayrıca bkz. Bölüm 3.

213 Menshausen'den Krupp'a, 20.12.1891, PA.AA. R13763.

214 BOA, Y.EE.14/195 (29.11.1318/20.03.1901).

215 White'dan Salisbury'ye, 28.06.1887, NA, Londra: FO 78/3998; BOA, Y.EE.136/119 (02.11.1316/14.03.1899), ayrıca bkz. Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 55.

216 Ali Vahbi Bey, *Avant la debacle*, s. 79-80.

görevlendirmişti. Anlaşılan Sultan nam-ı diğer *Robert*'in ikna gücüne de güveniyordu. İstanbul'daki Avusturya askeri ataşesi Joseph von Manega'ya göre Ragıp Bey Goltz Paşa ile hemen hemen her gün görüşüyor ve fikrini değiştirmek için çaba sarf ediyordu.[217] Yabancı diplomatik çevrelerde ise Ragıp Bey her fırsatta cebini doldurmaya çalışan[218] rüşvetçi bir kişi olarak tanınıyordu.[219]

Alman şirketleri girişimci karakterini ve Yıldız Sarayı'ndaki güç ve nüfuzunu fark edince Ragıp Bey ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve Paul Mauser bu vesile ile doğrudan kendisi ile yazışmaya başlamıştı. Ragıp Bey'in Paul Mauser'e yazdığı mektubundaki şu cümleler silah satışlarında şahsi nüfuzun boyutuna dair oldukça aydınlatıcı bir fikir vermektedir. Ragıp Bey, Paul Mauser'e hitaben şunları söylüyordu: "Bu zamana kadar yazamadığım için lütfen özrümü kabul ediniz. Ancak sizi temin ederim ki her zaman aklımdasınız. Size ne kadar büyük bir saygı duyduğumdan bahsetmeme lüzum yok. Kalbiniz beni size bağladı ve umarım aylardır etkileşim içinde olduğunuz bir adamın sözlerine inanıyorsunuzdur."[220] Ragıp Bey'in "aylardır etkileşim içinde olduğunuz" ifadesiyle ne kastettiği mektubunda çok net olmasa da bildiğimiz şey Mauser'in pazarlık ve görüşmeler sürecinde İstanbul'da bulunduğu günlerde Ragıp Bey ile yakın bir ilişki kurduğu ve sık görüştüğüdür. Bu görüşmeler esnasında Paul Mauser'in Sultan'ın ilk izlenimlerine dair detay ve bazı mahrem bilgileri Ragıp Bey'den alma şansına sahip olduğu da muhtemeldir. Bu yakınlığın farkına varan birçok yabancı diplomat gibi Sir William White da Ragıp Bey'in Mauser Şirketi'nden bazı hediyeler aldığını düşünmekteydi.[221]

Menshausen, Krupp'un ve diğer üç büyük Alman silah firmalarının (Üçlü İttifak) Yıldız Sarayı'ndaki tek gerçek dostu olarak Ragıp Bey'i gösteriyordu.[222] 1891 yılına ait bazı belgeler Ragıp Bey'in Al-

---

217 Ritter von Manega'nın memorandumu, 06.06.1886, PA.AA. R13237.

218 White'dan Salisbury'e, 24.06.1887, NA, Londra: FO 78/3998.

219 White'dan Salisbury'e, 28.06.1887, NA, Londra: FO 78/3998.

220 Ragıb Bey'den Mauser'e, 17.10.1887, SA, Oberndorf: M-A3.

221 White'dan Salisbury'e, 28.06.1887, NA, Londra: FO 78/3998.

222 *Notizen über Türkei*, tarihsiz evrak, HA, Krupp: FAH 3C/2/217.

man silah firmaları lehine ağırlığını koyduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Goltz Paşa ve Menshausen'in de belirttiği gibi Ragıp Bey'in gayret ve çabaları Alman büyükelçisi Radowitz'inkinden daha belirgin, daha fazla ve hayatiydi.[223] Bu nedenle Marschall'in Osman Nizami için kullandığı ifade aynı şekilde Ragıp Bey için de kullanılabilir. Ragıp Bey de diğer Alman yanlısı sivil-asker bürokratlar gibi "bir Türk'ten daha çok bir Alman" gibi silah tedariki konusunda Almanları tekel yapmak için tüm imkânlarını seferber etmişti.[224] Menshausen, Krupp'a yazdığı bir mektupta Ragıp Bey üzerinden bir başarı elde edilmek isteniyorsa Radowitz'in de destek vermesi gerektiğini belirtiyordu. Menshausen bu ilginç ve bir o kadar da trajik ifadesinin gösterdiği gibi bir bir Osmanlı saray bürokratının Alman çıkarına hizmet ederken, karşılaşacağı zorluklara göğüs gerebilmesi ve destek bulabilmesi için ilgisiz görünen Alman büyükelçisinin yardımı isteniyordu.[225] Meshausen Radowitz'in bu ilgisiz tutumunun Yıldız Sarayı'nda Krupp Şirketi'nin o tarihlerde temasta olduğu tek nüfuzlu kişi olan Ragıp Bey'in desteğini tehlikeye atabileceğinden endişe duyuyordu.[226] Radowitz'in bu ilgisiz tavrı Krupp ailesinin çok yakın dostu olan Kayser II. Wilhelm tarafından da bilindiğinden karşılıksız kalmamış kalmamış ve kısa bir süre sonra İstanbul görevinden alınarak İspanya'ya gönderilmişti.

Almanlar Sultan'ın yaklaşımı, niyetleri ve kararları konusunda bilginin en iyi Ragıp Bey'den alınabileceğini anlamışlardı. Goltz Paşa'nın 16 Aralık 1891'de Kayser'in Fransızlardan yapılacak bir silah alımı konusundaki tehdit ve endişelerini Sultan'a iletti̇ği görüşmenin ertesi gününde Menshausen Ragıp Bey'i gece üçte evinde ziyaret ederek Sultan'ın Kayser'in ifadelerine nasıl tepki verdiğini öğrenmek ve ona göre tedbir almak istemişti. Ragıp Bey de

223 Krş. Goltz'dan Menshausen'e, 01.08.1891, HA, Krupp: FAH 3B/216; *Abschrift*: 21.12.1891, HA, Krupp FAH 3C/217; Goltz'dan Geheimrat'a, 10.11.1891, PA.AA. R13763; *Notizen über Türkei*, tarihsiz evrak, HA, Krupp: FAH 3C/2/217.

224 Krş. için bkz. Marschall'in Osman Nizami Paşa hakkındaki yorumu, Bölüm 5.

225 Menshausen'den Geheimrath'a, 13.12.1891, PA.AA. R12764.

226 *Notizen über Türkei*, tarihsiz evrak, HA, Krupp: FAH 3C/2/217.

beklenildiği gibi gerekli bilgi ve gözlemlerini Krupp'un İstanbul'a gönderdiği özel temsilcisi ile paylaşmıştı. Menshaussen'ın nam-ı diğer *Robert*'den aldığı detay şu şekildeydi: "Goltz Paşa'nın aktardıklarından sonra Sultan oldukça utandı, özür dilemeye çalıştı, şu ana kadar henüz bir adım atılmadığını ve hiçbir koşul altında siyasi olarak Fransızlara yanaşmayacağını söyledi."[227] Menshausen gibi görüşme sonrasına ilişkin yansımalar ve görüşmenin nasıl yankı bulduğu bilgisini Ragıp Bey'den alan Goltz Paşa 23 Aralık 1891 tarihli raporunda "Sultan görüşme esnasında utandı ve görüşmeyi takip eden iki gün boyunca aciz durumdaydı" demekteydi.[228]

Sultan geniş bir istihbarat ağı kurmuştu[229] ve bu sayede kâtiplerinin yaptıklarından habersiz kalmıyordu. Hatta kâtiplerinin yabancı ülkeler ve şirketlerle kurdukları şahsi ilişkileri bile kendi amacına yönelik olarak kullandığı oluyordu ve Sultan bir şekilde tüm bu ilişki ağlarından haberdar oluyordu. Menshausen bir mektubunda Abdülhamid'in Ragıp Bey'in Almanya lehine yürüttüğü faaliyetlerden haberdar olduğundan bahsetmekte ve "Robert'in (Ragıp Bey'in) ifadesine göre Sultan Robert'e etrafındaki herkesin Fransızlara çalıştığını ancak kendisinin sadece Alman çıkarları için mücadele ettiğini söylemiş. Robert de maharetli bir şekilde Almanya için değil Türkiye için çalıştığı ve aslında bu nokta da bile yalnız olduğu cevabını vermiş" demekteydi.[230]

Saray bürokratları silah satışlarına bir şekilde müdahil olmuş ve anlaşmaların imzalanması sürecinde oldukça etkili temaslarda bulunmuşlardı. 1908'de Birinci Kolordu Komutanlığı yapan Mahmut Muhtar Paşa silah satışları için verilen tüm rüşvetlerin saray bürokrasisi arasında dağıtıldığını söylemişti.[231] Hem askeri hem de sivil bürokraside danışmanlar kanalıyla nüfuz alanı yaratmış Almanlar da saray memurlarını Sultan Abdülhamid'in

---

227 Menshausen'den Geheimrath'a, 13.12.1891, PA.AA. R12764.

228 Goltz'dan Geheimrat'a, 23.12.1891, PA.AA. R14753.

229 Baker, "The Sultan of Turkey", s. 68.

230 Menshausen'den Krupp'a, 20.12.1891, PA.AA. R13763.

231 Lowther'dan Grey'e, 08.12.1908, NA, Londra: FO 371/560.

çok farklı konularda yaklaşımını birinci elden öğrenebilecekleri bir kaynak olarak görmüşlerdi. Sultan Abdülhamid'in saltanatı boyunca Yıldız Sarayı, devlet yönetiminin merkezi haline gelmişti. Saray'daki etkin bir pozisyona sahip olmak devlette etkin bir pozisyona sahip olmak demekti. Bu nedenle Saray'ın etkili memurları birçok konuda olduğu gibi silah satışları konusunda da varlık oluşturmak istemişler ve bu konuda başarılı da olmuşlardı. Sultan'a olan nisbi yakınlıkları onları diğer sivil-asker bürokratlardan daha ayrıcalıklı bir konumda göstermiş, bu vesileyle bazı saray memurları da bu görüntüyü şahsi ikballeri için kullanmaktan geri durmamışlardır. Sultan Abdülhamid'in de şikâyetçi olduğu gibi Devletin uluslararası imajına en ciddi darbeyi de bu tür bürokratlar vurmuşlardır.

MÜFETTİŞ Mİ ARKADAŞ MI? OSMANLI SATIN ALMA, TEFTİŞ VE TETKİK KOMİSYONLARI

Osmanlı hükümetiyle Mauser arasında 500,000 tüfek ve 50,000 karabina için 9 Şubat 1887'den imzalanan anlaşmanın ardından altı üyeden oluşan Osmanlı teftiş ve tetkik heyeti 11 Mart 1887'de Paul Mauser'in fabrikasının bulunduğu *Oberndorf am Neckar* kasabasına ulaştılar.[232] Paul Mauser Osmanlı heyetini Stuttgart tren istasyonunda bizzat karşılayarak Oberndorf'a götürerek özenle hazırlanmış bir akşam yemeği yedirdi. Yerel bir gazete olan *Schwarzwälder Bote* "Altın Boynuz'un (Haliç) bulunduğu uzak diyardan gelen bu beyefendilerin Schwarwald'ın bu küçük kasabamızda iyi şekilde vakit geçirmelerini temenni ederiz. Beldemizin de yapacakları işten istifade etmesini umuyoruz" şeklinde bir haber yapmıştı.[233] İlk grubun ardından aralarında heyet üyelerinden birisinin yakını olan 13 yaşındaki bir çocuğun da bulunduğu 13 kişilik bir

232 *Schwarzwälder Bote*, 13 Mart 1887:414, SA, Oberndorf: Z59: Tevfik Paşa; İzzet Paşa; Mahmud Şevket [Paşa]; Hasan Sabri Bey; Tahir Bey; Ahmed Efendi.
233 *Schwarzwälder Bote*, 13 Mart 1887:414, SA, Oberndorf: Z59.

Türkenbau in Oberndorf am Neckar, 1887 yılında inşa edildi.
Kaynak: SA, Oberndorf: 793.32/13.1 Mauser Werke/Türkenzeit.

başka heyet 9 Eylül 1887'de Oberndorf'a geldi.[234] İlk heyete Tevfik Paşa, ikincisine ise Mahmut Şevket Paşa başkanlık etmişti.[235]

Bu kadar yüksek sayıda Mauser siparişi veren ilk büyük ordu Osmanlı ordusuydu.[236] Anlaşmanın değeri 37 milyon Mark'tı ve bu sipariş o dönemde işleri hiç de iyi gitmeyen Paul Mauser ve firması için için çok kârlı bir başlangıçtı. Paul Mauser için bu sipariş ilerleyen yıllarda Osmanlı ordusuna daha çok silah satabilmek için bereketli bir siftah sayılırdı. Alman askeri danışmanlarının İstanbul'da bulunmaları ve onların açık destekleri siparişlerin sürekliliğini bir bakıma garanti ediyordu. Paul Mauser de İstanbul'da geçirdiği sürede bunu çok net bir şekilde anlamıştı. Osmanlı'nın sadık ve sürekli bir müşteri olacağını öngören Mauser için Osmanlı heyetlerinin Oberndorf'da geçirecekleri sürede memnuniyet ve rahat etmeleri önemliydi. Bu amaçla çok stratejik bir karar verdi ve Oberndorf'a gelecek satın alma, teftiş ve tetkik heyetlerinin uzun süre kalabilecekleri bir bina yapmaya karar verdi. 1887 yılında da silah fabrikasının hemen yakınında *Türkenbau* olarak bilinen binayı inşa etti.

---

234 *Schwarzwälder Bote*, 14 Eylül 1887: 1606, SA, Oberndorf: Z60.

235 Tarihsiz not, SA, Oberndorf: 793.32/13.1 (Mauser Waffen, Abnahme- Kommission/Türkenzeit)

236 Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 83; ayrıca bkz. Bölüm 3.

Genç Osmanlı Gönüllüleri, *Türkenbau* Oberndorf am Neckar.
Kaynak: SA, Oberndorf: 783.32/14.1 Mauser Werke/Türkenzeit.

Müşteri memnuniyeti çerçevesinde ortaya çıkan bu yapı (*Türkenbau*) uluslararası silah ticaretine Alman yaklaşımını göstermesi açısından oldukça önemli bir detaydır. Sonraki yıllarda Güney Amerika'dan Balkanlar'a, Çin'den İspanya'ya kadar Paul Mauser müşterilerini *Türkenbau*'da misafir ediyordu. Uzun bir süre durgunluğun hâkim olduğu Oberndorf kasabası bu şekilde bir kez daha dünyanın dikkatini çekmeye başlamıştı ve bu da Osmanlı Devleti'nin 550.000 adet silah siparişi sayesinde olmuştu. Bazen çatısında bir başka ülkenin bayrağı dalgalanıyor olsa bile sayıları 20 ila 30 arasında değişen Osmanlı heyetleri Oberndorf'a geldiklerinde Türk adı verilmiş bir 'evde' ihtiyaç duyacakları kadar kalabilecek olmanın rahatlığını yaşıyorlardı.[237] Satın alınacak silahların sözleşmeye uygun üretilip üretilmediği ve süreçlerin yakından takibi için Osmanlı teknik heyetlerinin daha uzun süreler geçirmesi gerektiği durumlarda *Türkenbau* önemli bir konfor demekti. Sadece teknik heyetler değil 1895 yılında gelen 30 genç gönüllü öğrenci Mauser silah fabrikasında teknik eğitim almışlar ve bu sürede *Türkenbau* o genç öğrencilerin evi olmuştu.[238] Doğal olarak bu tür detaylar

237 Oberndorf'taki ziyaretleri esnasında Brazilya heyeti de *Türkenbau*'da kalmıştır.
238 H. Walter Schmidt'in notu, SA, Oberndorf: 793.32/13.1 (Mauser Waffen, Abnahme- Kommission/Türkenzeit)

1893 yılında Rosenberg/Oberndorf Kasrında Kart Oynayan Osmanlı Subayları, Binbaşı Azmi; Ayaktaki: Osmanlı Subayı Zeki; Fahri Hakim (Amtsrichter) Jahn; Fahri Hakim Abek; Katip Schmidheini.
Kaynak: SA, Oberndorf:793.32/13.1 Mauser Werke/Türkenzeit.

Mauser Şirketi'nin sonraki siparişlerinde diğer rakiplerine kıyasla çok önemli avantajlar sağlayacaktı.

Schmid'in yazdıklarına göre Türk yetkililer hızlıca Oberndorf yaşamına uyum sağlamış, günlük hayata katılmış, beldedeki eğlence ve festival ortamı onların katılımıyla daha renkli bir hal almıştı.[239] Zaman içerisinde bazıları Oberndorf'ta yeni aile kurmuş, çocuk sahibi olmuş ve hatta orada vefat edip orada gömülmüşlerdi. Örneğin ikinci heyette yer alan İbrahim Bey Oberndorf'ta vefat etmiş ve oraya defnedilmişti.[240] Heyet üyelerinden Hüseyin Hüsnü Bey Oberndorflu bir hanımla evlenmiş, Leyla isimli çocuğu henüz üç yaşında iken akciğer hastalığı sebebiyle vefat etmiş ve küçük Leyla da oraya defnedilmiştir.[241]

239 H. Walter Schmidt'in notu, SA, Oberndorf: 793.32/13.1 (Mauser Waffen, Abnahme- Kommission/Türkenzeit)

240 Araştırmam esnasında Oberndorf'daki mezarı ziyaret ettim. Mezar taşında hüv'el baki, yabancı memlekette ölmek muhakkak ki büyük bir talihsizliktir yazılıydı. Ayrıca bkz. 3 Eylül 1888 tarihli ölüm sertifikası, SA, Oberndorf.

241 18 Şubat 1889 tarihli ölüm sertifikası, SA, Oberndorf.

Mauser üretimi M/1887: cal. 9.50 mm; M/1890:cal.7.65 mm; M/1893: cal.7.65 mm. modellerinin üretim ve teslimat sürecini incelemekle görevlendirilen ve İstanbul'a toplamda 550 vagon silah gönderen ilk heyet Oberndorf'ta on yıl gibi uzun bir süre kalmıştı.[242] İlk komisyonun son üç üyesi Oberndorf'dan 15Mayıs 1897 tarihinde ayrıldı. Bunların da ikisi Oberndorf'a 11 Mart 1887 yılında ilk gelen heyetin içinde olanlardı. İlk komisyonun son üyesi olan Hüseyin Hüsni Bey Oberndorf'dan 2 Haziran 1897'de ayrılmıştı.[243] Beş yıl sonra, 23 Nisan 1903'te Hüseyin Tevfik Paşa başkanlığındaki diğer heyet siparişi yeni verilen (M/1903: cal. 7.65mm) modelden 200,000 adet tüfeğin üretim ve teslimat işlerini takip etmek üzere tekrar Oberndorf'a gelmişti.[244] Oberndorf ilk siparişten beri Osmanlı subay ve teknik uzmanların sıklıkla uğradığı bir kasaba haline geldi. Bu siparişler şehrin ekonomik ve sosyal yaşamını gözle görülür bir şekilde etkiliyordu. Kasabanın ileri gelenleri Osmanlı yetkilileriyle sıcak ilişkiler geliştiriyor ve bu yeni sakinlerin kendilerini rahat hissetmeleri için gerekli özeni gösteriyorlardı. Abdülhamid'in tahta çıkışının ve doğum gününün kutlanır hale geldiği Oberndorf'ta Şakir Paşa'nın bir raporunda naklettiğine göre bir defasında Mauser Şirketi Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümünü kutlamak amacıyla havai fişek gösterisi düzenlemişti.[245]

Osmanlı silah pazarının kazandırdığı gibi rekabeti de şart koştuğunun farkında olan Almanlar, başarılarını devam ettirmek adına her türlü pazarlama stratejisine ve aracına başvuruyorlardı. Her olayı ve durumu mevcut ve gelecek müşterilerinin kalplerini kazanmak için kullanıyorlardı. Örneğin Mauser Şirketi Oberndorf'ta bulunan Osmanlı heyeti üzerinden 1893'te Darülaceze'ye 250 lira (4,612 Mark)[246], çalışanları ise 1894 depreminden sonra *Sabah*

---

242 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981d), s. 1423.
243 A.g.e.
244 Seel, "Mauser-Gewehre" (1981e), s. 1722.
245 BOA, Y.PRK.MYD.15/50 (10.04.1312/11.10.1894)
246 BOA, DH.MKT.2057/51 (13.08.1310/02.03.1893)

gazetesinin haberine göre depremzedelere 472 lira (8,708 Mark) bağışlayarak halk nazarında da sempati kazanmaya çalışmıştı.[247]

Krupp Şirketi ise bu yöntemleri yıllardır kullanmaktaydı ve Sater ve Herwig'in yazdığına göre potansiyel müşterileri çekmek için karmaşık ama kapsamlı bir protokol uygulamaktaydı.[248] Bu tarz pazarlama usulleri Alman şirketleri arasında rağbet görüyor ve sadece Osmanlı üzerinde değil Brezilya, Arjantin, Şili gibi Latin Amerika ve diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri üzerinde de uygulanıyordu.[249] Almanya'nın o dönemdeki Latin Amerika politikasını inceleyen uzmanlar aynı temel noktalara temas etmektedirler ve Alman Tarzı Silah Ticareti'nin dinamiklerini oluşturan askeri danışmanlar, silah üreticileri ve siyasi figürler arasındaki karmaşık ve çok boyutlu ilişkilere değinmektedirler.[250] Ancak bu kitap ve kendisine temel teşkil eden arşiv belgelerinin bizde oluşturduğu

---

247 Gözeller, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması*, s. 59; ayrıca bkz: Sater ve Herwig, *The Grand Illusion*, s. 134.

248 Sater ve Herwig, *The Grand Illusion*, s. 134.

249 Örneğin İran Şahı da Berlin seyahatinin ardından Essen'e giderek Krupp fabrikasını ziyaret etmiştir. BOA, Y.A.HUS.226/34 (15.10.1306/14.06.1889). Fas heyetinin ziyaret için bkz. *Schwarzwälder Bote*, 21 Şubat 1889.

250 Latin Amerika'daki Alman askeri ve iktisadi nüfuzu için başlıca çalışmalar; Rippy, J. Fred, "German investments in Guatemala", *The Journal of Business of the University of Chicago* 20/4 (1947), s. 212–219; Rippy, J. Fred, "German investments in Argentina", *The Journal of Business of the University of Chicago* 21/1 (1948), s. 50–4; Brunn, Gerhard, "Deutscher Einfluss und Deutsche Interessen in der Professionali- sierung einiger Lateinamerikanischer Staaten vor dem 1. Weltkrieg (1885– 1914)", *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas* 6 (1969), s. 281–285; Forbes, Ian, L. D., "German informal imperialism in South America before 1914", *The Economic History Review*, New Series 31 (1978), s. 384–398; Schaefer, Jürgen, *Deutsche Militärhilfe an Südamerika: Militär- und Rüstungsinteressen in Argentinien, Bolivien, Chile vor 1914* (Düsseldorf, 1974); Schiff, Warren, "German Military Penetration into Mexico during the late Diaz period", *The Hispanic American Historical Review* 39/4 (1959), s. 568–579; Schiff, Warren, "The Germans in Mexican Trade and Industry During the Diaz Period", *The Americas* 23/3 (1967), s. 279–296; Herwig, *Germany's Vision of Empire*; Sater ve Herwig, *The Grand Illusion*.

kanaat Osmanlı pazarının böylesi bir stratejinin uygulandığı ilk pazar olduğu ve bu anlamda ilk pilot uygulama olarak gösterilmesi gerektiğidir. Krupp'un Güney Amerika'dan müşteri çekmek için birçok yola başvurduğundan bahseden Sater ve Herwig Şili örneğini şu şekilde anlatmaktadır:

> "Krupp Şirketi, yabancı subaylar ve askeri ataşelerle yiyip içiyorlardı. ... Krupp Almanya'ya sipariş vermeye gelen yabancıların ayaklarına, kelimenin tam anlamıyla, kırmızı halılar seriyordu... Satın almaya gelenler en iyi şekilde karşılanıyorlardı. Rhine'ye, Harz Dağlarına ve Berlin'e geziler düzenleniyordu. Şilili yetkililer Krupp'un Essen-Bredeney'deki malikânesini Villa Hügel'i ziyaret ettiklerinde kendilerine geleneksel Şili yemekleri ve şarabı sunuluyordu. Malikânenin her yanı ve oturulacak her sandalye Şili bayraklarıyla süsleniyordu."[251]

Osmanlı satın alma komisyonları ve diğer ziyaretçiler her zaman onur konuğu olarak ağırlanmakta ve Oberndorf şehrinde Paul Mauser'in karşılama ve ağırlama ritüellerini Krupp Şirketi da uygulamaktaydı. Essen'e gelen misafirler F. Alfred Krupp ve ailesinin sıcak karşılamasına ve yakın dostluğuna mazhar oluyorlardı. Heyet üyelerinden bazıları uzun yıllar devam edecek olan yakın ilişkiler tesis edebiliyorlardı. Örneğin 1879, 1885, 1888 ve 1891 yıllarında Almanya'ya gitmiş olan ve F. Alfred Krupp ile zaman içinde 'şahsi dostluk' kurduğu anlaşılan Sabit Paşa'nın Krupp ve ailesi ile kurduğu yakın dostluk silah ticaretinin şahsi ilişkiler gölgesinde gelişip büyüdüğü tezimizi anlatabilmek açısından önemli bir örnektir.[252] Osmanlı hükümetinin Krupp'tan yüklü miktarda

251 Sater ve Herwig, *The Grand Illusion*, s. 134. Ayrıca bkz. Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich.*

252 BOA, Y.MTV.35/44 (17.01.1306/23.09.1888); BOA, Y.PRK.ASK.70/37 (27.11.1308/04.07.1891). 1885'te Krupp'un temsilcisi Otto Dingler Sabit Paşa'nın Essen seyahati ile ilgili bir telgraf göndermiştir. Ali Saib Pascha mir eben mitgetheilt, dass Sabit Pascha in wenigen Tagen nach Essen reisen wird.' Dingler'den Krupp'a, 26.09.1885, HA Krupp: WA-2/248.

top alımı için sipariş verdikten birkaç ay sonra Aralık 1885'te Sabit Paşa Krupp'a yazdığı ve içinde Krupp'un yakın arkadaşı olmaktan duyduğu memnuniyeti ifade eden mektupta şunları yazmıştı:

> "Beni hem 1879'da hem de bugün ağırladığınız için en samimi duygularımla sizlere teşekkür ederim. Yeni üretilen topların teslimatı için beklemem gerektiğinden ötürü şu an burada uzunca bir süre geçireceğim ve sizin nezaketinizi asla unutmayacağım. Teşekkürümün ve minnettarlığımın bir göstergesi olarak bu iki fotoğrafımı lütfen kabul ediniz. Çerçeveletilmiş büyük olanını büronuza asmanızı rica ediyor ve bunu dostluğumuzun bir göstergesi olarak size gönderdiğimi bilmenizi istiyorum."[253]

Benzer içerikte bir mektuplaşma 1889 yılında da gerçekleşmişti. Bu anlamda Sabit Paşa ile Alfred Krupp'un birbirine karşılıklı fotoğraflarını göndermeleri, mektuplaşmaları bahse değer ilginç bir detaydır. Krupp'un gönderdiği portreyi aldıktan sonra çok mutlu olduğu yazdığı mektuptan da anlaşılan Sabit Paşa, Krupp'a bu nazik davranışından dolayı tekrar teşekkür etmeyi de ihmal etmemişti.[254] Krupp Şirketi'nin sahibi Friedrich Alfred ile bu içerik ve samimiyette mektuplaşan Sabit Paşa, Osmanlı Askeri komisyonunca Krupp'un en güçlü rakibi olan Fransız top fabrikalarını ziyaret etmesi ve sipariş verilmesi düşünülen topların fiyatlarına ve kalitesine ilişkin değerlendirme raporlarını hazırlayıp İstanbul'a göndermesi için Fransa'ya görevlendirilen Sabit Paşa'dan başkası değildi. Sabit Paşa, Paris ve La Havre şehirlerindeki silah fabrikalarına yaptığı kısa ziyaretlerden sonra Serasker Ali Saib Paşa'ya Sultan'a iletilmek üzere alelacele bir rapor yazıp göndermiş ve Canet silah fabrikasının top atışları için

253 Sabit Paşa'dan Krupp'a, 27.12.1885, HA, Krupp: FAH 3B/227.

254 Sabit Paşa'dan Krupp'a, 21.05.1889, HA Krupp: FAH-3-B/227. Ayrıca Krupp Aile Arşivi'nde yaptığım çalışmalar esnasında Sabit Paşa ile ilgili ilginç bir not dikkatimizi çekmişti Notta Sadi Bey'in F. A. Krupp'a hediye olarak gönderdiği Türkistan halısından Sabit Paşa'nın haberinin olmaması gerektiği yazıyordu. Otto Reil'den A. Krupp'a, 27.02.1886, HA, Krupp: WA 4/2277.

test alanının dahi olmadığını yazmıştı. Japon ordusu için üretilen topların test atışlarına Canet firması tarafından davet edilmelerine rağmen testleri bile beklemeye değer bulmayan ve Fransa'dan ayrılan Sabit Paşa ve ekibinin bu davranışının sebebi firmanın teknik kapasitesinin zayıf olması ya da üretilen topların kalitesizliği değildi.[255] Heyet Fransız toplarla Krupp toplarını karşılaştırdığında Sultan'ın Krupp'tan yana tavır takınacağını çok iyi biliyorlardı. Paris'te 'gereksiz' zaman kaybı yerine bir an evvel Sabit Paşa'nın 'en sevgili dostu [*liebster Freund*]' Bay Krupp'un yanına Essen'e gitmek arzusundaydılar.[256] Bu kısa Fransa seyahati ve yansımaları Krupp firmasının tecrübeli yöneticisi Carl Menshaussen'e Goltz Paşa tarafından gecikmeden rapor edilmişti. Goltz Paşa'ya göre Sabit Paşa'nın Fransa seyahatini kısa kesmesinin ana nedeni onun Alman malı topların üstünlüğüne olan kati inancıydı. Mennshaussen'e yazdığı mektupta Goltz şunları yazmıştı:

> "Sabit Paşa Harbiye Nazırı'na yazdığı raporunda Canet Şirketi'nin uygulanan programla uyumlu topları olmadığı için değil de deneme atışları için test alanı olmadığından Fransa'dan ayrıldığını bildirmiş olsa da, bana, Fransa'nın Almanya ile top üretimi alanında rekabet edemeyeceği kanaatini elde ettiği için seyahatini kısa kesmiş gibi geldi."[257]

Sabit Paşa ve Osmanlı heyeti her ne kadar Canet firmasının testlerini bile görmeye değer bulmamış, test atış alanlarının olmadığını idda etmiş olsalar da *The New York Times* gazetesinin 'Krupp'un kıtadaki en dişli rakibi' olarak tanıttığı Canet toplarının uluslararası savunma ürünleri karşılaştırmasında saygınlığı oldukça yüksekti.[258] Gazete biraz taraflı olduğu düşünülse de Fransız Canet top fabrikası hakkında şu detaylı bilgileri okuyucularıyla paylaşıyordu:

255 BOA, Y.PRK.ASK.70/37 (27.07.1308/08.03.1891)

256 Sabit Paşa'dan Krupp'a, 27.11.1889, HA, Krupp: FAH 3B/227.

257 Goltz'dan Menshausen'e, 01.08.1891, HA, Krupp: FAH 3 B/216.

258 *The New York Times*, 27 Ekim 1889.

"Canet fabrikası çok geniş bir alan üzerine kuruludur. Bu genişlik firmaya işi büyütmek istediklerinde, özellikle firmanın Batı yakasındaki eski makine ve gemi imalathanelerine doğru büyütmek istediğinde oldukça uygun bir ek alan sunmaktadır. Fabrikayla bağlantılı ama şehirden dört mil uzaklığında Hoc. denilen test alanları vardır. Burada dört adet atış platformu bulunmaktadır. Bu alan deniz kenarında olduğundan yüksek açılı atışlar için de oldukça uygundur. Büyük motorların inşa edildiği platformların üzerine sekiz tona kadar ağırlık taşıyabilen vagonlar bulunuyor ve bütün saha demiryolu ağıyla kaplı. … Bu iş için dünyada daha iyi ya da daha kullanışlı bir başka atış alanı olmasa gerek."[259]

Haberde aynı zamanda farklı ülkelerin şirketlerinin ürettiği topların teknik karşılaştırmasını verdiği bir tablo da yer almaktaydı. Bu tabloda yer alan karşılaştırmalı rakamlar Sabit Paşa'nın erken ayrılma gerekçesine kuşkuyla yaklaşılmasını gerektirmektedir.

Tablo 5.1: Uluslararası Top Üreticilerinin/Rakiplerin Teknik Mukayesesi (1889)

	Fransız*	İngiliz	Alman	Rus	Amerikan
Silahların Ağırlığı (pound)	9,532	11,200	9,048	9,114	10,192
Silahların Uzunluğu (inç)	212	192	176	140	196
Mermilerin Ağırlığı (pound)	88	100	112	86	100
Şarjör Ağırlığı (pound)	42	42	33	18	50
Ateşleme Hızı (0.3048 m/s)	2,165	1,920	1,624	1,463	2,105
Ateşleme Kuvveti (0.0034 m/kg)	2,841	2,556	2,055	1,276	3,072
Ateşlemenin Demire Nüfuzu (inç)	12.3	12.1	11.0	8.4	13.4

* Fransa'daki Canet fabrikası.
Kaynak: *The New York Times*: 27.10.1889.

Öyle anlaşılıyor ki Sabit Paşa ve heyeti için askeri alımlarda rakip ürünlerin teknik özellikleri ve kapasiteleri karar aşamasında öncelikli bir konu değildi. F. Alfred Krupp'un mektup arkadaşı Sabit Paşa'nın *The New York Times*'ın verdiği bilgilerle çelişen

259 A.g.e.

raporu teknik bir uzmanın tetkik ve değerlendirme raporundan daha çok Krupp ile yakın ilişkisi olan bir yetkilinin şahsi yaklaşımın ağır bastığı sübjektif bir rapordu. Sabit Paşa Krupp fabrikasının merkezinin bulunduğu Essen şehrine 1902 yılında bir kez daha gitti. O seyahatinde ağır hastalandı ve orada tedavi gördü.[260] Tedavi masrafları Krupp tarafından karşılanan Sabit Paşa Almanya'da vefat etti. Daha sonra Osmanlı hükümeti tarafından şirkete tedavi masraflarının hepsi geri ödendi.[261]

Osmanlı silah pazarında Alman Tarzı Silah Ticareti büyük ölçüde karar vericilerin şahsi nüfuzları üzerinden şekillenmişti ve nüfuz sahibi kişilerin memnuniyeti ya da memnuniyetsizliği tüm karar mekanizmalarını manipüle edecek güçteydi. Bu gerçek görevinin hemen ilk yıllarında farkına varan Goltz Paşa Osmanlı Ordusu'nun silah temininin teknik özelliklerin dikkate alındığı objektif kıstaslarla değil güçlü pozisyonlarda bulunan kişilerin şahsi ilişkilerinden etkilenen sübjektif yöntemlerle belirlendiği notunu paylaşmıştı.[262] Bizzat Sultan'ın varlığı ve onun şahsi yaklaşımı çok yönlü Alman nüfuzunun garantörü sayılıyordu. Alman eğitiminden geçmiş ve Alman dostu olarak bilinen paşaların, rütbeli askerlerin güçlü konumlarda görev almaları bu nüfuzun devamlılığını ve kökleşmesini sağlayan en önemli destekleyici unsurlardandı. Alman hükümeti ve Alman silah üreticileri açısından en temel avantaj hem Sultan'ın hem de Sultan muhaliflerinin Almanya'nın askeri üstünlüğüne ve Osmanlı topraklarında gözü olmadığına inanan kişiler olmalarıydı. Dışarıdan bakan her gözlemci için böylesi bir ilişki ağına bağımlı başarıların sürdürülebilir olması için tek şart mevcut iktidarın devam etmesiydi. İktidar değiştiğinde yıllar içinde kazanılmış olan iktisadi, siyasi ve askeri alanlar tehlikeye girebilirdi. Bir başka deyişle iktidar değişmediği

260 BOA, DH.MKT.2578/36 (11.10.1319/21.01.1902); BOA, DH.MKT.2587/30 (03.11.1319/11.02.1902)

261 BOA, DH.MKT.854/61 (09.03.1322/24.05.1904): Bu evraka göre Osmanlı hükümeti daha sonra Krupp Şirketi'ne tüm tedavi masraflarını ödemiştir.

262 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 90.

müddetçe Almanlar bu nüfuz alanlarını domine etmeye devam edecekti. Almanya dışındaki diğer devletlerin, Alman silah firmalarının dışında diğer ülke firmalarının Osmanlı İmparatorluğu'na ve ordusuna nüfuz edebilmelerinin tek yolu bu ilişki ağını kontrol eden ve aslında bu ilişki ağı tarafından kontrol edilen iktidarın değişmesi ya da değiştirilmesiydi. Fransız, İngiliz veya Amerikan firmaları Osmanlı silah pazarındaki Alman hâkimiyetinin bitmesi için bu ilişki ağının devlet idaresindeki hâkimiyetini sonlandırmak gerektiğine kendilerini fazlasıyla inandırmışlardı.

Aslında Almanların uzun yıllar emek vererek, sabırla kurguladıkları bu derin sistemin devamlılığı sadece Sultan'ın varlığına bağlı değildi. Almanlar bunu çok iyi biliyordu. Diğer devletlerin bunu anlaması ise biraz zaman alacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1880'lerin ilk yıllarından itibaren Sultan Abdülhamid'in koruyucu şemsiyesi altında büyümüş ve serpilmiş, hem askeri hem de sivil bürokraside bir başka ülkenin sahip olamadığı salahiyete sahip olmuş Alman nüfuzu artık Sultan Abdülhamid olmadan da yaşayabilecek bir olgunluğa erişmişti. Saray'a, politik kavgalara ve Payitaht'taki güç dengelerine dair fazlasıyla malumata ve tecrübeye sahip Almanya yaklaşan iktidar değişimini bizzat hazırlamış değilse de ön görmüş olmalıydı. Yaklaşık otuz yıldır Sultan Abdülhamid muhalifliğinin kalesi olan tüm kurumlarda Alman yanlısı isimlerin öne çıkması Almanların Abdülhamidsiz bir Payitaht'a çoktan hazır olduğunu gösteriyordu ama bu hazırlıklar kısa süreli de olsa korkup telaşlanmalarına engel olmadı.

Bismarck'ın keskin tavsiye ve önerilerinin Sultan'a ulaştığı 1881 yılında ortaya çıkan Payitaht'ın siyasi kıyılarına vuran ilk Alman yayılmacı dalgası, Kayser'in ikinci seyahatiyle şiddetini arttırarak 1898 yılında yeniden ortaya çıkmıştı. 1908 yılında Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması ve Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi yayılmacı Alman dalgasının geri çekileceği (*drawback*) beklentisini harekete geçirdi. Kimilerine göre Almanların devri artık bitmişti. Ama bu geri çekilmenin uzun süreli olmasını

bekleyenler yanılacaktı. Çünkü bu kısa süreli bir geri çekilmeydi ve yıkıcı son dalganın geleceğinin işaretiydi. 1909 yılında Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilip sürgüne gönderilmesi ile yayılmacı şiddetini daha da arttıran nüfuz dalgası Osmanlı İmparatorluğu'nu Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile müttefik olmaya zorlayacaktı. Sultan Abdülhamid'e muhalif ama Almanya'nın üstünlüğüne inanmış İttihat Terakki'nin özellikle askeri kanadı 1909 yılında ortaya çıkan üçüncü ve son dalganın ne şiddetini ne de yönünü kestirebilmişlerdi. 600 yıllık İmparatorluk bu dalganın yıkıcı şiddetiyle içine savrulduğu savaşın sonunda tarih sahnesinden çekilecekti.

ALTINCI BÖLÜM

İKTİDAR DEĞİŞİMİ VE SONUÇLARI: KARTLAR SON KEZ DAĞITILIYOR (1908-1914)

"Hiç kimse ilelebet dostumuz
ya da düşmanımız değildir,
ancak çıkarlarımız ölümsüzdür."

Lord Palmerston, 1 Mart 1848

"Eski rejim bizi sadece hürriyetimizden değil,
aynı derecede önemli olan
İngiliz dostluğundan da
mahrum etti. (...) Çok yaşa İngiliz milleti!"

Talat Paşa, 22 Temmuz 1909, Londra.
The [London] Times, 23 July 1909, in: PA.AA.
R13564: Talaat Pasha's Speech at the
Luncheon at the House of Commons on 22 July 1909.

İLK PERDE:
ESKİ REJİM VE ESKİ DOST (1908-1909)

"Bizim için Türkleri dost edinmek Almanya'ya avantaj sağladığı sürece yararlıdır. (…) Türkiye hiçbir zaman bizim için bir tehlike arz etmez, ancak bazı durumlarda onun düşmanları bizim de düşmanlarımız haline gelebilir."

Otto von Bismarck

"Almanların dostluğu beraberinde külfet de getiriyor."

26 Ekim 1908 tarihli Röportaj,
Bir Osmanlı Bürokratı

Sultan Abdülhamid 1878'de bizzat kendisi tarafından askıya alınan anayasanın yeniden yürürlüğe konulduğunu 24 Temmuz 1908 tarihinde ilan etti. Üçüncü Orduda çıkan isyanlar ve bazı Balkan şehirlerinde düzenlenen gösteriler Sultan'ı böyle bir karar almaya mecbur bırakmıştı. Genelde Fransa ve İngiltere'de eğitim almış sürgündeki siyasi liberallerin başını çektiği kalkışmalar, anayasanın yeniden ilanı ile sonuçlanmıştı.[1] Bu gelişmeyle birlikte Almanları 1881 yılından başlayarak yavaş ama emin adımlarla elde ettikleri güçlü konumlarını kaybetme endişesi sarmıştı. Bismarck'ın Osmanlı toplumunun çok milletli yapısından ötürü Sultan'ın Meclisi feshetmesini haklı ve doğru bulduğunu söylediği o yıllarda Sultan Abdülhamid'in güvenini kazanan Almanlar

1 Daha fazla bilgi için bkz. Ahmad, Feroz, *The Young Turks, the Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908-1914* (Oxford, 1969); Quataert, Donald, "The Economic Climate of the "Young Turk Revolution" in 1908", *Journal of Modern History* 51/3 (1979), s. 1147-61; Hanioğlu, M. Şükrü, *The Young Turks in Opposition* (New York and Oxford, 1995); Kansu, Aykut, *The Revolution of 1908 in Turkey* (Leiden, 1997); Kayalı, Hasan, *Arabs and the Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918* (Berkeley, Los Angeles and London 1997); Hanioğlu, M. Şükrü, *Preparation for a Revolution: The Young Turks 1902-1908* (Oxford, 2001); Turfan, Naim, *Rise of the Young Turks.*

bu yeni konjonktüre kaçınılmaz olarak uyum sağlaması gerektiğini biliyordu. Yönetim ve karar alma mekanizmasındaki bu ani ve radikal sayılabilecek değişimin Osmanlı-Almanya ilişkilerini tehlikeye sokacağı düşünülüyordu.

Almanya Sultan ve Yıldız Sarayı'ndaki bürokratlarla yakın ilişki kurduklarından ve onlardan açık destek aldıklarından, Yıldız Sarayı'nın otoritesine ve gücüne vurulacak her darbe Alman hükümetinin ve silah firmalarının sarayda kurdukları tüm şahsi ilişki ağlarına vurulacak darbe demekti. Birinci Dünya Savaşı arifesinde İngiltere'nin Avusturya-Macaristan büyükelçisi olacak olan Fairfax L. Cartwright, Kayser ile Sultan'ın arasındaki şahsi ilişkinin Almanya'nın Osmanlı'daki güçlü konumu üzerindeki etkisiyle ilgili olarak şunları söylemişti: "Almanya'nın Türkiye üzerindeki siyasi nüfuzunu herkes bilir. Bu nüfuz Sultan'ın bizzat Kayser'e duyduğu güvene ve Alman ordusunun Türkiye'deki yönetici elit tarafından hayran olunan prestijine bağlıdır."[2] Bu bakış açısına göre Sultan'a indirilen darbe aynı zamanda başarısını hükümet desteği ve garantisi üzerine inşa etmiş olan ve herhangi bir iktidar değişikliğine karşı oldukça zayıf gözüken Almanya'nın Osmanlı'daki nüfuzuna da inmiş demekti. Örneğin, Simla'daki Alman büyükelçisi tarafından İngiliz yanlısı olarak tanımlanan bir Hindistan gazetesinde 1907 yılında "İstanbul'da Abdülhamid karşıtı bir memur" ile yapıldığı söylenen röportajda memurun şu sözleri yer dikkat çekiciydi: "Yıldız'daki eşkıyaların kaderi temizlenip atılmaktır. Birçoğu köpekler gibi öldürülecek, diğerleri sürgün edilecek ve yirmi dört saat içerisinde hiçbir Alman yetkili sınırlarımız içerisinde kalmayacaktır. Artık İngiltere parmağını sallamalı, tüm Almanları kovmalı ve eski pozisyonunu tekrar elde etmelidir."[3]

2 Gooch ve Temperley, *British Documents*, s. 6, s. 38.

3 *The Amrita Bazar Patrika*, 16 Ağustos 1907, PA.AA R13745. Keller'in Bülow'a gönderdiği bir raporda benzer bir açıklamanın *Indian Daily Telegraph*'ta da yer aldığı belirtiliyordu. Bkz. Keller'den Bülow'a, 22.08.1907, PA.AA. R13745.

Berlin'deki Belçika büyükelçisi Baron Beyes de "İstanbul'da mutlakıyetin sona ermesi tamamıyla Abdülhamid'in dostluğuna bağlı olarak gelişen Alman nüfuzuna ciddi bir darbedir" diyerek benzer bir çıkarımda bulunuyordu.[4]

İlerleyen dönemde Alman nüfuzunun sona erdiğini söylemek doğru olmasa da bu iktidar değişimi Marschall'ın Alman Metodu (*Deutsche Methode*) dediği yöntemin dayanaklılığı için bir test niteliğindeydi.[5] İlerleyen yıllardaki seri olaylar göstermiştir ki Almanlar Osmanlı pazarına çok akıllıca yatırım yapmışlardı. Yeni yönetici sınıfın askeri yetkilileri Almanya'da eğitim gördükleri için İttihat ve Terakki Cemiyeti de yakın ilişkiyi sürdürmüş, Alman firmalarından silah almaya devam etmiş ve böylelikle Almanya Birinci Dünya Savaşı'na kadar etkinliğini muhafaza etmiştir. Alman askeri danışmanları da Osmanlı hizmetinde kalmaya devam etmişti. Sultan'ın tahttan indirilmesinden sonra İstanbul'daki durumla ilgili Bülow'a bilgi veren bir telgrafında Kiderlen "Medyada ve Viyana'daki büyükelçinin bana gönderdiği bir mektuptan anladığım kadarıyla Jön Türkler'in İngiliz yanlısı ve Alman karşıtı olduğu konusunda genel bir kanaat oluşmuş. Bu tamamen saçmalıktır [*irrtum*]."[6] Kiderlen tespit ve iddiasında yanılmıyordu. 1912 yılında İstanbul'a büyükelçisi olarak atanacak olan Wangenheim'in bu konudaki tespiti aslında durumun en güzel özetiydi. Wangenheim "Türkiye'de orduyu kim yönetiyorsa, güç ondadır. Biz orduyu yönettiğimiz müddetçe Almanya karşıtı hiçbir güç görevde kalamaz" demekteydi.[7] Kayser II. Wilhelm de telaşlanmanın gereksiz olduğunu düşünenlerdendi. O da Almanya tarafından eğitilmiş askerlerin komuta kademesinde olduğu müddetçe endişe duyulacak

---

4 Beyens, Eugene-Napoleon, *Germany Before the War*, trc. Paul V. Cohn (London, Edinburgh, New York, 1916), s. 242.

5 Marschall'den Hohenlohe'ye, 23.09.1899.

6 Kiderlen'den Bülow'a, 20.08.1908, PA.AA. R13745.

7 Alıntılayan Okyar, Osman, "Turco-British Relations in the Inter-War Period: Fethi Okyar's Mission to London", W. Hale ve A. İ. Bağış (ed.), *Four Centuries of Turco-British Relations: Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs* (Walkington, 1983), s. 68.

bir durumun olmayacağına inanıyordu. Darbeyi gerçekleştiren Hareket Ordusu hakkında hiç de olumsuz bir hisse sahip olmadığı anlaşılan Kayser Wilhelm, İstanbul'da gerçekleşen hadiseyi en iyi okuyanların başında geliyordu. Kayser'e göre "söz konusu olan kalkışma Paris ya da Londra'daki Jön Türkler tarafından değil bizzat Almanya'da eğitim almış ve 'Alman Subayları' olarak bilinen askerler tarafından yapılmıştı. Tamamen askeri bir devrimdir ve işin başında olanlar da kesinlikle Alman taraftarıdır."[8] Yeni hükümetin siyasi ve askeri meselelerde daha sonra atacağı adımlar Kayser'i haklı çıkartacaktı.

Bu nedenle Almanya'nın yeni kurulacak sistemde 'nüfuzlu dostları' olmadığı gerekçesiyle öfkelenmesine ya da endişelenmesine lüzum yoktu. Aksine İttihat ve Terakki'nin askeri kanadının çoğu Almanya'ya güveni ve hatta hayranlığı olan ve nihayet Osmanlı-Almanya ittifakını kurgulayacak ekipti. Wangheim 1912'de Osmanlı subaylarının hâlâ Almanya'nın askeri kapasite noktasında mutlak üstünlüğe sahip olduğuna inandıklarını yazarken haksız sayılmazdı.[9]

1908'de Pears ve *The Times of India* "Türkiye'nin Almanya'ya bir dost gözüyle baktığı artık doğru değil. Genç Türkiye İngiltere başta olmak üzere Batılı Güçlere yakınlaşmaktadır. Almanya'nın nüfuzunu kaybettiği ise artık saklanamayacak bir haldedir" cümlelerini sarf ederken oldukça aceleci davranmaktaydı.[10] Bu aceleci makale şu şekilde devam ediyordu: "(Yıldız) Sarayı çökünce Almanya'nın Yakın ve Ortadoğu'da dizayn etmeye çalıştığı tüm görkemli yapılar kâğıt kuleler gibi çöktü. Alman nüfuzunun temelleri yerle bir oldu. Artık yeni rejimin yeni patronu (Alman) Büyükelçi Marschall von Bieberstein değil, Britanya'nın temsilcisi Sir Gerald Lowther'dır."[11] Ancak iki yıl sonra 1910'da Sir Gerald

8 Alıntılayan McMurrat, *Distant Ties*, s. 75.

9 Alıntılayan Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 82.

10 Pears, Edwin, "The Baghdad Railway", *The Contemporary Review* 94 (1908), s. 591.

11 *The Times of India*, 10 Ağustos 1908, PA.AA. R13745.

bizzat kendisi bu tahminlerin ne kadar erken ve aceleci olduğunu şu cümlelerle dile getirmişti:

> "Meşrutiyetin ilanının ilk günleri Büyük Britanya ve Fransa'yı oldukça heyecanlandırmıştı. Zira biz tüm dünyada anayasal hükümetin en başarılı temsilcisiydik, nefret edilen Hamid devrinin en kuvvetli karşıtıydık. Fransızların ülkesi ise Ahmet Rıza gibi önde gelen Jön Türklerin yaşama alanı bulduğu ve fikirlerini ve planlarını geliştirdikleri yerdi. Anayasal yönetimin ilk günlerinde Almanya, Abdülhamid ile yakın ilişkisi olduğu için sivil halk tarafından şüpheyle karşılanmıştı. Ancak hareketin bel kemiği olan ve hep ona dayanması gereken ordunun yönetimi hiç olmadığı kadar derin. Türk subaylarının çoğu Almanya'da eğitim görmüştü ve Almanya'nın askeri düzenini çekici buluyorlardı. Türkler, doğru ya da yanlış, Almanya'nın yakın gelecekte ülkelerinde siyasi amaç gütmediğini ve amacının tamamıyla ticari olduğunu düşünüyorlardı."[12]

Almanya'da kısa da olsa endişenin görüldüğü tek şehir sadece Berlin değildi. Krupp Şirketi'nin merkezinin bulunduğu Essen ile Mauser'in Oberndorf'unda da gelecek siparişlere ilişkin bir kaygısı vardı. 1908'de Jön Türkler iktidara geldikten sonra Abdülhamid'e ve ona yakın çalışan saray bürokrasisine her defasında minnetlerini bildiren Mauser ve Krupp şirketleri ile yeni hükümet arasında bir ihtilaf söz konusu olmuştu. 8 Aralık 1908'de Mahmut Muhtar Paşa İngiliz Büyükelçisi Lowther'e Krupp ve Mauser'in İstanbul temsilcisi Huber'den eski rejim zamanında verilen siparişlerde rüşvet alan herkesin ismini tek tek vermesini istediklerini ve bu isimler gelmediği müddetçe yeni sipariş vermeyeceklerini söylemişti.[13] Şayet Paşa'nın Elçi'ye söylediği doğruysa Krupp'un eski konumuna beklendiğinden daha çabuk bir sürede kavuşmuş olması bu değiş-tokuşun başarılı bir şekilde gerçekleştiğini gösteriyordu.

---

12 Lowther'dan Gary'ye, 30.07.1910, Gooch ve Temperley, *British Documents*, s. 9, s. 180-3.

13 Lowther'dan Gary'ye, 08.12.1908, NA, Londra: FO 371/560.

Yeni rejim kendisini Almanya ile önceden belirlenmiş, büyük ölçüde Almanya'da eğitim görmüş ve Goltz Paşa'nın tedrisatından geçmiş subaylar tarafından şekillendirilmiş bir ilişki ağı içerisinde bulmuştu. Alman Büyükelçi Marschall, 1908'de "Bugün, Harbiye Nezareti, Erkan-ı Harbiye Dairesi ve Erkan-ı Harp Dairesi Reisi, ordu komutanları ve diğer önemli komutanlar Almanya'da vazife yapmış subayların ellerindedir" demekteydi.[14] Her ne kadar kendilerini her türlü iktidar değişimine hazırlamış olsalar da Almanlar kendi güçlü pozisyonlarının devamını Abdülhamid'in tahtta kalmasıyla çok ilişkili görüyorlardı. Ancak kaderin bir cilvesi olarak bu subaylar Payitaht'ın kapılarını Almanya'ya açan ve Kayser'in şahsi dostu olarak bilinen Sultan II. Abdülhamid'in saltanatına 27 Nisan 1909 yılında son verip, Sultan'ı Selanik'e sürgüne göndermişlerdi.

İKİNCİ PERDE:
YENİ REJİM VE ESKİ DOST (1909-1914)

"Artık kendimizi Alman tarzı
savaş usulünden kurtaramayız.
30 yılı aşkın bir süredir Alman
danışmanlar ordumuzun içindeler ve tüm
subaylarımız Alman tarzı askeri eğitim aldılar. (...)
Tüm bunları değiştirmek artık imkânsızdır"
Mahmut Şevket Paşa (1911-1912)[15]

GOLTZ PAŞA'NIN en iyi talebelerinden Mahmut Şevket Paşa tarafından 'hürriyet muhafızları'[16] diye nitelenen Jön Türk ordusunun ihtilali yaptığı gün Sultan Abdülhamid de alelacele Selanik'e sürgüne gönderildi.[17] Boşaltılan Yıldız Sarayı asker ve sivil grup-

14 Marschall'den Bülow'a, 03.09.1908, Lepsius, *Die große Politik der Europäischen Kabinette*, s. 25, s. 615.

15 Cemal Paşa, *Hatırat*, Metin Martı (ed.) (İstanbul, 1996), s. 73.

16 Alıntılayan Akmeşe, *Birth of Modern Turkey*, s. 92.

17 Almanca '*Hals über Kopf*' tabirini kullanan Marschall olayı şu cümlelerle ifade ediyordu; 'Er ist am Tage seiner Thronentsetzung Hals über Kopf nach Salonik geschickt worden'. Marschall'den Stemrich'e, 19.09.1909, PA.AA. 13940.

larca yağmalanmaya başlandı. Marschall von Bieberstein Yıldız Sarayı'nın yağmalanmasını şu cümlelerle Berlin'e rapor ediyordu: "Kısa bir zaman sonra Yıldız Sarayı Jön Türkler tarafından para, mücevherat ve gizli belgeler için yağmalanmıştı."[18] Yıldız Sarayı ve civarında tüm bunlar olurken sarayın Alman müdavimleri neler olacağını görmek için kaygıyla beklemekteydiler. Her ne kadar Mahmut Muhtar Paşa'nın tehdidi üzerine silah siparişlerinde rüşvet verdiği isimleri yeni rejime vermiş olsa da Yıldız Saray eşrafı ile yakın ilişkisi olan Krupp ve Mauser'in İstanbul temsilcisi Huber, silah siparişlerinin akıbeti için kaygılanmakta haklıydı.[19] Alman Büyükelçi Marschall ise Yıldız Sarayı'ndan gelen her türlü bilgi ve haberi dikkatlice değerlendiriyor, Avrupalı Büyük Güçlerin temsilcilerinin faaliyetlerini de çok yakından takip ediyordu. McGarity'ye göre, Marschall mevcut durumu serinkanlılıkla karşılamış ve Almanya'ya konumunu görülmemiş bir siyasi dehayla yeniden kazandırmıştı.[20]

Abdülhamid'in tahttan indirilip Selanik'e sürgüne gönderilmesinden sadece üç ay sonra Marschall Berlin'e gönderdiği ve İstanbul'daki gelişmelere ilişkin yorum ve gözlemlerini anlattığı raporda Sultan II. Abdülhamid dönemini kastederek "eski rejimde" gücün "dışarıdan gelen en ufak baskıyı bile kaygılı ve huzursuz bir karakteri sebebiyle göğüsleyemeyen tek bir adamda" toplanmış olduğunu yazıyordu.[21] Yeni rejimin yeni simaları için söyledikleri ise daha ilginçti. Marschall'a göre "dış güçlerin baskılarından ötürü kibirli ve hastalık seviyesinde milliyetçi duygulara sahip yeni rejimin tecrübesiz yöneticileri her şeyden önce patolojik olarak tedavi edilmeleri gereken insanlardı."[22] Marschall'ın değerlendirmesine göre, özetle, iktidar "paranoyak" ve "korkak" bir Sultan'dan "tecrübesiz", "maceracı" ve "hastalık seviyesinde milliyetçi duygulara sahip" genç subaylara geçmişti.[23]

---

18 Marschall'den Stemrich'e, 19.09.1909, PA.AA. 13940.

19 Lowther'den Grey'e, 08.12.1908, NA, Londra: FO 371/56.

20 McGarity, *Foreign Influence*, s. 57.

21 Marschall'den Stattsskretär, 21.07.1909, PA.AA. 12930.

22 Marschall'den Stattsskretär, 21.07.1909, PA.AA. 12930.

23 Marschall'den Stattsskretär, 21.07.1909, PA.AA. 12930.

Marschall'ın yorumu Almanya'nın bu iktidar değişimini nasıl okuduğunu göstermesi açısından oldukça manidardır. Alman tarafı süreci böyle okuya dursun, iktidar değişimini takip eden ay içinde yeni rejimin güçlü ismi Mahmut Şevket Paşa Berlin'den askeri danışmanlar talep etmişti bile.[24] Mahmut Şevket Paşa'nın gönlünden geçen isim İstanbul'a hiç de yabancı olmayan bir isimdi: Von der Goltz Paşa. Tahta geçen yeni Sultan V. Mehmet Reşat tarafından yapılan resmi davetin ardından 16 Mayıs 1909'da Kayser Wilhelm, Goltz Paşa'dan hemen işe koyulmasını istedi.[25] Goltz Paşa özellikle Osmanlı askeri çevrelerinde bir kahraman olarak kabul ediliyor, hatta yeni rejimin güçlü isimlerince neredeyse ruhani bir lider olarak telakki ediliyordu. İttihat Terakki darbesinin bu ikinci perdesi açıldığında Almanya için korkulacak hiçbir şey olmadığı artık gün gibi ortaya çıkmıştı. Yabancı diplomatlar tarafından "Alman uşakları" olarak tasvir edilen ve yolsuzlukla suçlanan sarayın birkaç etkin ismi sayılmazsa, gelişen olayların açık bir şekilde tek kaybedeni Sultan II. Abdülhamid'den başkası değildi. Diğerleri çok geçmeden eski konumlarına kavuşmuşlardı. Hatta Almanya nüfuz ve gücünü daha da sağlamlaştırmış sayılırdı. Üçüncü ve son yayılmacı nüfuz dalgasını ortaya çıkaracak unsurlar Goltz Paşa'nın Payitaht'a tekrar davetiyle hareketlenmeye başlamıştı. 12 Temmuz 1909'da Goltz Paşa İstanbul'a vardığında âdeta devrimin ruhani lideri gibi karşılandı ve Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak 14 Ağustos 1909'da kurulan Mühim Askeri İşler Meclisi'nin başkan yardımcılığına getirildi.[26] Görüldüğü üzere Almanya için işler yavaş yavaş yoluna girmekteydi.

Önceki bölümlerde de değinildiği üzere Almanya'nın başarılı silah ticareti, özellikle Krupp ve Mauser'in tekel haline gelmesi büyük ölçüde Abdülhamid'in desteğiyle mümkün olmuştu. Aksi

24 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 81; Akmeşe, *Birth of Modern Turkey*, s. 108-9.

25 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 81; Akmeşe, *Birth of Modern Turkey*, s. 108-9; Aksakal, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914, The Ottoman Empire and the First World War* (Cambridge, 2011), s. 69.

26 Akmeşe, *Birth of Modern Turkey*, s. 109.

takdirde silah pazarı Almanya için çok daha çekişmeli olacaktı ve fiyat, kalite ve teknik özellikler müzakerelerde daha fazla irdelenecek ve süreçler çok daha uzun sürecekti. Bu gerçeğin farkında olan tecrübeli temsilci August Huber 10 Kasım 1909 tarihinde Paul Mauser'e şu uyarıyı yapmıştı: "1886'dan beri elde etmek için mücadele verdiğimiz ve son 23 yıldır elimizde tutmaya çalıştığımız tekel konumumuz bugün tehdit altındadır."[27] Huber'in telaşı kendisi açısından anlaşılır bir telaştı. Saray'a yakın olan isim oydu. Temmuz 1910'da Osmanlı hükümeti yeni silah alımı yapılmasına karar vermişti ve 1903 ve 1908 yıllarında Oberndorf'ta bulunmuş olan Binbaşı Mahmut Fethi Bey Avrupa'daki silah fabrikalarını ziyaret etmek üzere görevlendirilmişti.[28] Ziyaret edecekleri fabrikalardan birisi de Mauser fabrikasıydı. Mahmut Fethi Bey, Paul Mauser'i bu ziyaretinden haberdar ederek, Oberndorf'u da ziyaret edeceğini söyledi. Mektubunda firmanın İstanbul'daki temsilcisi Huber ile herhangi bir şekilde muhatap olmak istemediklerini ve ticari hiçbir ilişkiye de girmeyeceklerini özellikle belirtti. Mahmut Fethi Bey'in mesajı açıktı: Mauser ile ilişki devam edecek ama bu ilişki Huber üzerinden olmayacaktı.[29]

Mahmut Fethi Bey daha Avrupa'dayken Mauser ile Browning tabancalarının test atışları İstanbul'da yapılıyordu. 9 Ağustos 1910 tarihinde August Huber, Paul Mauser'e test atışlarında yarışı Browning'in kazandığını ve Mauser yerine Browning marka tabancaların alınmasına karar verildiğini bildirdi.[30] Bu hayal kırıcı mektuptan dört gün sonra Huber test atışlarının teknik detaylarını anlattığı bir başka mektup daha gönderdi. Mektubunda "artık bu konuda başka bir adım atmanın faydasız olacağını ve Mauser tabancaları aleyhindeki kararı değiştiremeyeceğini"

27 Huber'den Mauser'e, 10.11.1909, SA, Oberndorf: M-A6.

28 *Schwarzwälder Bote*, 26 Nisan 1903: SA, Oberndorf: Z73, Bkz. Seel, "Mauser-Gewehre" (1981e), s. 1722-25.

29 Mahmud Fethi'den Mauser'e, 09.08.1910, SA, Oberndorf: M-A6: 'Mit hiesigen Vertretern möchte Ich kein Geschäft machen.'

30 Huber'den Mauser'e, 09.08.1910, SA, Obendorf: M-A6.

söyledi. Huber atılacak her adımın boşa kürek çekmek olduğunu ima ediyordu. Huber eski günlerde çok işe yaradığını düşündüğü çeşitli baskı yöntemlerinin artık işe yaramayacağını da mektubunda yazdı. Paul Mauser tabanca ihalesinden ümidini kesti.[31] Ancak sonraki sayfalarda da bahsedeceğimiz üzere ortada bir tavır varsa bu, Yıldız Sarayı ile çok yakın ilişkiler kurmuş olan Huber'e yönelik bir tavırdı. Ordunun elinde zaten bulunan Mauser tüfekleri ve firması ile ilgili olumsuz bir yaklaşım ya da bir hareket yoktu aslında. Tabanca ihalesinde Mauser'in tercih edilmemesi firmaya karşı bir tavır alındığına işaret sayılmazdı. Tüm Alman silah firmalarına karşı böylesi bir olumsuz tavırdan ise hiç kimse söz edemezdi. Grant'ın da belirttiği gibi Jön Türkler, diğer devletlere daha önce kapatılmış bazı kapıları açmış olsalar da silah alımlarında hâlâ Alman firmalarını tercih etmekteydiler.[32]

İngiliz askeri ataşesi Surtees'in Aralık 1908 tarihinde kaleme aldığı bir rapora göre Krupp Şirketi'nin en güçlü rakibi olan Heinrich Ehrhardt'ın *Rheinische Metalwaaren-und Maschinenfabrik* isimli şirketin İstanbul'daki temsilcisi yeni rejimin kendilerine yakınlık gösterdiğini ve silah alımlarda firmalarını tercih ettiklerinden bahsetmiş ve bunu firmasının Almanya'daki "Anayasa Partisi" ile olan yakınlığına bağlamıştı. Temsilciye göre bu sayede "Saray tarafından elleri kolları bağlanmayan ve her ihaleyi Krupp'a vermek zorunda kalmayan Jön Türklerin iyi niyetine mazhar olduklarını" söylemişti.[33] Çok uzun bir süre sonra Heinrich Ehrhardt'da Osmanlı'dan bir ihale alabilmişti. Ehrhardt'ın firmasının almış olduğu sahra ve cebel top mermi ihalesinin firma lehinde sonuçlanması firmanın siyasal duruşu ile fazla bir ilgisi yoktu aslında. Sürecin arkasında oldukça karmaşık ve karşılaştırmalı maliyet analizi vardı. Şirketin teklif ettiği fiyat en düşük fiyattı. Böylelikle uzun bir zaman sonra –geçici bir süre de olsa- fiyat yani ürünün parasal maliyeti silah satış görüşmelerinde

31 Huber'den Mauser'e 13.08.1910, SA, Oberndorf: M-A6.

32 Grant, *The Sword of the Sultan*, s. 31–2.

33 Surtees'ten Lowther'a, 18.12.1908, NA, Londra: FO 244/721

asli bir rol oynamaya başlamıştı.[34] Silah ihalelerinde önceki alışkanlıkların değişip değişmediğini daha iyi anlamak için aşağıdaki alıntı yapılan rapor oldukça aydınlatıcıdır. Tophane-i Amire çıkışlı bu belge; İngiliz silah firması Armstrong Firması ile ilişki içerisinde olan Sir Edward Grey için tercüme ettirilmiş bir belgeydi. İhalenin Düsseldorflu firmaya nasıl gittiğini anlatan bu satırlar aslında İngiliz Armstrong Şirketi'nin neden ihaleyi kazanamadığına yönelik bir açıklamadır:

> "Geçen hafta Krupp'un yaptığı en düşük fiyat teklifinden sonra diğer firmalara da teklifleri soruldu. Armstrong'un temsilcisi 6,000 Osmanlı Lirası indirime gitti. Bunun üzerine Osmanlı tarafı diğer firmalara da indirime gitmelerini söyledi. Bazı Avusturya firmaları vazgeçerken Alman Ehrhardt firması 9,000 Osmanlı Lirası indirim yaptı. Krupp ve Armstrong'un temsilcileri ise daha önce yapmış oldukları teklifin altına inemeyceklerini bildirdiler. Böylelikle 316,000 Osmanlı Lirası karşılığında ihale Ehrhardt firmasına kalmış oldu. Bunun üzerine Krupp'un temsilcisi teklif edilen toplamın yüzde 5'i kadar bir indirime daha gidebileceklerini söyleyince bu teklifleri kabul edildi ve diğer teklif sahipleri tekrar davet edildiler. Armstrong'un temsilcisi kapalı zarf usulünün uygulanmasını ve bir daha fiyat kırılmamasını önerdi. Bu öneri kabul edildikten sonra diğer firmalara da bilgi verildi ve gazetelerde ilan edildi. 28 Kasım'da herkesin bulunduğu salonda şartlar tekrar okundu ve en düşük teklif için ihale süreci tekrar başlatıldı. Her seferinde bir tane mühürlü zarf açıldı ve teklifler okundu. Her temsilci teklif ettiği fiyatı masada imzaladı. Açıklanan teklifler şöyleydi: Armstrong 319,000, Krupp 300,200, Schneider 299,000, Coventry Ordnance 290,000 ve Ehrhardt 277,700 Osmanlı Lirası. Böylekikle ihaleyi Ehrhardt kazandı."[35]

Krupp yıllardır elde ettiği tekel konumunu bir süreliğine kaybetmiş gibi görünse de ihaleyi, birbirlerinden hiç hazzetmeseler

34 Bkz. *The Daily News*, 21 Haziran 1900, PA.AA. R13297.

35 Grey'den J. M. Falkner'a, 16.12.1908, NA, Londra: FO 371/560.

de, vatandaşı olan Heinrich Ehrhardt kazanmıştı. Mahmut Fethi Bey'e göre Alman şirketleri karar vericilere müdahale ve alım sürecini manipüle edebilme kozlarını bir süreliğine yitirmiş gibi görünseler de Osmanlı hükümeti yılların alışkanlığıyla Alman şirketleriyle iş yapmaya hazır ve istekliydi. Krupp için eski güzel günler geçmiş gibi görünse de adı hâlâ silah tedarikçileri listesinin en başlarında geçiyordu. En azından top tedariki konusunda hâlâ rakiplerinin çok önündeydi ve bu da kolay kolay değişecek gibi değildi. Ağustos 1909'da Amerikan maslahatgüzarı Lewis D. Einstein "Türk topçu birliği için gerekli tüm malzemeler bugüne kadar hep Krupp Şirketi'nden temin ediliyordu. Bu noktada bir değişiklik olması da pek muhtemel görünmüyor" derken yanlış bir tespit yapmıyordu.[36] Süreç onu haklı çıkardı ve 1910 yılında iki yıllık bir aranın ardından, Krupp Şirketi'ne 90 sahra topu ve 16 donanma topu olmak üzere toplam 106 adet top siparişi verildi.[37] 1911'de ise bu siparişe 88 sahra topu ile iki adet obüs daha eklendi.[38] Bu siparişlere ek olarak Osmanlı hükümeti 1911 yılında başka bir Alman firmasına 680,000 adet nişangâh mahfazası siparişi vermişti.[39]

Jön Türkler ülkenin askeri gücünü yeni silah alımlarıyla artırmaya çalışırken 29 Eylül 1911'de İtalya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.[40] Savaşın hemen ilki günlerinden başlayarak İtalyan savaş gemileri Sultan Abdülhamid zamanında donanmaya kazandırılmış olan İtalya-Ansaldo yapımı üç torpidobotu (Hamidiye,

---

36 Einstein'dan Knox'a: 23.08.1909, NARA-Microfilm, College Park: M862/1093.

37 Şirket kayıtlarına göre Krupp'a 1908 ile 1909 yıllarından Osmanlı'dan sipariş gelmedi. 1910'dan önceki son siparişler 1906 ve 1907 senelerinde verilmişti. *Verzeichnis der von der Gußstahlfabrik und vom Grusonwerk von 1847 bis 1912 gefertigten Kanonen*, HA, Krupp: 5a VII f. 862: 44-44a.

38 *Verzeichnis der von der Gußstahlfabrik und vom Grusonwerk von 1847 bis 1912 gefertigten Kanonen*, HA, Krupp: 5a VII f. 862: 44-44a.

39 BOA, BEO. 3996/299685 (10.01.1329/10.02.1911)

40 Beehler, William, H., *The History of the Italian-Turkish War, September 29, 1911, to October, 1912* (Annapolis, YL, 1913), s. 16; bkz. Childs, Timothy, Winston, *Italo-Turkish Diplomacy and the War over Libya: 1911-1912* (Leiden and New York, 1990)

Alpagot ve Ankara), bir zırhlı korveti (Avnillah), altı gambotu ve altı adet mavunayı batırmıştı.[41] Askeri, siyasi ve coğrafi sonuçları bir yana, bu yenilgi maliyeyi ciddi bir zarara uğratmıştı. Beehler'e göre 1912 Haziran'ında, İtalya'ya karşı girişilen bu savaşın giderlerini karşılayabilmek için Osmanlı hükümeti bir kısım savaş vergilerine müracaat etmek zorunda kalmıştı.[42] Bu savaş Osmanlı'nın savunma kapasitesinin düşük olduğunu göstermiş ve Balkan ülkeleri için de teşvik edici olmuştu. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ birleşerek daha Osmanlı-İtalya savaşı nihayete ermeden 8 Ekim 1912 tarihinde mali olarak çökmüş, askeri olarak demoralize olmuş ve yorgun düşmüş Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler.[43] Birinci Balkan Savaşı böylelikle patlak verdi. Erickson'a göre gerekli askeri toplayamayan, ordularını etkili biçimde kullanamayan Osmanlı Ordusu Birinci Balkan Savaşı'nda tam bir hezimete uğramıştı.[44]

Savaş sonunda İmparatorluk, Avrupa kıtasındaki neredeyse tüm topraklarını kaybetmiş, hatta Bulgar ordusu eski başkent Edirne'yi dahi işgal etmişti. Dahası yeni alınmış birçok silah ve askeri teçhizat ziyan olmuş düşmanların eline geçmişti. İtalya ile yapılan savaşta donanma ağır yara almışken Balkan Savaşı'nda İmparatorluğun kara ordularında da yeterince güçlü olmadığı ortaya çıkmıştı. İkinci Balkan Savaşı'nda her ne kadar Edirne dahil kaybedilmiş bazı noktalar geri alınabilmişse de II. Abdülhamid'in yıllarca oluşturmaya çalıştığı ve başarılı olduğu 'donanımlı ve güçlü ordu' algısı bu savaşlarla yıkılmıştı.

Birinci Balkan Savaşı hezimeti hem Osmanlı askeri gücü için hem de Osmanlı ordusunda kullanılan Alman sistemi ve silahları

---

41 Beehler, *The History of the Italian-Turkish War, September 29, 1911, to October 18, 1912*, s. 22, 51-8; Langensiepen, Bernd ve Güleryüz, Ahmet, *The Ottomans Steam Navy, 1818-1923* (Annapolis, YL, 1995), s. 15-6.

42 Beehler, *The History of the Italian-Turkish War, September 29, 1911, to October 18, 1912*, s. 82.

43 Daha fazla bilgi için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*; Hall, C. Richard, *The Balkan Wars, 1912-1913: Prelude to the First World War* (Routledge, 2000)

44 Erickson, *Defeat in Detail*, s. 331.

için tam bir felaket olarak görülmüştü.[45] Almanlara göre mağlubiyetin sebebi Türk subaylarının savaş esnasındaki yetersizlikleri ve hiç de profesyonel olmayan davranışlarıydı.[46] Kasım 1912'de *The New York Times* gazetesi Kayser'in ordusundan bir subay dediği ancak ismini vermediği bir kişiyle "Fransız topları Alman toplarından daha iyi olduğunu kanıtladı" başlığıyla verdiği röportajda özetle Fransız silahlarının Osmanlı ordusunun elindeki Alman silahlarından daha iyi olduğunu iddia ediyordu.[47] Ancak gazetenin iddiası gerçeği pek yansıtmıyordu. Zira Osmanlı'ya savaş açmış Balkan ülkeleri de Alman silah şirketlerinin en iyi müşterileri arasındaydı. Özellikle Bulgarların elindeki toplar (Krupp topları) ile Sırpların kullandığı tüfekler (Mauser tüfekleri) Osmanlı ordusundakiler gibi Alman yapımıydı.[48] Almanya'nın ekonomik ve kültürel yayılmacılığının öncü ve tanınmış yazarlarından Ernst Jäckh'e göre Balkan Savaşları konuşulacaksa her şeyden önce bilinmesi gereken şey "Sultan Abdülhamid'in ustaca ve üstün nitelikli diplomasisi iktidarda olsaydı böyle bir Balkan Savaşı'nın kesinlikle olmayacağıydı."[49] Savaşan tarafların silahlarının teknik özellik ve kalite bakımından aynı olduğunu söyleyen Ernst Jäckh'in savaş hakkındaki yorumları Almanya'da genel olarak kabul edilen yorumlardı. Bulgarları "Balkanların Prusyalıları" olarak tanımladığı kitabında ona göre Bulgarlara zaferi getiren faktör ordusunun üzerindeki Alman nüfuzuydu.[50] Yazara göre zaten iki taraf da Krupp toplarını, Mauser tüfeklerini ve Köln-Rottweiler barutunu kullanmıştı. Özetle, Almanların

---

45 Menne, *Blood and Steel*, s. 302-4; Ayrıca bkz. Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 193-4.

46 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s. 113.

47 *The New York Times*, 9 Kasım 1912.

48 Ball, Mauser *Military Rifles*, s. 148; Epkenhans, "Military-Industrial Relations in Imperial Germany", s. 22; Hall, *The Balkan Wars*, s. 15-7; Grant, *Rulers, Guns, and Money*, s. 78-115; The Imperial War Museum, *Armies of the Balkan States. The New York Times,* 24 Şubat 1913; Yorulmaz, "Krupps weitreichende Kanonen", s. 206-7.

49 Jäckh, Ernst, *Deutschland im Orient nach dem Balkankrieg* (Münih, 1913), s. 69.

50 Jäckh, *Deutschland im Orient*, s. 70.

nazarında Balkan Savaşı Alman savunma sanayisinin müşterilerinin çarpıştığı ve 'en iyi müşterisinin' diğer müşterilerine karşı kaybettiği ama günün sonunda kazananın Alman savunma sanayisi olduğu bir savaştı. Savaşta, İngiliz Dışişleri Bakanlığı verilerine göre Osmanlı ordusuna ait çok sayıda tüfek ve tabancanın yanı sıra hepsi Krupp yapımı olmak üzere 274 adet sahra topu, 11 adet cebel topu, altı adet sahra obüsü ve 14 adet kuşatma obüsü Bulgarların eline geçmişti.[51] Savaş sonrasında Osmanlı hükümeti kaybettiği bu silahlardan bazılarını Bulgarlardan yeniden satın almak zorunda kalmıştı.[52] Bu savaşta Osmanlı donanması da ağır kayıplar vermiş ve donanmaya ait iki gambot, iki zırhlı korvet, iki torpidobot ve bir adet buharlı savaş gemisini kaybetmişti.[53]

Üst üste gelen bu mağlubiyetler Osmanlı ordusunun kırılgan durumunu bir kez daha ortaya çıkartmıştı. Hükümetin ileri gelenleri aynı tahttan indirdikleri Sultan II. Abdülhamid gibi, yeni silah ve savaş gemisi siparişleri vermenin gerekliliğine inandılar ve ilk çözüm yöntemi olarak 1881 yılında Abdülhamid'in uyguladığı çözüm yöntemini uyguladılar. Osmanlı hükümeti çok zaman kaybetmeden Almanya'dan hem silah hem de askeri danışman istedi ve Haziran 1913'te Kayser Wilhelm, Liman von Sanders'i askeri misyon şefi olarak görevlendirerek son Osmanlı Ordusu'nun hizmetine verdi. 14 Aralık 1913'te İstanbul'a gelen von Sanders Reform Heyeti Başkanı olarak atandı.[54]

Askeri gücü artırmak için bu eski yönteme başvurulurken mali durum her geçen gün daha da kötüleşiyordu ve yeni rejimin karar vericileri bu sorunları çözmek için eski bir yönteme başvurmaktan başka bir seçenek bulamadı: Dış Borçlanma. Osmanlı Devleti farklı finansal kaynak arayışına hemen koyuldu. 28 Ekim 1913'te Wangenheim Alman Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı bir raporda Krupp Şirketi'nin temsilcisi August Huber ile yaptığı bir görüşmeden bahsediyor ve "Fransa borç vermek için yapılacak

51 Imperial War Museum, *Armies of the Balkan States*, s. 30.
52 BOA, MV. 231/380, 11.12.1331/11.11.1913.
53 Langensiepen ve Güleryüz, *The Ottoman Steam Navy*, s. 79.
54 Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, s. 79.

olan silah alımlarının en az yüzde 75'inin Fransız şirketlerinden yapılmasını şart koşuyor. Huber de Türkiye'ye başka ülkelerle bizim tekel konumumuza zarar verecek sözleşmeler yapamayacağını çok açık bir şekilde söylememiz gerektiğini tavsiye ediyor" diyordu.[55] Anlaşılan yaşanan kısa bir geri çekilişten (*drawback*) sonra eski alışkanlıklar tekrar ortaya çıkmış ve Birinci Dünya Savaşı'nın hemen arifesinde silah satışları için Alman tarzı mücadele yeniden başlamıştı.

1914 Şubat'ında Alman maslahatgüzarı Gerhard Mutius, Krupp Şirketi'nin Alman silah sanayisinin Fransızları yenebilmesi için kendi fabrikasından, Deutsche Waffen- und Munitionsfabrik'ten, Mauser'den ve Köln- Rottweiler'den siparişi verilen silahlar için 2,5 milyon lira, yeni siparişler için ayrıca bir 2,5 milyon lira ve nakit iki milyon lira kredi vermeyi teklif ettiğini bildiriyordu.[56] Ancak Maliye Nazırı Cavit Bey Fransız hükümetinin Krupp Şirketi'nin bu paket teklifinden son derece rahatsız olduğunu, tehditler (*Drohungen*) savurduğunu ve Krupp'un yaptığı teklife taş koyduğunu söylüyordu.[57] Talat Bey (Paşa) ise Fransa'da hal-i hazırda yürütülen ve aslında 'makul' görünen müzakereler sona erer ermez hükümetin Krupp'un teklifini kabul etmeye kararlı olduğunu belirtiyordu. Talat Paşa'ya göre bu şekilde bir manevra uzun vadede verilecek diğer siparişlerde benzer sorunların çıkmasının da öne geçecekti.[58] Talat Bey'in eğer bir taktik değilse, verdiği söz Krupp'un yeniden tekel haline gelmesini sağlayacaktı.

Ancak Talat Bey'in 'makul' dediği sözleşme Osmanlı Maliye Nezareti'nce onaylanmış ve Fransız firmalarına 376 cebel topu, 50 milyon mermi, iki denizaltı ve altı torpido gemisi siparişi verilmişti.[59] Satışın ardından sadece Fransız firmalarına ödeme yapılmak

55 Alıntılayan Menne, *Blood and Steel*, s. 310.

56 Mutius'dan Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 08.02.1914, PA.AA. 13319.

57 Mutius'dan Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 10.02.1914, PA.AA. 13319.

58 Mutius'dan Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 11.02.1914, PA.AA. 13319.

59 Grant, *The Sword of the Sultan*, s. 32.

üzere borç da alınmıştı.[60] Grant "Fransızlara belli bir pay kaptırmakla beraber Almanlar 1914'ün Şubat'ı ile Mayıs'ı arasında durumlarını toparlayacaklardı. İlk olarak Krupp Osmanlı'ya uzun vadeli bir kredi açtı ve sonucunda büyük bir sipariş aldı. Osmanlılar ardından Almanlardan daha fazla silah, tüfek ve mermi aldılar" demektedir.[61] Jön Türkler kaynak bulmak için çok farklı yöntemlere başvurmuşlardı. Örneğin Mahmut Şevket Paşa, Alman Büyükelçisi'ni defalarca ziyaret etmiş Sultan Abdülhamid'in Alman bankalarındaki şahsi birikimini talep etmiş, Büyükelçi de Alman kanunlarına göre bunun mümkün ve yasal olmadığını ısrarla söylemişti. Baskılarına devam eden Mahmut Şevket Paşa bu paralar ile Almanya'dan silah alınacağını söylediğinde ancak Sultan Abdülhamid'in rızası ve imzasıyla bunun mümkün olabileceği kendisine tekrar hatırlatılmıştı. Alman kanunlarını bu ısrarcı baskı yöntemiyle aşamayacaklarını anlayan İttihatçılar Selanik'te çocukları ile birlikte sürgün hayatı yaşayan Sultan Abdülhamid'i çocukları ve ailesinin canlarıyla tehdit ederek imzasını aldılar.[62] Tehdit ve zorla alınan bu şahsi birikimlerin yanı sıra İttihatçılar silah satın alabilmek için müzelerde bulunan paha biçilmez kıymetteki tarihi eserleri ve parçaları da ipotek ettirdiler.[63] Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti gibi yardım kuruluşları eliyle Osmanlı tebasından bağış toplamak gibi yollara da başvurdular.[64]

Osmanlı donanmasının güçlendirilmesi Jön Türkler için en öncelikli konular arasında gösteriliyordu. Yaptıkları propagandalarda Abdülhamid'in donanmayı hep ihmal ettiği işlendi.

---

60 Grant, *The Sword of the Sultan*, s. 32.

61 Grant, *The Sword of the Sultan*, s. 32-3.

62 Nottelman, Dirk, *Die Brandenburg-Klasse: Höhepunkt des deutschen Panzerschiffbaus* (Hamburg, Berlin, Bonn, 2002), s. 84, Langensiepen ve Güleryüz, *The Ottoman Steam Navy*, s. 17.

63 Mutius'dan Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 09.02.1914, PA.AA. 13319.

64 Bu cemiyet hakkında daha fazla bilgi için bkz. Özçelik, Selahattin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti* (Ankara, 2000), Ayrıca bkz. Beşikçi, Mehmet *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance* (Leiden, 2012) s. 43-8.

Donanma için atılacak en küçük bir adım bile bu nedenle çok büyük bir mesaj olarak kabul edilecekti. Abdülhamid'in sözde ihmal ettiği donanmayı ayağa kaldıracak irade rejim değişikliğinin en güçlü ve gösterişli ilanıydı. En azından bunun böyle olacağına inanıyorlardı. Bu tür adımlar Osmanlı savunma sanayisi satın alma stratejilerinde bir kısım değişiklikler olacağına işaret sayılabilirdi. Osmanlı'daki güçlü siyasi, askeri ve ticari konumlarını korumak isteyen Almanlar da hem dış politika araçlarında hem de Osmanlı pazarına arz edecekleri ürün çeşitliliğinde yenilenmeye gitmeleri gerektiğini fark etmişlerdi. O güne kadar donanma konusunda başka ülkelerden alınmış olan gemilere yerleştirilmek üzere alınan topların dışında fazla bir varlık göstermeyen ancak hâlâ karar verme mekanizmalarında "nüfuzlu dostları" olan Almanlar bu pazara da girmek istiyorlardı. Abdülhamid bu konuda dengeli bir strateji takip ediyordu. Top ve tüfek alımında Almanlara açık bir yönelim gösteren Abdülhamid İngiliz, Amerikan, İtalyan ve Fransız firmalarıyla donanma gemileri alımı konusunda hep görüşme ve pazarlık içerisinde olmuş ve bu ülkelerden zırhlı torpidobotlar başta olmak üzere çeşitli gemiler almıştır. Torpitobotlar sahil güvenliği için tercih edilen seri, küçük ve daha ucuz ama seri ateşli küçük toplarla teçhiz edildiğinde güçlü bir saldırı gemisi kabiliyetine sahip savunma ve taarruz araçlarıydı. Ama her konuda olduğu gibi bu konuya da siyasi bir manevra aracı olarak yaklaşmış olan Abdülhamid bu gemi tipinin tercihiyle İmparatorluğunun silahlanma politikasının esaslarına ilişkin dünyaya güçlü bir mesaj vermek istiyordu.

Donanma politikasının önceliği İmparatorluğunun sahillerini korumak ve açık denizlerde İngiltere ve Rusya başta olmak üzere kimseye meydan okumadığını göstermektir. Sultan Abdülhamid savaşsızlık vurgusunu da bu vesile ile yinelemiş oluyordu. Sultan silahlanmayı savaşı önleyici özelliği ile ve denge siyasetinin ayrılmaz bir parçası olarak önemsiyordu. Saldırgan değildi, ülkesinin topraklarına saldırı düşüncesinde olan devletlere karşı caydırıcı bir strateji olarak silahlanıyordu. Bu stratejiyi 33 yıl boyunca uyguladı

ve başardı. Ne var ki İttihatçılar bu dengeyi sürdürme konusunda pek başarılı olamadılar. Ardarda gelen ve felaketle sonuçlanan savaşlar hem ordunun zafiyetini ele verdi hem de harp malzemesi satın alma psikolojisini bozdu. Silah satın almalarda hem intikamcı hem de aceleci bir tavra girdiler. Paradoksal olarak donanma ihalelerinde Almanya'yı oyuna daha güçlü bir şekilde dahil etme çabaları bu anlamda en belirgin ve en riskli tavır değişikliğiydi.

Mayıs 1910'da Sadrazamlık görevinde İngiliz karşıtı olarak bilinen İbrahim Hakkı Paşa vardı[65] ve 29 Mayıs 1910'da İngiliz yanlısı Donanma Nazırı Halil Paşa'yı istifaya zorlamıştı.[66] Sir Lowther, yeni tayin olunan Salih Paşa'nın ise Almanya'da eğitim aldığını bildirmekteydi.[67] Hastalıklarından ötürü görevi devam ettiremeyen Salih Paşa'nın yerine ise Eylül 1908'de dünyanın en iyi ordusunun Alman ordusu olduğunu ve Osmanlı ordusunun yeniden tanziminde Almanya'nın örnek alınması gerektiğini söyleyen[68] Mahmut Muhtar Paşa getirilmişti.[69] Edward Grey'e yazdığı mektupta Marling "Yeni Donanma Nazırının Almanlara karşı olan sempatisi umulur ki İngiliz donanma misyon şefi Amiral Williams ile olan ilişkisinde pürüz çıkmasına sebep olmaz" diyordu.[70] Harbiye Nezareti'ne de "İhtilal eninde sonunda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bir Üçlü İttifak kurulmasının yolunu açar" temenni ve kehanetinde bulunan Mahmut Şevket Paşa getirilmişti.[71] Dolayısıyla, Almanya'nın uzunca bir süre Osmanlı pazarındaki payını kaybetme endişesi yaşamasına hiç lüzum yoktu, aksine

65 Lowther'dan Grey'e, 31.05.1910, NA, Londra: FO 78/371-1000.

66 Lowther'dan Grey'e, 31.05.1910, NA, Londra: FO 78/371-1000; Grant, *Rulers, Gun, and Money*, s. 176-7.

67 Lowther'dan Grey'e, 15.06.1910, NA, Londra: FO 78/371-1000.

68 Alıntılayan Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie*, s. 74.

69 Marlin'de Grey'e, 16.11.1910, NA, Londra: FO 78/371-1000.

70 Marlin'den Grey'e, 16.11.1910, NA, Londra: FO 78/371-1000.

71 Yasamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth", s. 110; ayrıca bkz. Akmeşe, *Birth of Modern Turkey*, s. 29-30.

askeriyedeki güçlü isimler sayesinde İngiltere'nin Osmanlı donanmasındaki tekeline meydan okumaya bile başlamıştı.[72]

1910'un başında Osmanlı hükümeti Almanya'dan iki eski Brandenburg sınıfı savaş gemisi almaya karar verdi.[73] *Kurfürst Friedrich Wilhelm* ve *Weißenburg* isimli gemilere *Barbaros Hayreddin* ve *Turgut Reis* isimleri verildi.[74] Bu alım Osmanlı filosuna 6 dretnot, 6 küçük kruvazör, 12 denizaltı, 24 torpido botu, 24 hücumbotu ve iki yüzer liman ekleme planının bir parçasıydı.[75] 10 yıl içerisinde kurulması planlanan bu filo için bazı Osmanlı subayları Avrupa'ya gönderilmiş ancak İngilizler görüşmeyi reddetmişler, Almanlar ise bir *The New York Times* haberine göre etkin savaş ekipmanı listesinden çıkartılmak üzere olan bu iki savaş gemilerini satmaya hazır olduklarını belirtmişlerdi.[76] Lowther'in 10 Ocak 1910 tarihli telgrafı da bu bilgiyi doğrular nitelikteydi.[77] Almanya'nın bu iki savaş gemisini satmasının arkasında Alman Dretnot planını hızlandırmak amacıyla bu iki geminin yerine daha modern ve donanımlı gemilerin yapılması ve bunun için finansal kaynak yaratma düşüncesi vardı.[78] *The London Times* da Rus gazetesi *Novoe Vremya*'dan yaptığı alıntıyla benzer bir yorumda bulunuyordu.[79] Böylelikle Alman Dretnot Programı'na katkıda bulunmuş olan Osmanlı hükümeti bu iki eski gemi için yüksek bir meblağ olan 30 Ağustos 1910'da 18 milyon Mark ödemişti.[80] Herkes bu

72 Wangheim'dan Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 01.05.1914, PA.AA. R13319.

73 BOA, HR.SYS. 22/28 (07.01.1910); daha fazla bilgi için bkz. Nottelmann, Die Brandenburg-Klasse s. 82-98.

74 BOA, BEO, 3793-284440 (01.01.1328/19.01.1910)

75 Reinhard Koch, "Militärpolitischer Bericht über der die Überführung Euerer Majestät Schiffe "Kurfürst Friedrich Wilhelm" und "Weißenburg" und Übergabe an die Kaiserlich Ottomanische Regierung", 21.09.1910, PA. AA. R13313.

76 *The New York Times*, 8 Ekim 1911.

77 Decypher Sir G. Lowther, Constantinople, 10.01.1910, NA Londra: FO 78/372-1000.

78 *Daily Mail*, 16 Ağustos 1910, PA.AA.13312.

79 *The London Times*, 22 Ağustos 1910, PA.AA. 13312.

80 Miqeul'den Dışişleri Bakanlığı'na, 31.08.1910 PA.AA. 13312.

Alman Savaş Gemilerinin Osmanlıya Satışı.
Karagöz ve Kayser II. Wilhelm.

Kayser II. Wilhelm: Buyrun Karagöz Bey efendi! Bu çifti al! Evet, kullanılmış ama hâlâ su geçirmez. Biliyorsun uzun süredir birlikte pek bir ticaretimiz olmadı.
Karagöz: Ben böyle kullanılmış eşya almazdım ama ne yapayım ayaklarım çıplak. Çivi batmasın diye alıyorum. İnşallah yakında iyi bir ustaya yenisini ısmarlarım.
Kaynak: *Karagöz* Dergisi, 17 Ağustos 1910, PA. AA.13312.

fiyatı yüksek buluyor, bir gözlemci de "Türkiye için çok kötü olmasına rağmen, satanlar için gayet iyi bir pazarlıktı" diyordu.[81] Osmanlı gazete ve dergileri de bu eski gemilerin bu kadar yüksek fiyattan alınmasını eleştiriyorlardı. Bu konuyla ilgili yazan Osmanlı gazete ve dergilerinde Alman büyükelçiliği de yakından takip ediyor, bazı nüshaları da arşivliyordu. *Karagöz* adlı mizah dergisi gemilerin yaşından ve eski püskü oluşundan bahsederek Almanların bu satış sayesinde Osmanlı pazarına yeniden girmek konusundaki arzularına değiniyordu.[82]

81 *L'Egypte*, 20 Ağustos 1910, PA.AA. 13312.
82 *Karagöz*, 17 Ağustos 1910, PA.AA. 13312.

Avrupalı büyük güçler de Almanya'nın bu satışını Osmanlı'daki güç ve nüfuzunu yeniden elde etmek için attığı başarılı bir adım olarak görüyorlardı. Alman maslahatgüzarı Miquel'e göre Almanya'nın Osmanlı donanmasına yaptığı bu satışlar diğer devletleri ciddi öfkelendirmişti. Raporda diğer Avrupalı güçlerin "güçlü bir kıskançlık krizi" yaşadıkları ve bu savaş gemilerinin teknik özelliklerine ve Almanya'ya karşı bir karalama kampanyası başlatarak Osmanlı yetkililerini etkilemeye çalıştıkları belirtiliyordu.[83] Rusya da bu satışla özellikle ilgilenmekte ve karşı çıkmaktaydı. Rusya'nın asıl meselesi Osmanlı'nın donanma gücünü artırması halinde kendisine tehdit oluşturmasıyken İngiliz hükümetini tedirgin eden ise Osmanlı donanmasındaki pazar payını ve konumunu muhafaza edebilmekti.[84]

Osmanlı hükümeti için Almanya'nın bu iki eski gemiyi Osmanlı'ya satması Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu bir dost olarak gördüğünün ve duyduğu güvenin bir nişanesiydi ve dahası yöneticiler için bu iki geminin satın alınması Osmanlı donanmasının güçlendirilmesi için çok büyük bir adımdı.[85] Sultan Mehmet Reşat da Almanya ile böylesi bir yakınlık kurulmasından ve sıcak ilişkiden gayet memnuniyet duyuyordu. Satın alınan gemiler Sultan Reşat için bir gurur vesilesi olmuştu. Sultan, bu teslimata verdiği önemi göstermek için Alman heyetini Bahriyeli üniforması giymiş olduğu halde hem gemilerin tesliminden önce bizzat karşılamış hem de sonrasında uğurlamıştı.[86] 15 Ekim 1917'de kendisini ziyaret eden Kayser'e bu iki eski gemi için teşekkürlerini ileten Sultan Reşat "Osmanlı İmparatorluğu böylesine kritik bir zamanda Almanya'nın yaptığı bu iyiliği ve hizmeti asla unutmayacaktır" demekteydi.[87]

83 Miquel'den Hollweg'e, 10.08.1910, PA.AA. 13312.
84 Miquel'den Hollweg'e, 23.08.1910, PA.AA. 13312.
85 Miquel'den Hollweg'e, 02.09.1910, PA.AA. 13312.
86 Miquel'den Hollweg'e, 03.09.1910, PA.AA. 13312.
87 Miquel'den Hollweg'e, 01.09.1910, PA.AA. 13312.

Miquel, bu gemilerin alımından dolayı tüm Osmanlı nazırlarının dışarıdan gelen saldırı (*Angriff*) ve baskıların farkında olduğunu ve Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın "bundan sonra hatırlanacak olan şimdiden kesilmeye başlamış olan şikâyetler değil, Almanya'nın lütufkârlığı ve Osmanlı hükümetinin başarısıdır" dediğini gönül huzuruyla Berlin'e nakletmekteydi.[88] Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya göre de diğer hükümetlerin Osmanlı'ya destek vermek noktasında gönülsüz davranıp Alman hükümetinin ise yardım talep edilmesi üzerine kararlılığını gösterip ardından da yardımını sunması asla unutulmayacak bir davranıştı (*Das werde man nie vergessen*).[89] *Sabah*, *Tanin* ve *Tasvir-i Efkâr* gibi gazetelerde de benzer bir tavır söz konusuydu.[90]

Bu satışın ardından Osmanlı'nın ikinci el kullanılmış gemi satışı için kârlı bir müşteri olduğu intibaı oluşmuş ve Almanya'daki birçok firma ellerindeki eski gemileri çıkartmak için harekete geçmişlerdi. Bunlardan birisi de *Norddeutscher Lyod Şirketi'ydi.* Firma Deutsche Bank vasıtasıyla hâlâ iyi durumda olduklarını iddia ettiği bazı kargo gemilerini satmayı teklif etmiş ancak düşük fiyata arzu edilen lüks ve konforu sağlayamayacağını da peşinen söylemişlerdi.[91]

Abdülhamid dönemini yüzeysel bir eleştiriye tabi tutan ve Osmanlı donanmasını karanlık dönemi[92] olarak nitelendiren Jön Türkler, donanmanın kullanılmadığını ve Haliç'te demirlenmiş vaziyette bekletildiğini söylüyor ve donanma noktasında radikal

---

88 Miquel'den Hollweg'e, 07.09.1910, PA.AA. 13312, Ayrıca bkz. Miquel'den Hollweg'e, 03.09.1910, PA.AA. 13312.

89 Reinhard Koch, "Militärpolitischer Bericht über der die Überführung Euerer Majestät Schiffe "Kurfürst Friedrich Wilhelm" und "Weißenburg" und Übergabe an die Kaiserlich Ottomanische Regierung", 21.09.1910, PA. AA. R13313.

90 Miquel'den Hollweg'e, 08.09.1910, PA.AA. 13312.

91 Deutsche Bank'dan Anatolische Eisenbahn-Gesellschaft, 01.10.1910, PA.AA. 13313

92 Alıntılayan Komatsu, Kaori, "Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdülhamid II", *Oriente Moderno*, 20 (2001), s. 209.

bir değişikliğe gitmek istiyorlardı.[93] Jön Türkler de aynı Abdülhamid gibi silah ticaretini dış politikada belirleyici bir koz olarak kullanmak istedilerse de başarı elde edemediler. Hem mali durum hem de tedarikçi ülkelerin siyasi ve stratejik öncelikleri yeni rejimi hesapladıkları başarıya ulaşmaktan alıkoydu. Silah pazarlarının kaybedeni hep aceleci alıcılar olmuştur. İttihatçılar aceleci ve belki biraz da duygusal davranarak Almanlardan bu iki gemiyi almışlardı. Geminin eski olduğu ve hayali kurulan donanmanın standartlarının çok gerisinde olduğu fazla zaman geçmeden anlaşıldı. Öyle ki teslimattan sadece birkaç ay sonra Osmanlı hükümeti iki gemiden birisi olan *Barbaros Hayreddin* ismi verilen geminin, arzu edilen standartların çok gerisinde olduğunu tespit ettiler ve yeniden elden geçmesi gerektiğini, birçok kısmının tamir edilmesinin şart olduğunu görüp bunu Alman tarafına ilettiler. Almanlar ise teslimattan sonra herhangi bir sorumluluğu kabul etmeyerek ücretsiz yenileme talebini kesin bir dille reddettiler.[94] 1911'in Eylül'üne kadar Osmanlı hükümeti yenilemenin maliyetini karşılamak için arayış içerisindeydi.[95] Daha ilginç olan ise, Childs'in aktardığına göre, Bahriye'de bu iki gemi için tahsis edilecek yeterli personel de yoktu.[96]

Kısacası, Almanlar yeni kadronun yönetimi altındaki donanma pazarına hızlı bir şekilde giriş yapmışlardı. Oysa Sultan Abdülhamid döneminde izlenen dengeli silahlanma siyasetinden ötürü böyle bir şeyin olması hemen hemen imkânsızdı. Abdülhamid döneminde Almanlar Osmanlı top ve tüfek pazarında etkin ve lider pozisyonunda olsalar da savaş gemileri başta olmak üzere donanma alanında İngilizlerin hâkimiyetinden söz edilirdi. Böylelikle iktidar değişikliği Almanların donanma pazarındaki payını artırmaktaki arzusunu kamçılamış oldu. Almanya donanma pazarında

93 Komatsu, "Financial Problems of the Navy", s. 209.

94 Strempel'den Alman Dışişleri Bakanlığı'na, 17.12.1910, PA. AA.R13255, alıntılayan Beşirli, "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na", s. 266-7.

95 BOA, MV. 156/47 (27.09.1329/21.09.1911)

96 Chlids, *Italo-Turkish Diplomacy and the War*, s. 24.

hâlâ İngiltere ve Fransa'nın arkasında olsa da İngiltere'nin Alman dostu Sultan Abdülhamid'i tahttan indirip sürgüne gönderen yeni rejimden böyle bir tavır beklemediği kolaylıkla tahmin edilebilirdi. Jön Türkler İngilizleri şaşırtmış gibiydi.

'Kaderin bir cilvesi' olarak Alman-Osmanlı dostluğunun son sembolü ve Almanya'nın Osmanlı'ya karşı izlediği yayılmacı nüfuz dalgalarının üçüncü ve sonuncusuna rengini veren son operasyonun aktörleri donanma unsurlarıydı: 16 Ağustos 1914'te satın alınan ve isimleri *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirilen *SMS Goeben* ve *SMS Breslau* savaş gemileri. Osmanlı sancağı çekilmiş Alman savaş gemisi *SMS Goeben*'in Sivastopol limanını başarılı bir şekilde bombalamasının ardından, Osmanlı İmparatorluğu da Almanya yanında savaşa girmiş sayıldı.[97] Böylelikle ardıl üç yayılmacı politik dalganın politik tsunami etkisini zirveye taşıyan en sonuncusu ve en yıkıcı olanı Osmanlı siyasal kıyılarını aşıp Payitaht'ın karar alınan koridorlarına ulaşmıştı. Rus limanının bombalanması Osmanlı'nın savaşa sokulması için bir bahaneydi. Zira bu kitabın da göstermeye çalıştığı gibi, dominonun ilk düşen taşı Alman askeri danışmanların Bismarck'ın şansölyeliği sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilmiş olmasıydı. Birinci Bölüm'de de belirtildiği gibi Bismarck'ın 1880'lerde askeri danışmanlar göndermeyi kabul etmesi ve silah tedarik etmek suretiyle Osmanlı'ya vermiş olduğu destek, Sultan Abdülhamid'in uzun süre sıcak bakmadığı Goltz Paşa'nın ısrarla Boğaz'ın ve Karadeniz hattının Krupp toplarıyla tahkimi projesi Almanya'nın Rusya'ya karşı yapmış olduğu bir ikaz ve Rusya'nın Sultan ile yakın ilişki geliştirmesini engellemeye dönük iyi hesaplanmış uzun vadeli stratejinin önemli bir hamlesiydi.[98] Bismarck'ın öngörüsü dikkatli ve dengeli bir diplomasi siyaseti izleyen ve çatışmacı bir dilden ve hareketten stratejisinin bir parçası olarak yıllarca uzak duran Sultan Abdülhamid'in tahttan

97 Alıntılayan Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, s. 179.
98 Alıntılayan Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, s. 179.

indirilmesinden sadece beş yıl sonra orta çıkmıştı. Bismarck'ın 1887'de Bulgarlara karşı verilen mücadeleyi Rus tehdidine set çekmek olarak görerek desteklemesinin[99] ve Goltz Paşa'nın muhtemel bir Rus saldırısına karşı hazırlıklı olmak için Boğazları güçlendirme noktasındaki tavsiyesinin[100] 93 Harbi'ndeki mağlubiyeti unutamamış olan Abdülhamid'i harekete geçmeye ikna edemediği de hatırdan çıkarılmamalıdır. İki Alman savaş gemisinin bir Rus limanını bombalaması ile en yıkıcı yayılmacı dalga Osmanlı kıyılarına vurmuş oldu.

SMS Goeben'in Rus sahillerini bombalaması sonuçları itibariyle Goltz Paşa'ya göre Boğazları güçlendirme fikrinin önemini ortaya koyuyordu.[101] Aksakal'ın aktardığına göre bu hadiseden kısa bir süre sonra 'Türk ordusunun babası' olarak takdim edilen Goltz Paşa[102] Enver Paşa'ya bir mektup yazarak "Bravo! Eski Türkiye şimdi çok önemli bir fırsat yakaladı. Bir çırpıda o şanlı günlerine dönmek için artık elinde bir fırsat var. Bu fırsatı kaçırmayacak değil mi?" demekteydi.[103] İşin aslı ise Corrigan'ın da vurguladığı gibi Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki asıl emelleri ancak başarılı bir Avrupa savaşının ardından çok daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebilirdi.[104] Alman karar vericileri için savaş, Dünya Gücü (*Weltmacht*) olabilmek için mecbur kalınan ve vazgeçilemeyecek bir araçtı. Jön Türkler için ise ülkenin eski şanına kavuşması için bir fırsattı.[105]

---

99 BOA, Y.EE. 115/6 (24.08.1887), ayrıca bkz. Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s 245-50.

100 Yasamee, *Ottoman Diplomacy*, s. 188-95; Prince Reuss to Bismarck, 29.07.1886 PA.AA. R13237; ayrıca bkz. Bölüm 1, s. 45-6.

101 Bkz. Bölüm 2, s. 105, 114, 116-9.

102 *The New York Times*, 31 Aralık 1916; Annika Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War*, s. 120.

103 Alıntılayan Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, s. 17.

104 Corrigan, H. S. W., "German-Turkish Relations and the Outbreak of the War in 1914: A Re-Assessment", *Past and Present* 36 (1967), s. 144.

105 Bkz. Aksakal, *The Ottoman Road to War*.

Goltz Paşa'nın provoke edici ifadeleriyle Bismarck'ın 33 yıl önce, 1881'de Reşit Bey ile görüşmesi sırasında yaptığı konuşmalar içerik ve beklenilen sonuçları bakımından oldukça benzeşiyordu. Bismarck Osmanlı'nın eski ihtişamına kavuşabilmesinin ön şartı olarak Osmanlıların yüzyıllardır barış içinde birlikte yaşadıkları diğer dini unsurları ama özellikle Hristiyan tebaasını asimile etmesi olarak göstermişti.[106] Goltz Paşa da Osmanlı'nın eski ihtişamına bir çırpıda kavuşabileceğini ama bunun da yolunun Almanya'nın yanında savaşa girmek olacağını söylüyordu. Yeni rejim, asırlar boyu devam ettirilen ihtişama yeniden ulaşmak rüyasıyla iyi niyetinden şüphe etmediği 'eski dostun' tavsiyesine dikkat kesildi. Tavsiyelere uyup uymadıkları bir yana netice tam bir hüsrandı. İhtişamlı, heybetli kadim günlerin rüyası için Sultan Abdülhamid'i tahttan indirip sürgüne gönderen askeri irade hayalini kurdukları, rüyasını gördükleri o kadim günlere tekrar kavuşturacağı inancıyla Osmanlı ordusunu, rehber edindikleri Almanya'nın yanı başında *Büyük Savaş*'a dahil ettiler. Ne var ki, o rüyadan uyandıklarında ellerinde savaştan mağlup çıkmış ve toprakları işgal edilmiş 600 yıllık bir İmparatorluğun hatırasından başka bir şey kalmamıştı. İmparatorluk yıkılmıştı.

106 BOA. Y.EE. 7/6 (02.02.1299/24.12.1881); bkz. Bölüm 1, s. 25-7.

SON SÖZ

"Bana savaştan kimin kâr ettiğini gösterin,
ben de size savaşı kimin
durdurabileceğini göstereyim."
Henry Ford

"Ordular ve donanmalar ticari girişimcilere
kapıları açan en etkili araçlardır."
Ira W. Howerth

"Silahlara duyulan ihtiyaç bizi her çeşit
maceranın içine sürükledi."
Aliya İzzet Begoviç

ALMANYA'NIN Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda elde ettiği nüfuz birçok tarihçi tarafından ele alınmış ancak tartışmalar genelde Bağdat Demiryolu projesi ve Deutsche Bank'ın bu projeyi finanse etmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmacılar silah ticareti meselesine yeterince eğilmemiş olup şahsi ilişkilerin ve şahsi nüfuz kullanımının önemini ise görmezden gelmişlerdir. Böyle olunca da Alman silah firmalarının Osmanlı pazarındaki satış başarılarının gerekçesi ortaya konulamamıştır. Zira silah satışının bizzat kendisi Osmanlı ile Almanya arasındaki yakınlaşmanın en temel faktörlerinden birisi olmuş ve Birinci Dünya Savaşı'nda *Waffenbrüderschaft* olarak adlandırılan "Silah Kardeşliği" olgusunu ortaya çıkarmıştır. Ne yazık ki silah

ticaretinin oynadığı bu kritik rol literatürde kendisine hak ettiği yeri bulamamıştır ve bir nevi "kara kutu" olarak gözlerden saklı kalmıştır.

Silah ticaretinin ve savunma anlaşmalarının nihai şeklini alıncaya kadar geçen sürede üretilen tüm metin ve yazışmalar, görüşme kayıtları Osmanlı İmparatorluğu'nun neden Almanya ile birlikte savaşa girdiği sorusunun cevabını içinde barındıran bir "kara kutudur". Bu kara kutu açıldığında ortaya çıkan İstanbul, Berlin, Essen ve Oberndorf çemberindeki çoğu gizli olan yazışmalar tarihin bu en önemli kırılma noktalarından birisini aydınlatmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında bir tarım ekonomisi olarak Osmanlı İmparatorluğu dünya ekonomisine entegre olmuş ve dolayısıyla 1820-1914 yılları arasında dış ticaretini on kat artırmıştır.[1] Bu süreçte Osmanlı'nın en önemli dış ticaret ortaklarının İngiltere ve Fransa'nın olduğunu görüyoruz. Ne var ki 1870'lerde Almanların Osmanlı pazarlarında hemen hemen hiçbir varlık gösterememesine rağmen, Alman silah firmaları, özellikle de Krupp, o yıllarda da bir istisna teşkil etmekteydi. Krupp'un 1860'lardan itibaren Osmanlı pazarını keşfetmesi Alman firmalarına hem finansal hem de ticari yatırımlar açısından önemli bir kapı açmıştı. İlk temsilciliğini 1869 yılında İstanbul'da açan firmanın Osmanlı ordusunda 284 adet büyük çaplı topu vardı.[2] 1870'lerin sonunda bu rakam toplam 1,816'ya yükselmişti. Krupp yüksek miktardaki silah satışıyla daha sonra bu satışların finansmanı için Osmanlı'ya kredi vermeye başlayacak olan diğer Alman sermaye sahiplerine ve diğer sanayicilere yeni ve kârlı bir pazar sunmuştu. İmparatorluğun mali durumu ve sürekli olarak silah alması Deutsche Bank başta olmak üzere Krupp Şirketi ile yakın ilişkileri olan Alman bankaları için büyük fırsatlar yaratmıştı. Deutsche Bank kısa bir zaman içinde

1 Pamuk, Şevket, "The Ottoman Economy in World War I", S. Broadberry ve M. Harrison (ed.), *The Economics of the World War I* (Cambridge, 2005), s. 112.

2 Reichsministerium des *Innern, Deutsches Handels-Archiv; Zeitschrift für Handel und Gewerbe*, s. 2 (Berlin, 1898), s. 512.

Osmanlı'nın Almanya'dan yaptığı silah alımlarının ana finansörü haline gelmişti.[3]

Dört ülkenin arşiv kaynaklarına dayanılarak hazırlanan bu kitap, Krupp ve Mauser başta olmak üzere Alman silah firmalarının 1876-1914 yılları arasında Osmanlı pazarında elde ettikleri başarının arkasındaki faktörleri ele almış ve bu faktörlerin neler olduğu sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır. Kitapta soruya doğru cevap bulabilmek için öncelikle Osmanlı hükümetinin satın aldığı askeri malzemelerin teknik özelliklerini ve fiyatlarını karşılaştırmak gerekiyordu. Ancak arşiv belgeleri açıkça gösterdi ki bu iki önemli faktör Almanya-Osmanlı silah satışlarında zannedildiği kadar hayati bir rol oynamamıştı. Osmanlı ordusunun tercih ettiği Mauser ya da Krupp üretimi silahlar Fransız, Amerikan, İngiliz ya da Avusturya üretimi silahlardan çok da üstün değildi, hatta teknik olarak bazı konularda kısmen hem geri hem de daha pahalıydı. Tüm bunlara rağmen hem Sultan Abdülhamid döneminde hem de sonrasında Alman malı savaş malzemeleri hep tercih edilen olmuştu.

Bu tespit bizi sorunun cevabını başka yerlerde daha doğrusu başka bir sorunun cevabında aramamız gerektiğini gösterdi. Durum bu ise karar vericiler neden bu şekilde karar verdiler? İşte bu sorunun cevabına yoğun arşiv araştırmaların sonunda yaklaşabildik. Özellikle Mauser ve Krupp firmalarının arşiv evrakları ve Alman Dışişleri arşiv belgeleri arasında bulduğumuz ve ilk defa tarafımızdan bu kitap vesilesiyle akademik dünyaya kazandırılan birçok nüfuzlu kimsenin el yazıları, mektup ve raporları Almanya'nın elde ettiği bu istisnai başarının altında yatan temel sebepleri gözler önüne sermiştir. Goltz Paşa'nın, Paul Mauser'in, August Huber'in, bir kısım Osmanlı üst düzey saray bürokratların, F. Alfred Krupp başta olmak üzere Krupp Şirketi'nin yetkililerinin ve nihayet Kayser Wilhelm, Şansölye Bismarck ve diğer önemli Alman devlet adamlarının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunan Alman askeri ve sivil danışmanların özel

3 Howe, *Why War*, s. 94.

yazışmaları, hazırladıkları raporlar Alman silah firmalarının elde ettiği bu istisnai başarının üstüne inşa edildiği alana ışık tutmaktadır. Bu alan enerjisini şahsi yakın ilişkilerden alarak ilerleyen nüfuz dalgasının yarattığı bir politik çıkar alanıdır ve aslında tam anlamıyla Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıktığı düşünülen Osmanlı-Almanya Silah kardeşiliğinin de kara kutusudur.

Hem Osmanlı hem de Almanya'nın çıkarlarına uygun görülen siyasi yakınlık silah satışları üzerinden daha rahat inşa edilebilirdi. Siyasi yakınlığın getireceği avantajlar satın alınması düşünülen harp malzemelerinin fiyat ve teknik özelliklerden çok daha önemliydi. Almanya yaptığı savunma anlaşmaları ile hem askeri, hem siyasi hem de iktisadi nüfuz alanı elde etmiştir. Silah ticareti söz konusu olduğunda siyasi, askeri ve iktisadi faktörlerin nasıl içiçe geçtiğini ve şahsi çıkarların nasıl kritik rol oynadığını en iyi gösteren tarihi örnek Osmanlı-Almanya silah ticaretidir.

Bu kitabın üzerinde durduğu ve okuyucuya göstermiş olmayı arzu ettiği noktalardan birisi de silah ihracatının Almanya'nın barışçıl sızma stratejisinin en önemli unsurlarından biri olduğudur. Politik, ekonomik ve askeri aktörler bir silah sözleşmesinin imzalanması söz konusu olduğunda hep beraber sahnede yerlerini almak durumundaydılar. İhracatçı ülke olarak Almanya hem iç sosyo-ekonomik politikalarında hem de askeri temelli dış politikasında silah üretimini ve satışlarını çok amaçlı bir enstrüman olarak başarılı bir şekilde kullanmıştı. Bu çerçevede Alman hükümeti silah firmalarının hem uluslararası satışlarını hem de ihracat odaklı üretimlerini her şekilde destekledi. Diğer ülkelerin firmaları kendi hükümetlerinden böylesi bir cömert desteği hemen hemen hiçbir zaman alamadılar. İngiliz üreticiler, hükümetlerinin yeterince destek vermemesinden ve Osmanlı pazarına karşı ilgisiz olmasından defalarca yakınmışlardır. *The Daily News* gazetesi bu durumu çok güzel özetlemişti: "İngiliz büyükelçiliği vatandaşlarının Osmanlı hükümetinden alacakları büyük ihalelerde desteklemeyi kendi görev alanında görmüyor. Ancak Alman büyükelçiliği ve hükümeti

öyle yapmıyor."[4] Bu kitap bu tür açıklama ve tespitlere dayanarak Alman firmalarının Osmanlı silah pazarındaki başarısının Alman yayılmacı politikasının üzerine kurulduğu üçlü çıkar (askeri, siyasi ve iktisadi) temeline dayandığını ve stratejik olarak bu çıkar politikasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

Alman yönetici aklı ve diplomasisi, yerli savunma firmalarının hem ulusal hem de uluslararası faaliyetlerini kollamış, dış pazarlarda yapılan bir sözleşmenin çok boyutlu etkilerini iyi idrak etmiş ve dolayısıyla silah firmalarının hem iç hem de dış piyasadaki faaliyetlerini desteklemek konusunda hiç tereddüt göstermemiştir. Alman dış politika yapıcıları süreç esnasında silah firmalarının satışlarının, satış yapılan ülkenin askeri ve siyasi karar mekanizmalarına sızma kabiliyeti yaratacaklarını ve bunun yabancı askeri pazarlarda ve siyasi mekanizmalarda kontrol gücünü arttırıp sürekli hale dönüştürebileceğini erken sayılacak bir dönemde keşfettiler. Savunma sanayisinin çok çeşitli ve zengin ürün yelpazesi ve bunun yabancı pazarlara ihracatı dış politika inşa sürecine inanılmaz etkili, yeni ve daha farklı araçların dahil olması anlamına geliyordu. Alman Dışişleri için silah firmalarının öncelikleri ile kendi öncelikleri arasında ülke çıkarları bakımından bir fark yoktu. Alman hükümeti bu nedenle ülkelerinde siyasi ve mali destek sağladığı bu şirketlere dış pazarlarda sınırsız ve kayıtsız diplomatik destek vermiştir.

Arşiv kayıtlarının da çok açık bir şekilde gösterdiği gibi Alman hükümetinin bu desteği uzun vadeli bir planın parçasıydı ve silah üreticileri de bu planın neresinde olduklarını ve kendilerine düşen rolü çok iyi biliyorlardı. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok diğer Alman girişimcilerinin, tüccarların ve yatırımcıların aksine silah üreticileri ve İstanbul'daki temsilcileri yaptıkları silah ticaretinden hiç zarar etmemiş ve tüm paydaşları fazlasıyla memnun etmiştir.[5] Bu bakımdan Al-

4 *The Daily News*, 21 Haziran 1900, PA.AA.R13297.

5 Quataert'e göre Anadolu Demiryolu Şirketi'nin net kârı yatırımcılarını memnun etmemiştir. 'Anadolu Demiryolu Şirketi'nin mali performansı düşüktü,'

manların belirgin olarak avantajlı ve kârlı oldukları tek sahanın askeri alan ve silah ticareti olduğunu söylemek çok da yanıltıcı olmayacaktır. Şansölye Bismarck'tan Kayser II. Wilhelm'e, Goltz Paşa'dan Alman dışişlerinin temsilcilerine kadar bir bütün olarak Alman hükümeti Alman silah firmalarına destek vermiştir. Bu destekler olmadan bahsettiğimiz başarının elde edilmesi neredeyse imkânsızdır. Silah satışlarının barışçıl amaçlı sızma ve kapsamlı yayılmacı stratejinin en önemli unsurlarından biri haline gelmesiyle silah firmalarının dış pazarlarda yolu da bahtı da açılmış oldu. Bu kapsamlı stratejinin en dinamik desteği Alman askeri danışmanlardı. Osmanlı ordusunun hizmetine girmiş olan askeri danışmanlar silah firmalarının 'tekel konumunu' elde etmesindeki en önemli araçlardı.

Aslına bakılırsa 1881'den başlayan dönemi Osmanlı-Almanya ilişkileri tarihi açısından "barışçıl amaçlı sızma dönemi" olarak tanımlamakta bir sakınca yoktur. Bu anlamda Bismarck, Kayser II. Wilhelm ve Goltz Paşa gibi danışmanlar da bu dönemin en önde gelen figürleri olarak anılmayı hak etmektedir. Bu kitap Birinci Dünya Savaşı'na götüren yakın ilişkinin Bismarck döneminde tohumunun atıldığını iddia etmekle birlikte özellikle silah ticaretinin de onun devrinde hızla geliştiğini ortaya koymuş ve Bismarck'ın silah üreticilerine verdiği koşulsuz destekle bu firmaları Osmanlı pazarında nasıl rakipsiz bir hale getirdiğini göstermiştir. Bismarck'ın Almanya'nın Osmanlı üzerinde artan nüfuzuna verdiği bu koşulsuz desteğe rağmen birçok araştırmacı, Bismarck'ın Osmanlı politikasının analizini 1876'da Şark Sorunu ile ilgili yaptığı o meşhur konuşmasında sarf ettiği ve konjonktürel olduğu devrin önemli isimlerince de dile getirilen "Pomeranyalı bir askerin bir kemiğine bile değmez" cümlesine hapsetmiştir. Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu ile dostluk kurmaya mesafeli olduğu

diyen yazar 'Alman maliyecileri, yatırımcıları ve hükümeti için umulandan daha düşük olan bu kâr bir hayal kırıklığıydı,' diye eklemektedir. Quataert, "Limited Revolution", s. 158.

şeklindeki yaygın kanaatin aksine, belgeler diğer Avrupa devletlerini öfkelendirmesine rağmen Bismarck'ın Sultan'ı Almanya'nın dost olduğuna inandırmaya çalıştığını göstermektedir. Ali Nizami Paşa ile Reşit Bey'in kaleme aldıkları Şansölye Bismarck ile yaptıkları görüşmeye dair raporları Bismarck'ın Osmanlı ile ilgili konulara kayıtsız kalmadığını ve Sultan'ın dostluk arayışına karşı da ilgisiz olmadığını açıkça göstermektedir. Kitabın ilk bölümünde ele aldığımız bu görüşme Osmanlı'ya yönelik Alman dış politikasındaki radikal bir değişimin başlangıcı olarak görülebilir. Ali Nizami Paşa ve Reşit Bey ile gerçekleştirilen görüşmede, Bismarck Reşit Bey'i de şaşırtan açıklıkta ilginç yorumlarda bulunmuş ve bazı provokatif teklifler sunmuştu. Bismarck, meclisin feshinin çok isabetli olduğunu belirterek Sultan'ı kararından ötürü tebrik etmişti. Bu sayede Almanya, Sultan'ın dostluğunu elde edebilmek için ilk adımları atmış ve peşinden de Osmanlı pazarına barışçıl bir şekilde girme fırsatı yakalamıştı.

Alman askeri danışmanların Osmanlı'ya gönderilmesi de Alman silah firmaları için bulunmaz bir fırsattı ve bir şekilde pazarlama maliyetlerini azaltmıştı. İlk yıllarda nüfuzları kısıtlı olan bu danışmanlar, yurttaşlarının ticari çıkarları için yoğun lobicilik faaliyeti yürütmeye başlamış ve silah firmaları ile hükümet arasında bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Danışmanların yabancı bir ülkede böylesi bir siyasi, iktisadi ve askeri nüfuz elde etmeleri başka hükümetler üzerinde de tatbik edilmek üzere bir model olmuş, âdeta Osmanlı İmparatorluğu Alman yayılmacı dış politika uygulamaları için bir 'pilot bölge' haline gelmişti. Goltz Paşa başta olmak üzere kendi ülkeleri için çok büyük işler başaran bu danışmanlar, görevlerini sadece orduyu muhtemel savaşlara hazırlamakla sınırlandırmamış, mali destek ve askeri malzeme için Almanya'ya muhtaç bir müttefik yaratmayı da amaçlamışlardı.

Bu çalışma tüm gayretini Alman silah firmalarının Osmanlı silah pazarında etkin bir konum elde etmesine harcayan, kurduğu

bilgi ağı sayesinde silah ihalelerini manipüle edebilen, şahsi çabaları ile Krupp ve Mauser firmalarını Osmanlı pazarında güçlü bir konumda tutabilen Goltz Paşa'ya özel bir yer ayırmıştır. Mauser'in Osmanlı pazarına girişi şahsi nüfuzun önemine ve sözleşmeler üzerindeki etkisine ışık tutmaktadır. Paul Mauser'in Osmanlı hükümetinin yeni silah siparişi vermek istediğini öğrendiği 1886'dan bu siparişlerin devam ettiği 1890 yılına kadar şahıslar ve etki alanları, ürünlerin teknik özelliklerinin önünde gelmekteydi. Mauser Şirketi ile Goltz Paşa ve Paul Mauser ile İstanbul'daki temsilcisi August Huber arasındaki yazışmalar Almanların nasıl hem Alman askeri danışmanları hem de Sultan ile Kayser arasındaki dostluğu kullandıklarını göstermektedir. Bu çalışma, aynı zamanda, hükümet desteğine bağlı olarak gelişen Alman Tarzı Silah Ticareti'nin Osmanlı'daki başarısının Krupp ailesi ile Kayser arasındaki dostluğu görmezden gelerek anlaşılamayacağını da göstermiştir.

Daha önce değerlendirilmemiş birçok arşiv belgelerinden yararlanan bu çalışma Bismarck'ın devrilmesinden sonra Kayser'in doğrudan müdahalelerinin Alman silah firmalarının elde ettiği başarıdaki rolünü de ortaya koymuştur. Ziyaretleri esnasında Sultan ile dostluğunu pekiştiren Kayser'in şahsi diplomasisinin Alman girişimcilere, özellikle de silah üreticilerine, rakiplerinin elde edemediği avantajları nasıl sağladığı da gösterilmiştir.

Alman devlet aygıtının ve Alman askeri danışmanlarının etkisini göstermek adına, bu çalışma, Alman silah firmalarının Osmanlı pazarında elde ettiği başarısındaki iç faktörlerin rolüne de değinmiştir. Türkiye ve Almanya'da yürütülen karşılaştırmalı arşiv çalışmaları sonucunda hem Sultan Abdülhamid ve yolsuzluğa karışmış bazı bürokratlarının hem de subayların şahsi müdahalelerinin Almanya'nın konumunu güçlendirdiği görülmüştür. Bürokratların mektup ve raporlarının, sözleşmelerin nihai halini almasındaki önemi ve Almanların bu yetkilileri etkileri altına almak için nasıl yöntemler uyguladıkları da gösterilmiştir. Bu belgeler

aynı zamanda silahları tetkik ve teslimatlarını kontrol etmek için Almanya'ya gönderilen Osmanlı memurlarından bazılarının Krupp ve Mauser firmaları yetkilileriyle şahsi dostluklar kurduğunu, kimilerinin orada aile kurduklarını kimilerinin ise uzun süre kalarak, orada hayatlarını kaybettiklerine dair bilgilere yer vermiştir. Bu çalışma rakiplerine nazaran daha ucuz olmayan ya da teknik açıdan çok üstün olmayan Alman ürünlerinin sürekli olarak tercih edilmesinin nedenlerinin anlaşılmasında bu tür şahsi hikâyelerin aydınlatıcı olduğunu vurgulamıştır.

Saltanatının ilk yıllarında Sultan Abdülhamid'in Osmanlı ordusunu modernize etmeye niyetlenmesinin üzerine Alman silah firmaları pazara girmeye başlamış, siparişler için mali destek sağlayan Alman sermayedarları da konuya dahil olmuşlardır. Almanya'nın Osmanlı pazarındaki siyasi ve iktisadi emellerinin gerçekleşmesinde ticari ajanlık rolü yapan Krupp ve Mauser başta olmak üzere Alman silah firmalarının Almanya'nın Osmanlı'ya yönelik uyguladığı yayılmacı stratejinin öncü kuvvetleri olarak tanımlanması doğru olacaktır. Bu noktada, bu kitap şahsi ilişki kurmanın etkili araç olduğunu tartışmış ve askeri danışmanlarla silah firmaları arasındaki işbirliğinin ve etkili dostlukları kurmanın Alman Tarzı Silah Ticareti'nin nasıl önünü açtığını göstermiştir. Almanya'da ya da Alman sistemi ile eğitilen ve Almanya'nın doğal destekçileri haline gelen Osmanlı subayları sayesinde Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra bile 1880'lerden başlayarak gerekli adımları atan Almanya konumunu koruyabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman nüfuzunun artması 19. yüzyılın bitimindeki en çarpıcı siyasi olaydı ve Avrupa ülkelerinden hiçbiri çökmekte olan bir Doğu ülkesinde bu kadar hızlı ve bu kadar az çabayla böyle bir başarı elde edememişti.[6] Howerth'in 1906'da yazdığı şu satırlar da bu bakımdan anlamlıdır: "Ordular ve donanmalar ticari girişimcilere kapıları

6 Chirol, Valentine, *The Middle Eastern Question or some Political Problems of Indian Defence* (London, 1903), s. 186.

açan en etkili araçlardır." Alman silah üreticilerinin Osmanlı pazarına dahil olmaları diğer Alman yatırımcıların da bu kârlı pazarda yer edinmeleri için önemli bir rol oynamıştır.[7]

Sultan II. Abdülhamid Han'ın dış politika yapım stratejisinde oldukça önemli bir yer tutan silah alımları devletin ittifak stratejilerinde ana belirleyici etkenler arasında yer almayı başarmıştı. Tahttan el çektirildikten sonra yeni rejim bu ince siyaseti kavramamış olsa gerek ki silah alımlarında Abdülhamid'in denge tercihi yerine "kışkırtıcı" ve agresif bir yöntem takip edip Osmanlı aleyhinde ittifaklar kurulmasına sebep olmuşlardı. Kitapta gösterildiği gibi 1908-1909 yılları arasında kısa zamanlı bir geri çekilmeye rağmen Almanya'nın Payitaht'ın nezdinde güçlü ve derinlikli konumu hep vardı. Nihayetinde Sultan Abdülhamid, Kayser II. Wilhelm'in de dediği gibi, askeri bir darbeyle tahttan indirilmişti. Darbeyi yapan bu askerler de Sultan Abdülhamid'in açtığı ve Alman sistemiyle ve askeri danışmanlar eliyle modernize ettiği askeri okullardan mezun olmuş, yurtdışına özellikle de Almanya'ya eğitim için gönderilmiş ve bu anlamda Alman askeri sistem ve ruhuyla donanmış askerlerdi. Bu nedenle meşrutiyetin ilanı ve sonrasında Sultan Abdülhamid iktidardan uzaklaştırılıp sürgün edilmesi ile Almanya'nın yıllarca elde ettiği bu konum sarsılmamış, aksine Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik üçüncü ve son yayılmacı dalgasını besleyecek ve harekete geçirecek enerjiyi yaratacak unsurların daha da güç kazanmasına sebep olmuştu. Bu son yayılmacı dalga da Osmanlı İmparatorluğu'nu tarihinin son savaşına, Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı bayrağı çekilmiş Alman gemisinin Rus sahillerini bombalaması ile sürüklemiş ve "*Waffenbrüderschaft*" rüzgârıyla enerji ve hız kazanan bu son yıkıcı dalga 600 yıllık imparatorluğa en şiddetli darbeyi bu şekilde vurmuştur.

•

7 Howerth, W. Ira, "War and Social Economy", *International Journal of Ethics*, 17/1 (1906), s. 71.

KAYNAKÇA

I. YAYIMLANMAMIŞ KAYNAKLAR

TÜRKİYE

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İstanbul

BOA, A. MKT. MHM.
BOA, DH. MKT.
BOA, HR. SYS.
BOA, HR. TO.
BOA, İ. ASK.
BOA, İ. DH.
BOA, İ. MMS.
BOA, MV.
BOA, Y. A. HUS.
BOA, Y. A. RES.
BOA, Y. EE.
BOA, Y. MRZ. D.
BOA, Y. MTV.
BOA, Y. PRK. ASK.
BOA, Y. PRK. AZJ.
BOA, Y. PRK. BŞK.
BOA, Y. PRK. EŞA.
BOA, Y. PRK. HH.
BOA, Y. PRK. HR.
BOA, Y. PRK. KOM.
BOA, Y. PRK. ML.
BOA, Y. PRK. MM.
BOA, Y. PRK. MYD.
BOA, Y. PRK. NMH.
BOA, Y. PRK. OMZ.
BOA, Y. PRK. PT.
BOA, Y. PRK. SGE.
BOA, Y. PRK. SRN.
BOA, Y. PRK. TKM.
BOA, Y. PRK. UM.
BOA, Y. PRK. ZB.

ALMANYA

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin): PA. AA.

R12456
R13233
R13237
R13240
R13247
R13285
R13304
R13305
R13306
R13340
R13427
R13451
R13286
R13291
R13295
R13296
R13297
R13299
R13745
R13746
R13763
R13775
R13939
R14148

ALMANYA
Historisches Archiv Krupp: HA, Krupp

5a VII f/862
FAH 2B/314a
FAH 2M 78/15
FAH 3B/216
FAH 3B/227
FAH 3B/244
FAH 3C/205
FAH 3C/217
FAH 3C/224
FAH 3E/1
FAH 2M 78/19
WA 2/248
WA 2/249
WA 4/2277
WA 4/749
WA 4/757
WA 7f/886

ALMANYA
Stadt- und Zeitungsarchiv (Oberndorf am Neckar): SA, Oberndorf

M-A3
M-A4
M-A5
M-A6
M-A7
M-A8
M-A9
M-A12
XIV. CA 1/13
Z59
Z60
793. 32/13. 1 (Mauser Waffen Abnahme- Kommission: Türkenzeit)
793. 32/13. 1 (Mauser Werke: Verschiedene Abnahmekommission)

ALMANYA
Bundesarchiv- Militärarchiv (Freiburg): MA, Freiburg

N. 65/4
N. 65/5
N. 65/16
NL. 737/5
NL. 737/8
NL. 737/9
NL. 737/10
NL. 737/11
NL. 737/16

ALMANYA
Landesarchiv Schleswig-Holstein
Nachlass Kamphövener, Abt. 399.26 Nr.8.

İNGİLTERE

The National Archives (Londra): NA, Londra

ADM 231/10
ADM 231/14
ADM 231/18
ADM 231/24
FO 78/371–1000
FO 78/3998
FO 78/3999
FO 78/4001
FO 78/4002
FO 78/4022
FO 78/4277
FO 78/4342
FO 78/4479
FO 78/4706
FO 78/5000
FO 881/4378
FO 195/1664
FO 195/2016
FO 244/721
FO 371/560
FO 78/4095
FO 78/4098
FO 78/4207
FO 78/4276
WO 108/323
FO 371/561
GFM 10/11
WO 106/2
WO 106/6182

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

The National Archives and Records Administration (College Park, Maryland): NARA-Microfilm, College Park

M46/50
M46/56
M46/63
M46/65
M46/71
M46/72
M77/165
M77/167
M77/168

II. GAZETELER VE SÜRELİ YAYINLAR

Alldeutsche Blätter
Deutsche Rundschau
Harp Mecmuası
Militär Wochenblatt
Neue Freie Presse
Schwarzwälder Bote
The Century: Illustrated Monthly Magazine
The [London] Times
The Neue Presse (Morgenblatt)
The New York Times
The Outlook
The Standard

III. YAYIMLANMIŞ BİRİNCİL KAYNAKLAR

(Resmi evraklar, hatıratlar, yazışmalar, demeçler)

Akçuraoğlu, Yusuf, *Türk, Cermen ve Slavların Münâsebât-ı Tarihîleri: 06 Teşrîn-i sâni 1330'da Türk Ocağı'nda Verilen Konferans Metni* (İstanbul, 1330/1914).

Ali Vahbi Bey (ed.), *Avant la debacle de la Turquie: Pensees et Souvenirs de l'ex-Sultan Abdul-Hamid* (Paris, 1913).

Blowitz, Henri G.S. de, *Memoirs of M. de Blowitz* (New York, 1903).

Boelcke, Willi. A., *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten. Krupp-Korrespondenz mit Kaisern, Kabinettschefs und Ministern 1850–1918* (Frankfurt am Main, 1970).

Burchardt, Lothar, "Between War Profits and War Costs. Krupp in the First World War", içinde Hans Pohl, and Bernd Rudolph (ed.) *German Yearbook on Business History 1988* (Berlin ve Heidelberg, 1990).

Bülow, Prince von, *Imperial Germany*, trc. M. A. Lewenz (New York, 1917).

—— *Memoirs of Prince Von Bülow*, 2 C., trc. F. A. Voigt (Londra ve New York, 1931).

Busch, Moritz, *Bismarck: Some Secret Pages of His History* (C. 2) (Londra, 1898).

Cemal, Paşa, *Hatırat*, Martı Metin (ed.), (İstanbul, 1996).

Demirhan, Pertev, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild eines großen Soldaten: aus meinen persönlichen Erinnerungen* (Göttingen, 1960).

İngiltere Dışişleri Komiteleri, *Proposed Annexation of Turkey: To his Imperial Majesty the Sultan [Abdulhamid II].* Altında imzası bulunan İngiltere Dışişleri Komitelerinin Adresi; 16.02.1879: Diplomatik evraklar C. II. No. 87: 84–86, University of Birmingham, Special Collection, r DS, 757, 6. Report Nr. 24 içinde.

Giesl von Gieslingen, Wladimir F., *Zwei Jahrzehnte im Nahen Orient: Aufzeichnungen des Generals der Kavallerie Baron Wladimir Giesl*, Ritter von Steinitz (ed.) (Berlin, 1927).

Goetz, Walter (ed.), *Briefe Wilhelms II. an den Zaren 1894–1914*, trc. Max Theodor Behrmann (Berlin, 1920).

Goltz, Colmar Freiherr von der, *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usül ve Ahval-i Askeriyesi*, terc. Mehmed Tahir, Matbaa-ı Abüzziya, (İstanbul, 1305 [1888])

Goltz, Colmar Freiherr, von der, "Bilder aus der türkischen Armee", *Militär- Wochenblatt* 38 (1897b), s. 1151–62.

—— "Erinnerungen an Mahmud Shewket Pascha", *Deutsche Rundschau* 157 (1913), s. 32–46.

—— "Stärke und Schwäche des türkischen Reiches", *Deutsche Rundschau* 93 (1897a), s. 95–119.

—— *The Turkish Army, its Characteristics and Capabilities: A Series of Letters by Von der Goltz*, trc. W.E. Fairholme (Londra, 1898).

—— ve Förster, Wolfgang (ed.), *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Denkwürdigkeiten* (Berlin, 1929).

Gooch, P. George ve Harold W.V. Temperley (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914*, 11 Cilt (Londra, 1927–36).

Helfferich, Karl, *Georg von Siemens: Ein Lebensbild aus Deutschlands großer Zeit*, 3 Cilt, (Berlin, 1923).

Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig K.V., *Memoirs of Prince Chlodwig of Hohenlohe Schillingsfürst*, ed. Fridrich Curtius, trc. George. W. Chrystal, 2 Cilt (Londra, 1907).

Imperial War Museum, *Armies of the Balkan States, 1914–1918: The Military Forces of Bulgaria, Greece, Montenegro, Rumania, and Servia* (Londra ve Nashville, TN., 1996).

Ismail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Sommerville Story (ed.) (Londra, 1920).

Karabekir, Kâzım, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Orhan Hülagü ve Ömer Hakan Özalp (ed.) (İstanbul, 2001).

Lepsius, Johannes, Mendelssohn-Bartholdy, Albrecht, and Thimme, Friedrich W.K., (ed.), *Die große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, 40 Cilt (Berlin, 1922–6).

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdulhamid. Hatıralarım* (Ankara, 1984).

Özgül, M. Kayahan, *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları* (Ankara, 2007).

Penzler, Johannes (ed.), *Fürst Bülows Reden nebst Urkundlichen Beiträgen zu seiner Politik: 1897–1903*, C. 1 (Berlin, 1907).

—— (ed.), *Die Reden Kaiser Wilhelms II in den Jahren 1896–1910*, C. 2, (Leipzig, 1904).

Peters, Carl, *Lebenserinnerungen* (Hamburg, 1918).

Peters, Carl, *Zur Weltpolitik* (Berlin, 1912).

Reichsministerium des Innern, *Deutsches Handels-Archiv; Zeitschrift für Handel und Gewerbe*, C. 2 (Berlin, 1898).

Rıza, Paşa, *Hülâsa-ı Hâtırâtım* (İstanbul 1325/1909).

Sabah, *Hatırâ-i Seyâhat* (İstanbul 1316/1898).

Sander, Oral ve Kurthan Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İç Yüzü, 1828–1925* (Ankara ve Istanbul, 2007).

Tahsin, Paşa, *Sultan Abdulhamid: Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları* (İstanbul, 1931).

Vambery, Armin, *The Story of my Struggles: The Memoirs of Arminuis Vambery* (New York, 1904).

Waldersee, Alfred Grafen von, *Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Alfred Grafen von Waldersee.* Meisner, Heinrich Otto (ed.) (Stuttgart, 1922).

Warner, Charles Dudley (ed.), *Library of the World's Best Literature, Ancient and Modern* C. 5 (ilk baskı tarihi 1896) (New York, 2008).

Wilhelm II, Kaiser, *The Kaiser's Memoirs, Emperor of Germany 1888–1918,* trc. Thomas R. Ybarra (New York ve Londra, 1922).

Yetimzade, M. Tevfik Hamdi, *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdulhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, 2 Cilt, Fatma R. Hürmen (ed.) (İstanbul, 2006).

IV. DİĞER KAYNAKLAR

Agoston, Gabor, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge, 2005).

Ahmad, Feroz, *The Young Turks, the Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908–1914* (Oxford, 1969).

Akmeşe, Handan Nezir, *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman Military and the March to World War I* (Londra ve New York, 2005).

Aksakal, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914, The Ottoman Empire and the First World War* (Cambridge, 2011).

Aksan, Virginia. H., *Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged* (Harlow 2007).

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme* (İstanbul, 2004).

Albertini, Luigi, *Origins of the War of 1914* (3 Cilt) (New York, 2005).

Alkan, Necmettin, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto von Kähler ve iki Tarafın Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 43 (2007), s. 135–65.

Aybar, Celal, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi 1878–1913* (Ankara, 1939).

Baker, Ray Stannard, "The Sultan of Turkey", *The Outlook*, 6 Eylül 1902, s. 67–77.

Bal, Nurcan, *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları* (İstanbul, 2003).

Ball, Robert W.D., *Mauser Military Rifles of the World* (Iola, WI, 2006).

Barker, J. Ellis, *Modern Germany: Her Political and Economic Problems, Her Foreign and Domestic Policy, Her Ambitions, and the Causes of Her Success* (Londra, 1909).

Barth, B., "The Financial History of the Anatolian and Baghdad Railways, 1889–1914", trc. J. C. Whitehouse, *Financial History Review* 5 (1998), s. 115–37.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5 (1943), s. 3–12.

Benner, Thomas, *Die Strahlen der Krone: Die religiöse Dimension des Kaisertums unter Wilhelm II. vor dem Hintergrund der Orientreise 1898* (Marburg, 2001).

Benz, Wolfgang, "Die Entstehung der Kruppschen Nachrichtendienstes", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 24 (1976), s. 199–205.

Beşikçi, Mehmet, *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance* (Leiden, 2012).

Beşirli, Mehmet, "II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2004), s. 121–39.

—— "Sultan Abdülaziz'den Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Donanması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11/25 (2004), s. 243–74.

Beydilli, Kemal, "II. Abdulhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 32 (1979), s. 481–94.

Beyens, Eugene-Napoleon, *Germany before the War*, trc. Paul V. Cohn (London, Edinburgh ve New York, 1916).

Birinci, Ali, "Sultan Abdülhamid'in Hâtıra Defteri Meselesi", *Divan İlmî Araştırmalar* 19/2 (2005), s. 177-94.

Birken, Andreas, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Europa und dem Vorderen Orient im ausgehenden 19. Jahrhundert* (Wiesbaden, 1980).

Birol, Nurettin, "Halil Rıfat Paşa", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 27/2 (2003), s. 267–88.

Blaisdell, Donald C., *European Financial Control in the Ottoman Empire* (New York, 1929).

Bode, Friedrich Heinz, *Der Kampf um die Bagdadbahn 1903–1914: Ein Beitrag zur Geschichte der deutsch-englischen Beziehungen* (Breslau, 1941).

Bontrup, Heinz-Josef ve Norbert Zdrowomslaw, *Die deutsche Rüstungsindustrie, vom Kaiserreich bis zur Bundesrepublik* (Heilbron, 1988).

Brandenburg, Erich, *From Bismarck to the World War*, trc. Annie Elizabeth Adams (Londra, 1933).

Brose, Eric Dorn, *The Kaiser's Army: The Politics of Military Technology in Germany during the Machine Age, 1870–1918* (New York, 2001).

Brown, David, *Palmerston and the Politics of Foreign Policy, 1846–1855* (Manchester, 2002).

Brunn, Gerhard, "Deutscher Einfluss und Deutsche Interessen in der Professionalisierung einiger Lateinamerikanischer Staaten vor dem 1. Weltkrieg (1885– 1914)", *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas* 6 (1969), s. 281–5.

Butterfield, Paul. R., *The Diplomacy of the Bagdad Railway 1890–1914* (Göttingen, 1932).

Carmel, Alex, *Die Siedlungen der Württembergischen Templer in Palästina* (Stuttgart, 1973).

Childs, Timothy Winston, *Italo-Turkish Diplomacy and the War over Libya: 1911–1912* (Leiden ve New York, 1990).

Chirol, Valentine, *The Middle Eastern Question or some Political Problems of Indian Defence* (Londra, 1903).

Çoker, Fahri, *Deniz Harp Okulumuz: 1773* (Ankara, 1994).

Corrigan, H.S.W., "German-Turkish Relations and the Outbreak of War in 1914: A Re-Assessment", *Past and Present* 36 (1967), s. 144–52.

Cram, Robert Gordon, *German interests in the Ottoman Empire, 1878–1885* (Doktora Tezi: University of London) (Londra, 1999).

Dunn, Archibald Joseph, *Turkey and Its Future* (Londra, 1905).

Earle, Edward Mead, "The Importance of the Near East in Problems of Raw Materials and Foodstuffs", *Annals of the American Academy of Political and Social Science 112* (1924), s. 183–6.

—— *Turkey, The Great Powers, and The Baghdad Railway A Study in Imperialism* (New York, 1924).

Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik* (Ankara, 1970).

Elena, Alberto, "Models of European Scientific Expansion: The Ottoman Empire as a Source of Evidence", içinde Patrick Pettijean vd. (ed.) *Science and Empires: Historical Studies about Scientific Development and European Expansion* (Dordrecht, 1992).

Epkenhans, Michael, "Krupp and the Imperial German Navy 1898–1914: A Reassessment", *The Journal of Military History* 64 (2000), s. 335–70.

—— "Military–Industrial Relations in Imperial Germany, 1870–1914", *War in History* 10/1 (2003), s. 1–26.

Erhan, Çağrı, "Ottoman Official Attitudes toward American Missionaries", *Working Paper: Yale Center for International and Area Studies: The United States & the Middle East: Cultural Encounters 5. http://opus.macmillan.yale.edu/workpaper/pdfs/ MESV5–11.pdf.*

Erickson, Edward J., *Defeat in Detail: the Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913* (Westport, 2003).

Farah, Caesar E., "Arab Supporters of Sultan Abdulhamid II: Izzet al-Abid", *Archivum Ottomanicum* 15 (1997), s. 189–219.

Fay, Sidney B., "The Baghdad Railway: A German Defense of the Financial Arrangements", *The Journal of Modern History* 4/2 (1932), s. 240–1.

Feis, Herbert, *Europe the World's Banker, 1870–1914: An Account of European Foreign Investment and the Connection of World Finance with Diplomacy before the War* (New Haven, 1930).

Finkel, Caroline, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593–1606* (Viyana, 1988).

Foley, Robert T., *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1870–1916* (Cambridge, 2005).

Forbes, Ian L. D., "German Informal Imperialism in South America before 1914", *The Economic History Review, New Series* 31 (1978), s. 384–98.

"Social Imperialism and Wilhelmine Germany", *The Historical Journal* 22 (1979), s. 331–49.

Fortna, Benjamin C., "The Reign of Abdülhamid II", içinde Reşat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey. Turkey in the Modern World, C. 4* (Cambridge, 2008).

Franzke, Jurgen (ed.), *Bagdadbahn und Hedjazbahn. Deutsche Eisenbahngeschichte im Vorderen Orient* (Nürnberg, 2003).
Fry, Michael Graham (ed.), *Power, Personalities and Policies: Essays in Honour Donald Cameron Watt* (Londra ve Portland, OR, 1992).
Fuller, Joseph V., *Bismarck's Diplomacy at its Zenith* (Cambridge, MA, 1922).
Fulton, L. Bruce, "France and the End of the Ottoman Empire" içinde Marian Kent (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (Londra, 1996).
—— "France's Extraordinary Ambassador: Ernest Constans and the Ottoman Empire, 1898–1909", *French Historical Studies* 23 (2000), s. 683–706.
Gall, Lothar, *Die Deutsche Bank, 1870–1995* (München, 1995).
Gauss, Christian Frederick, *The German Emperor as Shown in His Public Utterances* (New York, 1915).
Gencer, Mustafa, *Imperialismus und die Orientalische Frage. Deutsch-Türkische Beziehungen 1871–1908* (Ankara, 2006).
Geyikdağı, Necla, *Foreign Investment in the Ottoman Empire International Trade and Relations 1854–1914* (Londra, 2011).
Gillis, R. John, (ed.), *The Militarization of the Western World* (New Brunswick, 1989).
Gözeller, Ali, *Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği (1889–1895)*, Yükseklisans Tezi: Marmara Üniversitesi (İstanbul, 2005).
Grant, A. Jonathan, "The Sword of the Sultan, Ottoman Arms Imports, 1854–1914", *The Journal of Military History* 66 (2002), s. 9–36.
—— *Rulers, Guns, and Money: the Global Arms Trade in the Age of Imperialism* (Cambridge, MA. 2007).
Graudenz, Karlheinz ve Hanns-Michael Schindler, (ed.), *Die Deutschen Kolonien: 100 Jahre Geschichte in Wort, Bild und Karte* (Augsburg, 1988).
Griffiths, Merwin Albert, *The Reorganization of the Ottoman Army under Abdulhamid II. 1880 -1897*, Doktora Tezi: University of California (Los Angeles, 1966).
Hacker, C. Barton, "Military Institutions, Weapons, and Social Change: Toward a New History of Military Technology", *Technology and Culture* 35/4 (1994), s. 768–834.
—— "Military Technology and World History: A Reconnaissance", *The History Teacher* 30/47 (1997), s. 461–87.
Hale, M. William, *Turkish Foreign Policy, 1774–2000* (Londra, 2002).
Hall, C. Richard, *The Balkan Wars, 1912–1913: Prelude to the First World War* (Routledge, 2000).
Hallgarten, G. Wolfgang, *Imperialismus vor 1914* (2 Cilt) (Münih, 1963).
—— *Vorkriegs Imperialismus: Die soziologischen Grundlagen der Außenpolitik Europäischer Großmächte bis 1914* (Paris, 1935).
Hanioğlu, M. Şükrü, *Preparation for a Revolution: The Young Turks 1902–1908* (Oxford, 2001).
—— *The Young Turks in Opposition* (New York ve Oxford, 1995).

Harrison, Austin, *The Pan-Germanic Doctrine: Being a Study of German Political Aims and Aspirations* (Londra ve New York, 1904).
Haßler, Fridrich and Adolf Bihl (ed.), *Geschichte der Mauser-Werke* (Berlin, 1938).
Headrick, R. Daniel, "The Tools of Imperialism: Technology and the Expansion of European Colonial Empires in the Nineteenth Century", *The Journal of Modern History* 51 (1979), s. 231–63.
Helfferich, Karl, *Deutschlands Volkswohlstand 1888–1913* (Berlin, 1914).
—— *Die deutsche Türkenpolitik* (Berlin, 1921).
—— *Georg von Siemens, Ein Lebensbild aus Deutschlands großer Zeit*, C. 3 (Berlin, 1923).
—— *Germany's Economic Progress and National Wealth 1888–1913* (Berlin, 1913).
Henderson, W.O., "German Economic Penetration in the Middle East 1870–1914", *The Economic History Review* 18 (1948), s. 54–64.
Herbert, Frederick William, *The Defence of Plevna 1877* (Londra ve New York, 1895).
Herwig, H. Helger, *Germany's Vision of Empire in Venezuela 1871–1914* (Princeton, NJ, 1986).
Hill, David Jayne, "Economic Imperialism: Germany's Self-revelation of Guilt", *The Century: Illustrated Monthly Magazine* 44 (1917), s. 356–63.
Hillis, Newell Dwight, *The Blot on the Kaiser's Scutcheon* (New York, 1918).
Hirst, Francis Wrigley, *The Political Economy of War* (Londra, 1916).
Holborn, Hajo, *Deutschland und die Türkei 1878–1890* (Berlin, 1926).
Howe, Frederic Clemson, *The Only Possible Peace* (New York, 1919).
—— *Why War* (New York, 1916)
Howerth, W. Ira, "War and Social Economy", *International Journal of Ethics*, 17/1, (1906), s. 70–8.
Hull, V. Isabel, *The Entourage of Kaiser Wilhelm II 1888–1918* (Cambridge, 1982).
Illich, Niles Stefan, *German Imperialism in the Ottoman Empire: A Comparative Study*, Doktora Tezi: Texas A & M University (College Station, TX, 2007).
İnalcık, Halil and Quataert, Donald (ed.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1600–1914* (C. 2) (Cambridge, 1994).
Jäckh, Ernst, *Deutschland im Orient nach dem Balkankrieg* (Münih, 1913).
—— "Die Beziehungen der Deutschen Industrie zum türkischen Reich", *Technik und Wirtschaft* 5 (1916), s. 189–204.
Jastrow, Morris, *The War and the Bagdad Railway the Story of Asia Minor and its Relation to the Present Conflict* (Philadelphia ve Londra, 1917).
Jerusalimski, A.S., *Die Außenpolitik und die Diplomatie des deutschen Imperialismus Ende des 19. Jahrhunderts* (Berlin, 1954).
Kampen, v. Wilhelm, *Studien zur deutschen Türkeipolitik in der Zeit Wilhelm II* (Kiel, 1968).
Kansu, Aykut, *The Revolution of 1908 in Turkey* (Leiden, 1997).

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876–1907* (C. 8) (Ankara, 1988).

Karpat, Kemal, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the late Ottoman State* (New York, 2001).

Kayalı, Hasan, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908–1918* (Berkeley, Los Angeles ve Londra, 1997).

Kent, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (Londra, 1996).

Kerner, Robert Joseph, "The Mission of Liman von Sanders", *The Slavonic Review*, C. 6/16 (1927), s. 12–27.

Kırmızı, Abdülhamit, *II. Abdülhamid Dönemi (1876–1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler*, Yükseklisans, Hacettepe Üniversitesi (Ankara, 1998).

Klass, v. Gert, *Die Drei Ringe* (Tübingen ve Stuttgart, 1953).

Kohut, A. Thomas, *Wilhelm II and the Germans: A Study of Leadership* (New York, 1991).

Komatsu, Kaori, "Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdülhamid II", *Oriente Moderno*, 20 (2001), s. 209–19.

Kössler, Armin, *Aktionsfeld Osmanisches Reich. Die Wirtschaftsinteressen des Deutschen Kaiserreiches in der Türkei 1871–1908* (New York, 1981).

Kraus, Jacob, *Deutsch-türkische Handelsbeziehungen. Seit dem Berliner Vertrag unter besonderer Berücksichtigung der Handelswege* (Jena, 1901).

Kraus, Jörg, Für Geld, *Kaiser und Vaterland: Max Duttenhofer, Gründer der Rottweiler Pulverfabrik und erster Vorsitzender der Daimler-Motoren-Gesellschaft* (Bielefeld, 2001).

Küntzer, Karl, *Abdul Hamid II. und die Reformen in der Türkei* (Dresden ve Leipzig, 1897).

Kushner, David, "The District of Jerusalem in the Eyes of Three Ottoman Governors at the End of the Hamidian Period", *Middle Eastern Studies* 35/2 (1999), s. 83–102.

Langensiepen, Bernd ve Ahmet Güleryüz, *The Ottoman Steam Navy, 1828–1923* (Annapolis, MD, 1995).

—— *1828–1923 Osmanlı Donanması* (İstanbul, 2000).

Larres, Klaus, *Churchill's Cold War: The Politics of Personal Diplomacy* (New Haven ve Londra, 2002).

Lehmann, Karin, "Der Funktionswandel der öffentlichen Haushalte im Deutschen Reich vor dem Ersten Weltkrieg", içinde L. Zumpe (ed.), *Wirtschaft und Staat im Imperialismus* (Berlin, 1976).

Lerman, Katharina A., "Wilhelmine Germany", içinde Mary Fulbrook (ed.), *German History since 1800* (Londra ve New York, 1997).

Lindow, Erich, *Freiherr Marschall von Bieberstein als Botschafter in Konstantinopel 1897– 1912* (Danzig, 1934).

Lorenz, Charlotte, "Die Frauenfrage im Osmanischen Reiche mit Besonderer Berücksichtigung der Arbeitenden Klasse", *Die Welt des Islams* 6/3–4 (1918), s. 72–214.

Luxemburg, Rosa, *The Crisis in the German Social-Democracy, The "Junius" Pamphlet* (New York, 1919).

Macfie, A.L., *The Eastern Question 1774–1923* (Londra ve New York, 1989).

Maddison, Angus, "Historical Statistics of the World Economy: 1–2008 AD", *http:// www.ggdc.net/MADDISON/oriindex.htm* (erişim tarihi Mart 2010)

Manchester, William, *The Arms of Krupp 1587–1968* (Londra, 1969).

Marriott, John Arthur Ransome, *The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy* (Oxford, 1917).

McCarthy, Justin, *The Arab World, Turkey and the Balkans (1878–1914): A Handbook of Historical Statistic* (Boston, MA, 1982).

McGarity, James Madison, *Foreign Influence on the Ottoman Army*, Doktora Tezi: American University (Washington DC, 1968).

McMeekin, Sean, *The Berlin–Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, 1898–1918* (Londra, 2010).

—— "Benevolent Contempt: Bismarck's Ottoman Policy", in M. Hakan Yavuz and Peter Sluglett (ed.), *War and Diplomacy, The Russo–Turkisch War of 1877– 1878 and the Treaty of Berlin* (Salt Lake City, 2011).

McMurray, S. Jonathan, *Distant Ties: Germany, the Ottoman Empire, and the Construction of the Baghdad Railway* (Westport, 2001).

Mejcher, Helmut, "Die Bagdadbahn als Instrument deutschen wirtschaftlichen Einflusses im Osmanischen Reich", *Geschichte und Gesellschaft* 1 (1975), s. 447–81.

Menne, Bernhard, *Blood and Steel: The Rise of the House of Krupp* (New York, 1938).

Milgrim, R. Michael, "An Overlooked Problem in Turkish-Russian Relations: The 1878 War Indemnity", *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978), s. 519–37.

Mitchell, Nancy, *The Danger of Dreams: Germany and American Imperialism in Latin America* (Chapel Hill, NC, 1999).

Mombauer, Annika, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War* (Cambridge ve New York, 2001).

Morawitz, Charles, *Die Türkei im Spiegel ihrer Finanzen* (Berlin, 1903).

Mortimer, Joanne Stafford, "Commercial Interests and German Diplomacy in the Agadir Crisis", *The Historical Journal* 10 (1967), s. 440–56.

Moulton, H.G., "Economic and Trade Position of Germany", içinde *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 114 (1924), s. 1–6.

Murphey, Rhoads, "The Ottoman Attitude towards the Adoption of Western Technology: The Role of the Efrenci Technicians in Civil and Military Applications", *Collection Turcica* 3 (1983), s. 287–98.

—— *Ottoman Warfare, 1500–1700* (Londra, 1999).

Murphy, William Scanlan, *Father of the Submarine* (Londra, 1987).

Murray, H. Robertson, *Krupp's and the International Armaments Ring: The Scandal of Modern Civilization* (Londra, 1915).

Mutluçağ, Hayri, "Dost Bildiğimiz ve Ordumuzu Islah için İçimizde Bulundurduklarımızın Marifetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 12 (1968), s. 34–41.

Naumann, Friedrich, *Asia: Eine Orientreise über Athen, Konstantinopel, Baalbek, Nazareth, Jerusalem, Kairo, Neapel* (Berlin, 1913).

Nevinson, Henry Woodd, *Scenes in the Thirty Days War Between Greece and Turkey, 1897* (Londra, 1898).

Newbold, J. T. Walton, *How Europe Armed for War: 1871–1914* (Londra, 1916).

Nottelmann, Dirk, *Die Brandenburg-Klasse: Höhepunkt des deutschen Panzerschiffbaus* (Hamburg, Berlin, Bonn, 2002).

Nunn, M. Fredrick, "Military Professionalism and Professional Militarism in Brazil, 1870–1970: Historical Perspectives and Political Implications", *Journal of Latin American Studies* 4/1 (1972), s. 29–54.

—— "Emil Körner and the Prussianization of the Chilean Army: Origins, Process, and Consequences, 1885–1920", *The Hispanic American Historical Review* 50/2 (1970), s. 300–22.

Okyar, Osman, "Turco-British Relations in the Inter-War Period: Fethi Okyar's Mission to London", içinde W. Hale ve A. İ. Bağış (ed.), *Four Centuries of Turco- British Relations: Studies in Diplomatic Economic and Cultural Affairs* (Walkington, 1983), s. 62–80.

Olson, Ludwig, *Mauser: Bolt Rifles* (Montezuma, IA, 1976).

Önsoy, Rifat, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri 1871–1914* (İstanbul, 1982).

Ortaylı, İlber, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* (Ankara, 1981).

—— *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* (Kronik Kitap, İstanbul, 2018).

Ortenburg, Georg, *Waffen der Millionenheere 1871–1914* (Augsburg, 2005).

Osman, Nuri, *Abdulhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı. Hayat-ı Husûsiye ve Siyâsiye* (İstanbul, 1327/1911).

Otte, G. Thomas ve Constantine A. Pagedas (ed.), *Personalities, War and Diplomacy, Essays in International History* (Londra ve Portland, OR, 1997).

Owen, Richard, "Military–Industrial Relations: Krupp and The Imperial Navy Office", in Richard J. Evans (ed.), *Society and Politics in Wilhelmine Germany*, s. 71–90 (Londra, 1978).

Özçelik, Selahattin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti* (Ankara, 2000).

Özden, Gani, "Osmanlı İmparatorluğu Silahlı Kuvetlerinin Harp Sanayii Tesisleri", *Askeri Tarih Bülteni* 12/22 (1987), s. 59–69.
Özyüksel, Murat, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları* (İstanbul, 1988).
Pamuk, Şevket (ed.), *Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Tarihi İstatistikler 1* (Ankara, 1995).
—— *The Ottoman Empire and European Capitalism 1820–1913* (Cambridge, 1987).
—— "The Ottoman Economy in World War I", içinde S. Broadberry ve M. Harrison (ed.), *The Economics of World War I* (Cambridge, 2005), s. 112–137.
Passant, Ernest James, *A Short History of Germany 1815–1945* (Cambridge, 1959).
Pears, Edwin, "The Baghdad Railway", *The Contemporary Review* 94 (1908), s. 570–91.
—— *Life of Abdul Hamid* (Londra, 1917).
Peters, Carl, *Zur Weltpolitik* (Berlin, 1912).
Pflanze, Otto, *Bismarck and the Development of Germany* (Princeton, 1990).
—— *Bismarck: Der Reichsgründer* (Münih, 1998).
Plischke, Elmer, *Summit Diplomacy; Personal Diplomacy of the President of the United States* (Westport, Conn. 1974).
Pohl, Manfred, *Philipp Holzmann: Geschichte eines Bauunternehmens 1849–1999* (Münih, 1999).
Pollard, Sidney ve Colin Holmes, *Industrial Power and National Rivalry 1870–1914* (Londra, 1972).
Quataert, Donald, "Limited Revolution: The Impact of the Anatolian Railway on Turkish Transportation and the Provisioning of Istanbul, 1890–1908", *The Business History Review* 51/2 (1977), s. 139–60.
—— "The Economic Climate of the "Young Turk Revolution" in 1908", *Journal of Modern History* 51/3 (1979), s. 1147–61.
Rathmann, Lothar, *Berlin–Bagdad, Die imperialistische Nahostpolitik des kaiserlichen Deutschland* (Berlin, 1962).
Redhouse, James William, *Turkish/Ottoman-English Dictionary* (ilk baskı tarihi 1890) (İstanbul, 1999).
Reed, James Eldin, "American Foreign Policy, The Politics of Missions and Josiah Strong 1890–1900", *Church History* 41 (1972), s. 230–45.
Richter, Jan Stefan, *Die Orientreise Kaiser Wilhelms II. 1898. Eine Studie zur deutschen Außenpolitik an der Wende zum 20. Jahrhundert* (Hamburg, 1997).
Riesser, Jacob, *The German Great Banks and Their Concentration in Connection with the Economic Development of Germany* (Washington, D.C., 1911).
Ripley, Z. William, "The Commercial Policy of Europe", *Political Science Quarterly* 7 (1982), s. 633–55.

Rippy, J. Fred, "German Investments in Argentina", *The Journal of Business of the University of Chicago* 21/1 (1948), s. 50–4.

—— "German Investments in Guatemala", *The Journal of Business of the University of Chicago* 20/4 (1947), s. 212–9.

Robolsky, Hermann, *Drei Jahre auf dem Throne 1888–1891* (Leipzig, 1891).

Röhl, C.G. John, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarchy 1888–1900* (Londra, 2004).

Rohrbach, Paul, *German World Policies*, trc. E.v. Mach (New York, 1915).

Rose, John Holland, *The Origins of the War* (Cambridge, 1915).

Şakir, Ziya, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi* (İstanbul, 1957).

Sampson, Anthony, *The Arms Bazaar in the Nineties: From Krupp to Saddam* (Londra, 1991).

Sater, William, F. ve H. Holger Herwig, *The Grand Illusion: The Prussianization of the Chilean Army* (Lincoln, 1999).

Schaefer, Jürgen, *Deutsche Militärhilfe an Südamerika: Militär- und Rüstungsinteressen in Argentinien, Bolivien, Chile vor 1914* (Düsseldorf, 1974).

Scherer, Friedrich, *Adler und Halbmond: Bismarck und der Orient 1878–1890* (Paderborn, 2001).

Schiff, Warren, "German Military Penetration into Mexico during the Late Diaz Period", *The Hispanic American Historical Review* 39/4 (1959), s. 568–79.

—— 'The Germans in Mexican Trade and Industry during the Diaz Period', *The Americas* 23/3 (1967), s. 279–96.

—— "The Influence of the German Armed Forces and War Industry on Argentina, 1880–1914", *The Hispanic American Historical Review*, 52/3 (1972), s. 436–55.

Schmidt-Richberg, Wigand, "Die Regierungszeit Wilhelms II", içinde Militärgeschich-tliches Forschungsamt (ed.), *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648–1939: Von der Entlassung Bismarcks bis zum Ende des Ersten Weltkrieges (1890–1918)* (Frankfurt am Main, 1968).

Schölch, Alexander, "Wirtschaftliche Durchdringung und politische Kontrolle durch die europäischen Mächte im Osmanischen Reich" (Konstantinopel, Kairo, Tunis), *Geschichte und Gesellschaft*, 1/4 (1975), s. 404–46.

Schöllgen, Gregor, *Das Zeitalter des Imperialismus* (Münih, 1986).

—— *Imperialismus und Gleichgewicht, Deutschland, England und die orientalische Frage 1871–1914* (Münih, 2000).

Scott, John Dick, *Vickers: A History* (Londra, 1962).

Seel, Wolfgang, "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 1 (1981a), s. 796–803.

—— "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 2 (1981b), s. 976–81.

—— "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 3 (1981c), s. 1160-4

—— "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 5 (1981d), s. 1418-23

—— "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond, Türkenmauser", *Deutsche Waffenjournal* 7 (1981e), s. 1722-27.

—— "Mauser-Puzzle", *Deutsche Waffenjournal* 1 (1993), s. 42–7.

—— *Mauser: Von der Waffenschmiede zum Weltunternehmen* (Zürih, 1986).

Seymour, Charles, *The Diplomatic Background of the War 1870–1914* (New Haven, 1916).

Shaw, J. Stanford, "The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III", *Journal of Modern History* 37 (1965), s. 291–305.

—— ve K. Shaw Ezel, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution and Republic C. 2: The Rise of Modern Turkey 1808–1975*, (Cambridge, 1977).

Showalter, E. Dennis, *Railroads and Rifles: Soldiers, Technology, and the Unification of Germany* (Hamden, 1975).

Smith, D. Woodruff, *The Ideological Origins of Nazi Imperialism* (New York, 1986).

—— "Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum", *German Studies Review* 3 (1980), s. 51–68.

Smith, L. Colin, *The Embassy of Sir William White at Constantinople 1886–1891* (Oxford, 1957).

Smith, Munroe, "Military Strategy versus Diplomacy", *Political Science Quarterly* 30 (1915), s. 37–81.

Soy, H. Bayram, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi 1890–1914* (Ankara, 2004).

Speed, J. S. Walter, ve Reiner Herrmann, *Mauser Original Oberndorf Sporting Rifles* (Cobourg, 1997).

Stern, Fritz, *Gold and Iron: Bismarck, Bleichröder and the Building of the German Empire* (Londra, 1980).

Swanson, W. Glen, "War, Technology, and Society in the Ottoman Empire from the reign of Abdulhamid II to 1913: Mahmud Şevket and the German Military Mission", içinde V. J. Parry and M. E. Yapp (ed.), *War and Technology in the Middle East*, s. 367–85 (Londra, (1975).

Trebilcock, Clive, "Legends of the British Armament Industry 1890–1914: A Revision", *Journal of Contemporary History* 5/4 (1970), s. 3–19.

—— "Spin-Off" in British Economic History: Armaments and Industry, 1760– 1914", *The Economic History Review* 22/3 (1969), s. 474–90.

Trumpener, Ulrich, "Germany and the End of the Ottoman Empire", içinde M. Kent (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (Oxford ve New York, 1996).

Tschoegl, E. Adrian, "Financial Integration, Disintegration and Emerging Re-integration in the Eastern Mediterranean, c.1850 to the Present", *Financial Markets, Institutions & Instruments* 13 (2004), s. 245–85.

Tuğay, Asaf, *İbret: Abdülhamid'e verilen Jurnaller ve Jurnalciler* (İstanbul, 1962).

—— *Saray Dedikoduları ve Bazı Marûzât* (İstanbul, 1963).

Turfan, Naim M., *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and Ottoman Collapse* (Londra, 2000).

Türk, Fahri, *Die deutsche Rüstungsindustrie in ihren Türkeigeschäften zwischen 1871 und 1914: Die Firma Krupp, die Waffenfabrik Mauser und die Deutschen Waffen- und Munitionsfabriken* (Berlin, 2006).

Ulus, İbrahim, "Colmar Freiherr Von der Goltz'un Biyografisi", *Askeri Tarih Bülteni* 11/21 (1986), s. 73–82.

Upton-Ward, Judith Mary Ayse, *European Attitudes Towards the Ottoman Empire a Case Study Sultan Abdülaziz's Visit to Europe in 1867*, Doktora Tezi: University of Birmingham (Birmingham, 1999).

Uyar, Mesut ve J. Edward Erickson, *A Military History of the Ottomans: from Osman to Atatürk* (Santa Barbara, 2009).

Vagts, Alfred, "Bismarck's Fortune", *Central European History* 1 (1968), s. 203–32.

Wallace, William Kay, *The Trend of History: Origins of Twentieth Century Problems* (New York, 1922).

Wallach, Jahuda Luther, "Bismarck and the "Eastern Question"–A Re-Assessment", içinde *Germany and the Middle East 1835–1939* (Tel Aviv, 1975), s. 23–30.

—— *Anatomie einer Militärhilfe. Die preußisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835–1919* (Düsseldorf, 1976).

—— *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, trc. Fahri Çeliker (Ankara, 1985).

Walter, Isaacson, *Kissinger: A Biography* (New York, 2005).

Wehler, Hans Ulrich, "Bismarck's Imperialism 1862–1890", *Past and Present* 48 (1970), s. 119–55.

—— *The German Empire 1871–1918*, trc. K. Traynor (Oxford, 1991).

Wells, Herbert George, *The War That Will End War* (New York, 1914).

Werner, Max, *The Military Strength of the Powers*, trc. Edward Fitzgerald (Londra, 1939).

Willis, F. Edward, *Prince Lichnowsky, Ambassador of Peace: A Study of Prewar Diplomacy 1912–1914* (Berkeley ve Los Angeles, 1942).

Windelband, Wolfgang, *Bismarck und die Europäischen Großmächte 1879–1885* (Essen, 1942).

Wolf, B. John, *The Diplomatic History of the Baghdad Railroad* (New York, 1973).

Wolf, Hellmut, *Die wirtschaftliche Entwicklung der Stadt Oberndorf a. Neckar mit besonderer Berü cksichtigung der Mauserwerke und der Schwarzwälder Boten* (Tübingen, 1933).

Woods, H. Charles, "The Baghdad Railway and Its Tributaries", *The Geographical Journal* 50/1 (1917), s. 32–56.

Yapp, M.E., "The Modernisation of Middle Eastern Armies in the Nineteenth Century: A Comparative View", içinde V. J. Parry ve M. E. Yapp (ed.), *War and Technology in the Middle East* (Londra, 1975).

Yasamee, F. A. K., "Abdulhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy and Statecraft* 4/1 (1993), s. 20–36.

—— "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth of the Ottoman Empire", *Diplomacy and Statecraft* 9/2 (1998), s. 91–128.

—— "Colmar Freiherr Von der Goltz and the Boer War", içinde Keith M. Wilson (ed.), *The International Impact of the Boer War* (Londra, 2001).

—— *Ottoman Diplomacy: Abdulhamid II and the Great Powers, 1878–1888* (İstanbul, 1996).

Yazbak, Mahmoud, "Templars as Proto-Zionists? The "German Colony" in Late Ottoman Haifa", *Journal of Palestine Studies* 28 (1999), s. 40–54.

Yorulmaz, Naci, "Krupps weitreichende Kanonen. Bewertung der Quellen im Osmanischen Archiv zu den Aktivitäten der Fa. Krupp im Osmanischen Reich", içinde Claus Schönig, Ramazan Çalik, ve H. Bayraktar (ed.), *Türkisch-Deutsche Beziehungen: Perspektiven aus Vergangenheit und Gegenwart* (Berlin, 2012).

Zeidner, F. Robert, "Britain and the Launching of the Armenian Question", *International Journal of Middle East Studies* 7/4 (1976), s. 465–83.

Zimmermann, Moshe, "A Road Not Taken–Friedrich Naumann's Attempt at a Modern German Nationalism", *Journal of Contemporary History*, 17/4 (1982), s. 689–708.

Zucker, D. Richard, "Germany's Industrial Position", *Ind. Eng. Chem.* 11 (1919), s. 777–80.

Zürcher, Erik-Jan, "The Ottoman Conscription System in Theory and Practise 1844– 1918", *International Review of Social History* 43/3 (1998), s. 437–49.

İNDEKS

H

I-İ

J

REKABET, SAVAŞ VE ŞAHSİ DİPLOMASİNİN GÖLGESİNDE OSMANLI-ALMAN SİLAH TİCARETİ...

"Naci Yorulmaz'ın kaleme aldığı ve daha önce İngilizcesini okuduğum *Büyük Savaşın Kara Kutusu* Kronik Kitap tarafından Türkçeye kazandırılmış bulunuyor. Osmanlı ile Almanya arasındaki ilişkilerde akıllarda en çok kalan kişilik Von der Goltz Paşa ve Osmanlı ordusunun Rus Harbi'nden (93 Harbi) sonraki reformunda da Alman savunma sanayisinin Osmanlı silah pazarındaki etkisidir. Önceleri Amerika ile yapılan yoğun silah ticareti özellikle II. Abdülhamid'den sonra Almanya ile yapılan silah ticaretine dönüşmüştür. Türk ataşemiliterlerinin, önceleri Almanya'da eğitim gören subaylar arasından seçilmesi ve gelen Alman askeri müşavirlerin Türk ordusunun özelliklerini çok iyi kavraması dolayısıyla söz konusu silah ticaretin geliştiği sık dile getirilir. Aslında bir gerçeği de unutmamak gerekir ki I. Dünya Harbi'nden evvel silah sanayisi içinde Almanya'nın ve Çekya'daki tesisler dolayısıyla Avusturya'nın da özel bir yeri vardır. İşte kitapta açıklıkla gösterildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu zamanla bu ülkelerin silah firmalarının rekabet ettiği önemli bir pazar haline gelmiştir. Kitabında bu konuları ele alıp inceleyen Naci Yorulmaz'ın bu çalışmasının II. Abdülhamid ve sonrası döneme ilgi duyanlar ile savunma sanayisi ve silah ticareti konularında okuma yapmak isteyenler için de yararlı olacağı kanısındayım."

İlber Ortaylı, *Galatasaray Üniversitesi*

Dr. Naci Yorulmaz, Osmanlıca, İngilizce ve Almanca kaynakların eşliğinde yakın tarihin daha önce ele alınmamış bir konusunu, benzersiz biçimde ele alıyor. II. Abdülhamid döneminden I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı silah pazarının perde arkası, Yorulmaz'ın akıcı üslubuyla *Büyük Savaşın Kara Kutusu*'nda ortaya çıkıyor. Kitap, Almanya-Osmanlı silah ticareti örneğiyle uluslararası silah satışlarının dış politika aracı olarak nasıl kullanıldığını dört farklı ülkenin zengin arşiv belgeleriyle açık bir şekilde gösteriyor. Alman askeri danışmanların, dış temsilciliklerin silah pazarında oynadıkları etkin rolü, şahsi diplomasinin hem dış politika inşa sürecindeki hem de silah satışlarındaki belirleyici gücü ve silah satışlarının politik şantaj malzemesi olarak nasıl kullanıldığı bu kitapta gün yüzüne çıkıyor. Osmanlı'yı Almanya ile ittifak halinde Büyük Savaş'a sürükleyen çok yönlü süreci uluslararası silah satışlarıyla ilişkilendiren Yorulmaz bu konuda özgün bir yaklaşımı da tartışmaya açıyor. Sultan II. Abdülhamid ve sonrası dönemi çok farklı bir açıdan ele alan *Büyük Savaşın Kara Kutusu*, Osmanlı-Almanya ilişkilerini çalışacak birçok tarihçi için önemli bir başvuru kaynağı olmanın yanı sıra siyasi ve askeri tarih, iktisat tarihi ve uluslara[redacted]
ilgi duyan herkese hitap eden öncü [redacted]

Kronik

₺30,00

kronikkitap.com kronikkitap

ISBN: [redacted]

